

K. VÉGH KATALIN

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
AZ ALAPÍTÁSTÓL
AZ EZREDFORDULÓIG

KATALIN K. VÉGH

**DAS BUDAPESTER HISTORISCHE MUSEUM
VON DER GRÜNDUNG BIS ZUR
JAHRTAUSENDWENDE**

BUDAPEST 2003, BTM

K. VÉGH KATALIN

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM

AZ ALAPÍTÁSTÓL

AZ EZREDFORDULÓIG

BUDAPEST 2003, BTM

SZERKESZTETTE

BODÓ SÁNDOR

TECHNIKAI SZERKESZTŐ

SÓS ISTVÁN

BORÍTÓTERV

MACZÓ PÉTER

FOTÓK

BAKOS ÁGNES, BAKOS MARGIT, J. GEBHARDT MARGIT

KOMJÁTHY PÉTER, SZALATNYAY JUDIT

TIHANYI BENCE

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS

ARCHAEOLOGIA ALAPÍTVÁNY

HU-ISSN 0077-1430

HU-ISBN 963 9340 22 7

© K. VÉGH KATALIN

© BUDAPEST TÖRTÉNETI MÚZEUM, 2003

FELELŐS KIADÓ BODÓ SÁNDOR FŐIGAZGATÓ

TARTALOM

BEVEZETÉS

I. A FŐVÁROSI MÚZEUM MEGSZERVEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE KUZSINSZKY BÁLINT IGAZGATÓSÁGA ALATT, 1887-TŐL 1934-IG

A Fővárosi Múzeum megalapításának előzményei	13
A Múzeum megszervezése és működése Kuzsinszky Bálint igazgatóságának első szakaszában (1888-1912)	16
A Múzeum élete Csánky Dénes vezetése alatt (1912-1921)	39
Kuzsinszky igazgatóságának második szakasza (1921-1934)	44

II. AZ INTÉZMÉNY MŰKÖDÉSE 1935-TŐL 1946-IG

Horváth Henrik igazgatósága alatt (1935-1941)	51
A Múzeum tevékenysége Nagy Lajos irányításával 1944 őszeig	57
Az intézmény helyzete 1946 végéig	65

III. A MÚZEUM TEVÉKENYSÉGE 1947-TŐL 1956-IG

Az új politikai helyzetben (1947-1949)	77
A MMOK irányítása alatt (1949-1953)	81
A Budapesti Történeti Múzeum ismét a főváros intézménye	97

IV. A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM MŰKÖDÉSE 1957-TŐL 1987-IG

Az 50-es évek végén (1957-1961)	107
A múzeum tevékenysége a 60-as években (1961-1972)	112
Egy évtized az intézményi és a pártvezetés összefonódásában (1972-1982)	130
Az intézmény működése az 1980-as évek közepén (1982-1987)	149

V. A POLITIKAI VÁLTOZÁS IDEJÉN, A RENDSZERVÁLTÁS ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN, 1988-TŐL AZ EZREDFORDULÓIG

A MÚZEUMI SZERVEZET MŰKÖDÉSÉNEK FŐBB ADATAI	195
AZ INTÉZMÉNY FONTOSABB ESEMÉNYEINEK KRONOLÓGIÁJA	219
IRODALOMJEGYZÉK	225
RÖVIDÍTÉSEK	232
A KÉPEK FORRÁSA	233
DAS BUDAPESTER HISTORISCHE MUSEUM VON DER GRÜNDUNG BIS ZUR JAHRTAUSENDWENDE /ZUSAMMENFASSUNG/	235

BEVEZETÉS

Munkánkban bemutatjuk a legnagyobb önkormányzati múzeum, a Budapesti Történeti Múzeum alapítását, történetét és működését a 115 éves fennállása alatt. Megírását indokolja, hogy eddig nem jelent meg róla részletes feldolgozás, hanem csak rövid összefoglaló ismertetéseket közöltek, többnyire az intézmény fennállásának évfordulóit, vagy politikai események alkalmából.¹ A Corvina Kiadó gondozásában néhány éve megjelent kötet pedig – rövid történeti áttekintés után – a gyűjtemények legszebb darabjait mutatja be.² E munkánkat megelőzően adtuk közre az alapítástól 1946-ig terjedő időszak feldolgozását,³ amely kiegészítve alkotja kötetünk első két fejezetét.

A BTM történetét az események időrendjében és nem témákra bontva (pl. gyűjteménygyarapítás, tudományos feldolgozás, közművelődés stb.) mutatjuk be, elkerülve így az események ismétlését, ugyanakkor biztosítva a változások, történések folyamatának, a fejlődésnek az érzékeltetését. Intézményünket, mivel része a múzeumi területnek, annak fontosabb eseményeivel összefüggésben vizsgáltuk, a politikai eseményeket pedig szükségszerűen háttérként vázoltuk.

A BTM önkormányzati intézmény, de ugyanakkor – mivel a főváros történetével foglalkozik – az 1963. évi múzeumi törvény óta az országos múzeumok sorában foglal helyet. Mint a főváros közgyűjteményének, fontos feladata van Budapest művelődésében, hazai és nemzetközi kulturális kapcsolataiban.

Ugyanakkor, mivel a múzeumi szakmai terület része, a mindenkor kulturális ügyek minisztériuma szakmai felügyelete alá is tartozik. Munkánkban törekedtünk érzékeltetni, hogy hogyan érvényesült a kettős irányítás, amely valójában 1945 után jelentkezett. A főváros ugyanis kezdettől fogva elutasította az állami felügyeletet az általa alapított intézmény felett, még az állami támogatás elvesztése árán is.

A főváros múzeumának születése különbözik a hasonló városi gyűjtemények létrejöttétől. A XIX. század második felében a gazdasági, polgári fejlődés és a nemzeti öntudat erősödése együttesen vezetett a régészeti, történeti társulatok, egyletek megalakításához, amelyek működése eredményezte a múze-

umalapításokat. A Fővárosi Múzeumot maga Budapest alapította meg az 1887. október 20-án hozott határozatával. Ezt indokolták a több mint egy évszázados múltra visszatekintő óbudai régészeti kutatások során előkerült római kori leletek és az igény a későbbi korok várostörténeti emlékeinek összegyűjtésére. Az alapítás megvalósulásában nagy szerepe volt a Fővárosi Tanács műpártoló személyiségeinek is.

A Múzeum feladata kezdettől a főváros története emlékeinek gyűjtése, őrzése, tudományos feldolgozása és a közművelődés szolgálatába állítása. Megszervezője és első igazgatója az aquincumi ásatások vezetője, a Magyar Nemzeti Múzeum régiség-tárának gyakornoka, Kuzsinszky Bálint volt. A Fővárosi Múzeum első épülete, az Aquincumi Múzeum 1894-ben nyílt meg, amelyet 1896-ban a millenniumra két oldalszárnyal bővítettek. A múzeumi szervezet további kiépítésével 1899-ben Kuzsinszkyt bízták meg, aki más európai, de elsősorban a bécsi történeti múzeum példája nyomán dolgozta ki a Fővárosi Múzeum szervezeti és gyűjtési koncepcióját. Az újkori várostörténeti emlékek őrzésére és bemutatására a Fővárosi Tanács az 1885. évi kiállítás városligeti műcsarnoképületét jelölte ki, amelynek megnyitására 1907-ben került sor. A jelentős régészeti, újkori történeti és képzőművészeti tárgyakat magában foglaló gyűjtemények gyarapodásával hamarosan helyszűke, raktárhiány lépett fel, amely a mai napig végigkíséri a Múzeum történetét.

A középkori emlékek gyűjtésével alakult a középkori gyűjtemény is, amelyet a Halászbástya nagy saroktoronyában helyeztek el, s itt nyílt meg 1932-ben a közönség előtt a Középkori Kőemléktár. Kiállítását Horváth Henrik, az intézmény kiváló művészettörténésze rendezte. A középkori emlékek rendszeres kutatása is a 30-as évek elején indult meg, Garády Sándor vezetésével. Ezzel lényegében befejeződött a Múzeum ma is fennálló osztályainak, gyűjteményeinek kialakítása. 1933-ban, a Tanács által 1928-ban megvásárolt Károlyi-palotában, megnyílt a Fővárosi Képtár. 1935-ben rövid időre Csánky Dénes, majd Horváth Henrik vette át a Múzeum vezetését. Az ásatások irányítója Nagy Lajos lett, aki egy évvel később, a régészeti kutatások jobb megszervezése

¹ Fontosabb publikációk: GEREVICH, 1955.; SZILÁGYI, 1964.; NAGY T., 1964.; LÓCSY-KUBINYI, 1964.; SEENGER, 1964.; A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége a felszabadulástól napjainkig. Bp. 1965.; KÖSZEGI, 1978. Külön említjük Lenkei Andorné tanulmányát, aki a Fővárosi Múzeum megalakulásá-

nak előzményeit foglalta össze: Lenkei, 1957.

² Budapest Történeti Múzeum. Főszerk.: BUZINKAY GÉZA. Corvina Kiadó. Bp. 1995.

³ K. VÉGH, 1988., 1997.

céljából felállította a Károlyi-palotában a Régészeti és Ásatási Intézetet. Az újkori gyűjtemények végleges elhelyezése az 1935-ben Schmidt Miksa végrendelete révén megkapott kiscelli kastélyban, a volt trinitárius kolostorban valósult meg. 1936-ban a Fővárosi Tanács a Múzeum nevét Székesfővárosi Történeti Múzeumra változtatta.

Miközben befejezéshez közeledett az újkori gyűjtemények költöztetése a múzeumi célra alkalmassá tett kiscelli kastélyba, megkezdődött a felkészülés a közelgő háborús eseményekre. Ezt a munkát Horváth Henrik elhunytja miatt 1941-től az új igazgató, Nagy Lajos irányította. A háború idején szinte a főváros ostromáig, egyre kisebb létszámmal ugyan, de folytak a régészeti leletmentések és műtárgygyűjtések, a Fővárosi Képtárban kiállításokat is rendeztek, a legfontosabb feladat azonban a műtárgyállomány mentése, biztos menedékre szállítása volt. 1944. szeptember 5-én az Aquincumi Múzeumot bombatalálat érte, de az ostrom során a többi épület is megsérült, és a gyűjtemények is károkat szenvedtek. Az értékes műtárgyak nyugatra szállítását Nagy Lajos igazgatónak és Zakariás G. Sándor tanácsi jegyzőnek sikerült megakadályozni egyrészt a szövetséges hatalmak menlevelének megszerzésével, másrészt a csomagolás lassításával. Az orosz katonákkal szemben pedig megszerezték az orosz parancsnokság védlevelét.

A főváros ostroma után, a nehéz körülmények ellenére, az intézmény munkatársai azonnal hozzáláttak a romeltakarításhoz, majd a helyreállításához és a gyűjtemények ellenőrzéséhez, rendezéséhez.

A Múzeumra nehéz feladat hárult: a romeltakarítás és a sérült épületek bontása során előkerült emlékek mentése és a régészeti kutatások elvégzése, elsősorban a Vár területén. Az újkori részleg feladata volt a romos, majd újjáépülő fővárost megőrkítő rajzok, festmények, fényképek gyűjtése. A veszteségek ellenére hamarosan kiállításokat rendeztek a közönség számára. Az első, már az új politikai elvárásnak megfelelő „munkáskiállítást” a Fővárosi Képtár munkatársai rendezték meg 1945 júliusában a Képtár gyűjteményéből a csepeli Weiss Manfréd Gyárban. A Múzeum épületei közül a Károlyi-palotát sikerült leghamarabb alkalmassá tenni kiállításokra, így a helyreállított termekben még 1945. szeptember 1-jén bemutatták a „Képzőművészetünk újítói Nagybányától napjainkig” c. tárlatot, amellyel a háború után a fővárosban levő múzeumok közül a Székesfővárosi Történeti Múzeum nyitotta meg elsőként kapuját a közönség előtt. 1946-ban már 16 helyiségben rendezték meg a Múzeum részlegeinek együttes, szemléltető eszközeit is alkalmazó történeti kiállítását „Budapest múltja” címmel. Ennek keretében először voltak láthatók az ős- és népván-

dorláskorból származó leletek. A régészeti rész jelentőségét az is növelte, hogy ez volt az első archeológiai tárlat a háború után Budapesten. A leginkább helyhiánnyal küszködő, a Halászbástyán lévő Középkori Múzeum elhelyezésére a Fővárosi Tanács 1945-ben átadta a régi budai városháza Szentháromság utca 2. sz. alatti épületét, ahol az első kiállítás a műemléki helyreállítás után, 1952-ben nyílt meg, a palotai ásatások során előkerült újabb emlékből. Ezt megelőzően még 1948-ban – 1848 centenárium ünnepségeihez kapcsolódva – megnyitották a közönség számára a Középkori Kömlektárat, az Aquincumi Múzeumot és a Kiscelli Múzeum egy részét is.

A politikai változás a „proletárdiktatúra” jellegével 1948-tól volt erősebben érezhető. Az 1946 végén elhunyt Nagy Lajos központi igazgató – akinek a bélistázást sikerült kivédenie – utódjaként alig egy éve kinevezett Kopp Jenőt és a Kiscelli Múzeum vezetőjét, Schoen Arnoldot, továbbá három művészettörténészt 1948 második felében leváltották, majd elbocsátották. Az új központi igazgató Pogány Ö. Gábor lett. Az 1947-ben megkezdődött 3 éves tervet a következő időszakban az 5 éves tervek sora követte, amelyekben a népgazdasági tervutasításos rendszerhez hasonlóan a tudományos és művelődési munkát is hosszú távú programban kellett megjelölni, majd évekre lebontani és a teljesítésről jelentéseket készíteni. Már 1947-től, az új kultúrpolitika céljainak megfelelően, a múzeumi területen is előtérbe került a népművelés, vagyis az 1945 előtt „a kultúrából nem részesült dolgozó nép műveltségi színvonalának emelése”. 1948-ban a múzeumi területen is megindították a munkaverseny mozgalmát, majd 1951-ben az újítási mozgalmat. A személyi kultusz első tünetei 1949-ben jelentkeztek: munkafelajánlást kellett tenni Sztálin 70. születésnapjára. 1950-től egyre több alkalommal került sor munkafelajánlásokra: április 4., május 1., augusztus 20., Rákosi Mátyás születésnapja, pártkongresszusok stb. alkalmából. Mindezekkel a jelenségekkel az 1956-os forradalomig találkozunk. A dokumentumokból kiderül, hogy a munkaversenyek és felajánlások valójában mindenképpen elvégzendő feladatokat tartalmaztak, de fő szempont volt eleget tenni a politikai utasításnak.

Jelentős változást hozott az 1949. évi múzeumi törvény, amely az egyházi gyűjtemények kivételével valamennyi múzeumot állami tulajdonba vett, és a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának felállításával megvalósította a központi irányítást. A Székesfővárosi Történeti Múzeum – a Képtár kivételével – 1950-ben került a MMOK felügyelete alá. Ez az állapot 1953-ig tartott, amikor megszüntették a MMOK-ot és az 1951-ben Budapesti Törté-

neti Múzeumnak elnevezett intézmény ismét a Fővárosi Tanács kezelésébe került. A Képtár képzőművészeti gyűjteménye azonban nem jutott vissza a Múzeumhoz, hanem az 1957-ben alapított Nemzeti Galéria része lett. Ez együtt járt a Károlyi-palota nagyobb részének elvesztésével is. A MMOK megalakulása a Múzeum vezetésében is változást hozott, mivel Pogány Ö. Gábort áthelyezték oda, és az új igazgató Gerevich László lett. A MMOK-nak – amelynek tevékenysége éppen a korlátlan Rákosi-diktatúra időszakára esett – nagy szerepe volt a múzeumi területen az új kultúrpolitika és a pártirányítás megvalósításában. A múzeumoknak sajátos szakmai eszközeikkel részt kellett vállalniuk az „osztályharcban”, a „kultúrforradalomban”, a „szocialista tudat kialakításában”. Elsődleges feladatuk – szovjet mintát követve – a népművelés lett. Mindezen jelenségekkel találkozunk a BTM működésével kapcsolatos iratanyagokban, munkatervekben és beszámolóiban. A gyűjteménygyarapítást ki kellett terjeszteni a legújabbkor, különösen a munkásmozgalom és a szocializmus építése tárgy emlékeire. A dokumentumokból és a munkánkhoz mellékelte statisztikákból azonban az is kiténik, hogy a múzeumi tevékenység átpolitizálása közepette jelentős eredménnyel folyt a szakmai munka: a városrendezéshez, építkezésekhez kapcsolódó régészeti leletmentések, az újkori gyűjtemények gyarapítása, kiállítások rendezése.

Visszakerülve a fővároshoz, a Tanács 1953-ban hozott határozata nyomán 1954-ben indult el a Múzeum egyik nagy vállalkozása, Budapest történetének – a világháború előtti években kiadott monográfiától eltérő szellemiségű, új módszereket alkalmazó – megírása. Az óbudai ásatások eredményeként pedig létrejött és megnyílt a Táborvárosi Múzeum. A Fővárosi Tanács elhatározta a Tanulmányok Budapest Múltjából c. évkönyv újraindítását és 13 év után, 1955-ben megjelent a 11. kötete, s ugyanekkor, 5 év után az 1889-től kiadott másik évkönyv, a Budapest Régiségei 16. kötete.

Az 1956-os októberi forradalom idején a BTM-ben is működött forradalmi bizottság. Ennek működését, a dolgozók magatartását 1957 augusztusában szeptemberében vizsgálóbizottság vizsgálta, de „súlyosabb jelenségeket” nem állapított meg, s a forradalmi bizottság elnöke is csak „szóbeli megrovás” fegyelmi büntetést kapott. A forradalom leverésével összefüggő harcok során az intézmény részlegei közül a Kiscelli Múzeum szenvedte el a legtöbb kárt, mivel az épületbe fegyveres ellenálló csoport települt.

1956 után enyhült intézményünkben is a politika szerepe, csökkent a szovjet minták átvétele: a továbbiakban nem találkozunk személyi kultusszal kapcsolatos jelenségekkel, munkaversennyel, a

„Szabad Nép baráti kör” foglalkozásaival, faliújság-állítással, stb. A Múzeum feladatai és azok teljesítése, voltaképpen az intézmény élete azonban nem sok változást mutatott a korábbi időszakhoz viszonyítva, mivel a pártirányítás a tudományos és közművelődési tevékenységben továbbra is meghatározó volt, annál is inkább, mivel a Múzeum párt-szervezete 1961-ben alakult meg, s jogosultságainál fogva részt vett az intézmény irányításában. A kulturális terület feladatait az MSZMP határozatai, művelődéspolitikai és kongresszusainak kulturális irányelvei jelölték ki. 1959-ben született döntés arról, hogy a várpalotába művelődési intézmények költöznek, s a déli szárnyat a BTM kapta meg. Szintén ez évben elrendelte a Fővárosi Tanács a Fővárosi Képzőművészeti Gyűjtemény kialakítását, megteremtve újra a fővárosi szellemiségű, par excellence XX. századi képzőművészeti anyag létrehozásának lehetőségét.

1961-ben az új főigazgató, Tarjányi Sándor ki nevezésével megtört a fővárosi Múzeumra jellemző iratlan hagyomány, hogy a vezetőt az intézmény szakemberei közül választják ki. Ezentúl külső intézményekből nevezték ki a BTM főigazgatóit. 1962-ben új feladatot kapott a Múzeum: a kerületi helytörténeti gyűjtemények, szakkörök szakmai felügyeletét, amelyet a mai napig ellát. A 60-as évek legnagyobb eseménye a helyreállított várpalotába költözés és a régóta hiányolt nagy várostörténeti kiállítás megrendezése. 1967-ben a palota „E” épületébe költözött a Vármúzeum a Szentháromság utcából: az igazgatóság a gazdasági hivatallal, a Középkori Osztály a gyűjteményeivel, könyvtárával és restaurátorműhelyével. Helyet kapott még ott a Kiscelli Múzeum metszetgyűjteménye és papírrestaurátorműhelye. Már ekkor látszott, hogy az intézmény helyhiánya, raktározási gondjai csak úgy oldódhatnak meg, ha a régi Vármúzeum-épület továbbra is rendelkezésre áll. Erre kapott ugyan ígéretet, de hamarosan át kellett engednie a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum számára, és többé már nem kapta vissza. A beköltözés után megnyitották a közönség előtt a várkertet, majd 1968-ban a középkori palota maradványait magában foglaló pincetérben a „Középkori királyi palota a budai várban”, fölötte pedig a „Fővárosunk ezer éve” c., majd később a „Régészeti ásatások Budapesten” c. állandó kiállításokat, megvalósítva a főváros történetének korszerű bemutatását 1945-ig. Az eredmények kiváltották a szakmai körök és a látogató közönség elismerését. Az időszak kiállítások számára fennmaradt térben az évek során számtalan kiemelkedő tárlatot rendeztek vagy vendégkiállításokat fogadtak.

A főváros egyesítése centenáriumának megünneplésében jelentős feladat – kiállítások és tudo-

mányos ülészak megrendezése – járult a Múzeumra. A megvalósításban jelentkező zavarok, elmaradás és egyéb belső problémák miatt a Fővárosi Tanács 1972 szeptemberében új főigazgatót nevezett ki Horváth Miklós, az MSZMP Budapesti Bizottságának munkatársa személyében. A főigazgatónak a helyi pártvezetés munkájában való erőteljes részvétele miatt a következő évtizedre jellemző az intézményi és a pártvezetés egybeolvadása. A főigazgató legfőbb feladatának tekintette a párt politikájának érvényesítését, a művelődéspolitikai irányelvek, határozatok és az 1976-os közművelődési törvény végrehajtását, a dolgozók ideológiai képzését. Az intézmény számára sokszor nehezen viselt időszak alatt azonban számtalan eredmény született: megjelent a „Budapest Története” öt kötete, újszerű életmódtörténeti kiállítás-trilógiát és több sikeres tárlatot rendeztek, az önálló Képzőművészeti Osztály kialakításával pedig a vezetés megteremtette a Fővárosi Képtár (1989) szervezeti elődjét. 1974-ben a palotában folyó ásatáson kerültek elő a nemzetközi híregótikus szobormaradványok, amelyeket 1976-ban már be is mutattak a közönségnek. 1973-tól hatalmas feladatot jelentett az intézmény számára az új óbudai városközpont felépítéséhez kapcsolódó régészeti leletmentő munka. A bontások, építkezések és a régészeti kutatás időbeli összehangolása, valamint a pénzeszközök biztosítása nagy eredmény volt, ugyanakkor azonban nem történt meg a hatalmas mennyiségű leletanyag folyamatos restaurálása és nyilvántartásba vétele. Ide vezethető vissza a restancia felhalmozódása, a kritikus régészeti raktárhelyzet kialakulása a század utolsó évtizedére. S mindez hozzájárult ahhoz, hogy a mai napig nem valósult meg az óbudai kutatások monografikus feldolgozása és hogy lekerült a napirendről az 1961-től tervbe vett fővárosi régészeti topográfia.

Horváth Miklós elhunytával 1982-ben Székely György, az ELTE tanára kapott főigazgatói megbízást. Legfontosabb célja volt az intézmény tudományos tevékenységének és nemzetközi kapcsolatainak erősítése. A politika visszakerült a pártszervezet tevékenységéhez. A főigazgató támogatásával több tudományos munka fejeződött be vagy indult el, s születtek nagy történeti kiállítások. Szorgalmazta a hazai múzeumok várostörténeti kutatásainak koordinálását, amely feladatot még 1980-ban kapta meg az intézmény. Ez azonban a következő évek során úgy változott, hogy a BTM konferenciák, szakmai előadások szervezésével segíti a várostörténeti kutatásokat. A gyűjteményi raktárak helyzetében eredményt – egy szép középkori kötári terv elkészítésén túl – nem sikerült elérni. Az az elképzelés, hogy a nagy mennyiségű római kori ásatási anyag elhelyezésére az Aquincumi Múzeum

területén kell raktárakat építeni, a következő időszak terveiben szerepelt, de csak másfél évtized múlva valósult meg.

Székely György 1987 nyarán megvált a Múzeumtól, s ezzel lezárult a BTM első száz évének története. A következő időszak már a politikai változás, a rendszerváltás éveit. Ezt a bő évtizedet csak fő vonásaiban tárgyaljuk, mivel alapos elemzése a történeti távlat hiánya miatt még nem lehetséges. Az 1988-tól kinevezett új főigazgató, Selmeczi László, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának volt vezetője irányításával az intézmény tovább haladt az elődje által megkezdett úton. A tudományos munkát a főigazgató az ELTE-vel kialakított szorosabb kapcsolattal kívánta erősíteni, s az előző évekkel ellentétben sikerült az évkönyvek rendszeres kiadását és az új sorozatok indítását biztosítani. Ugyanakkor a Múzeum struktúrájának változtatásával korszerűsítési folyamat elindítását látta szükségesnek. Ezt azonban a sajátos belső adottságok és a rendszerváltás okozta nehezebb gazdasági körülmények akadályozták. A rendszerváltás nem okozott rendkívüli helyzetet, a szakmai munka – a költségvetési lehetőségek csökkenése ellenére is – eredményesen folyt tovább.

A „helyi rendszerváltás” befejezését 1991 őszén új főigazgató kinevezése jelentette. Buzinkay Géza művelődéstörténész, a MTA Történettudományi Intézetének volt munkatársa 1992 januárjától vette át a Múzeum irányítását. Legfőbb célja volt a BTM „új arculatának kialakítása, igazi várostörténeti múzeummá válása”, kiállításokkal és gazdag közművelődési programokkal, rendezvényekkel a közönség felé nyitott Múzeum megteremtése. Ezért szorgalmazta, hogy a múzeumépületek teljenek meg kiállításokkal, elsősorban várostörténeti tárlatokkal. A Vármúzeum barokk udvarának lefedése megvalósíthatóvá vált, az egyre súlyosabb raktárhelyzetben azonban nem sikerült javítani. A szervezeti változtatásokat célzó javaslatát, amelyek figyelmen kívül hagyták az intézmény történeti fejlődését, már nem valósíthatta meg, mert 1996-ban lejárt a megbízása és új főigazgató, Bodó Sándor kinevezésére került sor.

Az új vezető legfontosabb feladatnak tüzte ki a muzeológiai alaptervekenyességek teljesítését, a nyilvántartási elmaradások felszámolását, a műtárgyvédelem, a raktárhelyzet javítását, a 30 különböző helyen bérelt raktár felszámolását. Az intézmény régészeti gyűjteményei helyzetének javításában 1996-ban jelentős előrelépés történt: a Művelődési és Oktatási Minisztérium és a Fővárosi Önkormányzat között megállapodás jött létre az Aquincumi Múzeum fejlesztését szolgáló raktárpépület létesítésére. A pénzügyi fedezetet a kormány biztosította, mivel a

Károlyi-palotába tervezett Magyar Irodalom Háza miatt szükségessé vált a BTM ott levő részlegének, a régészeti gyűjteményeknek és munkatársaknak a kiköltöztetése. Az új épület 2000-ben készült el, amelyben megfelelő elhelyezést kapott az Ókor-történeti, valamint az Ős- és népvándorláskori Osztály. Az aquincumi körülmények kedvező alakulásával már 1997-től lehetővé vált a több évtizede felhalmozódott régészeti ásatási anyag restaurálásának, leltározásának, tudományos feldolgozásának megkezdése. Távlati terv az Aquincumi Múzeumhoz kapcsolódó további fejlesztéssel a fővárosi régészeti kutató-központ létrehozása, amellyel megoldódna a többi régészeti gyűjtemény raktározása is. Továbbra is megoldásra vár az újkori gyűjtemények helyzete. 1997-ben elkészült a Vármúzeum barokk udvarának lefedése, s ezzel újabb tér áll a közönség, a közművelődési programok rendelkezésére. 1998-ra teljessé vált az állandó várostörténeti kiállítás az őskortól a legújabb időkig, 2000-re, a magyar államiság ezredéves évfordulójára pedig a Múzeum összes épülete és kiállítóhelye új tálalattal fogadta a látogatókat. A kiállítások mellett már sok év óta színvonalas közművelődési programok állnak a gyermekek és a felnőttek rendelkezésére.

Mindezek a tevékenységek, miként a gyűjtemények gyarapítása, a tudományos munka, a kiadványok a rendszerváltás óta csak külső támogatások segítségével valósulhatnak meg. Az intézmény tudományos munkájának eredményeit tartalmazzák az évkönyvek, a Budapest Régiségei, a Tanulmányok Budapest Múltjából 1996 óta rendszeresen megjelenő kötetei, a Monumenta Historica Budapestinensia sorozat és más kiadványok. A tudományos munkatársak az eddigi gyakorlat szerint részt vesznek országos kutatásokban, hazai és nemzetközi szakmai konferenciákon. A Múzeum együttműködésre törekszik a főváros többi kulturális intézményével és a Várban lévő közgyűjteményekkel, s több évtizedes eredményekre támaszkodva építi nemzetközi kapcsolatait, elsősorban az európai fővárosok múzeumaival. A főváros vezetése a BTM munkáját 1998-ban „Pro Urbe” díjjal jutalmazta.

Az intézmény történetét áttekintve mintegy tanulságként és tiszteletet ébresztve megállapíthatjuk, hogy az eltelt 115 év alatt sok történelmi vihart, háborút, diktatúrát, politikai változásokat megélve intézményünk munkatársai szakmai elhivatottsággal tették a dolgukat, gyarapították és őrizték Budapest történeti emlékeit az utókor számára. Az elért eredmények alapján múzeumunk méltó helyet

foglal el a magyar várostörténeti kutatásban és a főváros kulturális életében.

Befejezésként megemlítjük, hogy a BTM történetének tárgyalása során nem térünk ki részletesen az egyes osztályok, gyűjtemények történetére. Ezek feldolgozása további feladatot jelent.⁴ Munkánkhoz forrásként elsősorban a BTM irattári és múzeum-történeti dokumentációs anyagát használtuk fel, amelyek rendelkezésünkre bocsátását a BTM Régészeti Adattára munkatársainak ezúton is megköszönjük. Ugyancsak köszönettel tartozunk a Budapest Főváros Levéltárában és a Magyar Nemzeti Múzeum Irattárában végzett kutató munkánkhoz nyújtott segítségért. Ezúton is köszönjük a Kulturális Örökség Igazgatósága Adattára vezetőjének, Juhász Jánosnak az ott végzett adatgyűjtéshez nyújtott szíves támogatását. Hálával tartozom mindazoknak, akik további fontos dokumentumokra, adatokra a figyelmemet felhívták. A forrásokon kívül felhasználunk az idevonatkozó szakirodalmat s egyéb megjelent dokumentumokat. A Múzeum történetét kiegészítettük működésének legfontosabb statisztikai adataival, a tudományos dolgozók névsorával és bemutatjuk szervezetének változását. A fontosabb események kronológiai felsorolása a BTM történetében való könnyebb eligazodást segíti.

Köszönettel tartozom Bodó Sándor főigazgató-nak, aki szorgalmazta a kezdeti időszak megírása után a folytatást, és lehetőséget biztosított munkánk megjelentetésére. Bízunk abban, hogy e kötet nemcsak a Budapesti Történeti Múzeum, hanem más múzeumok munkatársainak és a fővárosi tudományos intézmények iránt érdeklődőknek is hasznos olvasmány lesz.

⁴ Kivételt képez a Fővárosi Képtár, amelynek történetét FÖLDES

EMÍLIA dolgozta fel, FÖLDES, 1998a.

I. A FŐVÁROSI MÚZEUM MEGSZERVEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE KUZSINSZKY BÁLINT IGAZGATÓSÁGA ALATT, 1887-TŐL 1934-IG

A FŐVÁROSI MÚZEUM MEGALAPÍTÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

A városi múzeumok hazánkban a múlt század második felében alakultak meg. Létesítésüket elsősorban Römer Flóris, a magyar régészet és múzeumügy úttörője szorgalmazta, aki már 1869-ben javaslatot tett a Magyar Történelmi Társulatban a városi múzeumok létrehozására. Tervezetében felsorolta e múzeumok tárgygyűjtő tevékenységének szempontjait (városképek, tervek, iratok, a város hatóságának pecsétjei, címerjei, céhemlékek, pénzek, érmek, bútorok, viselet, szokások és események emlékei, a városhoz kapcsolódó könyvek, stb. gyűjtése). Szorgalmazta Buda és Pest régiségeinek összegyűjtését: „vajon nem menthetők-e mi is az utóvilág, a tudomány számára Buda-Pestnek, valamint hazánk egyéb városainak ... régiségeit is; nevezetéseket, melyek jelenleg mint egyes lapok, a polgároknál a szekrényben ismeretlenül hevernek, vagy mint ősi hagyományok a polcokra és padlásokra kerülve minden haszon nélkül, talán már az enyészet veszésének kitéve lappanganak, s tán maholnap értelmetlennek vagy szemesb külföldi kutatók kezeibe kerülve, reánk nézve mindenkorra elvesznek”. Sürgette továbbá a városi hatóságok múzeumpártoló magatartását, a múzeum számára megfelelő helyiség biztosítását. A társulat bizottmánya Römer javaslatát a társulatnak „kellő pártolásra” ajánlotta, s kérte, hasson oda, hogy „a főváros közgyűlései is ezen eszmét magukévá tevén, az összes polgárság közt ezen terv felkarolását ajánlják, a begyűlendő tárgyak számára alkalmas helyiséget kijelöljenek, és gondoskodjanak, hogy azok kellően számoztatván jegyzőkönyvbe iktattassanak.”¹

Az elképzelés szerint Römer javaslatát a társulatnak sokszorosítania és szétküldenie kellett volna a városok hatóságainak, azonban pénz hiányában erre nem került sor, csak 1871-ben, amikor Römer újra felvetette elgondolását. A Römer által javasolt városi

múzeumtípus később a Fővárosi Múzeum létesítésénél, gyűjtési tevékenységének kialakításánál is irányadó volt.²

A Fővárosi Múzeum létrehozását tették szükségessé az 1870-es években lendületet vett – a kormány és a főváros pénzügyi támogatásával végzett – óbudai régészeti kutatások, az aquincumi feltárások eredményei. Szükségessé vált a nagy mennyiségű leletanyag gyűjteményszerű elhelyezése, tárolása.³ 1870. május 6-án megalakult „A régészetkedvelők köre”, amelynek tagjai a fővárosban élő régészek ifjabb nemzedékéből kerültek ki. A nyolc tag között találjuk Hampel Józsefet is. A kör célja a hazai régészet előrelendítése, kapcsolat kiépítése a vidéken élő régészekkel.⁴ Ugyancsak 1870-ben adták ki az alábbi rendeletet a fővárosban folyó építkezések során előkerülő régiségek védelmére: „Ha valamely épület lebontása, vagy új épület alapzatának ásása közben régiségek, pl. kőkoporsó, emlékszerű faragványok, edények, fémek, kővületek, felírások, stb. találtak, ezt a talált a Fővárosi Tanácsnak azonnal bejelenteni és ennek intézkedését a talált tárgy érintetlenül hagyásával bevégni tartozik. A Fővárosi Tanács a Nemzeti Múzeum igazgatóságát a jelentésről haladéknélküli értesíti.”⁵ Pest, Buda és Óbuda 1873-ban történt egyesítése után a város hatalmas fejlődésével párhuzamosan a polgári öntudat is erősödött, s támogatta a várostörténeti emlékek összegyűjtését.⁶

Az 1876-ban Budapesten rendezett nemzetközi őstörténeti és embertani kongresszus résztvevőinek egy csoportját Römer Flóris kivezette Óbudára és megmutatta a Hajógyár-szigeti római emlékeket és a katonai amfiteátrumot.⁷ Az ásatások a hazai régészeti kutatások eredményeit elismerő kongresszus után vettek igazán lendületet. A ciszterci amfiteátrum és a papföldi polgárváros területén kezdődő feltárások megindítása, szervezése G. Havas Sándor érdeme, aki a Régészeti Szakbizottmány elnöke volt. A Fővárosi Tanács évenként először 2000, majd 3000 Ft-ot fordított a Nemzeti Múzeum által végzett ásatásokra, amelynek irányításával a Régészeti

¹ RÖMER, 1871.; RÖMER, 1869.

² SCHÖPFLIN, 1906.

³ A főváros területén folyó régészeti kutatások történetét a Fővárosi Múzeum megalakulásáig, s általában a városi múzeumok kialakulásának társadalmi, történeti hátterét Lenkei Andorné foglalta össze. LENKEI, 1957. Munkánkban ezért a fenti kérdésekkel részletesen nem foglalkozunk. A régészeti kutatásokat és az Aquincumi Múzeum létrejöttének történetét

később Szilágyi János, Póczy Klára és Csontos Katalin is összegezte. SZILÁGYI, 1964.; PÓCZY, 1998.; CSONTOS, 1998.

⁴ F.P., 1870.

⁵ Zs.G., 1887

⁶ Ezt a jelenséget Horváth Henrik is megállapította. HORVÁTH, 1940. 9.

⁷ BOROSTYÁNI, 1876.

Szakkbizottságot bízta meg.⁸ A Főváros Tanácsának a feltárások iránt tanúsított figyelmét jelzi 1882. március 2-i határozata, melyben elrendeli, hogy a Régészeti Szakkbizottságnak ne csak a római kori régiségek feltárásával foglalkozzon, hanem más emlékekkel is, pl. Árpád sírjának, Fehéregyháza kutatásával.⁹

Már 1880-ban felmerült az a gondolat, hogy a még teljesen fel nem tárt amfiteátrumban előkerült, s a Nemzeti Múzeumba szállítandó leleteket bemutassák a széles közönségnek. A Nemzeti Múzeum igazgatója, Pulszky Ferenc meg is ígérte, hogy néhány napra kiállítást rendez belőlük, mielőtt a régiségtár gyűjteményébe elhelyeznék a tárgyakat. Másodszor 1882. február 2-án vetette fel a Régészeti Szakkbizottságnak a kiállításrendezés tervét, s felkérte a Tanácsot, hogy biztosítson e célra helyiséget valamilyen fővárosi épületben. A Tanács a III. kerületi előjáróság egyik helyiségére gondolt, s a rendezéssel G. Havas Sándort bízta meg. A kiállításból azonban semmi sem lett, mert a Nemzeti Múzeum kiküldöttje, Czobor Béla azt közölte az előjárósággal, hogy a régiségeket a Nemzeti Múzeumba akarják szállítani és ott kiállítani.¹⁰ Ezek után 1883 elején a Tanács a 3124. sz. határozatában ismét megbízta G. Havas Sándort az előkerült régészeti tárgyak kiállításával, azonban helyiség hiányában ez most sem valósult meg.

A Tanács határozatot hozott a III. kerületben előkerülő emlékek védelmére, amely szerint az ott kiadott bontási építési engedélyekről a Fővárosi Régészeti Szakkbizottságot is tájékoztatni kell, a leletek elkallódásának megakadályozása érdekében.¹¹ Az 1885. évi 32444. sz. tanácsi határozat megerősíti az 1883. évi, azzal a módosítással, hogy a bejelentéseket G. Havas Sándorhoz, a bizottság elnökéhez kell továbbítani.¹²

Az aquincumi leletek első kiállítása végül az 1885-ös országos kiállítás fővárosi pavilonjában valósult meg, a főváros kiállítási bizottságának javaslatára. Gerlóczy Károly alpolgármester, a Nemzeti Múzeum részéről az ásatásokat vezető Torma Károlyt kérte fel a négy fali tárló berendezésére.¹³ Régészeti tárgyakon kívül a pavilonban kiállításra kerültek még „a főváros nevezetesebb épületeinek mintái ... tervei, tanúgye, térképek, rajzok, stb.”¹⁴ Az országos kiállításnak is köszönhetően felmerült a régészeti leletek mellett a későbbi korok várostörténeti emlékeinek összegyűjtése is.

1. kép. Gerlóczy Károly alpolgármester előterjesztése egy fővárosi múzeum létesítésére. Részlet. 1886. ápr. 7.

Gerlóczy Károly alpolgármester az 1885. november 11-én kelt előterjesztésében – „azon alkalmából, hogy a Ferenc József lovassági laktanya alapkövetélteli ünnepélyén Ő császári és Apostoli kir. Felsege által használt néhány értékes emléktárgy a főváros tulajdonába került” – felhívta a Tanács figyelmét „egy Fővárosi Múzeum létesítésének kívánatos voltára”. Az 1885. november 13-án kelt, 40785. sz. tanácsi határozat már kimondta „egy Fővárosi Múzeum létesítésének sürgős szükségességét”, és megbízta Gerlóczy Károlyt, „egy ilyen múzeum létesítésére vonatkozó” javaslat elkészítésével. Gerlóczy a Múzeum felállítására 1886. április 7-én tett előterjesztést. Ebben a következőképpen határozta meg a Múzeum feladatát és a legfontosabb teendőket: „a létesítendő Fővárosi Múzeum célja volna, hogy abban összegyűjtessenek és szakszerűleg rendezve úgy az azt tanulmányozni

⁸ Budapest fővárosi pavilonjának külön katalógusa. Országos Kiállítás Budapest, 1885. Szerk.: SZABÓ KÁROLY. 131.

⁹ HAVAS, 1888.

¹⁰ KUZSINSZKY BÁLINT jelentése az aquincumi múzeum és a régészeti ügyek 1896. évi állapotáról, 1897. márc. 9. BFL. IV. 1407.b., VIII. 836/1880.

¹¹ GÖMÖRI HAVAS, 1889.

¹² BFL. IV. 1407.b., VIII. 836/1880.

¹³ L. 10. sz. jegyzet.

¹⁴ Kiállítási Kalauz. Szerk.: BALOGH VILMOS – GELLÉRI MÓR – TOLDY LÁSZLÓ. Budapest 1885. 210.

kívánóknak mint a közönségnek hozzáférhetővé tétessenek az oly tárgyak, melyek akár az ország történelmének a fővárossal szorosabban összefüggő egyes kiválóbb eseményeire, akár a főváros speciális helyi történetére vonatkoznak, vagy ilyeneknek emlékeit képezik, tehát érmék, pecsétek, okiratok, könyvek, képek, térképek, zászlók, fegyverek, bútor-darabok és más oly használati tárgyak, melyek a fővárosban előfordult emlékezetesebb események alkalmával, vagy bármi tekintetben kiváló egyének által használtattak, továbbá az olyan tárgyak, melyek a főváros fokozatos fejlődését és ennek mindenkori állapotát feltüntetni alkalmasak ... A főváros már jelenleg is számos olyan tárgy birtokában van melyek azonban különböző hivatalokban elszórva és nem kellőleg gondozva az elveszésnek és elpusztulásnak lesznek idővel kitéve. Már ezek magokban véve elégségesek a Múzeum alapjának megvetésére, hiszem azonban hogy a fentebbi kategóriákba tartozó több oly tárgy is, mely jelenleg a Nemzeti Múzeumban van elhelyezve, tulajdonképpen azonban annak keretébe nem tartozik, a Fővárosi Múzeum számára megszerezhető lesz. A már meglévő tárgyak tehát egyelőre egy alkalmas helyiségben összegyűjtendők, jövőben pedig az ily természetű tárgyak rendszeren a Múzeumba utalandók volnának, miáltal annak természetes fejlődése biztosítva lenne. Ez idő szerint tehát a legelső teendő volna egy megfelelő helyiség biztosítása. Ámbár a Fővárosi Múzeum legcélszerűbben és természeténél fogva a városházak egyikében volna elhelyezendő, erre most, midőn a hivatalok nagy része is bérházakba szorult ki, gondolni nem lehet. Ha azonban idővel egy megfelelő új városház építése határozottatik el, ebben a Múzeumnak megfelelő helyiségek okvetlenül biztosítandók lesznek.” Múzeum elhelyezésére most a legalkalmasabbnak „az országos kiállítás területén épült képzőművészeti csarnokot” tartja, amely szerinte megszerezhető lesz. Javasolja tehát „egy Fővárosi Múzeum létesítését határozatilag kimondani és a megfelelő lépéseket megtenni, hogy e célra az országos kiállítás területén épült képzőművészeti csarnok megszerzettessék.” Ha a Tanács egyetért a javasolt Múzeum létesítésével, „a Múzeum egész szervezetének, valamint költségelölírázatának kidolgozása, valamint az életbeléptetés és kezelés módzatainak javaslatba hozása egy e célra kiküldendő és szakértőkkel kiegészítendő külön bizottságra lenne ruházandó”.

Az előterjesztést 1887. április 29-én a közoktatásügyi bizottmány is megtárgyalta és támogatta. Ezen előzmények után a Tanács az október 20-i

ülésén kijelentette, hogy „az említett Fővárosi Múzeum felállítása most már elodázhatatlanná vált” s – Kammermayer Károly polgármester aláírásával – határozatot hozott a Fővárosi Múzeum létesítésére. Ideiglenes elhelyezésére az országos kiállítás műcsarnok épületét jelölte meg. A határozatban a Múzeum céljaként a Gerlóczy által megfogalmazott javaslat szerepel. Ugyancsak ennek megfelelően a Tanács felkérte a különböző hivatalokat, intézeteket, hogy a náluk levő, a Múzeumban elhelyezendő tárgyakról december végéig küldjék be a kimutatást. A beérkező jelentéseket a tanácsi hetedik ügyosztálynak Gerlóczy Károly részvételével fölül kell vizsgálnia és a Fővárosi Múzeumba alkalmas tárgyakról kimutatást kell készítenie. A Tanács határozatára beküldött jelentések szépszáma város-történeti jelentőségű tárgyról adtak hírt.¹⁵

Vajon milyen volt a fenti események visszhangja? A sajtó 1886-ban, Gerlóczy javaslatának ismertetése kapcsán lelkesen foglalkozik a Fővárosi Múzeum megalapításával: „Budapest hatóságának hivatalos helyiségeiben sok történelmi ... tárgy hever szanaszét ... Élénk szüksége mutatkozik tehát, hogy e tárgyak egyesíttessenek s egy Fővárosi Múzeumot rendezzenek be.”¹⁶

A szakmai körök véleménye azonban meglepően más: „Az országos kiállítás után fennmaradt műcsarnoki díszes épület annyira megtetszett a fővárosi hatóság néhány befolyásos tagjának, hogy kedvük kerekedett azt jócska összegért megvenni, és hogy ne költsek egészen hiába a sok pénzt, találtak az épületnek kegyeletos célt is: Fővárosi Múzeumot akarnak benne alapítani. Olvastuk a szépen irt emlékiratot, mely ez érdeken megjelent, de abban nem látjuk bebizonyítva, hogy a főváros olyan fajta intézetet igényelne, a minő ott tervezve van. Mindazon fővárosi reliquiák, tervek, kiállítási gipszminták és egyebek, melyek számára azt a költséges palotát meg akarják vásárolni, kevesebb költséggel is találhatóának helyet és azok kedvéért nem érdemes oly rengeteg feneket keríteni a dolognak. Végre is csak olyanfajta letéti hivatal volna az, nem tudományos intézmény. Ezért nem is lelkesülhetünk e tervért. Ha a fővárosnak csakugyan oly tömördek pénze van, hogy múzeumra is jut, ám folytassa az aquincumi ásatásokat és csináljon egy aquincumi múzeumot.”¹⁷

Egy évvel később is hasonló megjegyzéssel találkozunk: „Ha a fővárosnak igen sok pénze van, ám vegye meg e csinos épületet, de ha azt akarja, hogy az új intézménynek bármi parányi haszna legyen, akkor ne kezdjék azon, hogy ily alkalmatlan

¹⁵ A fővárosi tanács határozata: VII.11358/1886. BFL. IV.1407.b., VII.866/1886.; BTM A Km. 1/1887.

¹⁶ Szemelvények a magyar múzeumügy 19. századi irodalmából. Múzeológiai füzetek 1980. II. Szerk.: BODNÁR MÁRIA. 256.

¹⁷ X.: Fővárosi Múzeum. ArchÉrt 6 (1886) 280.

helyhez kötik. Az alpolgármesteri előterjesztésben nem találjuk nyomát annak, hogy a papföldi leleteket is a Városligetben akarják-e megőrizni avagy Ó-Budán lesz-e az új városi múzeumnak fiókja, ami minden esetre célszerűbb volna.”¹⁸

Az 1887. október 30-i Vasárnapi Újság már arról ír, hogy a Múcsarnok épületének megszerzésével kapcsolatos tárgyalások folyamatban vannak. Az 1888. december 2-i száma pedig a Múzeum szervezésének előrehaladásáról tudósít, a Múzeum ügyét pártolón: „a főváros tulajdonát képező régi mű- és emléktárgyak végre mégis össze lesznek gyűjtve. A különböző városi hivatalokban szétszórta tárgyakat már leltározták s eddig 113 jelentés érkezett be Gerlóczy Károly alpolgármesterhez, ki azokat áttette Vidéky János felső iparrajziskolai igazgatóhoz, kit a régiséggyűjtemény összeállításával megbíztak.”

A Fővárosi Múzeum megalapítása idején az országban számos városi múzeum működött vagy éppen szerveződött. Ha a Fővárosi Múzeum alapításának időpontját összehasonlítjuk más városi, ill. városi és megyei múzeumként induló intézménnyel, úgy látjuk, hogy nem a legkorábban alakultak között volt. Ez különösen szembetűnő akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az aquincumi részlegen kívül a Múzeum többi gyűjteménye – amint majd később látni fogjuk – csak a századforduló táján és a XX. század elején jött létre. Íme néhány adat a Fővárosi Múzeumot megelőző más múzeumok megalakulásának időpontjáról: győri Xantus János Múzeum – 1859., soproni Liszt Ferenc Múzeum – 1867., nyíregyházi Jósza András Múzeum – 1868., gyulai Erkel Ferenc Múzeum – 1868., szombathelyi Savaria Múzeum – 1872., egr Dobó István Múzeum – 1872., székesfehérvári István Király Múzeum – 1873., jászberényi Jász Múzeum – 1874., Tiszafüred – 1877., mosonmagyaróvári Hansági Múzeum – 1882., szegedi Móra Ferenc Múzeum – 1883.¹⁹ A Fővárosi Múzeum létrejöttének késését több okkal is magyarázhatjuk. Az egyik ok az lehetett, hogy a gyűjtemény, amely általában múzeum szervezését indokolja, csak lassan alakult, gyarapodott. A másik ok, amely az elsőt egyúttal magyarázza is, a Nemzeti Múzeum ittléte. Volt tehát a fővárosban múzeum, amely a régiségeket gyűjtötte, régészeti leletek pedig rendeltetileg is oda kerültek. Ezzel indokolható az a jelenség is, hogy míg vidéken gyakran széles társadalmi alapokon gyűjtő tevékenységet folytató,

különböző kulturális, régészeti, stb. egyletek szervezése előzte meg a múzeumok megalakulását, addig a fővárosban – Fővárosi Múzeumot alapító – ilyen egyesületről nem tudunk. Csupán néhány lelkes, elsősorban az aquincumi emlékeken felbuzduló férfiú szorgalmazta a Fővárosi Múzeum létrehozását. Az ügynek lendületet adtak az országos kiállítások, a millenáris ünnepség, azonban ennek ellenére az újkori várostörténeti, még inkább a középkori tárgyak gyűjtése lassan haladt. Ugyanakkor azonban, míg a vidéki múzeumok szervezői, gyűjtői többnyire nem képzett szakemberek, hanem lelkes – sok esetben önképzéssel tudósokká váló – amatőrök voltak, addig a Fővárosi Múzeum élén kezdettől fogva Kuzsinszky Bálint személyében egy nagy tudású szakember állt, aki képes volt a főváros múzeumának megszervezésére, gyűjteményeinek kiépítésére.

A MÚZEUM MEGSZERVEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE KUZSINSZKY BÁLINT IGAZGATÁSÁNAK ELSŐ SZAKASZÁBAN (1888-1912)

A várostörténeti emlékek bejelentésével és összeírásával párhuzamosan folytak az ásátások Aquincumban, Torma Károly vezetésével. Miután e munkát tovább Torma nem vállalta, 1888. szeptember 13-án a Fővárosi Tanács a Régészeti Szakbizottmány javaslatára az ásátások további vezetésével Kuzsinszky Bálintot, a Nemzeti Múzeum régiség-tárának gyakornokát bízta meg, napi öt forint díjazás mellett. Az ásátások felügyeletét G. Havas Sándor látta el. A Tanács egyúttal engedélyezte, hogy egy fővárosi mérnököt küldjenek ki a felmérésekhez.²⁰ A Régészeti Szakbizottmány létszámát pedig – a bizottmány előterjesztése alapján – két új taggal bővítették: Kuzsinszky Bálinttal és Szendrei Jánossal.²¹

Kuzsinszky Bálint már 1887-ben, Torma Károly mellett részt vett az aquincumi feltárásokban. Munkáját Torma az 1887. július 26-i keletű levelében köszönte meg: „kedves kötelességet teljesíték, midőn Kegyednek a kitaró buzgalomért, amelyet mint a Budapest fővárosa által a folyó évre elrendelt aquincumi régészeti ásátások folyama alatt mellém alkalmazott ásátási segéd, nyolc heti műveleteink alatt, minden irányban példásan tanúsított: köszö-

¹⁸ Egy fővárosi múzeum. ArchÉrt 7 (1887) 446.

¹⁹ A Museums of the world (Museen der Welt, München 1973), a Magyar Statisztikai Évkönyvek, a vidéki múzeumok évkönyveinek adatai és a Központi Múzeumok Igazgatóság Adattárában lévő nyilvántartás alapján. Korek József véleménye szerint inkább gyorsan alakult meg a főváros múzeuma: „Az egyesült Budapestnek be kellett hoznia az

elmaradást a nyugati városokkal szemben, ezért sorra alkotta meg státusszimbólumnak tartott intézményeit, így egy olyan múzeumot is, amelynek megalapítására 1887-ben került sor Fővárosi Múzeum néven”. KÖREK, 1988. 101.

²⁰ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. Itsz.: H.258-79.

²¹ BFL. IV. 1407.b., VIII.836/1880., 41367/1888.

netemet s elismerésemet fejezem ki. Kegyedtől a hazai régiségtan nem keveset vár. Cselekedje, hogy disciplinánk ne csalódjék Kegyednek sem igyekezetében – amiről magam tanúskodhatom –, sem tehetségében, – a mellyel tényleg bír –, s a melyet honpolgári kötelessége szerint jövőre is érvényesítenie kell.”²²

Kuzsinszky Bálint az aquincumi ásatások átvételével elindította az Aquincumi Múzeum, s egyben a Fővárosi Múzeum megszervezését is. Mindössze 24 éves volt ekkor.

Kuzsinszky Bálint 1864. november 6-án született Szabadkán. Családja elmagyarosodott lengyel származású. Apja iparos volt. Az 1870-es évek elején a család Fehértemplomba költözött, így itt járt iskolába. A gimnáziumot is színjelesen végezte, 1883-ban érettségizett – a matematika kivételével – kitűnő eredménnyel.²³ A gimnáziumban tagja volt az ifjúsági önképző körnek és sok pályadíjat nyert magyar irodalmi, történelmi, fizikai tárgyú dolgozataival, német, latin és lengyel nyelvű műfordításaival és szavallataival. „1883 őszén néhány forinttal zsebében feljött Budapestre és a tanári pályát választván, beiratkozott a bölcsészeti karon klasszikus filológusnak. Mikor aztán egy pár tanítványt sikerült szereznie, felhozta édesanyját, – édesatyját mint VII. gimnazista vesztette volt el – s vele együtt küzdötte végig fiatal éveit” – emlékezik a kortárs és egykori iskolatárs, Láng Nándor.²⁴

Az egyetemen latin és görög filológiát tanult, de hallgatott jogi, főleg római jogi előadásokat is, Torma Károlynál pedig archeológiát, numizmatikát és epigráphiát. Az utóbbiak hallgatását így indokolta: „jelzett tanulmányaim folyamán azonban nem elégedtem meg kizárólag azon tárgyak hallgatásával, amelyeket a class. phil. t. tanárai az egyetemen előadtak: hogy a class. kor életének lehető teljes képét nyerhessem, figyelmem kiterjedt római históriára és jogra, főleg pedig az ókori archeológiára és műtörténelemre.”²⁵ Egyetemi tanulmányait kitűnő eredménnyel végezte.²⁶ Ugyanabban az évben elnyerte a Pasquich-alap ötven forintos jutalmát, amelyet a Nemzeti Múzeum bronzkori fegyvereinek feldolgozására tűztek ki. Torma Károly véleménye szerint Kuzsinszky „szakavatottan ... körülírja és meghatározza az ún. magyar típusokat ... nem csak tisztában van a tárggyal, hanem az, amit írt, éles megfigyelő tehetségéről tanúskodik, s a változatok felismerésében – és meghatározásában erős szemét dicséri; a

külföldi szakirodalom termékeit ismeri és az analógiák csoportosításában jól használja ... egyszóval oly művet írt, amely irodalmi színvonalon áll, sőt gyakorlott szakembernek is becsületére válnék.” Henszlmann Imre ezt írta: „A munka a feladatnak igen jól felel meg. ... úgy, hogy e munka ... a publikációt is megérdemli.”²⁷ A latin és a görög nyelvből tanári szakvizsgát tett.

1887 elején a Nemzeti Múzeum egy gyakornoki állást hirdetett meg, amelyet Kuzsinszky Bálint is megpályázott. Ezt megelőzően, 1886. október 17-én kelt beadványában Torma Károly őt, a negyedéves bölcsészhallgatót ajánlotta az állással kapcsolatban az igazgató, Pulszky Ferenc figyelmébe az alábbi indoklással: „azon kívül, hogy régiség-tani előadásaimat több semesteren át szorgalmasan hallgatta s az előadottakból mindannyiszor jelesre colloquált, minél fogva őt eddigi legjobb s legképzettebb hallgatóim egyikének tartom: a múlt tanév második felében zárthelyi dolgozat gyanánt beadott »Thermae maiores stb.« c. értekezésében a régiség-tanban való jártasságának szép reményekre jogosító jelét adta. De a római kort megelőző idők régiség-tanában is szintén járatos, s ezirányú tanulmányait tudomásom szerint közelebbről szándékozik közreadni. Elég indok tehát, hogy a m.n. múzeum régiség-tárában leendő alkalmaztatása által tudományi buzgó törekvésének útja megegyengettesék. A nevezett intézet benne, kétségen kívül, használható, sőt mondhatom jó erőt fogna nyerni.” Kuzsinszky az 1887. január 1-i keltezésű pályázatában indoklasként írt iskolai, egyetemi tanulmányairól és eredményeiről latin, görög, német, lengyel, francia, szerb nyelvismeretéről. Így fejezte be: „Tekintve, hogy a régiség-tári állás elnyerésével elsősorban azon kellemes helyzetbe juthatni remélek, hogy oly tudományág körébe tartozó ismereteimet gyarapíthatom, a melynek idővel hazánkban egyik igénytelen munkatársa óhajtanék lenni.” A fennálló rendeleteknek megfelelően a jelentkezőknek egy bizottság előtt kellett vizsgát tenniük. A bizottság tagjai voltak: Pulszky Ferenc, Torma Károly és Hampel József. Az állást Kuzsinszky Bálint nyerte el. Kinevezését 1887. január 20-án Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter írta alá. 1889. június 30-án segédőrré, majd tíz év múlva 1899. augusztus 6-án múzeumi őrré nevezik ki.²⁸

²² Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.257-79.

²³ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.254-79., H.255-79.

²⁴ LÁNG, 1923-26. 5-6.; LÁNG, 1938. 117. A legteljesebb életrajzot Láng Nándor írta Kuzsinszkyról. Ezért itt egyéni szakmai fejlődésének csak fontosabb állomásait említjük meg. Célunk

elsősorban Kuzsinszkyknak az eddig nem közölt dokumentumok alapján történő bemutatása – múzeumszervezőként.

²⁵ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.256-79.

²⁶ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.255-79.

²⁷ LÁNG, 1923-26. 7.

²⁸ L. 25. sz. jegyzet.

A Nemzeti Múzeumban, amelytől 1901. végén vált meg, a Hampel József által vezetett régiségtárban dolgozott. Itt ismerte és tanulta meg a belső múzeumi munka minden szakaszát. A régiségtárnak az 1889. év első negyedéről készült munkajelentésében Hampel József ezt írja Kuzsinszky Bálintról, gyakornoki feladatairól: „Kuzsinszky Bálint kezelte a szakkönyvtárt, vitte az ügyiratok elintézésének formai részét és fennmaradt idejét a tétényi éremlelet földolgozásának szentelte.”²⁹ Kuzsinszky az 1889. októbertől decemberig terjedő évnegyedben végzett munkájáról azt jelenti, hogy kezelte a szakkönyvtárat, intézte az osztály adminisztrációs ügyeit: „Másoltam az osztályör fogalmazványait, a naplókönyvbe iktattam minden ügyiratot, hasonlóképpen az utalványnaplóba vezetem be minden kiutalványozott összegről szóló nyugtát”, s december 24-e után, „amikor az újonnan kinevezett gyakornok vette át tőlem úgy a könyvtár, mint az adminisztrációs teendőket, kizárólag az éremtár kebelében voltam elfoglalva, egyelőre a tétényi lelet folytatólagos feldolgozására szántam időmet.”³⁰ Öt évvel később, amikor a gyakornok Nagy Géza másfél hónapig szabadságon volt, ismét Kuzsinszky látta el a gyakornoki teendőket.³¹ Kuzsinszky feladata volt a Nemzeti Múzeumból való távozásáig az éremtár kezelése. Múzeumi tevékenysége mellett vezette az aquincumi ásatásokat. Az 1892. júliusi – szeptemberi jelentésében írta: „július 1-től szeptember 15-ig, szabadságidőm alatt, az aquincumi ásatásokat vezettem.”³² A Nemzeti Múzeumba kerülése után hamarosan megkezdte tudományos munkásságát is, elsősorban az aquincumi ásatások, leletek feldolgozásával. Hampel József a régiségtár 1889. szeptemberétől 1890. augusztus végéig terjedő időszakáról adott jelentésében Kuzsinszky munkájaként megemlíti a Budapest Régiségei I. kötetébe írt „A legújabb aquincumi ásatások” c. tanulmányát, amellyel 1888-ban doktori címet szerzett, továbbá az „Aquincum és romjai” c. füzetet és több kisebb cikket az Archeológiai Értesítőben.³³ Aquincumon kívül több leletmentést, helyszíni szemlét végzett, többek között Szentendrén, Ószőnyben, stb. A Nemzeti Múzeumból való távozása utáni esztendőben, 1902-ben, a Múzeum költségén, még továbbra is végzett néhány kiszállást római emlékek megmentése céljából.³⁴

Hampel József sokat törődött a hozzá beosztott fiatal tisztviselők szakmai továbbképzésével is, amelyhez alapvetően fontosnak tartotta a belföldi és külföldi tanulmányutakat. Kuzsinszky már az első

2. kép. Kuzsinszky Bálint, a Fővárosi Múzeum megszervezője. 1925 körül.

évben, 1887-ben körutat tett a Délvidéken, és tanulmányozott néhány nagyobb erdélyi múzeumi gyűjteményt. Hampel József az 1888. évi tanulmányutakkal kapcsolatos beadványában javasolta az igazgatónak, hogy Kuzsinszky folytassa a körútját, tanulmányozza a békésgyulai, debreceni, szabolcsi, kassai, máramarosszigeti, munkácsi, pozsonyi, komáromi, esztergomi gyűjteményeket, vegyen részt a Lőcsén és Liptó megyében folyó ásatásokon. Utazásaihoz 150-250 Ft összeget kért.³⁵ Az 1888. szeptembertől 1889. augusztus végéig terjedő időszakról szóló jelentésében Hampel Kuzsinszkyval kapcsolatban megjegyezte: „főadatává tétetett, hogy az ország nyugati részeiben létező vidéki múzeumokat, továbbá a bécsi, linczi és gráci múzeumokat látogassa meg.” A jelentéshez csatolva olvashatjuk Kuzsinszky beszámolóját: „Az idej tanulmányutam a főbb dunántúli és egyes ausztriai múzeumok megtekintésére terjedt ki. Így megnéztem a komáromi, győri, soproni és szombathelyi

²⁹ MNM It. 289/1889.

³⁰ MNM It. 3/1890.

³¹ MNM It. 263/1894.

³² MNM It. 342/1982.

³³ MNM It. 277/1890.

³⁴ MNM It. 127/1890., 254/1899., 100/1902., 379/1902.

³⁵ MNM It. 173/1888.

múzeumokat hazánkban, Ausztriában pedig a gráci Johanneumot, a linczi Franzisco-Carolinumot és végül Bécsben az új múzeumok gyűjteményeit, a csász. érem és régiségosztály s az Iparművészeti Múzeumot. Bécsből kirándultam Carnuntumba az ásatások s a helyszínen levő régiséggyűjtemények megtekintésére.”³⁶ 1890-ben Olaszországba küldték ki. Előzőleg Hampel a Múzeum igazgatójához, Pulszky Ferenchez benyújtott javaslatában a következőket írta: „dr. Kuzsinszky eddigi tanulmányai után bír azon készütséggel, hogy a helyszínen sikerrel tanulmányozza az Olaszországban fennmaradt antik emlékeket és eddigi hivatalos és irodalmi érdemei méltóvá teszik, hogy a fontos útra szabadságidőt és segítséget kapjon. Szabadsága a dolog természete szerint a téli időre szólna, amikor Rómában az összes tudományos mozgalmak folyamatban vannak. Ez lévén első római útja, kívánatos, hogy hosszasan tartózkodhassék az örök városban, ahol öt-hat hónap éppen elég lesz, hogy egyik-másik tekintetben tájékozódjék ... Az út befejezése után tanulmányairól beható jelentést tartoznék tenni, melyben ... a Rómában történt ásatások eredményeit kellene különösebb figyelemmel tárgyalni.” Pulszky Ferenc felterjesztése alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyezte 1890. október 1-jétől a tanulmányútra a 6 havi szabadságot.³⁷ Hampel az 1892. szeptember 1-jétől 1893. augusztus 31-ig terjedő időszokról adott jelentésében írta: „Az intézet támogatásával tanulmányutat tett dr. Kuzsinszky Bálint ... a Rajna vidékén és Dél-Németországban

3. kép. Az óbudai Kreml-malom, a római kori leletek első tároló és bemutató helye.

tanulmányozott régiségeket.”³⁸ 1895. december 23. és 1896. január 9. között „dalmáciai, stb. tanulmányúton” volt.³⁹ 1900-ban Hampel Görögországba akarta kiküldeni, de egyetemi előadásai miatt ezt nem tudta sem akkor, sem 1901-ben igénybe venni.⁴⁰ (A későbbi években egyetemi tanárként, a Fővárosi Múzeum igazgatójaként folytatta utazásait.)

Kuzsinszky a múzeumi munkája mellett oktatói tevékenységet is folytatott. 1890-ben pedagógiai vizsgájával középiskolai tanári oklevelet szerzett, amely révén középiskolában tanította a latin nyelvet.⁴¹ 1892-től pedig az egyetemen is oktatott, mint magántanár. Az előadások megtartása céljából, a hivatalos munkaidőből, heti két órát kért számára Hampel a Múzeum igazgatójától, 1901 januárjában pedig heti három alkalommal egy-egy órát.⁴² Mindezek mellett előadóként részt vett a Múzeumban „a munkások számára rendezett téli magyarázó” előadássorozatban, ahol az érem- és régiséggyűjteménycsoportjait ismertette.⁴³

Kuzsinszkyt 1901. november 10-én kinevezték az egyetem ókori történeti tanszékére,⁴⁴ s ezzel megvált a Nemzeti Múzeumtól. A Múzeum igazgatója, Szalay Imre ebből az alkalomból a következőket írta Kuzsinszkynek: „Midőn sajnálattal veszem tudomásul a Magyar Nemzeti Múzeumtól való megváltását, mégis örömmel kell kifejezést adnom a felett, hogy eme kiváló állás letöltésénél a választás a vezetésem alatt álló intézet egyik tagjára esett. Végül kedves kötelezettséget teljesítek, midőn Nagyságodnak, a Magyar Nemzeti Múzeum szolgálatában kiváló szakértelemmel közel 15 éven át kifejtett buzgalmaért és tevékenységéért a Magyar Nemzeti Múzeum teljes elismerésének és köszönetének adok kifejezést.”⁴⁵

A Nemzeti Múzeumban eltöltött időszak kitünő iskola volt, az ott szerzett tapasztalatokat későbbi pályafutásán kamatoztatta: a Fővárosi Múzeum gyűjteményeinek kialakításában, a hivatali és szakmai munka megszervezésében. Hampel hatása, példája mutatkozott meg vezetési módszereiben, a fiatal szakemberek nevelésében, képzésében.

Kuzsinszky Bálint – amint azt fentebb láttuk – pályája kezdetétől, mint a Nemzeti Múzeum gyakorló, részt vett az aquincumi ásatásokon, amelyeket hamarosan ő irányított. Határozott elképzeléseit, terveit jól mutatják egy későbbi jelentésében olvasható sorai: „első perctől fogva arra törekedtem, hogy a

³⁶ MNM It. 289/1889.

³⁷ MNM It. 106/1890., 290/1890.

³⁸ MNM It. 413/1893.

³⁹ MNM It. 604/1895. 1899-ben szintén járt tanulmányúton, de nem tudjuk hol: MNM It. 296/1900.

⁴⁰ MNM It. 137/1901.

⁴¹ LANG, 1923-26. 8.

⁴² MNM It. 529/1893., 80/1901.

⁴³ MNM It. 550/1898., 202/1901.

⁴⁴ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.259-79.

⁴⁵ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.256-79.

felásott régiségek a helyszínen maradjanak s ugyanoda gyűjtessenek lehetőleg az összes római tárgyak egész Ó-Buda területéről.⁴⁶ A leletek szétszórtsága megnehezítette tanulmányozásukat, ezért „ha valami tehát, úgy az összes aquincumi leleteknek egyesítése, s hogy a nagy közönség is láthassa, azoknak nyilvános kiállítása, a legégetőbb teendők egyikének mutatkozott.”⁴⁷ Terve azért is jelentős, mert eddig a Nemzeti Múzeumba vitték az előkerült régiségeket, mostantól a helyszínen, a Kremlmalom egyik helyiségében gyűjtötték össze. 1888 őszén már megtekinthető, múzeumként számon tartott volt a gyűjtemény, amint erről egy újsághír is tudósít. E szerint a Magyar Mérnök és Építész Egylet tagjai az ásátások megtekintése után „a Kreml-féle malomban levő kis múzeumba mentek, a hol az ásátások folyamán napfényre került emlékeket őrzik”.⁴⁸ Kuzsinszky – céljának megfelelően – lépéseket tett az 1885-ös országos kiállítás fővárosi pavilonjában kiállított aquincumi leletek megszerzésére is, amelyeket a többi fővárosi vonatkozású tárggyal együtt beraktároztak a városligeti Múcsarnokban.

1889-ben G. Havas Sándor, a Régészeti Szakbizottmány elnökének segítségét kérte a Kremlmalom egyik szobájának kibérléséhez, hogy ott a leletekből állandó kiállítást rendezhessen be. A helyiség évi bére 80 forint volt.⁴⁹ Június 12-én írt levelében pedig segítségét kérte a Múcsarnokban levő régészeti tárgyaknak a Kremlmalomba szállításához, továbbá üveges fali szekrények beszerzéséhez, a romterületen az egyes objektumokat jelző táblák felállításához és az atlétákat ábrázoló mozaik védőépületének elkészítéséhez. A Fővárosi Tanács a G. Havas Sándor által továbbított kéréseket június 27-i ülésén tudomásul vette és engedélyezte. A megvalósítást megrendelések tanúsítják.⁵⁰ Kuzsinszky a tárgyaknak kb. a felét tudta kiállítani, de többet nem is látott szükségesnek. A tárlók fölött a falakon ásátási fényképfelvételeket helyezett el, és a tárgyakhoz ismertető kis füzetet írt.⁵¹

1889. augusztus 12-én a bécsi régészeti és antropológiai kongresszus 80 résztvevője, a csatlakozó fővárosiakkal együtt mintegy 200 fő tekintette meg az ásátásokat és a kis múzeumot, amelyek nagy elismerést arattak. G. Havas Sándor így írt erről: „A Kreml-malmi kis múzeumtól, amelyet ök – azt tartom helyesen – állandó régészet kiállításnak

nevezetek el, alig tudtak elválni.” Nyilvánvalóan a sikernek köszönhetően 1890 elején G. Havas Sándor a Tanácsnál elérte, hogy a testület megszavazta az állandó múzeumépület felépítését Aquincumban.⁵² 1889-ben – szintén G. Havas Sándor munkájának eredményeként – megjelent a Budapest Régiségei első kötete. Kuzsinszky elsősorban ennek kötetében dolgozta fel ásátásait, amelyeknek eredményeit a sajtó hasábjain a széles közönség számára is ismertette.⁵³

Kuzsinszky ásató tevékenysége kezdetétől foglalkozott a romok állagának megóvásával. Már 1888-ban felhívta a figyelmet arra, hogy a feltárt maradványokat pusztítják az időjárás viszontagságai és méginkább a növényzet, amelyet el kell távolítani.⁵⁴ Az olaszországi tanulmányútján szerzett tapasztalatok alapján, 1891-től megkezdte a romok

4. kép. Az Aquincumi Múzeum főbejárata és kiállításai. 1894.

⁴⁶ L. 10. sz. jegyzet; KUZSINSZKY, 1897. 97-98.

⁴⁷ KUZSINSZKY, 1889. 336.

⁴⁸ VÜ 1888. nov. 18. 774.; K.B., 1893. 90. Később is találkoznak azzal, hogy „az aquincumi múzeum ... 1888-ban keletkezett”; Az aquincumi ásátások. PH 1913. júl. 16.

⁴⁹ KUZSINSZKY, 1897. 98.

⁵⁰ BFL. IV. 1407.b., VII.782/1888.

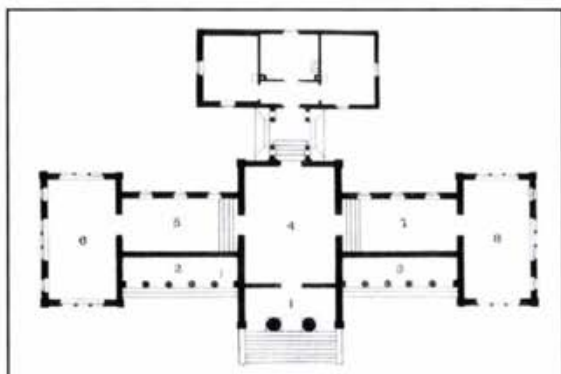
⁵¹ KUZSINSZKY, 1889. 338.; KUZSINSZKY, 1890.

⁵² HAVAS, 1892. 13.

⁵³ KUZSINSZKY, 1888.; Az Ó-Buda-aquincumi ásátások. VÜ 1889. márc. 10. 161-163.; 165.; Római fürdők Aquincumban. VÜ 1889. szept. 22. 607-610.; Aquincum romjai. VÜ 1894. máj. 27. 355-356. stb.

⁵⁴ KUZSINSZKY, 1888.

⁵⁵ HAVAS, 1892. 14.

5. kép. A kibővített Aquincumi Múzeum alaprajza. 1896. 1-3: kőemlékek, 4: kő- és bronzszobrok, sírleletek, 5: kőemlékek, 6: építészeti maradványok, 7: kőemlékek, 8: a kézművesipar termékei, érmek.

cementtel való megóvását.⁵⁵ A későbbi évek során a Múzeum éves – a Tanács által biztosított – költségvetéseiben jelentős összeget fordított a falmaradványok megóvására.

Kuzsinszky munkáját a későbbiek folyamán is támogatta a fővárosi Régészeti Szakbizottmány, élén G. Havas Sándor elnökkel. Például egy ízben – Szendrei János indoklása alapján – megvétózta a Fővárosi Közjótékonyossági Bizottság átiratában beterjesztett tervet, amely szerint a főváros az aquincumi ásatási területnek leletekben leggazdagabb helyén, mintegy 12 holdnyi területen, szegényházat akart felépíteni.⁵⁶

1894. május 10-én megnyitották, Orczy Gyula tervei alapján, a 11000 forint költséggel épült Múzeumot. A megnyitón jelen voltak a Fővárosi Tanács, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, az Országos Régészeti Társulat képviselői és más meghívottak. „A hivatalos szónokok a főváros áldozatkészségét, G. Havas Sándor buzgóságát és dr. Kuzsinszky Bálintnak, az ásatások s az új Múzeum vezetőjének érdemeit méltó magasztalással ünnepelelték.”⁵⁷ Az egy teremből és előcsarnokból álló épület azonban már a nyitáskor szűknek bizonyult. Erről hamarosan a sajtóban is írtak: „Az aquincumi múzeumhoz hasonló helyi gyűjtemények külföldön is vannak. Az aquincumi méltóan sorakozik melléjük. Sajnos azonban, hogy már most szűknek bizonyult. Hogy a főváros hatósága ezen a bajon segíteni fog, nem lehet kétség, ismerve áldozatkészségét és érzékét, a tudomány s mindaz iránt, a mit a haladás a

szellemi téren is megkíván.”⁵⁸ Valóban! Gerlóczy Károly alpolgármester, az 1896. évi ezredéves országos kiállítás fővárosi bizottságának elnöke már 1894. április 18-án beterjesztette a Tanácshoz a Múzeumépület ügyét: „Az 1896-i kiállításra tervezett fővárosi pavilonban az összes régészeti leleteink el nem helyezhetők”, mert egyik részük az aquincumi ásatások területén van. „Miután pedig kívánatos, hogy a régészeti iránt érdeklődők... mindent egy helyen feltaláljanak, és a fővárosnak egy régészeti múzeuma már van is... legcélszerűbb összes régészeti leleteinket e helyen kiállítani.” A napról-napra gyarapodó leleteket azonban hely hiánya miatt már nem lehet elhelyezni az Aquincumi Múzeumban. A bizottság javasolta a bővítést a Tanácsnak úgy, hogy az országos kiállításig befejeződjön, mert „a Múzeum kibővítésével a főváros egyrészt a régészeti tudományt támogatja, másrészt ... oly intézménnyel gazdagítja nevezetességeit, mely az érdeklődő idegeneket messze földről is ide fogja vonzani ... a kiállítás alkalmával itt tartózkodó idegenekre nézve is kívánatos, hogy minél több érdekes és kellemes kirándulási alkalmat nyújtunk.”⁵⁹ A nyitás után alig egy évvel később, 1895. március 6-án, a közgyűlés határozatot hozott a Múzeum kibővítéséről, amelynek az ezredéves kiállítás idejére el kell készülnie. Az építkezésre 10800 forintot biztosítottak.⁶⁰

1896-ban el is készült, 13000 forint költséggel, a mindkét oldalán szárnyépületekkel bővített múzeum, amelynek megnyitása – nyilvánvalóan a millenniumi események, ünnepek miatt – már közel sem váltott ki olyan nagy érdeklődést, mint két évvel azelőtt. Kuzsinszky az 1894. évi nyitás után hamarosan ismertette a közönséggel a sajtóban és a Budapest Régiségeiben a Múzeumot és a romokat.⁶¹ Egyik jelentésében az 1896. évi nyitásról azt írta: „az ünnepek zajában nem éppen sok visszhangot talált. A magyarországi látogatók az egész nyáron távolról sem keresték fel e helyet oly tömegesen, mint várni lehetett volna. Még a tanári világból került ki a legtöbb látogató ... Annál több érdeklődést tanúsított a külföldi közönség. Nap-nap után jártak künn egyenként és társaságban németek, franciák, angolok. Különösen ki kell emelni a gazdakongresszus tagjainak látogatását (szept. 20.) s október 2-án a művészettörténészekét.” A múzeum és az ásatások a szakmai körökben kedvező benyomást keltenek, bizonyítja, hogy ősszel Bécsben két előadáson, majd Frankfurtban ismertették, elismerő véle-

⁵⁵ A főváros régészeti bizottsága. TRÉ 5 (1889) 46.

⁵⁷ X.Y.: Aquincumi Múzeum. ArchÉrt 14 (1894) 274.

⁵⁸ Az aquincumi múzeum. VU 1894. máj. 27. 354. Kuzsinszky már az építkezés kezdetén megállapította, hogy a tervek elkészítésénél nem fordítottak kellő figyelmet az épület „saját-szerű rendeltetésére”, s amikor a Régészeti Bizottmánynak

bemutatták, „opportunistikus szempontból többé nem volt ajánlatos azoknak módosítása.” K.B. 1893. 90.

⁵⁹ BFL. IV. 1407.b., VII.1014/1889., 18246/1894.

⁶⁰ Uo. és 13 402/1895.

⁶¹ KUZSINSZKY, 1894.; KUZSINSZKY, 1897.

ménnyel.⁶² Az Aquincumi Múzeum vendég-könyveiből megtudjuk, hogy 1899-ben már sok osztrák, német, lengyel, angol, cseh, olasz vendég megfordult itt. Sok volt a csoportos látogatás, különösen az iskolák részéről.

Kuzsinszky ebben az időben már nemcsak az óbudaui római kori leletek egy helyre való összegyűjtését szorgalmazta, hanem a főváros más pontján, sőt más korszakból előkerült tárgyak sorsával is foglalkozott. Ezt jelzi, hogy a Múzeum bővítését követően az volt a terve, hogy a budai várban előkerült régiségeket, így a Nagyboldogasszony-templom több, mint száz középkori köemlékét, amelyeket közbenjárására a főváros megkapott, továbbá a soroksári Duna-ágnál felszínre jutott urnatemető leleteit is az Aquincumi Múzeumba helyezze el. Erről azonban a római kori leletek mennyisége miatt le kellett mondania. Mint írta, „a lemondás annál könnyebb volt, mert időközben a főváros közgyűlése elhatározta, hogy az 1885.évi kiállítási Múcsarnok a Fővárosi Múzeum közép- és újabb-kor részének befogadására fog felhasználni.”⁶³ Végül is a várban előkerült középkori kőfaragványok a főváros múzeumba kerültek.⁶⁴

Ebben az időszakban tehát újra felmerült, majd jelentős lépéssel haladt előre a Fővárosi Múzeum ügye. Az 1896. március 18-án tartott közgyűlésen az a határozat született, hogy a Múcsarnok épületét 1897. január 1-jétől ne adják bérbe, mert ebben az épületben „a Fővárosi Múzeum számára szánt, valamint a fővárosi kiállítási pavilonban lévő, s a városi múzeum számára megőrzendő kiállítási tárgyak a kiállítás után ideiglenesen elhelyeztessenek.”⁶⁵ Ezek a tárgyak pedig: városképek, térképek, metszetek, tervrajzok, zászlók, festmények, szobrok. Később, az 1896. szeptember 10-i tanácsülés – a Régészeti Szakbizottság külföldi példákra hivatkozott előterjesztését elfogadva – határozatba foglalta, hogy a Fővárosi Múzeum számára az új városháza épületében biztosít helyiségeket.⁶⁶ November 13-án a Régészeti Szakbizottság olyan határozatot hozott, amely szerint „a fővárosi közgyűlés a Fővárosi Múzeum végleges föllállítására és szervezésére fölkérendő, a mi legcélszerűbben úgy lesz teljesíthető, hogy ha a Múzeum ügyének továbbfejlesztése a már létező aquincumi múzeumból indul ki, mely a Múzeum ókori osztályát képezné és melynek mostani kezelője dr. Kuzsinszky Bálint volna a szervezési és gyűjtési előmunkálatokkal megbízandó.” A Múzeum újabb osztálya ide-

iglenes helyének a városligeti 1885. évi Múcsarnokot jelölte ki „addig, míg a Múzeum majd a főváros közepén újjáépítendő városházán végleges elhelyezést nyer.”⁶⁷ Gerlóczy Károlynak az 1886-ban felvetett javaslata a városházán elhelyezendő múzeumról, úgy látszik, tíz év múlva visszatért a Régészeti Szakbizottság javaslatában.

Míg folyt a Múcsarnok megszerzése a Múzeum számára, egyre inkább napirendre került a főváros egész területén előkerülő, máshol elhelyezett régiségek összegyűjtése. Már Kuzsinszky fentebb említett tervét megelőzően is találunk erre adatokat. Hampel József 1896. január 27-i, a budai palota megtekintéséről szóló jelentésében arról írt, hogy az építkezések során talált római emlékek valószínűleg Aquincumból származnak, ezért azokat az Aquincumi Múzeumba kell szállítani, míg a középkori, reneszánsz és török leleteket a Nemzeti Múzeumba.⁶⁸ A Régészeti Szakbizottság az április 17-i ülésén a Tanács számára előterjesztést nyújtott be a Nemzeti Múzeumba lévő aquincumi régiségek visszaszerzéséről.⁶⁹ A Tanács a javaslatot elfogadta és felterjesztette a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Az alábbiakat olvashatjuk benne: „A székesfőváros közönsége 15 év óta tetemes áldozatokat hoz a régészet érdekében: a múlt évben az óbudaui római ásatások területén egy stíluszerű múzeumot emelt, amely a kibővítéssel és berendezéssel együtt mintegy 24000 forintba került, s öt termet és három oszlopos tornácot foglal magában. A Múzeumnak hivatása az volna, hogy azon római régiségeket foglalja magában, amelyek a hajdani Alsó-Pannónia fővárosa, Aquincum területén napfényre kerültek – s ekképp fogalmat nyújtson arról, minő volt a házi és nyilvános élet, minő az izlés, minő az ipar egy, a római birodalom legszélső pontján virágzó városban. Az ilyen lokális jelentőségű múzeumok a tudomány szempontjából a legtanulságosabbak. Csak hogy értékük mindig attól függ, hogy mennyiben van együtt mindaz, a mi az illető körülhatárolt területen valaha előkerült s megmentettet.” Korábban a Nemzeti Múzeumba jutottak az óbudaui római leletek, közülük ezúttal csupán az amfiteátrumban és az 1881-1886 közötti papföldi ásatásokon – a főváros költségén – feltárt leletek, továbbá a filatori védgát 1881. évi építkezésénél és a főváros területén más közmunkák során előkerült emlékek átengedését kéri. „Az aquincumi múzeum ... sokat nyerne ezen műemlékek átengedésével, mert legalább arra hivatkozhatnánk, hogy az a mi a környezetben

⁶² L. 10. sz. jegyzet.

⁶³ Ua.

⁶⁴ HORVÁTH, 1932. 3. A Középkori Osztály történetére I. Lócsy, – KUBINYI, 1964.

⁶⁵ Budapest székesfőváros törvényhatósága 1896. évi közgyűlé-

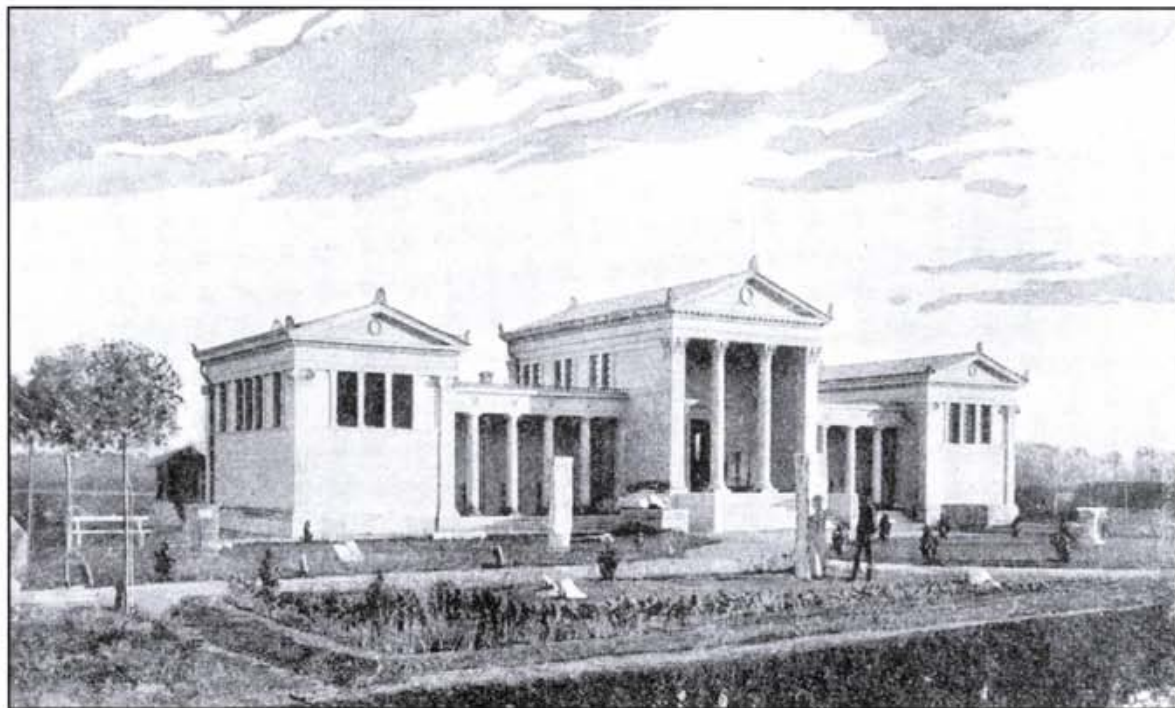
seinek jegyzőkönyve, 115.; 349. hat.

⁶⁶ BFL. IV. 1407.b., VIII.836/1880., VII. 17406/1896.

⁶⁷ a.b.: Budapesti múzeum. ArchÉrt 16 (1896) 444.

⁶⁸ Hampel József jelentése. MNM II. 47/1896.

⁶⁹ BFL. IV. 1407.b., VIII.836/1880., 17405/1896.

6. kép. Az Aquincumi Múzeum 1896-ban.

lefolyt rendszeres ásatásokból származott, a legtermészetesebb helyen, a helyszínén összegyűjtve található. Ezen múzeum csak így felelne meg teljesen rendeltetésének. Mindezek alapján tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, miszerint a kérdéses műemlékeket az Aquincumban emelt fővárosi régészeti múzeum számára átengedni méltóztassék.”⁷⁰

1897 elején a Régészeti Szakbizottmány ülésén Kuzsinszky beszámolt az Aquincumi Múzeum és a régészeti ügyek 1896. évi helyzetéről, és javaslatot tett arra, hogy újítsák meg azt az 1885-ös tanácsi határozatot, amely elrendeli a III. kerületben folyó földmunkákra, építkezésekre kiadott engedélyek bejelentését a bizottmány elnökéhez. Javasolta a kormány megkeresését azzal, hogy ezentúl az összes fővárosi állami építkezés és a Duna kotrása során előkerülő régiségeket a Fővárosi Múzeum számára biztosítsák. A Régészeti Szakbizottmány Kuzsinszky javaslatait elfogadta és felterjesztette a Tanácshoz azzal a módosítással, hogy a bejelentést a munkák megkezdése előtt legalább két héttel meg kell tenni. A Tanács az 1897. július 8-i ülésén a javaslatokat elfogadta és felterjesztette a miniszterelnökhöz, aki mindezt a Nemzeti Múzeumhoz továbbította.⁷¹

E lépéseknek meglett az eredménye: figyelembe vették az aquincumi ill. a Fővárosi Múzeum alakuló gyűjtőkörét, de úgy látszik, inkább csak római kori vonatkozásban. A Nemzeti Múzeum és az Aquincumi Múzeum között létre is jött a megállapodás, amelyről Hampel József egyik leveléből is értesülünk. Hampel, Hauszmann Alajoshoz, a budai vár-építés vezető műépítészéhez intézett levelében írta: tudomására jutott, hogy a fegyvertári épület lebontásakor római feliratos kő került elő, amely valószínűleg Aquincumból jutott oda. Kéri, hogy ezt az emléket is, „miként más alkalommal történt, a főváros aquincumi múzeumának átengedni szíveskedjék, az lévén a Nemzeti Múzeumnak a fővárosi aquincumi múzeummal való megállapodása, hogy a főváros a területén újabban lelt római emlékeket mind óbudai múzeumában egyesíti.” A királyi vár művészeti építészeti emlékeit azonban a Nemzeti Múzeum számára kéri átadni.⁷² Az Erzsébet híd Eskü téri (ma Március 15. tér) alapozása során előkerült, Aquincum területéről származó római faragott köveket szintén átadták az Aquincumi Múzeumnak.⁷³

Közben ha lassan is, de haladt a Fővárosi Múzeum ügye. Rupp Zsigmond fővárosi törvényhatósági bizottsági tag 1896 szeptemberében a közgyűlés előterjesztett beadványában sürgette az ezredéves kiállításon szereplő, a főváros múltjára

⁷⁰ MNM It. ikt. sz. nélkül: 1896. jún. 25.

⁷¹ BFL. IV. 1407.b., VIII.836/1880., 27077/1897. és uo.: Kuzsinszky Bálint jelentése az Aquincumi Múzeum és a

régészeti ügyek 1896. évi állapotáról. 1897. márc. 9.

⁷² MNM It. 100/1898.

⁷³ MNM It. 259/1898.

vonatkozó tárgyak megszerzését tulajdonosuktól, a Fővárosi Múzeum számára. Azokról a tárgyakról pedig, amelyektől a tulajdonos nem válik meg, „a külföldi hasonló múzeumok mintájára beérnök ... az illető tárgyaknak másaival, ha már eredetben nem bírhatjuk” – írta. Javasolta a Régészeti Szakbizottmány közbenjárását e célból és 8000 forint megszavazását. Október 14-i keltezéssel Rupp Zsigmond, Czobor Béla és Toldy László részletes javaslatot készített a Fővárosi Múzeum számára megszerzendő tárgyakról. A Tanács október 22-én tárgyalta meg és fogadta el Rupp Zsigmond fenti indítványát, amelynek végrehajtásával Toldy Ferenc főlevéltárnokot bízta meg. A november 4-5-i közgyűlés jóváhagyta a Tanács intézkedését és a költségekre megszavazott 4000 forintot.

Toldy László november 12-i keltezéssel jelentést tett tevékenységéről Rózsavölgyi Gyula tanácsnoknak, a Régészeti Szakbizottmány elnökének. Beszámolt arról, hogy a kiállításon levő, de meg nem szerezhető tárgyak fényképezésével megbízta Klösz Györgyöt, aki 89 db felvételt el is készített, továbbá tárgyalt Szalay Imrével, a Nemzeti Múzeum és a kiállítás történeti főcsoportjának igazgatójával a megvásárolható vagy ajándékba kapható tárgyakról. November 13-án a Régészeti Szakbizottmány ülést tartott a Fővárosi Múzeum létesítése ügyében. A bizottmány tagjaként részt vett az ülésen Kuzsinszky Bálint, Hampel József és Toldy László is. Az ülés megtárgyalta és elfogadta Toldy jelentését. Javasolta a közgyűlésnek, hogy mivel a főváros „még egyenesen nem határozott” egy Fővárosi Múzeum létesítéséről, tegyen olyan előterjesztést, amely szerint „egy speciális jellegű Fővárosi Múzeum létesítése kimondassék és egyúttal utasíttassék a Tekintetes Tanács, hogy a Múzeum elhelyezése és szervezése iránt tegyen részletes javaslatot.” Addig is azonban intézkedni kell az értékes anyag összegyűjtéséről és szakszerű gondozásáról, a további, szakavatott vezetés melletti gyűjtésekről, beszerzésekről. Az ülés javasolta, hogy a Fővárosi Múzeum számára ideiglenesen jelöljék ki a Városligetben a közegészségi kiállítási pavilont, a tárgyakat szállítsák oda, s a Múzeum ideiglenes vezetésével és szakszerű kezelésével dr. Kuzsinszky Bálint egyetemi magántanárt bízzák meg, „mint a ki a III. ker. Aquincumban levő fővárosi múzeum vezetésével is meg van bízva, a fővárosnak régészeti ügyekben

állandó szakközege volt s különben is ezen a téren általánosan ismert szakértelemmel bír.” A beszerezhető tárgyak elbírálására javasolták felkérni Rupp Zsigmondot, Bogischich Mihályt és Kuzsinszky Bálintot, a Régészeti Szakbizottmány tagjait, azzal, hogy Toldy Lászlóval együtt járjanak el.⁷⁴ A javaslatoknak megfelelően a Tanács megbízta Kuzsinszkyt a lebontásra kerülő épületek (Újépület, a Belváros Eskü téri része) gipszmodelljének elkészíttetésével. A modellek összeillesztésére, felállítására a Tanács a Károly-kaszárnyában biztosított egy helyiséget. Toldy javaslatára Kuzsinszky különböző város-történeti tárgyakat ajánlott a Tanácsnak megvételre.⁷⁵

Közben az 1897. december 10-i királyi rendelet értelmében megalakult a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Tanácsa, amelyen keresztül az állam egyrészt ellenőrizte a múzeumok és könyvtárak szerveződését, másrészt szakmai és állami anyagi támogatást nyújtott azon gyűjteményeknek, amelyek az állami felügyeletet elismerték. E felügyeletnek számos város között Budapest sem vetette alá magát, a Fővárosi Tanács már 1898-ban visszautasította a felügyelet gondolatát. Toldy László mindent megpróbált, hogy a szerveződő Múzeum és könyvtár számára megszerezze az állami segítséget (a Főfelügyelőség által a könyvtárak számára felkínált köteles példányok elfogadásával), de a felügyelet elismerése nélkül ez nem sikerült.⁷⁶ A Fővárosi Múzeum – a fővárosi előjáróság intézményeként – a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége és Tanácsa működése végéig (1922) kivonta magát a felügyelet alól. Később, a Gyűjtemény Egyetem és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa működése idején is az „állami felügyelet alatt nem álló nevezetesebb városi és egyházi közgyűjtemények” között tartották számon.⁷⁷

1898. augusztus 15-i keltezéssel Kuzsinszky beterveztette javaslatát a Fővárosi Múzeum és a történeti könyvtár megszervezéséről⁷⁸:

„I. §

A Fővárosi Múzeum és vele kapcsolatos történeti könyvtár célja összegyűjteni és úgy a nagyközönségnek, mint a szakfőriaknak hozzáférhetővé tenni Budapestre vonatkozó minden emléket – eredetiben és másolatokban, melyek a város múltjára, fejlődésére a legrégebb kortól kezdve a mai napig

⁷⁴ BFL. IV. 1407.b., VII.2628/1896., 40415/1896., 1374/1896. kgv.hat.

⁷⁵ BTM A KMi. 2/1897., 3-9/1898.

⁷⁶ Budapesti Közlöny 1897. 293.sz.: VKM 1898. dec. 17. 79458.sz. rendelet; BFL. IV. 1407.b., VII. 4073/1898.; VOIT, 1992a. 37-38., VOIT, 1992b. 146-148.

⁷⁷ HÖMAN – SZERFŐ, 1927. 44-45., ugyanez in: MAGYARY, 1927. 295-345.

⁷⁸ BTM A KMi. 10/1898.; LENKEI, 1957. 514-515. A múzeumokat ebben az időben általában a könyvtárral együtt szervezték. A Fővárosi Múzeum könyvtárának – Kuzsinszky nevéhez fűződő – megszervezéséről, ill. a Múzeum és a fővárosi könyvtárának szétválasztásáról Schwarz Katalin munkáiban olvashatunk. SCHWARZ, 1991. 14-15., 1993. 463-464., 1998. 33.

7. kép.

Az Aquincumi Múzeum és romterület a századfordulón.

világot vetnek, nem zárván ki a jelen állapotokat feltűntető tárgyakat sem, melyek a jövő szempontjából érdekesek lehetnek, bizonyosságot tevén azon nagyarányú munkálatokról, törekvésekről, melyeknek Budapest páratlan felvirágzását köszönheti.

2. §

A Fővárosi Múzeumnak két osztálya van:

A/ a római, mely magában foglalja az aquincumi régiségeket,

B/ hol Budapest ős-, közép- és újkori emlékei vannak, s a melyet kiegészít a mai, illetve mindenkor állapotokat feltűntető tárgyak gyűjteménye, a képtár s a történeti könyvtár. Keretei a következők:

I. Budapest őskori és népvándorláskori régiségei, Budapesti térképei.

II. A város egészét s egyes részeit, ú.m. tereit, utcáit, nevezetesebb köz és magánépületeit, hidait feltűntető metszetek, photographiák, aquarellek, modellek, köz- és magánépületekről fennmaradt faragványok.

III. Budapest régi templomi emlékei. (A Viktória téglagyár helyén kiásott romok, a margitszigeti templomrom, Mátyás templom, belvárosi templom, stb.)

IV. Budapest történeti emlékei (Mátyás király palotája, török idők, Budavár visszafoglalása, 1838. árvíz, 1848/49. események, országgyűlések, koronázás, jubiláris ünnepek, uralkodó látogatása, kiállítások, fejedelmi személyek képei).

V. Irodalmi, színészeti és művészeti emlékek (kiváló írók, művészek arcképei, reliquiái, régi színházak, berendezésük, festők, szobrászok műtermei).

VI. A főváros ügyében érdemeket szerzett férfiak arcképcsarnoka (polgármesterek, tanácsnokok, bizottsági tagok, jötevők).

VII. A városi kormányzás emlékei (oklevelek, pecsétek, pénzek, jogszolgáltatás, céhek, mértékek, súlyok, stb.; rendőrség).

VIII. Festmények és szobrok (a főv. képzőművészeti bizottsága által eddig megrendelt és ajándékba kapott festmények és szobrok, nyilvános pályázatoknál beérkezett szoborminták).

IX. A város rendezésére, építkezéseire vonatkozó tárgyak (a város egészét vagy részeit felölelő rendezési tervek, köz- és magánépületek tervei, modelljei).

X. A város technikai, gazdasági és kulturális fejlődését illusztráló tárgyak (közlekedés, közmunkák, ú.m. kövezés, csatornázás, vízvezeték, világítás; vásárcsarnokok, iskolák, kórházak).

XI. A múzeummal kapcsolatos történeti szakkönyvtár.

3. §

A római osztály befogadására az aquincumi múzeum szolgál, mely az ó-budai ásatások területén áll. A másik osztály addig, míg a központi új városháza felépül, az 1885. évi kiállítási műcsarnokban, mely a főváros tulajdona, helyeztetik el és rendeztetik be.

4. §

A Fővárosi Múzeum hivatalos kiadványa a „Budapest Régiségei”, melyből évenként egy-egy kötet jelenik meg s kizárólag Budapest múltjára vonatkozó történeti és régészeti közleményeket tartalmazhat.

5. §

A Fővárosi Múzeum ügyeit a VII. tanügyi osztály intézi. Oly ügyekről, melyekben a Tanács vagy közgyűlés határoz, előzetesen a múzeumi bizottság mond javaslatot. 100 forintot meghaladó vásárlásoknál ugyancsak meghallgató. A múzeumi bizottság a múzeumot illető ügyeken kívül véleményt mond még a képzőművészeti kérdésekben s a történeti könyvtárt illetően. A múzeumi bizottság tagjai fővárosi bizottsági tagok s egyes szakértők, műpártolók. Elnöke a VII. ügyosztályt vezető tanácsnok, előadója a múzeum vezetője.

6. §

A múzeum személyzete: 1 vezető, 1 őr, 1 segéd, 1 díjnok, 3 szolgál.

7. §

A múzeum kezeléséről, a tisztviselők kvalifikációjáról, teendőiről külön szabályzat intézkedik."

A javaslat második része az „Indoklás”. Ebben Kuzsinszky idézi a Tanács 1887. október 20-i ülésén hozott VII. 11358/1886. sz. határozatot a Fővárosi Múzeum felállításáról. A múzeum kereteinek meghatározásánál Kuzsinszky a bécsi, a prágai és a párizsi városi múzeum szervezetét vette példának. Külön foglalkozik a könyvtárral, amelynek „Budapest történetére vonatkozó okmányokat, kéziratokat, nyomtatványokat” kell gyűjtenie, legfeljebb „az aquincumi múzeum kézikönyvtára terjeszkedhetik nem aquincumi minták megszerzésére és amennyiben csak az aquincumi ásatások eredményeinek meghatározását elősegítik.” A bécsi történeti múzeum és könyvtár szervezete abban is példakép, hogy „a Múzeum és könyvtár független intézményt képez a levéltártól. Valamint megtörtént ott, úgy nálunk is Budapest történetére vonatkozó minden okmány, ha régebbi keletű, a Múzeumba volna bekebelezendő. Példaképpül vehető végül abban is a bécsi múzeum és könyvtár szervezete, hogy a művészi ügyek, melyeket jelenleg nálunk a képzőművészeti bizottság intéz el, a Múzeum ügykörébe utaltatnak, azok bizottsági és tanácsi előkészítését a Múzeum végzi.” Ugyancsak irányadónak véli a létszám megállapításánál a bécsi múzeum létszámát. Megállapítja, hogy a Fővárosi Múzeum megszervezéséhez a szükséges feltételek megvannak. „Római osztálya évek óta fennáll, s 5 termet és 3 folyosót megtöltő régiségek gyűjteményéből áll”, amely folyamatosan gyarapodik a rendszeres ásatások és Óbuda területén folyó építkezések során előkerülő leletekkel. A Múzeum másik osztálya számára ideiglenesen a városligeti Múcsarnok áll rendelkezésre, amely teljesen alkalmas múzeumi célra. Ugyancsak itt helyezhetők el az

1885-ös és az 1896-os kiállítási, valamint a különböző hivatalokban, intézetekben őrzött tárgyak. Toldy László már évek óta gyűjt és vásárol régiségeket, készített fényképeket a régi Pestről és Budáról. 1898-ban a Tanács által biztosított 3000 forintból megvásárolták a lebontott belvárosi épületek és az Ujépület gipszmintáit. Kuzsinszky már évek óta gyűjti az Aquincumi Múzeumba a római emlékek mellett a többi korszak emlékeit (középkori kőfaragványok, őskori emlékek, stb.). „A jövőben, mihelyt szó lehet teljes Fővárosi Múzeumról, kétszeres buzgalommal történhetik a rendszeres és tervszerű gyűjtés ... gyarapításához maga a fővárosi közönség is nagyban hozzá fog járulni önkéntes adományaival. A magas kormány már biztosította támogatásáról ... s kész átengedni az állami munkáknál előkerült leleteket, ha a Nemzeti Múzeum lemond elsőbbségi jogáról. S a Nemzeti Múzeum ... nemcsak valamennyi római leletet Budapest területéről átenged, hanem olyanokat is, melyek a szervezendő osztály keretébe tartoznak. Joggal feltehető, hogy a Nemzeti Múzeum a jövőben még kevésbé fogja megvonni jóindulatát a Fővárosi Múzeumtól, mely különben sem akar semmiben sem konkurrens lenni, sőt arra fog törekedni, hogy a két intézet között minél teljesebb egyetértés fennálljon.” A Fővárosi Múzeum szervezésével megszűnne a Régészeti Szakbizottmány és a Képzőművészeti Bizottság, a Közoktatásügyi Bizottság hatásköréből pedig elvonnák a könyvtárügyet. A megszünt bizottságok helyébe kellene szervezni a Múzeum Bizottságot.

Kuzsinszky a Múzeum és történeti könyvtár évi költségvetését 8830 forintra tervezi, az alábbi bontásban:

aquincumi ásatások, a Múzeum gyarapítása	2500 Ft
városligeti részleg	3600 Ft
könyvtár	1300 Ft
Budapest Régiségei	1430 Ft

A költségvetésen belül új kiadásként csak a személyi jellegűek jelentkeznek, a többit már korábban is biztosították.

1899. március 8-ra Szabó Károly tanácsnok az új városházán „szaktanácskozmányt” hívott össze a Fővárosi Múzeum és Könyvtár szervezetének megállapítása céljából. Az ülésen jelen volt Szabó Károly, gr. Festetich Géza, Szalay Imre, Hampel József, Fejérpataky László, Kadosa Károly, Csiky Kálmán, Havas Rezső, Toldy László és Kuzsinszky Bálint. Kuzsinszky javaslatát Festetich terjesztette elő. A könyvtárral kapcsolatban indítványozták, hogy ne a Múzeumhoz, hanem a levéltárhoz tartozzon. Szalay Imre a Múzeum gyűjteményeit javasolta természetrajzi csoporttal bővíteni. Végül az a közös álláspont született, hogy a Múzeum és a könyvtár

egységes vezetés alatt álljon, de amíg ez megvalósítható, a Múzeum élére szakértőt kell állítani.⁷⁹

Április 26-án a fővárosi közgyűlése – a Tanács előterjesztése alapján hozott – 637/1899. sz. határozatában elrendelte a Fővárosi Múzeum és Könyvtár létesítését, úgy, hogy a Múzeumot és könyvtárat egyesítve egységes vezetés alá kell helyezni. Amíg az egyesítés nem lehetséges, különválasztandók, még pedig olyképp, hogy a könyvtár maradjon meg jelenlegi helyiségében, a Múzeumot meg a városligeti műcsarnoképületben kell elhelyezni. A határozatnak a Múzeum feladataira, szervezetére, gyűjteményeire vonatkozó részei Kuzsinszky javaslatának elfogadását mutatják, de ki is egészítették azt „a főváros speciális ásvány-, növény- és állatvilágának gyűjteményével”. A közgyűlés a könyvtár ideiglenes kezelésével Toldy Lászlót, a Múzeum ideiglenes vezetésével pedig, évi 400 forint tiszteletdíj mellett, Kuzsinszky Bálintot bízta meg. Mivel a Műcsarnok épülete április végétől rendelkezésre áll, elrendelte a különböző hivatali helyiségekben elhelyezett és összeírt muzeális tárgyaknak május elsejével történő átszállítását. A Múzeum és könyvtár ügyeinek vezetésére a közgyűlés egy Múzeum- és Könyvtárbizottságot küld ki, amelynek tagjai Szalay Imre, Hampel József, Fejérpataky László, Szendrei János, Nagy Géza a Nemzeti Múzeumból, Heller Ágoston könyvtárnok, Kudora Kálmán könyvtárör, továbbá a törvényhatósági bizottságból 8 fő. A bizottságnak hivatalból tagjai lennének még a Statisztikai Hivatal igazgatója, a főlevéltárnok és a Múzeum ideiglenes vezetője, elnöke pedig a VII. ügyosztály vezetője. A közgyűlés a Múzeum és a könyvtár szervezetének mielőbbi megállapítása céljából utasítja a Tanácsot, hogy a fenti bizottság a múzeumi vezetővel együtt – a kifejlesztett irányelvek alapján – a szervezeti szabályzatot dolgozza ki, s azt időben úgy terjessze elő, hogy a jövő év elejével életbe léphessen.⁸⁰

E közgyűlési határozatot május 12-én tartott ülésén tárgyalta és fogadta el a Tanács. Ennek értelmében felkérte a javasolt személyeket a Múzeum- és Könyvtárbizottságban való részvételre. Felkérte Toldy Lászlót és Kuzsinszky Bálintot, hogy a közgyűlési határozatban foglalt irányelveknek megfelelően a könyvtár és a Múzeum végleges szervezéséről július végéig tegyenek részletes javaslatot és mutassák be a „szervezési szabályrendelet terve-

zetét”. Elrendelte, hogy Toldy László az őrizetében lévő muzeális tárgyakat részletes jegyzék kíséretében Kuzsinszkyknak adja át, továbbá, hogy az összes hivatal, intézet vezetői a hivatalos helyiségekben lévő muzeális tárgyak jegyzékét június 5-ig Kuzsinszkyknak a Nemzeti Múzeumba küldjék meg. A tárgyak elszállításáról, elhelyezéséről Kuzsinszky Bálint külön előterjesztést tesz.⁸¹

Kuzsinszky Bálint, mint a Fővárosi Múzeum vezetője, június 19-én e határozatnak megfelelően jelentést tett a Tanácsnak. Jelentése egyben legfontosabb teendőinek munkaprogramja. „Első teendőmnek tekintetem, hogy mindazt, ami eddig a városligeti műcsarnokban őriztetett, átvegyem, tekintet nélkül arra, hogy valamennyi tárgy beleillik-e a Múzeum keretében vagy sem. A napokban pedig átvesszem Toldy L. főlevéltáros úrtól, a mi nála van. Továbbá átszállítatom az aquincumi ásatások helyén őrzött tárgyakat, köztük a 100-as meghaladó középkor- és újkorbeli emléket. A különböző hivatalok részéről a muzeális tárgyak bejelentései ugyan már elég számmal érkeztek, de ezeket nemcsak össze kell vetni az 1886. évi összeírásokkal, hanem személyesen meg kell jelennem minden hivatalban, intézetben, hogy mielőtt a Tanács döntését a tárgyak áthelyezése iránt kérném, személyesen lássam, tényleg olyanok-e, hogy a Múzeumba valók, vagy pedig nincsenek-e másrészt olyanok, melyeknek ott volna helyük, de a jelentésekből kimaradtak.” – írta. Feltétlenül szükségesnek tartotta a műcsarnoképület mielőbbi tatarozását. A legfontosabbra, az új bádogtetőre a költségvetésben megvolt a fedezet, 1800 forint, de eddig nem történt semmi. A többi javításra (ablak, redőny, ajtó, falak átfestése) már nem telt ezen összegből, ezért javasolta, hogy az Aquincumi Múzeum költségvetéséből megmaradt 600-700 forint megtakarítást a Műcsarnok tatarozására fordíthasson. Annál is inkább, „mert az Aquincumi Múzeum éppoly része a Fővárosi Múzeumnak, mint a Műcsarnok”. A különböző hivatalokban, intézetekben levő muzeális tárgyak jegyzéke kb. 3 hét múlva készült el. A Múzeum anyagának csoportjait már tudta, ezzel kapcsolatos javaslatát a Múzeum és könyvtár szervezése céljából összehívott ankét már tárgyalta és jóváhagyta. További feladatát a következőképpen fogalmazta meg: „Törekvésem természetesen az lévén, hogy a Fővárosi Múzeum a város múltjának lehetőleg teljes

⁷⁹ BTM A KM. 13/1899. Megemlítjük, hogy a Fővárosi Múzeum szervezése idején a „Buda és Vidéke” c. folyóirat, majd a Budai Könyvtár-egyesület felvetette egy „budai múzeum” gondolatát. Létesítésére a pártoló budaiak adományokat és alapítványokat tettek. E múzeum további szervezése valószínűleg a Fővárosi Múzeum megalakulásával abba maradt. L.: Budai Múzeum. A Budai Könyvtár Közlönye 1897. 1. sz. 8.; Állítsunk múzeumot. Uo. 2. sz. 1-2, 5-7.; h.:

Budai múzeum. ArchÉrt 18 (1898) 58-59.

⁸⁰ BFL. IV. 1407.b.; I. 3430/1923. Ugyanez BTM A KM. 16/1899.; Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1899-ben tartott közgyűléseinek jegyzőkönyve, 217-218.; BudRég 7 (1900) 163-164. Kuzsinszky Bálint május 1-től kaphatta megbízását, mivel az évi 400 forint tiszteletdíját ettől kezdve folyósították. L.: BTM A KM. 23/1899.

⁸¹ BTM A KM. 17/1899.

képét tüntesse fel, a meglévő anyag ellenben annyira gyér, hiányos, hogy abból múzeumot csinálni nem lehet, haladéktalan kötelességemnek ismerem, hogy legalább az, a mi még megmenthető, megóvassék. Nevezetesen máris belefogtam az ide vonatkozó tárgyak, épületek, helyek lajstromának elkészítésébe, melyekről amennyiben még nincsenek, legalább egyelőre legsürgősebben photographiák volnának készítenők.⁸² Az eltűnt tárgyakról, eseményekről pedig a még meglévő rajzokat, festményeket és fényképeket igyekszik megszerezni. E célból már megkezdte a különböző nyomtatványok áttekintését, kijegyzését. A Múzeum évi költségvetése: 3000 forint. A Tanács július 20-i ülésén megtárgyalta és elfogadta Kuzsinszky jelentését és javaslatait, a műcsarnoképület tatarozási munkáinak végrehajtására pedig utasította a mérnöki hivatalt.⁸³

Augusztus 4-én Kuzsinszky újabb beadvánnyal fordult a Tanácshoz. Eszerint a Fővárosi Múzeumot legkésőbb 1900-ban meg akarja nyitni a közönség előtt, s ehhez a következő évben kéri a 3000 Ft költségvetés felemelését 5000 Ft-ra. A Fővárosi Múzeum megalapításának elhúzódsáról szól bevezető mondata: „A közgyűlés határozatából az idén, 12 évi eredménytelen kísérletezés után, végre a Fővárosi Múzeum kérdése dülőre jutott. Van hely, hol berendezhető.” Megállapítja azonban, hogy az eddigi tárgygyűjtések „minden rendszer nélkül történtek s az eddig elhasznált pénzből szerzett tárgyak között kevés Budapest főváros múzeumába való. Inkább csak az áll rendelkezésre, a mit a két országos kiállításon a főváros kiállított.” A dotáció felemelését így indokolja: „Nem szabad felejtetni, hogy itt egy állandó intézmény megvalósításáról van szó s az áldozatnak, a mit a főváros hoz, örök időkre nyoma marad.” Saját magáról pedig ezt írja: „Előre kijelentem, hogy annál a csekély tiszteletdíjnál, a mit a főváros az idén havi részletekben ad, többre igényt nem tartok, sőt kész vagyok, bármily nehéz, egy magam minden segéd személyzet nélkül, az óriási munkát elvégezni. A törekvésem egyes egyedül az, hogy a Múzeum megfelelően hivatásának s méltó legyen a fővároshoz.” A legsürgősebb teendőket az alábbiakban határozta meg: fényképek készíttetése a főváros régi épületeiről, amely fényképek egyelőre megfelelnek, de „se tartósságuk, se művészietlen voltak miatt nem alkalmasak, hogy egy múzeum falait díszítsék. Idővel azért aquarellekkel kell majd pótolni.” Egyes épületekről

(pl. a régi városháza, a belvárosi templom) gipszmodellek készítése szükséges, továbbá másolatok készíttetése azokról a fővárosi vonatkozású tárgyakról, amelyek nem szerezhetők meg eredetiben. Ugyanakkor „természetesen nem szabad bármely alkalmat sem elmulasztani, hogy a mi kínálkozik eredeti tárgy, rajz, hogy annak megszerzését a Múzeum elmulassza.” Végül a Múzeum berendezéséhez szükségesek keretek a képek számára, állványok, szekrények, stb.⁸⁴

Ugyanakkor, augusztus 4-én Kuzsinszky egy másik beadványában jelezte a Tanács felé, hogy amíg a Műcsarnok épületéből gr. Kreith Béla a gyűjteményét nem költözteti ki, „nem mondható, hogy a főváros a műcsarnoképülettel rendelkezik.” A Kreith által vételre ajánlott – egykor Kossuth tulajdonában lévő – bútorokkal kapcsolatban írta: „A Fővárosi Múzeumnak a közgyűlés által is jóváhagyott célja kizárja, hogy oly általános nemzeti vonatkozású tárgyak, minők Kossuth Lajos turini bútorarabjai, megszerzessenek. Ehhez képest azon csoportok egyikében sem a melyekre a Múzeum anyaga oszlani fog, bele nem illeszthetők.”⁸⁵ Ebből kitűnik, hogy Kuzsinszky kezdettől fogva tartotta magát a Fővárosi Múzeum céljához, meghatározott gyűjtőköréhez, s nem kívánta oda nem tartozó tárgyakkal gyarapítani. A Tanács az augusztus 10-i ülésén – Kuzsinszky felterjesztése alapján – elutasította gr. Kreith Béla vételi ajánlatát, s felszólította, hogy nyolc napon belül szállíttassa el tárgyait a Műcsarnokból.⁸⁶

Kuzsinszky augusztus 22-i beadványából megtudjuk, hogy 1900 májusára tervezte a Fővárosi Múzeum teljes berendezését, a tárgyak elhelyezését, kiállítását. Írta továbbá, hogy a Műcsarnok bal oldalának magánszemély számára történő átengedése ellen nem lehet kifogása, de kérte, hogy a művész és az őt felkeresők „csak a múzeumi felügyelő jelenlétében járhassanak az épületbe.”⁸⁷ Ez a megjegyzése jelzi, hogy figyelme kiterjedt a muzeális tárgyak biztonságának védelmére is. Egy másik, szintén augusztus 22-i felterjesztésben tájékoztatta a Tanácsot terveiről. E szerint az évi 3000 Ft költségvetésből szeretné lefényképeztetni (kb. 200 felvétel) a fontosabb régi épületeket, mielőtt lebontják azokat. A fényképek segítségével a főváros építéstörténetét is be lehet mutatni. Akvarelleken is meg akarja örökíttetni ezeket az

⁸² A Múzeum várostörténeti gyűjteményének alapjául az Enea Lanfrancini által a fővárosnak 1887-ben ajándékozott, 332 db-ból álló metszetgyűjtemény, a millenniumi kiállítás pavilonjában lévő anyag és a Toldy László által gyűjtött tárgyak, fényképek szolgáltak. A gyűjtemény kialakulásának történetét röviden ismertette: VIGH, 1998.

⁸³ BTM A KMi. 21/1899.

⁸⁴ BTM A KMi. 25/1899.

⁸⁵ BTM A KMi. 27/1899.

⁸⁶ BTM A KMi. 28/1899.

⁸⁷ BTM A KMi. 33/1899., 35/1899.

épületeket, mert véleménye szerint a fénykép kevésbé tartós és nem művészi értékű. A Tanács elfogadta Kuzsinszky felterjesztését.⁸⁸ Az augusztus 4-i és ezen beadványból is kitűnik, hogy Kuzsinszky célja volt a város arculatának, a városkép változásának megőrzése, megörökítése fényképek, festmények és modellek segítségével.

A sajtó is figyelemmel kíséri az eseményeket, a Vasárnapi Újság 1899. szeptember 10-i számában olvashatjuk: „A Budapesten kiásott, vagy gondozást kívánó régiségek, a múltra vonatkozó számos tárgy és rajz, vagy az újabb fejlődést feltűntető térképek, tervrajzok, régen szükségessé tettek már egy városi múzeumot. E célra rendezik be a Városligetben az 1885-i országos kiállításból fennmaradt műcsarnokot, hol a rendezkedés munkáját nemsokára megkezdik.”

A Tanács a november 16-án tartott ülésén végre engedélyezte, hogy az Aquincumi Múzeum tatarozására előirányzott 2000 Ft-ból megtakarított 1000 Ft-ot a műcsarnoképület helyreállítására fordítsák. Elrendelte, hogy a munkálatokat haladéktalanul végezzék el.⁸⁹

1900. március 3-án a Fővárosi Múzeum- és Könyvtárbizottság alakuló ülésén, Kuzsinszky felolvasta jelentését a Fővárosi Múzeum szervezéséről. Eszerint legfontosabb feladatának tekintette, hogy a műcsarnoképületben összegyűjtse az összes föllelhető muzeális anyagot. A tárgyak száma – amikor a Múzeum vezetését átvette – 1328 db volt. A legtöbbet a levéltár, ill. könyvtár szolgáltatta, mivel vezetője évek óta gyűjtötte, vásárolta a tárgyakat a Múzeum számára. Összesen 1930 db-ot adott át. A hivatalok – a tanácsi határozat eredményeként – összeírták a náluk lévő muzeális anyagot. Helyszüke miatt az épületmodellek számára a központi városházán kell helyiséget biztosítani. A tárgyak leltározása sok munkát adott Kuzsinszkynek: „egyidejűleg a Múzeumba nem tartozó képek selejtezését is végeztem, a múzeumi anyagot pedig – külön cédulalapok segítségével – azon csoportok szerint osztályoztam, a mely csoportokból a Múzeum állani fog, hogy már mindjárt elejétől fogva lássam, mi a pótolni való. Sajnos, úgy tapasztaltam, hogy a pótolandó anyag többszörösen nagyobb, mint az, mely ez idő szerint együtt van.” (Kuzsinszky erről egy későbbi jelentésében így írt: „Darabszámra elég jelentékeny gyűjtemény került így ugyan össze, de hiányossága megdöbbentő módon nyilvánvalóvá tette, hogy hosszú évek sikeres gyűjtése és munkája kell még hozzá, míg egy Fővárosi Múzeumról lehet szó.”)⁹⁰ Ezért olyan tárgyakat vásárolt, gyűjtött, ame-

lyek a legnagyobb hiányokat pótolták. Ezen kívül lefényképezette a nevezetes régi épületeket, amelyekről előzetesen jegyzéket állított össze, mert attól félt, „hogy a mint a múltban megtörtént, a jövőben is megtörténhetik, hogy ezek nyomtalanul eltűnnek, mert mire a bontásról értesülés jó, rendszerint nincs kő kövön.” A fényképek pótlására eddig 38 db – épületet, városrészletet ábrázoló – akvarellt készített. A 100 db fényképpel, az akvarellel és egyéb tárgyakkal együtt Kuzsinszky 149 db-ot gyűjtött, 31 db-ot pedig ajándékba kapott a Múzeum. Összesen 3760 tárgy volt a Műcsarnokban. Úgy látja, hogy az 1900. évi 3400 Ft-os dotáció „nagyobb részében bizonyára a bútortatra, képeretekre, modellek föllállítására és kijavítására fog kelleni; arra, hogy a hiányokat újabb tárgyakkal pótoljuk, ... legfőllebb 1200 ft marad. Le is mondtam arról, hogy a Múzeum a maga egészében egyhamar elkészülhet.” Arra törekszik, hogy ez évben a Múzeumnak legalább az az osztálya készüljön el teljesen, amely Budapestet építészetiileg bemutató. Ezen kívül még leghamarabb elkészülhet a régi térképek csoportja a város adminisztrációjára és céhéletére vonatkozó emlékekkel együtt. „A képtár is, melybe kizárólag a városi vonatkozó olajfestmények kerülnek,” könnyen megvalósítható, ha azokat a hivatalok átadják. Leghiányosabbak a városszabályozási tervek, egyházi emlékek, a város történelmi vonatkozású képeinek és emlékeinek, továbbá a főváros életében érdemeket szerzett polgárok arcképeinek csoportja. Gyarapításuk a dotációtól függ.⁹¹ Kuzsinszky jelentését az ülés elfogadta, s a többi gyűjteményi csoport kialakítására munkaprogram kidolgozását javasolta.⁹²

A Tanács szeptember 13-án hozta meg határozatát a Múzeum- és Könyvtárbizottság fenti előterjesztésére. Tudomásul vette Kuzsinszky jelentését a hivatalokban elhelyezett muzeális tárgyak összegyűjtéséről, a Múzeum két részlegének rendezéséről, bemutatásáról. A képtár berendezésével kapcsolatos döntést egyelőre függőben hagyja. Oda ugyanis egy nagy Benczúr-kép kerülne, de előbb megvizsgálja, hogy tekintettel a téli hidegekre, olajfestmény elhelyezhető-e. A Múzeum céljaira nyújtott összegeket elsősorban a hiányos gyűjteménycsoportok kiegészítésére kell fordítani. Erről Kuzsinszkytól programot kér a Tanács, a beszerzések szükség szerinti sorrendjével és az összeg megjelölésével. Azoknak a tárgyaknak az elhelyezésére, amelyek nem valók a Múzeumba, a helyszüke miatt sem tarthatók ott, kijelöli a megfelelő termet a központi városháza második emeletén, a templom-traktusban. A műcsar-

⁸⁸ BFL. IV. 1407/b., VII.2628/1896., 32470/1899.

⁸⁹ BTM A KMi. 48/1899.

⁹⁰ KUZSINSZKY, 1906. 204.; BTM A KMi. 428/1904.

⁹¹ BFL. IV. 1407/b., VII.2628/1896.; BudRég 7 (1900) 164-166.; FK 1900. 24. sz. 378-379.

⁹² BTM A KMi. 65/1900.

noképület tatarozása megtörtént, további intézkedésre ez ügyben nincs szükség.⁹³

A Fővárosi Múzeum szervezése mellett Kuzsinszky folytatta az ásatásokat és foglalkozott az Aquincumi Múzeummal is. 1900. május 10-én tartotta utolsó ülését a Régészeti Szakbizottmány, amelyen Kuzsinszky, mint az aquincumi ásatások vezetője felolvasta jelentését az 1899. évi feltárásokról, a Budán előkerült római köemlékekről, s egyéb leletekről. A köveket már nem tudja megfelelően elhelyezni: „Mintegy 90 db, köztük érdekesebbnél érdekesebb köemlékek fekszenek ez idő szerint a szabadban, s a látogatók százai százai megbotránkoznak, hogy nincs fedett hely számukra ... e célnak teljesen megfelelne egy oszlopos tornác (porticus) építése, amely a múzeumépület patkóalakban körülkarolná.” Ez évben kerül sor az atlétákat ábrázoló mozaik restaurálására és az amfiteátrum falainak megóvására. A Budapest Régiségeinek 1899-ben megjelent a VI. kötete, a VII. pedig sajtókészen áll. Az Aquincumi Múzeum látogatottságával kapcsolatban megjegyzi, hogy a vendégkönyvben 189 külföldi látogató neve található. Az ásatásról a lebergi philológiai társulatban Homme Szaniszló tartott felolvasást. Az Aquincumi Múzeum és feltárások költségeit fele-fele arányban a Tanács és a III. kerületi előljárárság fedezi. 1900-ban a költségvetés: 8760 korona.⁹⁴

A Régészeti Szakbizottmány előterjesztését a Tanács az augusztus 16-i ülésén megtárgyalta és elfogadta. Elvben hozzájárult a múzeumépület körülvevő porticus építéséhez is. (Az oszlopos tornácnak egy kis része 1904-ben, teljes patkó formájában 1929-ben készült el.⁹⁵) Kimondta, hogy a Régészeti Szakbizottmány megszűntével az ügyek a Múzeum- és Könyvtárbizottsághoz tartoznak, amelyet ki kell egészíteni a Régészeti Szakbizottmány tagjaival és más tagokkal, továbbá a III. kerületi előljárársággal. 1901-től a régészeti ásatások és a Fővárosi Múzeum dotációját egyesítik, de már 1900-ban is kölcsönösen átruházhatók az összegek.⁹⁶ A főváros közgyűlése szeptember 27-én a Tanács előterjesztése alapján határozatot hozott a régészeti ügyek és a Fővárosi Múzeum egyesítésére, és a többi javaslatot is egyetértőleg elfogadta.⁹⁷ A Tanács az 1901. január 24-i ülésén határozatot hozott arról, hogy az Országos Múzeum- és Könyvtár-bizottságba a főváros képviselőjében Körösy Józsefet, a

Statisztikai Hivatal igazgatóját, Toldy László főlevéltárnokot és Kuzsinszky Bálintot küldi ki.⁹⁸

Kuzsinszky az 1900. évi állapotokról adott jelentése szerint Aquincumban tovább folyt az ásatás, a romok konzerválása, s megjelent a Budapest Régiségei VII. kötete. A városligeti épület berendezése a fűtés hiánya miatt elhúzódik. A Múzeum a Tanács épületében megkapta a templomrész II. emeletét, a modellek, minták elhelyezésére. A gyűjtemény jelentősen gyarapodott a saját költségvetésből vett tárgyakkal, a Tanács külön vásárlásaival, hivatalos átadások és ajándékozások révén, összesen 697 darabbal.⁹⁹ Kuzsinszky október 22-én jelentette a kerületi előljárárságnak, hogy a városligeti épület üvegteteje beázik, a műtárgyak megromolódhatnak, mivel a Múzeum nagy részét már berendezte. Az épület „szánandó állapotban” van, holott alig egy éve hozták rendbe. Kb. egy hét múlva szeretné a Múzeumot bemutatni a polgármesternek, a Tanács, valamint a Múzeum- és Könyvtárbizottság tagjainak. A Múzeum berendezett részének bemutatására november 3-án került sor. A meghívottak között volt Halmos János polgármester, Bárczy István, Benczúr Gyula, Hampel József, Szalay Imre, Toldy László, Szendrei János, Nagy Géza, Festetich Géza gr., Kun Gyula, Déri Ferenc, Kudora Károly, Körömi József, Vajda Adolf, Hajnal István, Mátyus Arisztid, Kunvári Fülöp, Kéry Gyula, Schöpflin Aladár és Rózsa(?) hírlapíró.¹⁰⁰ A készülő kiállításból három helyiség és három folyosó volt berendezve a város építésének fejlődését és történeti eseményeit bemutató képekkel, épületmodellekkel,

8. kép. Az Aquincumi Múzeum kiállítása. 1900 körül.

(1900) 170.; BTM A KMi. 110/1900.

⁹⁸ BTM A KMi. 116/1901.

⁹⁹ FK, 1901. 57. sz. 1091-1905.; KUZSINSZKY, 1904.

¹⁰⁰ BTM A KMi. 171/1901., 173/1901.

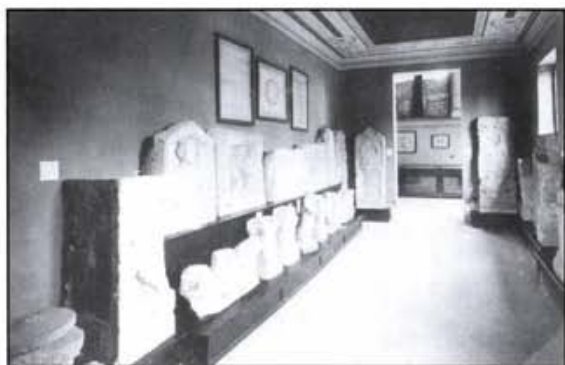
⁹³ BTM A KMi. 94/1900.; BudRég 7 (1900) 166-167.

⁹⁴ BudRég 7 (1900) 167-169.

⁹⁵ KUZSINSZKY, 1933.

⁹⁶ BudRég 7 (1900) 169-70.

⁹⁷ BFL. IV. 1407.b., VII.5051/1900., 1227. kgy.sz.; BudRég 7

9. kép. Az Aquincumi Múzeum kiállítása. 1900 körül.

céhemlékekkel, okmányokkal, pecsétekkel, térképekkel, egyéb várostörténeti tárgyakkal.¹⁰¹

Kuzsinszky a Fővárosi Múzeum szervezését 1901 végéig – amíg a Nemzeti Múzeum tisztviselője volt – a Nemzeti Múzeumból intézte. Most már azonban szükségessé vált, hogy a Fővárosi Múzeumban végezze a vezetői feladatokat. Legcélszerűbbnek gondolta iroda kialakítására a városházán lévő raktár melletti három kisebb helyiséget, amelyek azonban jelenleg lakás céljára szolgálnak. Így „volna egy hely a központban, a hol naponként hivatalos órát tarthatnék s a hol aztán akkor, a ki múzeumi ügyben keres, biztosan megtalálhatna. Félsg helyzet hogy a kereskedők sem tudják, hová forduljanak a Múzeumnak szánt tárgyakkal. Különösen a külföldiek vannak megakadva, hogy nem címezhetik a Fővárosi Múzeum nevére küldeményeiket. A míg a Nemzeti Múzeum tisztviselője voltam, nem volt szükség ily központi irodára, mert a nemzeti múzeumi hivatalom volt egyúttal a Fővárosi Múzeum irodája. Ilyen irodával a városligeti épület nem szolgálhat s még kevésbé az Aquincumi Múzeum.” Úgy gondolta, hogy a másik helyiség „muzeális iroda” lenne, a harmadikban pedig egy „szolga” lakna.¹⁰² Egy évvel később a Tanács átadta a kért helyiségeket, de rövid idő múlva a háromból kettőt Kuzsinszkyknak át kellett engednie ideiglenesen a Petőfi Társaságnak, a Petőfi-ereklyék számára.¹⁰³

1904. április 28-án a Tanács az 1903. évi 458. sz. közgyűlési határozat értelmében a Múzeum felügyeletére tíz tagú bizottságot jelölt ki, amelynek elnöke Bárczy István tanácsnok, tagjai: Kuzsinszky Bálint, Benedek Sándor, Csiky Kálmán, Glück Frigyes, Hauszmann Alajos, Havasi Rezső, Magyar Gábor, Rácz Károly, Sigray Pál, Török Aurél és Wagner Géza.¹⁰⁴

Kuzsinszky a Fővárosi Múzeum megnyitását a közeli időre tervezhette, mert a Tanácshoz 1904. október 18-án a következő levelet küldte: „Tekintetes Tanács! Van szerencsém tisztelettel tudomásul adni, hogy a Fővárosi Múzeumot annyira berendeztem, a mennyire az addig gyűjtött anyagnak a városligeti múzeumépület összes helyiségeiben való elhelyezése lehetővé tette. Mielőtt azonban a Tek. Tanács a megnyitás dolgában határozna, kérem nézzék meg a Tek. Tanács tagjai, sőt szeretném, ha a fővárosi bizottság tagjai is már most megszemlélnék. Ellenben a sajtó embereinek meghívását még korainak tartom.” A Tanács tudomásul vette Kuzsinszky jelentését, és elfogadta javaslatát. Bárczy István össze is hívta a Múzeumi Bizottság ülést október 29-re a Fővárosi Múzeum városligeti épületébe. Az ülés napirendje: a Múzeum megtekintése a Tanács tagjaival együtt, az intézményre és az aquincumi ásatásokra vonatkozó évi jelentés meghallgatása, végül a Múzeum megnyitásának megvitatása. Kuzsinszky jelentésében beszámolt az aquincumi ásatásokról, az épületmaradványokat védő munkákról, a Budapest Régiségei VIII. kötetének megjelenéséről, az Aquincumi Múzeum oszlopos tornáca első, 33 m hosszú szakaszának megépüléséről. Elmondta, hogy a városligeti épületben lévő történeti gyűjteménybe nem illő, az 1896. évi ezredéves kiállításból származó nagy modellek, grafikonok stb. a központi városházán kerültek elhelyezésre. Így ott „egy fiókmúzeum keletkezett, melynek rendeltetése a főváros modern alkotásairól, művészi és technikai fejlődéséről, a mennyiben az minták és képek által illusztrálható, áttekintést nyújtani, míg a városligeti épület rendeltetése, hogy a főváros történelmi vonatkozású emlékeit – eredetiben és másolatokban – magában foglalja.”¹⁰⁵

Nyilvánvalóan a Múzeum tervezett közeli nyitása kapcsán jelent meg a Vasárnapi Újság 1905. január 1-i számában Schöpflin Aladár tollából egy cikk, „A Fővárosi Múzeum” címmel. Ebben röviden ismerteti a Múzeum megalakulását, feladatát, Kuzsinszky érdemeit, 1904 őszén a Fővárosi Tanács és a Múzeumi Bizottság tagjainak látogatását, amelyről így ír: „általános elismeréssel szemlélték az érdekesebbnél érdekesebb tárgyak nagy mennyiségét, s elhatározták, hogy a tavaszra megnyitják a Múzeumot a nagyközönség számára is.” A Múzeum helyét a főváros közművelődésében pedig így fogalmazza meg: „A főváros ama szép közművelődési célját, mely a Fővárosi Múzeum alapítására ösztönözte, az új intézet vezetője helyesen fogta fel s az intézet berendezésével, míg egyfelől a tudomá-

¹⁰¹ KUZSINSZKY, 1906. 205.; BTM A KMÍ. 428/1904.

¹⁰² BTM A KMÍ. 222/1902.

¹⁰³ BTM A KMÍ. 299/1903., 270/1903., 301/1903.

¹⁰⁴ BTM A KMÍ. 387/1904.

¹⁰⁵ BFL. IV. 1407.b., VII.3838/1904., 241231/1904.; BTM A KMÍ. 425-428/1904.; KUZSINSZKY, 1906. 203-204.

nyos szempontokat is kellő figyelemben tartotta, a nagyközönség igényeit is igyekezett kielégíteni. S a Fővárosi Múzeum bizonnyal teljes sikerrel fog megfelelni rendeltetésének nemcsak azzal, hogy a főváros történeti emlékeit megmenti az elkallódástól, hanem azzal is, hogy a közönségben táplálni fogja az érdeklődést a főváros múltja iránt s hozzájárul egy oly fővárosi polgárság fejlesztéséhez, mely a mainál jobban ismeri város múltját, jobban átérzi hagyományait s ezért több érdeklődést is tanúsít ügyei iránt. Hogy a mai napon különböző elemekből összekerült, különböző vidékekről származó fővárosi lakosság igazi fővárosi polgársággá fejlődjék, ebben a munkában meglesz a maga része a Fővárosi Múzeumnak is.”

A Fővárosi Múzeum megnyitása igen elhúzódtott. 1906. április 1-jén – bizonnyára ismét a közeli nyitást tervezve – Kuzsinszky javaslatot tett a Tanácsnak a Múzeum nyitvatartására vonatkozólag: május 15-től heti 3 napon lehetne nyitva, kedden és pénteken de. 10-1 és du. 4-7 óráig, vasár- és ünnepnapon de. 9-1 óráig. A felügyelethez 6 szolga szükséges, akiknek felvétele a Múzeumhoz költséges és felesleges is, mivel a Múzeumot legfeljebb október 15-ig lehet nyitva tartani. Legegyszerűbb lenne a közeltől „iskolaszolgákat” kirendelni külön díjazás mellett. A Tanács elfogadta a javaslatot és április 5-én kelt határozatában kimondta, hogy „a Fővárosi Múzeumot f. évi május hó 15-én megnyitja a nagyközönség számára”. A nyitvatartást Kuzsinszky javaslata szerint határozta meg, a felügyelettel azonban „a nyugdíjas (kegydíjas) állományhoz tartozó fővárosi szolgákat, altiszteket, tűzoltókat, vágóhídi és vásárcsarnoki öröket, egészségőröket, stb. kíván megbízni akiket egy-egy délelőtti vagy délutáni felügyelésért fejenként 60 filléryi díjazásban fog részesíteni, a Fővárosi Múzeum dotációja terhére.”¹⁰⁶ (Később, a Múzeum megnyitása után a Tanács úgy rendelkezett, hogy a kiállítás felügyeletét hivatali, július-augusztusban pedig „iskolaszolgák” lássák el, napi 1 korona díjazás mellett.)¹⁰⁷

Kuzsinszky április 18-án írásban jelezte a Tanácsnak, hogy „a Fővárosi Múzeum megnyitásának már csak az az egy akadály van, hogy épp azok a képek nincsenek még benne, melyek nélkül a Fővárosi Múzeum el nem képzelhető. Azok a képek, amelyeket a főváros annak idején épp azért készített, hogy Budapestnek ma már többnyire eltűnt vagy megváltozott részeit a jövő tanulására meg-

örökítse. Ezek azok a képek, a melyek kétségkívül elsősorban érdeklik a nagyközönséget, a mire nyilvánvalóan szintén tekintettel kell lenni, ha egy múzeum népszerűvé akar lenni ... Különben mind ezen képeknek már régen a Fővárosi Múzeumban kellene lenni. Még az 1899. évben kelt 637. sz. közgyűlési határozat szerint ugyanis elrendeli a közgyűlés, hogy az egyes hivatalos helyiségekben szétosztottan elhelyezett összes múzeális tárgyak összeírva május hava elsejével a nevezett városligeti épületbe átszállíttassanak.” Kuzsinszky kérte a Tanácsot e közgyűlési határozat végrehajtására. A Tanács még az április 18-i ülésén elrendelte e festmények átszállítását a Fővárosi Múzeumba.¹⁰⁸

A városligeti épületben levő Múzeum azonban még 1906-ban sem nyit meg. 1907. március 2-án Kuzsinszky – elsősorban a tervezett közeli nyitásra tekintettel – kérte a Tanácstól a költségvetésben szereplő díjnoki állásra egy „szakdíjnok” alkalmazását, március 15-től. Kuzsinszky, egy tisztviselő és egy „szolga” ugyanis már nem képes ellátni a több helyen működő Fővárosi Múzeum teendőit. Erre az állásra Schöpflin Aladárt, a Vasárnapi Újság munkatársát ajánlotta, ottani munkaköre mellett, aki már két évvel ezelőtt is pártolólágot írt a Fővárosi Múzeumról. „Az ő megnyerésével a Fővárosi Múzeum még máskülönben is sokat köszönhetne. A hogy ismerem képzettségét, ő a Múzeum anyagának publikálásával ... az által, hogy azt a nagy publikum előtt is ismerteté, a Múzeum népszerűségét jelentékenyen emelhetné.” – írta róla ajánlásában. A Tanács engedélyezte Schöpflin alkalmazását.¹⁰⁹ A javaslat fenti indoklása jelzi, Kuzsinszky milyen fontosnak tartotta a Múzeum népszerűsítését is.

A megnyitás előkészületeivel párhuzamosan folyt a gyűjteményekből hiányzó legfontosabb tárgyak (érmek, pecsétnyomók, céhelylékek stb.) beszerzése, a meglévő anyagok meghatározása, történeti vonatkozásaik megállapítása, a katalógus elkészítése.¹¹⁰

Végre a Tanács a május 23-i ülésén kitzte a Múzeum megnyitásának időpontját: június 1-jén 1/2 2 órára, s utasította a közoktatási ügyosztályt, hogy a polgármester és Kuzsinszky bevonásával haladéktalanul intézkedjen a nyitás megrendezése, a meghívók elküldése ügyében. A kormány tagjait külön felterjesztésben hívta meg. Az ünnepségen a kormány részéről ott voltak gr. Apponyi Albert és

¹⁰⁶ BTM A KMi. 519-520/1906.

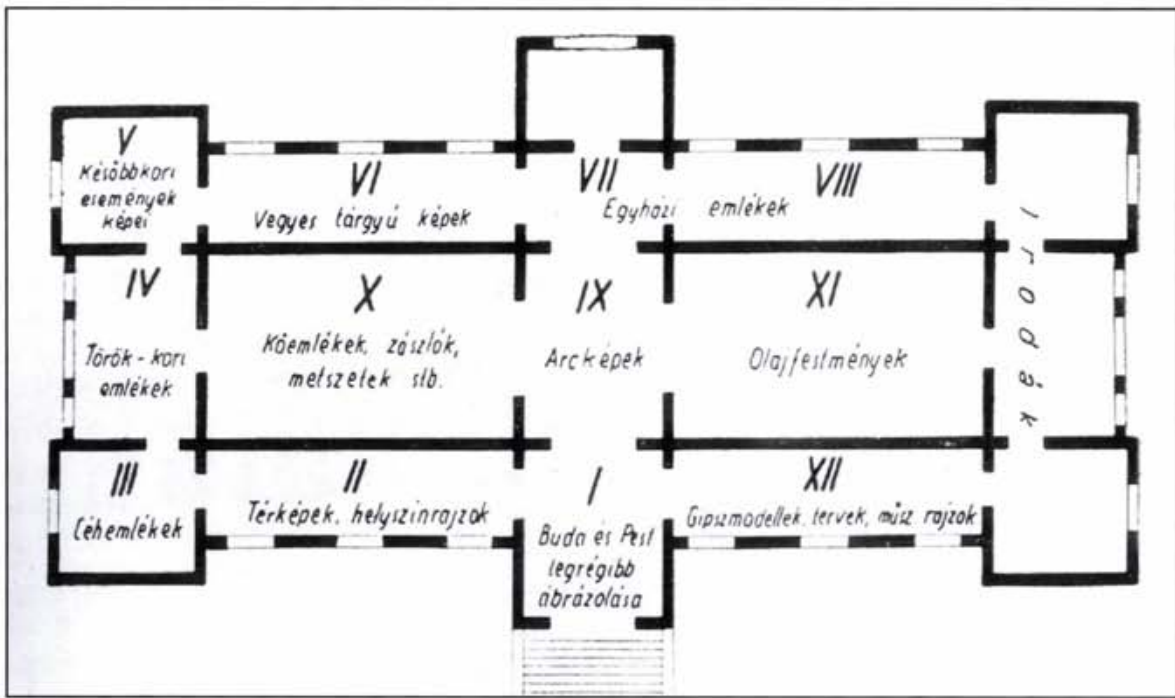
¹⁰⁷ BTM A KMi. 85/1908.

¹⁰⁸ BTM A KMi. 524/1906., 526/1906.

¹⁰⁹ BTM A KMi. 618/1907., 629/1907., 633/1907. Az író, kritikus és irodalomtörténész Schöpflin Aladáról van szó. Az iratanyagok tanúsága szerint 1910-ig volt a Fővárosi Múzeumnál.

Egy későbbi irat szerint azért vált meg a Múzeumtól, mert alkalmazása – másokéhoz hasonlóan – ideiglenes jellegű volt. L.: Schindelmán Ferenc előterjesztése, 1919. szept. 18. In: GERELYES, 1967. 332.

¹¹⁰ Jelentés a Fővárosi Múzeum 1907. évi működéséről. BTM A KMi. 724/1907.

10. kép. A Fővárosi Múzeum városligeti épületének alaprajza. 1907.

gr. Andrássy Gyula miniszterek, valamint a főpolgármester és a polgármester, továbbá a Tanács és a törvényhatósági bizottság számos tagja.¹¹¹

A megnyitó ünnepségről és a kiállításról Schöpflin Aladár számolt be a Vasárnapi Újság hasábjain¹¹² a nagyközönségnek, továbbá a Fővárosi Közlönyben is megörökítette a nagy eseményt. Így ír erről: „A megnyitás ünnepélye a maga szerény kereteiben meleg és lelkes volt. Az új intézet kulturális fontossága kifejeződik abban is, hogy a nagyszámú díszes közönségen kívül megjelentek a kormány tagjai közül is ketten: gróf Andrássy Gyula és gróf Apponyi Albert miniszterek, akiket Fülepp Kálmán főpolgármester és Bárczy István polgármester fogadtak.” Fülepp Kálmán a minisztereket fogadva mondta: „Ezzel a múzeummal a főváros egy bár még szerény keretű kulturális intézménnyel lett ismét gazdagabb, egy oly intézménnyel, mely az előbbi korszakok mulasztásait pótolva, a főváros történelmi becsü emlékeit összegyűjteni, megismertetni és a jövő nemzedékek számára megőrizni van hivatva.” Gr. Apponyi Albert így válaszolt: „Amidőn itt megjelentem úgymond – nem csupán formalitást teljesítek, hanem kifejezést akarok adni annak a méltatásnak, a melyet a fővárosnak ez a szép vállalkozása kiérdemel, a mennyiben föl akarja tárni a szemlélő előtt azokat a gyökereket, a melyekből a

mai nagy és szép város kifejlődött. Kicsinyben szimbolizálja ez hazánk fejlődését és haladását.” Ezután Bárczy István elmondta megnyitó beszédét, amelyben ismertette a Fővárosi Múzeum alapításának, szervezésének történetét. A közönség „zajos éljenzéssel fogadta a beszédet, melynek végén a polgármester fölkerlte a Múzeum vezetőjét, dr. Kuzsinszky Bálint egyetemi tanárt, hogy kalauzolja az előkelő vendégeket a gyűjteményekben. A két miniszter, a főpolgármester és a polgármester, valamint a közönség erre végigjárták a Múzeum tizenkét termét ... A szemle mintegy félóra hosszat tartott s úgy a két miniszter, mint a közönség nagy érdeklődéssel nézte végig teremről teremre a gyűjteményeket. Ez volt a megnyitás befejezése.” Schöpflin így értékelte a Múzeum megnyitását: „Ennek az eseménynek remélhetőleg nemcsak az a következménye lesz, hogy Budapest gazdagabb lett egy tanulságos látványossággal, hanem az is, hogy – mint a megnyitáskor elmondott beszédekben kifejezésre jutott – a főváros polgársága jobban megismeri városát múltját s e révén eggyel több kötelék fogja kötni a városhoz, melyben él és melynek fejlődésén közreműködni mindegyikünknek fontos érdeke és kötelessége.”¹¹³

¹¹¹ BTM A KMé. 670/1907., 724/1907.

¹¹² SCHÖPFLIN, 1907b.

¹¹³ SCHÖPFLIN, 1907a.

A Magyar Hírlap az október 25-i számában foglalkozott a megnyílt Múzeummal: „Kicsi ez a Múzeum és sok mindenféle hiányzik belőle, aminek benne kellene lennie. De azért sok tanulságost, érdekest talál benne az ember, olyasmit, ami sok metamorfózison átment fővárosunk múltjára vonatkozik. Tanulhat belőle minden értelmes ember.”

A Fővárosi Múzeum, vagy ezután többször Székesfővárosi Múzeum néven¹¹⁴ említett intézmény megnyitását a tudományos szakfolyóiratok is méltatták.¹¹⁵ A kiállításához Kuzsinszky katalógust írt, amelyben ismertette a 12 teremben elhelyezett anyagot.¹¹⁶ A közel 6000 db műtárgyból kb. 2000 db került kiállításra. Az épületben volt még egy „szolga” lakás (1 helyiségből állt), egy raktár és egy raktár céljait is szolgáló iroda.¹¹⁷ A Múzeum kedden 15-18, pénteken és vasárnap 9-1/2 2 óráig volt látogatható, de a fűtés hiánya miatt csak májustól október közepéig. A néhány hónap alatt 13400 látogatóról adhattak jelentést.¹¹⁸ Kuzsinszky úgy vélte, hogy a főváros történetét, fejlődését bemutató emlékek minél szélesebb körben megismertetése céljából „nem elegendő a Múzeumnak az érdeklődő közönség számára való nyitvatartása, hanem célszerű volna történeti emlékeink tanulmányozásába a tanuló ifjúságot is bevonni.” Kérte a Tanács intézkedését, hogy a fővárosi iskolák diákjai meglátogassák a Múzeumot. Ez olyan napokon lenne alkalmas, amikor a Múzeum zárva van, mert a számukra tartott magyarázó előadások „odacsődítenék a többi közönséget, a mi nemcsak zavart és rendetlenséget idézne elő, hanem a kiállított tárgyak épségét is veszélyeztetné.” A kb. 30 fős tanulócsoportok látogatását 1 nappal előbb be kellene jelenteni. Az iskolák múzeumlátogatásának célját – ma is helytállóan – Kuzsinszky így fogalmazta meg: „Nézetem szerint ily irányú intézkedés nagyban hozzájárulna ahhoz, hogy a fővárosi tanuló ifjúsága bővíthesse és a szemlélet közvetítésével emlékezetében megerősíthesse azokat az ismereteket, a melyeket az iskolai tanulmányok során Budapest történetére vonatkozólag szerzett, s a Fővárosi Múzeum ezzel mint hathatós tényező kapcsolhatná bele a fővárosi közoktatási szervezetébe.”¹¹⁹ A Múzeum nyitvatartásának rendjét később Kuzsinszky a sajtóban rendszeresen közölte az alábbi szöveggel: „A Székesfővárosi Múzeum (Városliget, Stefánia-út,

Gerbaud mellett) nyitva vasárnap és pénteken d.e. 9-től 1/2 2-ig, kedden d.u. 3-6-ig. Belépés díjlan.”¹²⁰

A Múzeum megnyitása, sikeres kiállítása mellett azonban a raktári gondok is jelentkeztek. A központi városházában lévő raktárhelyiség megtartása egyre nehezebb lett. A városligeti épület megnyitása után, július 17-én a Tanács határozatot hozott más helyiséggel együtt a múzeumi raktár kiürítésére is.¹²¹ Ekkor teherfelvonó építése, később tantervkészítő műhely létesítése miatt akarta a Tanács kiköltöztetni az ott tárolt anyagot. Terve szerint a tárgyakat részben szűkebb térre kell szorítani, részben másutt kell elhelyezni, az értéktelenekeket pedig meg kell semmisíteni. Kuzsinszky ellenezte ezt, a véleményének felterjesztésében hangot is adott: az épület műemlékvoltá indokolja múzeumi célra történő hasznosítását, az ott lévő tárgyak többsége (szobor, épületminta, dombormű-térképek, falfestmények, tervrajzok) értékes, értékük évről-évre nő, továbbá „a tárgyak készítése és a Múzeumban való elhelyezése annak idején a fővárosnak ezrekre menő költségébe került, s már csak ezért is megsemmisítésükért vagy oly helyen való elhelyezésükért, a hol pusztulásnak volnának kitéve, a felelősséget semmi esetre sem vállalhatom el.” Továbbá a Fővárosi Múzeumnak nagy szüksége van e raktárhelyiségre, mert a városligeti épület kicsi, zsúfolt, az irodák is tele vannak tárgyakkal, ezért „inkább raktárnak lehetne nézni őket.” Kuzsinszky úgy tervezte, hogy a városházán lévő gyűjteményből a Múzeum egy külön osztályát alakítaná ki, amelyet szintén meg lehetne nyitni a nagyközönség számára.¹²² A Tanács azonban 1908 őszén utasítást adott a raktárhelyiség felének kiürítésére. Az ott tárolt modellek, makettek egy részét iskoláknak, hivataloknak adta át, másik részét ládába csomagolva a pincébe helyeztette el, többet pedig megsemmisített. Majd elrendelte 1909. április 1-jei hatállyal a helyiség teljes kiürítését, úgy, hogy amennyiben az iskolák, hivatalok, művészek a felajánlott tárgyakat nem viszik el, megsemmisítik azokat. Néhány gipszmodellt a Szt. István Bazilika raktárába szállíttatott.¹²³ Ezekkel az intézkedésekkel végleg felszámolták a Fővárosi Múzeum Városházi részlegét, és megghiúsult az az egykori elképzelés, hogy a Fővárosi Múzeum a városházán kapjon végleges otthont.

¹¹⁴ Ezen elnevezések alatt a városligeti épületben elhelyezett újkori, majd később ezzel együtt a középkori gyűjteményeket is értették. Az Aquincumi Múzeumot – bár része a Fővárosi Múzeum szervezetének – külön név alatt említik.

¹¹⁵ Pl. X.Y: A Budapest Székesfővárosi Múzeum. ArchÉrt 27 (1907) 383-384.

¹¹⁶ KUZSINSZKY, 1907. 4-5.

¹¹⁷ Schindelmán Ferenc előterjesztése, 1919. szept. 18. In:

GERELYES, 1967. 328.

¹¹⁸ L. 110. sz. jegyzet.

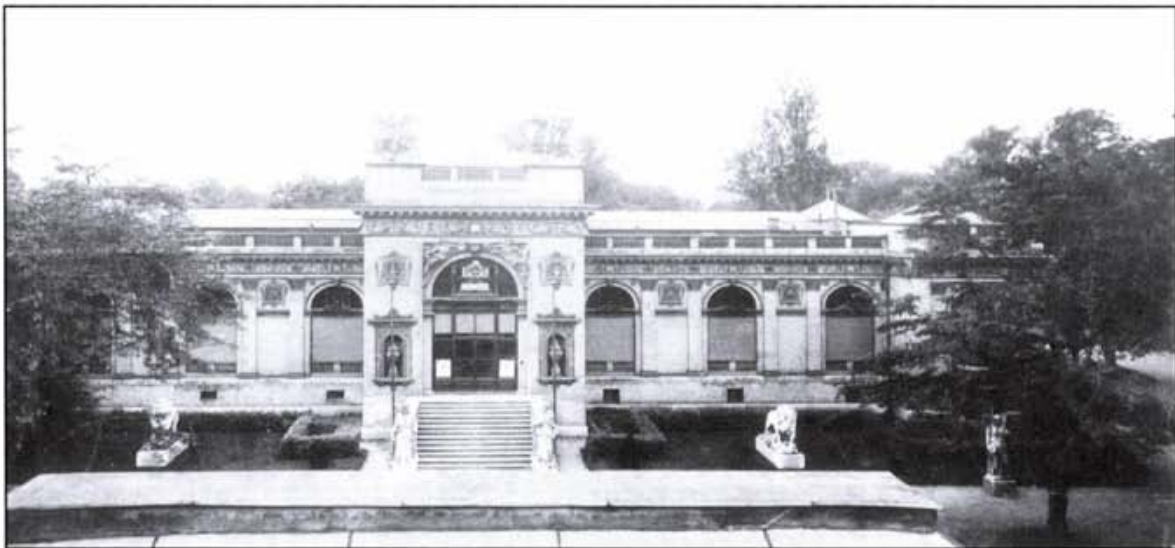
¹¹⁹ BTM A KM. 703/1907.

¹²⁰ BTM A KM. 80/1911.

¹²¹ BTM A KM. 698/1907.

¹²² BTM A KM. 721/1907.

¹²³ BTM A KM. 195/1908., 65/1909., 162/1909.

11. kép. A Fővárosi Múzeum városligeti épületének főbejárata. 1904-1912 között.

A kialakult helyzetet tovább bonyolította a Budapesti Egyetemi Természettudományi Szövetség, amely a városligeti épület „főlétes helyiségeit” akarta megszerezni a Fővárosi Múzeum részére gyűjtött természettudományi anyaga számára. A gyűjtést a Tanács évi 400 korona támogatásával végezték már harmadik éve. A Szövetség a Tanácshoz írt 1907. szeptember 23-i felterjesztésében előadta, hogy a nagy lelkesedéssel végzett munkát fel kell függeszteni, mert a jelenlegi helyiség teljesen megtelt. A helyiségkérdés megoldása azonban nem elegendő, mert gondoskodni kell az anyag feldolgozásáról, s az ehhez szükséges szakemberek alkalmazásáról. Egyelőre három állás szervezését javasolta: botanikai, zoológiai, mineralógia-geológia-paleontológiai állást, amelyekre a Szövetség fiatal tudományos munkáerőit ajánlotta. A Fővárosi Múzeum bővítése természettudományi részleggel azonban nem talált pártfogókra, végül még a Tanács sem támogatta, s az ügy a beadványra írt „Intézkedésre szükség nincs” megjegyzéssel, 1913. február 12-i keltezéssel végleg lekerült a napirendről.¹²⁴

1912-ben változás következett be a Fővárosi Múzeum vezetésében. Az intézményben február 9-től ideiglenes hivatalnoki minőségben alkalmazott Csánky Dénest a Tanács március 14-én „a Fővárosi Múzeum vezetőjének állandó helyetteséül” rendelte ki, április 1-jei hatállyal. Indoklás: „Ezt a megbízást az teszi szükségessé, hogy dr. Kuzsinszky Bálint múzeumi vezető úrnak egyetemi tanári nagymérvű elfoglaltsága miatt nélkülözhetetlen az ő távolléte

esetére egy szakszerűen képzett és a Múzeum vezetésének célzatait átértő állandó helyettes alkalmazása, aki a Múzeum fejlesztésére nézve a szükséges programot is a vezetővel egyetértésben kidolgozza.”¹²⁵ Hogy nemcsak ez az ok játszott közre Csánky megbízásában, a Pesti Napló augusztus 11-i számából tudjuk meg:¹²⁶ a „székesfővárosnak van két múzeuma, az aquincumi és a fővárosi, melyek eddig dr. Kuzsinszky Bálint egyetemi tanár vezetésével egységes igazgatás alatt állottak. Ezen a rendszeren ... valamit változtattak, még pedig nemcsak különös, hanem elég érdekes módon is. Sundám-bundám, ahogy a tapasztalt nép mondja ... Miket beszélnek itt össze-vissza az emberek? Csánki igazgató egy van Budapesten, az Országos Levéltár igazgatója. Volt ugyan szó róla, hogy a Fővárosi Múzeum igazgatójává kinevezzék, ha az állást elfoglalta volna. Csakhogy Csánkinak már megvolt a maga régi pozíciója a levéltárnál ... a Fővárosi Múzeum igazgatója nem dr. Csánki Dezső, ... hanem a fia, Csánki Dénes, egy egészen jelentéktelen, ismeretlen huszonhat éves fiatalember, aki eddig mint festő próbálkozott, egy ideig a fővárosnál rapidíjas, később a műemlékek bizottságánál titkárféle volt ... egy olyan állást, mint a Fővárosi Múzeum igazgatósága, minden lelki-furdalás nélkül, pályázatok mellőzésével oda nyomnak egy fiatalember markába, akinek annyi köze van és volt ehhez a hivatalhoz, mint bármelyikünknek a Duna szabályozásához vagy a Bazilikához. ... a korrupciónak ugyanazokat a jelenségeit látjuk itt is ... Ha Kuzsinszky Bálint nem volt jó a Fővárosi Múzeum igazgatására, aki meg-

¹²⁴ BFL. IV. 1407.b., XIV.256/1913., 16307/1913.

¹²⁵ BTM A KMi. 71/1912., 76/1912.

¹²⁶ ZUBOLY, 1912.

teremtette az aquincumi múzeumot és a ligeti múzeum anyagának nagy részét is szervezte, azonkívül fiatal korától kezdve a tudománynak él hivatásosan, hogyan lehet elképzelni, hogy nálánál és másoknál illetékesebb erre a pozícióra egy olyan fiatal ember, aki még a mai fővárost sem ismeri és semmiféle törekvés, tanulmány, ambíció vagy tudományos munkásságának még a szándéka sem nyugtalanította soha abban az irányban, hogy a főváros kultúrhistoriáját megismerje ... Jellemző azért mégis, hogy Bárczy István polgármesterben volt annyi bátorság, hogy Kuzsinszky ellenében ... igazgatói hatáskörrel ... kinevezte s még csak azt a formalitást sem tartotta szükségesnek, hogy ... pályázatot hirdessen. Jellemző továbbá, hogy Thallóczy Lajos külügyi osztályfőnök volt az új direktor pártfogója. ... az ő felelősségérzésének és tudósi lelkiismeretének szebb bizonyítványát ennél a botránynál semmivel sem illusztrálhatta volna. Mert botránny és nagyon csúnya játék ez a dolog, akárhogy vélekednek róla. A blamázsért pedig viseljék a felelősséget azok, akik Bárczy polgármestert, a fővárost és a nyilvánosságot ezzel a kuriozus kinevezéssel tényleg lóvá tették.”

Csánky Dénes vezetői megbízatása más kutatók (Erdei Gyöngyi, Földes Emília) szerint összefüggött a Fővárosi Múzeum szigorúan várostörténeti jellegű gyűjteményi fejlesztési elveinek tágításával, a kortárs képzőművészeti alkotásokat gyűjtő képtár alapjainak lerakásával. A főváros mecénási tevékenysége a képzőművészet terén a múlt század végétől egyre jelentősebb lett, Bárczy István polgármestersége alatt a várospolitikában és a művész mecénatúrában pedig új korszak, stílusváltás köszöntött be. Mindez érintette a művészeti vásárlásokban fontos szerepet játszó Fővárosi Múzeumot. Bár 1898-ban a Múzeum megszervezéséről szóló javaslatában, a képtár gyarapításával kapcsolatban Kuzsinszky említi a modern alkotások gyűjtését, elfoglaltsága és alapvetően történeti szempontú gyűjtési elvei miatt valószínűleg nem tudott a kívánt mértékben foglalkozni ezzel a feladattal. A Tanács a modern képtár majdani létrehozására irányuló új feladatra alkalmasabbnak és irányíthatóbbnak vélhetett egy fiatal festőművészt.¹²⁷ A korabeli sajtó azonban a kinevezés körül nem tisztázza hátteret sejtet. Csánky Dénes működése eredményeként kétségtelenül gyarapodott a gyűjtemény.

Csánky „igazgatósága” tükröződik az intézmény iratanyagában is. Kuzsinszky a Fővárosi Múzeummal kapcsolatos utolsó beadványát a májusi nyitás tárgyában írta, a továbbiakban hosszú ideig Csánky nevével jelzett ügyiratokat találunk. Minden jel arra mutat, hogy Csánky a gyakorlatban a városligeti részleg nem vezetőhelyettesi, hanem igazgatói jogkörét látta el.

Később – egy 1913-as újságcikk szerint – volt olyan elképzelés, amely szerint „a Városi Múzeumot el akarják választani az Aquincumi Múzeumtól és mindkettőt hivatásukhoz képest akarják felépíteni és szervezni. Az új terv szerint a Városi Múzeum igazgatója egy fiatal, tudományos körökben előnyösen ismert levéltáros lenne, Kuzsinszky ezután csupán az Aquincumi Múzeumot vezetné.”¹²⁸ Ez a terv azonban – ha netán komolyan foglalkoztak is vele – csak terv maradt. A Fővárosi Múzeum az eddig kialakult szervezeti formájában működött tovább 1921-ig, amikor Csánky Dénest megbízták – az 1911-ben a Fővárosi Múzeumnak átadott – Zichy-gyűjteményből alakított Zichy Jenő Múzeum vezetésével, felmentették a városligeti részleg irányítása alól, és ismét Kuzsinszkyt kérték fel a Fővárosi Múzeum irányítására, visszahelyezve ezzel tíz évvel ezelőtti munkakörébe.

Amikor Csánky Dénest megbízták a Fővárosi Múzeum vezetőhelyettesi tiszttel, egy alapjaiban már kialakított múzeumi részleget vett át. Ugyanekkor pedig lezárult Kuzsinszky eddigi pályájának első korszaka, amely egyben a Fővárosi Múzeum megszervezésének, gyűjteményei kialakításának időszaka volt. Egy későbbi, 1919. évi feljegyzés szerint a Múzeumnak 1912-ig fejlődéséről, innen kezdve pedig fokozatos hanyatlásáról lehet beszélni.¹²⁹

Kuzsinszky, az archeológus, a régészeti tárgyak mellett biztos kézzel, hozzáértéssel gyűjtötte az újkori emlékeket is. Szigorúan követte azt az elvét a gyakorlatban, hogy csak azok a tárgyak kerüljenek be a Múzeumba, amelyeknek a főváros történetéhez, életéhez közük van: azt ábrázolják, itt készítették, vagy itt használják, ill. használták. Megalapozta a fővárost ábrázoló metszet-, kép-, térkép-, tervrajz-, fénykép- (amelynek tekintélyes részét képezik a jelentősebb épületek bontása előtt készített felvételek), továbbá az érem-, a jelvény-, a plakett- és az ötvösgyűjteményt. Gyűjtötte a régi bútorokat,

¹²⁷ A főváros műpártoló tevékenységével, Csánky Dénes szerepével részletesen foglalkozott Erdei Gyöngyi. ERDEI, 1991., 1999. A képzőművészeti gyűjtemény ill. a Fővárosi Képtár történetét Földes Emília dolgozta fel. FÖLDES, 1998a. Csánky Dénes szerepét mindketten hasonlóan ítélik meg. A

fővárosi művészeti pártolását röviden említi: SIPOS, 1998. 253.

¹²⁸ L.M. 1913.

¹²⁹ Schindelmann Ferenc előterjesztése, 1919. szept. 18. In: GERELYES, 1967. 331.

12. kép.
A városligeti épület
IV. kiállítási terme.
1904-1912 között.

kályhákat, órákat, műszereket, kerámiát, üvegeket, a színházi élet emlékeit stb. Nagy súlyt fektetett a céhemlékek megmentésére is. 1908-ban kérelemmel fordult az ipartestületekhez, hogy a birtokukban lévő céhemlékeket adják át a Fővárosi Múzeumnak.¹³⁰ Fontosnak tartotta a különböző nyomtatványok beszerzését is. A képes levelezőlapok gyűjtésével kapcsolatos egyik felterjesztésében írta a Tanácsnak 1902-ben: „meggyőződésem, hogy a jövő, a mikor az a mi ma könnyen hozzáférhető, ritka lesz, annál nagyobb súlyt fog helyezni arra, hogy a múltnak ezen termékeit is összegyűjtse. Kérem a Tek. Tanácsot, szíveskedjék tudomásul venni, hogy a főváros múzeuma már most megkezdí a Budapestre vonatkozó képes levelezőlapok s más e fajta képek gyűjtését.”¹³¹ Amikor pedig a Tanács átveszi kezelésébe a hirdető vállalatot, kéri, hogy minden plakátból egy példányt adjon át a Múzeumnak.¹³² A bécsi városi történeti múzeum példáját követve törekedett arra, hogy a Múzeum anyaga minél teljesebb legyen.¹³³ Felterjesztéseiből, leveleiből kitűnik, hogy minden alkalmat megragadott a gyűjtésre. Következésképpen szorgalmazta a hivatalos helyeken őrzött múzeális értékek átadását a Múzeum számára. Méltányolta az ajándékozást, nem mulasztotta el annak megköszönését: a nagyobb ajándékok megköszönését a Tanácstól kérte, a kisebbekért ő maga küldött „egyszerű köszönő levelet”.¹³⁴ Jó kap-

csolatot épített ki a hazai és külföldi (Bécs, Frankfurt, München, stb.) régiségkereskedőkkel, akik jelezték, ha a Fővárosi Múzeumot érdeklő tárgy került be hozzájuk. Gyakran megbízást adott nekik vásárlásra a Múzeum számára. A különböző aukciókon is biztosította a Múzeum érdekeit.¹³⁵

Kuzsinszky a gyűjtés kezdetétől törődött a tárgyak állagával, restauráltatta, javította azokat.¹³⁶ Szinte a Fővárosi Múzeum megalakulásától kezdődően kerültek kölcsönzésre jelentősebb tárgyak más intézmények kiállításaihoz, sőt néhány darab külföldi nemzetközi kiállításon is szerepelt (London, Torino stb.)¹³⁷

Kuzsinszky – a főváros történeti emlékeinek gyűjtésében teljességre törekedve – az aquincumi ásatások és a városligeti gyűjtemények szervezése, gyarapítása mellett a főváros középkori régészeti emlékeivel is foglalkozott, azokat is a Fővárosi Múzeum gyűjtő körébe akarta vonni. 1899 novemberében, a városligeti részleg létrehozása után – még a Nemzeti Múzeum alkalmazottjaként – átvette a Fővárosi Múzeum számára a Nemzeti Múzeum régiségtárától az I. ker. Logodi u. 21. sz. alatti telken, a koronaéri laktanya építéskor előkerült tárgyakat (fegyverek, sarkantyú, egyéb vastárgyak stb.).¹³⁸ Jelenőségénél fogva mindenekelőtt a budavári palota építési munkáinál előkerült leletek elhelyezése került előtérbe. 1900. február 19-én a Nemzeti Múzeum

¹³⁰ BTM A KMí. 107/1908., 148/1908. stb.

¹³¹ BFL. IV. 1407.b., VII.2628/1896., 64121/1902.

¹³² BTM A KMí. 151/1911., 158/1911.

¹³³ BTM A KMí. 344/1903.

¹³⁴ BTM A KMí. 680/1907., 691/1907.

¹³⁵ BTM A KMí. 348/1903., 13/1911., 33/1911., 3-4/1912.,

8/1912., 96/1912. stb.

¹³⁶ BTM A KMí. 188/1902., 375/1904., 134/1908., 117/1910. stb.

¹³⁷ BTM A KMí. 288/1903., 146/1908., 227/1908., 14/1911., 22/1911., 153/1911., 74/1912. stb. A Fővárosi Múzeum műtárgykölcsönző tevékenységét I. K. Végli, 1988b. 78-82.

¹³⁸ MNM It. 708/1899.

részéről Kuzsinszky Bálint és Éber László tekintette meg a kőfaragványokat, amelyek közül – Hauszmann Alajosnak, az építkezés vezetőjének írt levél szerint – a reneszánsz darabokat a Nemzeti Múzeum kéri, „az egyéb darabok, nevezetesen a két városi címer, a héber fölliratú sírkövek és más töredékek inkább a Fővárosi Múzeumnak volnának átengedhetők.”¹³⁹ Kuzsinszky is írt Hauszmannnak e leletek átadása miatt és hozzátette: „a kövek dolgán kívül Nagyságod szíves jóindulatát és közreműködését kérem a Fővárosi Múzeum számára.”¹⁴⁰ Kérte a Tanácsot: mivel ezek a tárgyak „a Fővárosi Múzeum szempontjából ... becses szerzemények volnának ... méltóztassék a királyi vár építési bizottságának ajánlatát elfogadni, sőt érte köszönetet mondani.” A Tanács elfogadta a köemlékeket a Múzeum számára, és elrendelte, hogy egyelőre a központi városházán a templom-traktusban kerüljenek elhelyezésre.¹⁴¹ 1903-ban a domonkosok Szt. Miklós templomának feltárása során előkerült sírköveknek a Fővárosi Múzeumba helyezése ügyében tett Kuzsinszky lépéseket, mondván: „a főváros joga ezen régiségekhez kétségtelen, a mennyiben nemcsak saját területén, hanem saját pénzén eszközölt közmunka alkalmával láttak napvilágot.” A Tanács határozatot is hozott e köemlékeknek a Fővárosi Múzeumba viteléről.¹⁴²

Kuzsinszkynek az 1905. június 15-én a Tanácshoz írt felterjesztéséből megtudjuk, hogy őt megelőzve Nemes Antal budavári plébános felajánlotta a Halászbástya nagy saroktoronyát múzeumi célokra. A továbbiakban ezt írta: „kezdetől fogva ... a legmegfelelőbbnek találtam, hogy a domonkos templomrombból kikerült 7-8 db igen érdekes sírkő s az építőrészek ugyanon végleg a Halászbástya említett részében maradjanak, a hol az építési művezetőség ideiglenesen elhelyezte. Sőt már tovább is mentem ... igen nagy számú más budavári és budai köemlékeket s egyéb régiségeket gyűjtöttem ott össze. Az én kérésem is tehát az, hogy a mikor a Tek. Tanács e szóbanforgó építmény rendeltetése iránt dönteni fog, méltóztassék Nemes Antal idevonatkozó előterjesztését tekintetbe venni, s annak megfelelően határozni. Csak éppen azt nem szeretném, hogy ezen elég érdekesnek ígérkező múzeum egyszersmind a Mátyás templom felszerelési tárgyai számára lomtárul használtassék fel.” A Tanács nem döntött gyorsan, mert 1906. október

7-én Kuzsinszky ismét kérte, hogy engedje át múzeális célra a Halászbástya nagy saroktornya alatt lévő földszinti helyiségeket, ill. ott maradhasanak az egybegyűjtött budavári sírkövek és egyéb régiségek.¹⁴³

1910. július 26-án a Tanács kérésére Kuzsinszky újabb felterjesztést tett a Halászbástyán elhelyezett leletekről, megjegyezve, hogy „a Fővárosi Múzeum pincéjében is beraktározva van mintegy 160-170 db kő szobrokból, reliefekből ... álló gyűjtemény, amely ugyancsak a Halászbástya építésekor került felszínre, s ideiglenesen helyzetetett el mostani helyén, ahol por- és szénréteg lepi azokat, s a pince nedvessége végzi minden egyes darabon romboló munkáját. Ez emlékek megfelelő fölállítására illetőleg elhelyezése immár égetően fontos, ha azt akarjuk, hogy azok a tudományos feldolgozás számára az idő romboló hatásától megmentessenek.” A saroktorony mintegy 240 m² területe „állandó helyi múzeum berendezésére nagyon alkalmas”, megfelelő módon lehetne sok emléket elhelyezni. „A külföldi idegenek s kirándulók fővárosunk e gyönyörű pontján lévő Halászbástyát rendszerint fölkeresik, mi sem természetesebb, hogy a saroktoronyban berendezendő történeti múzeumot is készségesen meglátogatnák, ... a Halászbástya ... a legméltóbb keretet szolgáltatná a berendezendő kis múzeumhoz, viszont a múzeum a legméltóbb befejezést nyújtaná a Halászbástyához.” Kuzsinszky kérte a Tanácsot, hogy az egész saroktoronyot, a földszinti és emeleti helyiségeket, a pincehelyiségeket „egy létesítendő budavári történeti múzeum céljaira” engedje át, s a nedvesség miatt a falakat újra vakoltassa és terrazót rakasson le.¹⁴⁴ A Tanács az 1912. évi költségvetésben 30000 koronát biztosított a Halászbástya északi saroktoronyának múzeummá való átalakítására.¹⁴⁵ E kis múzeum megnyitása azonban mintegy két évtizedet várat még magára.

A Fővárosi Múzeum negyedszázados fennállásának, működésének eredményeit Kremmer Dezső, a Múzeum munkatársa¹⁴⁶ és Szabó Ervin értékelte, vette kritika alá. Kremmer Dezső szerint a Fővárosi Múzeum feladata „helyes irányban s ügyes taktikával vezetett gyűjtéssel a legrövidebb idő alatt mentse a megmenthetőt”, hivatása, „hogy megmuntassa polgárainak: milyen virágzó múlt semmisült

¹³⁹ MNM It. 443/1900.

¹⁴⁰ BTM A KMi. 83/1900.

¹⁴¹ BTM A KMi. 31/1900., 99/1900.

¹⁴² BTM A KMi. 289/1903., 293/1903., 296/1903., 315-316/1903.; HORVÁTH, 1932. 3.

¹⁴³ BTM A KMi. 465/1903., 579/1906.

¹⁴⁴ BTM A KMi. 133/1910.

¹⁴⁵ BTM A KMi. 63/1912.

¹⁴⁶ Kremmer Dezső író, újságíró 1909-1916-ig a Fővárosi Múzeum, majd a Fővárosi Könyvtár munkatársa volt, 1921-től az utóbbi igazgatója. Schöpllin Aladárhoz hasonlóan azért vált meg a Múzeumtól, mert ideiglenes jelleggel alkalmazták. L.: Schindelmán Ferenc előterjesztése, 1919. szept. 18. In: GERELVES, 1967. 332.

meg.”¹⁴⁷ A főváros emlékei gyűjtésének akadályai a gyűjtésre fordítható dotáció csekélyisége, az első időszakban folyt gyűjtés rendszertelensége, a gyűjtők magukra hagyása. A nagy kultúrérdék fontosságát csak kevesen, a szakemberek méltányolták, „az elszigeteltség és elhagyottság jegyében kezdett hajtani a csíra, ami később, napjainkban igen nagy múzeális veszteséget idézett elő.” Ilyen körülmények között a gyűjtési irányok pontos megállapítása is késett, miközben sok kultúrtörténeti emlék ment veszendőbe, vagy került a Nemzeti Múzeumba vagy múgyűjtőkhöz. A veszteséget a „heves és rendszeres gyűjtés kettőzött buzgalommal” igyekszik enyhíteni.¹⁴⁸ Kremmer Dezső szerint a Nemzeti Múzeumból és a Szépművészeti Múzeumból a fővárosi vonatkozású tárgyaknak át kell kerülniük a Fővárosi Múzeumba. A Múzeumnak időszaki kiállításokat is kellene rendezni, pl. a várostörténeti évfordulók alkalmából. A kiállításokhoz és az évfordulókhoz kapcsolódva előadásokat tarthatna, hogy ezeken keresztül is megszeretessék a Múzeumot. A vetített képes előadások egyik csoportja egy-egy várostörténeti korszakot mutatna be, míg a másik a Múzeum gyűjteményeit, jelentős tárgyait ismertetné.¹⁴⁹ Szabó Ervin helyesli a Fővárosi Múzeum működési körét, nevezetesen, hogy helyi, fővárosi vonatkozású tárgyakat gyűjt. Kifogásolja viszont a gyűjtés elveit. Véleménye szerint ugyanis túlzottan érvényesül az a szélsőséges elv, amely szerint „a kultúrhistoriai értéket mindig elébe kell helyezni a művészi becsnek... ezt az értéket sokszor túlbecsülik a Fővárosi Múzeumban”. Nem helyesli, hogy a Múzeum – teljességre törekedvén – túlszűfolt, de egyetért azon szándékával, hogy más múzeumok budapesti vonatkozású tárgyait cserébe vagy letétként igyekszik megszerezni. Szerinte a Fővárosi Múzeumnak jól megközelíthető helyen kellene lennie. A jelenlegi épület helyiségei nem múzeumi célokra készültek, nem fűthetők, nem világíthatók. „Nincs más mód, mint a Múzeum áthelyezése” – írja. A Nagykörúton, számára készült, a jelenleginél nagyobb alapterületű épületben kellene elhelyezni, vagy összeköltözhethetne rokon intézménnyel, pl. a városi könyvtárral és a szabad főiskolával. E három intézmény együtt „hatalmas erejű kultúrgócot” teremtené.¹⁵⁰

A mából visszatekintve, az eredmények ismeretében megállapíthatjuk, hogy Kuzsinszky Bálint a Fővárosi Múzeum megszervezésével, alap-

jainak lerakásával hatalmas munkát végzett. Kialakította a mai múzeumi szervezet részlegeit: az Aquincumi Múzeum keretében a mai Ókortörténeti valamint az Ős- és Népvándorláskori Osztály elődjét, a Fővárosi Múzeum alatt a jelenlegi Várostörténeti és Képzőművészeti Osztályt, a Halászbástya saroktoronyában elhelyezett gyűjteménnyel pedig a Középkori Osztály alapjait vetette meg, s e munka érdemi, szervező és szakmai részét egymaga végezte el.

A MÚZEUM ÉLETE CSÁNKY DÉNES VEZETÉSE ALATT (1912-1921)

Amikor tehát 1912. április 1-jén Csánky Dénes helyettes múzeumvezetőként átvette a városligeti részleg, azaz a Fővárosi Múzeum irányítását, alapjaiban kialakított gyűjteményeket fejleszthetett tovább. Kuzsinszky pedig – minden jel azt mutatja – visszavonult szűkebb szakmai területére, az archeológiához. Folytatta az Aquincumi Múzeum bővítését. Már 1911-ben engedélyt kért a Tanácstól laboratórium építtetésére, ahol „a régiségek tisztogatása, ragasztása, fotografálása, számozása történik és ahol a kisebb régiségeket ideiglenesen őrizni lehet.” A Tanács elrendelte ennek felépítését.¹⁵¹ Folytatta aquincumi ásatásait, és 1912. október 14-én Rómában, a III. Nemzetközi Archeológiai Kongresszuson előadást tartott a gázgyári feltárásokról.¹⁵² A gázgyári építkezés során előkerülő római kori emlékek megóvása és a régészeti kutatás biztosítása érdekében még 1912 márciusában a Tanácshoz fordult segítségért. Ugyanis a fazekaskemencéket magában foglaló dombot el akarták hordani, és erről nem értesítették időben Kuzsinszkyt, holott a területet előzőleg fel akarta tární. Kérte a Tanácsot, utasítsa a vállalkozó céget arra, hogy a korábban feltárt kemencéket ne bántsák, az újonnan előkerült építményeket kerüljék ki, hogy a Múzeum feltárhassa őket, továbbá tiltsa meg az alkalmazottainak, hogy a talált régiségeket eltulajdonítsák, s intézkedjen arról, hogy a Múzeumtól kirendelt felügyelő átvehesse azokat. A Tanács közbenjárásával a Gázművek vezérigazgatója Kuzsinszky kérésének megfelelően intézkedett.¹⁵³

¹⁴⁷ KREMMER, 1913a. 122-123.

¹⁴⁸ KREMMER, 1913b.

¹⁴⁹ KREMMER, 1913a. 139-145.

¹⁵⁰ SZABÓ, 1913. Kremmer Dezsővel és Szabó Ervinnel ellentétben Felek Gyéza a Fővárosi Múzeum gyűjtő tevékenységét nem szűkítené le a főváros területére, hanem javasolja kiterjeszteni az egész országra. FELEKY, 1914.

¹⁵¹ Az 1910-es években folyt az Aquincumi Múzeum tatarozása és raktárépület létesítése. BFL. IV. 407.b., 03488/1911., 13335/1911. eln. sz.; BTM A KMI. 187/1916.

¹⁵² Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A ltsz.: H.397-83; LANG, 1923-26. 14.; BH 1912. okt. 22.

¹⁵³ BFL. IV. 1407.b., XIV.992/1912., 32705/1912.

Később Kuzsinszky újabb beadvánnyal fordult a Tanácshoz: egy asszisztentst szeretne alkalmazni az Aquincumi Múzeumban, akinek feladata lenne felügyelni az ásatást, ellátni az irodai és könyvtári teendőket, leltározni a leleteket. Egyetemi hallgató alkalmazását kérte, mert „ennek az állásnak az is célja volna, hogy alkalmat adjon a tanulásra, a provinciális történettel és archeológiával való gyakorlati foglalkozásra, s így az egyetemi oktatást kiegészítené.” A diszsertációját archeológiából vagy ókori történetéből kellene elkészítenie. „Minden évben más és más legyen az illető, mert csak így képezhetik ki magukat minél többen ebben a szakban és csak így lesznek a tanárok közül minél többen, akik e szakmát tovább művelik s vidéken a múzeumoknak is hasznára lehetnek.” A hallgatót június 1-től szeptember 30-ig szeretné alkalmazni, havi 120 korona díjazással, amelynek fedezésére felajánlja azt a 800 koronát, amennyivel az idei költségvetésben a saját tiszteletdíját felemelték, amely többletet azonban nem vette fel és nem is akarja felvenni, ha erre a célra lehet fordítani. Javasolta Horváth István gimnáziumi tanár, „egyik leghüségesebb és legszorgalmasabb” tanítványa felvételét, akit ez az állás felkészítené nemzeti múzeumi alkalmazására. A Tanács jóváhagyta a felterjesztést, úgy, hogy Horváth István honoráriumát Kuzsinszky a sajátjából fedezi. A következő évben ugyancsak őt javasolta, de alkalmazása a Múzeum költségvetésében már külön szerepel. 1914-ben Alföldi Andrást vette fel asszisztensnek.¹⁵⁴ Kuzsinszkynek ez az eljárása nyilvánvalóan egyetemi tanári működéséből következett. 1911-ben ugyanis kinevezték az egyetem nyilvános rendes tanárává, majd 1914-ben Hampel József után az érem- és régiség-tani tanszék nyilvános rendes tanárává.¹⁵⁵ Oroszlán Zoltán szerint a tanszék történetében Kuzsinszky tanításában jelentkezett először a tanárképzés keretében az archeológia területére nevelt utódok képzésének a gondolata. Hallgatóit meghívta ásatásaira.¹⁵⁶ Előadásaiiban nagy súlyt fektetett a magyar föld római kori történetére, Pannónia régészeti emlékeinek megismertetésére. Tudományos munkásságát is ennek körében fejtette ki. Elvét 1907-ben, akadémiai levelező taggá választása alkalmával, „Aquincum topográfiája és várostörténete” címmel tartott székfoglalójának bevezetőjében így foglalta össze: „Hosszú időn át, húsz évnél tovább foglalko-

zom a hazai római történettel és emlékeivel. Újabb időben, nyolc év óta főként az egyetemes görög és római történet terén dolgozom, de hű maradtam régi stúdiumaimhoz, s hű maradok továbbra is, az lévén meggyőződésem, hogy elsősorban az a feladatunk, hogy a hazai történet anyagát mi magunk dolgozzuk fel.”¹⁵⁷

Kuzsinszky tevékenyen részt vett az Akadémia Archeológiai Bizottságának munkájában, amelynek 1914-től előadója, később elnöke. Tagja az Országos Magyar Régészeti Társulatnak, amelynek 1912-ben másodelnökévé, 1920-ban pedig elnökévé választották. 1905-től tagja a Műemlékek Országos Bizottságának. Már 1896-tól levelező, majd 1925-től rendes tagja a német archeológiai intézetnek, 1899-től az osztrák archeológiai intézetnek is levelező tagja. Tagja volt továbbá a Budapesti Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak az egyetemes történelem szakon.¹⁵⁸

A Fővárosi Múzeum többi részlege a Kuzsinszky által lefektetett alapokon, Csánky Dénes irányításával működött tovább, gyarapodtak gyűjteményei és kiállításokon szerepeltek jelentősebb tárgyai.¹⁵⁹ Az első világháború rányomta bélyegét a Múzeum gyűjtő tevékenységére is. A Tanács utasította a Fővárosi Múzeumot, hogy gyűjtse „a háborús idők emlékét lehetőleg híven és teljesen megőrzendő, a háborúra vonatkozó nyomtatványokat és tárgyakat”.¹⁶⁰ A Múzeum körlevelet intézett a nagyobb újságok szerkesztősegeihez, hogy az oda érkező háborús tárgyakat adják át a Fővárosi Múzeumnak, továbbá tegyék közzé az intézet felhívását a főváros közönségéhez: a budapesti vonatkozású háborús emlékeket juttassák el a Fővárosi Múzeumba.¹⁶¹ A gyűjtemények háborús tárgyakkal való jelentős gyarapodását jelzi, hogy pl. 1916-ban a 3824 db növekedésből 3070 db háborús vonatkozású, 1917-ben az 1803 db-ból 1121 db, 1918-ban már csökkent a háborús tárgyak száma: 1061 db-ból mindössze 379 db volt ilyen. 1917-ben a Múzeum megbízást adott Müllner János fényképezésnek, hogy „úgy a háborúval kapcsolatos helyi vonatkozású események, ünnepélyek, utcai jelenetek, stb., mint egyéb, a főváros politikai és társadalmi életére vonatkozó jelentőségtejtesebb mozgalmak, ünnepélyek alkalmából intézetünk részére fényképfelvételeket készítsen”.¹⁶²

¹⁵⁴ BFL. IV. 1407.b., XIV.1652/1912., 69794/1912., 47819/1913., 91903/1914.

¹⁵⁵ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.259-79.

¹⁵⁶ OROSZLÁN, 1964. 11., 15.

¹⁵⁷ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.264-79. 396-83.

¹⁵⁸ LÁNG, 1923-26. 11.; Jelentés az Országos Régészeti és Embertani Társulat 1920-21. évi működéséről. OMRTÉ 1.

(1920-22) 199.; Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.287-79, 263-79, 265-79, 268-79.

¹⁵⁹ BTM A. KM. 72/1913., 151/1913., 213/1913.

¹⁶⁰ BTM A. KM. 30/1915.

¹⁶¹ BTM A. KM. 252/1915.

¹⁶² BTM A. KM. 279/1916., 228/1917., 257/1918., 245/1917., 296/1917.

Újfajta gyűjtést is indítottak 1915-ben: a „Figyelő” újságszelvény vállalatának megbízást adtak a Múzeumot érdeklő helytörténeti vonatkozású újságcikkek megküldésére. 1915-ben 81 db sajtóanyagot kaptak ily módon. Még 1916-ban is adott az intézmény erre megrendelést, további sorsáról azonban nem tudunk.¹⁶³ (Az újságcikkgyűjtést a Múzeum több évtizeddel később elevenítette fel.)

Az ügyiratokból kitűnik, hogy 1915-től, a gyűjtemények gyarapításával párhuzamosan, a képzőművészeti tárgyak nagy mennyiségét adta ki a Múzeum a Tanács különböző hivatalainak, intézményeinek díszítésére. A tanácsi kérések teljesítésén túl valószínűleg szerepe volt ebben a gyűjtemények gyarapodásával együtt járó helyszükének is. Mindenesetre Kuzsinszky elvét – egy helyen összegyűjteni, tárolni a főváros történetére vonatkozó emlékeket – szinte néhány évvel a Múzeum megnyitása után az akkori vezetés nem érvényesítette.

A városligeti épületet az eddigi nyitvatartási rend szerint lehetett továbbra is látogatni, de a kutatók, egyéni érdeklődők a zárvatartás idején is megtekinthették a kiállítást, miként régebben. A látogatás továbbra is díjtalan volt. A kiállítás felügyeletére 1917-1918-ban négy tanítónőt alkalmaztak. Az épület tetőzetének javítási munkái miatt 1919-ig zárva volt a nagyközönség előtt, csak „magányos érdeklődők és kutatók” tanulmányozhatták a gyűjteményeket.¹⁶⁴

Helyhiány és a műtárgyak állapota miatt az épület pincéjében zsúfoltan tárolt 150-180 db, nagyrészt a palotából és a Mátyás templom környékéről származó középkori kőfaragványt a Múzeum előtti térségen helyezték el.¹⁶⁵ Ugyanakkor másik, megfelelő helyiséget kellett kérni a Tanács gazdasági hivatala raktárában tárolt műtárgyak számára is.¹⁶⁶

A Fővárosi Múzeum életében jelentős eseményeket hozott 1919, a Tanácsköztársaság időszaka. A múzeumpolitika a Fővárosi Múzeumot a vidékiekkel együtt a „helyi jellegű múzeumok” csoportjába sorolta, amely intézményekben „kizárólag általános, de helyi vonatkozású objektumoknak van helye, kuriózumok, unikumok és exotikumok semmi esetre sem tartoznak kereteibe”. Fontosnak tartották egy fővárosi természettudományi múzeum létrehozását, mivel a meglévő Fővárosi Múzeum „csak Budapest történetét szemléltető történelmi gyűjtemény”.¹⁶⁷

Fővárosi Múzeum vezetésével a Tanács XIV. ügyosztályának népbiztosa, az 1919. április 14-i, 56814. sz. határozatában, Csánky Dénest és Goda

Gézát bizta meg, akik „intézkedéseikről a XIV. ügyosztályt állandóan értesíteni, illetőleg az átvett szóbeli utasítások alapján az ügyosztály előzetes hozzájárulását kikérni tartoznak”.¹⁶⁸ A hivatalos megbízás előtt azonban már a Múzeumnál volt megbízott vezetőként Goda Géza, ugyanis a fővárosi népbiztosság április 5-i határozatában Goda Géza és Csánky Dénes úgy szerepeltek, mint a Fővárosi Múzeum vezetésével megbízottak. E határozat szerint a Fővárosi Múzeum feladata, hogy az eddiginél fokozottabban gyűjtse a főváros szociális fejlődését jelző tárgyakat, elsősorban és sürgősen a forradalom emlékeit. Felhívást is tartalmaz: „A Múzeum a proletáré! ... A Fővárosi Múzeum arra kér mindenkit, akinek le nem foglalt olyan műtárgya van, amely a főváros szociális és művészi fejlődésére vonatkozik, ne rejtse el szobája homályába, hanem engedje át a Fővárosi Múzeumnak s avval a proletárságnak.” S ugyanígy adják át a forradalom emlékeit is. A határozat kéri a központi lakásbiztosság direktóriumát, hogy a Fővárosi Múzeum céljaira alkalmas budapesti épületek egyikét foglalja le és a Múzeumnak adja át.¹⁶⁹ Nyilvánvalóan az új gyűjtési feladat és a helyszüke miatt kérte a Múzeum vetősege új helyiség kiutalását a Budapesti Forradalmi Központi Munkás- és Katonatanács Elnökségétől, az 1919. június 12-i felterjesztésben. Ebben a következőket olvashatjuk a Múzeum állapotáról: „A Fővárosi Múzeum jelenleg egy a Millennium-Kiállítás céljaira szolgált szűk helyiségben, távol a főváros centrumától, a Stefánia-úton tengődik. Ez a helyiség arra sem alkalmas, hogy a Múzeum újabban már kiselejtezett anyagát – amely nagyrészt raktárakban és padláson van elhelyezve –, befogadja. Még kevésbé gondolhatunk arra, hogy a kiállítás anyagát növeljük, főleg a proletariátus számára hozzáférhetővé tegyük. Tisztelettel kérjük tehát a Központi Munkástanács Elnökségét, hogy hasson oda a Központi Lakásbiztosságnál, miszerint, esetleg a IV. Egyetem u. 6. sz. ház I. emeletét, amely a Múzeum céljainak nagyon megfelel, vagy más alkalmas helyiséget, a Fővárosi Múzeum részére kiutaljon.”¹⁷⁰

A Fővárosi Népbiztosság a Fővárosi Múzeum új feladatával, a forradalom emlékei összegyűjtésének költségeivel kapcsolatosan, április 10-én határozatot adott ki. E szerint öt, a gyűjtéssel foglalkozó havidijast kell alkalmazni április 15-től, és megfelelő keretet biztosítanak fényképezésre, fényképvásárlásra, rajzok, modellek, stb. megrendelésére, vásárlásá-

¹⁶³ BTM A KMi. 4/1916.

¹⁶⁴ BTM A KMi. 85/1917., 97/1918., 308/1918., 187/1920.

¹⁶⁵ BTM A KMi. 240/1915.

¹⁶⁶ BTM A KMi. 245/1918.

¹⁶⁷ LAMBRECHT, 1919. 32.; GERELYES, 1967. 85.

¹⁶⁸ BFL. IV. 1407.b., XIV.392/19.; GERELYES, 1967. 134.

¹⁶⁹ BTM A KMi. 109/1919.

¹⁷⁰ BFL. IV. 407.b., XIV.413/1919., 87213/1919.; GERELYES, 1967. 203.

ra, dologi, irodai kiadásokra, továbbá az új helyiség elfoglalásával és berendezésével járó költségekre. Minderre 120000 koronát fordíthat a Múzeum.¹⁷¹

A sajtó is foglalkozott a Fővárosi Múzeum új feladatával, s úgy látta, hogy „az első igazán szociális múzeum a Fővárosi Múzeumból alakul”, amely eddig inkább a főváros történetével foglalkozott, szociális fejlődésével kevésbé törődött. „Nem mutatta be a főváros szociális képét, közegészségét, lakásvizonyait, vagyoni eloszlódásának minőségét és élelmezési viszonyait. A politikai megbízottak az volt az utasítása, hogy a vezetőség ebben az irányban haladéktalanul fejlessze ki a Múzeumot, hogy ilyenformán igazi szociális képét adhassa Budapestnek és így oktató múzeuma lehessen a budapesti munkásságnak. Ugyanekkor elrendelte a Közoktatásügyi Népbiztosság a forradalom emlékeinek összegyűjtését is.” A tárgyaknak a Múzeum részére való átadását szorgalmazó felhívásnak eddig nem volt nagy eredménye, ezért az intézmény külön gyűjtőgardát szervezett, amely már sok tárgyat gyűjtött össze. Folyik a tatarozási munkák miatt¹⁷² bezárt Múzeum május elsejére tervezett megnyitásának előkészítése is. A kiállítás a főváros szociális képét mutatja majd be, statisztikai adatokkal, képekkel, modellekkel. A kiállításon kívül „Budapest proletárjainak szóló előadásokat” tartanak majd. E program megvalósításához „a már ma is túlszűfolt Fővárosi Múzeum keretei nem alkalmasak és rendkívül sürgős lenne, hogy ennek a didaktikus és gyakorlati munkának a céljaira megfelelő helyiséget kaphatnánk.”¹⁷³ A Vörös Újság egyik cikkének szerzője igen kritikus, ironikus hangon jellemezte a Fővárosi Múzeumot: „Hogy néhány fővárosi hivatalnok is álláshoz jusson, megcsinálták a Fővárosi Múzeumot is, a melynek főekessége mind a mai napig az üveg búrában őrzött arany toll, a mellyel I. Ferenc József öfelsége írni méltóztatott és az üveg kupa, a melyből II. Vilmos német császár ivott. A Múzeum többi anyaga céhládákból és »művészeti kiállítású« táncrendekből áll.”¹⁷⁴ Ez a vélemény természetesen nem felel meg a valóságnak, a cikk szerzője csak felületesen ismerhette a Múzeumot.

A fentebb ismertetett tervek a Tanácsköztársaság törekvéseit, irányelveit tükrözik, s teljes megvalósulásuk a Múzeum gyűjtőkörének, kiállítási

tevékenységének kiszélesítését eredményezte volna. Ugyancsak terv maradt a Múzeum több műtárgyának (plakátok, röpcédulák, jelvények, jegyzőkönyvek, egyéb emléktárgyak) kölcsönzése a Kommunista Proletármúzeum szeptemberre tervezett kiállítására. A Kommunista Proletármúzeum Direktórium a tárgyak átadásával kapcsolatos, július 25-én kelt levelében kérte a Fővárosi Múzeumot, hogy intézményüket „anyaggyűjtő és megszervezési munkálataiban” támogassa.¹⁷⁵

A Tanácsköztársaság leverése után a Fővárosi Tanács múzeummal kapcsolatos intézkedéseinek egyike volt, hogy a Múzeum vezetőségének június 12-i, helyiség kiutalását kérő beadványát elutasította, ráírva: „Mint tárgytalan, irattárba teendő! 1919. aug. 8.” Feltehetően a Tanács hozzáállása készítette a múzeumi vezetőhelyettest, Schindelmann Ferencet arra, hogy szeptember 18-án előterjesztést tegyen a Tanácshoz a Fővárosi Múzeum – városligeti részleg – tarthatatlan helyzetéről. Ebben leírta a fennálló helyzet kialakulásának történetét, a gyűjtemény gyarapodását és az örökös helyszűkét, az épület állapotát, amely miatt a kiállítás 1917-től zárva van. A helyhiány miatt a belső múzeumi munka, a gyűjteményekkel kapcsolatos nyilvántartás, feldolgozás, restaurálás stb. „már évek óta pang”. Ezért a 35000 db-ot számláló gyűjteményben „napirenden vannak olyan esetek, hogy az intézet 2-3 alkalmazottjának fél napig is kell kutatnia olyan tárgyak után, amelyekről rendes ügykezelés mellett egy munkaerő 2 perc alatt szolgálhatna felvilágosítással”. E helyzet oka a minőségileg meg nem felelő személyzet is. A jelenlegi 4 fős létszám helyén az eltelt 20 év alatt 11 fő fordult meg, holott a múzeumi anyag megfelelő kezelése annak éveken át tartó megismerését, tanulmányozását teszi szükségessé. A nem megfelelő személyzet oka pedig a szervezetlenség, az ideiglenes alkalmazás. A 4 tisztviselő közül 3 ideiglenes hivatalnok, maga Schindelmann Ferenc, aki már 14 éve dolgozott az intézménynél, szintén csak „szolgálattételre” volt beosztva a Múzeumhoz. Ezért a tisztviselők a végleges ittmaradást nem tekintik célnak. Mindezek következtében „a helyzet már teljesen tarthatatlanná vált s bekövetkezett az az időpont, hogy valamit tenni kell, ha ezt

¹⁷¹ GERELYES, 1967. 127-128., 132.

¹⁷² Csányi Dénes az 1920. nov. 9-i, „a proletárdiktatúra alatt eszközölt tetőfedési munkálatokról” szóló jelentésében írta, hogy akkor nem a központi, hanem a VI. ker. Munkástanács rendelte meg a munkálatokat, valószínűleg még a Fővárosi Múzeum 1919. márc. 7-i előterjesztésére. A munka június hónapban folyt, azonban szakszerűen nem ellenőrizték, így a tető továbbra is beázott. A proletárdiktatúra után ismét a Tanács felügyeletével folyt a munka. BTM A KMI. 309/1920.

¹⁷³ Az első szociális múzeum. A Fővárosi Múzeum összegyűjti a

forradalom ereklyéit. A Munka 1919. ápr. 29.; GERELYES, 1967. 143-144., KISS Gy., 1954. 214-215.

¹⁷⁴ Múzeumok a kultúra szolgálatában. Vörös Újság 1919. máj. 3.; GERELYES, 1967. 150.

¹⁷⁵ BTM A KMI. 201/1919. A Tanácsköztársaság múzeumpolitikájának haladó, előremutató vonásairól tett említést előadásában Oroszlán Zoltán a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat 1969. ápr. 9-én tartott ülésén. OROSZLÁN, 1969.

az intézményt egyáltalában továbbra is fenn akarjuk tartani és a teljes csőd elől meg akarjuk menteni. Mert a Fővárosi Múzeum ... mai állapotában nem képes hivatását betölteni, kultúrténykedése majdnem abban merül ki, hogy a központi városháza hivatalainak képeket szállít, vagy nagyon közel áll ahhoz, hogy raktárrá süllyedjen". A háború előtt a Tanács foglalkozott a Múzeum helyzetével, s egy leendő múzeumi épülethez már tervrajzok is készültek, de a háború mindezeknek a nemes törekvéseknek szárnyát szegte. A nehéz viszonyok miatt a régi terveket elvetették. Schindelmán szerint két megoldás lehetséges: az egyik egy meglévő nagyobb épületben való elhelyezés, a másik pedig egy kisebb ház bérzése raktárak és irodák számára, hogy a jelenlegi épületben csak kiállítás lehessen. A személyi kérdések megoldására javasolja a meglévő személyzet véglegesítését és egy tisztviselő, egy altiszt és két takarító alkalmazását. Mindezekben túlmenően szükséges lenne a „Budapest Régiségei” rendszeres, évenkénti megjelenése, továbbá, „hogy a múzeumi bizottság is új életre keljen és időközi üléseivel alkalmat nyújtson egyrészt a Múzeum tevékenységéről való beszámolásra, másrészt pedig az intézet továbbfejlesztése irányelveinek megbeszélésére”.¹⁷⁶ A Tanács azonban Schindelmán javaslataival érdemben nem foglalkozott, inkább a Tanácsköztársaság előtti állapotokat akarta visszaállítani. Az 1920. február 12-i határozata szerint a Fővárosi Múzeumnak is jelentést kellett adnia „a Tanácsköztársaság közegei által okozott károk tárgyában”. Schindelmán Ferenc vezetőhelyettes március 27-i jelentése négy alkalmazást említ: Goda Géza (múzeumi vezető), Bíró Béla (Goda Géza helyettese), Poll János (havidíjas), Némethy László (havidíjas).¹⁷⁷ A felterjesztés egyéb, tényleges károkat nem tartalmazott.

A Fővárosi Múzeum – városligeti részleg – közben készült a nyitásra. Egyik, a helyhiány miatt raktárnak használt nagyobb kiállítási termet ki kellett üríteni. Az ott lévő 99 db tárgyat a régi Artézi-fürdő helyiségeibe szállították.¹⁷⁸ Három évi zárvatartás után, június 29-én végre megnyílt a Múzeum a nagyközönség számára. A Tanács június 10-i határozata értelmében megszűnt a díjtalan látogatás. A Múzeum vezetőjének javaslatát, mely szerint heti két napon díjtalan legyen a belépés, a Tanács elutasította azzal, hogy ebben a kérdésben akkor határoz, ha a belépődíjszedés eredményéről és annak hatásáról az

intézmény jelentését ismerni fogja.¹⁷⁹ A Múzeum 1920. évi tevékenységéről szóló jelentésben olvashatjuk, hogy mindössze 1000 látogatója volt a kiállításnak, s a csökkenés a belépődíjak szedésével magyarázható. A csekély bevétel „nem indokolja, hogy az érdeklődők nagy tömege a kultúrának ez intézményétől elzárassék”. A jelentés részletesen szól a gyűjteménygyarapítás nehézségeiről: „a Múzeum gyarapodása, különösen értékesebb tárgyakban csökkenést mutat, minek oka ... a pénz vásárló erejének állandó nagyfokú csökkenésében rejlik”. Emiatt a képzőművészeti vásárlások megszűntek, a Tanács „csupán egy-egy díj adományozásával nyújthatott valamelyest erkölcsi támogatást képzőművészeti kultúrának. Az árak óriási emelkedése különösen a nem modern műtárgyaknál (régibűtorok, metszetek, érmek, porcelánok, festmények, stb.) vett nagy arányokat, miáltal a Múzeum mint vásárló végleg kiállott a sorból”. Ezen okok következtében „az ajándékozási kedv is megcsappant s így a Múzeum csupán az aktuális eseményekre vonatkozó olcsóbb természetű gyűjtési tevékenységre szorítkozhatott”.¹⁸⁰ Egy másik előterjesztésben Csánky Dénes azt írta, hogy az intézmény anyagának gyarapodásában bekövetkezett hanyatlás a Múzeum további fejlődésére nézve cseppet sem biztató állapot, s nem remélhető közeli fordulat. Ezért a Múzeum megalakulása előtt alkalmazott módszerhez fordul: össze kell gyűjteni a hivatalokban, intézetekben lévő múzeális értékű tárgyakat. Ilyenek szép számmal lehetnek, mivel annak idején nem mindent jelentettek. Ezért kéri a Tanácsot, utasítsa a hivatalok vezetőit, hogy az ott őrzött múzeális tárgyakat adják át a Múzeumnak.¹⁸¹ A tárgyak felkutatása és a Múzeum számára való megszerzése szerepel az intézmény 1921. évi munkatervében is.¹⁸²

Míg a raktárhiány ellenére a Múzeum a lehetőségekhez képest igyekezett anyagát gyarapítani, a Tanács és hivatalai az eddigieknél nagyobb mértékben vitték el helyiségeik díszítésére a képzőművészeti gyűjtemény darabjait. Schindelmán Ferenc augusztus 29-i beadványa szerint a raktáron lévő anyagot már csaknem teljesen elvitték, s az utóbbi időben az is előfordult, hogy a tematikus, történeti kiállításból kellett tárgyakat kiemelni és átadni, mivel, mint írta: a Múzeumnak „se szolgálati, se ügykezelési szabályzatai nincsenek, az általános múzeális szabályokra történt hivatkozásunk pedig

¹⁷⁶ Schindelmán Ferenc előterjesztése, 1919. szept. 18. In: GERELYES, 1967. 328–336.

¹⁷⁷ BFL. IV. 407.b., XIV.2051/1920., 32850/1920.

¹⁷⁸ BTM A KMi. 173/1920., 194/1920.

¹⁷⁹ BTM A KMi. 201/1920., 211/1920.

¹⁸⁰ BTM A KMi. 211/1920., 233/1920. A kiállítások látogatása –

nyilvánvalóan a tapasztalatok eredményeként – újra díjtalan lett. A Múzeum az eddigi gyakorlatnak megfelelően volt nyitva a nagyközönség előtt.

¹⁸¹ BTM A KMi. 234/1920.

¹⁸² BTM A KMi. 333/1920.

meghallgatásra nem talált”. Ezért kérte a Tanácsot, hozzon határozatot arról, hogy „a Fővárosi Múzeum más fővárosi hivatal vagy intézet őrizetébe a Tanács előzetes engedélye alapján, csak a raktárilag kezelt gyűjteményanyag várostörténeti jelentőséggel nem bíró tárgyait adhatja ki, a kiállított gyűjteményanyagból pedig ugyancsak a Tanács előzetes engedélyével csakis közérdekű kulturális célokra, kiállításokra, kongresszusokra, stb. kölcsönképpen szolgáltatni ki záros határidőre műtárgyakat”.¹⁸³ A kérés ellenére azonban továbbra is sok műtárgyat vittek el dekoráció céljából.

1920 júliusában Csányi Dénes tett előterjesztést a Tanácshoz „a Múzeum részére nagyobb épület elfoglalása tárgyában”. Indoklasként leírta azokat a feladatokat is, „amelyek a megfelelő helyiségekkel rendelkező, kellően megszervezett és a mainál nagyobb dotációt élvező s a főváros jelenlegi nagyságához és mozgalmas történelmi múltjához méltó Fővárosi Múzeumra várnak”. Elsősorban tárgyalásokat tervez más állami múzeumokkal és társintézetekkel az ott lévő, a főváros múltjára vonatkozó műtárgyak, emlékek átadásáról, továbbá eljárás megindítását a magángyűjtők, főurak tulajdonában lévő ilyen emlékek megszerzésére. Megállapítja azonban, hogy jelenleg sem megfelelő helyiségek, sem megfelelően kiépített múzeumi szervezet, sem elegendő dotáció nem állnak rendelkezésre, és az általános politikai helyzet sem kedvez egy ilyen akció megindítására. Megvalósíthatóbb a hivatalokban őrzött múzeális értékű tárgyak összegyűjtése.¹⁸⁴

A Tanács a Fővárosi Múzeum épületgondjain ugyan nem segített, viszont 1920. november 11-én újjáalakította a Múzeumi Bizottságot. Elnöke: Sipőcz Jenő polgármester, helyettese: Buzáth János alpolgármester, hivatalból tagok: Lobmayer Jenő tanácsnok, Kuzsinszky Bálint, Csányi Dénes, rendes tagok: Fejérváry László (a Nemzeti Múzeum főigazgatója), Jeszenszky Ferenc (közjegyző), Lázár Ferenc (közjegyző), Petrovics Elek (a Szépművészeti Múzeum igazgatója), Plathy György (ügyvéd), Usetty Ferenc (képviselő), Végh Gyula (az Iparművészeti Múzeum igazgatója).¹⁸⁵ Korábban 1910-ben, majd 1913-ban került sor a Múzeumi Bizottság újjáalakítására, Bárczy István polgármester elnöklétével. A tagok között volt Wildner Ödön, Acsay Antal, Glück Frigyes, Kuzsinszky Bálint, Havass Rezső, Hauszmann Alajos (1913-ban helyette Lendl Adolf), Sigray Pál, Wágner Géza.¹⁸⁶

Mivel az épület ill. helyiség probléma továbbra is megoldatlan maradt, 1921. március 18-án Schindelmann Ferenc újabb előterjesztést intézett a Tanácshoz. Ebben, hivatkozva az 1919. szeptember 18-i beadványára, ezt írta: „az előterjesztésemben részletezett, egyébként közismert bajok elhárítására nézve komolyabb intézkedés mind e mai napig nem történt ... mennyezetéről úgy csurog be a víz, hogy olykor dézsákkal vagyunk kénytelenek azt felfogni. Emellett az intézet gyűjteményanyaga az anyaépületet is beleszámítva öt helyen van helyszűke miatt szétszórva”. Schindelmann kérte az egész gyűjteményanyag befogadására alkalmas épület sürgős kijelölését, „mert a nagybecsű gyűjteményanyag jelen elhelyezése mellett veszélyeztetve van, a raktáron összezsúfolva őrzött tárgyak szakszerű kezelése lehetetlenné vált, a gyűjteményanyag feldolgozása pedig leküzdhetetlen akadályokba ütközik”. A Tanács azonban erre a beadványra sem intézkedett, 1925. december 10-én ráírták: „Egylőre tárgytalan. Irattárba!”¹⁸⁷

KUZSINSZKY IGAZGATÓSÁGÁNAK MÁSODIK SZAKASZA (1921-1934)

Az 1921-es esztendő – a Zichy Jenő Múzeum megnyitásával – ismét változást hozott a Fővárosi Múzeum vezetésében. Október 17-én a tanácsi XIV. ügyształy a következő javaslatot tette: „Tekintettel arra, hogy dr. Kuzsinszky Bálint egyetemi tanár úr, a Fővárosi Múzeum megalakulása óta megbízott vezetőjének ezen megbízatása nem szűnt meg, azáltal, hogy az utolsó években lényegileg csupán az Aquincumi Múzeum vezetését látta el, az ügyształy véleménye szerint a legmegfelelőbb megoldás az volna, ha Kuzsinszky Bálint dr. a székesfőváros múzeumainak további központi vezetése mellett a Fővárosi Múzeumnak tényleges vezetését átvinné”.

Az október 19-i, 123516. sz. tanácsi határozat szerint mivel a Tanács megbízta Csányi Dénest a – fővárosi múzeumok szervezetétől függetlenné vált – Zichy Jenő Múzeum vezetésével és ezzel egyidejűleg felmentette a Fővárosi Múzeum vezetése alól, az ügyształy, valamint a Képzőművészeti és Múzeumi Bizottság javaslata alapján megbízta dr. Kuzsinszky Bálintot a Fővárosi Múzeum vezetésével, egyúttal a főváros múzeumainak felügyeletével és egységes irányításával. Az október 20-i, a polgármester által aláírt határozat felkéri Kuzsinszkyt, hogy a Fővárosi

¹⁸³ BTM A KMi. 254/1920.

¹⁸⁴ L. 181. sz. jegyzet.

¹⁸⁵ BTM A KMi. 329/1920., BFL. IV. 1407.b., XIV.110/1913., 113775/1920.

¹⁸⁶ BFL. IV. 1407.b., XIV.110/1913., 40800/1910.

¹⁸⁷ BFL. IV. 1407.b., IX.3003/1921., 29640/1921.; BTM A KMi. 49/1921. A Fővárosi Múzeum tarthatatlan helyzetéről, annak külső és belső okairól a „Nyugat” c. folyóiratban is megjelent egy elemzés Turcsányi Elek tollából. TURCSÁNYI, 1921.

Múzeum vezetését haladéktalanul vegye át, tegye meg a szükséges intézkedéseket és a főváros múzeumainak szervezésére vonatkozó „megokolt javaslatát a Tanácshoz mielőbb mutassa be”. Utasítja Schindelmann Ferencet a Fővárosi Múzeum teljes anyagának átadására, Kuzsinszkyt pedig arra, hogy az átvétel megtörténtéről tegyen a Tanácsnak mielőbb jelentést.¹⁸⁸ E határozattal Kuzsinszky Bálint egy évtized múlva visszakérült eredeti munkakörébe. Úgy tűnik, most nem tekintették akadálynak egyetemi tanári és aquincumi múzeumvezetői tiszttét, miként 1912-ben, amikor Csányi Déneset kinevezték a Fővárosi Múzeum élére. Az 1922. április 21-én készült átvételi jegyzőkönyv szerint Csányi Dénes a Múzeumtól a leltári anyag szabályszerű átadása nélkül vált meg. Az is kiderült, hogy a gyarapodási naplót ugyan naprakészen, de a leltárnaplót csak 1915 végéig vezették, a katalóguscédulák pedig csak 1914 végéig készültek el.¹⁸⁹ A nyilvántartási munka lemaradását Schindelmann Ferenc az 1919. szeptember 18-i előterjesztésében is megemlítette és a helyszűke miatt kialakult tarthatatlan állapottal indokolta.

Kuzsinszky a megbízás átvétele után hozzálatott a Múzeum problémáinak rendezéséhez. Elsőként a szakemberhiányt akarta pótolni. 1921. november 25-én kelt beadványában kérte a Tanácstól a fiatal Nagy Lajos régész és Horváth Henrik művészettörténész alkalmazását. Mindketten tanítványai voltak az egyetemen, és 1921 elején doktoráltak summa cum laude fokozattal.¹⁹⁰ 1922. január 21-én ideiglenes hivatalnoki kinevezést kaptak: Horváth Henrik a városligeti részlegben, Nagy Lajos pedig az Aquincumi Múzeumban. Kuzsinszky többször kérte „rendszeresített” állásukat, 1928 márciusában pedig Hóman Bálinthoz folyamodott, hogy mint a Múzeumi Bizottság tagja, vegyen részt a város közgyűlésén és támogassa Horváth Henrik és Nagy Lajos évek óta húzódó, magasabb állásba jutását. A Tanács 1928 végén kinevezte őket múzeumi örré, 1 év próbaidővel. Kuzsinszky a próbaidő leteltével sürgette állásukban való megerősítésüket, de ez csak 1930 végén történt meg.¹⁹¹ Miként Gerevich Tibor is megállapította,¹⁹² Kuzsinszky jó szemmel választotta ki munkatársait, hiszen alig néhány év múlva már mindketten szakterületük nemzetközileg is elismert tudósaivá váltak. Kuzsinszky jellemző vonása volt, hogy támogatta a fiatal, kezdő szakemberek szakmai

fejlődését. Miként hajdani tanítómestere, Hampel József a Nemzeti Múzeumban, ő is fontosnak tartotta tanulmányutakra küldésüket, belföldre és külföldre egyaránt. Ezért nyújtott be 1926-ban előterjesztést a Tanácshoz, hogy a már megtett és tervezett külföldi tanulmányútjaikhoz utazási segílyt kérjen. 1928-ban Nagy Lajos kiküldését kérte a firenzei etruszk kongresszusra, 1929-ben pedig az Országos Ösztöndíjtanácsnál görögországi tanulmányútra javasolta. 1929-ben Horváth Henrik dél-franciaországi és olaszországi, Nagy Lajos hazai és németországi, Nok Gyula, 1924-ben kinevezett konzervátor (korábban kezelőtiszt) bécsi és müncheni tanulmányútja költségeinek fedezését kérte. 1930-ban Horváth Henrik és Nagy Lajos Ausztriában tehetek körutat. 1931-ben Horváth Henrik a bécsi múzeumi gyűjteményeket tanulmányozta, Nagy Lajos pedig részt vett a ravennai öskeresztény kongresszuson, szintén a Tanács által biztosított költségen.¹⁹³

Kuzsinszky a két fiatal szakember felvétele után hozzálatott a munka megszervezéséhez. Legfontosabb feladat volt a nyilvántartási lemaradás pótlása. Az 1915-1922 között gyűjtött tárgyakat, amelyeket annak idején csak a gyarapodási naplóba vezettek be, beleltározták, sőt külön szakleltárakat is készítettek róluk. A kiállítást mindjárt az 1922. évi nyitás előtt teljesen átrendezték és felfrissítették. A korábban irodahelyiségnek használt nagy középső termet kiürítették és itt helyezték el a színészettörténeti emlékeket, így a Blaha Lujza gyűjteményt is. A gyűjtemények gyarapításánál nagy súlyt fektettek a régi pesti és budai ötvösmunkákra, mivel ezek gyűjtése egy idő óta leállt. A Múzeum főleg ajándékozás és csere útján tudta gyarapítani gyűjteményeit, mivel vásárlásokra nagyon kevés pénzt kapott. 1924-ben a vásárlásokra fordítható összeg 1/27-ed része volt pl. az 1913. évinek.¹⁹⁴

Kuzsinszky gyűjtési módszerével kapcsolatosan meg kell említenünk kitünő érzékét a tárgyak múzeális értékének azonnali meglátására és kitartó törekvését az ilyen darabok megszerzésére. Jellemző példa módszerére a IV., Koronaherceg u. 12. sz. alatti üzletben őrzött „Mennyasszonyhoz” c. Barabás-kép megszerzése érdekében dr. Mössmer Pálhoz a polgármester nevében írt levele, amelyben a következőket írta: „Jól tudom, mily értéke van a képnek és azt is, hogy Nagyságod csak nehezen tudna megválni tőle. Mégis megkísérlem azt elkérni a

¹⁸⁸ BFL. IV. 1407.b., I.3460/1923., XIV.2484/1921. Későbbi adat szerint Kuzsinszky 1921. 1921. nov. 16-tól vette át ismét a Fővárosi Múzeum vezetését. L.: BTM A KM. ikt. sz. nélkül: 1926. máj. 30. Csányi Dénes továbbra is a képzőművészeti gyűjtemény felügyelője, szakértője maradt.

¹⁸⁹ BFL. IV. 1407.b., I.3430/1923.; BTM A KM. 103/1922.

¹⁹⁰ BTM A KM. 305/1921.

¹⁹¹ BTM A KM. ikt. sz. nélkül: 1926. márc. 9., 1928. márc. 24.,

nov. 9., 1929. jan. 8., okt. 29., 1930. nov. 17.

¹⁹² GEREVICH T., 1941. 279.

¹⁹³ BTM A KM. ikt. sz. nélkül. 1926. okt. 22., 1928. ápr. 19., máj. 8., 1929. máj. 13., 1930. máj. 10., 1931. ápr. 23., jún. 2.; Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A ltsz.: H.270-79.

¹⁹⁴ BTM A KM. 108/1922., ikt. sz. nélkül: 1924. ápr. 9., 1926. máj. 30.

Fővárosi Múzeumok számára. Arra gondolok, hogy az oly régi pesti patriciuscsalád, mint Nagyságodé, szülővárosának kész ma is áldozatot hozni, melyet nem lehet semmiféle pénzzel megfizetni. Ma még a képet gondosan őrzik, de jöhet idő, amikor a kép eltűnik és oly kezekbe kerül, melyek nem méltók hozzá. A Fővárosi Múzeumban minden időkre biztos hajlékot találna és a nagy közönség gyönyörködtetésére szolgálna.”¹⁹⁵ És egy másik – Friedl Ede cukrászmesterhez írt – leveléből: „értesülesem szerint még megvan a Flórához címzett régi kedves címtábla, mely ezelőtt a cukrászdát kívül díszítette. Úgy gondolom, hogy ma már szebb és méltóbb helye nem lehet, mint a Múzeumban, ahol a nagy közönség számára kiállítva a cég hosszú fennállását emlékeztetőben tartja. Kérem, tegye meg azt az áldozatot, hogy ezt a képet a Fővárosi Múzeumnak átengedi. Nem kívánom, hogy tulajdonáról lemondjon, mert Múzeumunk akkor is hálás lesz, ha letétbe kapja.”¹⁹⁶ A műemlékek tartozékait, a faragott köveket azonban csak szükség esetén vitette a Múzeumba. Egyik levelében, melyet a Béla király kút kőfaragványával kapcsolatban küldött a Tanácshoz, azt írta, hogy a Fővárosi Múzeum gondoskodik róla és ő maga szeretné a Múzeumba elhelyezni, mégis inkább arra gondolt, hogy „amíg lehet, maradjanak a régi emlékek a helyükön, hogy a publikum a helyszínen láthassa.”¹⁹⁷

A gyűjtemények nyilvántartási munkáival párhuzamosan végezték a Tanács hivatalaiban, intézeteiben, iskoláiban stb. őrzött képzőművészeti tárgyak összeírását, katalogizálását.¹⁹⁸ Ugyanakkor néhány, a Múzeum gyűjteményeibe nem illeszthető alkotást Kuzsinszky átadott a Tanácsnak, vagy – a korábbi gyakorlathoz hasonlóan – ideiglenesen a hivatalaiban helyeztetett el.¹⁹⁹ Erre a lépésre nyilvánvalóan a gyűjtemények helyzete, a helyhiány is készítette. Egy későbbi, 1927-ben írt jelentésében így emlékezett vissza az ekkori állapotokra: „a Fővárosi Múzeumra ... is felmerült az a panasz a pénzügyi bizottságban, hogy nincs hely és ezért vannak a tárgyak nagyrészt a régi artézi fürdőben elraktározva. Ebből annyi igaz, hogy amikor a Fővárosi Múzeum vezetését 1921-ben újra átvettem, több céhládát, bútordarabot és képet az artézi fürdő egy helyiségében találtam, ami különben is érthető volt, mert minden múzeumnak van raktárhelyiségre szüksége. Ma már azonban ott is alig van valami, amint erről

már tavaly meg lehetett győződni, sőt aki most elfárad a Fővárosi Múzeumba és tudja, hogy nézett ki régen, azt is konstatálni tartozik, hogy éppen az utóbbi években mily sokat gyarapodott és fejlődött, egész új csoportok és szobák láthatók, melyekről régebben sem azért nem lehetett szó, mert a tárgyak el voltak raktározva, hanem azért, mert egyáltalán hiányoztak. Nem szabad feledni, hogy a Fővárosi Múzeum úgyszólván semmiből lett, amint ez abból is kitűnik, hogy a kezdetben a Tanácsban Kun Gyula azért ellenezte, mert nincsenek múzeális tárgyak, melyekből múzeumot lehetne csinálni.”²⁰⁰

A Múzeum gyűjteményeinek színvonalát jelzi, hogy több műtárgy szerepelt hazai és külföldi kiállításokon (pl.: Brüsszel 1924.; Róma 1925., 1929.; Fiume 1926.; Firenze 1928.; Amsterdam 1929.; Genf 1929.; Stockholm 1929.; Oslo 1929.). A Budapesten rendezett I. Nemzetközi Reklámkiállításra (1927) kölcsön adott tárgyaival a Fővárosi Múzeum „Nagy aranyérem” kitüntetést kapott.²⁰¹ A fővárosi képzőművészeti gyűjtemény első tárlatát 1924-ben, Pest, Buda, Óbuda egyesítésének 50. évfordulója alkalmából nyitották meg a Mücsarnokban.²⁰²

A múzeumi szervezet érdemi, szakmai munkáját hosszú ideig Kuzsinszkykn kívül 2 tudományosan képzett tisztviselő és 1 restaurátor látta el. A tisztviselők helyzete – olvassuk egy jelentésben – „a legrosszabbnak mondható, mert a főváros nem szervezett állásokkal tölti be a múzeumi hivatalt, csak ideiglenes hivatalnokokkal, akiknek tudományos tevékenységét nagyban befolyásolja a megélhetésért való küzdelem”.²⁰³

A múzeumi tevékenység felügyeletére a Tanács 1925. október 15-én újjáalakította a Múzeumi Bizottságot Buzáth János alpolgármester elnöklétével. Tagjai: Bánóczy László, Bitter Illés, Feleki Géza, Glück Frigyes, Ugron Gábor, Wildner Ödön. Hivatalból tagok: Liber Endre tanácsnok, Kuzsinszky Bálint és Csányi Dénes múzeumi igazgatók. Csányi Dénes a képzőművészeti vásárló bizottságnak is tagja volt, ezért a Fővárosi Múzeum műtárgyvásárlásairól a Tanács mindig értesítette.²⁰⁴

A Fővárosi Múzeumnak továbbra is fontos szerepe volt az épületbontásokat megelőzően az épületek fényképen való megörökítésében, a házak értékes részleteinek megmentésében. Úgy tűnik, a Múzeum részéről állandóan visszatérő probléma,

¹⁹⁵ BTM A KM. 138/1923.

¹⁹⁶ BTM A KM. 150/1923.

¹⁹⁷ BTM A KM. 82/1925.

¹⁹⁸ BTM A KM. 167/1922., 215/1922., 218/1922. stb.

¹⁹⁹ BTM A KM. 171/1922., 191-192/1922., 201/1922., 223/1922. stb.

²⁰⁰ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.412-82.

²⁰¹ BTM A KM. ikt. sz. nélkül: 1926. júl. 13., 28., 30., szept. 30.,

1927. aug. 19., szept. 16., 1928. márc. 26., 1929. ápr. 18., máj. 16., jún. 1., aug. 14., dec. 27. A Fővárosi Múzeum műtárgyainak kölcsönzését az 1903-1938 közötti időszakra I.: K. VÉGH. 1988b. 78-82.

²⁰² FÖLDES, 1998a. 13.

²⁰³ BTM A KM. ikt. sz. nélkül: 1924. ápr. 9., 1926. máj. 30.

²⁰⁴ BTM A KM. 107/1925.

hogy a bontási engedélyekről szóló értesítéseket későn kapja meg, ugyanis a Tanács 1926. december 16-án utasította a kerületi előljáráásokat a Fővárosi Múzeum megfelelő időben történő értesítésére.²⁰⁵ A Múzeumnak a bontásokkal kapcsolatos tevékenysége az 1927. évi tanácsi határozat értelmében kiterjedt az átalakításra vagy helyreállításra kerülő műemléképületekre is.²⁰⁶ A földben rejlő régészeti emlékek védelmére pedig – mivel azokról gyakran csak elpusztulásuk után szerzett tudomást az Aquincumi Múzeum – a Tanács utasította a földmunkákat végző hivatalokat, üzemeket hogy előkerülésükről a Múzeumot azonnal értesítsék, a leletek eredeti állapotban való megőrzéséről az intézmény részéről történő vizsgálatig gondoskodik. A Múzeumot pedig utasította, hogy minden ilyen értesítés esetén 24 órán belül vizsgálja meg a leletet és nyilatkozzon a további eljárásról. Jogában áll a lelet kiemelése, lefényképezése, a további kutatás érdekében a munkálatok felfüggesztése, de 1 hétnél hosszabb időre ezt csak a Tanács engedélyével teheti meg.²⁰⁷ Ez a tanácsi határozat meglepő egyszerűséggel, szinte a mai követelményeknek megfelelően fogalmazza meg a feladatokat a régészeti leletek védelmére. A múzeumokról, könyvtárakról és levéltárakról szóló 1929. évi törvény a régészeti leletbejelentésről úgy rendelkezett, hogy azt vagy a községi hatóságnál, vagy a Magyar Nemzeti Múzeumnál kell megtenni. Előírta a múzeumfenntartó városok kötelezéseit az intézmény megfelelő elhelyezésével, személyzetével, fenntartásával kapcsolatban is.

Kuzsinszky szorgalmazta a Halászbástya tornyában tárolt középkori köemlékek helyzetének javítását is. 1926-ban jelentette a Tanácsnak, hogy a falak nedvesek a mennyezeten átszivárgó nedvességtől, a leletek pedig „rendetlenül fekszenek”. A Halászbástya öre megmutatja az érdeklődőknek a gyűjteményt, ezért is mielőbb javítani kell a helyzetén. A helyreállítás meg is történt, s a nyitást 1927 végére tervezték. A Műemlékek Országos Bizottsága azonban az oszlopcsarnokban elhelyezett kövek ellen tiltakozott, mondván, hogy „a Halászbástya modern művészi képét elrontja”. Kuzsinszky szerint „ez a kívülről jövő beavatkozás a leendő Vármúzeumnak megásta a sírját”, ugyanis a köveket bevitték a toronyba, amely így raktár lett. A Tanács

1928-ban megvásárolta a Károlyi-palotát a Fővárosi Múzeum elhelyezésére. Az volt az elképzelés, hogy „a főváros történeti emlékeit nem szabad szétosztani csoportokra, s így a lapidárium a Várból egyesítessék a Fővárosi Múzeum régi anyagával, s város-történeti és művészi emlékeinek történeti fejlődését egységesen dokumentálja”. Kuzsinszky szerint ezen elgondolás miatt nem készített a Múzeum új tervet a Halászbástyán lévő emlékek kiállítására, 1929-ben azonban ismét időszerűnek látta e kiállítás felállítását.²⁰⁸ Ennek oka nyilvánvalóan az, hogy a beköltözés a Károlyi-palotába – ahová a Fővárosi Múzeum gyűjteményeit, valamint a Fővárosi Képtárt és a Zichy Jenő Múzeumot akarták elhelyezni – nem egészen a terv szerint alakult, noha a Tanács az épület vásárlásával egyidőben utasította a múzeumok igazgatóságait, hogy készítsenek tervezetet a gyűjtemények elhelyezésére a Károlyi-palotába, továbbá javaslatot a szükséges átalakításokra, berendezésre. 1932 áprilisában a Tanács felkérte Csánky Dénest, akit 1921-től a székesfőváros képzőművészeti tárgyainak felügyeletével bízott meg, hogy készítsen javaslatot a Fővárosi Képtár létesítésére a Károlyi-palotában, majd a november 10-én hozott 893/1932. sz. határozatában elrendelte a Fővárosi Képtár létesítését. Rendezésével és vezetésével Csánky Dénest bízta meg. Csánky még a tanácsi határozat előtt, június folyamán az eltelt 8 év szerzeményeiből megrendezte a képzőművészeti gyűjtemény második kiállítását a Mücsarnokban. A Fővárosi Képtár, amelybe beolvasztásra került a Zichy Jenő Múzeum, 1933. október 16-án nyílt meg.²⁰⁹

A középkori köemlékek így a Halászbástya északi tornyában maradtak, ahol 1930-ban megkezdődtek a bemutatásukkal kapcsolatos munkálatok, amelyeket Horváth Henrik irányított. A kiállításra Buda és Pest középkori műemlékeiről 114 db fényképet készített a Magyar Filmirodával.²¹⁰ A tárlat, amely a főváros XI-XVII. századi történetét mutatta be, 1932. június 28-án nyílt meg a látogatók előtt. Vezetőjét Horváth Henrik írta.²¹¹

A mai Középkori Osztály elődjének tekintendő Középkori Köemléktár szervezésével és nyitásával szinte egyidőben, 1931-ben indult meg a főváros középkori emlékeinek rendszeres régészeti kutatása, amelynek vezetésével a Múzeum Garády Sándort bízta meg (Nyék, Budaszentlőrinc, Óbuda, Tabán

²⁰⁵ BTM A KMi. ikt. sz. nélkül: 1926. dec. 16.

²⁰⁶ BTM A KMi. ikt. sz. nélkül: 1927. júl. 28.

²⁰⁷ BTM A KMi. ikt. sz. nélkül: 1928. okt. 18.

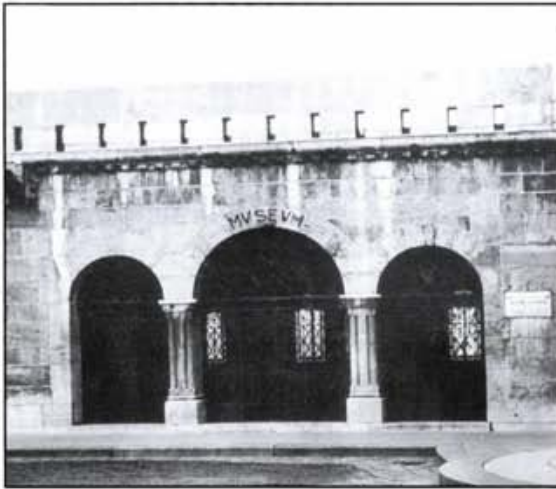
²⁰⁸ FK 1928. 36.sz. 3039.; BTM A KMi. ikt. sz. nélkül: 1926. jan. 20., 1929. márc. 1.

²⁰⁹ Csánky Dénes, fővárosi múzeum igazgató előterjesztése a Fővárosi Képtár létesítése és a gróf Károlyi-palota hasznosítása ügyében. Bp. 1932. Bp. 1932. Bp. Székesfőváros

Házinyomdaja.; FK 1932. 49.sz. 1116.; BTM A KMi. ikt. sz. nélkül: 1928. máj. 16. Volt olyan vélemény is, hogy a Károlyi-palota csak átmeneti otthona lehet a Fővárosi Múzeumnak, mert az épület nem alkalmas múzeum céljára. Le kellene bontani és helyén parkot létesíteni. KOLBA, 1929.

²¹⁰ BTM A KMi. ikt. sz. nélkül: 1931. júl. 19., okt. 29.

²¹¹ HORVÁTH, 1932.; Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. Itsz. H.308-79. A készülő kiállításról írt: PALÓCZY, 1931.

13. kép. A Halászbástyán megnyílt Középkori Köemléktár bejárata. 1932.

stb.).²¹² A középkori kiállítással és kutatásokkal teljesedett ki Kuzsinszky Bálint múzeumalapítói tevékenysége, fejeződött be a Fővárosi Múzeum ma is fennálló osztályainak, gyűjteményeinek megszervezése, kialakítása.

Az 1921 ősztől – amikor Kuzsinszky ismét átvette a Fővárosi Múzeum irányítását – terjedő időszak nem csak múzeumigazgatói tevékenységében, hanem egyetemi tanári pályáján és szakmai munkájában is jelentős eredmények, események időszaka. 1923-24-ben a Bölcsészettudományi Kar dékánja,²¹³ 1926-tól az MTA rendes tagja, 1933-ig előadója, majd elnöke az MTA Archeológiai Bizottságának, elnöke az Országos Magyar Régészeti Társulatnak, tagja a német, az osztrák és 1933-tól a belgrádi régészeti intézetnek, s 1935-től tiszteletbeli tagja a Philológiai Társaságnak.²¹⁴ Széleskörű levelezése jelzi kapcsolatát a hazai tudományos élet képviselőivel (Hampel József, Fraknoi Vilmos, Forster Gyula, Éber László, Alapi Gyula, Dornay Béla, Hekler Antal, Supka Géza, Varjú Elemér, Rhé Gyula, Láng Nándor, Sebestyén Gyula, Fejérpataky László, Gerevich Tibor stb.) és külföldi intézetekkel, kutatókkal.²¹⁵ Külföldi útjai is jelzik nemzetközi kapcsolatait (Ausztria 1929., Jugoszlávia 1929., Görögország 1930., Konstantinápoly 1930., Szófia

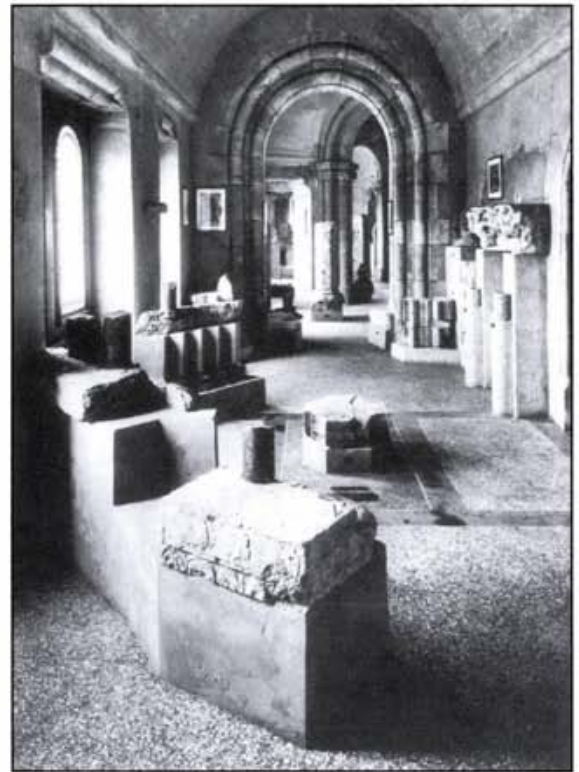
1930., Svájc 1931., Franciaország 1931. és 1937., Olaszország 1937.)²¹⁶

Személyének szóló elismerést, tiszteletet jeleznek a miniszterelnök és a kultuszminiszter fogadásaira szóló meghívások.²¹⁷

Kuzsinszky 1930. május 1-jén az egyetemről nyugállományba ment, azt tervezve, hogy „még néhány évig a Múzeumnál maradhat, ameddig az általa gyűjtött aquincumi anyag megkezdett feldolgozását befejezi”.²¹⁸ Az érem és régiségügyi tanszékét átadta Alföldi Andrásnak.²¹⁹ Valószínűleg az egyetemről történő nyugállományba menetelével függ össze, hogy 1930-ban 40 éves fővárosi múzeumi szolgálata alkalmából a Tanács Sárkány Gyulával elkészítteti Kuzsinszky portréját.²²⁰

A Tanács az 1932. január 21-én hozott 11620.sz. határozatában 1932. január végével Kuzsinszkyt felmentette a fővárosi múzeumi szervezet vezetése alól, hivatkozva a 882/1931. sz. törvényhatósági rendelet-

14. kép. A Középkori Köemléktár kiállítása. 1932 körül.

²¹² BTM A KMi. ikt. sz. nélkül: 1931. szept. 22., 1934. okt. 15., nov. 13.; Garády Sándor ásatási naplói. Garády Sándor hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.163-173/79.

²¹³ OROSLÁN, 1964. 14.; Kuzsinszky Bálint hagyatéka: Önéletrajz. BTM A. ltsz.: H.253-79.

²¹⁴ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.264-79, 269-79.

²¹⁵ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.285-286/79, 290-303/79, 341-345/79, 384-388/81, 406-411/83.

²¹⁶ Külföldi útjairól fennmaradt jegyzetek, fényképek stb. Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.309-79.

²¹⁷ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.306-79.

²¹⁸ BFL. IV. 1407.b., 1.3460/1923.

²¹⁹ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.259-79.

²²⁰ Az olajfestmény a BTM Képzőművészeti Osztályának leltárában szerepel, ltsz.: 15411., jelenleg az Aquincumi Múzeumban látható.

re.²²¹ E rendelet célja a kettős állás, álláshalmazás megszüntetése. Az 1932. január 27-i tanácsnoki beadvány szerint azonban Kuzsinszky esetében erről nincs szó. Írója kéri annak méltánylását, hogy ő alapította meg a Fővárosi Múzeumot, egyetemi tanári munkája mellett, nem szervezett állásban s nem ennek megfelelő fizetéssel, hanem alacsonyabb tiszteletdíjjal.²²² A beadvány eredményeként Kuzsinszky eddigi tisztében maradt.

A Fővárosi Múzeum igazgatóságáról 70. életévét betöltve, 1934. november 6-án mondott le. Születésnapja alkalmából levélben köszöntötte az Akadémia, Budapest polgármestere. Sipőcz Jenő ezt írta levelében: „Budapest székesfőváros Igazgató Urban nem csupán a főváros közművelődési intézményeinek egyik leghívebb és legeredményesebb munkását tisztelheti, hanem a ma már európai híré fővárosi múzeumok gondolatának megérlelőjét és megvalósítóját, a várostörténet veszendő emlékeinek avatott megmentőjét”. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig 1935-ben a kormányzói elismerést jelképező koronás bronz éremmel tüntette ki.²²³ Úgy látszik, a kitüntetés elhúzódtott, holott a javaslatot már 1934. március 2-án felterjesztette a Tanács Hóman Bálinthoz. Mivel semmi sem történt, 1935. január 9-én újra felterjesztették, mégpedig II. oszt. polgári érdemkeresztre.²²⁴

Nyugállományba vonulási szándékát Kuzsinszky már másfél évvel korábban jelezte. 1933. április 5-i felterjesztésében jelentette be Sipőcz Jenő polgármesternek, azzal, hogy az Aquincumi Múzeumot „tudományos és közérdekből” továbbra is meg akarja tartani. „Az egyetemi tanszékről is azért köszöntem le önként és idő előtt, anyagi áldozatot hozva, mert egész munkásságomat főleg Aquincumnak akartam szentelni. Még mindig vannak azonban feladatok, mint a Múzeum új berendezése, az ásatások eredményeinek, nevezetesen a kö emlékeknek feldolgozása és publikálása, melyeket nekem kell elvégezni.” – írta indoklasként.²²⁵

A Tanács felkérte Kuzsinszkyt az Aquincumi Múzeum vezetésére és a „Budapest Régiségei” további szerkesztésére.

Kuzsinszky 1937. január 1-jével lemondott az Aquincumi Múzeum vezetéséről is. A Tanács e feladattal Nagy Lajost, a Régészeti és Ásatási Intézet vezetőjét bízta meg. A határozat szerint Kuzsinszky továbbra is fenntartja eddigi igazgatói szobáját, a hozzá tartozó kertrészt és fészkerhelyiséget, amelyek együtt személyes irodáját képezik, biztosítva tudományos munkájának folyamatosságát. A Múzeumot

15. kép. A Középkori Köemléktár kiállítása. 1938.

Kuzsinszky a jegyzőkönyv szerint 1937. május 11-én adta át Nagy Lajosnak.²²⁶

Kuzsinszky teljes visszavonulását követően a Közművelődési Szakbizottság 1937. április 9-i ülésén Némethy Károly tanácsnok méltatta érdemeit: Kuzsinszky a főváros régészeti kutatásának elindítója, az Aquincumi Múzeumnak megalapítója, a Székesfővárosi Múzeum megszervezője, amely intézetet „szinte semmiből, egy kiállítás alkalmi anyagából épített ki ... Őszintén szólva még a főváros vezető körei sem hittek nagyon törekvései sikerében, annál nagyobb tehát az eredmény értéke, mely tényleg az ő kitartó igyekezetének és bölcs előrelátásának köszönhető. Éppen az utolsó pillanatokban sikerült megmentenie azóta elpusztult városrészek képét és megőrkítenie a jelen és jövő kutatás számára ... a székesfőváros egész mai múzeumügyének ő vetette meg az alapját, vonta meg kereteit és ő adta meg célját. Puritán egyénisége, mely csak a tudománynak élt és nem keresett külső sikereket, címekeket, anyagi előnyöket.” Az ülésen határozatként kimondták, hogy a Szakbizottság tagjai sorába meghívják Kuzsinszkyt a régészeti ügyek szakértőjeként.

²²¹ L. 218. sz. jegyzet.

²²² Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.262-79.

²²³ Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A. ltsz.: H.261-79., 302-79.

²²⁴ BFL. IV. 1409.c., XIV.1512/1935.

²²⁵ Ua.

²²⁶ BFL. IV. 1409.c., XIV.1512/1935.; BTM A ROi. ikt. sz. nélkül: 1937. jan. 26.

Szendy Károly polgármester június 4-én kelt levélében köszönte meg Kuzsinszky munkásságát, amelyet „három nemzetközi hírű, a mai tudomány színvonalán álló tudományos intézet hirdet ... Megfontolt, körültekintő, az idők szükségleteit megérező vezetése ma vitathatatlanul eredményes útra tekinthet vissza. Köszönöm Budapest székesfőváros nevében, mely méltán büszkélkedik a Méltóságod munkájából felnőtt intézetekkel, hogy ezt a munkát akkor, amikor talán az utolsó alkalom nyílt reá, elvégezte. Budapest története felé azóta széleskörű érdeklődés fordul, amikor azonban Méltóságod vetette fel az eszméket, csak kevesen hittek az eredményben.”²²⁷

Az Aquincumi Múzeumban számára biztosított nyugalmas körülményeket azonban már nem sokáig élvezhette: 1938. augusztus 23-án elhunyt. A Tanács díszsírhelyet adományozott számára a Kerepesi temetőben, ahová augusztus 29-én temették el.²²⁸

1938. szeptember 23-án a Székesfővárosi Történeti Múzeum központi igazgatója arról értesítette az özvegyet, hogy a szabadkai múzeum kéri Kuzsinszky Bálint, „mint bácskai származású tudós fényképét, autogramját, kéziratát, megjelent munkáinak egy-egy példányát az ottani múzeumba való kiállítás céljából”. Intézményünk eleget tett a kérésnek.²²⁹

Egy esztendő múlva Kuzsinszky özvegye azzal a szándékkal kereste meg Nagy Lajost, az Aquincumi Múzeum vezetőjét, hogy férje végakaratát teljesítve, könyvtárát és kéziratait az Aquincumi Múzeumnak ajándékozza. Nagy Lajos vette át a hagyatékot, amely könyvekből, főleg aquincumi vonatkozású fényképgyűjteményből és kéziratanyagból (egyetemi előadásai, régészeti vonatkozású feljegyzései) állt. Javasolta a hagyaték együtt tartását. A könyvhagyaték (1775 kötet) leltározását 1941 áprilisában fejezték be.²³⁰

1944-ben – az Aquincumi Múzeum megépítésének 50. évfordulója alkalmából – Kuzsinszky Bálint emlékét a főváros tanácsa emléktáblával örökítette meg, amelyet a Múzeum falán helyeztek el Hampel József, Havas Sándor, Rómer Flóris, Shoenswisner István és Torma Károly emléktáblája mellé. Az emlékművet – amelyen Kuzsinszky dombozművű arcma és munkásságát méltató felirat

16. kép. Kuzsinszky Bálint sírja a Kerepesi temetőben. 1938.

látható – Ispánszky József szobrászművész készítette el, aki Kuzsinszkyt életében többször is megmintázta.²³¹

A kortársak és tanítványok emlékezéseikben méltatták Kuzsinszkyt. A Láng Nándor által írt nekrológban olvashatjuk róla: „Aquincum emlékeinek rendszeres feltárása, tudományos feldolgozása, összegyűjtése és mintaszerű, messze híres múzeumba foglalása élete művének fő érdeme, az ő nevével frott össze elválaszthatatlanul ... Kuzsinszky mint tudós egy hosszú élet következetes munkájával, ritka kötelességtudással szolgálta tollával és tanításával, az ásóval és szervező tehetségével a hazai régészet sajátos feladatait ... Mint embert is igaz tisztelet illeti. Kerestelen egyenességével, szókimondó tárgyilagosságával, minden hiúságtól mentes határozottságával, minden megnyerte mindazok becsülését és ragaszkodását, kik mint kollégák, tanítványok vagy jó barátok közelebb állottak hozzá.”²³² „Mint múzeológus, a legkiválóbbak közé tartozott ... Mint professzor, szaktárgyait nagy lelkesedéssel, szemléltetően és jól tanította.” – írta róla Oroszlán Zoltán.²³³

Közszolgálat 50. évfordulójára a hazai és külföldi régészek Emlékkönyv kiadását tervezték, amely elkészült ugyan, de megjelenését nem érthette meg.²³⁴ 1945 után a III. kerületben, a Rómaifürdő utat neveztek el róla.²³⁵

²²⁷ BFL. IV.1409.c., XIV.1512/1935.; Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A ltsz.: H. 261-79., 413-83.

²²⁸ BTM A KOi. 190/1938.

²²⁹ BTM A KOi. 199/1938.

²³⁰ BTM A ROi. ikt. sz. nélkül: 1939. szept. 25., ápr. 19.

²³¹ BTM A ROi. 70/1944.

²³² LÁNG, 1938. 117., 120.

²³³ OROSZLÁN, 1965.

²³⁴ Laurae Aquicensis. Memoriae Valentini Kuzsinszky dicatae. Aquincumi babérágak. Kuzsinszky Bálint emlékének szenteli

Budapest-Székesfőváros közönsége és a Pázmány-Egyetem érem- és régiségtani intézete. DissPann II. 10. (1938); Tiszteletére még életében is megjelent egy kötet: 60. születésnapja alkalmából az Országos Magyar Régészeti Társulat Kuzsinszky tiszteletére adta ki az Évkönyvnek II. kötetét (1923-26).

²³⁵ A BTM Régészeti Adattárában őrzött Kuzsinszky-hagyaték ltsz.-a: H.253-346/79., 378-388/81., 392-425/83., S.26-80., 28-81. A hagyaték részletes ismertetését és tudományos műveinek bibliográfiáját l.: K.VÉGH – SZABÓ, 1991. 100-117.

II. AZ INTÉZMÉNY MŰKÖDÉSE 1935-TŐL 1946-IG

HORVÁTH HENRIK IGAZGATÓSÁGA ALATT (1935-1941)

A Fővárosi Tanács Kuzsinszky Bálint lemondása után, 1935. február 1-től Csányk Dénest a Fővárosi Képtár vezetőjét bízta meg a központi igazgatói teendők ellátásával. A városligeti történeti részleg és a Középkori Köemléktár irányítására Horváth Henrik, az aquincumi ásatások és az általános régészeti ügyek intézésére Nagy Lajos kapott megbízást.¹

Csányk Dénes mindössze fél évig állt a múzeumi szervezet élén, mivel hamarosan kinevezték a Szépművészeti Múzeum főigazgatójának. Távozása után is azonban külső szakértőként közreműködött a képzőművészeti tárgyak gyűjtésében, 1938-ban pedig a Képtár átrendezését irányította.² Rövid igazgatósága alatt legfontosabb esemény volt, hogy április 1-jén Schmidt Miksa műbútorgyáros végrendelete révén a Fővárosi Múzeum megkapta a kiscelli kastélyt, az egykori trinitárius kolostor és templom épületét, ahova a Schmidt-hagyaték mellé később, végleges elhelyezést nyerve, beköltözhetett az újkori várostörténeti gyűjtemény.³ Utalhatunk Kuzsinszky Bálint hajdani megérzésére, amely – a Múzeum és Könyvtárbizottság 1900. március 3-i alakuló ülésén tett jelentéséből is kitűnik „a székesfőváros ... a Múzeum helyül legalább egy időre, ami azonban igen hosszú lehet, a városligeti 1885. évi kiállítási csarnokot jelölje ki”⁴ – beigazolódott. Valóban hosszú idő telt el a gyűjtemény megfelelő elhelyezéséig. Ezen idő alatt a megoldásra több elképzelés is volt: a régi Piarista-ház, a volt Parlament /Sándor u./, az I. világháború után a Wenckheim- majd a Károlyipalota, később a Karácsonyi-palota, végül a kiscelli kastély.⁵

Csányk Dénes távozása után, 1935. július 10-én Horváth Henrik kapott központi igazgatói megbízást, a Képtár vezetésére pedig Kopp Jenő. A

Középkori Köemléktárat és a Történeti Múzeumnak nevezett városligeti részleget továbbra is Horváth Henrik irányította.

Horváth Henrik, Kuzsinszky Bálint tanítványa, 1922. január 21-én került a Fővárosi Múzeumhoz, a városligeti részlegbe. 1888. április 3-án született a Brassó megyei Szászhermányban. A brassói gimnáziumban tanult, majd a lipcsei és a bécsi egyetemen művészettörténetet és régészetet hallgatott. Budapesten doktorált művészettörténetből, ókori régészetből és a keleti népek történetéből. Az első világháborút végigharcolta. A főváros Tanácsa Kuzsinszky Bálint javaslatára alkalmazta a Fővárosi Múzeumban. 1930-ban a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magántanárrá habilitálta, s 1937-ben az egyetem nyilvános rendkívüli tanára, majd a Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Tagja volt az Akadémia Régészeti Bizottságának, a Nemzetközi Központi Művészettörténeti Bizottság, valamint az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat választmányának, s levelező tagja volt a Német Régészeti Intézetnek. Gazdag, nemzetközi jelentőségű, művészettörténeti tudományos munkássága a középkortól a XIX. századig terjed.

Szervezői tevékenységének legmaradandóbb eredménye az 1932-ben megnyílt, akkor az újkori történeti részleghez tartozó Középkori Köemléktár, a mai Középkori Osztály elődje.⁶ Központi igazgatósága elején, 1936. április 6-án, a Fővárosi Tanács a 261.491.sz. határozatában a Fővárosi Múzeum nevét Székesfővárosi Történeti Múzeumra változtatta, amelynek részlegei az Aquincumi Múzeum, a Középkori Köemléktár, a Fővárosi Képtár és a költözés előtt álló városligeti újkori gyűjtemény.⁷ Ugyancsak ez évben Nagy Lajos – a főváros területén a régészeti kutatások megszervezésére és elvégzésére – helyileg a Károlyi-palotában megalakította a Régészeti és Ásatási Intézetet, amely a múzeumi szervezet egyik osztályaként működött.⁸

¹ BFL. IV.1409.c., XIV.1512/1935., 260140/1935.; Kuzsinszky Bálint hagyatéka. BTM A ltsz.: H.261-79.; BTM A KOi ikt. sz. nélkül; 1935. jan. 24. Valószínűleg a múzeumi szervezet bővülésével is magyarázható, hogy – a rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint – 1933-tól a kiállítások látogatása már nem teljesen díjtalan. A Fővárosi Képtár látogatóinak általában 30%-a, a Középkori Köemléktár esetében 2-10%-a, az Aquincumi Múzeumban pedig 2%-a fizetett belépődíjat. (Budapest Statisztikai Évkönyve, Magyar Statisztikai Évkönyv adatai alapján.)

² BTM A KOi. 3/1935., 71/1935., BTM A KMi. ikt. sz. nélkül; 1936. jan. 17., 1938. ápr. 4. Csányk Dénessel kapcsolatban megjegyezzük: mint ismeretes, 1944-ben a nyilasokkal és a németekkel együttműködve részt vett a Szépművészeti

Múzeum legértékesebb műtárgyainak Németországba való elszállításában, amely tárgyak csak 1946-47-ben kerültek vissza. Maga Csányk Dénes az NSZK-ban maradt.

³ SEENGER, 1964. 35.; KISS É., 1998.

⁴ BudRég 7 (1900) 164.

⁵ HORVÁTH, 1940. 10.

⁶ BTM A KMi. 1926. márc. 9., 1928. márc. 24., nov. 9., 1929. jan. 8., okt. 29., 1930. nov. 17. (A továbbiakra nézve megjegyezzük, hogy a csak dátummal jelzett iratoknak iktatószámuk nincs.) HORVÁTH, 1932. Horváth Henrik munkásságát részletesen értékelte: GEREVICH T., 1941.

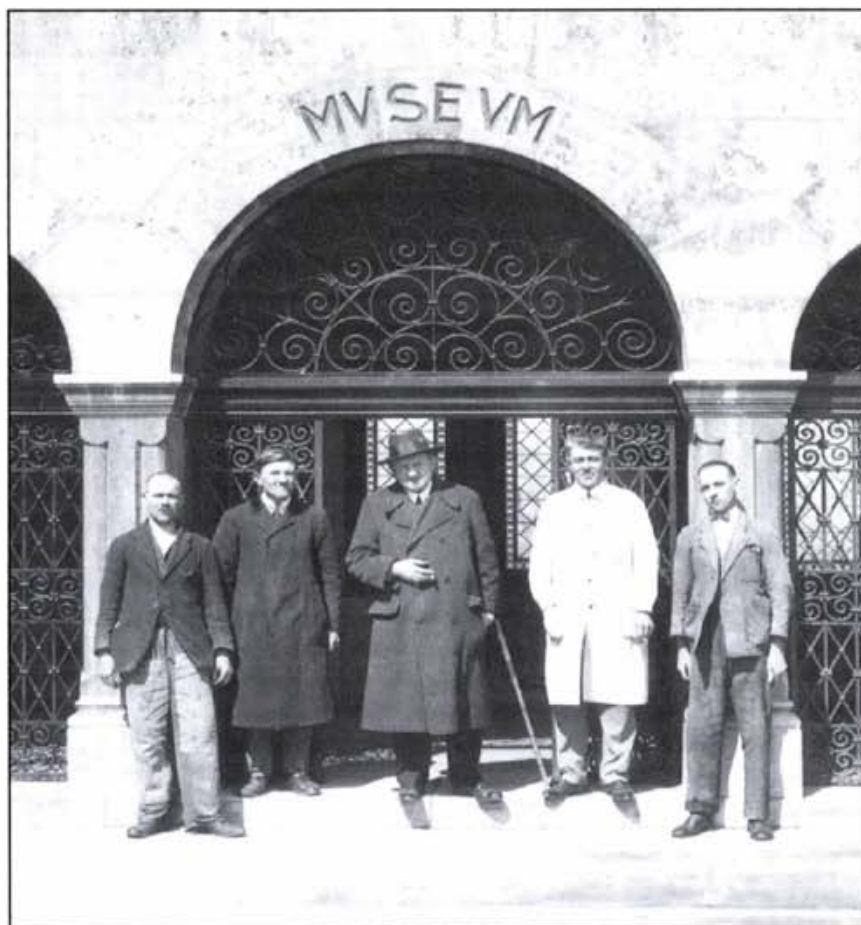
⁷ BTM A KMi. 1936.

⁸ A Régészeti és Ásatási Intézet történetét l. NAGY T., 1964.

1936-ban a városligeti részleget bezárták, hogy megkezdjék a költözés – amely 1941-ben fejeződött be – előkészítését.

Előbb azonban tatarozni kellett az épületet, és a Schmidt-hagyatékban a Múzeumba nem kerülő részét el kellett szállíttatni. Mindezt hosszasan hátráltatta a hagyatékhoz tartozó ingóságok – az örökös és a főváros közötti – megosztásának elhúzódása.⁹ Az igazgató közlése szerint a költözés ezért bizonytalan időre halasztódik, amely miatt „a Múzeum ... szakemberek és közönség előtt, de még külföldi megítélésben is kényes és ferde megvilágításba került”.¹⁰ A Múzeum dolgozói mindenesetre készültek a költözésre. Úgy tervezték, hogy amíg erre sor kerül, rendbe hozzák, restaurálják a műtárgyakat, hogy az új helyen azonnal kiállíthatók legyenek. 1939 elejére a tárgyak nagy részét restaurálták.¹¹ Végre májusban a polgármester elrendelte, hogy a tanácsi XIII. ügyosztály az építkezési munkákról, a helyiségek átalakításáról „összegre való tekintet nélkül, zártkörű versenytárgyalás” útján

gondoskodjon, a Múzeumtól előzetesen kikérendő szempontok, az idő előrehaladása, a kastély műemlékjellege miatt különös gondosságot igénylő munka figyelembevételével. Hangsúlyozta, hogy először az igazgatósági helyiségeket kell átalakítani, hogy „a költözés és az új berendezés munkája a helyszínről legyen irányítható és ellenőrizhető”.¹² A berendezés terveinek elkészítésére kiírt zártkörű pályázat eredményeként Devecska Ferenc iparrajziskolai tanárt bízta meg a bútorok elkészítésével. Ezzel egy időben felkérte a kiscelli kastély építészettörténelmi kutatására, az Entzenhoffer János építészre vonatkozó levéltári adatok összegyűjtésére dr. Fleischer Gyulát, a bécsi-magyar kultúrintézetek főtítkárát, majd Brandtmayer (Bertalan) Vilmos bölcsészdoktorjelölt foglalkozik a kastély épületének történetével. A kutatások költségeit a polgármester biztosította.¹³ Elkészítette a kastély bútorainak tudományos szakleltárát is, amellyel Mihalik Sándort, az Iparművészeti Múzeum őrét bízta meg.¹⁴

17. kép.
Horváth Henrik központi igazgató (középen) és munkatársai (jobboldalán Virágh Antal) a Középkori Köemléktár bejárata előtt. 1938.

⁹ BTM A KOi. 1939. jan. 21., márc. 6. A Schmidt Miksa hagyaték történetét, sorsát részletesen Rostás Péter dolgozta fel. ROSTÁS, 2001.

¹⁰ BTM A KOi. 1939. ápr. 19.

¹¹ BTM A KOi. 1939. febr. 20., 22., márc. 20., júl. 14., 15.

¹² BTM A KMi. 176/1939. máj. 15.; BFL: IV.1420.c. 1938. IX. 6., XII. 12., 1939. V. 15.

¹³ BTM A KMi. 125/1939. máj. 6., 238/1939. jún. 5.

¹⁴ BTM A KOi. 241/1939. júl. 10.

18. kép. Károlyi-palota. 1937.

Augusztusra elkészültek a városligeti kiállítás műtárgyainak leszerelésével,¹⁵ azonban a költözés még mindig nem volt lehetséges, s úgy tűnt, hogy hosszabb ideig nem is kerül rá sor, mert tataroztatták a városligeti épületet.¹⁶ Egy tanácsi határozatból kiderül, hogy 1940 februárjában a Schmidt-hagyaték megosztása még mindig nem történt meg, ezért májusban megkezdtek bádogtetejének javítását is.¹⁷

A júliusi jelentés szerint a hivatali helyiségek átépítése akkor már befejezéshez közeledett, a költözést azonban továbbra is lehetetlenné tette a termekben felhalmozott Schmidt-hagyaték s ennek bizonytalan jogi helyzete. Pedig „az átköltözés égetően szükséges, a Stefánia úti múzeumépület súlyos megrongáltsága miatt”, ugyanis az épület beázott.¹⁸ A tanácsi testület is úgy látta, hogy egyhamar nem kerül sor a költözésre, mert a XI. ügyosztály javaslatot terjesztett be: az Attila utca 2. sz. alatti, a Budai Tornaegylet kiköltözésével felszabadult épületet a Múzeum – amíg a kiscelli kastélyba költözik – raktár céljából igénybe veheti. Felkérte a Múzeum igazgatóságát, nézze meg a helyiséget, alkalmas-e erre.¹⁹ Azonban hamarosan rendeződtek a jogi kérdések, és végre megkezdhető a költözés a kastélyba. Szeptember végére már ott is volt a gyűjtemények kétharmada, amelyet 31 fuvarral szállítottak fel az épületbe. Először a kiállításról leszerelt anyagot, majd a raktáron levőket vitték el.²⁰ Novemberben befejeződött a gyűjtemények elszállítása, s megkezdtek az irodák költöztetését. Az új irodahelyiségek berendezési tervének

elkészítésével ismét Devecska Ferencet bízták meg. Megkezdődött a műhelyek (könyvkötő, asztalos, dobozkészítő, stb.) berendezése is.²¹

A Múzeum vezetésének elgondolása szerint a Schmidt-féle bútorgyűjtemény – Schmidt Miksa végrendeletének megfelelően – együtt tartva került a nyugati szárny földszinti helyiségeibe és folyosójára. A keleti szárnyban a Múzeum „régii bútora”, illetve egész belső berendezése nyerhet elhelyezést. ... Az egész első emeletet a Történeti Múzeum különböző gyűjteményei fogják betölteni, a régi pest-budai iparművészet remekei ...” A nyugati szárny helyiségeiben a különböző eseménytörténeti, a két szárnyat összekötő folyosó helyiségeiben pedig a színészettörténeti gyűjteményt, a sportélet és a régi lóversenyek emlékeit helyezték el. Horváth Henriket a kiállítás tervezésénél bizonyára a saját maga által megfogalmazott elv vezérelte: „A Történeti Múzeum berendezésének zsinórmértéke csak a történeti igazság lehet, nem pedig a művészeti múzeumoknál oly indokolt esztétikai kiválasztás.”²²

A kiscelli kastély tatarozása és berendezése mellett a Károlyi-palotában levő Régészeti és Ásatási Intézet berendezését is gyarapították: 1940-ben 26 könyvtárszekerényt vásároltak a Tisztviselő Kaszinótól.²³ Viszont nagyon kevés pénz jutott – a romok konzerválásán túl – az Aquincumi Múzeum karbantartására, pedig az 1939. évi jelentés szerint „... épületei elavultak, gyökeres átalakításokra volna szükség”.²⁴ Ugyanakkor 1939–40-ben folyt az Eskü téri (ma Március 15. tér) római tábor maradványait bemutató föld alatti múzeum építése és berendezése. Ez lesz „Magyarországon ... az első föld alatti múzeum, amely így mint példakép fog állani minden hasonló szempontok szerint berendezett múzeum számára” – olvassuk az október havi jelentésben. Az érdeklődők a munkálatok alatt is megtekinthették, mert az 1939. júniusi jelentés szerint e hónapban 488 látogatója volt. A munkákat azonban akadályozta a feltörő talajvíz. Az Eskü téri munkálatokkal egy időben folyt a Flórián téri római fürdő maradványainak megóvása és látogathatóvá tétele.²⁵

Jelentősen gyarapodnak a Múzeum gyűjteményei, elsősorban – feltárások révén – a régészeti gyűjtemények. Az Aquincumi Múzeum és a Régészeti és Ásatási Intézet a földmunkákhoz, épít-

után – az egyházművészeti gyűjtemény elhelyezését tervezte, sőt „budapesti barokkmúzeum” berendezésére gondolt.

¹⁵ BTM A KOi. 1939. aug. 21., 22.

¹⁶ BTM A KOi. 1939. nov. 20.

¹⁷ BTM A KOi. 269/1940. febr. 7., BTM A KMi. 215/1940. máj. 29.

¹⁸ BTM A KOi. 1940. júl. 13.

¹⁹ BTM A KMi. 256/1940. aug. 12.

²⁰ BTM A KOi. 1940. szept. 19., 20., okt. 22.

²¹ BTM A KOi. 296/1941. kelt.: 1940. okt. 31., 1940. nov. 19., 21., 1941. jan. 13., 14.

²² HORVÁTH, 1940. 11. Horváth Henrik a templomtérbe – az emeletekre tagolást szolgáló faszerkezetű padlók eltávolítása

²³ BTM A KOi. 1940. nov. 4.

²⁴ BTM A KOi. 1940. jan. 15., 16.

²⁵ BTM A KOi. A székesfővárosi múzeumok jelentései az 1940. év első feléről. A római tábor maradványait már 1937-ben is láthaták az érdeklődők, vezető is rendelkezésre állt; NAGY, 1937. A Flórián téri fürdő maradványainak megtekintéséhez még korábban készült vezető: Flórián téri római fürdő. Bp. 1933.

kezésekhez, házbontásokhoz kapcsolódóan kutatásokat folytatott többek között a Gellért-hegy déli oldalán (kelta település), Óbudán a Nagyszombat utcában (római amfiteátrum), az épülő Árpád híd előtti területen (római tábor és katonaváros), a római polgárvárosban, a Csepel-szigeten (avar kori sirok), valamint Szentendrén (római tábor). Garády Sándor folytatta az 1930-as évek elején megkezdett, a főváros középkori emlékeinek feltárására irányuló kutatásait. Ásatások voltak a Bugát utcában (Szt. Lázár-templom), a Bécsi út mentén (Fehéregyháza kutatása), a Csalogány utcában (Szent Péter város maradványai), továbbá a Belvárosban (a középkori Pest maradványai) stb.²⁶ A kutatások költségeit továbbra is állami és fővárosi támogatásból fedezték. Az ásatási eredmények ismertetése gyakran került sor az önkormányzati üléseken. A Fővárosi Tanács 1932-ben városfejlesztési program készítését indította el. Az erre a feladatra alakított bizottság elnöke Harrer Ferenc volt. A bizottság 1939-ben fejezte be a munkát, s a programot a közgyűlés 1940-ben fogadta el. Ez akkor úttörő munka volt a városrendezés korszerűsítésére, amelynek során – a bizottsági üléseken elhangzott hozzászólások szerint – figyelembe vették volna a régészeti lelőhelyeket és a

műemlékeket. A terv kidolgozására azonban nyilvánvalóan a háborús helyzet miatt már nem került sor.²⁷ A kutatások mellett törekedtek megszerezni még a máshol lévő, fővárosi lelőhelyű emlékeket is. Így került sor a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött középkori kövek átvételére. A 87 db köemlékért 7000 pengő térítést fizetett a Fővárosi Tanács.²⁸

A világháború kitörését megelőző politikai helyzet, háborús hangulat következtében megélenkült műtárgyforgalom kedvezően hatott az újkori gyűjtemények gyarapodására. Már az 1939. januári jelentés a gyűjtés, vásárlás fellendülését jelzi.²⁹ Horváth Henrik a polgármesterhez benyújtott május 5-i felterjesztésében írta, hogy „... a piac a politikai helyzet közismert kialakulása folytán szokatlanul felélénkült ..., ... lépten-nyomon felmerülnek olyan történeti és művészi tárgyak, melyek nemritkán unikumszámba mennek, és melyek megszerzése feltétlenül kívánatos, sőt egyszerűen kötelesség”. A vásárláshoz póthitelt kért, „hogy gyűjteményünk székesfővárosunk történetére vonatkozó történeti és művészi emlékeit tovább gyűjthesse, az elkallódástól, a külföldre özönléstől megmentsse, Budapest történetét kézzel fogható és szemet gyönyörködtető bizonyítékokkal felépíthesse és okulásul és biztatásul a

19. kép.
A Károlyi-palotában megnyílt Fővárosi Képtár kiállítás. 1938 körül.

²⁶ A régészeti kutatásokról l. a múzeum jelentéseit: BudRég 13 (1943) 167-254., 337-438. és BTM A KOi. Megemlítjük, hogy az érvényben lévő múzeumi törvény értelmében az összes ásatás a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójának felügyelete alá tartozott, ezért az ásatások havi jelentéseit a Fővárosi Tanácson keresztül meg kellett neki küldeni: BTM A KOi. 1939. júl. 14.

²⁷ KÓVÁGÓNÉ SZENTIRMAI – ZSIDI, 1998. 6.; KISS GY., 1954. 333.;

Dr. Pacher Béla tanácsjegyző és dr. Némethy Károly tanácsnok (Közművelődési Ügyosztály) hozzászólása a Városfejlesztési Bizottság ülésén a főváros fejlesztési tervéhez. Bp. 1939. márc.

²⁸ BTM A KOi. 1940. jan. 16., 1940. júl. 13., 247/1939. szept. 13.; BTM A KMi. 42/1940. kelt.: 1939. dec. 1., 48/1940. jan. 19., 123/1940. márc. 11.

²⁹ BTM A KOi. 1939. jan. 21.

20. kép. A Fővárosi Képtár kiállítása a Károlyi-palotában. 1938 körül.

következő nemzedékekre hagyassa”.³⁰ A póthitelt megkapták, de a következő évben, a helyzet fokozódása következtében, ismét kért a Múzeum, amit Horváth Henrik így indokolt: „A műkereskedelemben észlelhető nagy mozgalom és az a helyzet, hogy politikai és társadalmi változások folytán egész gyűjtemények is gazdát cserélnek, már tavaly óta egyre súlyosabb feladatok elé állítják a székesfővárosi múzeumokat.” Az évi 18000 pengő dotációhoz kért még 12000 pengőt. Az 1941. évi 18000 pengő keretet pedig felemelték 35000 pengőre.³¹

Az új szerzeményeket a Fővárosi Képtárral együtt mutatták be. A Képtár gazdag kiállítási programmal működött: részben saját anyagából, másrészt a főváros kortárs képzőművészeti alkotásaiból rendezett tárlatokat, fogadott vendégkiállításokat. A Múzeum jelentései szerint a Fővárosi Tanács reprezentatív fogadásokra is igénybe vette a Képtár helyiségeit. A Képtár – vásárlások és bemutatások révén – fontos szerepet játszott a főváros művészeti életében.³² Feladatkörébe tartozott még az emlékművek felügyelete is, amelyre egy fő tisztviselőt alkalmaztak. 1939. január 1-jétől Schoen Arnold,

majd 1941. december 30-tól Cselényi Elemér volt a fővárosi emlékművek felügyelője. Feladatához tartozott a különböző hivatalokban elhelyezett képzőművészeti alkotások ellenőrzése is.³³

Az újkori gyűjteményeket még 1938 végén egy újabb egységgel tervezték bővíteni: az I. kerületi előljárárság régi épületek bontásából származó téglagyűjteményével. A Fővárosi Tanács a Történeti Múzeumba kívántak elhelyezni, s kikérte Horváth Henrik véleményét ezzel kapcsolatban. Horváth Henrik úgy nyilatkozott, hogy a Múzeum fontosnak tartja ezt a gyűjteményt, s célszerűnek vél a főváros egész területére vonatkozó olyan rendelkezést, amely szerint a bontásoknál előkerülő téglák egy-egy példányát a Történeti Múzeumba be kellene szolgáltatni. A gyűjtemény felállítására, illetve elhelyezésére azonban csak akkor kerülhet sor, ha befejeződik a kiscelli kastély helyreállítása. Még 1940-ben is foglalkoztak a téglagyűjteménnyel,³⁴ végül is azonban – valószínűleg helyhiány miatt – lekerült a napirendről.

³⁰ BTM A KMi. 124/1939. máj. 5.

³¹ BTM A KMi. 1940. szept. 12.

³² MM 1985. 103-105., 120-121., 617.; FÖLDES, 1998b. 41.

³³ BTM A KOi. 1941. febr. 14., 1942. dec. 30., 1943. ápr. 15.

³⁴ BTM A KMi. 240/1938. jún. 15., okt. 14., 1940. júl. 22.

A fenti gyűjteményekhez, feladatokhoz a központi igazgatón kívül, az 1940. szeptemberi állapot szerint 7 tisztviselő, azaz tudományos munkaerő állt rendelkezésre. A szakmai munkájukhoz szükséges tanulmányutakat – a Kuzsinszky Bálint vezetése alatt kialakult gyakorlat szerint – ezekben az években is biztosította a Fővárosi Tanács fizetéses szabadsággal és pénzügyi fedezettel. Kopp Jenő, a Képtár igazgatója 1939 márciusában 14 napos utat tett Olaszországban, képzőművészeti gyűjtemények és kiállítások tanulmányozása céljából. Májusban Horváth Henrik Rómában volt, ahol előadást tartott a magyar reneszánszról. Júliusban részt vett Londonban a XV. nemzetközi művészettörténeti kongresszuson. Korábban ott volt a Brüsszelben, Stockholmban és Svájcban rendezett kongresszusokon is mint a fővárosi múzeumok képviselője, s előadásokat tartott. (Aktív részvétele elismerésként, második magyar tagként, megválasztották a kongresszusokat előkészítő állandó bizottságba.) 1939 októberében a Tanács kérésére tervezetet nyújtott be a múzeumi szervezet tudományos tisztviselői tanulmányútjainak egységes szabályozásához. Ebben 3 hetes tanulmányutakat javasolt Athén, Berlin, Bécs, London, Párizs, Róma és Stockholm úti céllal. Ettől eltérően 1940-ben a Képtár művészettörténésze, Turchányi Erzsébet több mint fél éves tanulmányutat kapott Bécsbe. A római korrallal foglalkozó Szilágyi János 3 hetes tanulmányutat tett Ausztriában.³⁵

A Fővárosi Tanács továbbra is támogatta a tudományos munkák kiadását. Az 1932-től folyamatosan megjelenő Tanulmányok Budapest Múltjából című periodika mellett 1940-ben tanácsi határozat született – az 1937-ben megjelent XII. kötet után – a Budapest Régiségei XIII. kötetének kiadására. Szerkesztésével Horváth Henriket bízták meg.³⁶

Közben megkezdődött a felkészülés a háborús helyzetre. A Múzeum életében ennek első írásos nyomát az 1939. márciusi állapotról adott jelentésben találjuk, amelyben a teendők felsorolása között megemlítik, hogy „folyik a légvédelmi berendezések foganatosítása” is.³⁷ A március végén kiadott polgármesteri határozat szerint a főváros légtalmának egységes irányítása érdekében az összes üzem és intézmény a légtalmi intézkedések szempontjából a polgármesteri XIV. (légtalmi) ügyosztályhoz

tartozik.³⁸ A decemberben kapott újabb határozat arról szól, hogy a fővárosi hivatalok, intézmények vezetői 1940. február 5-ig jelentsék be: az 1901-1904 között születettek közül kiket soroztak be és közülük kiket hívtak már be katonai szolgálatra.³⁹ 1940 januárjában már légtalmi parancsnokokat kellett kijelölni.⁴⁰ A Régészeti és Ásatási Intézet fél évvel későbbi jelentése szerint „a katonai behívások miatt átmenetileg csökkentett erővel folyik a konzerválás és a leltározás”. A Középkori Kömlektár alkalmazottja, Virágh Antal így emlékezik vissza az akkori helyzetre: Lengyelország megtámadása után „nem gondoltunk még súlyosabb következményekre, de szemlátomást észre lehetett venni, hogy lassan ugyan, nálunk is megbénult minden. Még voltak itt-ott ásatások, de egyre kevesebb létszámmal. Részben már egy pár ásatási munkást katonának hívtak be, részben egyre kevesebb pénz jutott erre a munkára ... 1940-ben pedig majdnem teljesen leállt a munka.”⁴¹

Az eddig megtett légtalmi intézkedésekről és a háború esetére javasolt szükséges védelmi és biztonsági intézkedésekről felterjesztett jelentés szerint az újkori gyűjtemények anyagának háromnegyed része már a kiscelli kastélyban van, a városligeti épület pincéjében a különösebb gondozást nem igénylő kömlekek és kovácsoltvas tárgyak maradtak. A kastély légtalmát veszély esetén a kerületi tűzoltóság veszi át. Az igazgatóság rendelkezése szerint légiveszélykor a kastélyban csak a gondnok, a két bentlakó munkás és a légtalmi személyzet tartózkodhat. Tűzveszély elkerülése céljából a padlást kiürítették és ellátták a tűzoltáshoz szükséges felszereléssel (10 köbméter homok, 6 hektoliter víz tárolásához szükséges edény, 6 csákány, 6 lapát, 6 vödör). Óvóhely nincs. A városligeti épületben a hivatalos időn túl csak a portás és a légtalmi személyzet tartózkodhatott. Megfelelő óvóhely itt sincs. A Fővárosi Képtárban is felállították a légtalmi személyzetet, a padláson elhelyezték a tűzoltáshoz szükséges eszközöket. A felterjesztésben az igazgatóság javasolta a legértékesebb képek elhelyezését a Városháza bombabiztos óvóhelyén, a többinek más tárgyakkal együtt a kiscelli kastélyba szállítását, nedvességtől óvó csomagolásban.⁴²

A háborús eseményekre való felkészülés közben, 1941. január 15-én elhunyt a központi igazgató, Horváth Henrik. A székesfőváros dízsír helyet ado-

³⁵ BTM A KOi. 220/1939. febr. 10., 1939. máj. 22., 237/1939. jún. 12., 252/1939. okt. 11., 273/1940. febr. 20., 274/1940. febr. 28., 1940. dec. 4.

³⁶ BTM A KOi. 288/1940. júl. 26.

³⁷ BTM A KOi. 1939. márc. 20. A háborúra való készülődés legkorábbi jele egy 1936-os körlevél, amely utasítás a főváros összes épülete pincéinek összeírására légtalmi szempontból:

BFL, VIII.1002/a. ikt. sz. 264.420/1936. XIV., 1936. nov. 13.

³⁸ BTM A KOi. 231/1939. márc. 31., BFL: VIII.1002.a. 3699/1939., 65.851/1939.

³⁹ BTM A KMí. 1939. dec. 28.

⁴⁰ BTM A KOi. 268/1940. jan. 22.

⁴¹ BTM A ROi. 1940. júl. 20., Virágh, 1981. 40.

⁴² BTM A KOi. 292/1940. júl. 6., szept. 30., okt. 10.

21. kép.
A kiscelli Schmidt-
kastély bejárata. 1935
körül.

mányozott számára a Kerepesi temetőben.⁴³ Gerevich Tibor, a neves művészettörténész, érdemeit méltatva így jellemezte őt: „Forma szerint régész és műtörténész, hivatása szerint muzeológus volt ... Egyike volt a legképzettebb és legmélyebben gondolkodó, legeredetibb magyar tudósoknak ... Rendkívüli tudását és élete utolsó szakaszában szinte szédületes tempójú irodalmi munkásságát a hazai és a külföldi tudományos körök és intézmények egyképp méltányolták és nagyra becsülték.”⁴⁴

Nem sokkal halála után özvegye felajánlotta vételre az elhunyt igazgató könyvtárát a Múzeumnak. A Tanács 5200 pengőt fizetett a mintegy 900 db könyvért, amely a Képtár könyvtárába került.⁴⁵

A MÚZEUM TEVÉKENYSÉGE NAGY LAJOS IRÁNYÍTÁSÁVAL 1944 ŐSZÉIG

A polgármester 1941. március 1-jétől Nagy Lajost, a Régészeti és Ásatási Intézet vezetőjét nevezte ki központi igazgatónak. Ezzel egyidejűleg a Történeti Múzeum (újkori gyűjtemények), amelyhez szervezetileg a Középkori Köemléktár is tartozott, osztályigazgatói teendőivel Schoen Arnoldot, a fővárosi emlékművek felügyelőjét bízta meg. A Régészeti és Ásatási Intézet vezetése továbbra is Nagy Lajos feladatkörébe tartozott. Az Aquincumi

Múzeum irányítására Szilágyi János kapott megbízást, a Képtár vezetője Kopp Jenő maradt.⁴⁶

Nagy Lajos 1897. március 15-én született Nagyváradon. Elemi és középiskoláit itt végezte el, majd tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, latin és történelem szakon folytatta. 1920-ban tanári szakvizsgát tett latinból és történelemből. 1921-ben doktorált archeológiából mint főszakból, ókori történelemből és művészettörténetből mint mellék-tárgyakból. 1915-1919-ig katonai szolgálatot teljesített, 33 hónapot töltött az orosz és az olasz fronton. 1919-ben Szolnoknál román fogságba esett, s öt hónapig az aradi várban raboskodott, majd kiszabadult. 1922. január 1-jén nevezték ki a Fővárosi Múzeumhoz ideiglenes hivatalnoknak, majd 1928-ban múzeumi őrnök, 1937-ben osztályigazgatónak, 1941. március 1-jétől központi igazgatónak.

Az egyetemen Kuzsinszky Bálint tanítványa volt, mellette habilitált 1930-ban. 1941-ben nyilvános rendkívüli tanári címet kapott. 1934-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, majd ugyancsak levelező tagja lett a Német Régészeti Intézetnek és a Belgrádi Archeológiai Társulatnak. Több éven át főtitkára, választmányi tagja az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatnak, 1932-től tagja a Műemlékek Országos Bizottságának. Az 1920-as és 30-as években a

⁴³ BTM A KOi. 319/1941. jan. 15.

⁴⁴ GEREVICH T., 1941. 279-280.

⁴⁵ BTM A KOi. 1941. ápr. 25., máj. 6., okt. 21. Horváth Henrik szakmai és személyes irathagyatéka nem került be a Múzeum-

ba, mivel megsemmisítették, mielőtt az 1977-ben alakult Adattárnak sikerült kapcsolatba kerülnie a családdal. Erről l.: K. VÉGH, K. 1988.a. 589-590.

⁴⁶ BTM A KOi. 1941. febr. 14., 21., 22., márc. 16.

Fővárosi Tanácstól kapott ösztöndíjjal számos tanulmányutat tett belföldön és külföldön (Ausztria, Olaszország, Görögország, Bulgária, Szerbia, Horvátország, stb.). Számos nemzetközi kongresszuson vett részt. Utazásaihoz állami segítséget és külföldi ösztöndíjat is kapott.

Nagy Lajos bekapcsolódott az aquincumi ásatásokba, amelyeknek később irányítója lett. Már 1923-ban aquincumi témájú előadást (Az aquincumi céhek élete) tartott az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat ülésén. 1928-ban hívták a pécsi egyetemre, az ókortörténeti katedra betöltésére, de éppen aquincumi tervei miatt nem vállalta el. A római polgárvárosban folyó ásatások mellett feltárta a Raktár utcai ókeresztény temetőkapolnát, az Eskü téri (ma Március 15. tér) római tábor nagy részét, folytatta a Flórián téri katonai fürdő, s megkezdte a tabáni eraviszkusz telep és a Nagyszombat utcai amfiteátrum feltárását. Az ő nevéhez fűződik a Flórián téri és az Eskü téri földalatti múzeumok létrehozása. Bejárta és kutatta a római limes vonalát Szentendrétől Nagytétényig. A szentendrei múzeumot ő alapította meg, s 1930-tól igazgatója lett. Az Eskü téri kutatások eredményeiről tartotta meg akadémiai székfoglalóját „Contra Aquincum és Pest Árpád-kori vára” címmel. A Békásmegyeren és a Szentendrei-szigeten végzett ásatásaival megvetette a Múzeum őskori gyűjteményének alapjait. A főváros területén folyó régészeti kutatások megszervezése céljából állította fel 1936-ban a Régészeti és Ásatási Intézetet. Feladata volt „a főváros területén felmerülő ásatások összes ügyeinek ... intézése, az ásatások anyagának megmentése és feldolgozása, ... a véletlen leletek figyelemmel kísérése és megmentése, végül pedig az egységes ásatási terv kidolgozása”. Nagy Lajos egyik önéletrajzában így fogalmazta meg tudományos célját: „teljesebbé tenni Pannóniára vonatkozó ismereteinket, föltárni és feldolgozni fővárosunk és közvetlen környékének ősz- és római kori múltját, kimutatni a római és népvándorláskoron keresztül a magyar városalapítás római kontinuitását.” Célja „Pannónia kultúrájának új alapokra helyezett feldolgozása”. 1935-ben tudományos munkájának elismeréseként kapta meg a Ferenc József koronázási jubileumi alapítvány tudományos díját.⁴⁷

Nagy Lajos személyében tehát egy nagy tudású, külföldön is elismert szakembert neveztek ki központi igazgatónak. A Régészeti és Ásatási Intézet tevékenységét továbbra is ő irányította, a többi részleg azonban teljesen önállóan működött. A középkori részleg szervezeti rendezése, önállósítása volt csak hátra. A Halászbástyán lévő Középkori Köemléktár vezetésével Gerevich László múzeumi őr bízta meg, akit a Régészeti és Ásatási Intézetben belül a középkori ásatási osztály irányításával is megbízott. Így egy kézbe helyezte a középkori kutatások irányítását. Végleges önállósítása 1942. január 28-án következett be, amikor polgármesteri határozattal a Történeti Múzeum igazgatója felmentést kapott a köemléktár felügyelete alól. A köemléktárat ezután Középkori Múzeumnak is nevezik.⁴⁸

Nagy Lajos egyéves működése után, 1942. január 9-én nyújtotta be Szendy Károly polgármesterhez előterjesztését „a fővárosi múzeumok státusának rendezésére vonatkozólag”. Ebben javasolta a központi igazgatói cím megváltoztatását – a többi hazai múzeumok példájára – főigazgatóra, az osztályigazgatói cím helyett igazgató, a múzeumi tiszt helyett múzeumi őr elnevezést. Kérte új tisztviselők felvételét, s ezt a nagyszámú, a városrendezéssel is kapcsolatos ásatással, a várostörténeti és képzőművészeti emlékek fokozottabb gyűjtési feladataival indokolta.⁴⁹ E státuszrendezési, létszámnövelési javaslat azonban nem valósult meg, a Múzeum részlegei a meglévő létszámmal végezték az építkezések, városrendezési munkák során egyre szaporodó feladataikat.

Az Aquincumi Múzeum végezte a polgárváros feltárását és az óbudai városrendezéssel kapcsolatos leletmentéseket, a Régészeti és Ásatási Intézet pedig a főváros többi területén folyó közmunkák, építkezések alkalmával előkerülő emlékek mentését. 1941-44 között folytatták az aquincumi rommező feltárását, az Árpád hid építésével kapcsolatosan a római katonaváros emlékeinek kutatását. Ásatás indult a Hajógyári-szigeten a helytartói palota területén, mentették a Bécsi úti római kori temetkezéseket, feltárást folytattak a belvárosi templom körül, a Csepel-szigeten, a rákosi avar és honfoglalás kori temető területén, kutatták a limes emlékeit, befejezték a Nagyszombat utcai amfiteátrum feltárását és helyreállítását. E munkákat Nagy Lajos irányításával Szilágyi János és Nagy Tibor végezte.

⁴⁷ A Nagy Lajosra vonatkozó adatokat l.: Nagy Lajos hagyatéka, BTM A. ltsz.: H.240-245-79, 426-443-84, 446-84; akadémiai székfoglalójának sajtóvisszhangja: Újság, 1935. jan. 23. 12.; a Régészeti és Ásatási Intézet feladatairól: Nagy Lajos előterjesztése a fővárosi múzeumok státusának rendezésére vonatkozólag, BTM A KOi. 1942. jan. 9. - 261.634/1936.-IV.sz. polgármesteri rendelet. Nagy Lajos munkásságáról l. még: 218-225. és 234. jegyzetet.

⁴⁸ BTM A KOi. 1941. máj. 20., 189/1941. máj. 30., 1941. júl. 5., 1942. jan. 28., 92.336/1941. sz. polgármesteri határozat arról, hogy a középkori emlékművek feltárása és feldolgozása a köemléktár feladata.

⁴⁹ Nagy Lajos előterjesztése a fővárosi múzeumok státusának rendezésére vonatkozólag, BTM A KOi. 1942. jan. 9., 14/1942. kelt.: 1941. dec. 27.

22. kép. Nagy Lajos, a Régészeti és Ásatási Intézet megszervezője, majd a Fővárosi Múzeum központi igazgatója.

A középkori emlékek – a vízvárosi Szt. Péter külvárosi temploma, a nyéki kastély romjai, a csúti temető és falu, a belvárosi templom középkori és a vári domonkos templom maradványai – kutatását Garády Sándor és Gerevich László folytatta. A főváros környékén is végeztek ásatásokat, amelyek közül a legjelentősebb a szentendrei római tábor kutatása Nagy Lajos irányításával.⁵⁰ Az ásatások a Múzeum jelentései szerint 1944 szeptemberéig terv szerint folytak, és ugyanígy folyt a feltárt romok helyreállítása is.⁵¹ Ugyanis a Fővárosi Tanács figyelemmel kísérte az Óbudán előkerült római épületmaradványok sorsát: ezeket nyilvántartásba vette és a szabályozási tervek készítésénél törekedett figyelemmel lenni rájuk. Álláspontja szerint a romok Óbuda szabályozási tervébe csak akkor illeszthetők be megfelelő módon, ha szakszerű környezettel veszik őket körül, ez viszont ingatlanok megszerzését teszi szükségessé. Ezért úgy határozott, hogy a költségvetésbe „egy nagyobb összeg állíttassék be, és a

már feltárt és a jövőben feltárando romok megóvása ily módon biztosíttassék”.

Kívánatos volt, hogy az egész Budapest területén már feltárt romokról teleknyilvántartást vegyennek fel, amelynek teljessége érdekében a Múzeum közölje az újabb feltárások eredményeit is, mert „ilyen pontosan vezetett nyilvántartás birtokában nemcsak a szabályozási tervek készítésénél, hanem egyes, a telken tervezett építkezések elbírálásánál gondoskodás történhet a romok védelméről, illetőleg szükség esetén azok kiszabadításáról”.⁵²

Szilágyi János szerint a háborús években az Aquincumi Múzeum két feladatot tartott megvalósíthatónak: megkutatni Óbudán a közvetlenül beépítés előtt álló telkeket, de mivel a gazdasági nehézségek miatt egyre kevesebb az építkezés, ezért kutatást végezni az Aquincumi Múzeum körüli feltáratlan területen.⁵³ Emellett gondozták a Flórián téri fürdőmúzeumot, és berendezték az Eskü téri – a római tábor maradványainak bemutatását szolgáló – földalatti múzeumot. Az utóbbi megnyitására, a nagyközönség számára, 1943-ban került sor. Az ünnepélyes megnyitáson Szendy Károly polgármester és Némethy Károly tanácsnok ismertették a római erődítmény jelentőségét.⁵⁴ Az ünnepségen részt vett Biggini olasz és Szinyei Merse Jenő magyar kultuszminiszter is.⁵⁵ Látogatható volt az Aquincumi Múzeum is, amely egyre inkább helyhiánnyal küszködött. Az 1941. januári jelentésben olvassuk a következőket: „Az egyre súlyosbodó térszűkén egyelőre, amíg újabb raktári helyiségekhez nem jutunk, azzal igyekszünk segíteni, hogy az udvaron polcokon és asztalokon elhelyezett kerámiai anyagot faladákban eltelve védjük meg az időjárás rongálásától és az összekeveredéstől.”⁵⁶ 1942-ben polgármesteri határozat pénzt biztosított a toldalékpépület munkálataira.⁵⁷

A Középkori Köemléktár folyamatosan nyitva állt a látogatók előtt. A Köemléktár tervei között szerepelt a belvárosi templomban az ott előkerült emlékek összegyűjtése és kiállítása, illetve „templommúzeum” létesítése,⁵⁸ amely azonban – bár még 1944 januárjában is foglalkoznak vele⁵⁹ – valószínűleg a háborús események miatt nem valósult meg.

A kiscelli kastélyban tovább folyt a belső átalakítás. Az átalakítással kapcsolatos elképzelésekről 1941 áprilisában Schoen Arnold nyújtott be előterjesztést Szendy Károly polgármesterhez. Ebben leír-

⁵⁰ A régészeti kutatásokat részletesen l. BudRég 13 (1943) és 14 (1945) kötetében, továbbá a múzeum havi és féléves jelentéseiben.

⁵¹ Pl. a Nagyszombat utcai amfiteátrum, BTM A KOi. 196/1944. márc. 16., a Szt. Miklós-torony, BTM A KOi. 197/1944. márc. 16.

⁵² BTM A KOi. 1941. aug. 13.

⁵³ SZILÁGYI, 1945. 453.

⁵⁴ NAGY, 1941.; Némethy Károly megnyitőbeszéde, l.: Nagy

Lajos hagyatéka, BTM A. ltsz.: 227-79.

⁵⁵ Adatok a Budapest Székesfőváros Közigazgatási Évkönyve 1943. évi kötetéből. BTM A KOi. 49/1944. jan. 25.; a kiállítás vezetőjét l.: BTM A ltsz.: M.16-79.

⁵⁶ BTM A KOi. 1941. jan. 20., 22.

⁵⁷ BTM A KOi. 1942. júl. 8.

⁵⁸ BTM A KOi. 306/1943. okt. 16., 18., 19.

⁵⁹ BTM A KOi. 49/1944. jan. 25.

ta, hogy a földszinti helyiségek nedvesek, sem műtárgyak tárolására, sem dolgozószobáknak nem megfelelőek, mégis ezeket alakították ki hivatali szobákká és raktárakká. Más lehetőség híján beköltöztek e helyiségekbe, de kérte a polgármestert, hogy rendelje el az emeleti helyiségek átalakítását irodák számára. Javasolta még az épület keleti és nyugati szárnyának bővítését és összekötését egy déli szárnyal. Ennek megépítésével 40 %-kal növe a helyiségek száma, „ami majdnem a legfontosabb a Múzeum jövőjét, illetőleg továbbfejlesztését tekintve”. Az új épületrészben lehetne elhelyezni „a modern életfelfogás legegységibb követelményeinek” megfelelően az irodákat, műhelyeket, mosdót, tároló- és légoltalmi pincéket stb. Véleménye szerint ez a megoldás talán ötven esztendőre vagy ennél is hosszabb időre biztosítaná a Múzeum fejlődését.⁶⁰ A központi igazgató, Nagy Lajos egyetértett Schoen Arnold javaslatával, mert a novemberben benyújtott költségvetési előterjesztése szerint a helyiségek szárítása, a csatorna rendbehozatala, az emeleti helyiségek irodákká alakítása mellett a legfontosabbnak tartotta a keleti és nyugati szárny meghosszabbítását és dél felől ezeknek egy emeletes szárnyal való összekötését.⁶¹ Ez a terv azonban csak javaslat maradt, a Fővárosi Tanács nem foglalkozott vele. A helyreállítási, felújítási munkák az ostromig elhúzódtak. A költözés a városligeti épületből 1941 végéig befejeződött, a kiscelli kastélyban folyt a berendezkedés, a gyűjtemények elhelyezése. A Schmidt-hagyatékából még ott maradtak a görög és egyiptomi

tárgyak, amelyeket december folyamán, cserébe fővárosi vonatkozású emlékekért, átadtak a Szépművészeti Múzeumnak.⁶² A gyűjtemények gyarapítását lehetővé tette az is, hogy a háborús helyzet fokozódásával a kínálat egyre nőtt, igaz, a műtárgyak ára is emelkedett. Ezért a vásárláshoz a Múzeum többször kért póthitelt a Tanácstól. A belső állapotok miatt kiállítás rendezéséről nem lehetett szó, viszont sok műtárgyat adtak kölcsön más intézmények kiállításaira. 1942-ben megkezdtek a budai hegyvidék építészeti, műemléki szempontból jelentős villáinak fényképezését.

A 40-es évek első felében a Fővárosi Képtár épületében, a Károlyi-palotában is belső átalakítások, helyreállítások folytak, de azért kiállításokat is tudtak rendezni. A gazdag kiállítási program mellett továbbra is helyet adtak a reprezentatív polgármesteri fogadásoknak. A Képtár fennállásának 10. évfordulója alkalmából jubileumi kiállítást rendeztek, amely 1944. január 22-én nyílt meg ünnepélyesen.⁶³

A fővárosi múzeumok propagálása terén ebben az időszakban találkozunk az első, tárgyakat is felhasználó törekvéssel: 1941 elején a Magyar Művelődés Háza előcsarnokában egy vitrint állítottak fel régészeti tárgyakkal, fényképekkel.⁶⁴ A Múzeum kiállításain a szakemberek vezetést adtak a látogatók számára, és rövid ismertetőket is rendelkezésre álltak.

Ezekben az években a gyűjteménygyarapítás mellett a tudományos, feldolgozó munka is jelentős eredményeket ért el, amelyeket elsősorban a Múzeum saját kiadványaiban tettek közzé. A Buda-

23. kép
A BTM Kiscelli
Múzeumának
épületgyűjtése
az ostrom előtt.
1943.

⁶⁰ BTM A KMi. 1941. ápr. 18.

⁶¹ BTM A KOi. 1941. nov. 13.

⁶² BTM A KOi. 1941. okt. 8., nov. 11., dec. 16., BTM A KMi. 603/1943.

⁶³ BTM A KOi. 367/1944. jún. 30.; l. még 106-107. jegyzet

⁶⁴ BTM A KOi. 1941. febr. 4., BTM A ROi. 1941. szept. 30., BTM A KOi. 1943. jan. 11., febr. 16.

24. kép. Schoen Arnold, a Kiscelli Múzeum vezetője a kastély bejárata előtt. 1944 körül.

pest Régiségei 1937-ben kiadott XII. kötete után 1943-ban jelent meg a XIII. kötet. A Tanulmányok Budapest Múltjából IX. kötetét 1941-ben, a X.-et 1943-ban adták ki. Ezekben a háborús években, 1942-ben és 1944-ben jelentek meg a főváros történetének monografikus feldolgozása, a Budapest története kötetei.⁶⁵

A tudományos munkát szolgálta az egyes részek könyvtárának fejlesztése is. Közülük legfiatalabb a Régészeti és Ásatási Intézet könyvtára, amelynek gyarapítását Nagy Lajos szorgalmazta.⁶⁶

A Fővárosi Tanács a tudományos munkát hazai és külföldi tanulmányutak anyagi támogatásával segítette. Nagy Lajos, elődeihez hasonlóan, messzemenően támogatta munkatársainak utazásait. 1941-ben Kopp Jenő a magyar biedermeier művészet tanulmányozása céljából járt Sopronban, Győrben, Szombathelyen, Kőszegen, Mosonmagyaróváron,

Martonvásárott, majd az erdélyi múzeumi gyűjteményeket tekintette meg.⁶⁷ Nagy Lajos és Nagy Tibor gyakornok erdélyi körutat tett, Nagy Lajos bácskai gyűjteményeket is tanulmányozott.⁶⁸ Szilágyi János a római bélyeges téglákról írandó munkájához kapott kiküldetést Székesfehérvárra, Pécsre, Kaposvárra, majd a Bácskába,⁶⁹ 1942-ben erdélyi tanulmányúton volt,⁷⁰ Nagy Tibor Baranya és Somogy megye újabban előkerült régészeti leleteit tekintette meg,⁷¹ a Képtárból pedig Turchányi Erzsébet kapott féléves ösztöndíjat Rómába.⁷² 1943-ban Turchányi Erzsébet Bécsben,⁷³ Gerevich László és John Herta bölcsészhallgató erdélyi körúton volt.⁷⁴ Nagy Lajos és Szilágyi János Veszprémben és Székesfehérvárott megtekintették az ásatásokat, majd tanulmányozták a Komáromi Múzeum római kori kerámiaanyagát.⁷⁵ Még 1944-ben is kapott a Múzeum kiküldetési lehetőséget: Szilágyi János a salgótarjáni múzeum római kori leleteit,⁷⁶ Nagy Lajos pedig az eravizskusz emlékanyag feldolgozásához az alföldi gyűjteményeket tanulmányozta.⁷⁷

Miközben a Múzeum végezte terv szerinti, mindennapi munkáját, a politikai helyzet alakulása, a háborús események, az ostromra készülődéssel kapcsolatos rendeletek egyre nagyobb hatással voltak az intézmény életére. 1941. április 6-tól elrendelték a légvédelmi készültséget.⁷⁸ Április 7-i rendeletében Szendy Károly polgármester „a rendkívüli helyzetre való tekintettel” felfüggesztette a székesfővárosi alkalmazottak (így a Múzeum alkalmazottai) részére a rendes vagy rendkívüli szabadság engedélyezését, a szabadságon levőket pedig visszahívta. Május 9-én „a rendkívüli helyzet enyhülésére való tekintettel” a fentieket úgy módosította, hogy a szabadság kiadható, de a tartózkodási helyet be kell jelenteni és nem lehet külföldön eltölteni.⁷⁹ Április 6-tól a Képtárban légtalmai kirendeltség foglalt helyet, s a „tisztviselők ezzel kapcsolatban inspekción tartanak.” A légvédelmi készültség április 6-i elrendelése miatt április 7-én bizonytalan időre bezárták az alig egy hete megnyitott Középkori Kőemléktárat a Halászbástyán.⁸⁰

Május 16-án polgármesteri rendelet utasította a hivatalvezetőket, hogy tegyenek javaslatot azokra az alkalmazottakra, akiket 1942-43-ban, háborús veszély

⁶⁵ A középkort magában foglaló kötetten Garády Sándor dolgozott (BTM A KOi. 1943. febr. 4.), ez azonban már nem készült el.

⁶⁶ BTM A KOi. 1941. okt. 27. A könyvtárak történetét Schwarcz Katalin dolgozta fel: SCHWARCZ, 1991.

⁶⁷ BTM A KOi. 1941. ápr. 2., júl. 2.

⁶⁸ BTM A KOi. 1941. máj. 26., BTM A ROi. 1941. aug. 27.

⁶⁹ BTM A ROi. 1941. okt. 8.

⁷⁰ BTM A KOi. 1942. márc. 19.

⁷¹ BTM A KOi. 1942. szept. 2.

⁷² BTM A KMi. 385/1942. szept. 14.

⁷³ BTM A KOi. 85/1943. ápr. 16-17.

⁷⁴ BTM A KOi. 146/1943. jún. 26., 178/1943. júl. 27., 195/1943. júl. 29.

⁷⁵ BTM A KOi. 159/1943. júl. 13., 168/1943. júl. 16., 181/1943. júl. 28.

⁷⁶ BTM A KOi. 361/1944. jún. 28.

⁷⁷ BTM A KOi. 388/1944. júl. 19., 414/1944. júl. 22.

⁷⁸ BTM A KOi. 1941. júl. 5., 7.

⁷⁹ BTM A KMi. 112/1941., 153/1941.

⁸⁰ BTM A KOi. 1941. ápr. 19., 21.

vagy háború esetén nélkülözhetetlennek tartanak, s kérik meghagyásukat polgári foglalkozásukban. Nagy Lajos a felterjesztésében saját személyén túl Szilágyi János és Sárdy Brutus irodatiszt, képre Restaurátor felmentését javasolta. Négy hónappal később kérte a keleti fronton lévő Bárdy Bélának, az Aquincumi Múzeum altisztjének a felmentését is.⁸¹

Július 28-án Nagy Lajos előterjesztéssel fordult a polgármesterhez: az Aquincumi Múzeum előzetes értesítése nélkül a polgárváros déli részén levétekiképzés céljait szolgáló céllövölde alapozási munkáit kezdték meg, amelynek során értékes római lakóházmaradványok kerültek elő. Ezért olyan építkezési megoldást kér, amely elkerülhetővé teszi a maradványok pusztítását. A leletmentést megkezdték, erre érkezett Némethy tanácsnok válasza: „Az óbudai leventelőtér építésével kapcsolatos régészeti kutatások ügyében felhívjuk a Székesfővárosi Múzeumok t. központi igazgatóját, hogy a lőtér építésének folytatását akadályozó régészeti ásatásokat, illetve kutatásokat a leletek konzerválása és megfelelő biztosítása után a lehető legrövidebb időn belül fejezze be.”⁸² Nem sokkal később a lőtér kelet felé gyakorlótérrel akarták bővíteni. Nagy Lajos ismét a polgármesterhez fordult, hogy az ennek során előkerülő romokat a polgárváros központi részeihez kapcsolhassák és konzerválhassák.⁸³

Augusztus 27-én Szendy Károly polgármester közölte a hivatalokkal a honvéd vezérkari főnök értesítését, amely szerint „egyes fontos honvédelmi szempontok fokozottabb érvényesítése céljából tudomást kíván szerezni a székesfővárosnak a nemzetközi érintkezések során felmerülő meghívásairól, vendéglátásairól, a székesfőváros alkalmazottainak hivatalos külföldi kiküldetéseiről és azok eredményeiről”. A polgármester ezért elrendelte a részletes jelentést, továbbá a jövőre nézve kötelezővé tette az előzetes bejelentést és a Tanács véleményének kikérését külföldi kiküldetésről, illetve külföldiek meghívásáról.⁸⁴

November 29-én, légoltalmi rendeletre, Nagy Lajos jelentést írt a megtett védelmi intézkedésekről. Eszerint a Régészeti és Ásatási Intézetben, valamint a Képtárban gondoskodtak az elsötétítéséről, amely 390 pengőbe került. A kiscelli Történeti Múzeumban használható a pince, ahol tárgyakat is meg lehet óvni. Az Aquincumi Múzeumban az alkalmazottak számára átmeneti légoltalmi pincét építettek, amely 300

pengőbe került. A gázgyár a munkástelepen olyan nagyméretű óvóhelyet épített, amely az értékesebb anyagok befogadására is alkalmas. „Végeredményben a légoltalmi berendezések, amelyek más hitelösszegek terhére mentek, meghaladják a 4600 pengőt.”⁸⁵

1942 elején a Tanács a rendőrség biztonságosabb elhelyezése céljából megvizsgáltatta, hogy a kiscelli kastély melléképületében a hét helyiséget igénylő rendőrség elhelyezhető-e. Korábban, 1930-33. között ugyanis volt a kastélyban rendőrszoba, de mivel nem felelt meg, elköltöztek onnan.⁸⁶ (A rendőrség két év múlva beköltözött a kastélyba.)

Szeptember 17-én a polgármester elrendelte a légoltalmi óvóhelyek sürgős megépítését és felszerelését. Október 30-án pedig határozatot adott ki arról, hogy a Halászbástyán, a köemléktárban a szükségóvóhely helyett végleges óvóhelyet kell építeni úgy, hogy a múzeumi örön és családján s a múzeumlátogatókon kívül az itt tárolt faragott kövek és egyéb múzeumi tárgyak elhelyezésére is alkalmas legyen.⁸⁷

A múzeumok október havi működéséről szóló jelentésében Nagy Lajos ezt írta: „a légó-rendeletet végrehajtottuk, állandó őrség van a Károlyi-palota, a Központi Igazgatóság épületében és az egyes múzeumoknál is”⁸⁸. A novemberi jelentés szerint a Középkori Köemléktárban megkezdték a műtárgyak számára az óvóhely létesítését, berendezését, amelyet januárban fejeztek be.⁸⁹

Az 1942 őszi kiadott takarékosági utasításra küldött jelentések közül Szilágyi Jánosé maradt fenn, amelyben az Aquincumi Múzeum igazgatója közölte, hogy nyomtatványokból hány példány áll még rendelkezésre, a papírhulladékot a régiségek csomagolására használják fel, az esetleges maradékot pedig beszállítják a Gazdasági Hivatalba. A Tanács azzal a megjegyzéssel küldte vissza a jelentést, hogy „a jövőben a papír minőségének megválasztásánál is alkalmazni kell a takarékoság kívánta követelményeket.”⁹⁰

1943 februárjában a kiscelli kastélyban is megkezdődött az óvóhely építése a templom alatti kriptában. A bejáratához közel személyi óvóhelyet, belül a műtárgyak számára óvó-tároló helyiséget terveztek kialakítani. Az óvóhely hetven ember befogadására volt alkalmas.⁹¹ A polgármester a március 16-i rendeletében a különleges védelmet érdemlő műtárgyak részére óvóhelyül a Szent István-bazilika

⁸¹ BTM A KMi. 165/1941. máj. 16., BTM A KOi. 1941. máj. 23., szept. 5.

⁸² BTM A ROi. 1941. júl. 28., BTM A KOi. 1941. aug. 19.

⁸³ BTM A KOi. 1941. okt. 7.

⁸⁴ BTM A KMi. 339/1941. aug. 27.

⁸⁵ BTM A KOi. 1941. nov. 29.

⁸⁶ BTM A KMi. 11/1942. jan. 28.

⁸⁷ BTM A KOi. 1942. szept. 17., okt. 30.

⁸⁸ BTM A KOi. 1942. okt. 17., 19., 20.

⁸⁹ BTM A KOi. 216/1942. nov. 19., 246/1942. dec. 12., 26/1943. jan. 18., 19.

⁹⁰ BTM A ROi. 1942. nov. 18.

⁹¹ BTM A KMi. 90/1943. febr. 15., BTM A KOi. 368/1943. nov. 18. Itt említjük meg, hogy ebben az időben a sajtóban ismét

altplomát jelölte ki. Utasította az illetékes tanácsi ügyosztályt, hogy vizsgálja meg ennek állapotát, mennyire alkalmas fém-, üveg-, agyag- és fatárgyak, festmények, metszetek elhelyezésére, továbbá „a legsürgősebben dolgozza ki a múzeumok kiválasztott anyagának átszállítására vonatkozó munkatervet ... tegyen javaslatot a pincék biztonságának fokozását szolgáló átalakítások keresztülvitelére és a műtárgyak tárolásához szükséges berendezés elkészítésére és az erre a célra fordítandó légtalmi költségek fedezetére.”⁹² A polgármesteri rendeletre a központi igazgató, Nagy Lajos azonnal kiadta az utasítást a gyűjtemények legértékesebb anyagának kiválasztására és elcsomagolására. Megbízta az osztályigazgatókat a műtárgyak légtalmi biztosítását célzó tervek elkészítésével és a kiválasztott műtárgyaknak a bazilika pincéjébe való elhelyezésével.⁹³

A bazilikai elhelyezés lényegében az újkori várostörténeti és a képzőművészeti anyagra vonatkozott. Megkezdődött minden gyűjteményben a műtárgyak csomagolása.

A kiscelli kastélyban, „a metszetterem három ablaka elé ... légnomást és repeszt elhárító, földdel tömött deszkafalakat” építettek.⁹⁴ A Halászbástya tornyában lévő Középkori Múzeum (Köemléktár) pincéjét légtalmi céllal átépítették, úgy, hogy a tárgyakat ott kiállíthassák. Folyt az anyag előkészítése bemutatásra.⁹⁵ Nagy Lajos szerint ez volt az egyetlen fővárosi múzeum, amelynek egész anyagát a háború alatt is látni lehetett.⁹⁶ A sajtó úgy írt róla, mint „a világ első bombabiztos” múzeumáról.⁹⁷ A Köemléktár alkalmazottja, őrzője így emlékezett róla: „Akkor óriási szenzáció volt. Megszólalnak a szíreknék és lemegyünk a légómúzeumba, és nem idegeskedünk, szaladozunk az utcán és a kapualjakra, hanem egy csinos középkori kiállítást nézegetünk addig, míg a veszély elmúlik a fejünk felől.”⁹⁸

Az Aquincumi Múzeumnak sok gondja volt a már elkészült leventelétér és gyakorlótér használatával kapcsolatosan is. A gyakorlatok ugyanis sokszor a kerítésen kívül, a romterületen, sőt az amfiteátrum falain is zajlottak, és néha harcászati gyakorlatokra is sor került. Az igazgató, Szilágyi János április folyamán kérte a polgármester intézkedését, hogy a

gyakorlatok a kijelölt területre korlátozódjanak. Az illetékes leventeparancsnokság ígéretet tett ennek betartására,⁹⁹ azonban egy idő múlva ismét veszélybe kerültek a római emlékek. Október 26-án az igazgató újra a polgármesterhez fordult panaszával: „a leventelétér felkereső katonai alakulatok azon rajai, amelyek éppen nem tartanak lögyakorlatot, azt a szokást vették fel, hogy a rommező falmaradványai közt tanulják a harcászatot, a szokellést, kúszást, rohamozást, stb., aminek kapcsán a katonabakancsok és csizmák alatt ezen föld első kultúrájának kegyeletet érdemlő emlékei és nyomai a legsajnálatosabb rongálódást szenvedhetik.” A polgármester intézkedésére a katonai parancsnokság megtiltott a romok között mindenféle katonai gyakorlatot.¹⁰⁰ Az Aquincumi Múzeum légtalmi parancsnoka Szilágyi János igazgató, helyettese Bárdy Béla altiszt lett.¹⁰¹

Őszre elkészült a bazilika pincéje a múzeumi műtárgyak, a levéltári és tervtári anyagok fogadására. Szeptember 17-én a polgármester határozatot hozott arról, hogy az ott helyet kapott intézmények (így a fővárosi múzeumok is) vezetői „egy-egy tisztviselőt és egy-egy altisztet jelöljenek ki, akik hivatottak lesznek szigorú légtalmi készülség idején az altemplomban szükséges közigazgatási és légtalmi szolgálatot (ügyeletet) a levéltár által megállapítandó szolgálati rend szerint – felváltva – hivatalos időn túl ellátni.” A központi igazgató Nagy Tibor régészgyakornokot és egy altisztet jelölt ki erre a feladatra.¹⁰² A bazilika pincéjébe elhelyezett gyűjtemények a „Városháza Légtalmi Letétgyűjteménye” elnevezést kapták.¹⁰³ Már 1943 végén odaszállították az Aquincumi Múzeum anyagának egy részét, 1944. február elején pedig a Történeti Múzeum által kiválasztott és 16 ládába csomagolt műtárgyait.¹⁰⁴ 1943 őszének eseményeihez említjük meg, hogy az igazgatónak, a rendeletnek megfelelően jelentést kellett tennie az „országmozgósítási szempontból nélkülözhetetlen zsidó városi tisztviselők és alkalmazottak” létszámáról. A vezető a polgármesternek jelentette, hogy „a székesfőváros múzeumainál zsidónak számító alkalmazott nincsen.” 1944 márciusában pedig az 1210/1944.M.E.sz. ren-

foglalkoztak a Székesfővárosi Múzeum „végleges” elhelyezésével: Palóczy Edgár javasolta, hogy az előbb-utóbb lebontásra kerülő Károly-kaszárnya helyén épülő Új Városháza egyik részét a Székesfővárosi Múzeum foglalja el. Távlatos megoldásként felvetette a Rózsadombon lévő, a Gül Baba türbét magában rejtő Wagner-palotát. PALÓCZY, 1943. A hatóságok azonban, a háborús helyzetre felkészülés idején, természetesen nem foglalkoztak e gondolattal.

⁹² BTM A KMi. 178/1943. márc. 16.

⁹³ BTM A KOi. 66/1943. márc. 16., 17., 18.

⁹⁴ BTM A KOi. 85/1943. ápr. 16., 17.

⁹⁵ BTM A KOi. 138/1943. jún. 16., 17., 18.

⁹⁶ BTM A KOi. 339/1943. nov. 9.

⁹⁷ BARÁTH, 1943.

⁹⁸ VIRÁGH, 1981. 41.

⁹⁹ BTM A ROi. 116/1943. ápr. 15.

¹⁰⁰ BTM A ROi. 404/1943. okt. 26.

¹⁰¹ BTM A ROi. 1943. jún. 12.

¹⁰² BTM A KMi. 456/1943. szept. 17., BTM A KOi. 268/1943. szept. 29.

¹⁰³ BTM A KOi. 1943. szept. 17.

¹⁰⁴ BTM A ROi. 1943. nov. 8., BTM A KMi. 68/1944. febr. 10.

delet – amely a zsidók közszolgálatának és köz megbízásainak megszüntetéséről szóló – végrehajtása miatt terjesztette fel a Tanácshoz az igazgató a Múzeum alkalmazottainak nyilatkozatát arról, hogy „az 1941. XV.tc. 9. és 15.§-ában felsorolt zsidó meghatározás alá nem esnek.”¹⁰⁵

1944 januárjában készítette a Fővárosi Képtár az ostrom előtti utolsó nagy kiállítását. A tárlatot, amelyen 287 műtárgy szerepelt, Kopp Jenő rendezte azzal a céllal, hogy a modern művészet átfogó képét adja.¹⁰⁶ A sajtó dicsérőleg írt róla. „Az embernek az az érzése, hogy valamilyen híres külföldi magángyűjtemény nyílt meg kivételképpen előtte ... A hatalmas anyag minden tekintetben számos érdekességet nyújt, megállít és gondolatokat ébreszt és a friss impulzusok olyan sorával szolgál, amely komoly és maradandó élményt jelent” – olvassuk az egyik kritikában.¹⁰⁷ A kiállítást a Képtár fennállásának 10. évfordulója alkalmából rendezték.

1944 áprilisában polgármesteri rendelet határozta meg a múzeumi szervezet – hivatali munkakörének ellátásához – szükséges létszámát „az 1944-45. országmozgósítási esztendőre”, illetve háború esetére:¹⁰⁸

	(béke)állomány	engedélyezett háborús személyi szükséglet
múzeumi	13	9
segédhivatali	3	1
kezelési	5	5
altiszti	11	4
munkás	32	11
Összesen	64 fő	30 fő

A Múzeum jelentéseiben márciustól egyre gyakrabban találkozunk légtárolási tanfolyam, tűzoltó- és egészségvédelmi gyakorlatok rendezésével, miközben folyt a biztonságosabb helyre szállítandó tárgyak csomagolása és az egyéb múzeumi feladatok ellátása: ásatás a polgárvárosban, nyilvántartás, restaurálás, a Központi Igazgatóság és a Régészeti és Ásatási Intézet helyiségeinek rendbehozatala és berendezése. Nagy Lajos egyik jelentésében tett megállapítása szerint a régészeti anyag konzerválása terén az intézmény ekkor már nem szorult más múzeumok segítségére, sőt a vidéki múzeumok kezdtek a Fővárosi Múzeumhoz fordulni

támogatásért. Úgy vélte, ez is indokolja „egy központi konzervatóriumi műhely felállítását a Régészeti Intézet keretein belül.”¹⁰⁹ Foglalkoztak a gyűjtemények gyarapításával és tudományos munkát is végeztek a Budapest története II. és a Budapest Régiségei XIV. kötetéhez. A jelentések szerint azonban a munka nagy részét – a szaporodó légiveszély miatt – egyre inkább a gyűjtemények biztonságba helyezése tette ki. Nagy Lajos elrendelte a műtárgyak különböző óvóhelyekre szállítását. Arra törekedett, hogy mindegyik múzeum több helyre vigye az anyagát, nyilvánvalóan azért, hogy csökkentse az esetleges pusztulás mértékét. Mindegyik részlegben folyt a tárgyak csomagolása, ládajegyzékek készítése. A Régészeti és Ásatási Intézet gyűjteményét a Károlyi-palota pincéjében helyezték el, a leletek kis részét a Halászbástya pincéjébe vitték. A Képtár is összesomagolta anyagának egy részét és a bazilika altemplomába szállította, másik részét június folyamán a Középkori Kömlektár pincéjébe helyezte el, perzsaszőnyegeit pedig a Gellért Szálló légópincéjébe szállította. Június folyamán a Képtár épületrészében, polgármesteri határozatra, a Hirdető Vállalat kapott „légtárolási póthelyiséget”. A Középkori Kömlektárban a tárgyakat homokzsákokkal védtek az esetleges légnomás ellen. A kiállításon az emelvényeken álló köveket a padlóra helyezték. (Közben tárgyalások folytak vidéki kastélyok átvételéről azzal a céllal, hogy az értékes tárgyak egy részét vidékre menekítsék.) Az Aquincumi Múzeum először a kiállításon lévő tárgyakat helyezte biztonságba. A terra sigillata edényekről azonban előzőleg a restaurátor gipszmásolatokat készített, hogy az eredeti tárgyak elszállítása a tudományos munkát ne akadályozza. A másolatokat a Régészeti és Ásatási Intézetben helyezték el. A kiállításon az elvitt leleteket fényképekkel helyettesítették. Júliusban a könyvtárat is előkészítették szállításra a Károlyi-palotába. Mindezek a munkálatok májustól a jelentések szerint olyan körülmények között folynak, amikor „a Múzeum körül van véve katonai és légvédelmi tűzvédelmi őrségekkel és állomásokkal...” A kiscelli kastélyba áprilistól folyamatosan helyezik el a főváros Gazdasági Hivatalának raktári anyagát. A júniusi polgármesteri rendelet szerint a bútorokat és a textilárut is ide szállítják, továbbá helyiségeket vesznek igénybe a hivatal és az altiszt lakás céljaira, az óvóhelyet pedig a Gazdasági Hivatal 25 főnyi személyzete is igénybe veszi. Július folyamán a templom földszintjén elhelyezik a Városháza helyiségeit díszítő 130 db képet, emeletén pedig a szőnye-

¹⁰⁵ BTM A KOi. 266/1943. szept. 29., 210/1944. márc. 6., 29., ápr. 6., 11., 12.

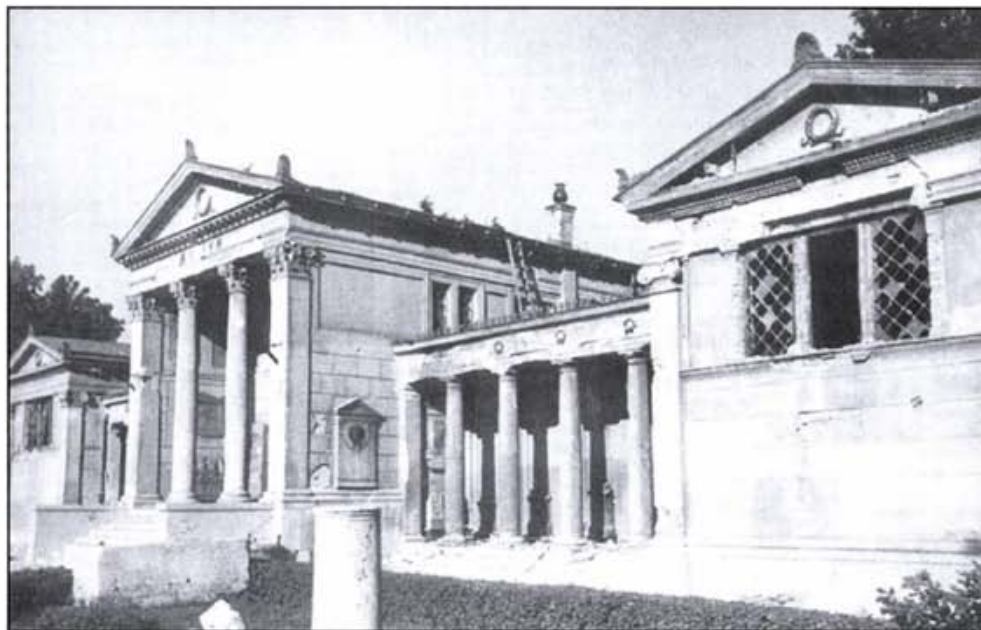
¹⁰⁶ BTM A KOi. 109/1944. febr. 16-18.

¹⁰⁷ SOMOGYI, 1944.

¹⁰⁸ BTM A KOi. 223/1944. ápr. 14.

¹⁰⁹ BTM A KOi. 387/1944. júl. 16-18.

25. kép.
Az Aquincumi
Múzeum 1944-
ben.

geit. Augusztusban a polgármester utasította a Múzeumot, hogy a légiveszélyre tekintettel gondoskodjon a főváros középületeit díszítő elemek (szobrok, freskók) fényképeken való megőrkítéséről. A Múzeum megkezdte ennek előkészítését.¹¹⁰

AZ INTÉZMÉNY HELYZETE 1946 VÉGÉIG

1944 ősze tragikus eseménnyel kezdődött: szeptember 5-én délelőtt 11 óra körül bombatámadás érte az Aquincumi Múzeumot. Ekkor az éppen 50 éve fennálló épület bővítését tervezték, és készültek Kuzsinszky Bálint emléktáblájának leleplezésére. Már elkészült az építési terv és a modell: az elképzelés a Fővárosi Tanács részéről Zakariás G. Sándortól származik, a modellt Antal Károly szobrászművész készítette el. A bombázás következtében végleg abbamaradt a polgárváros ásatása, amelyet éppen a bővítési terv miatt a múzeumépület körül végeztek. A bombázás után azonnal megkezdődött „a romeltakarítás és a leletanyag, valamint a múzeumi berendezés elszállítása, illetőleg a rommezei bombatölcsérek betömése és a rommezei falmaradványokban keletkezett károk, rongálások rendbehozatala.”¹¹¹ A mentési munkálatokban, a sebesültek elszállításában és a költöztetésben a múzeumi szervezet mindegyik részlegéből részt vettek. A hivatali helyi-

ségek berendezését a Fővárosi Képtár három szobájába szállították, s ugyancsak ide költözött az Aquincumi Múzeum házfelügyelője, Bárdy Béla is, mert lakása használhatatlanná vált. A régészeti gyűjteményt több helyre, a Károlyi-palota, a Középkori Köemléktár, a kiscelli kastély és a bazilika pincéjébe vitték. A központi igazgató, Nagy Lajos 31 dolgozót terjesztett fel jutalomra helytállásukért.¹¹²

Az ősz folyamán a rendkívüli helyzet miatt – polgármesteri határozatra – a Károlyi-palotába több intézmény is beköltözött ideiglenesen: a felsőbb zeneiskola, a tanácsi XIII. ügyosztály L. alosztálya, a székesfővárosi tűzoltóság ideiglenes őrsége orvosi rendelővel és gyengélkedők szobájával, az elektromos művek légoltalmi alosztálya.¹¹³ November elején a Középkori Köemléktár pincéjébe a Petőfi Ház (Bajza utca 27.) gyűjteménye került.¹¹⁴ Ugyancsak november folyamán a kiscelli kastélyban a budapesti rendőrfőkapitányság kapott szükségelhelyezést az I. emelet 20 helyiségében.¹¹⁵ Az április 14-én kiadott polgármesteri határozat a Városháza hivatalai részére, légitámadás okozta rongálódás esetére, póthelyiségeket jelölt ki: a XI. ügyosztály (városgazdaság, idegenforgalom, közművelődés) a Fővárosi Képtárban, az Aquincumi Múzeumban és a Gellért Szállóban kap helyiséget, de a Képtárba költözne a gondnoki hivatal is.¹¹⁶

¹¹⁰ BTM A KOi. 231/1944. ápr. 16., 18., 283/1944. máj. 18., 295/1944. máj. 23., 343/1944. jún. 16., 17., 19., 351/1944. jún. 18., 379/1944. jún. 17., 387/1944. júl. 16., 17., 18., 398/1944. jún. 22., 406/1944. jún. 31., 1944. aug. 19., BTM A ROi. 1944. máj. 22.

¹¹¹ SZILÁGYI, 1945. 457–461., BTM A KOi. 539/1944. okt. 18.

¹¹² BTM A KOi. 495/1944. szept. 16., 18–19., 503/1944. szept.

26., 547/1944. okt. 18.

¹¹³ BTM A KOi. 540/1944. okt. 12.

¹¹⁴ BTM A KOi. 585/1944. nov. 6.

¹¹⁵ BTM A KMí. 543/1944. nov. 29., 550/1944. nov. 12.

¹¹⁶ BTM A KOi. 243/1944

Az év utolsó két hónapjában az ostromra való felkészülés, a még menekítendő műtárgyak biztonságba helyezése mellett a múzeumok dolgozói belső rendezési, nyilvántartási, revíziós munkákat végeztek. November elején a központi igazgatónak el kellett készítenie tervezetét az alkalmazottak beosztásáról, Buda és Pest szétválása esetére. A november 7-én készült, 57 alkalmazottat tartalmazó tervezetében a lakóhelyet vette figyelembe: a pesti oldalon lakókat a Károlyi-palotába, a Budán lakókat a Kiscelli Múzeumba, az Aquincumi Múzeumba és Középkori Köemléktárba osztotta be.¹¹⁷ November 18-án Nagy Lajos újabb jegyzéket készített, amely már csak tisztviselőket, 19 főt tartalmaz, az előző tervezet szerinti beosztásban.¹¹⁸ November 22-én jelentést tett a polgármesternek „a Fővárosi Múzeumoknál nélkülözhetetlen tisztviselőkről, altisztek és munkások számáról”, Buda és Pest szétválása esetére, az alábbiak szerint:¹¹⁹

Központi Igazgatóság	2 tisztviselő	1 munkás
Régészeti Intézet	1 tisztviselő	1 munkás
Aquincumi Múzeum	1 tisztviselő	1 munkás, 1 altiszt
Középkori Múzeum	1 tisztviselő	1 altiszt
Történeti Múzeum	2 tisztviselő	1 altiszt, 2 munkás
Fővárosi Képtár	2 tisztviselő	2 altiszt

Az októberben kiadott rendelet értelmében az intézmény alkalmazottainak hűségesküt kellett tennie Szálasi Ferenchez. (A rendelet szerint erről igazolványt kaptak, aki azonban nem tette le, arra retorzió várt.)¹²⁰

A bevonulási parancs következtében egyre fogyott az alkalmazottak létszáma. November 30-ai felterjesztésben Nagy Lajos arról panaszkodott, hogy a Régészeti és Ásatási Intézetben, az Aquincumi és a Középkori Múzeumban a tisztviselők közül már csak két fiatal nő maradt, akik azonban sem az anyagot, sem a végzendő munkát nem ismerik. Ezért kérte Gerevich László meghagyását polgári foglalkozásában, hogy e három intézmény szakmai feladatait ellássa. Hivatkozott a Magyar Nemzeti Múzeumra, ahol a főtisztviselők teljes mentességet kaptak a bevonulás alól azzal, hogy a Múzeum gyűjteményeit nem hagyhatják el.¹²¹ A december 18-án kelt munkajelentés szerint azonban kérését csak annyiban vették figyelembe, hogy Gerevich László maradását engedélyez-

26. kép. A budavári palota keleti és déli szárnya (az utóbbi később a BTM helye) az oroszlanos udvarral, az ostrom után. 1945.

ték, rajta kívül szinte mindenkit behívtak katonának. Maga Nagy Lajos is bevonult, de hat hónapra betegszabadságot kapott, amely alatt elláthatta hivatalát. Az Aquincumi Múzeum épületének helyreállításán dolgozó munkásokat pedig a katonaság úttisztításra vitte el. A létszám nagymértékű csökkenése miatt a részlegek adminisztrációját is a Központi Igazgatóság látta el. Nagy Lajos legfőbb feladata és célja volt a háborús helyzetben: a gyűjtemények felügyeletének, védelmének biztosítása, a mentés megszervezése, utasítások kidolgozása az esetleg egymástól elszakított részlegek önálló működésére.¹²²

A főváros ostroma alatt, a Múzeumot érintő eseményekről, veszteségekről az igazgatói jelentésekből és más iratokból alkothatunk képet. A legnagyobb személyi veszteség Garády Sándor halálával érte az intézményt: bombatalálat következtében 1945. február 5-én hunyt el. Garády Sándor 1871. március 20-án született Zsolnán. Középiskoláit Budapesten végezte a Toldi Ferenc reáliskolában. Pályáját a MÁV-nál mérnökként kezdte, majd m. kir. vasúti és hajózási főfelügyelő volt. Miniszteri tanácsosként 1920-ban kényszernyugdíjazták a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása miatt.¹²³

¹¹⁷ BTM A KOi. 586/1944. nov. 7.

¹¹⁸ BTM A KOi. 604/1944. nov. 18.

¹¹⁹ BTM A KOi. 613/1944. nov. 22.

¹²⁰ BTM A KOi 607/1944. okt. 25., 614/1944., 629/1944. nov. 20., 640/1944. dec. 5.

¹²¹ BTM A KOi. 661/1944. nov. 30. Szálasi 1944. okt. 18-án

elrendelte a teljes mozgósítást, nov. 8-án azt, hogy minden 17-60 év közötti férfi jelentkezzen katonai szolgálatra, dec. 10-én pedig elrendelte minden 17-70 éves hadkötelezettségét.

¹²² BTM A KOi. 664/1944. dec. 18.

¹²³ Erről az 1927. jan. 30-án írt Pro memoria című feljegyzéséből értesülünk. Ebben visszaemlékezik 1918 őszére, az őszirózsás

Ezután kezdett régészettel foglalkozni. 1931-től végzett ásatásokat a főváros középkori emlékeinek kutatása céljából, a Fővárosi Múzeum keretein belül (nyéki kastély, budaszentlőrinci pálos kolostor, Bugát utcai Szt. Lázár-templom, tabáni Szt. Gellért-templom, vízivárosi Szt. Péterváros, Városkút, Fehéregyháza, Óbuda stb.). Nevéhez fűződik a főváros középkorának rendszeres régészeti kutatása. Ásatásait feldolgozta és megjelentette. Javaslatokat tett a további kutatásokra, és foglalkozott a feltárt maradványok megóvásával is.¹²⁴ Lépéseket tett a Tanács felé, hogy az építkezésekről, azok megkezdése előtt értesítsék a Régészeti és Ásatási Intézetet, elsősorban a Vár, a várlejtő, Tabán, Óbuda, Belváros vonatkozásában.¹²⁵ Nagy Lajos így írt Garádyról a Múzeum 1945. év első felében végzett tevékenységéről készített jelentésében: „Mindenre kiterjedő érdeklődése, pontos munkája sok értéket mentett meg a főváros történetírása számára. Még sok ásatási jelentést, tanulmányt kívánt elkészíteni, az Intézet még sokévi tudományos munkát várt tőle. ... halála a főváros múltját kutatóknak szomorú vesztesége.”¹²⁶ Tudományos kéziratok hagyatéka és könyvtára, végakaratainak megfelelően a Fővárosi Múzeumba került.¹²⁷

A múzeumi szervezet részlegei különböző mértékben szenvedtek kárt. A Károlyi-palotát az ostrom alatt „állandóan gyalogos vonatsoztagok szállták meg, kocsipark volt az udvaron. Ezért állandóan tüzéségi tűz alatt állt és sok találat érte ... A légbombázásoktól is szenvedett. Nagy veszélyt jelentett a Franklin-palota égése.” A földszinti irodahelyiségeket istállónak használták, „a könyvtár egy részét a lovak alá dobták szalma helyett”.¹²⁸ Egy leírás szerint a háború végzetével a kapu alatt és az udvaron „több mint 40 lóhulla hevert”.¹²⁹ A Központi Igazgatóság nem hagyta el az épületet, de a Régészeti és Ásatási Intézet és a Képtár több alkalmazottja is itt vészelte át az ostromot, Zakariás G.

Sándor tanácsjegyzővel együtt. (Többben azért laktak ott, mert a lakásukat bombatalálat érte.) A műtárgyak megóvásában, a viszonylag kevés veszteségben ennek nagy szerepe volt.¹³⁰ A gyűjtemények megőrzéséért, az értékes műtárgyak Nyugatra szállításának megakadályozásáért Nagy Lajos és munkatársai mindent elkövettek. Egy feljegyzés szerint Zakariás G. Sándor még 1944 októberének végén érintkezésbe lépett a De Gaulle-kormány képviselőjével, és menlevelet szerzett a gyűjtemények számára, amelyeknek védelmét a szövetséges hatalmak képviselője vállalta. A hivatalos rendeletre szállításra előkészített ládákat pedig a muzeális értékű anyag helyett könyvtári duplumokkal, kiadványokkal, fényképmásodpéldányokkal töltötték meg, s húzták az időt a szállítás előkészítését igazoló jelentés beadásával is. Ezalatt a tárgyakat biztos helyre menekítették. Az oroszok 1945. január 18-án szállták meg a Károlyi-palotát. Zakariás G. Sándor hamarosan kapcsolatba lépett a Magyar Nemzeti Múzeummal, amelynek segítségével február 2-án megszerezte az orosz parancsnokság védlevelét.¹³¹ Pest ostromának végzetével, január 18-a után a dolgozók azonnal hozzáfogtak a romeltakarításhoz, a helyiségek, az ablakok, a bútorok rendbehozatalához.¹³² Április végén már olyan állapotban volt az épület, hogy az aquincumi, a középkori és a kiscelli részleg műtárgyainak egy részét el tudták ott helyezni. (Ezért júliusban a még ott lévő Felsőbb Zeneiskolának át kellett adnia helyiségeit a Múzeum számára.)¹³³

A múzeumi szervezet többi részlegével Nagy Lajos február 18-tól már megfelelő kapcsolatban volt.¹³⁴ A kapcsolattartás a jövő-menő alkalmazottak útján volt lehetséges. Az ostrom idején semmit sem tudtak egymásról. „Mindnyájuk sorsáért nagyon aggódtunk. Ellentétes és rossz híreket kaptunk ugyanis a kastély helyzetéről és a pusztításról” – írta Nagy Lajos egyik levelében.¹³⁵

forradalommal kapcsolatos eseményekre, benyomásaira. Az események hatására csatlakozott a szocialistákhoz, s olvasott a szocializmusról, olvasta Marx, Engels és Kautsky munkáit. Belépett az Alkalmazott Mérnökök Országos Szövetségébe. Garády Sándor hagyatéka, BTM A. ltsz.: H.155-79.

¹²⁴ Garády Sándor hagyatéka, BTM A. ltsz.: H.18-79.

¹²⁵ BTM A KOi. 1941. máj. 25.

¹²⁶ BTM A KOi. 1945. júl. 16.

¹²⁷ BTM A KOi. 49/1945. ápr. 19., 27., 235/1945. júl. 5., 286/1945. júl. 19. Garády Sándor hagyatéka a Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Adattárában van, ltsz.: H.1-174-79. A hagyaték részletes ismertetését l.: GYURICZA, 1991. 88-100. A Garády Sándorról írt megemlékezések felsorolását l. uo. 140., 17. jegyzet alatt. A hagyaték előzetes rövid ismertetését l.: K. VÉGH, 1988.a. 588-589. Garády munkásságáról l. még: LÓCSY-KUBINYI, 1964. 24-25.

¹²⁸ BTM A KOi. 176/1945., 1945. júl. 16.

¹²⁹ Egy év története. Bp., 1946. 151.

¹³⁰ L. 128. jegyzet.

¹³¹ Nagy Lajos hagyatéka, BTM A. ltsz.: H.226-79. Zakariás G. Sándor tanácsjegyző 1944. végű lépéseihez kapcsolódó dokumentumok: a múzeum központi igazgatójának 1944. dec. 15-i meghatalmazása dr. Molnos Lipót, a párizsi Magyar Intézet igazgatója számára, hogy tárgyalásokat folytasson „a Budapestben akkreditált külföldi hatalmak konzuli képviselőivel a székesfővárosi múzeumok keretébe tartozó intézmények és könyvtárak biztonsága érdekében.”; egy másik irat szerint Zakariás G. Sándor a gyűjtemények megmentése érdekében kifejtett tevékenységéért 1945. jún. 8-án Vas Zoltán polgármester elismerését fejezte ki és 3000 P jutalomban részesítette. (E dokumentumok a Magyar Nemzeti Múzeum legújabbkori fősztályának iratgyűjteményében található, ltsz.: 4096.)

¹³² L. 128. jegyzet.

¹³³ BTM A KOi. 65/1945. ápr. 20., 154/1945. máj. 28.

¹³⁴ Jelentés a Régészeti és Ásatási Intézet munkásságáról (1945-1946.). BTM A KOi. 1946. nov.

¹³⁵ BTM A KM. 45/1945. márc. 28.

A kiscelli kastély épületei közül a templom sérült meg legjobban, szinte teljesen rommá lőtték. Az alatta lévő óvóhelyen elhelyezett gyűjteményi ládákat vastag törmelék borította. Schoen Arnold kérésére a romeltakarításhoz a Tanácson keresztül az Internálási Osztály „20-25 főnyi nyilas internáltat” rendelt ki július 30-tól.¹³⁶ Az igazgató kérte a templom megrongálódott falainak megerősítését is, hogy a pincében lévő muzeális anyagot, többek között az Aquincumi Múzeum tárgyait, mielőbb felhozhassák és kicsomagolhassák. Azonban nem történt semmi, mert többször, még 1946 júliusában is meg kellett ismételnie kérését.¹³⁷ További problémát jelentett, hogy alig múltak el a háborús események, felfegyverzett betörő- és rablóbandák fosztogatták a Múzeumot, elsősorban a templomépületben lévő gyűjteményeket. Az ostrom alatti és utáni fosztogatások eredménye egy 1948-ban a Múzeumról megjelent ismertetés szerint: a biedermeier ruhagyűjtemény 1/10-ét, a színészeti kosztüm- és a Blaha-gyűjtemény 50 %-át hagyták meg, megdézsmálták a keleti-szőnyeg állományt, az érem- és plakettgyűjteményt, a metszetanyag 1,5 %-os veszteséget szenvedett. Sértetlenül maradt a kézirat, az okmány- és az ötvösgyűjtemény.¹³⁸ Schoen Arnold a betörések miatt védelemért ismét a polgármesterhez fordult, mivel a III. kerületi rendőrkapitányság által kiküldött őrszem csak nappal vigyázta az épületet.¹³⁹

A Halászbástya északi tornya is megsérült, de a benne lévő Középkori Múzeum gyűjteményeivel együtt viszonylag épségben megmaradt. Tetőfedésre, üvegezésre, kőműves-, asztalos-, lakatosmunkára azonban itt is szükség volt. Nagy Lajos sürgette e munkálatokat, mert úgy gondolta, hogy elvégzésük után rövid időn belül megnyithatják a Múzeumot a nagyközönség előtt.¹⁴⁰

Az ostrom után rövid időn belül megtörtént a múzeumi szervezethez tartozó kisebb kiállítóhelyek, romterületek szemléje, a háború okozta károk felmérése és a helyreállítás megkezdése (Eskü téri Földalatti Múzeum, Flórián téri római fürdő, Nagyszombat utcai amfiteátrum, cella trichora, nyéki kastély, Bugát utcai Szt. Lázár-templom, pesti középkori városfalmaradvány, Margit körüti városfal, tabáni romok, pálos kolostor). Mindenütt javí-

27. kép. A Kiscelli Múzeum északnyugatról, az ostrom után. 1945.

tani, illetve pótolni kellett a védőtetőket, a kerítést, a falakat.¹⁴¹ A Múzeum vezetése a Földalatti Múzeum, a pesti városfalmaradvány és a tabáni romok területének rendbehozatalához 12, a Középkori Múzeumhoz 10 személyt kért a közmunkára kirendeltek közül a kerületi elöljáróságoktól. A Középkori Múzeumnak kellett gondoskodnia az ostrom során megsérült belvárosi templom faragott köveiről, felszerelési tárgyairól, középkori freskójának restaurálásáról és a Mária Magdolna-templom maradványairól is.¹⁴² Ugyancsak a Fővárosi Múzeumnak kellett szeptembertől gondoskodnia a hozzácsatolt Petőfi Múzeum (VI., Bajza utca 27.) épületének helyreállításáról. A Múzeum ideiglenes vezetésével Bertalan Vilmost, a Történeti Múzeum tisztviselőjét bízták meg.¹⁴³ A Petőfi Múzeum átvétele a Petőfi Társaságtól hivatalosan 1946. február 5-én történt meg. Ideiglenes vezetője Lestyán Sándor szerkesztő, majd november 20-tól ismét Bertalan Vilmos lett.¹⁴⁴ (Később a Petőfi Múzeumhoz csatolták a József Attila Emlékgyűjteményt.)¹⁴⁵

A romeltakarítással, az épületek helyreállításával párhuzamosan megvizsgálták a gyűjteményeket, felmérték a károkat. Az első helyzetjelentést Nagy Lajosnak Schoen Arnoldhoz 1945. március 28-án írt leveléből ismerjük: „A bazilikába mentett anyag sértetlen. A Halászbástyába szállított anyag az új

¹³⁶ BTM A KM. 220/1945. júl. 25.

¹³⁷ BTM A KM. 353/1946. júl. 13.

¹³⁸ Budapest Székesfőváros Történeti Múzeuma. Magyar Művészet 1948. 3. sz. 146.

¹³⁹ BTM A KM. 15/1945. ápr. 7., 23/1945. ápr. 23.

¹⁴⁰ BTM A KO. 1945. ápr. 23., 128-129/1945. jún. 1.

¹⁴¹ BTM A KO. 29/1945. ápr. 3., 59/1945. ápr. 20., 79/1945., 85/1945. máj. 14., 1945. júl. 16.; Nagy Lajos hagyatéka, BTM A. ltsz.: H.225-79.

¹⁴² BTM A KO. 1945. máj. 17., 27/1945. máj. 30., 132/1945. jún.

1., 177/1945. jún. 2.

¹⁴³ BTM A KO. 385/1945. szept. 16., 389/1945. szept. 20., 429/1945. okt. 3. A 223.220/1945/XI.sz. polgármesteri határozat alapján a Petőfi Múzeumot (korábban Petőfi Ház) a főváros kezelésébe vette.

¹⁴⁴ BTM A KO. 94/1946. febr. 5., 117/1946. febr. 7., 38/1947. jan. 12.

¹⁴⁵ RADNÓTI ALADÁR: A Fővárosi Múzeumok profilozása. BTM A RO. – Aquincumi Múzeum 598/1951.

aquincumi szállítmányokon kívül szintén megmenekült. A Károlyi-palota pincéjébe szállított anyag is jól átvészelt. A Képtár sokat szenvedett.” A kiscelli kastély gyűjteményeinek helyzetét még nem ismer- te.¹⁴⁶ Az év folyamán megtörtént a pincékben elhelyezett műtárgyak nagy részének a felhozatala és kicsomagolása. Az értékesebbeket azonban helyükön hagyták, mert még jó ideig nem tudtak gondoskodni biztonságosabb elhelyezésükről. A kiscelli kastélyban pedig a vastag omladék eltakarításának elhúzódása hátráltatta a ládák kibontását. Így az elpusztult, hiányzó tárgyakra a végleges jegyzéket csak 1946-ban tudták elkészíteni.¹⁴⁷ A gyűjtemény védelme az ostrom idején legnehezebb volt a Halászbástyán lévő Középkori Múzeumban. A német katonaság feldúlta az Aquincumi Múzeum leleteit tartalmazó ládákat, és a középkori kömlékek egy részét elhurcolta barikádok, fedezékek építéséhez. A gyűjteményt Virágh Antal altiszt őrizte hősi- esen és gyűjtötte újra össze a széthordott leleteket, amint lehetett. A Képtár és a Petőfi Múzeum itt elhelyezett anyaga épségben megmaradt. A Középkori Múzeum – a Károlyi-palotába elszállított – segédgyűjteményeinek (műszaki felvételek, leltárak, fényképanyag) jelentős része elpusztult.¹⁴⁸

A veszteségről az első becslést a Városi Szem- lében 1946-ban megjelent közlemény adja, amely szerint – mivel az egyes múzeumok főbb értékeit a háború alatt megbízható helyeken tárolták – „sikerült a károsodás mérvét 10 %-ra csökkenteni”.¹⁴⁹ Az igazgatóság részéről készített jelentések szerint a háborús károk a következők:

Aquincumi Múzeum¹⁵⁰

épületkár	51000 aP	(40 %)
berendezés	17200 aP	(90 %)
bútorok	2000 aP	(10 %)
gyűjtemény	5124 aP	(25 %)
könyvek	5 db	

Régészeti és Ásatási Intézet¹⁵¹

épületkár (a Fővárosi Képtár épülete)
helyiségek száma
1943:18
1944: 5 (a többi használhatatlan)
1946:18 (rendbe hozva)

bútorok, felszerelési tárgyak	10173,24 aP	(60 %)
gyűjtemény	1200,00 aP	(5 %)
könyvek	593,01 aP	(4 %)

Középkori Múzeum (Halászbástya)¹⁵²

épületkár 40000 aP
helyiségek száma
1943:23
1944:15
1946:19

bútorok, felszerelési tárgyak	1698,19 aP	(20 %)
gyűjtemény	2000,00 aP	(12 %)
könyvek	1200,00 aP	(4 %)

Történeti Múzeum (Kiscell)¹⁵³

épületkár
helyiségek száma
1943:45
1944: 5 (a többi használhatatlan)
1946:20 (rendbe hozva)

¹⁴⁶ BTM A KMi. 45/1945. márc. 28.

¹⁴⁷ BTM A ROi. 1945. dec. 20., BTM A KOi. 1945. okt. 25., 688/1945. dec. 20.

¹⁴⁸ BTM A KOi. 1945. júl. 16. A Középkori Múzeum viszony- tagságairól, Virágh Antal helytállásáról részletesen olvas- hatunk Virágh Antal visszaemlékezésében. VIRÁGH, 1981.

¹⁴⁹ A főváros újjáépíti közművelődési intézményeit. Városi Szemle, 1946. 5. sz. 390. Találkozunk téves adattal is, amely szerint a Nyugatra vitt „aranyvonaton” voltak többek között a „Fővárosi Történeti Múzeum” aranykincsei is, amelyek másokkal együtt 1947 végére visszakérültek. FRIGDER, 2000. 17. Elszállított aranykincsekről nincs tudomásunk.

¹⁵⁰ BTM A KOi. 1946. dec. 4.

¹⁵¹ BTM A KOi. 1946. máj. 18., dec. 4.

¹⁵² Uo.

¹⁵³ Uo., továbbá: BTM A KMi. 202/1946., 205/1946., 545/1946., 588/1946. nov. 22., 613/1946. dec. 6. Supka Magdolna későbbi (BTM A KMi. 504/1947. okt. 25.) összeállításában 25 db bútor, 26 db érem és plakett, 41 db metszet szerepel hiányként, tehát összesen 92 db tárgy. Az iratokból nem derül ki, milyen szempont szerint készült a kimutatás.

bútorok, felszerelési tárgyak	30573,000 P	(33,12 %)
gyűjtemény (1867 műtárgy)	133,701 P	(10,00 %)
könyv	3727,000 P	(0,30 %)
Schmidt-gyűjteményből (22 db tárgy)	42430,000 P	

Fővárosi Képtár

A Képtárat főleg a háború előtt – hivatalok, szállodák stb. díszítésére – letétbe kiadott festmények elpusztulása miatt érte veszteség.¹⁵⁴ 1948-ban, Jeszenszky Sándor összeállításában, ennek figyelembevételével szerepel a Képtárnál 1985 db műtárgy.¹⁵⁵

A múzeumi szervezet alkalmazottainak egy része a munkahelyén vészelte át az ostromot, s annak végeztével azonnal megkezdtek a helyreállítást. Másik része az ostrom után hamarosan jelentkezett az elérhető részlegnél, s ott kaptak beosztást. Az ostrom alatt és után a Múzeum védelmében, a romeltakarításban és egyéb tevékenységben kitűnt dolgozókat Nagy Lajos jutalomra terjesztette fel. Vas Zoltán polgármester 27000 pengő jutalmat rendelt el számukra.¹⁵⁶

Az alkalmazottak egészségi állapota, a közelítési nehézségek miatt Nagy Lajos már februárban – a Tanács ebédeltetési akciója keretében – étkeztetést kért a Központi Igazgatóság és a Régészeti és Ásatási Intézet, valamint a Fővárosi Képtár 26 dolgozója számára. Kérésének indoklása érzékelteti az akkori állapotokat: „odaadó munkásságot fejtenek ki, hogy e nagy területen a romokat eltakarítsák, a környező járdát és utcarészt kitakarítsák, a termeket a befolyó hólétől való beázástól megmentsék, a padlásról az omladékot eltávolítsák stb. Ezt az erős testi munkát igénylő tevékenységet a pincelakásban leromlott szervezetek csak valamelyes táplálkozás mellett képesek elvégezni, ami legtöbbjüknek ellátatlanságuk miatt nincs biztosítva.”¹⁵⁷ Március 28-án, a Schoen Arnoldhoz küldött levelében írta: „Az ellátásunk gyenge. Jegyre kapunk naponta egy kistányér levest egy darab kenyérral. A többi magunknak kell megszerezni feketén. Fő táplálék a burgonya ... Egy-

két munkás vidékre utazott enni valóért ...”¹⁵⁸ Az augusztusi jelentésben olvassuk: „1 tisztviselőt és esetenként a munkásokat az összes múzeumok élelemszerzési ügyei kötik le”.¹⁵⁹ Májusban a Közéleti Kormánybiztossághoz küldött levelében a 60 fő alkalmazott és 172 családtag számára húskonzervek, júniusban élelmiszer-pótdagok kiutalását kérte.¹⁶⁰ A polgármestert pedig kérte, hogy a Városházán működő étkeztetésben részesítse a Múzeum dolgozóit.¹⁶¹ Munkabérfizetés ügyében Nagy Lajos már márciusban a Tanácshoz fordult. A helyzet érzékeltetésére közölte, hogy pl. a Kiscelli Múzeum dolgozói, akik „rendkívül nehéz viszonyok között úgyszólván pénz és élelem híján teljesítik szolgálatukat”, decemberben kaptak utólagra fizetést.¹⁶² A polgármester válaszában megígérte, hogy július 15-ig a Tanács minden tartozását kifizeti alkalmazottainak, addig pedig 1000 pengő előleget kap az, aki januártól márciusig legalább 40 napot dolgozott.¹⁶³ Ugyanakkor május folyamán a polgármesternek jelenteni kellett a fölösleges dolgozókat, akiket más munkahelyre oszthatnak be. Nagy Lajos közölte, hogy 1 kezelő kivételével a teljes állományra szükség van.¹⁶⁴

Nagy Lajos az 1945. június 8-án, a Múzeum helyzetéről polgármesteri rendeletre benyújtott jelentésében 1 fő tudományos tisztviselő (nyilvánvalóan Garády Sándor pótlására), a Központi Igazgatóságra 1 számvevősegi tisztviselő, 1 altiszt, a Régészeti és Ásatási Intézethez 1 számtiszt és idegen nyelveket ismerő gépíró, a Középkori Múzeumhoz 1 fő alkalmazott felvételét kérte. Ugyancsak szükségesnek látta – a már régebben felvetett tervnek megfelelően – egy központi konzerválóműhely felállítását.¹⁶⁵ Válaszul, a háborúban eltűnt alkalmazottak pótlására, mindössze 2 hivatalnokot kapott a Múzeum.¹⁶⁶ Nagy Lajos a létszámot azért akarta gyarapítani, mert a muzeológiai feladatok az épületbontások következtében szinte kétszeresen megnövekedtek.¹⁶⁷ Az élet megindulását jelzi, hogy a háború előtti évekhez hasonlóan, a Tanács által – a hozzá tartozó intézmények, hivatalok számára – szervezett díjmentes, de munkaidőn túl tartott nyelvtanfolyamok ismét megkezdődtek, amelyekre a Múzeum dolgozói közül is sokan jelentkeztek

¹⁵⁴ MM 1985. 121.; FÖLDES, 1998a. 16.

¹⁵⁵ JESZENSZKY, 1948. 101. Uj. a Történeti Múzeum műtárgyvesztése 114 db, de nem tudjuk, milyen szempont alapján. Az 1952-es közgyűjteményi hiányjegyzékben a Fővárosi Képtárnál mindössze 2 db kép és 1 db szobor szerepel, a Történeti Múzeumnál pedig 40 db kép, 14 db szobor, illetve dombormű, 12 db érem, 2 db szőnyeg, 4 db kerámia, 3 kályha, 26 db bútor, tehát összesen 101 db tárgy. JESZENSZKY, 1952.

¹⁵⁶ BTM A KOi. 176/1945., 134/1945. jún. 1., 197/1945. jún. 19., 297/1945. ápr. 10., 302/1945. aug. 13.

¹⁵⁷ BTM A KOi. 6/1945. febr. 25.

¹⁵⁸ BTM A KM. 45/1945.

¹⁵⁹ BTM A KOi. 344/1945. aug. 30.

¹⁶⁰ BTM A KOi. 99/1945. máj. 18., 166/1945. jún. 9.

¹⁶¹ BTM A KOi. 169/1945. jún. 13.

¹⁶² BTM A KM. 1/1945. márc. 20., KOi. 1945. júl. 16.

¹⁶³ BTM A KM. 155/1945. jún. 20.

¹⁶⁴ BTM A KOi. 102/1945. máj. 19.

¹⁶⁵ BTM A KOi. 163/1945. jún. 8.

¹⁶⁶ BTM A KOi. 1945. júl. 16.

¹⁶⁷ BTM A KOi. 163/1945. jún. 8.

(a nyelvek között az orosz is szerepelt.) Ugyancsak jelentkezni lehetett külföldi ösztöndíjakra is.¹⁶⁸

1945 nyarán, rendelet értelmében, a Fővárosi Múzeum alkalmazottainak is meg kellett jelenniük a Városházán az igazolóbizottság előtt, amely azt vizsgálta, hogy a közalkalmazottak magatartása az előző években sértette-e a magyar nép érdekeit (tagja volt-e fasiszta pártnak, illet támogatott-e, működését helyeselte-e, a háborúba belépés vagy részvétel mellett fejtett-e ki propagandát stb.). A Múzeum dolgozói közül 1 „kezelő” beosztásban lévő alkalmazottat bocsátottak el ilyen vétségek miatt.¹⁶⁹

A belső helyreállítási és gyűjteményrendezési, revíziós munkák mellett nagy feladatot jelentett a romos épületek bontása, romeltakarítás során előke-rülő emlékek mentése. Nagy Lajos így írt erről: „nagy feladatot ró a Múzeumra az elpusztult régi városrészekben folytatandó állandó régészeti kutatás. A házak pusztulása következtében most alkalom nyílik a falak és átépítések szakszerű vizsgálatára. Az eddigi kutatások különösen a vár területén kiváló eredményeket hoztak.” A Tanács a Vár középkori maradványainak figyelésére, őrzésére felhívta az I. kerületi elöljáróságot, a háztulajdonosokat, lakókat, a romeltakarítást végzőket. A bontási engedélyeket tájékoztatás céljából megkapta a Múzeum, a korábbi gyakorlatnak megfelelően.¹⁷⁰

A terepmunkák mellett már a nyár folyamán hozzákezdtek a főváros múltját bemutató kiállítás előkészítéséhez. Megkezdték a tudományos feldolgozó munkát is, elindították a Budapest Régiségei XIV. kötetének kiadását, amely 1946 tavaszán jelent meg. Ugyancsak dolgoztak a Középkori Köemléktár kiállításának mielőbbi megnyitására is.¹⁷¹ Az újkori részleg feladata volt a romos fővárost megőrkítő rajzok, festmények gyűjtése, vásárlása, amit a Tanács is szorgalmazott. A polgármester már márciusban megbízásokat adott ilyen témájú alkotások elkészítésére.¹⁷² A Múzeum fényképek vásárlásával, illetve készíttetésével egészítette ki ezt a gyűjte-

ményt.¹⁷³ A Történeti Múzeum fontos feladata volt az eltűnt tárgyak visszaszerzése is. Ennek érdekében figyelemmel kísérték az árveréseket,¹⁷⁴ ugyanakkor voltak magánkereskedők, akik visszajuttatták a Múzeumba az általuk megvásárolt régiségeket.¹⁷⁵ A Képtár gyűjteménye már ez évben gyarapodott (pl. július 1-19. között 44 db alkotással), elsősorban – a képzőművészeti élet újjáéledését elősegítő – tanácsai vásárlások révén.¹⁷⁶ Az 1945. január 18. és február 28. között eltűnt 74 képpel kapcsolatban Vas Zoltán polgármester adott ki felhívást.¹⁷⁷ A festményekről készült fényképeket a Múzeum átadta az Árverési Csarnoknak, a nevesebb műkereskedőknek, és eljuttatta mindazon helyekre, ahol megkísérelhették eladni azokat. A sajtóból tudjuk, hogy a 10 legértékesebb alkotás képét „Ki tud róla?” felirattal ellátott táblán színházak és mozik előcsarnokában helyezték el, remélve a közönség segítségét.¹⁷⁸ Mindezen feladatok mellett a Képtár is készült kiállításokra. A júliusi jelentésből tudjuk, hogy Némethy Károly tanácsnok a Képtár gyűjteményeit felajánlotta a munkások Kassák Lajos által szorgalmazott képzőművészeti nevelése, gyárakban rendezendő vándorkiállítás céljára. A Múzeum 50 képével nyílt meg 1945 júliusában a csepeli Weiss Manfréd gyárban a főváros első „munkáskiállítása”.¹⁷⁹ A Károlyi-palota helyreállított termeiben pedig szeptember 1-jén nyitotta meg a Képtár az utolsó 50 év képzőművészeti alkotásaiból rendezett kiállítását „Képzőművészetünk újítói Nagybanától napjainkig” címmel. Ezzel a kiállítással a főváros múzeumi közül a Székesfővárosi Történeti Múzeum nyitotta meg elsőként kapuját a háború után a nagyközönség előtt.¹⁸⁰ Genthon István így értékelte: „Ha nem is régi terjedelmében áll a szépre vágyó közönség rendelkezésére – ehhez még termeinek további sorát kell megjavítani – de jelentkezik, megmutatja, hogy él, gyarapszik, falai közé invitálja azokat, akik nemrég még elérhetetlen álomnak tartották a múzeumokban való, szemtelket üdítő vizsgálódásokat.”¹⁸¹ Dercsényi Dezső szerint

¹⁶⁸ BTM A KOi. 96/1945. máj. 9., 349/1945. aug. 30., 365/1945. szept. 7.

¹⁶⁹ BTM A KOi. 247-248/1945. júl. 4., 264/1945. júl. 10., 589/1945. okt. 13.

¹⁷⁰ BTM A KOi. 549-550/1945. okt. 24., 552/1945. okt. 4. stb. Idézzük a Vár területén folyó romeltakarítással kapcsolatosan Virágh Antal visszaemlékezését: „Kisvasút volt építve a Vár területén, minden utcában, és régi kis mozdonyok hordták le a Vérmező területére a hozzákötött 8-10 kocsit, megrakva törmelékkel ... ami ... feltöltötte a Vérmezőt ... Még régi módon fűtült is a kis mozdony, amikor lefelé ment, vagy visszafelé üresen jött fel a Várba.” VIRÁGH, 1981. 141. A visszaemlékezés részletesen foglalkozik a Várban folyó feltárások megszervezésével, körülményeivel, eredményeivel.

¹⁷¹ BTM A KOi. 50/1945. ápr. 5., 82/1945. máj. 9., 1945. júl. 16.,

308/1945. aug. 14., 314/1945. aug. 18., 344/1945. aug. 30., 1945. okt. 12., 539/1945. nov. 8.

¹⁷² BTM A KMi. 51/1945. márc. 27., 122/1945. jún. 6., 11., 218/1945. júl. 26., BTM A KOi. 259/1945. júl. 16., 18.

¹⁷³ BTM A KMi. 279/1945. nov. 17.

¹⁷⁴ BTM A KMi. 60/1945. ápr. 23.

¹⁷⁵ BTM A KMi. 281/1945. júl. 26., 126/1946. máj. 29.

¹⁷⁶ BTM A KMi. 1945. nov. 27. A Képtár gyűjteménye 1945. decembertől 1946. novemberig 225 alkotással gyarapodott: Egy év története. Bp., 1946. 151.

¹⁷⁷ BTM A KOi. 107/1945. máj. 11., 259/1945. júl. 16., 18.

¹⁷⁸ „Ki tud róla?” Fényképmásolatok útján keresi legszebb festményeit a Fővárosi Képtár. Világ, 1945. jún. 5.

¹⁷⁹ BTM A KOi. 259/1945. júl.; Egy év története. Bp., 1946. 151.

¹⁸⁰ Egy év története. Bp., 1946. 151.

¹⁸¹ GENTHON, 1945. 28.

„a Fővárosi Képtár első kiállítása a romok között utat tört a művészetnek ...”¹⁸²

Az igazgatói jelentések tanúsága szerint 1945 második felére a Múzeum működése megfelelően alakult, szinte a háború előttihez hasonló szintet mutatta. Ezt jelzi, hogy már könyvvásárlásra, sőt kötetésre is volt lehetőség,¹⁸³ továbbá az is, hogy június 23-án a Károlyi-palota kertjében megkezdtek – a háború előtt közkedvelté vált – szabadtéri hangversenyeket.¹⁸⁴ Az augusztusban kiadott polgármesteri rendelet szerint havonta kellett munkatervet és beszámoló jelentést készíteni, mint régebben. (A határidő be nem tartásáért 1000 Ft pénzbírság volt a büntetés.)¹⁸⁵

A múzeumi szervezet életében 1945 legjelentősebb eseménye, hogy Vas Zoltán polgármester augusztus 31-én a 223.129/1945 - XI. sz. határozatában a régi budai városháza, az I. kerületi előjáróság Szentháromság utca 2. sz. alatti épületét kijelölte a Halászbástyán levő Középkori Múzeum elhelyezésére. Igazgatójának tervezetet kellett készítenie a beköltözésre, de a használható helyiséget azonnal igénybe is vehették. A polgármester elrendelte a helyreállítás megkezdését.¹⁸⁶ Az épület múzeumi célra történő átengedése egyébként már régebben felmerült. A főváros Múzeumi Bizottsága 1920. december 18-i ülésén felvetette az épület átengedését a túlszűfolt városligeti részleg számára, míg ennek helyét a Fővárosi Képtárnak szánta.¹⁸⁷ Később, 1931-ben Lechner Jenő terjesztette javaslatát a polgármester elé a Fővárosi Múzeum végleges elhelyezésére, „a főváros ezeréves múltját méltóan reprezentáló keretben”, a Várban, az előjárósági épületbe, amely „arra kínálkozik, hogy régészeti elhelyezésére használtassék fel.”¹⁸⁸

A polgármesteri határozatot megelőzően a kömléktár igazgatója, Gerevich László javaslatot terjesztett be a polgármesterhez (bizonyára az ő kérésére) az épület műemléki helyreállításáról és hasznosításáról. Az épületbe a Középkori Múzeum

elhelyezését javasolta.¹⁸⁹ Már szeptemberben megindult a helyreállítás, októberben elkészült a terv a Múzeum elhelyezésére, s megkezdődött a költözés is.¹⁹⁰

1946-ban folytatódott a Szentháromság utcai épület helyreállítása, részben saját erővel. Közben felvetődött egy – az őskortól a középkorig terjedő – kiállítás rendezése. Ezt azonban csak úgy tudták volna megoldani, ha az irodákat és a segédgyűjteményeket egy másik épületben helyezik el.¹⁹¹ Erre viszont nem volt lehetőség.

Lassan haladt a kiscelli kastély tetőzetének javítása, a sérült falak helyreállítása. Ezt kihasználva, a falakon tátongó nyílásokon át gyakran betörték, sőt falbontási kísérlet is volt.¹⁹² Az őszi folyamán felszámolták és elszállították a háborús időkre emlékeztető légőfelszereléseket.¹⁹³

1946-ban megindult a tervszerűbb ásatási tevékenység. Márciusban a polgármester elrendelte az aquincumi polgárváros területéből lőtér céljára elvett rész visszaadását, és utasította az igazgatót, hogy végezzenek ott próbaásatásokat, mielőtt a Tanács a terület végleges felhasználásáról dönt.¹⁹⁴ Így indult meg a kutatás a római polgárváros területén. Ásatást végeztek a Gellérthegyen, a XI., Andor utcai őskori lelőhelyen, és megkezdtek a királyi palota feltárását is.¹⁹⁵ A tervek között szerepeltek az óbudaí, a vizivárosi kutatások, valamint több műemlék helyszínén az ott előkerült emlékek bemutatása (a Belvárosi-templomban, a margitszigeti romok között, nyéki kastély romjainál, a vári domonkos templom tornyában). Foglalkoztak egy kultúrtörténeti gyűjtemény felállításának gondolatával is egy vári polgárházban.¹⁹⁶ A Múzeum többi gyűjteménye is gyarapodott, kivéve a könyvtárakat. Ugyanis ezek állománya a „fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus” könyvek kötelező beszolgáltatása miatt csökkent. Hiába kért Nagy Lajos e rendelet alól felmentést, hivatkozva a szakkönyvtári jellegre, nem kapta meg az intézmény.¹⁹⁷

¹⁸² DERCSENYI, 1946. 240.; FÖLDES, 1998a. 16.

¹⁸³ BTM A KOi. 293-294/1945. aug. 9.

¹⁸⁴ BTM A KOi. 259/1945. júl. 16., 18.; Egy év története. Bp., 1946. 151.

¹⁸⁵ BTM A KOi. 1945. aug. 11., 341/1945. aug. 13., 452/1945. okt. 10.; BFL: VIII.1003. sz.; polgármesteri rendelet: 17.952/1945. VIII. 13. és X. 25.

¹⁸⁶ BTM A KOi. 400/1945. aug. 31.

¹⁸⁷ TURCSÁNYI, 1921.

¹⁸⁸ Lechner Jenő professzor tervei a várbeli előjárósági palotával. Budai Napló, 1937. okt. 21.

¹⁸⁹ BTM A KOi. 1945. aug. 27.

¹⁹⁰ BTM A KOi. 429/1945. okt. 3., 405/1945. szept. 22., 24., 1945. nov. 17. Mivel az épületben nem tartózkodott állandóan múzeumi alkalmazott, csak egy jogcím nélküli lakó, a rossz közbiztonsági állapotok következtében lopták az ajtókat, ablakokat stb. Gerevich László felterjesztésére a polgármester kiköltöztette a lakót, és engedélyezte a Múzeum egy alkalma-

zotta számára a bentlakást. BTM A KOi. 1945. nov. 10., 689/1945. dec. 20., 21.

¹⁹¹ BTM A KOi. 133/1946. febr. 18.

¹⁹² BTM A KMi. 115/1946. márc. 5., 282/1946. máj. 27., 325/1946. jún. 22., 631/1946.

¹⁹³ BTM A KMi. 481/1946. szept. 3., okt. 2.

¹⁹⁴ BTM A ROi. 1946. márc. 12.; BFL VIII.1003. sz. jelentés, 1946. ápr. 17.

¹⁹⁵ BTM A ROi. 388/1946. máj. 15., 392/1949. Az ásatásokról bővebben I. SZILÁGYI, 1950.a. és BARANYAINÉ BÓNIS, 1950.a.

¹⁹⁶ BTM A KOi. 133/1946. febr. 18.

¹⁹⁷ BTM A KOi. 299/1946. ápr. 15., 328/1946. ápr. 23., 366/1946. ápr. 15., BTM A KMi. 223/1946. ápr. 23. A tudományos és közművelődési könyvtárak „megtisztítása” már 1945 tavaszán megkezdődött. 1949-től pedig előírták, hogy a különböző múzeumok milyen könyveket kötelesek megvásárolni (Marx, Engels, Lenin, Sztálin, Rákosi stb. művei). VOIT, 1994. 277.

28. kép. Az I., Szentháromság u. 2.sz. alatti régi budai városháza (később a Vármúzeum) épülete az ostrom után. 1945.

Az épületek helyreállítása tovább folyt. Ennek köszönhetően nyílt meg a Károlyi-palotában, a Fővárosi Képtár közreműködésével a „Virág a művészetben” című kiállítás, amely a fővárosi kertészet újjáépítési terveit mutatta be, a Képtár idevonatkozó képzőművészeti anyagával kiegészítve.¹⁹⁸ Ugyancsak itt rendezték meg a június 1-jén megnyílt „Budapest múltja” című kiállítást, amely az év kiemelkedő eseménye volt. Ezen a múzeumi szervezet együttesen mutatta be – 16 teremben a főváros történetét az őskortól az 1800-as évekig. Azért a Károlyi-palotát választották a tárlat helyéül, mert a Múzeum épületei közül ezt lehetett a leghamarabb alkalmassá tenni egy nagy kiállítás megrendezésére, s a közös bemutatkozásra a többi épület elhúzódo helyreállítása miatt gondoltak. A kiállítás négy részre tagolódott, a rendező osztályok szerint: Budapest őskora (Régészeti és Ásatási Intézet), Római kori elődeink mindennapi élete (Aquincumi Múzeum), Budapest középkori emlékei (Középkori Múzeum), Buda-Óbuda-Pest 1800 előtt (Történeti Múzeum). Az őskori és a népvándorláskori gyűjteményt most mutatták be először a nagyközönségnek. A kiállítás megrendezésével igen nehéz feladatot

vállalt magára a Múzeum, mivel a helyiségeken túl a tárlókat és egyéb eszközöket használhatóvá kellett tenni, a pincéből felhozott anyagokat restaurálni, s mindezt – a szűkös pénzügyi helyzet miatt – a rendezéssel együtt nagyrészt önerőből valósították meg. Maga a múzeumi vezetés így értékelte a teljesítményt: „Így összefoglalva, egységesen láthatta bárki, hogy a múzeumok kiveszik részüket az újjáépítésből, s az anyagi eszközök engedte keretek között annyit nyújtanak, amennyit csak lehet.” A rendezők célja: „mindenki számára közérthető módon rekonstruálni a főváros területén előttünk élt társadalmak történetét”. Ezért a bemutatott tárgyakat, eseményeket képekkel, rajzokkal, rekonstrukciókkal tették szemléletessé. Az iratok tanúsága szerint az új kor szellemének megfelelő „új elgondolású, népi” kiállítást rendeztek. Az 1800 utáni időszakot később tervezték bemutatni. A kiállítást Bechtler Péter helyettes polgármester nyitotta meg, s a neves vendégeket és a nagyközönséget Nagy Lajos igazgató s a tudományos munkatársak kalauzolták.¹⁹⁹ A sajtó is ismertette és értékelte: „a szétszórt és nehezen hozzáférhető anyag most így együttesen áttekinthető és szemléletes rendezésben élénk

¹⁹⁸ A főváros újjáépítési közművelődési intézményeit. Városi Szemle, 1946. 5. sz. 390.

¹⁹⁹ BTM A KOi. 180/1946. márc. 6., 435/1946. máj. 31., 503/1946. jún. 20., 21.; PATER, 1950. 417-418., 422.

tárul”.²⁰⁰ A kiállítás jelentőségét az is növelte, hogy a háború után ez volt az első régészeti kiállítás a fővárosban.²⁰¹ A tárlatnak sok látogatója volt, köztük sok iskolai tanuló és üzemi munkáscsoport. Számukra vezetést biztosítottak, amit különösen az iskolákkal kapcsolatosan tartottak fontosnak: „Az iskolák szakszerű vezetése sok időt vett igénybe, de a munka nem lesz eredménytelen, mert a főváros régi múltját bizonyító múzeumi tárgyak megbecsülése bizonyosan növekedni fog, ha az új generáció figyelmét ismételten ezek felé fordítjuk.”²⁰² Katalógus mellett a tanulók számára rövid ismertetőt is kiadtak.²⁰³ A kiállítás szakmai visszhangja igen kedvező, elismerő volt. Dercsényi Dezső így írt róla: „Bár az ostrom fokozott mértékben sújtotta Budapest székesfőváros múzeumait, mégis örvendetes aktivitást mutatnak és ismételten bizonyosságot tesznek munkakedvükről, alkotni tudásukról ... A fővárosi múzeumok az anyagi gondokkal küzdő, az infláció sarkantyújától hajszolt pesti ember elé mentek és a város szívébe, a Károlyi-palotába hozták el anyaguk javát, legértékesebb műtárgyaikat.” A kiállítás „rendkívül gazdag”, s a Fővárosi Képtár közel egy éve rendezett kiállításához „most méltón csatlakozik ... a többi fővárosi múzeumnak ez az impozáns seregszemléje.”²⁰⁴

„A Budapest múltja” című kiállítás november 17-ig volt nyitva. Decemberben, a Fővárosi Képtár rendezésében nyílt meg a „Fiatal magyar képzőművészek kiállítása.”²⁰⁵ Ugyancsak decemberben került sor a Tanács által szervezett „Budapest talpra áll” című tárlatra, amelynek anyaggyűjtésében és rendezésében a Múzeum is részt vett. A kiállítás a főváros újjáépítését mutatta be.²⁰⁶

A Múzeum légkörét, nehéz körülmények között végzett munkáját időnként megzavarták a létszámcsoökkentést célzó felsőbb utasítások,²⁰⁷ amelyekre jelentéseket kellett készíteni a munkakörökről, az azokat ellátók létszámáról és javaslatokat tenni munkakörök összevonására. A Múzeum vezetése úgy foglalt állást, hogy nemcsak hogy munkaköröket nem tudnak összevonni, hanem még további alkalmazottakra van szükség.²⁰⁸

Ezután következett a „megbízhatatlan” értelmiségi alkalmazottak béliára felvételéről szóló utasítás. Az összetartást, az intézmény érdekeinek figyelembevételét tükrözi a Domján Árpád szobrász-restaurátor elnökletével összeült üzemi bizottság ezzel kapcsolatos állásfoglalása. Ebben kijelentik, hogy a háború után az antidemokratikus elemeket elbocsátották, s most már nincs ilyen alkalmazott. A munkások kedvezően nyilatkoztak a tisztviselők demokratikus magatartásáról. A Múzeumban nemcsak a demokráciában, hanem a „reakció idején” is „a munkás és tudós testvéreként dolgoztak együtt”, mert a közös cél, a főváros múltjának kutatása egyformán lelkesítette a tudóst és a munkást. „A reakciós igazgatás, mely a kulturális fejlődést nem tartotta fontosnak, s a Fővárosi Múzeum demokratikus szellemét nem helyeselte, a tisztviselők létszámát sem gyarapította.” Ezért a Fővárosi Múzeumnál „oly kevés tisztviselő van, hogy a demokrácia magasabb kultúrigenyének kielégítésére talán kevés is, de csökkentésről itt szó sem lehet.”²⁰⁹ Az intézmény vezetése is megállapította a létszámról készített jelentésében: „Miután 1938 óta a múzeumok újabb osztályokkal bővültek, szükséges volna már régen a létszám növelése, mely azóta sem következett be.”²¹⁰ Az idézett iratok tükrözik az új politikai rendszer kívánalmait is: a múlt elmarasztalását és az új elvárásoknak – legalábbis kifejezésekben való – megfelelést. A fennmaradt iratok szerint a létszámcsoökkentést sikerült kivédeni, de új alkalmazásokra sem került sor. Nagy Lajos a polgármestertől a „Budapest múltja” című kiállítás őrzésére öt „hadigondozott rokkant” felvételének engedélyezését kérte, hogy más munkától ne kelljen elvonnia dolgozókat, a válasz szerint azonban a béliutazások befejezésig tilos új munkaerő alkalmazása.²¹¹

Az ősz folyamán a munkabérek kifizetése is gondot okozott, mivel a Tanács bérkerete kifogyott. Ezért a dolgozóknak biztosított villamosjegyekkel való takarékoskodás céljából október közepétől ötnapos munkaheteket vezettek be oly módon, hogy öt héten át hat napot kellett dolgozni, s minden hatodik hét kényszerszabadság volt.²¹²

²⁰⁰ RABINOVSKY, 1946. 561-562.

²⁰¹ GEREVICH, 1955. 47.

²⁰² BTM A KMi. 512/1946. okt. 12., BTM A KOi. 848/1946. nov. 19., 20., 1946. dec. 20., 37/1947. jan. 9.

²⁰³ Budapest múltja az őskori telepektől a világvárosig. Vezető. Bp., 1946.; Budapest múltja 1800-ig. Budapest Székesfőváros Iskolai Tanulmányi Kirándulásai. Szerk.: DR. DOMBI JÓZSEF. Bp., é. n. BTM A., ltsz.: M.20-79.

²⁰⁴ DERCSENYI, 1946. 239-240.

²⁰⁵ BTM A., ltsz.: M.18-79.; Ismertetését I. B. TUCHÁNYI, 1947.

²⁰⁶ BTM A., ltsz.: M.19-79.; VAS-ZOLTÁN, 1947. 112-113.; L. S., 1947. 114-115.; Budapest Székesfőváros Történeti Múzeuma. Magyar Művészet, 1948. 3. sz. 146.; PATEK, 1950. 422-423.

²⁰⁷ A rendelet szerint az 1937-38-as állapothoz képest 10 %-kal kell csökkenteni az állami és közigazgatási tisztviselők létszámát.

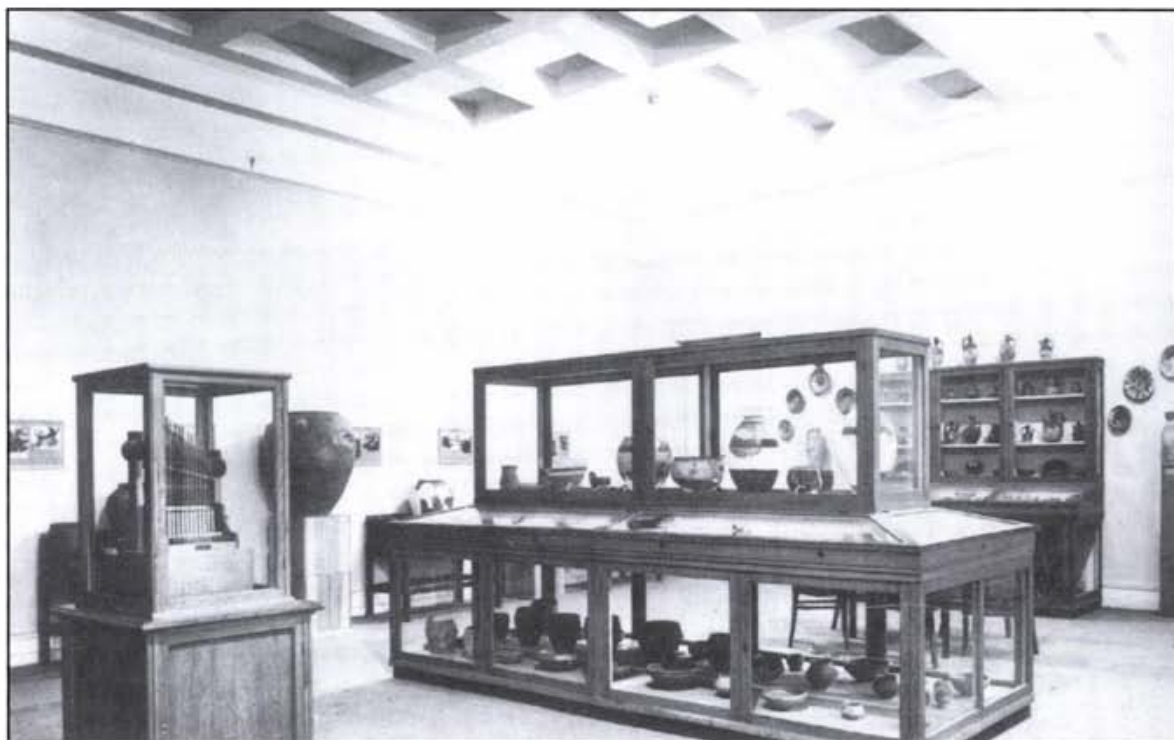
²⁰⁸ BTM A KOi. 143/1946. febr. 16., 144/1946. febr. 21.

²⁰⁹ BTM A KOi. 322/1946., BTM A KMi. 225/1946.

²¹⁰ BTM A KOi. 455/1946. jún. 6.

²¹¹ BTM A KOi. 535/1946. júl. 3.

²¹² BTM A KMi. 511/1916. okt. 14.

29. kép. A Károlyi-palotában megnyílt „Budapest múltja” c. első együttes történelmi kiállítás római kori része. 1946.

A Múzeum életében az 1946-os esztendő is szomorú eseménnyel zárult: elhunyt Nagy Lajos igazgató. Már szeptember elejétől nem tudott bejárni hivatalába, de beteggyárból is irányította az intézményt. Állapota súlyosbodása miatt a polgármester november 25-én megbízta Kopp Jenőt a központi igazgató helyettesítésével.²¹³ Nagy Lajos ugyanekkor értesült arról, hogy egyetemi nyilvános rendes tanári címet adományoztak számára, Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter indoklása szerint „a tudományos szakirodalom művelése és az egyetemi oktatás terén kifejtett érdemei elismeréséül”.²¹⁴ Ebből az alkalomból november 26-án a Fővárosi Tanács múzeumi igazgatói értekezletet hívott össze, amelyen jelen volt a tanács XI. ügyosztály részéről Péczely Béla főjegyző, Katona Lajos tanácsjegyző, a múzeumi szervezet részéről Kopp Jenő, Schoen Arnold osztályigazgatók, Gerevich László, Szilágyi János és Bertalan Vilmos megbízott igazgatók. Az értekezletet Péczely Béla tájékoztatta az eseményről, méltatva Nagy Lajos érdemeit: az ő nevéhez fűződik „az aquincumi kutatások új, intenzív megindulása ... a nagyszabású római erődláncot az ő biztos érzéke hozta napvilágra ... az aquincumi polgár mindennapi életét is megfoghatóvá tette ...”, ugyancsak az ő érdeme az aquin-

cumi orgona felfedezése és tudományos megoldása, a bennszülött fazekasság és a főváros őskorának kutatása, az Eskü téri római tábor felfedezése és a Földalatti Múzeum berendezése, a Régészeti és Ásatási Intézet létrehozása. Az értekezlet elhatározta, hogy „jókívánságait ... jegyzőkönyvébe foglalja és ennek a ... kivonatát ... küldöttség által adja át, megbízva a küldöttséget, hogy összes munkatársuk legbensőbb ragaszkodását és igaz jókívánságait tolmácsolja.”²¹⁵ Nagy Lajos december 10-én hunyt el 49 éves korában. A Kerepesi úti temetőben, a főváros által adományozott díszsírhelyen, december 14-én temették el.

Halálával nagy veszteség érte a Fővárosi Múzeumot és a magyar régészetet. A sajtóban is méltatták érdemeit, vezetői tevékenységéről megállapítva: „Annyi bizonyos, hogy a főváros jelenlegi múzeumi státusában nincs senki, aki ezt a feladatkört maradéktalanul el tudná látni.”²¹⁶ Nagy Lajost még utolsó napjaiban is újabb tanulmány megírása foglalkoztatta.²¹⁷ Tervei között szerepelt a Budapest története megjelent köteteinek – amelyekben aquincumi kutatásait összegezte – folytatása is. Tudományos munkáját a főváros már korábban is elismerte: 1935-ben neki ítélte a Ferenc József koronázási jubileumi alapítvány tudományos díját. 25 éves régészeti

²¹³ BTM A KMi. 885/1946. nov. 25.

²¹⁴ Nagy Lajos hagyatéka, BTM A., ltsz.: H.444-445-84.

²¹⁵ BTM A KOi. 869/1946. nov. 26.

²¹⁶ Szabadság, 1946. dec. 13.

²¹⁷ BTM A KOi. 37/1947. jan. 9.

munkásságáért pedig az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1946-ban Rómer Flóris Emlékéremmel tüntette ki. A Társulat 1947. június 28-án tartott közgyűlésén Oroszlán Zoltán főtítkári emlékezett Nagy Lajosra és méltatta érdemeit.²¹⁸ A főváros múzeuma részéről Szilágyi János irt megemlékezést a Budapest Régiségei és a Századok hasábjain. Úgy jellemzi Nagy Lajost, hogy „egyesítette magában a latin epigráfus, a nagy emlékeztető tárgyi régész és a műtörténész tehetségeit. A római provinciális (pannóniai) művelődésnek, szépművészetnek és az ókori mindennapi életnek nem volt nálánál jobb ismerője. Kutatásaival elsősorban a magyar főváros múltjáról való ismereteinket gyarapította.”²¹⁹ Közvetlen, fiatal munkatársa, Nagy Tibor az *Antiquitas Hungarica* oldalain irt nekrológot róla.²²⁰ Irodalmi munkásságát tanítványa, Bónis Éva állította össze²²¹, aki születésének 80. évfordulóján is nagy tisztelettel emlékezett meg róla,²²² miként a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat ülésén emlékezett rá.²²³

Nagy Lajosról mint emberről is nagy tisztelettel emlékeztek meg pályatársai, munkatársai és tanítványai: „A szó igaz értelmében ember volt ... Tisztviselőit szerette, minden munkájukban támogatta ... Mindegyiket munkája után becsülte meg ... De tisztviselő társai is szerették őt ...”²²⁴ „Az archeológia alázatos, tiszta szívű művelője, aki akkor volt boldog, ha tudása kincseit szórhatta, átadhatta másnak. Nem ismerte az önzést, a féltékenységet ... mint hivatali feljebbvaló közszeretnek örvendett, minden ügyben embersége vezette, s a háború utolsó hónapjainak nehéz viszonyai között bátran vállalt kockázatot, ha ezzel kollégáin segíthetett.”²²⁵

Nagy Lajos tervezte a főváros múzeumának további fejlesztését: az őskori és a népvándorlás kori gyűjteményt önálló osztályokká akarta kiépíteni, korszerű restaurátorműhelyt és fotólaboratóriumot akart felállítani, fejleszteni kívánta a szakkönyvtárat, évente megjelentetni a Budapest Régiségeit, tervezett újabb kiadványokat stb. Tervezte az általa megszervezett szentendrei múzeum további segítségét is.²²⁶ Munkásságáért hálából Szentendre városa 1958. október 25-én utcát nevezett el róla. A főváros

emlékkönyv megjelentetésével is ki akarta fejezni elismerését az elhunyt tudós iránt. A polgármester Alföldi András egyetemi tanárt bízta meg a szerkesztéssel,²²⁷ az emlékkönyv azonban sajnos nem készült el. 1962-ben bronzplakettet készítettek az emlékére.²²⁸ 1964-ben az Aquincumi Múzeum oszlopcsarnokában elhelyezték Nagy Lajos emléktábláját, amely Pátzay Pál alkotása. A felavatóbeszédet Oroszlán Zoltán, a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat elnöke tartotta.²²⁹

Nagy Lajos halála után fia, Nagy Tibor levélben értesítette a Múzeum vezetését, hogy édesapja végakarata szerint jegyzeteit, kéziratait, könyveit Alföldi András egyetemi tanárra bízta.²³⁰ A Régészeti és Ásatási Intézet 1947. januári munka-tervében már szerepelt Nagy Lajos tudományos hagyatékának rendezése, amelynek elvégzésére februárban a polgármesteri határozat Bónis Évát jelölte ki.²³¹ Bónis Éva a megbízás szerint rendezte az anyagot és nyilvántartást készített róla. Ez a szakmai hagyaték 1977-ben került a régészeti osztályról az akkor megalakult Régészeti Adattárba.²³² Életpályájának személyes jellegű dokumentumait fia, Nagy Tibor egyetemi tanár ajándékozta 1984-ben intézményünknek. Ezt az anyagot is az Adattár őrzi.²³³ Az ajándékhoz tartozik Nagy Lajos mellszobra, amelyet Domján Sándor szobrász készített 1944-ben, s az Aquincumi Múzeumban került elhelyezésre.²³⁴

²¹⁸ OROSZLÁN, 1946-48.

²¹⁹ SZILÁGYI, 1945-46. 308.; SZILÁGYI, 1950.b.

²²⁰ NAGY, 1947.

²²¹ BARANYAINÉ BÓNIS, 1950.b.

²²² B. BÓNIS, 1978.

²²³ Nagy Lajos hagyatéka, BTM A., ltsz.: H.448-84.

²²⁴ OROSZLÁN, 1946-48. 434. Mint embert és mint a régész-tudóst kiemelve, egyháztörténeti munkáit méltatta: ESZE, 1945.

²²⁵ B. BÓNIS, 1978.

²²⁶ BTM A KOi. 136/1946. febr. 18., 385/1946. máj. 13., 699/1946. szept. 20., 37/1947. jan. 9.

²²⁷ BTM A KOi. 462/1947. aug. 21.

²²⁸ BTM A Ki. 1076/1962. okt. 18.

²²⁹ Nagy Lajos hagyatéka, BTM A., ltsz.: H.449-84; BTM A Ki. 507/1963. máj. 9., 77/1964.

²³⁰ BTM A KOi. 902/1946. dec. 16.

²³¹ BTM A KOi. 921/1946. dec. 20., 1947. febr. 6.

²³² Nagy Lajos hagyatéka, BTM A., ltsz.: H.175-252-79.

²³³ Nagy Lajos hagyatéka, BTM A., ltsz.: H.426-450-84.

²³⁴ Nagy Lajos hagyatékának részletes ismertetését I. SZABÓ, 1991. Előzetes rövid ismertetését I. K. VÉGH, 1988.a. 587-588. Nagy Lajos születésének 100. évfordulója alkalmából az Aquincumi Múzeum kiállítást és konferenciát rendezett. ZSIDI, 1998.; Nagy Lajos emlékezete, 1897-1997. Konferencia és kiállítás. BudRég 32 (1998) 19-101.; ZSIDI, 1996-1997.

III. A MÚZEUM TEVÉKENYSÉGE 1947-TŐL 1956-IG

AZ ÚJ POLITIKAI HELYZETBEN (1947-1949)

Nagy Lajos központi igazgató 1946. december 10-én bekövetkezett halála után megbízott igazgatóként Kopp Jenő, a Fővárosi Képtár vezetője irányította az intézményt, akit 1947. július 1-jétől központi igazgatónak neveztek ki.¹ Osztályigazgatói helyére Pogány Ö. Gábor került alkalmazásra.² Az Aquincumi Múzeumot Szilágyi János, a Középkori Múzeumot Gerevich László, a Kiscelli Múzeumot Schoen Arnold vezette továbbra is. A 223.570/1947.XI. sz. polgármesteri határozat szerint a Régészeti és Ásatási Intézet augusztus 1-jétől Budapest Székesfőváros Ősrégészeti és Népvándor-láskori Gyűjteménye néven, az eddigi – elsősorban az őskori és népvándorláskori kutatások – feladatkörében működött tovább. Vezetője Nagy Tibor lett.³ A Petőfi Múzeum igazgatója továbbra is Bertalan Vilmos volt.⁴

A szűkös anyagi lehetőségek között a következő években is folyt tovább az épületek háborús sérüléseinek javítása és a gyűjtemények gyarapítása, a régészeti feltáró munka (Gellérthegy – eraviszkusz település, XI. Andor utca – őskori telep, Albertfalva – római tábor és település, Aquincum – polgárváros, budai Vár, stb.).⁵ 1947-ben már lehetőség nyílt ösztöndíjas tanulmányutakra is: Gerevich László Angliába és Franciaországba, Supka Magdolna (művészettörténész) és Zakariás Margit (festőművész-restaurátor) Olaszországba utazott.⁶

Az ország 3 éves újjáépítési tervéhez kapcsolódva a művelődési intézményeknek is tervet kellett készíteniük. Kövágó József polgármester rendelete szerint a terv elkészítéséhez két alternatív pénzügyi lehetőséget kellett figyelembe venni: 1) 1947-48-ra 20%-os, 1948-49-re további 25%-os, 1949-50-re további 30%-os növekedéssel, 2) 50, 100 ill. a har-

madik évben 200%-os javulással lehetett számolni. A tervezésnél fontos szempontként jelölte meg az 1848-49-es szabadságharc centenárius évfordulóját.⁷ A Múzeum vezetése a 3 éves terv fő feladataként az épületek további helyreállítását, a régészeti kutatások folytatását, a raktárak és a könyvtár fejlesztését, a centenárius és egy régészeti „népies” kiállítás megrendezését jelölte meg.⁸

1947-től megfigyelhető a múzeumok tevékenységében az új kultúrpolitika céljainak megfelelően a népművelés egyre erőteljesebb hangsúlyozása, előtérbe kerülése. „A ma múzeuma, még inkább a jövőé, a szó nemes értelmében vett népművelő intézmény kell legyen. Vele párhuzamosan halad természetesen a belső tudományos tevékenység. ... a cél, kiegyenlíteni a műveltségbeli rétegződések nagy egyenlőtlenségeit.” – írta Zalotay Elemér, a szentesi múzeum vezetője.⁹ Sebestyén Géza szerint „a nagy változás csak most fog végbemenni. A népi demokrácia aktív szerephez juttatja a népet is.”¹⁰

Ezért a Múzeumnak a népi életet kell bemutatnia a „maga egész szélességében”.¹¹ Az új kultúrpolitikát elsősorban a kiállításokkal lehetett és kellett érvényesíteni. A Fővárosi Képtár a tárlatok rendezésével két célt kívánt megvalósítani: szakmai elvi kérdések tisztázását (nyilvánvalóan az új kultúrpolitika elvárásainak megfelelően) és az új közönség kinevelését, a kultúrától 1945 előtt elzárt dolgozó osztályok érdeklődővé nevelését, továbbá a „rossz, kispolgári izléssel fertőzöttek” átnevelését. Feladatának tartotta az 1945 előtt háttérbe szorított, a népi realizmust és a szocialista realizmust képviselő „haladó” művészek alkotásainak bemutatását. E szempontok figyelembevételével került megrendezésre 1947 folyamán a „Képzőművészetünk a felszabadulás óta”, a „Száz mester – száz remekmű”, „A magyar grafika száz éve” c. tárlat, és a fenti célokat szolgálta 27 üzemi kiállítás is (Óbudai Goldberger

¹ BTM A KOi. 361/1947. jún. 21. Itt említjük meg, hogy a tárgyalat korszaktól kezdődően az alapvető forrásként használt iratanyag tekintetében elsősorban a Budapesti Történeti Múzeum archiv igazgatási iratgyűjteményére támaszkodtunk, mivel az teljesebb a Budapest Főváros Levéltárában őrzött anyagnál. Ugyancsak nem találtunk további érdembeli anyagot a Fővárosi Tanács illetékes ügyosztálya, valamint a tanácsi ülések jegyzőkönyveiben.

² BTM A KOi. 362/1947. jún. 23.

³ BTM A ROi. 211/1947. júl. 28. Az „Ősrégészeti és Népvándorláskori Gyűjtemény” elnevezés helyett továbbra is a megszokott „Régészeti és Ásatási Intézet” elnevezést használták.

⁴ BTM A KOi. 441/1947. jún. 30.

⁵ SZILÁGYI, 1950.; GEREVICH, 1948a.

⁶ BTM A KOi. 198/1947. márc. 31., 374/1947. júl. 1., 1947. okt. 15., 532/1947. nov. 13., BTM A KMi. 561/1947. nov. 3. és 24. Belföldi tanulmányúton, Debrecenben volt Szilágyi János; BTM A ROi. 1947. máj. 29. és júl. 18.

⁷ BTM A KOi. 79/1947. jan. 24.

⁸ BTM A KOi. 101/1947. febr. 10., 1947. máj. 22.

⁹ ZALOTAY, 1947. 7., 32.

¹⁰ SEBESTYÉN, 1947.

¹¹ ZALOTAY, 1947. 60-61.

30. kép. Az újra megnyílt Aquincumi Múzeum kiállításának részlete. 1948.

Gyár, Magyar Olajipari Rt., Csepeli Posztógyár stb.).¹²

A háború után nem sok idő elteltével lehetőség nyílt külföldön is az új magyar képzőművészet bemutatására. Az 1947-ben Londonban, Stockholmban, Firenzében, Rómában és Velencében rendezett kiállítások anyagának jelentős részét a Fővárosi Képtár szolgáltatta.¹³

Az intézmény régészei is kivették részüket a kiállításrendezésből: megnyitották az Eskü téri Földalatti Múzeumot és részt vettek a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége szervezésében rendezett „Buda múltja” c. kiállítás elkészítésében.¹⁴

Kiállítások terén az 1948. év igen jelentős volt: egyrészt az 1848-as események centenáriumi rendezvényei miatt,¹⁵ másrészt pedig megnyílhatott a közönség számára az Aquincumi Múzeum, a Középkori Köemléktár, valamint a Kiscelli Múzeum egy része is. Március 15-én a Petőfi Múzeumban „1848. március 15.” címmel nyílt kiállítás, korszerű, modern rendezésben.¹⁶ Az újkori részleg – szintén március 15-én – a Fővárosi Népművelési Központban „Pest-Buda 1848-ban” címmel, majd júliusban a Károlyi-palotában „Fővárosunk 1800-1873 között”,¹⁷ decemberben a Rózsa Miklós Szalonban „Pest-budai üvegek és porcelánok” címmel nyitott tárlatot. A kiscelli kastélyban láthatta a közönség „A Lánchíd

és az Alagút”,¹⁸ az „Óbuda múltja” és „Kiscell helytörténete” c. kiállítást.¹⁹ A Fővárosi Képtár a centenáriumi alkalmából rendezte meg „A reformkor művészete” c. tárlatot. Az év során még további kiállítások nyíltak: Derkovits Gyula emlékkiállítás, „A magyar valóság”, Pais-Goebel Jenő emlékkiállítás, „Száz magyar művész” c. A Nemzeti Szalonban Nagy István életmű kiállítására, a Rózsa Miklós Szalonban Durai Tibor tárlatára és Barabás Miklós emlékkiállítására került sor. A Képtár jelentős anyagot küldött a Szófiában, Bécsben, Varsóban, Berlinben, Prágában és Párizsban rendezett képzőművészeti kiállításokra. A népművelési célokat szolgálta a nagyszámú üzemi és vándorkiállítás. A Fővárosi Képtár remekműveit a bányavidéki vándorkiállítási sorozat keretében 7 településen mutatták be, kb. 15.000 látogató részvételével. 1948-ban és 1949 elején 38 üzemi tárlatot rendeztek Budapesten és vidéken, amelyeket kb. 46.000 érdeklődő tekintett meg.²⁰

A kiállítások közül legnagyobb visszhangot – Lukács György filozófus által megnyitott²¹ – „A magyar valóság” c. tárlat váltott ki. A kiállítás célja volt annak bemutatása, hogy művészetünk másfél-százados fejlődése miként bizonyítja a valósághoz való ragaszkodást, hogy ez szolgáljon az értékelés alapjául. Bernáth Aurél szerint a rendező a szocialista realizmus alapján válogatott, értékelt, ami a múlt alkotásaira vonatkoztatva igen veszélyes. Ugyanis a múzeum megingathatatlan működési elve kell legyen a minőség könyörtelen igénye.²² Fehér Zsuzsa művészettörténész értékelése szerint²³ a tárlat leszögezte „a megváltozott tennivalókat a művészi tevékenység tekintetében: azt az elvet, mely szerint a realizmus problémája nem kizárólag stíluskérdés, hanem elsősorban a művész félreérthetetlen sorsvállalása a néppel és minden egyes embertársával”. A Fővárosi Képtár 1948-49-ben rendezett kiállításait úgy értékelték, hogy azok a megváltozott múzeumpolitikát szolgálták, szem előtt tartva szempontjaikat: a magyar realista hagyományok feltárása segítségével az új művészet, a szocialista realizmus kialakítását, a dolgozók nagy tömegének helyes művészetszemlé-

¹² FEHÉR, 1950. 427-432.

¹³ I.m. 432.

¹⁴ BTM A ROi. 408/1947., BTM A KOi. 291/1947. máj. 20., 347/1947. júl. 1.

¹⁵ Ikvai Nándor szerint „a magyar múzeumok az 1948-as centenáriumi évvel mozdulnak romjaikból, új korszakot kezdve.” IKVAI, 1981. 22.

¹⁶ VAYER, 1948.

¹⁷ Az utóbbi kiállítást Goda Gábor író, a főváros kulturális ügyeinek irányítója (1945-1949) nyitotta meg. Megnyitó beszéde: Kiscelli Múzeum Nyomtatványtára, kézirat: 29090 ltsz. Molnár József ismertette a kiállítást és Schoen Arnold katalógusát, amely „hatalmas, eddig jórészt nem ismertett adat-

anyagával e korszak építéstörténetének legkisebb részletébe is betekintést nyújt.” MOLNÁR, 1948.

¹⁸ A kiállítást Gerő Ernő közlekedési miniszter is megtekintette. BTM A KOi. 291/1948. jún. 20.

¹⁹ Az újkori részleg által rendezett kiállításokra vonatkozóan lásd: GEREVICH, 1955. 51.; NAGY L., 1965. 89.; SEENGER, 1964. 38.; PATEK, 1950. 418-419., 422.

²⁰ A Fővárosi Képtár kiállításaira lásd: FEHÉR, 1950.

²¹ BTM A KOi. 1948. ápr. 20.

²² BERNÁTH, 1948.

²³ FEHÉR, 1950. 430., 432. A szerző 1948-1950-ig a Fővárosi Képtár munkatársa volt.

31. kép.

A Kiscelli Múzeum
„Budapest 1686-1849”
c. első, állandó város-
történeti kiállításának
megnyitása. 1951.

lete kialakításával fontos kultúrpolitikai kérdések megoldását.²⁴

Az 1948-as esztendő fontos eseménye volt a Művelődéstörténeti Múzeumnak elnevezett középkori gyűjtemény Köemléktárának megnyitása április 24-én, régi helyén, a Halászbástya északi tornyában. A kiállításon a régebben előkerült műtárgyak mellett bemutatottak a budavári lakóházakban 1946-47-ben folytatott kutatások során feltárt emlékeket is. A rendezők korszerű didaktikai módszert alkalmaztak: rekonstrukciós rajzokkal, alaprajzokkal, fényképekkel, magyarázó feliratokkal tették szemléletessé. A cél az volt, hogy a tárlat „a legszélesebb néprétegek társadalomtörténeti ismereteihez nyújtson segédeszközt.”²⁵ A kiállítást Bognár József polgármester nyitotta meg.²⁶ Az Aquincumi Múzeum októberben nyílt meg a közönség számára. Ezt az tette lehetővé, hogy a túlnyomórészt „háziilag”, a dolgozók által végzett munkával szeptemberre sikerült az épületen kijavítani a háborús károkat. A „puritán egyszerűségű” kiállítás „az aquincumi rabszolgatársadalom mindennapi életét” mutatta be, sok magyarázó ábrázolással, felirattal, „nevelő” céllal.²⁷ A rendezők által „népiesnek” nevezett kiállítást Bognár József polgármester nyitotta meg.²⁸

A kiállításokon jelentkező új ideológia a tárgyak, különösen a régészeti emlékek gyűjtésében is megmutatkozott. A Régészeti és Ásatási Intézet munkatervében megállapításra került, hogy az ősrégészeti kutatások eddigi tipológiai és historiai szemléletével szemben vizsgálni kell a társadalom és gazdaság fejlődését. A régi ásatási anyagok nem használhatók, ezért új feltárásokra van szükség.²⁹ A leletmentéseket azonban elsősorban az újjáépítés, a földmunkák, vagy a már megkezdett ásatások határozták meg. Így tovább folyt az előző évben megkezdett XI., Andor utcai őskori telep, az albertfalvai római kori település, az aquincumi polgárváros kutatása, s megkezdődött a budavári palota feltárása.³⁰

Az újkori történeti és képzőművészeti gyűjtemények jelentősen gyarapodtak a Fővárosi Könyvtártól átvett 199 aprónyomatvánnyal és 693 met-szettel.³¹ Több száz tárgy került a gyűjteményekbe az Ipartestületek Országos Központjának megszüntetéséről, az ipartestületek feloszlásáról szóló rendelet végrehajtása következtében is.

Az országosan megindított munkaverseny-mozgalom a múzeumok életében is megjelent. A fővárosi múzeumi szervezet április 1-jén a Magyar Nem-

²⁴ A Fővárosi Képtár arculatának megváltozásáról, a kiállítások akkori értékeléséről ad képet: FÖLDES, 1998a. 17-18. és a 89-94. sz. jegyzet.

²⁵ PÁTEK, 1950. 419-420.; ÚJVÁRI, 1948.; GEREVICH, 1948b.; GEREVICH, 1955. 49.; LÓCSY-KUBINYI, 1964. 26.; LÓCSY, 1965.

²⁶ Hírlap, 1948. ápr. 24.

²⁷ PÁTEK, 1950. 421.; GEREVICH, 1955. 46.; PÓCZY, 1965. 54.; SZILÁGYI, 1964. 18.

²⁸ BTM A ROi. 1948. ápr. 27., máj. 20., BTM A KOi. 360/1948. okt. 20.

²⁹ BTM A ROi. 294/1948. okt. 9.

³⁰ GEREVICH, 1955. 48., 50.; LÓCSY-KUBINYI, 1964. 26.

³¹ BTM A KOi. 79/1948. febr. 19.; SEENGER, 1964. 38. Itt jegyezzük meg, hogy a Fővárosi Tanács távlati terveként felmerült a Fővárosi Képtár elhelyezése a Műcsarnok épületében. BTM A KOi. 324/1948. aug. 23.

zeti Múzeummal kötött munkaverseny-szerződést. A munkaverseny kiterjedt a múzeumi tevékenység minden területére, a gyűjtéstől a kiállításokig, a munkafegyelem fokozásáig.³² Már folyt a két intézmény között a verseny, amikor a Közgűjtemények Országos Főfelügyelőisége (KOF) május 1-től október 31-ig meghirdette az ország összes múzeuma között a munkaversenyt. Erről felhívást a 206.206/1948.III.3. sz. belügyminiszteri rendelet keretében kapták meg az intézmények. E szerint 30 napon belül jelenteni kellett, hogy kik vesznek részt a versenyben és kik nem, s ha nem, akkor miért nem? A KOF – körlevele szerint – a verseny megindítását így indokolta: „Egyes vidéki közgyűjtemények vezetői és beosztottjai részéről szóban és írásban előadott kívánságnak, valamint a KOF által az ország szervezett dolgozó társadalmára részéről tapasztalt hajlandóságnak megfelelően szükségesnek látszik, hogy a KOF felügyelete alá tartozó vidéki közgyűjtemények a nemzeti újjáépítés feladatainak hathatós ellátása jegyében a 3 éves tervben a múzeumok számára előírt célkitűzések minél eredményesebb megvalósítása érdekében nemes viadalra keljenek egymással”. A KOF a beérkezett javaslatok, valamint a Fővárosi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum egyes intézményei között kötött munkaverseny-szerződés figyelembevételével határozta meg a verseny területeit: ásatás, gyűjtés, dokumentálás, nyilvántartás, raktározás, restaurálás, kiállítás, népszerűsítő előadások és közlemények, tudományos tevékenység, a munkafegyelem fokozása. A verseny eredményét 5 tagú bizottság bírálja el, amelynek tagjai: a vallás- és közoktatásügyi miniszter, belügyminiszter, a pedagógus szakszervezet, a VAOSZ és a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának egy-egy kiküldöttje. A Fővárosi Tanács határozatban szólította fel a Múzeumot a versenyben való részvételre, és a teljesítményről havonta jelentést kért.³³ A jelentések rendre felsorolják az eredményeket, amelyekről, ha megvizsgáljuk, kiderül: valójában az intézmény szakmai feladataiból adódnak. Vagyis a munkaverseny keretében feltüntetett munkát (leltározás, restaurálás, feldolgozás, kiállítás, stb.) verseny nélkül is elvégezték volna. Az asztalos és a restaurátor műhely, a rajzoló és leltározó csoport munkájával kapcsolatban kiemelik: „Munkaverseny naplónk bejegyzései igazolják, hogy mindegyik munkacsoportunk ötletes-

séggel versenyez abban, hogy kevesebb anyag és munkaidő felhasználásával több teljesítményt mutassunk fel”.³⁴

A Fővárosi Tanács a dolgozók továbbképzését a tanulmányutak biztosításán kívül, tekintet nélkül az iskolai végzettségre, díjtalan, de munkaidőn túl tartott nyelvtanfolyamokkal is elősegítette: orosz, angol és francia tanfolyamon lehetett részt venni. Éltek is ezzel a lehetőséggel.³⁵ E támogatás mellett ugyanakkor a Tanács – az 1947-es kormányrendelet végrehajtása céljából – a Múzeumnál is létszámcsoökkentésre adott utasítást. Az állások felülvizsgálatára az intézmény vezetőjének elnökletével egy bizottságot kellett felállítani, amelynek tagja volt a már létrejött üzemi bizottság elnöke is.³⁶ A vizsgálat eredményeként a Múzeum vezetése megállapította, hogy tekintettel a végzendő feladatokra, nem tud létszámot csökkenteni, sőt minden osztályon létszám-emelésre van szükség.³⁷ Ennek ellenére a főhatóság 8 dolgozót (3 tudományos, 5 altiszt ill. munkás) mentett fel.³⁸

1948 második felében sorra került az intézmény régi, az új rendszer számára politikailag megbízhatatlan vezetőinek leváltása. Július 19-én Kopp Jenő központi igazgató kapott értesítést felmentéséről és leváltárba való áthelyezéséről.³⁹ Bognár József polgármester a központi igazgatói teendők ellátásával szeptember 8-án Pogány Ö. Gábort, a Képtár röviddel ezelőtt kinevezett igazgatóját bízta meg, korábbi feladatköre megtartása mellett.⁴⁰ Az új vezető, igyekezve megfelelni az elvárásoknak, a polgármesterhez néhány nap múlva küldött jelentésében máris jelezte, hogy ajánlatosnak tartaná, ha a kiscelli Történeti Múzeum vezetője a továbbiakban igyekezne „a kiemelkedő események megőrkítésére haladó szellemű mesterek” megbízására, ellentétben a jelen helyzettel, amikor is a Múzeum „egy gyenge tehetségű, konzervatív naturalista, s demokráciánkkal szemben nem éppen jóindulatú illusztrátor kezéből őrzi meg az utókor tudományos kutatói számára a jelen legfontosabb epizódjait.”⁴¹ Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy Schoen Arnoldot, a Történeti Múzeum osztályigazgatóját hamarosan, november 12-i hatállyal felmentették állásából. A kiscelli részleg vezetésével Gerevich Lászlót, a középkori Művelődéstörténeti Múzeum igazgatóját bízták meg. Több beosztott dolgozó elbocsátására is

³² BTM A ROi. 233/1948.

³³ BTM A KMi. 368/1948., BTM A KOi. 278/1948. júl. 18.

³⁴ BTM A ROi. 1948. ápr. 19., 260/1948. máj. 20., 1948. máj. 28., 266/1948., BTM A KOi. 254/1948. jún. 20-30., BTM A KMi. 265/1948. jún. 1.

³⁵ BTM A KOi. 356/1948.

³⁶ BTM A KOi. 163/1948. ápr. 19., 1948. ápr. 23.

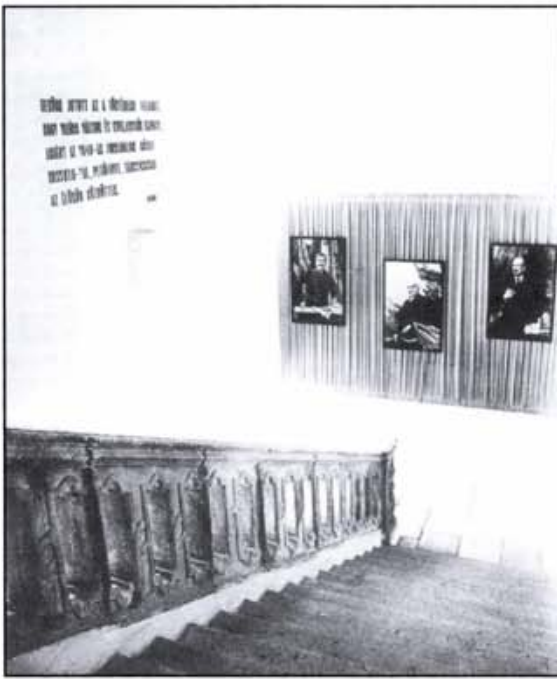
³⁷ BTM A KOi. 182/1948. máj. 7., BTM A KMi. 220/1948. máj. 4.

³⁸ BTM A 396/1948.

³⁹ BTM A KOi. 269/1948. júl. 22.

⁴⁰ BTM A KOi. 330/1948. szept. 2., BTM A KMi. 480/1948. szept. 8., BTM A ROi. 290/1948. szept. 8.

⁴¹ BTM A KOi. 327/1948. szept. 13.

32. kép. A Kiscelli Múzeum belső feljárója Sztálin, Rákosi, Lenin képével. A falon Rákosi-idézet: „Nekünk jutott az a történelmi feladat, hogy valóra váltsuk és kiteljesítsük mindazt, amiért az 1848-as forradalom hősei Kossuthtal, Petőfivel, Táncsicsal az élükön küzdöttek” 1951.

sor került: november 10-én felmentették, majd 1949 februárjában elbocsátották Turchányi Erzsébet, Molnár József és Hankiss Szilárdné művészet-történészeket.⁴² Egy későbbi, a polgármesterhez írt felterjesztés szerint „a felszabadulás óta a reakciós tisztviselők kiszorítása” tudományos munkaerő hiányát idézte elő, mivel kellő pótlást nem biztosítottak.⁴³

A MMOK IRÁNYÍTÁSA ALATT (1949-1953)

1949-ben a múzeumi terület legfontosabb eseménye az 1949. évi 13. sz. törvényerejű rendelet megalkotása, amely első ízben szabályozta átfogóan a múzeumügyet, azzal a céllal, hogy ezzel lerakják a szocialista múzeumügy alapjait. Ennek értelmében az egyházi gyűjtemények kivételével valamennyi múzeumi gyűjtemény állami tulajdonba került. A törvény a múzeumi tevékenység központi irányítására létrehozta – a vallás- és közoktatásügyi minisz-

ter felügyelete és a Magyar Tudományos Akadémia tudományos irányítása alatt álló – Múzeumok és Műemlékek Országos Központját (MMOK, előzménye volt a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége = KOF).⁴⁴ Feladata volt a különböző múzeumok tevékenységének összehangolása, a munka jobb megszervezése, az egységes nyilvántartási rendszer megvalósítása, a muzeális értékű magángyűjtemények számbavétele és nyilvántartása. Vezetője Ortutay Gyula (etnográfus, 1947-50-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter) lett. A múzeumi terület vezető szakemberei ezt a központi irányítást, centralizációt előremutató jelenségként értékelték, mivel a múzeumokat ért nagy háborús veszteségek „arra intettek, hogy az egyetlen kivezető út a centralizáció”.⁴⁵

A törvény a Fővárosi Múzeum tevékenységét is meghatározta, mivel ez a szervezet is a MMOK felügyelete alá került. Hivatalosan 1950 októberétől vette át a MMOK. A központi irányítás egyik legfőbb eszköze volt a tervek és jelentések készíttetése, megadott szempontok szerint. Ennek végrehajtására az intézményekben tervfelelőst kellett kijelölni, akinek személyére a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) tett javaslatot.⁴⁶ A teljesítmény ellenőrzésére személyi munkanapló vezetését rendelték el, fokozására ez évben is meghirdették a munkaversenyt. Volt faliújságversenye is.⁴⁷ Az ideológia egyre erősödő befolyását, ill. a MMOK ideológiai, politikai irányító szerepét a múzeumok tevékenységében jól mutatja az augusztustól novemberig terjedő időszakra összeállított munkaterv, amely a feladatok végrehajtása során a következő elvek, szempontok érvényesítését írta elő: 1.) A Szovjetunió propagálása. 2.) A párt népszerűsítése. 3.) Éberség. 4.) A termelés fokozása. 5.) A béke megvédése. 6.) A klerikális reakció elleni harc. 7.) Nagy-Budapest területi autonómia. 8.) Szervezeti racionalizálás. – A Szovjetunió propagálását a Szovjetunió tudományos és művészeti eredményeinek bemutatásával, példaképpül állításával kívánták elérni. A párt népszerűsítése a párt eredményeinek bemutatását, valamint a marx-lenini elvek és módszerek alkalmazását jelentette. A hideg háború következményének tekinthető „éberség” alatt nemcsak a műtárgyállomány fokozottabb védelmét értették, hanem a politikai éberséget is, a „nyugati kozmopolita szellemiség”, a nacionalizmus, sovinizmus, opportunizmus megjelenésével kapcsolatban, a saját dolgozók körében.

⁴² BTM A KMi. 656/1948. dec. 20., BTM A KOi. 396/1948.

⁴³ BTM A KOi. 18/1950. jan. 20.

⁴⁴ A törvényről lásd: SELMECZI, 1984. 72.; BÁNDI, 1984. 4-5.; KÖREK, 1965. 309.; 311.; KÖREK, 1968. 83.; BARABÁS, 1950.,

DARKÓ, 1995. 13.

⁴⁵ KÖREK, 1988. 117.

⁴⁶ BTM A ROi. 342/1949. jan. 24.

⁴⁷ BTM A KOi. 1949. jan. 24., febr. 17., máj. 2.

Ezt szolgálták a „Szabad Nép baráti kör” ülésein tartott előadások is. A „béke megvédését” a múzeum azzal segíti, hogy felhívja a figyelmet a béke fontosságára, az elért eredményekre. A „klerikális reakció” elleni harcot a materialista történelemszemlélet propagálásával, ilyen könyvek beszerzésével, közös olvasásával és kiértékelésével, előadások tartásával kell megvívni. A Nagy-Budapest területi autonómiát az önálló kerületek kulturális tevékenységének támogatásával, történetük bemutatásával, vándorkiállításokkal, előadásokkal tervezték elősegíteni.⁴⁸ A munkások körében a múzeumi gyűjtemények és a főváros története ismertetése céljából a tudományos dolgozók előadásokat tartottak az üzemekben.⁴⁹

1949-ben jelentkeztek először a személyi kultusz tünetei: „Sztálin generalisszimusz” ábrázoló mellszobor vásárlása⁵⁰ és Sztálin 70. születésnapjának megünneplése munkafelajánlásokkal. A felajánlások között szerepelt pl. leltározás befejezése 10 nappal előbb, terven felüli tanulmányok elkészítése stb.⁵¹

Az intézmény tevékenységének propagálását, a sajtóban való megjelenítését szolgálta a sajtótudósító, tudományos dolgozó személyében. Kijelöléséről – minden intézmény felé – tanácsi körlevél rendelkezett, amely szerint hetenként legalább egyszer kellett híreket közölni a Városháza Központi Sajtóosztályával. Ez továbbította azután a híreket az újságok számára.

A Múzeum ez évi eredményeiben is fontos helyet foglaltak el a kiállítások. Közülük igen jelentős volt a Világifjúsági Találkozó (VIT) vendégei számára készített „Budapest története” c. kiállítás, amely „összefoglaló tömörséggel” mutatta be az őskortól a főváros történetét. A Fővárosi Népművelési Központ helyiségeiben nyílt meg.⁵² A Kiscelli Múzeum újonnan helyreállított részeiben került megrendezésre „A magyar szabadság útja” és „A budai hegyvidék” c. kiállítás. Az előbbi, amelyet Münnich Ferenc (1946-49-ben a budapesti rendőrkapitányság vezetője) nyitott meg, a Martinovics Ignáctól 1945-ig terjedő időszak szabadságmozgalmaikat mutatta be.⁵³ A Fővárosi Képtár is több tárlatot rendezett. A „Magyar otthonok” c. kiállítást Fehér Zsuzsa az első marxista szemléletű tárlatként értékelte, amely szemléltette a társadalom és a képzőművészet kapcsolatát. Bemutatták Szabados

Jenő életművét, a Nemzeti Szalonban pedig „A magyar nemzeti festészet kialakulása” c. kiállítást.⁵⁴ A Petőfi Múzeumban tárlatot rendeztek József Attiláról és Petőfi halálának 100. évfordulója alkalmából.⁵⁵

1949-ben merült fel először javaslatként a városban lévő régi belügyminisztériumi épület, korábban klarissza kolostor (Országház u. 28.-Úri u. 49.) megszerzése. Kezdetben a Művelődéstörténeti Múzeumot,⁵⁶ majd 1950-ben a kiscelli kastélyban lévő Történeti Múzeumot is ott tervezték elhelyezni. Az újkori gyűjtemények elköltöztetése szükségessé vált, mivel a kastélyt 1952-ben a Mezőgazdasági Múzeum számára akarták átadni. Az intézmény vezetése támogatta az újkori részleg elköltöztetését, mivel „a múzeumépület fekvése (az óbudai-kiscelli dombon) közlekedési szempontból kedvezőtlen, télen szinte megközelíthetetlen és fűthetetlen.” Úgy vélte, hogy miután újkori múzeumról van szó, amelynek fontos feladata „a szocializmus építését és a főváros szocialista társadalmának kialakulását” tanúsító dokumentumok gyűjtése, a sorsáról való végleges döntés „egyaránt ideológiai és politikai érdek.” (Másik megoldásként felvetette a Károlyi-palota kibővítendő szárnyaiban való elhelyezést.) Szerepét, feladatát a vezetés szerint csak a megfelelő működési feltételek (nagyobb épület és létszám) biztosításával tudja ellátni. A terv hamarosan bővült: úgy gondolták, hogy az épület teljes helyreállításával a Régészeti és Ásatási Intézet végleges elhelyezése is megoldható lenne. Az Aquincumi Múzeum is bejelentette helyigényét kiállításra, raktározásra, munkaszobákra, összesen 2000 m³ terjedelemben. Úgy vélték, hogy „a centralizálást a központi vezetésen kívül egyéb múzeumtechnikai és adminisztrációs szempontok is indokolták teszik.” Az épület lehetőséget adna egy nagy várostörténeti kiállítás megrendezésére is, amely a főváros történetét az őskortól napjainkig mutatná be.⁵⁷ A Várbizottság 1950. szeptember 7-i ülésén határozatot hozott arról, hogy a fővárosi múzeumok számára átengedi az épületet.⁵⁸ Az intézmény beruházási tervébe iktatta az épület fokozatos helyreállítását.⁵⁹

Az országban 1950. január 2-án megindult első öt éves tervnek megfelelően a múzeumoknak is el kellett készíteniük és meg kellett kezdeniük az öt éves tervüket. A fővárosi intézmény öt éves ter-

⁴⁸ BTM A KOi. 1949. júl. 9., 11.

⁴⁹ BTM A ROi. 425/1949. dec. 1.

⁵⁰ BTM A KOi. 1949. aug. 19.

⁵¹ BTM A KOi. 482/1949. nov. 30., 1950. jan. 2., BTM A ROi. 426/1949., 100/1950.

⁵² BTM A KOi. 314/1949. aug. 10.

⁵³ BTM A KOi. 1949. jún. 30., júl. 12.

⁵⁴ FEHÉR, 1950. 428., 431.

⁵⁵ BTM A KOi. 1949. jún. 30., júl. 12., 30.

⁵⁶ BTM A KOi. 1949. máj. 23., jún. 30.

⁵⁷ BTM A KMi. 20-21/1950. jan. 28., 74/1950. márc. 14., 147/1950. júl. 24., BTM A KOi. 1950. jún. 28., júl. 17., 24., BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 162/1950. jún. 2.

⁵⁸ BTM A KMi. 150/1950. júl. 29., BTM A KOi. 1950. szept. 11.

⁵⁹ BTM A KOi. 226/1950. okt. 26. és beruházási terv 1950-re.

33. kép.

A Kiscelli Múzeum
„Budapest 1686-1849”
c. kiállítása. 1951.

vének fő feladata volt az egykori belügyminisztériumi épület helyreállítása és a beköltözés,⁶⁰ a többi épület rendbehozatala, lehetőség szerinti bővítése, raktárak, műhelyek korszerűsítése, fejlesztése, a gyűjtemények gyarapítása, tervszerű ásatások (Aquincum, Óbuda, budavári palota, középkori falvak és romok, ős- és népvándorláskori lelőhelyek kutatása az újjáépítési és városrendezési tervekhez kapcsolódóan), továbbá egy nagy, a főváros történetét bemutató kiállítás rendezése az őskortól kezdődően.⁶¹ A Petőfi Múzeumot – a Petőfire és József Attilára vonatkozó emlékek mellett az Ady-dokumentumok gyűjtésével – Forradalmi Költők Múzeumává tervezték fejleszteni.⁶² A peremvárosok és községek Budapesthez csatolása miatt a múzeumi feladatok növekedésével számoltak: a gyűjtés, a tudományos feldolgozás és ismeretterjesztés bővítésével, továbbá helyi kis múzeumok létrehozásával, s ezeket a területeket be akarták kapcsolni a főváros múzeumi közművelődési tevékenységébe. A Fővárosi Múzeum gyűjtőterülete Nagy-Budapest lett.⁶³

Az öt éves terv teljesítéséhez 1951-re az intézmény 91 fős létszámát 11 fővel kívánták emelni, a Pénzügyminisztérium azonban mindössze 4 fő alkalmazását engedélyezte.⁶⁴ A költségvetési keret továbbra is a Fővárosi Tanács biztosította, de az ásatásokhoz a Magyar Tudományos Akadémia a célhitelek keretéből hozzájárult. Az öt éves terv megvalósítása éves és azon belül negyedéves bontásban történt, a teljesítésről pedig – a megadott szempontok szerint – havonta, majd 1951-től negyedévenként kellett jelentést küldeni a MMOK-ba.⁶⁵

A MMOK az ötéves terv végrehajtására múzeumok közötti munkaversenyt hirdetett az 1950. júliustól decemberig tartó időszakra, amelyet javasolt kibővíteni „a muzeológia legjobb dolgozója” címért folyó, dolgozók közötti munkaversennyel. A verseny legfőbb célja volt „a dolgozók öntudatának fejlesztése” érdekében „korszerű, haladó szellemű ... nevelő hatású” kiállítás „öntevékeny” rendezése. További szempontok: a múzeum viszonya a dolgozókhöz (kapcsolat a helyi üzemekkel, tömegszervezetekkel, kiállításvezetés, a múzeumi levelesláda eredményeinek felhasználása), az intéz-

⁶⁰ Az évek során több ízben sürgette a főigazgató az épület kiürítését és átadását (pl.: BTM A Ki. 1953. júl. 10., 13., 31., okt. 14.), azonban, mint ismeretes, végül is nem a Fővárosi Múzeumé lett, a kiscelli kastélyba nem költözött be a Mezőgazdasági Múzeum, és az újkori gyűjtemények jelenleg is ott vannak.

⁶¹ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 208/1950. júl. 24., BTM A KMi. 147/1950. júl. 24., BTM A KOi. 1950. jan. 18.,

júl. 18., 1950.; SZILÁGYI, 1951; PÓCZY, 1976. 13.

⁶² BTM A KOi. 1950., 69/1950. ápr. 14., 1950. aug. 18.

⁶³ BTM A KMi. 169/1951., BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 504/1951. máj. 20.

⁶⁴ BTM A KOi. 1950. júl. 14., aug. 16.

⁶⁵ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 272/1950. nov. 2., BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 301/1950. nov. 2., 354/1951., BTM A KMi. 3/1951.-1950. dec. 29.

mény alkalmazottainak szakmai és ideológiai továbbképzése, együttműködés a múzeumok között, a raktárrendezés és a restaurálás helyzete. A nyertes múzeum jutalomként vándorzászlót és egy – a MMOK által készített – kiállítást, a második helyezett modern raktári felszerelést, a harmadik pedig teljes restaurátorműhely berendezést kapott. A versenyben kitűnt dolgozókat pénzjutalomban részesítették. Az eredmény elbírálásánál a MMOK figyelembe vette a helyi Tanács, a párt- és tömegszervezet véleményét is. A munkaverseny állásáról a „Verseny Híradó” útján adtak tájékoztatást. Az eredményt az intézmény helyzetéhez, lehetőségeihez viszonyították.⁶⁶ Sem a helyezettek, de a versenyre jelentkezők között sem találkozunk a Fővárosi Múzeummal.⁶⁷ Ennek oka lehetett talán a vezetőváltás: Pogány Ö. Gábor központi igazgatót április 1-től áthelyezték a MMOK-hoz, és Gerevich Lászlót bízták meg az intézmény vezetésével, a Fővárosi Képtár élére pedig Végvári Lajos került. Az ősz folyamán az újkori várostörténeti kutatás irányítását Bertalan Vilmos vette át.⁶⁸ A munkaversenytől függetlenül a kiscelli kastélyban megrendezték „A Duna élete” c. kiállítást, a Fővárosi Képtárban „A magyar festőművészet haladó hagyományai” és a „Magyar grafika a 18-20. században” c. tárlatot, valamint válogatást adtak a Képtár szobor- és éremgyűjteményéből.⁶⁹ E tárlatokról elismerően szolt Zádor Anna művészettörténész: „Festészetünk haladó hagyományainak felkutatása terén a Fővárosi Képtár végezte a legszélesebb körű munkát, amikor több, mint húsz termes kiállításán kívül grafikai kiállításokkal, valamint a Fényes Adolf teremben rendezett kisebb monografikus kiállításokkal nemcsak új megvilágításba helyezte ez ismert vagy félreismertert vagy teljesen ismeretlen műveket, hanem élénk kritikát kiváltva, hozzájárult a fogalmak tisztázásához, munkánk egészséges fejlesztéséhez.”⁷⁰ Pogány Ö. Gábor „A magyar festőművészet haladó hagyományai” c. tárlatot így jellemezte: „első kísérlet arra, hogy a magyar festészetet társadalmi összefüggéseiben, mint a társadalomnak politikai és gazdasági vívmányait tükröző termékét állítsa a dolgozók elé.”⁷¹

A MMOK-nak nagy szerepe volt a múzeumok átpolitizálásában, a párt céljának megvalósításában: az új ideológia minél teljesebben hassa át a múzeumi

tevékenységet. Ortutay Gyula, a MMOK elnöke az első, 1950 áprilisában tartott múzeumvezetői értekezleten hangsúlyozta, hogy a múzeumok ne legyenek a dolgozó néptől elszigetelt intézmények, hanem legyenek eleven kapcsolatban a dolgozókkal, a múzeum munkatársai menjenek el az üzemekbe, gyűjtsék össze a munkásság harcainak, a munkásmozgalomnak emlékeit és rendezzenek belőlük kiállításokat. A múzeumi kiállításoknak politikai nevelő hatásúnak kell lenniük: rá kell mutatni a termelés, a társadalom és a kultúra összefüggéseire, érvényesíteni kell a természettudományos és internacionalista szellemet. A hibákat pedig önkritikusan fel kell tárni. Példakép a Szovjetunió múzeumpolitikája, amely szerint a múzeum ideológiával harcoló és nevelő intézmény, feladata részt venni a proletariátus harcában. Az értekezleten Pogány Ö. Gábor bírálta az 1950. évi munkatervet. Hibának jelölte meg, hogy ezeket „nem hatotta át eléggé az a kulturális, az a történelmi feladat, amely most társadalmunk átalakulásával kapcsolatosan kibontakozik. Nem foglalnak állást az egyre élesedő osztályharc kérdésében, nem foglalnak eléggé állást a kultúrforradalom kérdésében ... Ezek a munkaterv mutatók azt, hogy a múzeumok ... bizonyos fokú tájékozatlanságot áruznak el, elsősorban az ideológia terén ...” Ezen a helyzeten egy brosúrával kívánnak segíteni,⁷² elindítandó egy olyan fejlődési folyamatot, amely „a jó szakembereket, ezt az értékes káderanyagot a tömegek nevelésében és a most folyó osztályharcban elszánt és a szocializmus építését elősegítő har-

34. kép. A Kiscelli Múzeum „Budapest 1686-1849” c. kiállítása. 1951.

⁶⁶ MMOK körlevele: BTM A KOi. 1950. jún. 20. A „Verseny Híradó”-t 1951-ben a „Múzeumi Híradó” váltotta fel. A vidéki múzeumok között folyó munkaversenybe enged betekinteni: KÖHEGYI-MERK. 1998. 16.

⁶⁷ Verseny Híradó 1950.: A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának harmadik múzeumvezetői értekezlete, 1951. jan. 25-27. Bp. 1951. 8.

⁶⁸ BTM A KOi. 43/1950. febr. 24., 87/1950. ápr. 13., 96/1950. máj.

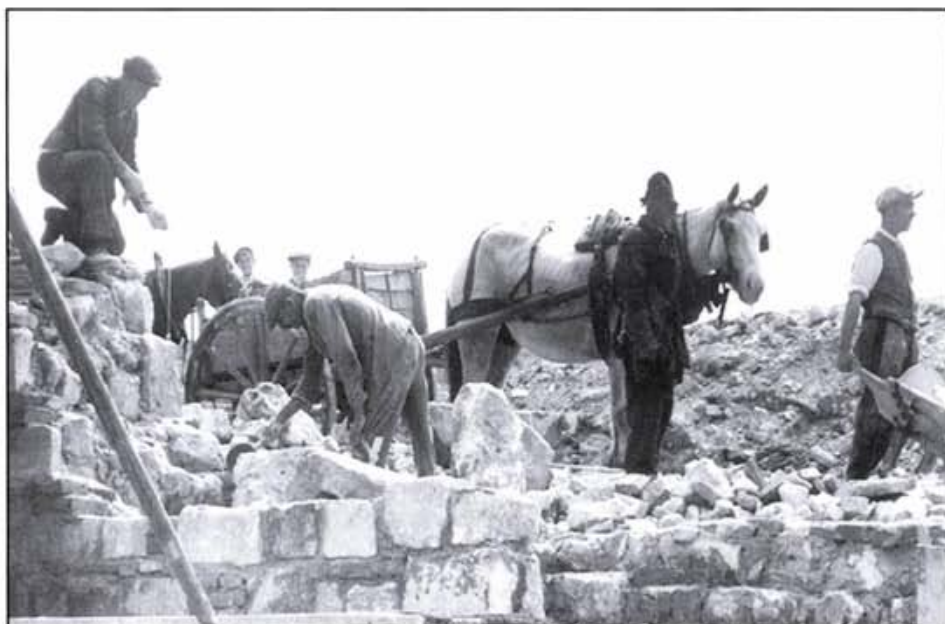
23., BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 254/1950. szept. 28.

⁶⁹ A budapesti múzeumok kiállításai. 1950. MMOK kiadványa. ZÁDOR, 1951. 138.

⁷¹ A budapesti múzeumok kiállításai. Bp. 1951. Szerk.: POGÁNY Ö. GÁBOR. MMOK kiadványa. 9. A többi múzeumi részleg kiállításának ismertetését l.: 6-7., 9-11.

⁷² A MMOK kiadott egy tájékoztatót „A múzeumi munkáról” címmel: BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 174/1950.

35. kép.
A középkori királyi
palota feltárása.
1951.

cosokká neveli.” A múzeumok két funkciójának, a tudományos és a népnevelő szerepének szervesen össze kell kapcsolódnuk. Radvánszky Rózsa, a MMOK Személyzeti Osztályának munkatársa⁷³ az akkori helyzetről még keményebben fogalmazott: „Megindult a kultúrforradalom, vagyis a kultúránk megtisztítása az idealista, polgári csökevényektől.” Azért nem került erre előbb sor, mert a munkásosztálynak előbb gazdasági és politikai téren kellett megszilárdítania a hatalmát. A múzeumi terület most kezd az osztályharc fegyverévé válni. „A nacionalizmusnak és a kozmopolitizmusnak, az egész polgári filozófiának melegágya, oázisa ma még a muzeológia.” A köznevelés területét már megtisztították az ellenségektől és azoktól, akik képtelenek voltak komoly kritika alá vonni működésüket. Kijelentette: „Felkészülhetnek a kartársak arra, hogy ha nem hajtják végre saját területükön tudományuk ártértékelését, ha nem gyakorolnak önkritikát, akkor hasonló következményeket várhatnak. Pártunk ma még nem nyúlt hozzá közvetlenül ilyen formában a muzeológia területéhez. Ma még van lehetőség arra, hogy el-sajátítsák azt az ideológiát, amely alkalmassá teszi önöket arra, hogy ártértékelhessék tudományukat.” Ehhez tanulmányozni kell a marxizmust-leninizmust és a szovjet muzeológiát. Elősegítésére ideológiai továbbképző és orosz nyelvi tanfolyamokat indítanak.⁷⁴ A konferencia határozati javaslata tartalmaz-

ta a múzeumi terület marx-lenini ideológia alapján való ártértékelésének szándékát, a célt, hogy a szocializmust építő múzeumok ideológiával harcoló, nevelő intézményekké váljanak.⁷⁵

A párt által előírt, a MMOK által képviselt ideológiai vonalat a múzeumoknak érvényesíteniük kellett. A Fővárosi Múzeum terveiben, beszámoló jelentéseiben egyre szaporodtak az ideologikus bevezetések, magyarázatok. Az öt éves terv gazdasági fejlesztési terve így kezdődik: „A fővárosi múzeumok célkitűzése az, hogy nagy műtárgy anyagával dokumentálja a történelmi materializmus tanításait, ezt elmélyítse és kiállításain a dolgozók öntudatát, kulturális színvonalát emelje.” Befejezése pedig így hangzik: „Az öt éves fejlesztési tervünkkel a dolgozók öntudatát, kulturális színvonalát emeljük, erősítjük a béketábor és hozzájárulunk a tudományos téren is folyó osztályharc sikeres megvalósításához, és ezáltal kivesszük részünket a szocializmus építéséből.”⁷⁶ Egy jelentésben olvassuk: „Múzeumaink szakemberei a marxizmus-leninizmus szellemében értékelik ki anyagukat, történelmi és művészeti dokumentumok segítségével mutatják be a társadalmi formák fejlődését...”⁷⁷ A tervekben és a beszámoló jelentésekben szereplő feladatok indoklásai is jól mutatják az ideológiai elvárások teljesítését. Az öt éves tervben az őskortól kezdődő történelmi ki-

⁷³ Patay Pál visszaemlékezése szerint az akkor 25 év körüli Radvánszky Rózsa „szinte élet-halál ura volt a muzeológusok fölött.” Hamarosan azonban eltávolíthatták, mert 1951 nyarán „már csak kötözönővér volt egy vadnyugati környezetben lévő elsősegély bódében” a dunapenteleli ásatáson. PATAY, 1996. 28.

⁷⁴ A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának első összmúzeumi konferenciája, 1950. ápr. 20-22. Bp.

1950. 1-11.

⁷⁵ A korra, a személyi kultuszra jellemző módon a konferencia táviratot küldött Rákosi Mátyásnak, amely szerint a konferencia „forró szeretettel küldi üdvözléseit népünk nagy és bölcs vezérének, Rákosi Mátyásnak, és bejelenti csatlakozását a világ harcok békefrontjához.” L. 74. j. ápr. 23.

⁷⁶ BTM A KOi. 135/1950. júl. 18.

⁷⁷ BTM A KOi. 1950.

állítás szükségességét így magyarázták: „A szocializmust építő társadalmunk magasabbrendűségét, történelmi szükségességét csak a fejlődés összefüggő, egységes keretében tudjuk meggyőzően bemutatni. A társadalmak bomlásánál kiélesedő osztályharcot, a magasabb formában való átmenet törvényszerűségét csak az egymást követő korszakok összefüggő bemutatása tudja érzékeltetni.”⁷⁸ „Az őskortól napjainkig terjedő városfejlődésnek a dialektikus materializmus világánál, az élen járó marx-lenini történelemszemlélet módszerével való bemutatása megdönthetetlen bizonyítékkal szolgálna épülő társadalmi rendszerünk magasabbrendűsége mellett.”⁷⁹ A Szentháromság utcai épület újjáépítését a következőképpen indokolták: „csak az így felépített múzeumban tudjuk a dolgozók tömegei elé vinni az új, helyes ideológiai beállítással felállított és a történelmi materializmust dokumentáló kiállításunkat.”⁸⁰ Az éves tervben az új kiállítással kapcsolatosan kifejtik az osztályharc bemutatásának szándékát is: a kiállítás „alkalmas volna arra, hogy bemutassa az anyagi műveltség fejlődését, az egyes társadalmi osztályok kultúráját és a társadalmi harcot is dokumentálná a tárgyi emlékeken keresztül.” A további kutatásokhoz a könyvtár fejlesztése és „ideológiai kiegészítése” szükséges.⁸¹ Az öt éves tervben az Aquincumi Múzeum kiállításának felújítását így indokolták: „A kiállítás szegénységén javítanunk kell és a történelmi materializmus elvein tovább kell fejlesztenünk”, az intézmény az emlékek bemutatásával kiveszi részét a tömegek ideológiai neveléséből.⁸² A Petőfi Múzeum bővítésének magyarázata: „A Forradalmi Költők Múzeuma megalakulásának fontosságát a dolgozó tömegek ideológiai nevelése, öntudatosítása szempontjából szükségtelen hangsúlyoznunk.”⁸³ Az ásatási tervek indoklásában is érvként jelenik meg a különböző társadalmi rétegek, különösen az elnyomott dolgozó rétegek emlékeinek kutatása, ennek alapján, a marxizmus-leninizmus módszereinek alkalmazásával a különböző korok embere, főleg a kizsákmányoltak mindennapi életének, osztályharcainak a bemutatása.⁸⁴ Néhány jellemző idézet: „A múlt műemlékei, melyeket kiásunk, megfelelő magyarázatokkal a történelmi materializmus ... tanításait mutatják be. Az ásatásoknál előkerült leletanyag földolgozva, kiállításokon bemutatva ... ugyancsak a történelmi materializmus megismerésének és elmélyítésének céljait szolgálja

... A középkori városban ... az osztályharc legélesebb formái mutatkoznak meg. Ezt az osztályharcot és az osztályok elkülönülését az anyagi emlékek is kifejezik. A múlt középkori ásatásai a leletek közül csak a magas művészi értékű emlékeket becsülték meg ... Figyelmünket és megbecsülésünket most különös mértékben a legegyszerűbb emlékekre kell irányítanunk, mely nem az uralkodó osztályok kultúráját fejezi ki.”⁸⁵

A párt irányító szerepét a múzeumi területen a munkatervék és jelentések is hangsúlyozzák. „A MDP Központi Vezetőségének határozata tudományos intézményeink számára kijelölte azokat a feladatokat, amelyeket az osztályharc sikeres megvívásában vállalniuk kell. Ezeknek a feladatoknak sikeres teljesítéséhez a Fővárosi Múzeumok erőteljesebb fejlesztése, munkásságuknak felerősítése szükséges”⁸⁶ – olvashatjuk egy fejlesztési tervzetben. Az egyik jelentés szerint: „a MDP irányítása és segítségével a tudományos munka területén is lehetővé tette a szabad és tervszerű tudományos kutatást ... A párt-szervezet a munkáskáderek segítségével éberrel vigyáz a munka eredményességére ... Az ásatásoknak anyagi fedezetét ugyancsak a párt segítségével kapjuk meg ... A párt kulturális irányítása hívta fel a figyelmet a vándorkiállítások rendezésére.” A párt segítségével vált lehetővé 1945 óta a Múzeum épületeinek újjáépítése.⁸⁷ A Régészeti és Ásatási Intézet a párt útmutatását követve feladatának tartotta, hogy „az Intézet tudományos munkásságát még fokozottabb mértékben a klerikális reakció elleni harc s ezzel kapcsolatban a marxista-leninista ideológiának a tudomány területén való érvényesülésének szolgálatába” állítsa.⁸⁸ Az Aquincumi Múzeum – munkaterve szerint – a „klerikális reakció elleni harc jegyében” a szakvezetéseket fokozottabban akarja alapozni a történelmi materializmus tételeire: „kihangsúlyozzuk a rabszolgatársadalom ellentmondásait, a görög-római istenségeknek és vallási kultuszoknak befolyását a népre, összehasonlítjuk a régi klerikalizmussal és a mai klerikális reakcióval. Különös hangsúlyozást érdemel az ókori, a kapitalista és a szocialista fejlődés összehasonlítása.” – olvassuk.⁸⁹ A pártirányítás követelményeinek megfelelően szerepel a tervekben a szovjet kutatási módszerek tanulmányozása és alkalmazása. Példának állították a szovjet múzeumok tervké-

⁷⁸ BTM A KOi. 1950. jan. 28.

⁷⁹ BTM A KMi. 147/1950. júl. 24.

⁸⁰ BTM A KOi. 1950., 121/1950. aug. 19.

⁸¹ BTM A KOi. 1950. jan. 23.

⁸² BTM A KOi. 1950., jún. 28., júl. 18.

⁸³ BTM A KOi. 1950. júl. 18.

⁸⁴ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 121/1950. ápr. 28., Régészeti

és Ásatási Intézet 178/1950. máj. 26., BTM A KOi. 1950. júl. 18., 26.; Ásatások Albertfalván. MH 1951. III. 39-42.

⁸⁵ BTM A KOi. 1950.

⁸⁶ BTM A KOi. 121/1950. aug. 19.

⁸⁷ BTM A KOi. 1950.

⁸⁸ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 199/1950. jún. 21.

⁸⁹ BTM A KOi. 1950. jún. 21.

36. kép.
A palota gótikus
termének feltárá-
sa. 1952.

szítésének módszerét is.⁹⁰ A Forradalmi Költők Múzeuma kialakításának fontosságát a Szovjetunió példájával látják igazoltnak, ahol tapasztalják „a nagy forradalmi egyéniségek köztudatba vetítésének hatalmas nevelő szerepét.”⁹¹ Leggyakrabban a szovjet kutatási módszerek és eredmények tanulmányozását és alkalmazását tüzték ki célul minden tudományágban, a régészettől a modern képzőművészetig, a gyűjtéstől a kiállításig. Néhány idézet ennek illusztrálására: „A Régészeti Intézet ... az őskori társadalmak és a népvándorlás korában megjelenő lovaspásztor népek régészeti hagyatékát gyűjti össze és dolgozza fel a szovjet-országi régészeti tudomány példamutató módszereinek alkalmazásával.”⁹² „Csakis az új módszerekkel kiásott, a szovjet tanulságok alapján kiértékelt emléktárgyak alkalmas egyedül arra, hogy a középkori Magyarország anyagi kultúráját, az osztálykultúrát és az alépitmény technikai fejlődését bemutassa.” A tervezett kiállítás „megjelenítendő Budapest történetének fejlődési korszakait a történelmi materializmus alapján ... Ezt a gyökeresen új szempontot a szovjet tapasztalatok alapján látjuk megoldhatónak”.⁹³

Az 1950 szeptemberében megtartott második múzeumvezetői értekezlet fontos témája volt a múzeumi terület ideológiai helyzete. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium véleményét a tudományos főosztály vezetőjének, Szaboleska Ferencnek a konferenciához írt levele tartalmazta. Ebben megállapította, hogy az 1950. év „mérőföldjelző”, amikor a múzeumügy „évtizedes tespedés, egy tudatosan káros művelődéspolitikai elnyomottság és félretétel, később pedig, még a felszabadulás után is hatásaiban

oly káros huzavonák és bizonytalanságok után rohamos fejlődésnek indult.” Különösen az utolsó hónapok hoztak a múzeumügy területén igen jelentős fejlődést. Ezt elősegítette „az állami élet irányítása, a MDP részéről elhangzott bírálat és program”, amely hangsúlyozta, hogy a kulturális terület „a gazdasági vonallal szemben meg nem engedhető lemaradásban van.” A Minisztérium és a MMOK irányító szerepének megerősödése a fejlődést segíti elő. A múzeumokban „a további fejlődés legfőbb záloga a sohasem lankadó, öntudatos szocialista munka és a közös, építő segítség.” Követelmény a szellemi, a múzeumi vonalon is, hogy nemcsak el kell érni, hanem felül is kell múlni a kapitalista országok termelékenységét. Szaboleska hangsúlyozta: „A további javulás örvendetes biztosítéka, hogy a bírálat és önbírálat kommunista módszere időnként sok javítanivalót felszínre hoz, és hogy a bírálatokhoz általában jól viszonyul a MMOK is és az egyes múzeumok is.” Elmarasztalta a MMOK-ot azért, hogy a kelletnél kevesebbet tett a szovjet muzeológia eredményeinek, valamint a többi népi demokratikus országban folyó muzeológiai tevékenység megismertetése terén. Figyelmeztette a múzeumi dolgozókat, hogy „az ideológiában, elméletben való állandó, egyre nagyobb elmélyedés a legfontosabb súlypont ... ezen a téren van éppen ebben a szektorban lemaradás, és éppen ezt a területet jelölték meg a hivatalos fórumok az előttünk álló év első és legfontosabb feladatának.” „A marxista-leninista műveltség mélyítésével” a múzeumügy fejlődését szolgálják, amely része a szocialista művelődéspolitikának, „a művelődéspolitikán keresztül szolgálják

⁹⁰ Feljegyzés a Tretyakov Galéria igazgatójának beszámolójáról, a tervekészítés módjáról. BTM A KM. 1950. márc. 3.

⁹¹ BTM A KO. 1950. júl. 18.

⁹² BTM A RO. Régészeti és Ásatási Intézet 139/1950.

⁹³ BTM A KO. 1950.

a politikát, a békétábor politikáját, melynek élén dicső és nagy mintaképünk, a Szovjetunió áll.” Ezért igen fontos a MMOK által indított ideológiai képzés. Hozzászólásában Pogány Ö. Gábor hangsúlyozta, hogy a Minisztérium és a MMOK mellett a MTA és MDP Agitációs és Propaganda Osztálya is figyelemmel kíséri azt, hogy „milyen mértékben, milyen ütemben történik a marxizmus-leninizmus tanításának elsajátítása a muzeológia területén, és mennyiben tudjuk ezeknek az elsajátított tanításoknak az alkalmazását is láthatóvá tenni múzeumi munkánkban.”⁹⁴

A MMOK a többéves ideológiai képzést úgy tervezte, hogy az első 10 hónap során a marxizmus-leninizmus alaptéziseit a résztvevők egyénileg tanulmányozzák. Ez idő alatt 6 hetenként egy alkalommal egész napos konferenciát tartanak, amelyen előadás formájában ismertetik a következő 6 hét anyagát, majd 20 fős csoportokban egy-egy vezető irányításával értékelik, megvitatják az addig megtanultakat. A MMOK körlevélben szólított fel a minél nagyobb, önkéntes részvételre, mivel „a szakmai fejlődésük előfeltétele a marxizmus-leninizmus elméletének megismerése és elsajátítása.” A Fővárosi Múzeum részéről a képzésre 12 fő részvételét jelezték.⁹⁵ A MMOK a konzultációkkal, közös tanulással segített egyéni tanulás alkalmazásával az SzKP és Sztálin által megjelölt módszert tekintette követendőnek. A tanulás megkönnyítésére a résztvevőknek megküldte a MDP Központi Vezetősége és Propaganda Osztálya módszertani tájékoztatóit. Úgy tervezték, hogy az alapok elsajátítása után gyorsított ütemű további oktatással folytatják a képzést. Még 1950 őszén 1 hónapos bennlakásos tanfolyamot szerveztek 45 muzeológus számára, amellyel a cél: „gyorsított ütemben neveljük szocialista tudóssokká kádereinket.”⁹⁶ A MMOK véleménye szerint a marxizmus-leninizmus tanulmányozása eredményeként „múzeumi viszonylatban is egyre inkább érvényesülni fog a pártyszerűség, a szocialista munka stílusa, a bolsevik munkastílus”, és a muzeológusok „a marxizmus-leninizmus elméletének megismerése nyomán még elszántabb harcosai lesznek a békének...”⁹⁷ Ortutay Gyula a második múzeumvezetői értekezleten a párt szerepét hangsúlyozva jelentette ki: „jó munkát, helyes munkát csak a MDP útmutatásával, a MDP mögé felzárkózva, a lenini-sztálini tanítást

37. kép. Gerevich László, a palota feltárását irányító igazgató és Pogány Ö. Gábor: 1950-es évek eleje.

követve tudnak végezni. Ha így dolgoznak, jól dolgoznak.”⁹⁸

Az ideológia, a politika mind nagyobb szerepe mutatkozott meg abban is, hogy Sztálin születésnapja mellett egyre több alkalommal kellett munkafelajánlást tenni. Hogy az előző évek nem egészen feleltek meg az elvárásoknak, tanúsítja egy feljegyzés megállapítása: „A fővárosi múzeumoknál létrejött helytelen sztálini munkafelajánlás tanulságait levonva valóban különböztessük meg végre a terv szempontjából elvégzendő munkát és a többletjelvényt.”⁹⁹ Az április 4-re, a felszabadulás ünnepére tett felajánlások többsége a tervmunkán felül vállalt szakmai feladatok elvégzését tüzte ki, de számos más felajánlásról is tudunk. Néhány példa: kollektív munka megszervezése, a restaurátortanfolyamon megtanult továbbadása a többi dolgozónak, a fizikai dolgozók szakmai továbbképzése, a dolgozók részére orosz nyelvtanfolyam vezetése, az írástudatlan ásatási munkás megtanítása az írásolvasásra, az ásatási munkamódszerek átadása, az ásatással kapcsolatos tudományos munka ismertetése a helyszínen a dolgozókkal, a munkafegyelem megszilárdítása, a kiállítási termek tatarozása, a közvagyonnal való takarékoság, Rákosi arcképének megfestése, augusztus 20-ra Lenin és Sztálin gipszreliefjének elkészítése.¹⁰⁰ A május 1-re tett munkafelajánlások között találunk ma már komikusan hangzókat is. Pl.: két ásatási munkás vállalja, „amellett, hogy ugyanannyi földet termelnek ki, mint amennyit eddig, a minőséget fogják emelni, vagyis a

⁹⁴ A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának második múzeumvezetői értekezlete, 1950. szept. 18-21. Bp. 1950. 118-124.

⁹⁵ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 249/1950. aug. 29., Régészeti és Ásatási Intézet 250/1950. szept. 26., BTM A KOi. 180/1950. aug. 29.

⁹⁶ A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának második múzeumvezetői értekezlete, 1950. szept. 18-21. Bp. 1950. 124-126.; KAPOSVÁRI, 1995. 27-28. Ugyancsak résztvevőként

emlékezik vissza erre Solymos Ede: SOLYMOS, 1966.

⁹⁷ A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának második múzeumvezetői értekezlete, 1950. szept. 18-21. Bp. 1950. 138.

⁹⁸ Lm. 145.

⁹⁹ BTM A KMi. 1950. márc. 3.

¹⁰⁰ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 106/1950. ápr. 5., BTM A KMi. 1950.

termelés közben igen gondosan fogják figyelni, hogy a földben el ne tűnjön a legkisebb darab cserép vagy agyagrög sem”; más „a tisztasági verseny keretében vállalja két irodahelyiség ajtó- és ablakszárnyainak valamint a függőlámpa buráinak szappanos vízzel való lemosását”; az egyik régész felajánlja, hogy „a terep pontos ismeretével és térképek alapján végzett mérésekkel elősegíti, hogy a kutató árkokat olyan helyen indítsák el, ahol a legkevésbé pusztulhatott el a régi társadalmak hagyatéka”; másik muzeológus írta: „Mivel eddig tudományos munkámhoz csak alapelveit sajátítottam el a dialektikus történelmi és filozófiai materializmusnak, ezen május ünnepe alkalmával a teljes elmélyülést vállalom el azokban.”¹⁰¹

A júniusban kitört koreai háború miatt augusztusban „koreai hetet” kellett tartani, ugyancsak munkafelajánlásokkal.¹⁰²

38. kép. A palota oroszlános udvarának régészeti kutatása. 1952.

¹⁰¹ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1950., Aquincumi Múzeum 117/1950. ápr. 21.

¹⁰² BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 226/1950. aug. 9., Régészeti és Ásatási Intézet 232/1950., BTM A KOi. 1950. aug. 25.

¹⁰³ Az 1952-ben tartott múzeumvezetői értekezleten a Közoktatásügyi Minisztérium osztályvezetője, Szabolcska Ferenc is a MMOK igen fontos eredményének tartotta a Budapesti Történelmi Múzeum fejlődését: „A Budapesti Történelmi Múzeum, amely pár évvel ezelőtt még szervezetlenségéből és egyéb okból kifolyólag szinte alig fejtett ki munkát, az utóbbi egy-két év alatt szinte rohamléptekkel fejlődött ki ... A múzeum széttagoltsága következtében kevésbé egyenletesen fejlődött, de reméljük, hogy a következő időben az erősebb irányítás egyenletesebb fejlődési lehetőséget fog biztosítani ...” A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának ötödik múzeumvezetői értekezlete, 1952. jún. 25-28. Bp. 1952. 6. Megjegyezzük, hogy a korábbi

A MMOK 1951. januárjában tartott harmadik múzeumvezetői értekezletén Ortutay Gyula elnöki beszámolójában az előző év nagy eredményének tartotta a múzeumi terület egységes szervezetté alakítását, hogy az összes múzeum egyetlen központ vezetése alá tartozik. „Hatalmas lépés ez. Minden bizonnyal a volt ügynevezett fővárosi múzeumoknál és a vidéki múzeumoknál dolgozó múzeumvezető kartársak és egyéb dolgozók tudják elsősorban lemérni ennek jelentőségét mind a tudományos megbecsülésben, mind költségvetési vonalon, munkájuk jövője lehetőségei szempontjából. Ha valaki elemelné idei költségvetésünket, éppen a vidéki és a volt fővárosi múzeumok szempontjából a fejlődésnek hallatlan ütemét találhatná meg.” – jelentette ki.¹⁰³ Másik nagy eredmény, hogy „komoly mértékben megindult a muzeológia területén a szakmai és az ideológiai fejlődés.” Ezt a „forradalmi változást” szolgálta az ideológiai képzés elindítása, a szovjet muzeológia, a régészet, néprajz, művészettörténet eredményeinek ismertetése, kiadványok megjelenítése. Pogány Ö. Gábor szerint az ideológiai oktatásban probléma a gyakorlati alkalmazás, s hogy nem olvassák a Szabad Népet. Ortutay ugyancsak fontosnak tartotta, hogy kezd megszilárdulni a „szocialista munkastílus”, s ebben nagy szerepe van a munkaversenynek. Problémaként említette a kritika - önkritika nem kellő alkalmazását, a hiányos propagandát. Kiemelte a jó együttműködés kialakításának szükségességét a párt szervezeteivel és a tanácsokkal. Pogány Ö. Gábor fontosnak tartotta a MDP Politikai Bizottságának 1950. november 21-i határozatát az agitációval kapcsolatban: a tömegek nevelésében a kulturális területen belül a múzeumoknak is feladatuk az agitáció.¹⁰⁴

A Fővárosi Múzeumnak a MMOK irányítása alá kerülése 1950. októberében fejeződött be.¹⁰⁵ Kivételt képezett a Képtár, amely nem tartozott a MMOK-hoz. Az átszervezés szempontja, hogy a történelmi anyagokat gyűjtő részlegek kerüljenek a MMOK

időszak teljesítményének elmarasztalása nyilvánvalóan eltűnt.

¹⁰⁴ A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának harmadik múzeumvezetői értekezlete, 1951. jan. 25-27. Bp. 1951. 1-36.

¹⁰⁵ A MMOK alá kerülés befejeződésének időpontja egyes iratok szerint október 1., mások október 10. A Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1950. szept. 26-i ülésének jegyzőkönyvében a bejelentések között szerepel a VKM. 1600-16/1950-VII./4. sz. leirat alapján a fővárosi múzeumoknak és a Képtárnak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium részére történő átadása. A Képtárnak a fővárosi múzeumi szervezetből való kiemelése mögött Földes Emilia szerint az az érlelődő szándék húzódik, hogy a nem várostörténelmi jellegű anyaga a felállítandó Nemzeti Galériába kerüljön. FÖLDES, 1998a. 18.

felügyelete alá. A cél az volt, hogy e történeti egységeknek (Aquincumi Múzeum, Régészeti és Ásatási Intézet, Művelődéstörténeti Múzeum, kiscelli Történeti Múzeum, Petőfi Múzeum) a „legfejlettebb várostörténeti múzeummá kell átalakulniok.” Feladata hangsúlyt fektetni – a történeti korok emlékein túl – „a szocializmus történeti dokumentumainak” gyűjtésére. A „profilozási terv” a gyűjtési körök szerint, az eddigi szervezeti egységek helyett a következő osztályokat határozta meg: Ókori Osztály (megszüntetve a Régészeti és Ásatási Intézet önállóságát, gyűjtési köre: őskortól a honfoglaláskorig), Középkori Osztály (volt Művelődéstörténeti Múzeum), Újkori Osztály (eddig Történeti Múzeum), Jelenkori Osztály (gyűjtési köre: 1945 utáni időszak dokumentumai). A tervben szerepel az ásatásokat végző osztályok rajzolóinak, bemérőinek, szakmunkásainak összevonása és közvetlenül – az osztályok adminisztrációs és gazdasági ügyeit összefogó – főigazgatóság alá rendelése. A restaurátor műhelyeket is a főigazgatóság alatt egyesítették két egységben: az egyikben a kerámiát és a fémeket restaurálták, a másikban a képeket és a metszeteket. A terv a Petőfi Múzeumot önálló irodalmi múzeummá kívánta szervezni. A fenti szervezeti változtatással az volt a cél, hogy jobban kifejeződjön a fővárosi múzeumok gyűjtési területe és feladata: „Nagy-Budapest társadalmi fejlődésének bemutatása és a bemutatáshoz tartozó tárgyi anyag gyűjtése.” A tervet javasolta az intézmény nevének megváltoztatását is, „Budapesti Történeti Múzeum”-ra, mert ez a név jobban hangsúlyozza a Múzeum várostörténeti jellegét.¹⁰⁶

A fővárosi múzeumi szervezetet a következő időszakban e terv szerint módosították. Az önálló Jelenkori Osztály azonban nem valósult meg, helyette lett – az Újkori Osztály bővítésével – az Új- és Legújabbkori Osztály.¹⁰⁷ A MMOK az 1951. március 29-i értesítésében közölte az intézmény vezetésével, hogy a fővárosi múzeumi szervezet új neve „Budapesti Történeti Múzeum”, vezetője, Gerevich László pedig a „főigazgató” címet használja.¹⁰⁸

A MMOK a múzeumi terület irányításában mind fokozottabban igyekezett a párt útmutatását érvényesíteni. Ortutay Gyula szerint „valósággal megújulni látszik ez a terület azóta, hogy a kulturális

forradalom a Magyar Dolgozók Pártjának útmutatása nyomán elérkezett ide is.”¹⁰⁹ A MMOK a MDP II. kongresszusa, 1951. február 25-március 2.) alkalmából felajánlások megtételére szólította fel a múzeumok dolgozóit. Ezt Ortutay Gyula a januárban összehívott múzeumvezetői értekezleten így indokolta: „Felajánlásokkal, politikai munkával tegye minden múzeumunk és minden múzeumi dolgozó méltóvá magát arra, hogy megállapíthassák róla: követi a Magyar Dolgozók Pártjának és a mi szeretett Rákosi Mátyásunknak a tanításait.” Majd ezt mondta: „örömmel hallottuk a felajánlásokat, örömmel látjuk, hogy a kartársak megértik a kongresszus jelentőségét, és ebben is kifejeződik hálánk a párt iránt.”¹¹⁰ Pogány Ö. Gábor szerint a kutatásban és a népszerűsítésben fel kell sorakozni a MDP mellé, hogy a felvilágosítás, meggyőzés munkájához tudományos érveket szolgáltatassunk.¹¹¹

Ezt a központi állásfoglalást a múzeumoknak természetesen követniük kellett. A dolgozók a kongresszus alkalmával munkafelajánlásokat tettek, „elsősorban az anyagtakarékosság, a többtermelés és az eddiginél fokozottabb és jobb társadalmi munka eléréseért”.¹¹² A havonként tartott ún. termelési értekezleteken értékelték a felajánlások teljesítését. Az Aquincumi Múzeum igazgatója a következőképpen nyilatkozott: „Örömmel látjuk, hogy a Múzeum dolgozói is megértették, hogy a felajánlások a szocializmus építésének munkatempóját fokozzák. Igen örvendetes felajánlások történtek. Különösen az egyéni versenyzés eredményessége kiemelhető. A megtakarítás a Múzeum havi jövedelmének 20 %-a, tehát igen jelentős.”¹¹³ A kongresszus célkitűzéseit, határozatit pedig figyelembe kellett venni és alkalmazni a múzeumi tevékenységben. Az Aquincumi Múzeum vezetője a tervértekezleten megállapította: „az elkövetkező hónapokban munkánk, termelésünk a II. pártkongresszus célkitűzéseinek jegyében történik ... A szocializmus nagy művének építésénél reánk is hárul egy igen jelentős feladat: a kulturális forradalom kivívása. A hivatali munkaterület feladataira vonatkoztatva ez takarékossgot, fegyelmet (pontosságot), ideológiai tudásunk fejlesztését, szakmai továbbfejlődést jelent ...”¹¹⁴ A Régészeti és Ásatási Intézet vezetője „rámutatott arra, hogy az intézet dolgozói ... a II. pártkongresszus útmutatásait

¹⁰⁶ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 598/1951. és KOi. 1951. jan. 31.: RADNÓTI ALADÁR: Fővárosi múzeumok profilozása. Bp. 1951. jan. 31. – Az átszervezés az Aquincumi Múzeumot nem érintette.

¹⁰⁷ A fővárosi múzeumok számára kijelölt épületben (I. Úri u. 28.-Országház u. 49.) elhelyezendő részlegeket az elhelyezési tervet a MMOK terve szerint sorolja fel: I. Épületet őrző és gondozó személyzet. II. Főigazgatóság, gazdasági adminisztráció. III. Műhelyek. IV. Ásatási csoport. V. Ókori Osztály. VI. Középkori Osztály. VII. Újkori Osztály. VIII. Jelenkori

Osztály. Kiállítások. BTM A KOi. 1951. márc. 9., 11.

¹⁰⁸ BTM A KOi. 1951. márc. 29.

¹⁰⁹ ORTUTAY, 1951.

¹¹⁰ A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának harmadik múzeumvezetői értekezlete, 1951. jan. 25-27. Bp. 1951. 22., 39.

¹¹¹ POGÁNY, 1951. 2.

¹¹² BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 178/1951., Aquincumi Múzeum 368/1951. jan. 17.

¹¹³ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 440/1951. márc. 24.

¹¹⁴ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 476/1951. máj. 2.

szem előtt tartva igyekeztek munkájukat jól elvégezni. ... a kongresszus határozatai, Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Révai József elvtársak beszédei, amelyeket a kartársak ... intézeti munkaértekezleten, ... a szabad pártnapokon és a Szabad Nép baráti körben kiértékeltek, konkrétan az intézeti feladatokra alkalmaztak, a további sikeres munkának alapjául, valamint biztos irányítójuként szolgálnak. ... arra kell törekedni, hogy minél tökéletesebben megvalósítsák az élenjáró marxi-lenini elmélet szerves összekapcsolását a régészeti gyakorlattal, s törekedjenek minél jobban megközelíteni a szovjet ember és a szocialista tudós típusát.¹¹⁵ A tervfelelős „hangoztatta a tervmunka szükségességét és fontosságát, utalt a II. pártkongresszus jelentőségére, amikor a kongresszus megmutatta a termelés ellenőrzésének fejlettebb, bolsevik módszerét.”¹¹⁶ Az 1952. évi munkatervben rögzítették: „a főigazgatóság éberben örökődik, hogy a MDP határozatai és szelleme maradék nélkül érvényesüljenek a múzeum munkájában.”¹¹⁷

Munkafelajánlást az előző évek gyakorlata szerint több alkalommal kellett tenni. Ezek száma most még eggyel, az Alkotmány ünnepével (augusztus 20.) gyarapodott.¹¹⁸ A Régészeti és Ásatási Intézet vezetője az egyik értekezlet jegyzőkönyve szerint kérte a dolgozókat: „vegyék ki részüket a felajánlásokból, s a felajánlásokon keresztül is fejezzék ki hűségüket a MDP és annak vezetője, Rákosi elvtárs iránt, de ugyanakkor e felajánlásokkal mutassuk meg harci elszántságunkat is minden külső és belső ellenséggel szemben.”¹¹⁹

A munkafelajánlások legfőbb terepe továbbra is a munkaverseny volt, amelynek szervezését, tartamát, értékelését és a jutalmazást (asztali kis vándorzászló „Jó munkáért” felirattal, esetleg munkajutalom) a MMOK 1951 márciusában dolgozta ki részletesen. E szerint a teljesítmények elbírálásának szempontjai: a tervmunka túlteljesítése, munkatervben felüli vállalások, munkafegyelem,¹²⁰ újítás, racionalizálás, takarékoság. A versenyt a Szakszer-

vezeti Bizottság, a termelési felelős szervező, politikailag a pártszervezet irányítja, a hivatalvezetés támogatja. Egy-egy munkaverseny negyedévig tart, kiértékelése az osztályokon havonként történik a munkaterv, a havi munkajelentés és a szóbeli beszámoló alapján. A verseny értékelése és a jutalmak átadása a szakszervezeti bizottság, a pártszervezet és a hivatalvezetés feladata.¹²¹ A MMOK az 1951. évi munkaversenyt már januárban megindította, az eddigiekhez hasonlóan intézményen belül és intézmények között. A MMOK felhívására természetesen a Budapesti Történeti Múzeum (továbbiakban: BTM) is részt vett a mozgalomban. Bővebben a Régészeti és Ásatási Intézet felajánlásairól tudunk. Az intézmények közötti munkaversenyre azokat a múzeumokat hívták ki, amelyek a Régészeti és Ásatási Intézethez hasonlóan 1951-ben régészeti kiállítást rendeztek. Fő szempont a takarékoság, továbbá az ideológiai és szakmai elvárásoknak való megfelelés. A dolgozók közötti verseny szempontja az ideológiai továbbképzésben elért eredmény. Az Intézetben belüli egyéni felajánlások terven kívüli szakmai munkákat tartalmaztak, de szerepelt „a békemozgalom még szélesebb propagálása” is a múzeumi szervezeten belül.¹²²

A felajánlásokban a munkaverseny egyik célja a takarékoság, amely a gazdasági helyzet következtében kiadott rendelet és MMOK-utatisítás értelmében különösen fontos feladat lett. Az intézkedések betartására takarékosági felelőst jelöltek ki.¹²³ 1952 elején már egyéni takarékosági terveket kellett készíteni. Ezekben, mai szemmel nézve, humoros felajánlások is voltak, pl.: az indigót felmelegítéssel megújítják, jegyzetelésnél nem használnak margót, a deszkákból kiszedett szövegeket újra felhasználják stb. A felállított takarékosági bizottság jegyzőkönyvében rögzített eredmények között olvashatjuk, hogy az Új- és Legújabbkori Osztályon a kiállítási termek levert vakolatát felhasználva homokmegtakarítást értek el, az elhasznált dekorációs textilanyagokból porrongyokat készítettek.¹²⁴

¹¹⁵ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 204/1951. máj. 2., 253/1951. júl. 9.

¹¹⁶ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1951. szept. 17.

¹¹⁷ BTM A KOi. 1951. dec. 29.

¹¹⁸ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 535/1951., Régészeti és Ásatási Intézet 253/1951. júl. 9., BTM A KOi. 1951. júl. 21.

¹¹⁹ BTM A KOi. 1951. jún. 22., BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 235/1951. jún. 21.

¹²⁰ A munkafegyelem kérdése, mint a munkaterv teljesítésének egyik fontos feltétele, gyakran volt témája a termelési értekezleteknek, főigazgatói utasításoknak. Néha már humorba illő fegyelmelési utasításokkal is találkozunk. Példa erre egy 1952. évi körlevél főigazgatói utasítása: „A pontos munkakezdet biztosítása érdekében ... az alábbiakat rendelem: 7 óra 1 perckor és 8 óra 31 perckor Virágh kartárs köteles a naptári munkanap üres érkezési rubrikáját vékony tintavonással áthúzni a

megfelelő »jelenléti táblán« és a két jelenléti táblát 8 óra 31 perckor a szobámba felhozni. ... Amíg központi óra beszerzése nem biztosítható, ... Virágh kartárs köteles gondoskodni arról, hogy a múzeum tornyában elhelyezett óra a hivatalos időt mutassa. Ezért minden nap munkakezdet előtt telefonon ellenőrizni tartozik a toronyóra járását. ... A kellően és elfogadhatóan meg nem indokolt késéseket az osztályértekezleteken és termelési értekezleteken ismertetni fogom és f. évi október 6-tól kezdődően hetenként faliújságon is ki kell függeszteni.”

¹²¹ A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja Munkaversenytervezete. MH 1951. I. márc. 52-55.

¹²² BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet: 111/1951. jan. 4.

¹²³ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 609/151. júl. 25., 610/1951., 681/1951., 698/1951.

¹²⁴ BTM A KOi. 1952. márc. 25., ápr. 29.

A gazdaságban bevezetett újítási mozgalomhoz hasonló múzeumi területen is szorgalmazták, hogy az ott folyó munka még hatékonyabb legyen, „ezzel is támogatva a múzeumi dolgozóknak a kultúrforradalom megvalósításáért folytatott harcát.” Az intézményekben a rendelet szerint újítási felelősöket állítottak. Az eredményes újításokat a Minisztérium Újítási Bizottsága megjutalmazta.¹²⁵

A munkaterveket a MMOK által kiadott tervezési utasítás alapján kellett elkészíteni. A MMOK hibának tartotta a pontos számokkal, a legkisebb részletekig történő tervezést, mert ezzel „a terv rugalmasságát veszélyeztetik.” E hibát elkövetők közé sorolta a Budapesti Történeti Múzeumot is.¹²⁶ A terv teljesítése ellenőrzésének megkönnyítésére a főigazgató – a MMOK korábbi rendelkezése alapján – a munkanapló vezetésére adott utasítást. Az ellenőrzés a tervfelelősök segítségével az osztályvezetők feladata volt.¹²⁷

A MMOK továbbra is igen fontos feladatának tartotta a múzeumi dolgozók ideológiai képzését. Ortutay Gyula a dolgozók ideológiai helyzetéről 1951. év elején a Múzeumi Híradóban a következőket írta: „A politikai tudatosság, az elméleti képzettség és a harcra akarát még nem eléggé lett meghatározó jellemvonása muzeológusainknak. Sok még a bizonytalanság, sok még az ideológiai képzetlenség. ... sokat kell még tennünk, hogy múzeumaink betöltsék a maguk harcra, nevelő hivatását. Megjavult a munkához való viszonyunk az igaz, levetkőztük a régi múzeumok hagyományos nemtörődömségét, fáradt közömbösségét, de még mindig nem vagyunk eléggé öntevékenyek, önállóak, még igen sokszor hiányzik a kezdeményező erő és bátorság. Elmélyültté kell tennünk – s ez legfontosabb kérdésünk – a szovjet példa tanulmányozását. Meg-megújuló erőforrása minden kutatónak, minden szakemberünknek a marx-lenini ideológia és a szovjet tudományosság tanulmányozása.”¹²⁸ A negyedik múzeumvezetők konferencia megállapította, hogy „a kultúrforradalom olyan átalakulást, olyan fejlődést hozott létre múzeumi vonalon, mely egyszerűen csak a munkásosztály pártjának vezetésével képzelhető el szocializmust építő, a Szovjetunió vezette békéta-

borhoz tartozó országban a mai világhelyzetben. ... A hibákat is feltárta a konferencia a kritika és önkritika őszinte hangján. ... Kutatóink még nem tudják megvalósítani a szocialista munkastilust. ... A „tudós és agitátor” helyesen összefoglaló egyéniségéből – melyet minden kutatóknak meg kell valósítania önmagában ahhoz, hogy a következő új fejlődési szakaszban megállja helyét, – gyakran hiányoznak az agitátor vonásai ... Kutatóink új típusa fejlődik szemünk előtt, ennek a típusnak le kell küzdenie sorai között a múlt csökevényeit.” A népművelésben sem töltik be a múzeumok az őket megillető szerepet, „itt is vállalniuk kell az agitátor feladatát. ... Mindent meg kell tennünk, hogy a múzeumokat jobban mozgósítsuk a népművelés számára.”¹²⁹ Mindezen cél elérése érdekében a MMOK folytatta az ideológiai továbbképzést. Megállapította: „A múzeumok tudományos dolgozói részére indított ideológiai oktatásban jelentős eredményeket értünk el. Muzeológusaink lelkesedéssel vettek részt a tanulásban, és ezzel bebizonyították, hogy megértették a marxizmus-leninizmus tanításainak jelentőségét az egyes tudományágakra való alkalmazása, a múzeumi kutatómunka végzése szempontjából.” Az 1950-ben megindult tanfolyamot 1951 őszétől 2 éves tematika alapján folytatták. A BTM-ből, a régészeti területről 11 dolgozó jelentkezett az oktatásra.¹³⁰ Az 1952. évi munkatervben szerepel, hogy „a főigazgatóság biztosítja és ellenőrzi a dolgozók ideológiai fejlődését és annak alkalmazását a kutatási gyakorlat, valamint a kiállítás, népművelés terén. ... megszervezi az orosz nyelvű tanfolyamokat, hogy az ideológiai és szakmai fejlődés elmélyülhessen. A legfontosabb szovjet és a népi demokráciákban megjelent szakmunkákat, vagy egy-egy részletét lefordíttatja.” A Vármúzeum terve szerint „minden tudományosság előfeltételeként el kell, hogy mélyedjenek kutatóink ideológiánkban és fokozottan folytatni kell a szovjet tudomány eredményeinek megismerését, ami nélkül feladatunkat nem oldhatjuk meg.”¹³¹

A hidegháborús légkör,¹³² a békéért, a külső és belső ellenséggel folytatandó harc jól tükröződik, feladatokat is megjelölve, a Múzeum munkaterveiben és az értekezletekről készített jegyzőkönyvekben. A júniusi osztályértekezleteken a politikai

¹²⁵ BORECZKY, 1951. 44.; BTM A KOi. 1951. máj. 19., nov. 13., BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1951. szept. 17.

¹²⁶ MH 1951. III. Hírek. 74.

¹²⁷ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 695/1951. szept. 17.

¹²⁸ ORTUTAY, 1951.

¹²⁹ MH 1951. III. 1-2.

¹³⁰ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 358/1951. okt. 8., Aquincumi Múzeum 725/1951. okt. 10.

¹³¹ BTM A KOi. 1951. dec. 29.

¹³² Háború veszélyének napirenden tartását szolgálta a légoltalmi tervek elkészítése. (A Budapesti Történeti Múzeum légoltalmi

mi tervét l.: BTM A KOi. 1951. aug. 11.) 1953-ban a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya a munkaterv készítésével kapcsolatos körlevélben egyik fontos feladatként jelölte meg a múzeum biztonságának és légoltalmi helyzetének felülvizsgálatát. (BTM A Ki. 1953. febr. 13.) Ennek megfelelően az intézmény munkatervében ez áll: „A múzeumok keretén belül a légo szervezeteket felállítottuk és kiképzésüket folyamatba tesszük.” (BTM A Ki. 1953. febr. 18.) Az 1954. évi munkaterv egyik pontja volt a légoltalmi tanfolyam befejezése. (BTM A Ki. 1953. dec. 21.)

helyzetről, Grösz József és társai „összeesküvéséről” szóló bevezető tájékoztatásban felszólították a dolgozókat: „vegyék ki részüket a felajánlásokból, s a felajánlásokon keresztül is fejezzük ki hűségünket a MDP és annak vezetője, Rákosi elvtárs iránt, ... a felajánlásokkal mutassuk meg harci elszántságunkat is minden külső és belső ellenséggel szemben.”¹³³ Az Aquincumi Múzeum vezetője így elemezte a politikai helyzetet: „amikor mindenki szívesen teszi meg kötelességét a béke biztosítása érdekében, ekkor akadnak olyan gaz royalisták, mint Grösz és társai, akik összeesküvést szöttek, háborúra spekuláltak, vissza akarják venni a földet a munkásosztálytól, hogy így tovább üzhessék aljas üzelmeiket az ország kárára.”¹³⁴ Egy másik munkaértekezleten a főigazgató a tervek jelentőségének hangsúlyozása mellett mondta a következőket: „Munkánkat egyre tökéletesebbé kell tenni ahhoz, hogy le tudjuk győzni azokat a veszedelmeket, amelyeket az imperialista haramiák készítenek elő a világ békeszerető népei ellen ... Amikor látjuk ezeket a nagyon fontos külpolitikai eseményeket, amik tulajdonképpen az osztályharc mindjobban való kiéleződését mutatják, akkor nekünk annál lelkiismeretesebben kell elvégezni a munkánkat, hogy ezzel is erősítsük a békétáborot az imperialisták támadásaival szemben.”¹³⁵ A Régészeti és Ásatási Intézet termelési értekezletén hangzott el: „A békefrontot erősítettük akkor is, amikor a félév folyamán a legmesszebbmenő takarékosságot igyekeztünk megvalósítani.”¹³⁶ A munkaverseny egyéni felajánlásai között a békével kapcsolatos felajánlás is szerepel. Az intézmény békebizottságának elnöke vállalta a dolgozók között „a békemozgalom még szélesebb propagálását.”¹³⁷ Egy főigazgatói – az osztályvezetőknek szóló – körlevélben olvashatjuk: „A megbeszélés tudatosítsa a dolgozóknak, hogy a szocializmus építése és a béke védelme megköveteli a fokozott éberséget a belső és külső ellenség üzelmeinek megüszítésére végett.”¹³⁸ A párt által hangoztatott „élesedő osztályharc és nemzetközi helyzet” munkahelyi hatása is fokozódott. Ezt jelzi egy 1952 őszén kelt főigazgatói körlevél, amely felhívta a figyelmet a „kötelező éberségre és titoktartásra.” Utasította a munkahelyéről hosszabb időre távozókat, hogy kötelesek „minden olyan iratot, anyagot gondosan elzárni, amit az ellenség bármilyen formában felhasználhatna. ... Ha idegen személy fordul hozzánk hivatalos ügyben, az ismeretlent minden

esetben megfelelő okmányokkal le kell igazoltatni.”¹³⁹

A tudományos dolgozók szakmai és ideológiai továbbfejlődése érdekében szakkört szerveztek, havonta egy-egy előadással. Az előadásokban részletesen meg kellett világítani az intézmény munkatervében kitűzött fontos feladatát és „a burzsoá kozmopolitizmus ideológiájának leleplezését tudomány-szakunkban.” Ismertetni kellett a szovjet kutatási módszereket és eredményeket is a régészet és művészettörténet területén. Az előadások között szerepelt pártvezető munkájának ismertetése is, „Révai elvtárs építészeti kritikájának tanulságai és alkalmazása a klasszicista városépítéssel” címmel.¹⁴⁰ A személyi kultusz fokozódása nyomot hagyott az intézmény életén is. Pl. a Régészeti és Ásatási Intézet 1951. júliusi termelési értekezletén az alábbi hangzott el: „Munkánkban általában törekedtünk szem előtt tartani Sztálin elvtárs szavait, hogy csak annak a tudománynak van létjogosultsága, amely a népért van és a népért dolgozik.”¹⁴¹ A Kiscelli Múzeum novemberi termelési értekezlete után a pártbizalmi „Berija elvtársnak a nagy októberi szocialista forradalom 34. évfordulójának moszkvai ünnepén elmondott beszédét méltatta.”¹⁴² A dolgozók politikai nevelését szolgálták a „szabad pártnapok” és a „Szabad Nép baráti köre” rendezvényei is, amelyeken a napi politikai eseményeket vitatták meg.¹⁴³ Még az ásatások időszaka sem volt ez alól kivétel, amit ásatási naplóbejegyzés is tanúsít: „Október 4. ... Munkaidő után »Szabad Nép baráti körét« tartottunk”, ahol újságcikkeket ismertettek és vitatták meg. „Október 11. ... Munkaidő után »Szabad Nép baráti körét« tartottunk ... tárgykör: Sztálin elvtárs nyilatkozata a Pravda munkatársának az atomfegyverről.”¹⁴⁴ A politika állandó jelenlétét biztosította a faliújság is, amelynek szerkesztése – miként az egyik munkajelentés leszögezi – „az intézeti tagság aktivizálásának, valamint az intézeti munka átpolitizálásának kiváló eszköze. ... Az intézeti tagság tevékenyen részt vett a faliújság szerkesztésében.” A faliújságok politikai tartalmára jó példa a második negyedévi faliújság cikkei, amelyek a következő „központi gondolatokkal” foglalkoztak: „A pártkongresszus határozatainak alkalmazása intézetünk munkájára. Május elseje a munkásosztály nagy ünnepe. A magyar-szovjet barátság. Béke-építkezések a Szovjetunióban és a népi demok-

¹³³ BTM A KOi. 1951. jún. 22.

¹³⁴ BTM A ROi. Aquincumi Múzeum 535/1951. jún. 21.

¹³⁵ BTM A KOi. 1951.

¹³⁶ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 257/1951. júl. 13.

¹³⁷ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 111/1951. jan. 4.

¹³⁸ BTM A KMi. 80/1952. – 1951. júl. 23.

¹³⁹ BTM A KOi. 1952. okt. 4.

¹⁴⁰ BTM A KOi. 1951. okt. 25.

¹⁴¹ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 257/1951. júl. 13.

¹⁴² BTM A KOi. 1951. nov. 30.

¹⁴³ Pl. megvitatták a II. pártkongresszust. BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 204/1951. máj. 2.

¹⁴⁴ Ásatási dokumentáció. BTM Adattára, ltsz.: 195-89. 22. és 30.

rációkban. A szovjet régészet példamutatása a magyar régészeti kutatás számára.¹⁴⁵

A Múzeum dolgozóinak ideológiai nevelése, vagy talán inkább átnevelése mellett az intézmény népművelő tevékenységét is fokozni kellett. 1951 nyarán került előtérbe a szervezettebb forma, amely – elsősorban a tanuló ifjúságra épülő – múzeumi szakkörök megszervezését jelentette.¹⁴⁶ A BTM dolgozói is megkezdték a Baráti Körök, Múzeumi Bizottságok szervezését, amelyek számára előadásokat tartottak, műemléki kirándulásokat szerveztek. Közreműködtek helytörténeti körök alapításában, részt vettek az üzemi népművelésben.¹⁴⁷

Mindezen politikai elvárások és átpolitizálás közepette folyt a belső szakmai munka: a városrendezéshez kapcsolódó régészeti leletmentések, a már folyó és ez évben kezdődő (Hajógyár-szigeten római helytartói palota) nagy ásatások,¹⁴⁸ az újkori gyűjtemények gyarapítása (pl.: Arany Oroszlán patika berendezése).¹⁴⁹ 1951. augusztus 4-én nyílt meg a Kiscelli Múzeum épületében az első állandó újkori történeti kiállítás, „Budapest 1686-1849” címmel.¹⁵⁰ A Fővárosi Képtár kisebb tárlatokat rendezett, amelyekhez vetített képes előadásokat tartottak,¹⁵¹ a Régészeti és Ásatási Intézetben pedig folytak a főváros őstörténetét, a Középkori Osztályon pedig a budai várat bemutató kiállítások előkészületei.¹⁵²

Az 1952-es esztendő igen jelentős eseménnyel kezdődött: január folyamán megtörtént a Szentháromság u. 2. sz. alatti, helyreállított épület átadása a Múzeum számára, majd a Középkori Osztály és a központi igazgatóság beköltözése, s megkezdődhetett a fent jelzett kiállítás rendezése.¹⁵³

A Közoktatásügyi Minisztérium javaslatára a MMOK megkezdte a múzeumok ellenőrző vizsgálatát. Ortutay Gyula ezt az elhatározást Rákosi 1950. február 10-i beszédére vezette vissza, amelyben Rákosi felhívta a figyelmet a kritika és önkritika fontosságára, arra, hogy Lenin és Sztálin tanítása szerint sok baj okozója a kritika elmaradása, mert „erős fegyverünk a haladásban a helyesen alkalmazott építő kritika, önmagunk hibáinak bátor és őszinte feltárása.” Ortutay szerint ezek az „iránymutató tanítások” figyelmeztetnek a kritika, önkritika és

ellenőrzés megvalósítására. Ezért vették tervbe a múzeumok eddigénél részletesebb vizsgálatát, amelyet a Minisztérium és a MMOK által alakított bizottság hajtott végre.¹⁵⁴ Így került sor a BTM vizsgálatára is. A kiküldött bizottság tagjai: Fülep Ferenc, Fazekas Mihályné, Bálint Béla (a Közoktatásügyi Minisztérium részéről), Salamon Ágnes (MTA), László Gyula, Entz Géza, Dercsényi Dezső, Lusthaus Károlyné, Vizi Ottó (a MMOK részéről). A bizottság vezetője Fülep Ferenc volt.

A február 26-28-ig tartó, mindenre kiterjedő vizsgálat eredményéről szóló jelentés megállapította, hogy a Múzeum a főváros kezelésében „szervezetlenül dolgozott”, több, különböző helyen lévő részből áll, s „ez a szétszórtság igen nagy nehézséget jelent a Múzeum egységes irányításában és általában munkájában. ... az Úri utcában lévő úgynevezett Klarissza épület ... mint végleges épületet kiutalták, az első építkezések megtörténtek. Mindaddig, amíg a Múzeumnak egy épületben való elhelyezése nem történik meg, a Múzeum munkájának, irányításának, fejlődésének tervszerű vitele nem biztosítható”.¹⁵⁵ A tudományos munkával kapcsolatban a bizottság úgy vélekedett, hogy „a fővárosi múzeumok amíg nem voltak államosítva, nem dolgoztak tudományos terv alapján, és így csak egyéni tudományos munka folyt.” Külön kitért a szovjet tudományos eredmények alkalmazásának helyzetére, és elmarasztaló megállapításokat tett: „A szovjet tapasztalatok ismerete, valamint a szovjet anyagok ismerete mindegyik múzeumrészelben minimálisnak mondható, és a szovjet folyóiratok közül is csak igen kevés van meg ezekben az intézetekben. ... a meglévő szovjet tudományos anyagok és eredmények felhasználása nyelvi nehézségek miatt nem kielégítő, viszont orosz nyelvű tanfolyamok sehol sem folynak, így fordításuk – mivel egy személyre korlátozódtak – igen lassú mértékűek.” Az ideológiai oktatás terén is tapasztalt a bizottság lemaradást: „A tudományos dolgozók a Közoktatásügyi Minisztérium által rendezett külön oktatásban vesznek részt ... Általában megállapította a bizottság, hogy a konferenciákra nem rendszeresen készülnek fel, és a felkészülés mértékében is hiányosságok vannak. Az ideológiai képzésnek a hatása még nem mutatható ki a

¹⁴⁵ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 253/1951. júl. 9.

¹⁴⁶ SZÁSZNÉ BURGER, 1952.

¹⁴⁷ A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége a felszabadulástól napjainkig. Bp. 1965. 38. Az intézmény napi tevékenysége és a pártirányítás kapcsolatát tanúsítják az Aquincumi Múzeum és a Kiscelli Múzeum pártszervezete üléseinek jegyzőkönyvei: Magyar Nemzeti Múzeum Legújabbkori Főosztályának Iratgyűjteménye, ltsz.: 94.13.1-5., 94.14.2.

¹⁴⁸ SZILÁGYI, 1955. A többi ásatásról lásd: PATEK, 1952.; BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 122/1952.

¹⁴⁹ A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége a felszabadulástól napjainkig. Bp. 1965. 92.

¹⁵⁰ Lm. 103.; BTM A KOi. 1951. dec. 15.

¹⁵¹ MH 1951. I. 46.

¹⁵² U.o.

¹⁵³ BTM A KOi. 1952. jan. 7., 8., 12., márc. 10., 11., ápr. 17.

¹⁵⁴ ORTUTAY, 1952a. 1.

¹⁵⁵ Amint a 60. sz. jegyzet alatt megjegyeztük, az említett Úri utcai épületbe végülis nem a BTM költözött, s részlegei ma is a város különböző pontjain vannak. Később a Középkori Osztálynak és a főigazgatóságnak a Szentháromság utcai épületből el kellett költöznie a Szent György térre, a helyreállított palota épületébe.

39. kép.

A régi budai város-
háza helyreállított
épületében megnyílt
a Vármúzeum.
1952.

tudományos dolgozatokban.”¹⁵⁶ Ez a megállapítás azt jelzi, hogy a Múzeum dolgozóinak ideológiai „nevelése” nem mutatott fel az elvárásoknak megfelelő eredményt. A jelentés nem foglalkozik a kiállításokkal, noha a vizsgálatot megelőzően, február 16-án nyílt meg a Károlyi-palota termeiben¹⁵⁷ a „Budapest az őskorban” c. kiállítás, amely igen jelentős esemény volt. Bemutatta a fővárosnak és környékének őskori település-történetét és társadalmának fejlődését, marxista szemlélettel, dialektikus módszerrel.¹⁵⁸ A kiállítás megrendezésében valószínűleg mintá volt a Magyar Nemzeti Múzeum előző évben megnyílt régészeti kiállítása, amely az országosan meginduló régészeti tárlatrendezésekhez szinte sablonul szolgált.¹⁵⁹ A kiállításoknak a helyi sajátosságokon túl általános fejlődéstörténetet is kellett mutatniuk. Ezt a MMOK pártvezetősége elvi szempontként határozta meg, mert szerinte „az egész ország viszonylatában elsősorban az általános fejlődéstörténeti kiállítások azok, amelyek igen fontos szerepet játszanak az emberek gondolkodásának kialakításában, fejlesztésében. Ezek azok, amelyek a materialista világnézet kialakítását elősegítik, következésképpen a klerikális reakció elleni harcban nagy segítséget tudnak nyújtani pártunknak.”¹⁶⁰

Az 1952-es esztendő másik jelentős eredménye a helyreállított Szentháromság utcai épületben, a Vármúzeumban rendezett „A budai Vár” c. kiállítás volt, amely először mutatta be a palotaásatások és a várnegyed kutatásának emlékeit, korszerű, didaktikus technikával.¹⁶¹ Decemberi megnyitását Sztálin születésnapjához kapcsolták.¹⁶²

A Fővárosi Képtár több tárlatot rendezett. Júniusban nyílt meg Mednyánszky László, novemberben Rippl-Rónai József emlékkiállítása, szeptemberben pedig a Fényes Adolf teremben Dabroszláv Lajos festőművész képeiből rendeztek tárlatot.¹⁶³

Az év jelentős politikai eseménye, a személyi kultusz újabb állomása volt Rákosi Mátyás 60. születésnapjának (március 9.) megünneplése ország-szerte, elsősorban munkafelajánlásokkal. A MMOK felhívására a múzeumok, így a BTM dolgozói is munkafelajánlásokat tettek.¹⁶⁴

A MMOK 1952-ben több alkalommal is felhívta a múzeumokat a felszabadulás utáni korszak tárgyi emlékeinek gyűjtésére és a szocializmus építése eseményeinek bemutatására, követve a szovjet muzeológia példáját. Szorgalmazása azt jelzi, hogy ez a munka bizonyára nem folyt olyan mértékben, mint ahogyan elvárták. Az év elején Pogány Ö. Gábor így írt a Múzeumi Híradóban: „meg kell találnunk a módját annak, hogy szocialista iparunk

¹⁵⁶ Jelentés a Közoktatásügyi Minisztérium részéről a Budapesti Történeti Múzeum megvizsgálására kiküldött bizottság munkájáról. BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1952.

¹⁵⁷ A kiállítás alapterülete: 305,30 m². BTM A KOi. 1952. nov. 6.

¹⁵⁸ A kiállítást részletesen ismerteti: BÉNYI, 1952. 44-46.

¹⁵⁹ KÖREK, 1965. 310.

¹⁶⁰ TÓTH, 1952. 8. Mivel a kiállítás a népművelés egyik legfontosabb eszköze, politikai cél volt új tárlatok rendezése ország-szerte. 1953-ban már csaknem minden múzeum korsze-

rű kiállítással rendelkezett. NAGY S., 1954. 208.

¹⁶¹ LÓCSY, 1965. 85.

¹⁶² BTM A KOi. 1952. dec. 9.

¹⁶³ MH 1952. V. 74., 76., 1952. VI. 93.

¹⁶⁴ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 863-01-17/1952.; MH 1952. II. 64-65. A korábbi időszakhoz hasonlóan, más alkalmakra is voltak felajánlások még a következő években is. Pl. lásd: Az Aquincumi Múzeum ápr. 4-i felajánlása. Magyar Nemzeti Múzeum Legújabbkori Főosztályának Iratgyűjteménye, ltsz.: 94.17.1.

fejlődését, mezőgazdaságunk közösségivé válását, kulturális forradalmunk győzelmeit, az új embernek és új életének kialakulását múzeumainkban a helyi és országos viszonylatok összefüggései szerint bemutassuk. ... Csupán így számíthatunk arra, hogy számottevő hatást gyakorolhatunk a dolgozó tömegek öntudatának eszmei-politikai színvonalemelkedésére, népünk világnézeti-erkölcsi egységének megszilárdítására, a szocialista hazafiság áldozatkészségére.”¹⁶⁵ Pogány Ö. Gábor a júniusi múzeumvezetői értekezleten – a szocializmus építése múzeológiájáról szóló előadásában – is szorgalmazta e korszak emlékeinek összegyűjtését és bemutatását.¹⁶⁶ Ortutay Gyula ugyanitt kifejtette, hogy állandóan napirenden kívánják tartani a „szocializmus építése a múzeológiában” témát: „mai fejlődésünk anyagának gyűjtését, tudományos feldolgozását és kiállításainkon való bemutatását egyik legnagyobb – elmélyült munkából, újszerű ötletekből legtöbbet követelő – feladatunkká kell tennünk.”¹⁶⁷

A MMOK 1952-ben erőteljesen szorgalmazta – szovjet példára – a Múzeumi Tanácsok és Múzeumi Bizottságok megalakítását. Ezek szervezése, mint fentebb láttuk, már 1951-ben megkezdődött. A Múzeumi Tanácsok célja a múzeumi munka és a helytörténeti kutatás támogatása az iskolák, üzemek, népművelési szervezetek bekapcsolásával. Tagjai az intézmény részéről kijelölt kutatók és a külső szervezetek, üzemek képviselői. Az üzemekben – a párt-szervezetek segítségével – megszervezendő Múzeumi Bizottságok feladata: a múzeum népszerűsítése, helytörténeti és táj kutatások, a helyi haladó hagyományok gyűjtése, a mai eredmények kutatása, a szülőföld szeretetére ösztönzés stb.¹⁶⁸ A MMOK körlevelére küldött jelentés szerint a BTM részéről is megindult a Múzeumi Tanács szervezése. A Régészeti és Ásatási Intézet december folyamán a XI. kerületben a Beloiannisz Művekből, a Kábelgyárból és a Gumigyár albertfalvai üzeméből szervezett be tagokat,¹⁶⁹ 1953 januárjában pedig már 11 gyár küldöttjével tartottak megbeszélést, amelyen elhatározták az üzemtörténeti anyaggyűjtést, múzeumlátogatást, résztvétel a népszerűsítő előadásokon, az üzemi dolgozók művelődése céljából. Havonta egy összejövetelt terveztek az üzemi bizottságok és a Múzeum dolgozói részvételével, amelyen a végzett munkáról és a feladatokról számolnak be.¹⁷⁰

Mindezeket túl a februári értekezleten elhatározták a gyárakban az „élősarok” mintájára „múzeumi sarok” készítését, ahol általános ipartörténetet és üzemtörténeti dokumentumokat mutatnak be. A hozzászólások szerint több üzemben, mivel a vezetés nem egészen érti e mozgalom célját, nem irányoznak elő erre költségeket.¹⁷¹ Ekkor, év elején a III. kerület 10 üzemében működött már Múzeumi Bizottság.¹⁷² A márciusi megbeszélésen a Múzeumi Bizottságok szervezeti szabályzatát vitatták meg, amelyben már szakkörök alakításáról is szó van az üzemekben, továbbá arról is, hogy a tudományos dolgozók által tartott előadások mellett az üzemi dolgozók is tartanak előadásokat a munkaterületükről. Ennek indoklása: „Így két oldalról közelítjük meg azt a nagy célt, hogy tanulással emeljük dolgozóink kulturális színvonalát, és eltüntessük a fizikai és szellemi dolgozók közötti különbséget.” A Múzeumi Bizottságok tagjai a szabályzat szerint: elnök, alelnök, jegyző, a párt és a szakszervezet egy-egy küldöttje, az üzemi szakkörök, előadások és a múzeumi látogatások szervezője. Az üzemi küldöttek a szervezeti szabállyal és a Múzeumi Bizottságok szervezésével és működésével kapcsolatban problémákat vetettek fel és haladékat kértek a tanulmányozására.¹⁷³ A továbbiakban már nem találkozunk a Múzeumi Bizottságokkal kapcsolatos dokumentumokkal, és úgy tűnik, hogy e túlszervezés nem si-

40. kép. A Vármúzeumban megrendezett „A budai Vár, Buda a középkorban” c. kiállítás III. terme. A falon Sztálin idézet volt. 1952.

¹⁶⁵ POGÁNY, 1952a. 6.

¹⁶⁶ POGÁNY, 1952b. Az értekezlet táviratot küldött Rákosinak, amely a „forró köszöntés” mellett azt tartalmazta, hogy a szocializmus múzeológiai bemutatásával múzeumaink különösen kiveszik részüket a párt és Rákosi vezette szocializmusépítésből és a béke frontjának erősítéséből. I.m. 45.

¹⁶⁷ ORTUTAY, 1952b.

¹⁶⁸ SOLYMAR, 1952. 5. A MMOK körlevelét lásd: BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1952. nov. 21.

¹⁶⁹ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1952. dec. 6. A Gumigyár albertfalvai üzeméből ekkor került kapcsolatba a múzeummal König Antal, aki később hosszú évekig terepjáró, lelőhelyfigyelő munkatársa volt az intézménynek. Naplóját a Régészeti Adattár őrzi.

¹⁷⁰ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1953. jan. 16.

¹⁷¹ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1953. febr. 20.

¹⁷² BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1953. febr. 16.

¹⁷³ BTM A Ki. 1953. márc. 16.

41. kép. A kiállítás IV. Termének részlete. A falon Engels-
idézet. 1952.

került, az üzemekkel a kapcsolat az eredeti elkép-
zelés szerint alakult.

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM ISMÉT A FŐVÁROS INTÉZMÉNYE

Az 1953-as esztendő jelentős változást hozott a múzeumok életében. A MMOK az Elnöki Tanács 1952. évi 25. sz. törvényerejű rendelete értelmében megszűnt, és 1953. február 1-jével a múzeumi terület irányítását a Népművelési Minisztérium vette át. A közvetlen, gyakorlati vezetés a Múzeumi Főosztály feladata lett.¹⁷⁴ A MMOK megszűnésének ill. megszüntetésének oka az általa végzett irányítás túlzott központosításában keresendő. Legfőbb szakmai irányító szervnek tartva, vezetői túl sok szakmai feladatot központosítottak, amivel a MMOK végül is nem tudott megbirkózni.¹⁷⁵ Az előzményhez tartozott a múzeumi területet a párt részéről ért bírálat is.¹⁷⁶ Később, visszatekintve, a központosítás kezdeti szakaszát azonban pozitívan értékelték: „A kezdeti centralizáció a múzeumi területen igen eredményes volt, mert biztosította a hálózat eredményes, egyenletes fejlődését, ellátta a hálózatot az új képzés során megfelelően felkészült szakemberekkel. Megindult a belső múzeumi munka egységes gyakorlata,

korszerű kiállításokat hozott létre ... és a múzeumok valóban a köznevelés szolgálatába állhattak ...”¹⁷⁷

A BTM esetében a változás azt jelentette, hogy részlegei augusztus 1-jei hatállyal visszakerültek a Fővárosi Tanács kezelésébe, kivéve a Fővárosi Képtárat és a Petőfi Múzeumot, amelyeket a Népművelési Minisztérium felügyelete alá vont. A Múzeumhoz csatolták a pesterzsébeti „múzeumi gyűjtőhelyet”.¹⁷⁸ A MMOK-tól visszakerült a BTM-be Pogány Ö. Gábor, főigazgatóhelyettes beosztásában.¹⁷⁹ A Népművelési Minisztérium hamarosan belső szervezeti változtatást rendelt el: egyesítette az Aquincumi Múzeumot az Ókori Osztállyal (ennek része a Régészeti és Ásatási Intézet), „Régészeti Osztály” néven. Ezzel meg kívánta szüntetni azt az eddigi visszás helyzetet, hogy a római kor anyagát párhuzamosan két osztály gyűjtötte. Elrendelte, hogy az Aquincumi Múzeumban csak a kiállítás maradjon a teremőrökkel és az ügyeletes muzeológussal, minden más költözzön a Károlyi-palotába. Hely biztosítása céljából elrendelte az „amúgyis rendkívül alacsony látogatottságú” „Budapest az őskorban” c. kiállítás lebontását. A Régészeti Osztály vezetője Szilágyi János lett.¹⁸⁰ Az egyesítéssel egyidejűleg a Múzeum gyűjtőkörének nem megfelelő, Nagy-Budapesten kívül előkerült leleteket át kellett adni az illetékes szentendrei múzeumnak.¹⁸¹ Az átszervezés után a Múzeum felépítése a következő volt: Főigazgatóság (főigazgató, gazdasági csoport, irattár, tervfelelős, újítási, biztonsági és személyzeti felelősök) – helye: I. Szentháromság u. 2. (Vár-múzeum), Régészeti Osztály (Ős- és népvándorlás-kori csoport, Római kori csoport) – helye: V., Egyetem u. 16. (ma: Károlyi M. u. 16.), Középkori Osztály (Vármúzeum) – helye: I., Szentháromság u. 2., Újkori Osztály (Kiscelli Múzeum) – helye: III., Kiscelli u. 108.¹⁸²

A Múzeumi Főosztály az áprilisban tartott országos múzeumvezetői értekezleten ismertette a múzeumügy feladatait, amelyek között kiemelte a népművelésbe való szervezettebb beépülést, tervszerű részvételt a kulturális forradalomban, az aktuális kormányzati határozatok múzeumi vonatkozású teendőinek segítését.¹⁸³ Az 1953. évi munkaterv

¹⁷⁴ A Múzeumi Főosztály vezetője Fülepp Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum irányítója lett.

¹⁷⁵ KÖREK, 1965. 311., 315. Az átszervezésről lásd a MMOK körlevelét: BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1953. jan. 5.

¹⁷⁶ NAGY S., 1954. 208.

¹⁷⁷ KÖREK, 1988. 123. L. még: BALASSA, 1980. 547., KÖHEGYI-MERK, 1998. 15.

¹⁷⁸ Jegyzőkönyvek az átadásról: BTM A Ki. 1953. júl. 28.; Fővárosi Tanács VB határozata: BTM A Ki. 1953. aug. 25., nov. 2. A fővárosi képzőművészeti gyűjtemény még ez évben beolvadt a Szépművészeti Múzeumhoz tartozó Országos Képtár anyagába, majd ezzel együtt az 1957-ben alapított Magyar Nemzeti

Galéria gyűjteményének része lett. FÖLDES, 1998a. 18. A Pesterzsébeti Múzeum kialakulásáról lásd: CSEH, 1955.

¹⁷⁹ BTM A Ki. 1953. márc. 18.

¹⁸⁰ BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1953. júl. 20., BTM A Ki. 1953. júl. 21.; Jegyzőkönyv a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályán lefolyt tárgyalásról az átszervezés tárgyában. 1953. máj. 19. Gerevich László hagyatéka, MTA Régészeti Intézet.

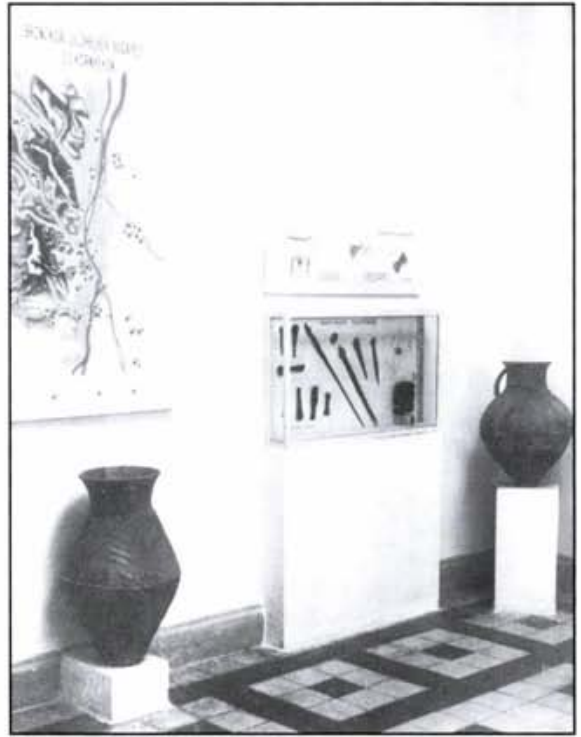
¹⁸¹ BTM A Ki. és BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1953. aug. 12.

¹⁸² BTM A Ki. 1953. szept. 4. Minden részlegnek külön-külön volt tervfelelőse.

¹⁸³ KÖREK, 1965. 316.

elkészítésének szempontjait körlevélben határozta meg. E szerint a munkatervnek „egyik súlyponti feladata legyen a tudományos munka elmélyítése a szovjet eredményekre támaszkodva. ... jól kell tükröznie a múzeumok népművelő és propaganda feladatainak megerősítését. Az 1953. évi feladataink egyik legfontosabb része a szocialista tulajdon fokozottabb védelme. Ezért súlyponti feladat a leltározási és nyilvántartási munkák ütemének meggyorsítása is ... Kívánatos, hogy ... minél több kiállítást rendezzenek. Ezeknek ... politikai kiállításoknak kell lenniük. A bemutatásra kerülő anyagot szoros kapcsolatba kell hozni a szocializmus építésének korszakával, úgy, hogy bemutatásaink a kultúrfordalom aktív eszközévé váljanak dolgozó népünk kezében. ... Fokozott figyelmet kell fordítani a népművelési és propaganda munka megerősítésére.”¹⁸⁴ A munkaterv természetesen tükrözik ezen irányelveket: tervezték a tudományos munka elmélyítését, „különös tekintettel a marxista, leninista módszerekre,” a szovjet tudományos eredmények és módszerek felhasználására, tervezték népszerűsítő előadásokat, az Üzemek Múzeumi Bizottságával rendszeres kapcsolattartást és „múzeumi sarkok” berendezését. Ez évben egy új kiállítást nyitottak: a Kiscelli Múzeum helyreállított további helyiségeiben, „Budapesti városképek a 19. század második felében” címmel. A többi részleg a korábban rendezett kiállításokkal üzemelt. A szakmai-ideológiai továbbképzést szolgálták az intézményen belüli szakmai előadások a szovjet tudományos eredmények ismertetésével, valamint az orosz nyelvoktatás. Tervezték a részvételt a Fővárosi Tanács által szervezett ideológiai oktatáson.¹⁸⁵

A szakmai-ideológiai továbbképzések intézményeken belüli megszervezése azt jelzi, hogy a MMOK ilyen irányú tevékenységét a Múzeumi Főosztály nem folytatta. Az intézmény vezetése a munka teljesítésének ellenőrzésére – az évek óta fennálló gyakorlat szerint – továbbra is 3 havonként tartandó termelési értekezleteket tervezett.¹⁸⁶ Ezeket aktuális politikai események, ideológiai kérdések is napirendre kerültek. Így Sztálin halála után, a március végi értekezleten – a jegyzőkönyv tanúsága szerint – a főigazgató „megemlékezett Sztálin elvtársról, kiemelve azt a mély gyászt, mely a haladó világot halálával érte, azonban ez a gyász nem torpantotta meg a szocializmus építését, amelyben hazánk is részt vesz, hanem fokozottabb kiállítást követel a békéért és a haladó világ építéséért.”¹⁸⁷ A szeptemberi értekezleten elhangzottak pedig kapcsol-

42. kép. A Károlyi-palotában megrendezett „Budapest az őskorban” c. kiállítás bronzkori része. 1952.

latba hozhatók a MDP Központi Vezetősége június 27-28-i ülésével, amely feltárta a pártvezetés hibáit a politikai és gazdasági irányvonal terén. A hozott határozat szólt a személyi kultuszról, a kollektív vezetés hiányáról és súlyos következményeiről, valamint az új gazdaságpolitika irányelveiről. A termelési értekezlet jegyzőkönyvében olvashatjuk: a főigazgató „legnagyobb hibának látja a hibák felfedésének teljes hiányát. Az a baj, hogy nem kap segítséget kritika formájában. Ebből következnek a terv nem-teljesítések. Ezeket a lemaradásokat fel kell számolni. A párt részéről sok segítséget tapasztalt ...”¹⁸⁸

A múzeumok felhasználását a politikában mutatja a májusban tartott országgyűlési képviselő választásokkal kapcsolatos feladat: a Népművelési Minisztérium felszólításának megfelelően „választási sarkokkal” és egyéb propagandával kellett támogatni a Hazafias Népfrontot. A teljesítésről jelentést kellett tenni. Az Aquincumi Múzeumban „választási sarkot” rendeztek be, ahol 3 tárlóban bemutatták a Múzeum ugrásszerű fejlődését a háború előtti állapothoz képest, fényképeken az öt éves terv jelentős alkotásait, továbbá ismertették a római kori választá-

¹⁸⁴ BTM A Ki. és BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1953. febr. 13.

¹⁸⁵ BTM A Ki. 1953. febr. 18., máj. 16., okt. 17., 1954. jan. 2., 4., BTM A ROi. Régészeti és Ásatási Intézet 1953. máj. 15.

¹⁸⁶ BTM A Ki. 1953. máj. 16.

¹⁸⁷ BTM A Ki. 1953. márc. 26.

¹⁸⁸ BTM A Ki. 1953. szept. 16.

sokat, és feliratokat helyeztek el a Népfrent választási felhívásaiból. „Békeőrséget” is felállítottak, a kiállításvezetés során pedig kitértek a választásra is. A Régészeti Osztály „választási sarkot” rendezett be a „Budapest az őskorban” c. kiállításon és a Földalatti Múzeumban. A XI. kerületi Üzemek Múzeumi Bizottságai számára összeállítottak egy ismertetőt a május elseji felvonulás útvonalán lévő műemlékekről és az öt éves terv alkotásairól a felvonulók tájékoztatására. A Vármúzeum dolgozói az I. kerületi Tanács választási helyiségének dekorációját készítették el, amelyen elsősorban az öt éves terv eredményeit mutatták be. Előadásokat tartottak, továbbá fényképeket készítettek az I. kerületi Pártbizottság számára a Múzeum eredményeiről, ásatásokról, kiállításokról. Az Újkori Osztály is „választási sarkot” rendezett be, ezen kívül 4 óbudai üzemből személyesen hívták fel a dolgozók figyelmét a választások jelentőségére, továbbá a Múzeumi Bizottságok tevékenységére, a gyártörténeti anyagok gyűjtésének fontosságára.¹⁸⁹

Az 1954-es esztendő tervezéséhez a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya irányelvként vázolta fel az 1953. július 4-én megalakult Nagy Imre – kormány programjának célját a kulturális területen, és meghatározta a múzeumok feladatait. Cél „a növekvő kulturális igények minél magasabb színvonalú kielégítése, az általános műveltség emelése, a szocialista hazaszeretet elmélyítése, haladó hagyományaink ismertetése és megszerettetése.” E programból következik, hogy az eddigieknél nagyobb lesz a múzeumokkal szemben támasztott követelmény. Szükség van elsősorban a fejlett, bíráló

43. kép. A kiállítás vaskori terme. 1952.

szellemre, viták rendezésére a tudományos és ismeretterjesztő munkával kapcsolatosan. „A kutatást sokkal fokozottabban kell a gyakorlati élet követelményeinek szolgálatába állítani,” és az eddiginél jóval több kezdeményezésre van szükség. A széles tömeg érdeklődése felé való fordulás eredményességének feltételei: a szakmai tudás állandó növelése, a kiállításoknak az eddiginél alaposabb tudományos előkészítése, „s mindezek mellett a párt politikájának alapos ismerete és megértése, népünk társadalmi fejlődésének, gazdasági és kulturális szükségleteinek az eddiginél sokkal éberebb figyelemmel kísérése. A párt és a kormány politikájának elmélyült ismerete nélkül nem érthetjük meg megváltozott feladatainkat, anélkül nem is felelhetünk meg azoknak.” – olvashatjuk. Fel kell használni a szovjetunióbeli tanulmányút tapasztalatait.¹⁹⁰ Az eredményesség céljából szovjet példára megalakították a Múzeumi Főosztály Módszertani Osztályát, amely a tudományos és népművelői munkával kapcsolatos elméleti és módszertani kérdésekkel foglalkozott, elsőként a kiállítások módszertanával, különös tekintettel a legújabbkor bemutatására. Célja volt a múzeumok tevékenységének segítése, eredményesebbé tétele, a színvonal emelése.¹⁹¹

A Múzeumi Főosztály elrendelte az országos múzeumokban, a főigazgató mellett Tudományos Tanács megszervezését, amelynek feladata, hogy „kialakítsa a vezetés egyöntetű állásfoglalását a múzeum kérdéseiben és biztosítsa a tudományos irányítást.” A Tudományos Tanácsok létrehozásával az országos múzeumok vezetésének „átfogottabbá tétele és a ... tudományos munka céltudatos, széleskörű tudományos irányításának megteremtése” volt a cél. A Tudományos Tanács a főigazgató tanácsadó szerve, elnöke maga a főigazgató, titkára az általa megbízott tudományos titkár. Létszáma a 20 főt nem haladhatta meg. Tagjai a Múzeum legkiválóbb kutatói lehettek, továbbá a MTA II. osztályának küldöttje, a Múzeum profiljába illő szakterületek legjobb képviselői és a Múzeumi Főosztály megbízottja. E testületek összetételét a Népművelési Minisztérium hagyta jóvá. Munkakörük szerint meg kellett vitatniuk az intézmény tudományos tervét és éves jelentését, az átfogó fejlesztési tervét, az elkészült jelentős tudományos munkákat, az állandó kiállítások forgatókönyvét, a fontos szervezési kérdéseket, a nemzeti jelentőségű gyűjteménygyarapítás és a nemzeti értékű emlékek restaurálásának elvi kérdé-

¹⁸⁹ BTM A Ki. 1953. – hiányos, 1953. máj. 27., BTM A ROi, Régészeti és Ásatási Intézet 1953. ápr. 24., máj. 19.

¹⁹⁰ A kormányprogram megvalósításáért. MH 1954. jan.-febr. 1-2. A szovjet múzeumügy tanulmányozása céljából 1953. okt. 20.-nov. 12-ig a Múzeumi Főosztály irányítójának vezetésével küldöttség járt a Szovjetunióban. Erről a beszámolót lásd: A

Szovjetunió múzeumaiban. Összeállította: SOBÓK FERENC. Bp. 1954. 49.p. A szovjet múzeumok és iskolák kapcsolatáról szerzett tapasztalatokról és magyarországi alkalmazásuk tárgyában tett javaslatról lásd: ÉRI, 1954.

¹⁹¹ PATEK, 1954.

seit. Ezeken kívül a Múzeum működési körébe tartozó bármely kérdést is megvitathatta. A Tudományos Tanács megalakítására a BTM is, mint országos múzeum, megkapta az utasítást. A főigazgató a Népművelési Minisztériumba jóváhagyásra a következő személyeket javasolta a testületbe: a Múzeumból Szilágyi Jánost, Nagy Tibort, Bertalan Vilmost, Seidl Kornélt és Holl Imrét (titkárnak), külső szakértőként Párducz Mihályt, Barkóczi Lászlót, Harmatta Jánost, Patek Erzsébetet, Székely Györgyöt, Genthon Istvánt, Wellmann Imrét, Réti Lászlót, Pogány Ö. Gábort.¹⁹² A Tudományos Tanács meglétét jelzi a Népművelési Minisztérium 1955. januári levele, amelyben felhívta a főigazgatót arra, hogy az 1955. évi tervet terjessze a Tanács elé és jóváhagyása után a Múzeumi Főosztályhoz.¹⁹³ A testület tevékenységéről, állásfoglalásairól azonban nincsenek dokumentumok, utalások, ezért a működése többnyire formális lehetett.

1954-ben indult el a Múzeum egyik nagy vállalkozása: Budapest történetének új szellemű, korszerű módszerekkel történő megírása. A Fővárosi Tanács ezt még 1953-ban határozta el és bízta meg intézményét, hogy külső munkatársak bevonásával, a forrásanyag széleskörű összegyűjtésével valósítsa meg. A főigazgatóság kutatócsoportokat állított fel, amelyek önálló költségvetéssel rendelkeztek.¹⁹⁴ A kutatómunkában régészek, történészek, levéltárosok, művészettörténészek vettek részt.

Jelentős esemény volt az óbudai ásatások eredményeként létrejött Táborvárosi Múzeum megnyitása október 27-én.¹⁹⁵ November 5-én pedig megnyílt a Pesterzsébeti Múzeum helytörténeti kiállítása. Ez intézményt az első, kerületi emlékeket bemutató múzeumnak tartjuk számon. Ugyanis azt tervezték, hogy szovjet mintát követve létrehozzák a peremvárosi múzeumhálózatot, amelynek első láncszeme a pesterzsébeti gyűjtőhely.¹⁹⁶ Az Újkori Osztály rendezésében került bemutatásra a „Műemlékek és épületszobrászat a 18. században és a 19. század első felében” c. kiállítás.¹⁹⁷ Az Újkori Osztály tevékenységében nagy hangsúlyt kapott a fővárosban folyó, nagyméretű lakásépítkezést bemutató anyagok gyűjtése, a kialakítandó szocialista arculatú város

fejlődése egyes fázisainak megörökítése fényképek, grafikai és történeti anyag gyűjtése révén.¹⁹⁸ Ez a feladat az évek során folyamatos munkaként jelentkezett a munkatervekben, amelyek végrehajtását továbbra is a tervfelelősök ellenőrizték és a negyedévenként tartott termelési értekezleteken számonkérték.¹⁹⁹

A teljesítmény fokozására az elmúlt évekhez hasonlóan 1954-ben is volt munkaverseny és újítási mozgalom.²⁰⁰ A Népművelési Minisztérium fontos feladatként tűzte ki a MDP májusban tartott III. kongresszusán hangsúlyozott takarékoságot. A Múzeumi Főosztály vezetője a Múzeumi Híradóban részletesen foglalkozott ezzel a kérdéssel, megállapítva: „az a körülmény, hogy intézményeink komoly állami támogatásban részesülnek, számos olyan helytelen és káros gyakorlatot eredményezett, amelyre ellenőrző szerveink egyre gyakrabban hívják fel a figyelmet, s amely jelenségek arra mutatnak, hogy a mi intézményeinkben is megmutatkoznak a nagylábonelés jelei, sok pénz megy veszendőbe egy-egy munka elvégzésénél ... A helytelen gazdálkodást, az állam pénzének pocsékolását három területen kell megvizsgálnunk: a pénz-gazdálkodás, anyag- és munkaerő-gazdálkodás terén.”²⁰¹ A MDP III. kongresszusára is kellett – az eddigi gyakorlat szerint – tenni ajánlásokat. Pl. a Régészeti Osztály vállalásai: több kiállításvezetés, fokozottabb segítség a fiataloknak, takarékoság, a szakmai munka javítása, a nagytakarításban való részvétel munkaidőn túl is.²⁰²

A politikai elvárásoknak megfelelően a Múzeumi Főosztály fontos feladatának tartotta a múzeumok munkáját közelíteni a dolgozókhöz, s ezt elősegítendő, újságcikk és rádióelőadás pályázatot hirdetett. Az elbírálás legfontosabb szempontja volt a „színes, szép és emellett szakmailag kifogástalan népszerű stílus”. A pályázatra 72 cikk érkezett, s az első díjat a BTM munkatársa, Zolnay László kapta kiemelkedő tudomány népszerűsítő cikkeiért.

A Fővárosi Tanács – hogy a MMOK-tól visszakerült múzeumról teljes, átfogó képet kapjon – 1954 októberében szakmai vizsgálatot rendelt el az intéz-

¹⁹² BTM A Ki. 1954. ápr. 5., máj. 14., jún. 10.

¹⁹³ BTM A Ki. 1955. jan. 3.

¹⁹⁴ BTM A Ki. 1953. dec. 21., 1955. jan. 8., febr. 4.; Lócsy-KUBINYI, 1964. 30.

¹⁹⁵ A római kori emlékeket bemutató múzeum a III., Kiscelli u. 10.-Korvin Ottó u. 63. (Korvin Ottó u. ma Pacsirtamező u.) alatt nyílt meg. A kiállítást a Múzeumi Híradóban Póczy Klára ismertette „Az óbudai Táborvárosi Múzeum” címmel. MH 1954. nov.-dec. 481.

¹⁹⁶ BTM A Ki. 1954. jan. 30.; Hírek. MH 1954. nov.-dec. 484.

¹⁹⁷ BTM A Ki. 1955. jan. 8., febr. 4.

¹⁹⁸ BTM A Ki. 1953. dec. 21.

¹⁹⁹ BTM A Ki. 1954. márc. 29., 1953. dec. 21. A BTM is megkapta a Min. Tanács 1023/152.VIII.2.sz. határozatának megfelelő – a népgazdasági tervezéssel foglalkozó dolgozók számára előírt – tanfolyamról szóló tájékoztatót. A múzeumból azonban senki sem javasoltak a részvételre. BTM A Ki. 1954. ápr. 29.

²⁰⁰ Versenyeredmények jutalmazása. MH 1954. márc.-ápr. 127.; BORECZKY, 1954.; BTM A Ki. 1954. okt. 28.

²⁰¹ FÜLEP, 1954. 341-342. A takarékosági mozgalom egyik fennmaradt dokumentuma a Kiscelli Múzeum takarékosági naplója 1952-1953-ból. BTM A ltsz.: M.647-91.

²⁰² BTM A ROi. 1954. máj. 22.

ményben. Az erről készült jelentés²⁰³ szerint a vizsgálat célja „megállapítani, hogyan végzi tudományos és népművelési feladatait a Múzeum, milyen segítséget kap felső szerveitől ezek elvégzéséhez és javaslatokat tenni további tevékenységre.” A vizsgáló bizottság tagjai: Patek Erzsébet (Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya helyettes vezetője, Castiglione László (MTA II. osztályának előadója), László Gyula egyetemi tanár, Radocsi Dénes (Szépművészeti Múzeum osztályvezetője), Wellmann Imre (Budapesti I. sz. Állami Levéltár vezetője), Párducz Mihály (Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetője), valamint a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának 3 munkatársa és a XX. kerületi Tanács Népművelési Osztályának vezetője. A vizsgálatot a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályától dr. Bene Lászlóné vezette. A vizsgálatról készített jelentés részletesen elemzi az intézmény helyzetét, a problémákat és javaslatot tesz ezek megoldására. Az alábbiakban részletesen ismertetjük a megállapításait.

A „Személyi, szervezeti feltételek, irányítás” c. fejezetben a jelentés megállapította, hogy „az intézmény vezetése, tudományos irányítása Gerevich László főigazgatónál jó kezekben van ... néhány év alatt úgyszólván a semmiből hozta létre a Vármúzeumot”, viszont „erősödő hiányosság, hogy a főigazgató mellett igen kevés a nagy összefüggéseket is tisztán látó, vezetésben tehetséges szakember.” Ezért a főigazgató a vezetéshez nem kap komoly támogatást és túlterhelt. Helyettese Szilágyi János, a Régészeti Osztály vezetője, aki ugyan jól képzett szakember, de „mint intézményvezetőhelyettes nem állja meg a helyét.” Ezért a bizottság javasolta egy függetlenített igazgatóhelyettesi állás létesítését. Az igazgatóhelyettes feladata lenne a gazdasági ügyek és az adminisztráció irányítása és a tudományos munka gyakorlati feltételeinek megteremtése. Az intézmény gazdasági helyzetét a bizottság megfelelőnek találta. Szabályosnak látta a tervkészítés menetét, de tartalmi hibákat talált: az egyes dolgozói tervekben bizonytalanság, sőt érdektelenség is mutatkozik, több olyan tudományos feladatot is beterveztek, amivel egyáltalán nem foglalkoznak, de néhol nem szerepel olyan téma, amivel viszont foglalkoznak. Hiányosság, hogy nincs az intézménynek „írásban lefektetett perspektivikus” terve, amelyben a beruházások mellett a tudományos feladatok is szerepelnének. A bizottság javasolta ennek elkészítését. Megfelelőnek találta a tervellenőrzés módját (tervfelelős szerepe, negyed-évenkénti helyszíni ellenőrzés), de a munkanaplót a ritka ellenőrzés miatt formalizmusnak tartotta. A káderhelyeze-

tet vizsgálva megállapította, hogy „a Múzeum, a dolgozók létszámát tekintve, viszonyítva más hasonló intézményekhez, jól ellátott.” Probléma a szakmai felkészültségben, a munkaerőelosztás osztályok közötti aránytalanságában, a Múzeum széttagoltságában van. A bizottság javasolta az aránytalanságok kiküszöbölését és az Újkori Osztály létszámának bővítését, hogy „nagyobb mértékben foglalkozhassanak a legújabbkor és a szocializmus építése korának anyaggyűjtésével, kutatásával.” A tanácsi irányítással kapcsolatban megállapította, hogy a Múzeum Fővárosi Tanács felügyelete alá kerülésekor a Népművelési Minisztérium „nem határozta meg részletesen a Tanács irányításának körvonalait.” Ez is oka, hogy „a Tanács még bizonytalan az intézmény vezetésében.” Ugyancsak pozitív jelenségként értékelte, hogy a Fővárosi Tanács tűzte ki programként és támogatja a főváros történetének megírását, továbbá gondoskodik az intézmény működésének anyagi fedezetéről. A tudományos és népművelési tevékenységben azonban még gyenge a kapcsolat. „Élénkebben kell érdeklődni a Népművelési Osztálynak az intézet tudományos munkája, propagandája, ismeretterjesztő tevékenysége iránt. Az intézet dolgozóinak többsége nem lát mást a Tanácsban, mint adminisztratív igazgatási felsőbb hatóságot, tartalmi irányítást nem is képzel el részéről. A Tanács Népművelési Osztálya olykor alapot is ad e nézetre. ... Nem kielégítőek a Tanács reagálásai a Múzeum terveire, jelentéseire.” – állapítja meg a jelentés. A Népművelési Minisztérium irányító szerepét szakszerűnek, gondosnak ítélte, de hibának róta fel, hogy a szakirányítást a Főosztály a Múzeum felett közvetlenül és nem a Tanácson keresztül gyakorolja. A bizottság célként fogalmazta meg, hogy „a Főosztálynak és a Tanácsnak együttműködve olyan irányban kell fejleszteni a Múzeumot, hogy saját feladatkörének megoldása mellett képes legyen módszertani segítséget nyújtani várostörténetben a vidéki múzeumoknak.”²⁰⁴ A jelentés szerint a MTA-val ill. egyes bizottságaival a Múzeumnak jó a kapcsolata. Az együttműködés a „Budapest Története” kutatómunkájában és a terv-ásatásokban valósul meg.

A jelentés „Tudományos tevékenység” c. fejezete osztályokra lebontva rögzíti e tárgyban a vizsgálat tapasztalatait. A Régészeti Osztállyal kapcsolatban megállapítja, hogy a római kor „a legjobbban ellátott és kiművelt terület,” viszont az őskor, népvándorlás- és honfoglaláskor „gyengén ellátott és gyengén működő”. Hiányosságot tapasztalt a bizottság a leltározás, raktározás, szakember-ellátottság, az ásatások, a restaurátorműhelyek felszereltsége, a

²⁰³ BTM A ltsz.: M. 290-83.

²⁰⁴ Ezt a feladatot a későbbi évek, évtizedek során többször

kitűzték, az 1980-as években úgy, hogy a BTM irányítsa országosan a várostörténeti kutatásokat.

tudományos munka terén, elsősorban az ős- és népvándorláskori csoportnál. Javasolta a hiányosságok felszámolását. A Középkori Osztály munkáját egységesnek, szervezettnek ítélte meg a bizottság. Problémaként a kőtár elhelyezésének megoldatlanságát²⁰⁵ és a restaurálás helyzetét jelölte meg. Felhívta a főigazgatóság figyelmét a restaurátorműhelyek korszerűsítésének és a restaurátorok szakmai továbbképzésének szükségességére. Az Újkori Osztály tevékenységében a bizottság a szocializmus építésének korszakára vonatkozó anyaggyűjtést látta problematikusnak és megoldandó feladatnak. Hiányosságot tapasztalt a nyilvántartási és a tudományos munkában is. A múzeumi szervezet kiállításait a bizottság szakmai és kivitelezési szempontból egyaránt jónak látta, csupán az újkori várostörténeti kiállításnál hiányolta a történeti fejlődés fordulópontjainak hangsúlyozását. A népművelési tevékenységgel kapcsolatban a jelentés felsorolja a kiállítások népszerűsítését, az előadásokat iskolákban és üzemekben. Hiányolja a színvonalas kiadványokat a tárlatokról és a múzeumi épületekről. Az intézmény fokozottabb népszerűsítése céljából javasolja szorosabb kapcsolat kiépítését a kerületi tanácsokkal és tömegszervezetekkel, továbbá javasolja a kiállítások hatékonyabb propagálását.

A jelentés végül foglalkozik a Múzeumhoz tartozó romkertek, közterületeken álló műemlékek helyzetével. Őrzésük, gondozásuk megoldatlan, meghaladja az intézmény lehetőségeit. Javasolja, hogy a Fővárosi Tanács a Népművelési Minisztérium segítségével gondoskodjon a legszükségesebb helyreállításról és őrizetetésükről. Ugyancsak szorgalmazza a múzeumi épületek felújítását is. A bizottság végül megállapította: „a Budapesti Történeti Múzeum szépen fejlődő, értékes, reprezentáns intézménye fővárosunknak.”

Az 1955-ben indult II. ötéves terv a múzeumokra is feladatokat rótt. A tervezés már 1954 elején megkezdődött. Az ésszerűség és a realitás semmibe vételét jelzi, hogy 5 évre előre tervezni kellett pl. a régészeti tárgyak számszerű gyarapodását, a kiállítások látogatóinak számát is. A tudományos munka központi feladatának a „Budapest Története” kötetek elkészítéséhez szükséges kutatómunkát jelölték meg.²⁰⁶ A részletes tervet a MDP Központi Vezetőségének határozata, a MTA II. ötéves terve, valamint a BTM I. ötéves tervének tapasztalatai alapján

készítették el. A terven megmutatkozik az 1954. októberi vizsgálat észrevételeinek figyelembevétele is. A terv szerint legfőbb tudományos feladat a „Budapest Története” megírásához kapcsolódó kutatómunka és a legújabbkor kutatása. Tervezték – a Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattárával egyetértésben – a régészeti adattár kiépítését,²⁰⁷ a Vármúzeum középkori kiállításának bővítését, az aquincumi kiállítás átrendezését, tárlatokat az Újkori Osztály helyreállított termeiben, továbbá a klarisszák újjáépített épületében Nagy-Budapest történetének bemutatását az őskortól a jelenkorig. A népművelés terén tervezték a propagandamunka fokozását, szorosabb kapcsolatot a kerületi tanácsok népművelő előadóival, az üzemi kultúrfelelősökkel és az iskolákkal, továbbá tervezték kiadványok megjelenítését is.²⁰⁸

Az ötéves terv és az 1955. évi terv készítését és végrehajtását befolyásolta a MDP Központi Vezetőségének márciusi határozata is. A Központi Vezetőség márciusi ülése megállapította, hogy a párt politikájának sikeres végrehajtását a megnövekedett jobboldali veszély, elhajlás akadályozza, s elítélte Nagy Imrét, mint a jobboldali opportunisták nézetek fő képviselőjét. Meghatározta a feladatokat, a hibák kiküszöbölésének módját. A Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya utasította a múzeumok vezetőit és dolgozóit e párthatározat tanulmányozására és érvényesítésére, múzeumi eszközökkel való támogatására. Kritikusan megállapította, hogy „az ideológiai önképzés folyamatossága ... elsikkadt a lemorzsolódások, érdektelenségek következtében, ... a szakmai értekezletek mellőzésében vagy azoknak tudomásul nem vételében könnyen magyarázható a jobboldali befolyás.” Hogy a dolgozók politikai nevelése az eltelt évek alatt nem hozta meg a várt eredményt, jelzik a további megállapítások is: „Megengedhetetlen, hogy jól képzett muzeológusaink kivonják magukat a kulturális forradalom feladatainak a végrehajtása alól. Gyakran találkozunk olyan esetekkel, hogy tudományos dolgozóink a társadalmi munka mellőzésével és annak lebecsülésével a könnyedebb életszemlélet következtében az anyagiasság előtérbe helyezésével munkaidő alatt végzett teljesítéseikért külön fizetést kaptak vagy vártak.” Feladatul tűzte ki ezért a lazaság felszámolását, a munkaerkölcs megszilárdítását, a marxista világnézet következetesebb alkalmazását a tudományos munkában.²⁰⁹ Manga János, a balassagyarmati

²⁰⁵ A középkori faragott köemlékek raktározása, a középkori kőtár kérdése a mai napig megoldatlan.

²⁰⁶ BTM A Ki. 1954. febr. 4., ápr. 6., 1955. okt. 17.

²⁰⁷ A régészeti adattárt 1958 márciusában hozták létre a Dokumentációs Osztályon belül, a Leletmentő és Adatgyűjtő

Csoport keretében. Működésére és az 1976-ban megalapított Régészeti Adattárra lásd: K. VÉGH, 1991.

²⁰⁸ BTM A Ki. 1955. dec. 26. és 1955.

²⁰⁹ SZENKOVITS, 1955. A minisztériumi állásfoglalásnak megfelelően a Múzeum főigazgatója vezetői értekezleten hangsú-

Palóc Múzeum igazgatójának megállapítása szerint a párthatározatban a politikai, gazdasági és kulturális életre vonatkozóan felsorolt hibák a múzeumok tevékenységére is jellemzőek voltak. Minden múzeológusnak foglalkoznia kell azzal az eddig elhanyagolt kérdéssel, hogy a szocialista társadalom kialakításában milyen szerepe van a tudománynak, s ezen belül a múzeumi munkának. Régóta feladat a szocializmus építése emlékeinek gyűjtése és eredményeinek, küzdelmeinek bemutatása, azonban a múzeumok ennek végrehajtásában nem jutottak előre. Megállapítása szerint ennek oka a múzeumpolitika elvi tisztázatlansága, „a tudományos és a múzeumi munkában még mindig fellelhető burzsoá nézetek” és az a szemlélet, amely a márciusi határozat előtt „a múzeumok tudományos dolgozóinak magatartásában is lábrakapott.” Nem foglalkoztak megfelelően a „múzeumi pártossággal”, azzal, hogy a múzeumi munkában is megtalálhatók „a burzsoá szemlélet, gondolkodás csökevényei”, a tudományos öncélúság a témaválasztásban és anyaggyűjtésben, sőt a kiállításokban is. „A szubjektívizmus, a tárgyaknak és jelenségeknek idealista értékelése” rányomta bélyegét a dolgozók tevékenységére. Manga szerint „múzeumaink hatalmas fejlődését, lehetőségeit ennek arányában nem követte a múzeumi munka minőségi változása.”²¹⁰

A Minisztérium a múzeumok egyik legfőbb feladatának a szocializmus építése korszaka emlékműanyagának gyűjtését és kiállítását jelölte meg, mivel álláspontja szerint a múzeumok népnevelő szerepüket csak akkor tudják betölteni ha a múlt emlékeinek gyűjtése mellett a jelenkor eseményeit is bemutatják. Kísérletek már történtek erre, de ezek nem kielégítőek. A felszabadulás utáni kor kutatásához – a szovjet múzeumok példájára – külön osztályokat kell szervezni, legújabbkorral foglalkozó történészekkel. E korszak nem kielégítő kutatásának okára a Minisztérium bíráló megjegyzése utal: „A múzeumok dolgozói közül sokan nem látnak múzeumi feladatot a jelenkor tárgyainak gyűjtésében és a jelenkor kiállításában. Ha ezt meg is teszik, nem tekintik tudományos feladatnak, ebből következik, hogy a kiállításnak e jelenkorral foglalkozó része mindig gyengébb, sekélyesebb, mint a múzeum többi kiállításai.” A Minisztérium követelményként tűzte ki, hogy az új korszak emlékeit „mindig párhuzamosan a régebbi korszakokkal s annak szerves

folytatásaként kell kiállítani, hogy a látogató maga mérhesse le a bekövetkezett fejlődést.” Az országos intézmények feladata, hogy „a maguk szakterületüknek megfelelően rendezkedjenek be a szocializmus építése korszakának tárgyi és dokumentális anyagának gyűjtésére.”²¹¹

A párt és a kormány határozatai alapján a népművelési miniszter a II. ötéves terv kulturális irányelveit a következőkben állapította meg: „következetes ideológiai harcot kell folytatni a még meglévő ellenséges ideológiák maradványai ellen ..., minden eszközzel elő kell mozdítani a szocializmus építését segítő pártos tudomány további kibontakozását,” a szocialista embertípus nevelését, a munkásosztály műveltségének emelését a múzeum sajátos eszközeivel az eddiginél jobban kell szolgálni, fokozni kell a szocialista átalakulás korának kutatását, az eredmények közzétételét és népszerűsítését, a materialista világnézet elmélyítését, az ifjúság nevelését.²¹²

A Minisztérium Múzeumi Főosztálya a márciusi párthatározattal kapcsolatos feladatokat a BTM-től is a munkatervben kérte szerepeltetni: „A második negyedévi tervben jusson kifejezésre a Központi Vezetőség márciusi határozatainak múzeumi eszközökkel való támogatása elsősorban szocialista korszakunk anyagának gyűjtésével, mozgékonyabb, tartalmasabb népművelési munkával, a dolgozók politikai öntudatának nevelésével. Foglalkozzék a Tudományos Tanács az utolsó két évben megjelent tudományos munkák bírálatával, és megvitatott művek alapján elemezze a még meglévő burzsoá ideológia beszűremlését a tudományágakba, és szocialista kultúránkra káros kispolgári felfogások leküzdésére vegyen irányt.”²¹³

A márciusi párthatározat, valamint az 1954. októberi minisztériumi vizsgálat eredményeként intézményünkben is megindult a szocialista városfejlődés dokumentumainak (nyomtatványok, plakátok, fotók stb.) módszeres gyűjtése. Ez a második negyedévi terv egyik súlyponti feladata lett.²¹⁴ A legújabbkori kutatások szervezett megindításához az Újkor Osztály bővítésére volt szükség. Ezt a Középkori Osztály létszámcsoökkentésével érték el, amit a budavári ásatások munkáinak csökkenése tett lehetővé. Így alakították ki a legújabbkori csoportot.²¹⁵ Az 1954. októberi minisztériumi vizsgálat eredményének tudható az intézmény vezetésének

lyozta az ideológiai tanfolyamok fontosságát és közölte: „feladatommá teszem, hogy ezeket időnként ellenőrizni fogom, mert múzeumi területünknek egyik fontos programja a párt és a kultúrmunkáknak megerősítése.” BTM A Ki. 1955. ápr. 23. Jegyzőkönyv.

²¹⁰ MANGA, 1955. 119-120.

²¹¹ BALASSA, 1955. 115-116. A legújabbkori emlékek gyűjtésének fokozására a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya

pályázatot hirdetett: tanácsi népművelési dolgozók, pedagógusok, múzeumbaráti körök tagjai számára a felszabadulás óta eltelt 10 év emlékműanyagának múzeumi jellegű gyűjtésére és feldolgozására. FÜLEP, 1955.

²¹² BTM A Ki. 1955. dec. 12.

²¹³ BTM A Ki. 1955. máj. 13.

²¹⁴ BTM A Ki. 1955. júl. 5.

²¹⁵ BTM A Ki. 1956. jan. 17.

megerősítése helyettes főigazgatóval (Patek Erzsébet régész). A vizsgálat és a márciusi párthatározat együttes következménye volt a népművelő munka eredményesebbé tétele érdekében az együttműködés kialakítása a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályával és a kerületi tanácsokkal. Az utóbbival kapcsolatosan osztályvezetői értekezleten a főigazgató így fogalmazott: „a múzeumok népnevelő munkája lehetőleg a kerületi Tanács propaganda munkájához idomuljon”, amely eddig nem valósult meg. Szorgalmazta a kapcsolatfelvételt a párt ifjúsági szervezeteivel (DISz) is a fiatal múzeumlátogatók számának gyarapítása céljából.²¹⁶ A márciusi határozat szellemében a Fővárosi Tanács is szorgalmazta az együttműködést a népművelés terén a múzeumokkal. Haán György, a Népművelési Osztály vezetője a Múzeumi Híradóban fejtette ki nézeteit ezzel kapcsolatosan. Megállapította: hiba a tanácsok részéről, hogy „a területükön lévő múzeumokat nem használják fel kellőképpen a munkásmozgalom harcainak bemutatására, a világról alkotott nézetek, materialista szemléletmódjának kialakítására, haladó hagyományainak ismertetésével a hazaszeretet elmélyítésére...” Cél ezen változtatni és a múzeumokat is felhasználni a lakosság kulturális fejlődésének érdekében. Ezt elsősorban a főváros múzeuma tudományos és ismeretterjesztő propaganda munkájának javításával, a Budapest történetével kapcsolatos kutatómunka támogatásával kívánják elérni, de igénybe veszik a főváros területén lévő többi múzeum közreműködését is. Ugyanakkor a Tanács népművelési apparátusát felvilágosítják arról, hogy hogyan használhatják fel a múzeumok kiállításait az ismeretterjesztő munkában. Felhívják a kerületi tanácsokat: vegyék fel a kapcsolatot a múzeumokkal és szervezzenek múzeumlátogatásokat. A tanácsok feladata az is, hogy szakszervezetek és más társadalmi szervezetek mozgósításával elvigyék a munkásokat a múzeumokba.²¹⁷

Az iskolai tanulók múzeumlátogatásáról az oktatásügyi miniszter 103/1955./O.K.23/O.M. számmal utasítást adott ki: a tanulók részére az egyes tantárgyak tananyagbeosztásához kapcsolódva múzeumlátogatásokat kell szervezni; a múzeumlátogatásról tanévenként tervet kell kidolgozni; a tanulókat a múzeumlátogatásra előre fel kell készíteni és a látottakat számonkérni; a pedagógus irányításával a múzeumban szakköri foglalkozást is lehet tartani. A rendelet végrehajtásán a Fővárosi Tanács Oktatási Osztályának irányításával pedagógus munkaközösségek dolgoztak.²¹⁸

A Múzeum népművelési és propaganda tevékenységének megerősítésére a Múzeumi Főosztály utasítására függetlenített propagandistát alkalmaztak.²¹⁹ A népműveléssel kapcsolatos elvárásoknak elsősorban kiállításokkal kellett megfelelni. 1955-ben az intézmény minden, tárlatra alkalmas részlegében már korábban rendezett kiállítások álltak. A Kiscelli Múzeumban az újonnan helyreállított helyiségekben nyílt lehetőség tárlatbővítésre, és átrendezésre, s bővítésre került a Középkori Köemléktár.²²⁰

Az 1956-os esztendő eseményeire, múzeumi területen is, hatással volt a Szovjetunió Kommunista Pártjának februárban tartott XX. kongresszusa. Új lendületet vett a II. ötéves terv vitája gazdasági és kulturális területen egyaránt. A párt áprilisban hozta nyilvánosságra a terv irányelveit, amely Korek József (Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztály) szerint a múzeumok dolgozóit is „kímőzditotta nyugalmi állapotukból”: mindenütt értekezleteket, ankétokat rendeztek a terv megvitatására. A vita során négy nagyobb problémakör feladatait hangsúlyozták és tettek ezekre javaslatot: 1.) a múzeumok működésének, feladatának biztosításához szükséges feltételek megteremtése (helyhiány megoldása, tudományos segéderők alkalmazása, technikai fejlesztés); 2.) a tudományos munka magasabb szintű lehetőségeinek megteremtése és a nemzetközi kapcsolatok fejlesztése; 3.) a múzeumi terület bővítése új létesítményekkel; 4.) a kulturális terület belső arányainak kérdése. A Népművelési Minisztériumot nagy feladat elé állította a beérkezett javaslatok, igények nagy száma, mivel a II. ötéves terv időszaka-ra biztosított beruházás az egész népgazdasági beruházás mindössze 5 ezreléke, ami nem elegendő a felmerült igények kielégítésére. A múzeumi dolgozók úgy érezték, hogy „a múzeumi terület periférikus helyen van, elsősorban azért, mert nem ismerik eléggé a múzeum lényegét: csak egyik, kisebbik felét látják, a népművelő munka töredékét, míg tudományos feladatait, ezek jelentőségét csak nagy körvonalakban sejtik.” A Minisztérium a szűkös anyagi lehetőségekre tekintettel célszerűbb gazdálkodást, koordinálást, a dolgozók tevékeny közreműködését, az államigazgatás egyszerűsítését szorgalmazta.²²¹

A Minisztérium a II. ötéves terv célkitűzéseit alapul véve úgy foglalt állást, hogy a BTM-ben az 1956-os esztendő a feldolgozás éve legyen. Ezért a Régészeti Osztálynak csak az óbudai római helytartói palota, a Középkori Osztálynak pedig csak a

²¹⁶ BTM A Ki. 1955. ápr. 23. Jegyzőkönyv.

²¹⁷ HAÁN, 1955.

²¹⁸ SOLYMÁR, 1955. 299-300.

²¹⁹ BTM A Ki. 1955. okt. 26., nov. 5.

²²⁰ LÖCSY, 1965. 86.; NAGY L., 1965. 104.; BTM A Ki. 1955. okt. 10., 1956. jan. 17.-1955. évi tervjelentés.

²²¹ KOREK, 1956.

budai Vár további feltárását engedélyezi. Az intézménynek a tudományos feldolgozás terén törekednie kell a megkezdett témák befejezésére, a feltárások eredményeinek közzétételére és a szocialista átalakulás kutatására. Központi feladat legyen a belső raktári és nyilvántartási rend kialakítása, amelyekben el kell érnie a Magyar Nemzeti Múzeum és a legtöbb vidéki múzeum eredményeit. A restaurálást „mennyiségileg hatványozottan kell emelni.” A népművelés terén az 1956. év az intézmény munkájában „fordulatot kell jelentsen”, meg kell valósítani a kultúrforradalom múzeumi vonatkozású feladatait.²²² A Múzeum e szempontokat figyelembe véve kiemelten szerepeltette munkatervében az 1945 utáni időszak emlékeinek gyűjtését, különös hangsúllyal a főváros ostroma és felszabadulása, a hidak újjáépítése és az eltelt 10 év városképi fejlődése témakörére. Minden dolgozó fő feladataként jelölte meg a „Budapest Története” kiadvány kutatómunkájának folytatását, amelyet 5 éven belül terveztek befejezni.²²³ Jelentős eredménynek kell tekintenünk, hogy 13 év után – a „Budapest Története” szerkesztőbizottságának szerkesztésében – megjelent a Tanulmányok Budapest Múltjából 11. kötete. (Az évkönyv újra indítását 1954-ben határozta el a Fővárosi Tanács és a MTA.²²⁴) A tervekkel ill. jelentéssel kapcsolatos követelmények enyhülését jelzi, hogy a következő esztendőől már nem negyedévenként, hanem félévenként kellett munkatervet és jelentést készíteni.²²⁵

A kultúrforradalom megvalósításával kapcsolatos feladatok része volt – az előző évekhez hasonlóan – továbbra is a saját, elsősorban a tudományos dolgozók ideológiai továbbképzése. Ezen a Minisztérium Múzeumi Főosztályának küldött jelentés szerint az 1955/56-os oktatási évben 21 fő vett részt. A jelentés szól a problémákról is: „A hozzászólások legtöbb esetben az elsajátított anyag leckeszerű felmondása, és így komolyabb vita alig alakul ki. A résztvevők hiányolják, hogy a konferenciák tematikája nem kapcsolódik szorosan a szakterülethez. Részben ez is okozza azt, hogy a konferenciákon általában nem alakul ki olyan vita, amely egy-egy szakmai probléma ideológiai megvitatását szolgálná.”²²⁶ A Múzeum népművelési tevékenysége körében tovább folyt az üzemi munkásság és a tanuló

ifjúság csoportos múzeumlátogatásának szervezése, népszerű előadások tartása, a múzeumi baráti körök számának gyarapítása, népszerűsítő kiadványok megjelentetése, a propaganda munka javítása.²²⁷ A közművelődési tevékenység legfontosabb területére, kiállítások rendezésére 1956-ban is nagy súlyt helyeztek. A meglévő állandó tárlatok mellett új kiállítások is nyitak: „Aquincumi mozaikok”, „Új szerzemények Aquincumban”, „Budapesti hidak újjáépítése” (Kiscelli Múzeum) címmel. A Rózsa Ferenc Kultúrotthonban is rendeztek kiállításokat a Múzeumi Hét alkalmából: „Budapest kézműiparának emlékei” és „Az építőipar története” címmel.²²⁸

Az eddigi politikai körülmények, jelenségek folyamatosságát jelzi az újítási mozgalom ismételt szorgalmazása is, az újításokról jelentések készítése, az újítási előadók és elbírálók képzése tanfolyam keretében.²²⁹ A Múzeum újítási feladatterve kiterjedt az ásatásokra, a restaurálásra, raktározásra, nyilvántartásra és kiállításrendezői feladatokra.²³⁰ Jelentésből tudjuk, hogy ez évben azért nem fizettek ki újítási díjat, mert nem nyújtottak be újítási javaslatot.²³¹ Ez is jelzi a téma iránti hozzáállást, a központi politikai irányítás és a valóság közötti távolságot. A személyi kultusz továbbélését bizonyítja a Minisztérium Múzeumi Főosztályának felhívása Lenin halála évfordulójának megemlékezéséről. „Szeretnénk, ha ... valamennyi múzeum kivenné részét ebből a munkából és kegyelettel adózna a proletariátus nagy tanítója emlékének.” – olvassuk a körlevélben, amely január 24-re „Lenin-sarok” felállítására hív fel. Ott „ki lehetne állítani Lenin elvtárs fontosabb műveinek kötetét és néhány sorban méltatni a munkásosztály felszabeditásáért folytatott munkásságát.”²³²

Az októberi forradalmi események hatásáról annak a bizottságnak a jelentéséből és jegyzőkönyveiből kapunk képet, amely 1957 augusztusában szeptemberében vizsgálta a BTM dolgozóinak „az októberi ellenforradalmi eseményekkel kapcsolatos magatartását.”²³³ A dokumentumok szerint „október 23-a és november 3-a között az akkori felzaklatott rendkívüli állapotoknak megfelelően a Budapesti Történeti Múzeum intézményeinél is különleges rendellenes helyzet alakult ki. A dolgozók az esemé-

²²² BTM A Ki. 1955. dec. 12. Az ásatásokkal kapcsolatos szigorításokhoz képest továbbfolytak Óbuda és a főváros más területein a kutatások. Lásd: GÁBOR, 1965. 27., KUMOROVITZ, 1965. 73. stb.

²²³ BTM A Ki. 1955. dec. 21. A tervtől eltérően a „Budapest Története” megírása mintegy két évtizedet vett igénybe: az őskortól 1945-ig terjedő öt kötet 1973. és 1980. között jelent meg.

²²⁴ ROMÁN, 2000. 8.

²²⁵ BTM A Ki. 1956. jún. 23.

²²⁶ BTM A Ki. 1956. febr. 24.

²²⁷ BTM A Ki. 1955. dec. 21., 1956. ápr. 25.; MH 1956. I. 51.

²²⁸ BTM A Ki. 1957. jan. 16., febr. 13.

²²⁹ Fővárosi Tanács VB. Népművelési Osztályának leiratai: BTM A Ki. 1956. márc. 28., ápr. 12.

²³⁰ BTM A Ki. 1956. jún. 14.

²³¹ BTM A Ki. 1956. aug. 1., 7.

²³² BTM A Ki. 1956. jan. 11.

²³³ A dokumentumok Gerevich László hagyatékában, a MTA Régészeti Intézetében található. Erre Fancsalszky Gábor hívta

nyeknek megfelelően rendszertelenül tudtak csak bejárni, múzeumi munkát úgyszólván egyáltalán nem végeztek, inkább az eseményeket tárgyalták meg, a fejleményeket kommentálták ...”. Majd a hangulat itt is egyre forróbbá vált, és az események hatására sor került a forradalmi bizottság megválasztására. Erről – a dolgozók értesítése céljából – felhívást adtak le a Rádióba. A szervezők a választás módjáról és a bizottság feladatköréről a Magyar Nemzeti Múzeumban tájékoztak. A választásra november 3-án került sor a Vármúzeumban. A jelenlevők úgy döntöttek, hogy a bizottságban a Múzeum minden osztálya arányosan képviselteti magát. A 82 dolgozóból 61 vett részt a választáson, ahol némelyek visszaemlékezése szerint gyökeres változtatásokról is szó volt, „a levegőben lógott a Múzeum vezetőségének leváltása”. A forradalmi bizottság elnökévé Nagy Tibor osztályvezetőt választották meg, titkára Gulácsi Lajos gazdasági vezető lett. Két tudományos dolgozóval együtt négyen alkották a szűkebb intéző bizottságot. A forradalmi bizottság első ülésén elfogadott program – követve a Magyar Nemzeti Múzeum programját – politikai követelményeket nem támasztott. Ugyanakkor kimondta, hogy a Múzeum irányítása a forradalmi bizottság joga, az intézmény vezetőinek feladatköre csupán végrehajtó szerepre korlátozódik. A bizalmas irattárat elvették az eddigi kezelőjétől és másra bízta. Elhatározták az adminisztratív főigazgatóhelyettesi állás és a tudományos titkári beosztás megszüntetését. A vizsgáló bizottság jelentése szerint november 4-e után a forradalmi bizottság „elsősorban a Múzeum tudományos intézetté való minősítéséről és a 6 órás munkaidő bevezetéséről s általában szervezeti kérdésekről vitatkozott”, s többek véleménye szerint a főigazgató tanácsadó szerveként működött. Egy december 7-i iratból kiderül, hogy a segély – és jutalomkeret kiosztását is a forradalmi bizottság végezte.²³⁴ Hogy e testület pontosan meddig állt fenn, nem tudjuk, de valószínűleg a forradalom leverése után hamarosan megszűnt. A következményekről, a vizsgáló bizottság további megállapításairól az 1957. év eseményeivel kapcsolatban szólunk.

Virágh Antal gyűjteménykezelő visszaemlékezése szerint az intézmény szakmai munkáját a forradalmi események nem zavarták meg, csupán biztonságba helyezték a kiállítások értékesebb tárgyait.²³⁵ A forradalom leverésével összefüggő

novemberi harcok azonban már komoly károkat okoztak. Az intézmény részlegei közül a Kiscelli Múzeum volt részese leginkább az eseményeknek, szenvedte el a legtöbb kárt. A szovjet katonai támadás megindítása után, november 4-én az épületbe kb. 350 főnyi fegyveres ellenálló csoport települt. A Múzeum dolgozói a kiállításokat a harcok alatt, részben utána lebontották. Visszaemlékezés szerint a rend teljesen felborult, „lőszer, élelmiszer, fegyver keveredett a műtárgyakkal”, s később csak több hónapi munkával sikerült a raktárakat rendbehozni és a kiállításokat helyreállítani. Az épület több belövést kapott, tetőszerkezete és homlokzata is erősen megsérült. A kárt 350.000 Ft-ra becsülték. Több műtárgy eltűnt (3 db 18. századi asztali óra, 1 db 19. századi köpülőző, textíliák, fényképek), de legnagyobb veszteség a berendezésben és a műhelyek felszerelésében volt. Különösen a fotóműhely érte nagy kár, mivel minden technikai eszköz eltűnt. A károkat a bejelentések alapján részben a harci eseményeknek, részben lopásoknak tulajdonították.²³⁶ Az intézmény többi épületét kisebb, lövések okozta károk (főleg üvegtörés) érték, de fotofelszerelési tárgyak a Vármúzeumban és a Régészeti Osztályon is elvesztek.²³⁷ A személyi állomány veszteségeiként lehet értékelni két régész munkatárs (Lenkei Mária, Molnár Erzsébet) külföldre távozását.²³⁸

fel a figyelmet, amit ezúton is megköszönök. A hagyaték BTM-re vonatkozó anyagainak átadása a BTM Régészeti Adattára számára folyamatban van.

²³⁴ BTM A Ki. 1956. dec. 7.

²³⁵ VIRÁGH, 1981. 178.

²³⁶ SEENGER, 1964. 40.; BTM A Ki. 1956. dec. 5., 7., 17., 1957. jan. 4., febr. 13.

²³⁷ BTM A Ki. 1956. dec. 5., 7.

²³⁸ BTM A Ki. 1957. febr. 13.

IV. A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM MŰKÖDÉSE

1957-TŐL 1987-IG

AZ 50-ES ÉVEK VÉGÉN (1957-1961)

Az 1956-os forradalom következményeként a múzeumi területen – irányítói szerint – „eszmei zavar” és „politikai bizonytalanság” jelentkezett. Maga a Művelődésügyi Minisztérium néhány évig nem tudta teljesen megoldani a terület irányítását a múzeumokkal szembeni bizalmatlan légkör miatt.¹ E jelenségek megszűnéséről az 1961. decemberi országos múzeumvezetői konferencián a Minisztérium részéről Liptai Ervin beszélt. Megállapította: „a dolgozók megértik, helyeslik és a maguk munkájával támogatják a pártnak és a kormánynak a szocializmus gazdasági és politikai építésére tett intézkedéseit. Múzeumaink Budapesten és vidéken tevékenyen kiveszik részüket a dolgozó tömegek soraiban folytatott szocialista ismeretterjesztő és felvilágosító munkából, és a kulturális forradalomnak ma már egyre hatásosabb eszközei.”² Fülep Ferenc, a Nemzeti Múzeum főigazgatója szerint is az 1956-os események után „bizonyos elbátortalanodás, sőt visszalépés következett be a marxista történet-felfogás érvényesítése terén.” Ezt a régészetben azzal magyarázta, hogy 1956 előtt „sokan nem meggyőződésből, hanem igen sok esetben frázisszerűen igyekeztek érvényesíteni a marxizmust-leninizmust, sokszor sematikus alkalmazva a történelem jelenségeire.”³

Intézményünkben a forradalom leverése utáni légkörről kevés ismeretünk van. Későbbi dokumentumok azt jelzik, hogy viszonylag nyugodt, feszültségmentes körülmények között folyt a munka. A dolgozóknak az 1956 októberében-novemberében tanúsított magatartását mintegy 8 hónap elteltével vizsgálhatta meg a főhatóság. Az augusztus 30-a és szeptember 4-e között működő vizsgálóbizottság 5 tagból állt, közülük azonban csak 2 fő volt a Múzeum alkalmazottja, míg a másik 2 tagot, valamint az elnököt, Pogány Ö. Gábort kívülről jelölték. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint 19 személyt hallgattak meg. A bizottság összefoglaló jelentésében megállapította, hogy „súlyosabb eltévelyedésre, büncselekmény jellegű intézkedésre nem került sor a Múzeum életében a viharos hetek során. A jogilag kihámozható tények nem bizonyítanak

állampolgári hűtelenséget, vagy konkrét ellenforradalmi tevékenységet. Az általános hangulat mégsem volt egészséges, a népi demokratikus rendszerrel szemben feltámasztott pszichózis itt is sokakat hatalmába kerített, s e pszichózis kialakítására megtalálta erőszakos fellépésű ügynökeit. Bizonyosnak látszik, hogy az ellenforradalom légköre kihasználásával néhányan, ... a Múzeum addigi rendjét gyökeresen megváltoztatni igyekeztek, s bizonyos, hogy politikai színezetű, lényegében személyeskedő kifogásokkal a maguk számára kívánták biztosítani a Múzeum vezetését.” Az egyik tudományos dolgozó a meghallgatásáról készült – saját aláírásával hitelesített – jegyzőkönyv szerint úgy nyilatkozott, hogy megítélése szerint „a Múzeumban lezajlott forradalmi bizottság választással kapcsolatos események nem politikai jellegűek voltak, hanem a Múzeumban lévő személyi ellentétekből fakadtak.” A vizsgáló bizottság végül javaslatot tett az intézmény vezetőségének, amelyben a következő megállapításokat olvashatjuk: „Az a légkör, amely 1956. október-novemberben a Múzeum forradalmi bizottság megválasztásának előzményeként, majd azután a forradalmi bizottság kezdeményezéséből kialakult és a Múzeum törvényes vezetési struktúrájának megváltoztatását, a főigazgató és más vezetők elszigetelését, következésképpen azok későbbi elmozdítását célozta, egészségtelen és sem a politikai követelményekkel, sem a Múzeum tudományos jellegével össze nem egyeztethető. Ezen cselekmények résztvevői és az egészségtelen, veszélyes légkör megteremtői – élén Nagy Tiborral, ... – személyeskedő, egyéni indítékokból tudatosan megzavarták a Múzeum dolgozói többségének tisztánlátását, illetve elősegítették a zűrzavar fokozódását.” A bizottság Nagy Tibor számára „szóbeli megrovás” fegyelmi büntetést javasolt,⁴ tekintettel arra, hogy „akkori magatartásával az ún. múzeumi ellenzék felülkerekedését dokumentálta, nem csupán személyekkel került ellentétbe, hanem a Múzeum törvényes vezetéseivel.” A Nagy Tibor mellett aktív szerepet játszó további 4 fő (köztük 3 tudományos dolgozó) a vizsgáló bizottság megállapítása szerint „nem követett el a Munkatörvénykönyvbe ütköző fegyelmi vétséget, és cselekedeteikben inkább az látszik, hogy

¹ Molnár János miniszterhelyettes zárszava. In: Országos múzeumvezetői konferencia, 1961. dec. 4-6. Bp. 1962. 86.

² Liptai Ervin referátuma I.m. 1.

³ FÜLEP, 1963. 11-12.

⁴ Megemlítjük, hogy az 1995-ben elhunyt Nagy Tiborról Póczy Klára is azt írta, hogy 1956-os szerepléséért csupán „dorgálást kapott”. PÓCZY, 1996-1997.

részint zavaros események, részint Nagy Tibor hatása alá kerültek. ... Annak ellenére, hogy a bizottság nem javasolja fegyelmi felelősségre vonásukat, felhívja a múzeumvezetés figyelmét arra, hogy nevezettek jelenlegi környezetükből való kiemelését és más osztályra, esetleg más múzeumba való helyezését hivatali úton vizsgálja felül és tegye lehetővé.” Javasolta a bizottság a szakszervezetnek, hogy a forradalmi bizottság tagjai és az októberi forradalommal kapcsolatosan szerepet játszó többi személy a következő három évben ne kerüljenek be a szakszervezeti vezetőségbe.⁵

Arra vonatkozólag, hogy a vizsgáló bizottság javaslatait az intézmény vezetősége mennyiben vette figyelembe, nem találtunk adatot, de éppen ebből gondolhatunk arra, hogy lényegében napirendre tért az események felett. Az 1958-as felügyeleti vizgálatról készült jelentés foglalkozik még a Nagy Tiborral kapcsolatos személyi problémával, az érintett szándékával: visszavonul, mert bizalmatlanságot érez magával szemben a forradalmi bizottságban vállalt tisztsége miatt. A jelentés készítői megállapították, hogy a Budapesti Történeti Múzeumban „az ellenforradalmi események más tudományos intézetekhez mérten viszonylag kevés hullámot vertek, s már azok is elcsendesedtek.”⁶ Ez a megállapítás megfeleltethető a valóságnak, mivel a későbbiekben sem találkozunk utalással az 1956-os belső eseményekre.

A fennmaradt dokumentumok szerint 1957 elején a Múzeum visszazökkent a megszokott munkarendjébe. Szervezeti változást határoztak el. A Régészeti Osztályt két önálló csoportra osztották: az Őstörténeti Csoport a III., Nagyszombat utcától északra a római kori emlékeken kívüli kutatási feladatokat látta el, míg az Aquincumi Múzeum hatásköre a római kori emlékekre terjedt ki. A két csoport 1958 elején teljesen önállóvá vált.⁷ Helyreállították az októberi események során keletkezett épületkárokat. Elkészítették a 3 éves beruházási és felújítási tervet, amelynek legfőbb része az Országház utca 28. – Úri utca 49. sz. alatti klarissza épület – a Múzeum számára történő – helyreállításával foglalkozott. Ismert, hogy ezzel a tervvel 1949 óta foglalkoztak, sikertelenül. Csupán néhány helyiséget használhattak, de „kulturcentrum” létrehozása volt a cél. Folytatták a „Budapest Története” kötetek munkálatait, amelyben 1958 elején mintegy hetvenen vettek részt. A középkori történeti kutatások megerősítése céljából státusba vették Kumorovitz

Lajost, a történettudományok doktorát. A szűkös lehetőségeket jelzi, hogy ez évben, de a következő esztendőben is mindössze egy új kiállítást rendeztek.⁸

Ma meglepő, hogy alig fél évvel a forradalom után a politikai vezetés – visszazökkenve a korábbi évek gyakorlatába – felszólította a dolgozókat a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójának megünneplésére. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya körlevélben közölte: „a nagyjelentőségű évforduló megünneplését a múzeumoknak is elő kell segíteni”, s kiállításokon kívül más „kiemelkedő munkateljesítményt is a nagy nemzetközi jelentőségű ünnep előkészítéséhez számíthatunk, ha ezeket a Nagy Októberi Szocialista Forradalom szellemében végzik el munkatársaink.” Az intézmény válaszában az Aquincumi Múzeum folyamatban lévő munkáinak felajánlása szerepel.⁹

Az 1958-as esztendő is szervezeti változással kezdődött: létrehozták a Leletmentő és Adatgyűjtő Csoportot, azzal a céllal, hogy lehetővé váljon az egyre nagyobb számú építkezések és földmunkák következtében felmerülő leletmentési feladatok jobb megszervezése és elvégzése, a régészeti dokumentációk és adatok összegyűjtése és nyilvántartása. Ebben a feladatkörben 1961 végéig működött, majd tevékenysége szűkült, a leletmentések szervezése visszakerült a régészeti osztályokra.¹⁰

A művelődési intézmények, így Múzeumunk munkáját is alapjaiban érintette az MSZMP művelődéspolitikai irányelveinek kiadása augusztus 25-én. Ennek előzménye az MSZMP 1957 júniusában megtartott Országos Pártértekezletének határozata volt, amely „az emberek gondolkodásának szocialista átforgalmazása és gyorsítása” céljából rámutatott a kulturális munka fontosságára és arra, hogy „a jelenlegi helyzetben rendkívüli jelentőségű a széles körű és megalkuvás nélküli harc az ellenforradalom előtt és alatt elburjánzott és még végleg le nem küzdött revizionista és burzsoá nézetek ellen.” Az Országos Pártértekezletet követően a Központi Bizottság és kulturális ügyekkel foglalkozó szervei behatóan foglalkoztak a művelődéspolitikai időszerű kérdéseivel, majd határozatban rögzítették a párt művelődéspolitikájának alapelveit és célkitűzéseit. Az irányelvek szerint a kulturális forradalom – amely lényegében a szocialista kultúra megerősítéséért vívott harc – célja: „végleg megszüntetni a volt

⁵ Az idézett dokumentumokra l. az előző fejezet 233. sz. jegyzetét.

⁶ A BTM 1958. évi felügyeleti vizsgálatának anyaga és az 1961. évi jelentések a végrehajtásról. BTM A ltsz.: M. 291-83.

⁷ BTM A ROi. 1957. febr. 14., BTM A Ki. 1958. febr. 7.

⁸ BTM A Ki. 1957. ápr. 3., aug. 9., szept. 9., nov. 27.

⁹ BTM A Ki. 1957. júl. 19., 31.

¹⁰ Leletmentő és Adatgyűjtő Csoport történetére l. K. VÉGH, 1991. 79-80. A korábbi irodalom u.o. az 1-11. sz. jegyzet alatt.

uralkodó osztályok műveltségi kiváltságait és előnyét. Növelni az egész dolgozó nép műveltségét, tudását, emelni kulturális színvonalát. ... Az egész művelődésügyet ... annak a harcnak szolgálatába állítani, amelyet a munkásosztály a szocializmus ügyéért folytat. A munkásosztály, a parasztság és az értelmiség tudatában, gondolkodásában győzelemre vinni a marxizmus-leninizmus világnézetét. ... A kultúra eszközeivel segíteni a szellemi és fizikai munka, valamint a város és a falu közötti lényeges különbség csökkentését, végső fokon megszüntetését." Az irányelvek meghatározásánál figyelembe kellett venni, hogy „még ma is súlyos tehertétel” a Horthy-rendszer szellemi öröksége, amely „a revizionizmus és az ellenforradalom teremtette zűrzavar eredményeként újult erőre kapott, kölcsönhatásban a Nyugatról beszívárgott reakciós eszmékkel. ... Nem múlt el nyomtalanul a revizionizmus és az ellenforradalom ideológiai támadása, eszméi felbukkannak a kulturális élet különböző területein. ... Az eszmei-politikai harcnak a művelődés területén is a megerősödött jobboldali nézetek: a revizionizmus, a polgári és kispolgári törekvések ellen kell elsősorban irányulnia.” Fő feladat a munkásosztály, a parasztság és az ifjúság eszmei-politikai nevelése, a szocialista szellemű népművelés. A Központi Bizottság felhívta a kultúra vezető szerveit, intézményeit, hogy „tekintsék e most kibocsátott okmányt munkájuk vezérfonalának. Dolgozzák ki ennek alapján részletes tennivalóikat, és kezdjenek hozzá azok megvalósításához.”¹¹ Múzeumi területről nézve az irányelvek Szitár László szerint „koordinálták kulturális forradalmunkat.”¹² A múzeumok, így a BTM dolgozóinak is részletesen foglalkozni kellett az irányelvek alkalmazásával a tudományos és a népművelési munkában. Az Ős- és Népvándorláskori Csoport jelentésében így számolt be erről: „A kutatók a jövő évi tudományos munkásságukban fokozottabb mértékben kívánják érvényesíteni a marxista dialektikus materializmust. A külföldi régészeti irodalom ismertetésénél nem egyszerűen tartalmi, hanem ahol ez szükséges, érdemi ismertetésre törekednének, ami gyakran módot nyújthat a szellemtörténeti szemlélet és módszer bírálatára. Népművelési munkájukban el kívánják kerülni mind a sematizmust, felszínességet, mind pedig az apolitikus objektivizmust.”¹³ Az irányelvek szellemében végzett ateista propaganda helyzetéről a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya kért jelentést a főigazgatótól, aki a kiállítások,

vezetések, kiadványok terén alkalmazott módszerekről számolt be.¹⁴

1958 decemberében fontos esemény zajlott a Múzeumban: a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya és a Művelődésügyi Minisztérium együttes felügyeleti vizsgálata. Célja: „megállapítani, hogyan végzi tudományos és népművelési feladatait a Múzeum, közelebbről: milyen a vezetés és az egyes munkatársak szakmai és politikai színvonala, hogyan gazdálkodik a Múzeum a rendelkezésére bocsátott anyagiakkal, milyen színvonalú és határfokú munkásságot fejt ki a történelmi emlékek feltárása, megőrzése, tudományos feldolgozása és bemutatása terén”, milyen területen van fejlődés a megelőző, 1954. évi vizsgálat óta, és mit kell tennie a még előforduló hiányosságok felszámolása érdekében. A vizsgáló bizottság neves szakemberekből állt: Bartha Antal (MTA Történettudományi Intézet), Borsos Béla (BUVÁTI műemléki osztályának vezetője), Entz Géza (Országos Műemléki Felügyelőség osztályvezetője), Korek József (Magyar Nemzeti Múzeum), Makkai László (MTA Történettudományi Intézet), Mihalik Sándor (Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóhelyettese), Mócsy András (Magyar Nemzeti Múzeum), Zádor Mihály (Építészeti Egyetem adjunktusa), valamint a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya részéről Ecsedi Sándorné és Varga Lajos. (A bizottság munkájában megbetegedéséig részt vett még Bíró Károly, a Szépművészeti Múzeum főigazgatóhelyettese.) A vizsgálatot, amely átfogta a Múzeum összes tevékenységét, Makkai László vezette.

A vizsgálati szempontok egyik csoportját a szervezeti, személyi és gazdasági kérdések alkották. Megállapították, hogy a Múzeum tagoltsága, szétosztottsága akadálya az egyes részlegek közötti szorosabb kapcsolatnak, továbbá az ésszerű, gazdaságos szervezeti átalakításnak, pl. központi restaurátorműhely és könyvtár kialakításának. Az ezirányú törekvést jelzi a központi Leletmentő és Adatgyűjtő Csoport létrehozása. A bizottság véleménye szerint a szervezeti problémákat és az egységes főváros-történeti kiállítás felállítását véglegesen megoldaná az Úri utcai volt klarissza-kolostor épületének átadása és helyreállítása. A tudományos munkatársak többsége fiatal, ezért több szakmai vita és eszmei-politikai továbbképzés szükséges. Helyi pártszervezet nincs (mindössze két párttag van), amely ezt segíthetné. Az eszmei-politikai továbbképzéstől lehet várni „olyan kispolgári, individualista megnyilvánulások kihalását, mint a sértődékenység,

¹¹ Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei. 1958. júl. 25. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956-1962. Bp. 1964. 231-260.

¹² SZITÁR, 1972-1973. 119.

¹³ BTM A Ki. 1959. jan. 5.

¹⁴ BTM A Ki. 422/1959. okt. 5.

tudományos feltékenység, a témák önző monopolizálása.” A „Budapest Története” kötetek megírása lehetőséget ad a külső rokonintézményekkel, történészekkel és más kutatókkal való szoros kapcsolat kialakítására. Közülük középkorral foglalkozó két történész bekerült a Múzeumba. A bizottság elismerően szövegezte a főigazgató, Gerevich László vezetői tevékenységéről.¹⁵ Gerevich László ez évtől az MTA Régészeti Kutató Csoportjának is vezetője. Leterheltsége miatt szükség lenne egy személyzeti, adminisztrációs és propaganda ügyekkel foglalkozó főigazgatóhelyettesre.

A vizsgálat másik szempontja a tudományos munka helyzetének elemzése volt, a gyűjtéstől, állagmegóvástól, nyilvántartástól a tudományos feldolgozásig. A bizottság megállapította, hogy a legújabbkori feladatok miatt megfelelő történész felvétele szükséges, s ugyancsak fontos lenne a népvándorlás- és honfoglaláskor kutatása személyi feltételének megoldása is. A szakmai színvonalat jónak minősítette. Megállapította, hogy a Múzeum a régészeti leltározás, anyamegóvás, dokumentálás terén az 1954. évi vizsgálat során észrevételezett lemaradást zömmel pótolta, de a restauráló műhelyek kapacitása továbbra sem tud lépést tartani a leletanyag szaporodásával. A tudományos feldolgozások, kiadványok mennyisége megfelelő, de felrögzítette „egyenes mértékű anyaghalmozását, monopolisztikus törekvéseit,” mivel ez a tudomány haladását gátolja.

A vizsgálat harmadik szempontja az emlékművek bemutatása és a népszerűsítés volt. A kiállítások közül a Vármúzeum tárlatát országosan a legjobbakkal közölte, s a kiscellit is ilyen magas színvonalúnak tartotta. Hiányolta viszont az őskor, a népvándorlás- és honfoglaláskor bemutatását. A propaganda terén is előrehaladás történt, de Aquincumot – jelentőségére tekintettel – kiemelten kellene kezelni és propagálni. A bizottság megoldatlannak látta a köztéri emlékek helyzetét. Az ezekkel kapcsolatos feladatokat a Múzeum nem tudja ellátni, ezért javasolta, hogy gondozásukat a Fővárosi Tanács oldja meg, társadalmi védelmüket pedig a Hazafias Népfront szervezze meg.

A felülvizsgáló bizottság végül javaslatokat tett. A főigazgató hatáskörében megoldható feladatként jelölte meg a szakmai viták rendszeresítését, az eszmei-politikai továbbképzést, a személyi kérdések rendezésével az elhanyagolt korszakok (népvándorlás- és honfoglaláskor) kutatásának elősegítését, a

tudományos haladást gátló „monopolisztikus törekvések” megakadályozását. A Fővárosi Tanács illetékességi körébe tartozó tennivalóként javasolta: a szervezeti problémák megoldása érdekében a Múzeum egy épületben való elhelyezését (Úri utcai volt klarissza-kolostor épülete), addig pedig a működéshez szükséges hiányzó eszközök, berendezések biztosítását. Javasolta továbbá a tervszerű ásatásokra fordítható pénzügyi keret növelését, helyettes főigazgató kinevezését, legújabbkori történész alkalmazását, a köztéri romok helyzetének rendezését, az Aquincumi Múzeum idegenforgalmi szempontú fejlesztését, a fővárosi műemlékvédelem megszervezését.¹⁶ A javaslatok végrehajtásáról 1961-ben kellett beszámolni a főhatóságnak.

A felügyeleti vizsgálat egyik legfőbb megállapítása, egy központi épület biztosítása, 1959 őszén a budavári palotában történő elhelyezés tervével, reális lehetőség lett. Júliusban eldőlt, hogy a palota épületeibe művelődési intézmények költöznek. A BTM azonban csak a déli szárnyat kapta meg, amely a Múzeum összes osztályának elhelyezésére nem elegendő. Gerevich László főigazgató a Fővárosi Tanácshoz 1959 őszén írt felterjesztésében kifejtette, hogy ott nem lehetséges az egységes, nagy várostörténeti kiállítás megrendezése, ehelyett csak régészeti kiállítást tervezhetnek és a legújabbkorok csupán jelzésére lesz mód. Az e kor teljes anyagát bemutató tárlat továbbra is a kiscelli kastélyban marad. A palotába, tekintettel a középkori maradványokra, a Vármúzeum költözik. A pincében a középkori palota emlékei lesznek láthatók, a földszinten az őskori, a népvándorláskori, római kori kiállítás, továbbá a fotó- és fémrestaurátorműhely, az első emeleten a középkori, a törökkori és esetleg az újkori tárlat, valamint a kerámia restaurátorműhely kerül elhelyezésre. A második emeleten a munkaszobákat és a központi igazgatási részlegeket, így a főigazgatóságot, a Gazdasági Hivatalt, a párt- és szakszervezeti helyiséget kell kialakítani. A padlás-terben lehetnek a gyűjteményi raktárak.¹⁷ Ez a koncepció a megvalósulásig – mint a későbbiekben látni fogjuk – többször módosult.

Az 1959-es esztendő fontos eseménye volt még a Fővárosi Tanács december 18-i ülésén hozott, művészeti-pártoló szándékát jelző, 165. sz. határozata, amelyben elrendelte a Múzeumban a Fővárosi Képzőművészeti Gyűjtemény kialakítását. A műtárgyvásárlásra évi 300.000 Ft-ot biztosított, és első-

¹⁵ Gerevich László a BTM szervezése és vezetése terén végzett munkájáért Kossuth-díjat kapott.

¹⁶ A felügyeleti vizsgálat dokumentumait I. BTM A ltsz.: M. 291-83.

¹⁷ BTM A Ki. 343/2/1959. okt. 28. Az 1960-ban hozott határozat szerint a BTM az I. Úri utca 49.- Országház utca 28. sz. alatti volt klarissza kolostor épületében használt helyiségeit a palotába költözésig használhatja. BTM A Ki. 173/1960. márc. 7.

sorban az 1945 után készült alkotások megvételét szorgalmazta. E határozat értelmében – az 1953-ban a Fővárosi Képtár gyűjteményeinek a Szépművészeti Múzeumba, majd onnan a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményeibe való beolvasztása után – ismét lehetőség nyílt a modern, de a korábitól eltérő koncepciójú, fővárosi szellemiségű, XX. századi képzőművészeti gyűjtemény kialakítására.¹⁸

Hamarosan, 1960 januárjától még egy új feladatot kapott a Múzeum: a Fővárosi Tanács és Népművelési Osztálya ügyköréből a BTM feladatkörébe utalta a főváros közterületi szobrainak, emlékműveinek, emléktábláinak, díszkútjainak, valamint a Halászbástyának a gondozását, karbantartását, helyreállítását. E feladatokat az Újkori Osztály keretében szervezett Emlékmű Csoport látta el, amelynek tagja volt a csoportvezetőn kívül egy tudományos és egy műszaki dolgozó, valamint a gazdasági és adminisztratív ügyintéző.¹⁹ A korra jellemzően a Csoport első feladata a szovjet hősi és felszabadulási emlékművek rendbetétele, kijavítása volt, amelyről a főigazgatónak már márciusban jelentést kellett tennie.²⁰

Itt kell szólnunk a múzeumok politikai, ideológiai feladatairól, amelyek különösen az MSZMP 1959. november 30. és december 5. között tartott VII. kongresszusa kulturális irányelveihez kapcsolódtak. A kongresszuson elhangzottaknak a BTM-ben való alkalmazását már a december közepén tartott vezetői értekezlet tárgyába iktatták. A főigazgató kijelentette: a VII. kongresszus anyagát „állandóan tanulmányozni kell, hogy a helyi viszonyokra tudják alkalmazni.”²¹

Az 1959. évről készült beszámoló jelentésben olvassuk, hogy a kongresszust a dolgozók „nagy figyelemmel kísérték, és a kongresszus tartama alatt a tudományos dolgozók minden délután egy óra beszélgetésen tárgyalták meg az elhangzott fontos előadásokat.” A kongresszusi határozatokat „igyekeznek megvalósítani a napi munkában, a tervezésnél a tudományos, népművelési és belső múzeumi munka helyes arányainak kialakításában, a súlyponti

múzeumi feladatok minél jobb elvégzésénél.”²² A beszámoló jelentésekben ki kellett térni arra, hogy hogyan alkalmazták a kongresszus művelődéspolitikai irányelveit a múzeumi munkában, s az intézmény hogyan segítette a szocialista tudatformálást, az általános műveltséget.²³ A Régészeti Osztály 1960. évi jelentésében az osztályvezető megállapította, hogy a munkák elvégzése „nem lett volna lehetséges a Párt kulturális programjának, az MSZMP VII. kongresszusa határozatainak ismerete és legjobb tudásunk szerinti alkalmazása nélkül.”²⁴ A dolgozók ideológiai képzése a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya által szervezett oktatás keretében folyt. Az ott elhangzottakat osztályonként még külön is megvitták.²⁵ Az MSZMP VII. kongresszusa kulturális irányelveinek alkalmazásáról készült jelentésben Szilágyi János főigazgatóhelyettes részletesen szövegezte erről az oktatásról, amelyen 57 fő vett részt. Véleménye szerint az irányelvek alkalmazása a szocializmus korszaka tárgy emlékeinek gyűjtését is elősegítette, a régészek pedig „egyre teljesebb mértékben átértékelték, hogy már a földből előkerülő, az építkezéseknél megmenthető emlékek szocialista vagyonhoz tartoznak. Téli fagyok idején, illetőleg kellemetlen esős időben is készséggel siettek ki a távoli földmunkákhoz is, hogy a leletanyag megmentésével gyarapítsák a Múzeum szocialista vagyonát, a munkásosztály társadalmi tulajdonát.” A belső muzeológiai tevékenység fegyelmezettebb, szorgalmasabb elvégzése is az irányelvek alkalmazásának köszönhető. Az irányelvek a marxi-lenini világnézet alkalmazásával egyre inkább érvényesülnek a tudományos munkában, a kiállítások rendezésében és a népművelésben is. A tömegekkel való kapcsolatot népszerűsítő előadások és a társadalmi szervezetek útján építik.²⁶

1960 végén, 1961 elején a belső légkört, a dolgozók hangulatát befolyásolták a személyi problémák, egyes vezető beosztásúak muzeológiai és gazdasági szabálytalanságai, a feljelentések és az I. kerületi Népi Ellenőrzési Bizottság több hónapos

¹⁸ A Fővárosi Képtár történetére, a Fővárosi Képzőművészeti Gyűjtemény kialakítására, működésére I. FÖLDES, 1998a, 1998b 18-28.

¹⁹ BTM A Ki. 346/4/1960. máj. 3., 459/1960. jún. 12. Ezt a feladatkört korábban a Fővárosi Emlékműfelügyelőség látta el, amelyet a Fővárosi Tanács az 1959. márc. 25-i határozatával megszüntetett, feladatát hat fős képzőművészeti csoport létrehozásával a Népművelési Osztály hatáskörébe utalta. A Népművelési Osztály azonban igen gyorsan tovább hárította a feladatot a BTM felé. Budapest Fővárosi Tanács VB ülésének jegyzőkönyve, 1959. márc. 25., 199-202. sz. határozat. BFL XXIII. 102.a. 224.

²⁰ BTM A Ki. 157/1/1960. márc. 11., 396/1/1960. jún. 20.

²¹ Jegyzőkönyv az 1959. dec. 15-én tartott osztályvezetői értekezletről. BTM A Ki. 197/3/1959. dec. 15.

²² BTM A Ki. 197/1960. jún. 25.

²³ Szilágyi János főigazgatóhelyettes körlevele. BTM A ROI. 1960. jún. 9.

²⁴ BTM KI. 96/1961. jan. 10.

²⁵ BTM A Ki. 1960. jan. 7.

²⁶ BTM A Ki. 396/1/1960. jún. 20. Itt említjük meg – mivel a légkörhöz tartozik – a korábbi időszakra jellemző újítási mozgalomnak a továbbélését. Továbbra is kellett újítási feladattal készíteni, de ennek megvalósíthatóságáról a Fővárosi Tanács által kért későbbi jelentés úgy tudósít, hogy 1961-1962-ben a dolgozók nem nyújtottak be újítást, mert múzeumi viszonylatban az újításnak igen szűk tere van. Az újítási feladattal azonban mindig kiírták, de eredmény nélkül. BTM Ki. 648/1960. dec. 6., 261/1963. márc. 6.

vizsgálata is.²⁷ A helyzet rendeződése már az új főigazgató vezetése alatt következett be. Az eseményekkel a sajtó is foglalkozott, és a dokumentumok hiánya miatt fontossággal bír a vizsgálat megállapításairól készült híradás, amely tudósít a következményekről is: leváltották tisztségükből a főigazgatóhelyettesét és a leginkább érintett osztályvezetőt, s fegyelmi eljárás indult több más felelős vezető ellen is. A Fővárosi Tanács pedig utasította az új főigazgatót, hogy készítse el az intézmény működési szabályzatát, amelyben pontosan határozza meg az egyes osztályok tudományos és gazdasági feladatait, dolgozza ki a bizonylati rend átszervezését, indíttassa meg az értékek leltározását, s helyezze vissza a beosztásukból önkényesen eltávolított dolgozókat. Végül a vizsgálat tanulságairól „a Népi Ellenőrzési Bizottság ankétot rendezett a Múzeum munkatársai között, amelyen a dolgozók köszönetüket fejezték ki a vizsgálatért, és megnyugvással fogadták az intézkedéseket.”²⁸ A BTM-beli események kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy ebben az időben a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság az országos múzeumokban is végzett vizsgálatokat, amelyek arra irányultak, hogy feltárják, milyen a működésük helyzete, a múzeumok milyen körülmények között őrzik azokat. A sajtó kritikusan, kissé eltúlozva foglalkozott a múzeumi állapotokkal.²⁹

A MÚZEUM TEVÉKENYSÉGE A 60-AS ÉVEKBEN (1961-1972)

1961. január 31-én Gerevich László főigazgató az MTA Régészeti Kutató Csoportjához távozott. Vezetői tevékenységét röviden értékelve megállapíthatjuk, hogy egy évtizedig tartó főigazgatósága alatt szerveződött és erősödött meg a BTM mai felépítése, s indult el a nagy tudományos vállalkozás,

a „Budapest Története” monográfia.³⁰ Március 15-én Tarjányi Sándort, a Legújabbkori Történelmi Múzeum történész főigazgatóhelyettesét nevezték ki az intézmény élére. Így a II. ötéves terv (1961-1965) elkészítése és elindítása már az új vezetés feladata volt. A terv készítésének politikai és fő szakmai szempontjait a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya adta meg: „A múzeumok feladatait az új 5 éves tervben is a Párt művelődéspolitikai irányelvei határozzák meg. ... a régebbi korok anyagának gyűjtése mellett fokozni kell az újabb korszakok, közöttük elsősorban a szocializmus építőkorszaka anyagának gyűjtését. ... A tudományos kutatási témák megtervezésénél olyan kérdések vizsgálatának és megoldásának biztosítunk elsőbbséget, amelyek a kultúrforradalom közvetlen hatását, eredményességét segítik elő.” A múzeumok „szolgálják sajátos eszközeikkel a dolgozók erkölcsipolitikai nevelését, műveltségük emelését.” A BTM ötéves tervében ennek megfelelően hangsúlyt kapott a szocializmus építése emlékeinek gyűjtése, különös tekintettel a budai várpalotában rendezendő város-történelmi kiállításra, továbbá külön osztály szervezése a jelenkor kutatására. Fő feladat a nagy kiállítás hiányzó anyagainak gyűjtése és a palota „E” szárnyába való költözés előkészítése. Ekkor még úgy tervezték, hogy az újkori várostörténelmi részleg a palotába kerül, míg a képző- és iparművészeti gyűjteményeket a megüresedő Vármúzeum I., Szentháromság utca 2. sz. épületében helyezik el.³¹ A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya az 1961. évre lebontott terv elkészítéséhez is megadta az irányelveket: a tudományos munkában és a kiállításokon a marxista-leninista szemlélet érvényesítése, a tömegkapcsolatok megerősítése, a múzeumi dolgozók szakmai, ideológiai képzése, a gyűjtemények mint társadalmi tulajdon védelme, a népművelési feladatok bővítése.³² Az elkészült 1961. évi munkatervet a felettes főhatóság, a Fővárosi Tanács

²⁷ Az I. kerületi Népi Ellenőrzési Bizottsághoz, a Múzeum főigazgatójához, a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának vezetőjéhez, a Tanács elnökhelyetteséhez küldött feljelentéseket I. Wellner István hagyatékában: BTM A ltsz.: H. 472-93. A Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálatának jegyzőkönyve, jelentése a Népművelési Osztálynak a Budapest Főváros Levéltárában őrzött 1961. évi iktatókönyvében 171.157, 171.272 és 171.830 szám alatt szerepel, azonban az iratok a Levéltárba nem kerültek be. A fegyelmi intézkedéseket tartalmazó 171.857 sz. irat pedig selejtezésre került. A BTM-ben őrzött iratanyagban sem találunk dokumentumokat a Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálatáról. A rossz légkört megőrköztette visszaemlékezésében Virágh Antal gyűjteménykezelő. VIRÁGH 1981. 174-176.

²⁸ FEKETE, 1961.

²⁹ FÖLEP, 1961.; Egyetértés és mellébeszélés. Esti Újság 1961. dec. 20.

³⁰ Gerevich László 1997-ben hunyt el. Főigazgatói tevékenységéről a Magyar Múzeumok hasábjain Kubinyi András emlékezett meg. KUBINYI, 1997.

³¹ BTM A ROi. 436/1/1961. ápr. 24. 1955-ben is indult egy II. ötéves terv, de ennek végrehajtása nem történt meg, ezért indulhatott 1961-ben újra a II. ötéves terv. Ezt megelőzően a Művelődésügyi Minisztérium adatszertű helyzetfelmérést végzett az összes múzeumról: Helyzetfelmérés a magyarországi múzeumokról. 1960. dec. 31. Bp. 1962. Szerk.: NAGY SÁNDOR. Az ötéves terv múzeumi feladatait az MSZMP által ápr. 27-én közzétett iránytervezetet alapul véve a Szépművészeti Múzeumban máj. 9-én tartott aktívaértekezleten vitatták meg az országos múzeumok vezetői és vezető kutatói. A vitát az intézményekben is lefolytatták. L.: Országos múzeumvezetői konferencia, 1961. dec. 4-6. Bp. 1962. 20. A többszintű vita eredménye: a kitűzött cél az, hogy a múzeumok marxista tudományos intézményekké fejlődjenek, amelyek megőrzik és tudományosan feldolgozzák az emberi kultúra emlékeit, és közkinccsítéssel emeli ki a dolgozó nép műveltségi színvonalát, segítik a marxista-leninista világnézet elterjedését, a szocialista öntudat kialakítását. Kiss, 1970. 5.; BTM A ltsz.: M. 143-79.

³² BTM A Ki. 799/1960.

Népművelési Osztálya részletesen elbírált és átdolgozására utasította a Múzeumot. Fő feladatként jelölte meg a régészeti gyűjteményekben felgyülemlett restaurálási, nyilvántartási elmaradások felszámolását, a teljes szakanyag revízióját, az 1954 óta fennálló és a BTM-hez tartozó Pesterzsébeti Múzeum szakleltárának elkészítését, a tudományos feldolgozások számának növelését, a szakkatalógusok elindítását, a jelenkor kutatásának fokozását, a főváros területén folyó népművelési munka segítését megfelelő kiállításokkal, a főleg munkáslakta peremkerületekben vándorkiállítások, az iskolák számára pedig az oktatást elősegítő kiállítások felállítását, több ismeretterjesztő előadás tartását, múzeumbaráti körök szervezését, a propagandamunka fokozását. A tanácsi véleményezésben most találkoztunk először azzal, hogy nem engedélyezik az egyes munkatársak területileg nem budapesti ásatásait a munkaidő terhére. Indok: egyrészt lemaradás van a fővárosi anyag feldolgozásában, másrészt e feladatok nem tartoznak a BTM területi illetékességébe.³³ A mindezek figyelembevételével módosított terv elkészítése és végrehajtása már az új főigazgató első lépései közé tartozik.

Az ősz folyamán vissza kellett térni az 1958-as felügyeleti vizsgálat javaslataihoz. A főigazgató a jelentésben beszámolt az új szervezeti szabályzatról és ügyrendről, amelyek az ügyek és személyek megfelelő szervezeti elosztását, az illetékességi körök elhatárolását segítik elő. Az új szervezeti szabályzat alapján az Ős- és Ókortörténeti Osztályon belül önálló Őskori Csoport létesült az őskori kutatások szervezettebb megindítására. A római és népvándorláskori feladatoknak a Római és Népvándorláskori Csoportba való összevonásával megszűnt a római kori kutatások indokolatlan területi elhatárolása és kettőssége. Státushiány akadályozza a felülvizsgáló bizottság által javasolt külön népvándorláskori csoport létesítését. A Középkori Osztályon belül két csoport alakult, a Régészeti és a Történeti Csoport, az Új- és Legújabbkori Osztály pedig három részlegre tagolódott, a Néprajzi és Életmódtörténeti, a Gazdaság-történeti, valamint a Kultúrtörténeti Csoportra.³⁴ Jelentős előrelépés, hogy a legalább másfél évtizede igényként felmerült néprajzos muzeológus alkalmazására most végre sor került.³⁵ A jelentés közölte, hogy a felülvizsgáló bizottság javaslata ellenére a széttagoltság miatt nem

valósítható meg a műszaki segédletek, a fotolaboratóriumok, restaurátorműhelyek, könyvtárrészlegek egyesítése. Ez csak osztályokon belül lehetséges. A vizsgálat idején a Múzeum számára az Úri utca 49. sz. alatti volt klarissza-kolostor épületét tervezték megszerezni, azonban azóta ezt az MTA-nak utalták ki. Helyette a BTM a budavári palota déli szárnyát kapta meg. A már elfogadott program szerint itt kapna helyet az átfogó reprezentatív kiállítás, a Középkori, az Új- és Legújabbkori Osztály összes részlegével, továbbá a főigazgatóság a titkársággal és a gazdasági osztállyal. A Kiscelli Múzeumba kerülne az Ős- és Ókortörténeti Osztály.

A felülvizsgáló bizottság javaslatára, az előző főigazgató sokféle elfoglaltsága miatt, a Fővárosi Tanács főigazgatóhelyettest nevezett ki. Gerevich László távozásával ez az álláshely feleslegessé vált, így az új szervezeti szabályzat jóváhagyásával egyidejűleg a Fővárosi Tanács megszüntette, feladatait a főigazgatói titkárság vette át. Az elvárás szerint a tudományos munka területén a személyi ellentétek megszűnését segíti elő a szervezeti átalakulás, az illetékességi körök megfelelő elhatárolása, a szakmai viták rendszeresítése, a feldolgozásokban külső kutatók közreműködése, a politikai továbbképzés. A főigazgató leszögezte, hogy ezen intézkedések nyomán, különösen a népi ellenőrzési vizsgálat hatására „észrevehetően csökkenőben vannak a korábban, különösen a volt régészeti osztályon gyakori kispolgári individualista megnyilvánulások: a sértődöttség, tudományos féltékenység, a témák önző monopolizálása. A kedvezőbb állapotot nagy mértékben elősegítette a szakszervezeti értekezleten az utóbbi időben mind gyakrabban megnyilvánuló bátor kritika.” A legújabbkori kutatásokat négy új kutató beállításával erősítették meg. A régészetben – ésszerűbb tervezéssel – a leletmentések mellett tervszerű ásatások is megkezdődtek. Terv szerint a „Budapest Régészeti Topográfiája” 1965-ben jelenik meg. A népszerűsítő tevékenységet propagandistával segítik elő. Valószínűleg ennek is köszönhető, hogy a propagandaanyag színes, változatos lett: pl. a Múzeum gyűjteményeihez kapcsolódóan könyvjelzők, kártyajáték, órarend, „kérdézelekek” társasjáték, börcndcímkek is készültek.³⁶ A főigazgató a jelentésben beszámolt még arról, hogy megindult a vándorkiállítások szervezése, együttműködve a Hazafias Népfronttal és a kerületi taná-

³³ BTM KI. 422/1961. ápr. 14., jún. 9.

³⁴ BTM Szervezeti és Működési Szabályzata. 1961. BTM KI. 562/2/1961., 975/1/1961., BTM A ltsz.: M. 651-91. A Szabályzat felsorolja a tudományos osztályokhoz tartozó telephelyeket. Ős- és Ókortörténeti Osztály: Károlyi palota, Földalatti Múzeum, Aquincumi Múzeum, a mai Táborvárosi Múzeum területe, III. Flórián téri római katonai fürdő; Középkori

Osztály: Vármúzeum, Halászbástya-Köemléktár; Újkori Osztály: Kiscelli Múzeum, Pesterzsébeti Múzeum.

³⁵ A fővárosi néprajzkutatásának történetéhez I. LÉTAV, 1996.; Várostarténeti gyűjtemények a Kiscelli Múzeumban. MMúz 1998/4. 27.

³⁶ Ezek néhány példányát őrzi a BTM Régészeti Adattárának múzeumtörténeti gyűjteménye.

csokkal, kultúrházakkal. Emelkedett a népszerűsítő cikkek, előadások és tárlatvezetések száma, megindult a múzeumbaráti körök szervezése. A romterületekre, műemlékvédelemre is több gondot fordítanak.³⁷ Az 1961. évi munkajelentés szerint az összes osztály közreműködésével a Fővárosi Tanács Oktatási Osztálya számára segédanyagot készítettek az iskolai történelemoktatáshoz. Az év folyamán alakult meg a Múzeum pártszervezete kilenc párttaggal.³⁸

Valószínűleg a korábbi felülvizsgálat, valamint a főigazgatóváltás miatt a Fővárosi Tanács fokozottabb figyelemmel követte a Múzeum tevékenységét. Ezt jelzi, hogy jóváhagyta ugyan az 1961. évi beszámoló jelentést, de az el nem végzett munka okairól igazoló jelentést kért. A kapott választ pedig csak részben fogadta el: az ásatások elmaradásának indoklását igen, de a nyilvántartásra és a revízióra vonatkozót nem. Utasította a főigazgatót az érintett dolgozók felelősségrevonására és hogy erről jelentést tegyen. Az öt tagú vizsgálóbizottság jelentésében a problémákkal kapcsolatban több okot sorolt fel: „A BTM vezetői és beosztottjai éveken át értelmetlennek, haszontalannak tekintették az évi munkatervet, irréálisan és formálisan összezsápták azokat, év közben nem kísérték figyelemmel a végrehajtás állását. Egyszerűen nem szoktak hozzá, hogy a mindenkire kötelező állami fejelem a meggondoltan összeállított munkaterveken, azok végrehajtásán és ellenőrzésén nyugszik egy tudományos profilú intézményben. Ez volt jellemző az 1961. évi munkatervre is, melynek egyes részeit megfontoltság hiányából annyira túlfeszítették, hogy egyszerűen nem fért bele az évi 306 munkanapba.”³⁹

A Fővárosi Tanács határozottabb fellépését valószínűleg politikai tényezők is befolyásolták. Egyrészt az ötéves tervnek a tudományra és a népművelésre vonatkozó irányelvei, másrészt az MSZMP Agit. Prop. Bizottsága 1961. október 29-i ülésén – amelyen a múzeumok népművelési munkáját tárgyalta – hozott határozatai, melyek konkrét útmutatást adtak a múzeumoknak a régi értelemben vett szűk szakmai munka felszámolására. Az ekkor hozott irányelvek hangsúlyozták, hogy a múzeumok a kiállítások rendezésénél fokozottabban vegyék figyelembe az átlagos látogatók igényeit, továbbá a kiállításokon foglalja el méltó helyét az új- és a legújabbkor története, amely középpontjába a munkás-

osztály és a parasztság forradalmi hagyományainak ábrázolását kell állítani. Szükségesnek tartották a népművelési munka fokozását, kiszélesítését. Feladatul tűzték ki a munkásság, a parasztság és a tanuló ifjúság számára a múzeumok megismertetését, tárgyi emlékanyagának ismeretterjesztő célokra való felhasználását.⁴⁰ A decemberben tartott országos múzeumvezetői konferencia előtt pedig a párt egyik vezető szerve tárgyalta meg a múzeumi terület munkáját. Jelzés szerint a párt és a minisztériumi vezetés a jövőben nagyobb figyelemmel kíséri a múzeumok tevékenységét.⁴¹ Az országos múzeumvezetői konferencián, amelyen részt vett Moharos József, a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának vezetője is, a Művelődésügyi Minisztérium részéről Liptai Ervin főosztályvezető tartott referátumot, összefoglalva a legutóbbi konferencia óta eltelt három és fél esztendő eredményeit és feladatait. Leszögezte, hogy a múzeumok sajátos, tudományos-népművelő intézmények, s e két tevékenység elválaszthatatlanul összefonódik egymással. Központi feladat megfelelő arányok kialakítása a tudományos és a népművelő tevékenység között, hogy a népművelés felzárkózzon a tudományos munka színvonalára. Ezért legfőbb feladat a népművelés színvonalának emelése. Hangsúlyozta a gyűjtő és nyilvántartó tevékenység fontosságát, a tudományos munkában a marxista módszer eddigénél fokozottabb alkalmazását, a legújabbkor kutatását, a muzeológusok ideológiai oktatását, a bírálati vitaszellem kialakítását, a Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusa anyagának feldolgozását, a kiállításokon a forradalmi hagyományok, mozgalmak bemutatását, vándorkiállítások szervezését, a propaganda munka kiszélesítését. A múzeumoknak jobban be kell illeszkedniük a népművelés helyi rendszerébe, a tanácsoknak pedig jobban kell támaszkodniuk a tudományos-népművelő intézményekre.⁴² Lakatos László, szintén a Művelődésügyi Minisztérium részéről, kiemelte a BTM fontos szerepét a legújabbkor, a munkásosztály, az épülő szocializmus emlékeinek gyűjtésében.⁴³ Moharos József hangsúlyozta a tervekészítésben a különböző múzeumoknál a párhuzamos munkák elkerülését, a régészeti kutatások beiktatását a beruházások előkészítő szakaszába, az eredmények gyors közkincsésé tételét, továbbá a munkásmozgalom emlékei gyűjtésének koordinálását a BTM és a Legújabbkori Történelmi Múzeum között.⁴⁴ A konferencián a zárószót

³⁷ BTM A ltsz.: M. 291-83.

³⁸ BTM KI. 40/1962. jan. 16.

³⁹ BTM KI. 40/1/1962. febr. 13., 40/2/1962. febr. 28.

⁴⁰ SZITÁR, 1972-1973, 119.; BÉNI, 1966, 11.; A múzeumi hónap általános tapasztalatai, helye és szerepe a népművelésben. MK 1968/1, 44.

⁴¹ Országos múzeumvezetői konferencia, 1961. dec. 4-6. Bp.

1962. 19.

⁴² Ez utóbbi kivétel összefügg a vidéki múzeumok tanácsi kezelésbe adásával, amelyre a Művelődésügyi Minisztérium határozatot hozott. Liptai Ervin referátuma. In: Országos múzeumvezetői konferencia, 1961. dec. 4-6. 1-19.

⁴³ Lakatos László referátuma. I.m. 23.

⁴⁴ Moharos József hozzászólása. I.m. 44-46.

Molnár János miniszterhelyettes mondta. Összefoglalta a múzeumok szerepét, feladatait, kiemelve a népművelő munka javítását, majd szólt az irányító szervek feladatairól. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya előtt álló feladat a múzeumi törvény elkészítése, a vidéki múzeumok tanácsi kezelésbe adása és ezzel összefüggésben az országos múzeumok szakmai irányító szerepének kidolgozása.⁴⁵

Az 1962. évi munkatervvel kapcsolatban a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya az 1961. esztendőhöz hasonlóan járt el. A megadott irányelvek szerint az intézmény legfőbb feladata „működésével, a rendelkezésre álló eszközök maximális felhasználásával Budapest lakosságának világnézeti és izlésnevelésében tevékenyen közreműködni.” Ennek érdekében cél a Múzeum belső rendjének megszilárdítása, az új- és legújabbkori történeti kutatások és bemutatás gyarapítása, a helytörténeti kutatások hatékonyabb támogatása, az eredményesebb népszerűsítő és propaganda tevékenység. A felterjesztett munkaterv fő feladatként jelölte meg a gyűjteménygyarapításban a hiányok pótlását a régészet, a városi néprajz, a munkásmozgalom története, a palotában rendezendő kiállítás, valamint a „Budapest Története” kötetek tekintetében. A tudományos munkában fő feladat a „Budapest Története” megírása. A Népművelési Osztály a terv véleményezésében kifogásolta, hogy készítése során a megadott irányelveket nem érvényesítették, s az anyagi fedezet tekintetében nem volt egyeztetés a gazdasági vezetéssel. A kiigazított tervet végül azzal a kikötéssel hagyta jóvá, hogy attól eltérni csak a Népművelési Osztály előzetes hozzájárulásával lehet. A féléves tervteljesítést jóváhagyó értesítésében a Népművelési Osztály megállapította, hogy lemaradás van a leltározási munkában, s hogy az Új- és Legújabbkori Osztály kiállításlátozóinak száma csökkenő tendenciát mutat. E hiányosságokat a legrövidebb időn belül meg kell szüntetni.⁴⁶

A Múzeum fontos ezévi feladatának tekintette fennállása 75. évfordulójának megünneplését. Eredetileg két és fél napos várostörténeti ankétot terveztek 250-300 fő, köztük 14 külföldi kutató (Ausztriából, Csehszlovákiából, Jugoszláviából, Lengyelországból, NDK-ból, Romániából, Szovjetunióból) részvételével. A Fővárosi Tanács azonban nem értett egyet a múzeumi elképzeléssel, s kikötötte,

hogy az évfordulót az intézmény csak „a saját testülete keretében ünnepelheti meg. ... ünnepi munkaértekezlet keretében.” Így lett mindössze egy napos ünnepség december 17-én: délelőtt 30 fő – párt- és tanácsi vezetők, neves helytörténészek, a BTM vezetői – részvételével jubileumi emlékülés volt, ahol beszámolók hangzóttak el az intézmény múltjáról és feladatairól, délután pedig „Egymás között ...” címmel összefüggő tartottak a BTM összes dolgozója részvételével. Heten jutalmat kaptak.⁴⁷

A Fővárosi Tanács december 12-i VB ülésén tárgyalta meg a Múzeum tevékenységét. Ezt megelőzően november folyamán a Művelődésügyi Minisztérium rendelte el a BTM munkájának átfogó vizsgálatát. A vizsgálat szempontjai: I. Az intézmény vezetése, irányítása, munkaszervezés, tervszerűség; a felső szervek irányítójának munkája. II. A Múzeum tudományos és népművelési tevékenysége. III. A dialektikus és történelmi materializmus módszerének alkalmazása a Múzeum tudományos és népművelési munkájában. A vizsgáló bizottság tagjai voltak: Fülep Ferenc (Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója), Patay Pál (Magyar Nemzeti Múzeum tudományos főmunkatársa) Temesvári Ferenc (Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezető helyettese), Csap Erzsébet (Magyar Nemzeti Galéria osztályvezetője), Kapusi András, Kiss László (Művelődésügyi Minisztérium főelőadó), Gerőfi Sándor (Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának munkatársa). A bizottság elnöki tisztével Fülep Ferencet bízták meg. A vizsgálatról készült jelentés szerint a Múzeumban javult az irányító munka és a légkör. Jó a múzeumvezetés és a pártszervezet, valamint az 1962 tavaszán a fiatalok körében alakult KISZ szervezet közötti együttműködés. Megfelelő a tudományos és a népművelő tevékenység, de a belső muzeológiai rend elmarad a követelményektől. A bizottság az intézmény munkájának javítása céljából a következőket javasolta: a tudományos terveket a Fővárosi Tanács jóváhagyása előtt be kell mutatni egyeztetés céljából a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának és a MTA-nak; át kell szervezni a tudományos dolgozók szakmai-ideológiai továbbképzését, új tematikával; meg kell szüntetni a tudományos dolgozók elzártságát és biztosítani kell részvételüket az országos kutatásokban, a szakmai konferenciákon; az 1963. évi terv középpontjába az egész intézményre kiterjedő raktárrendezést, revízi-

⁴⁵ Molnár János zárszava. I.m. 80-88. A tanácsi kezelésbe került múzeumok népművelési feladatait a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya részéről Katona Imre elemzte. KATONA, 1962. A szakmai felügyeleti rendszer megvalósításával kapcsolatban I. KÖREK, 1968. A tanácsi kezelésbe került múzeumok helyzetére I. BÁNDI, 1984.

⁴⁶ BTM KI. 167/1/1962., 167/4/1962. júl. 25., aug. 7.

⁴⁷ BTM KI. 446/1962. ápr. 25., aug. 4., 446/3/1962. nov. 26. A Múzeum munkatársai a jubileumról a BTM 16 (1964) kötetében emlékeztek meg, összefoglalva az egyes részlegek történetét.

ót, nyilvántartási munkát kell állítani (a Pesterzsébeti Múzeum gyűjteményének rendbetételével együtt); a fővárosi emlékművek gondozását, mint a Múzeumtól idegen feladatot a BTM-től el kell venni; korszerűsíteni kell a restaurátorműhelyeket; felül kell vizsgálni a Gazdasági Hivatal apparátusát és szerepét, mivel a gazdasági irányítás föléje nőtt a szakmai vezetésnek. A felülvizsgálat eredményességét bizonyítja az 1966-ban készült jelentés a javaslatban foglaltak elfogadásáról, végrehajtásáról. E szerint megszüntették a Gazdasági Hivatal túlhatalmát, az osztályvezetők önállóan gazdálkodhatnak; a terveket egyeztetik a MTA távlati terveivel; a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya 1963 óta nem irattatja át a terveket és megküldi a Művelődésügyi Minisztériumnak; a tudományos dolgozók szakmai-ideológiai továbbképzését átszervezték, továbbá részt vehetnek a szakmai konferenciákon és vidéken is folytathatnak régészeti kutatást;⁴⁸ javult a restaurátorműhelyek helyzete. Megoldatlan maradt azonban a középkori kőanyag raktározása, mivel kilenc helyen tárolják.⁴⁹

A Fővárosi Tanács VB december 12-i ülésére a BTM munkájáról szóló jelentést a Népművelési Osztály készítette el. Az alapanyagot a Múzeum vezetése állította össze. Ez az anyag azért figyelemre méltó, mert olyan megállapításokat is tartalmaz, amelyeket a VB elé kerülő jelentésben nem szerepeltettek. Pl.: „a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya rendelkezései alapján egyre bővül a Múzeum feladatköre, egyre inkább sokrétűbbé válik, s egyre inkább eltörlődik a múzeumok hagyományos profiljától”; a BTM-nek „nincs kiépített személyi-szervezeti kapcsolata a baráti országok fővárosainak várostörténetét kutató és dokumentáló intézményeivel. Ennek alapvető oka az, hogy a Népművelési Osztály éveken keresztül ellenállt ilyen irányú törekvéseinknek, költségvetés tervezeteinkből törölte az ilyen célkitűzések pénzügyi fedezetét. A Népművelési Osztály szemléletében annyira elhatalmasodott a helyi jellegű közigazgatási szemlélet, hogy egyszerűen lehetetlenné tette nemcsak a külföldi kapcsolatok kiépítését, hanem ... hazai – vidéki kiszállásainkat is.”; a Múzeum feladata a köztéri emlékművek létesítése, gondozása is, amelyet négy félfoglalkozású dolgozóval végeztet, szemben a megszüntetett Fővárosi Emlékműfelügyelőséggel, amely tizenegy dolgozót alkalmazott; a Népművelési Osztály sokszor nem átgondolt, vagy gazdaságilag

nem megfelelően alátámasztott feladatok végrehajtására utasítja a Múzeumot. A VB ülésen tárgyalt jelentés az intézmény tevékenységének ismertetését összegzően így zárta: „a BTM a felmerült problémák ellenére is egyre jobban be tudja tölteni kulturális feladatát, és eredményesen működik közre fővárosunk lakossága műveltségi színvonalának emelésében.” A jelentést elfogadva, a javaslatok alapján a VB a következő határozatokat hozta: 911/1962. VB.sz. határozat arról, hogy a BTM tevékenységének fő irányát Budapest történetének új- és legújabbkori része adja, tömegbázisa eredményesebben növekedjen, elsősorban a tömeg- és társadalmi szervezetekkel, üzemekkel, iskolákkal kialakítandó kapcsolat révén; a 912/1962. VB. sz. határozat szerint a kerületi helytörténeti szakkörök, gyűjtemények szakmai felügyeletét és támogatását a BTM látja el; a 913/1962.VB. sz. határozat arról, hogy a „Budapest Története” c. kiadvány négy kötetből és egy kötet összefoglaló, népszerűsítő műből álljon, az eddigi munkát pedig felül kell vizsgálni; a 914/1962.VB. sz. határozat kimondta a BTM, az Aquincumi és a Kiscelli Múzeum helyreállításának szükségességét, e program elkészítését. Mindebből kitűnik, hogy a VB-ülés és határozatai nem vették figyelembe a megelőző felügyeleti vizsgálat megállapításait, javaslatait. A Múzeumra a VB határozatok alapján új feladat hárult: a Hazafias Népfront mellett működő kerületi helytörténeti gyűjtemények szakfelügyelete. A BTM ezen tevékenysége a mai napig tart.⁵⁰

A VB határozatnak megfelelően elkészítették az intézmény fejlesztési és rekonstrukciós tervét. Ez tartalmazza a római kori emlékek helyreállításának folytatását, a Kiscelli Múzeum épületének rekonstrukcióját. Az utóbbival kapcsolatos tervben szerepel a Széchényi Könyvtár raktárának kiköltöztetése, a kripta és a templomhajó helyreállítása kiállítások, rendezvények számára, a kolostorszárny emeleti része fűtésének megoldása. A kastély körüli park alkalmas szabadtéri múzeum létesítésére, ahol szabadtéri alkotásokat, műtermeket lehetne elhelyezni. A zárt udvaron továbbra is hangversenyek, előadások tarthatók. A Kiscelli Múzeumból a budavári palota „E” szárnyába költözik az Új- és Legújabbkori Osztály várostörténeti gyűjteménye a metszet- és fotózárral (így a kiscelli kastélyban csak a képzőművészeti gyűjtemények maradnak), továbbá odaköltözik a Középkori Osztály, a főigazgatóság

⁴⁸ Ezzel szemben a dokumentumok szerint az 1963. évi tervben a Fővárosi Tanács még nem engedélyezte a vidéki ásatások szerepeltetését, és a tervet átdolgoztatta. BTM KI. 359/1963. ápr. 2.

⁴⁹ A felülvizsgálattal kapcsolatos dokumentumok: BTM A ltsz.: M. 292-83. A középkori kőtár helyzete a mai napig megoldatlan.

⁵⁰ A Fővárosi Tanács VB ülésével kapcsolatos iratok: BTM KI. 71/1962. nov. 12., dec. 7., 241/1963. jan. 16., febr. 28. A kerületi helytörténeti gyűjtemények megalakulására l.: HOLLÓ, 1998. A kerületi helytörténeti gyűjtemények közül az első, a Pesterzsébeti Múzeum tartozott a BTM-hez, 1972-ig.

a titkársággal és a Gazdasági Hivatallal. A Vármúzeum I., Szentháromság utca 2. sz. alatti épületébe költözik az Ős- és Ókortörténeti Osztály. Itt öt termet elfoglaló kiállítás lesz. Kiüritik a Károlyi-palotát, az I., Üri utca 49. sz. alatti klarissza-kolostorépületben használt helyiségeket és előreláthatólag öt éven belül a Halászbástya-kötőát. Az itt lévő könyvanyag egy részét a palotába szállítják, de 55-60 %-ának elhelyezése megoldatlan marad. A szakemberek javaslata, hogy a köveket eredeti helyükre, rekonstruálva vissza kellene helyezni.⁵¹ A palotába költözéssel, a Múzeum részlegeinek új elhelyezésével a központosítást az intézmény vezetése szerint csak részben sikerül megvalósítani, területnyeréssel nem lehet számolni, és továbbra is megoldatlan a középkori kőtar kérdése.⁵²

Az 1963. évi munkatervék készítéséhez és végrehajtásához az MSZMP 1962. november 20. és 24. között tartott VIII. kongresszusa adott politikai útmutatást. A kongresszus kimondta, hogy hazánkban befejeződött a szocialista társadalom alapjainak lerakása, és megkezdődött a szocializmus teljes felépítésének időszaka. E nagy feladatot csak művelt, és marxista-leninista ideológiától áthatott emberekkel lehet megoldani. Ezért előtérbe került a kulturális forradalom kérdése, az a feladat, hogy emelni kell a társadalom minden rétegének marxista-leninista műveltségét és szakmai tudását.⁵³ Katona Imre szerint az MSZMP VIII. kongresszusának irányelvei a múzeumok feladatait „az országos népművelési teendők között említik.”⁵⁴ A Múzeumok Igazgatói Tanácsának 1963. március 27-28-án rendezett ülésén a bevezető előadást „Az MSZMP VIII. kongresszusa és művelődésügyünk feladatai” címmel Hadnagy László miniszterhelyettes tartotta. Ismertette a szocializmus teljes felépítése szempontjából elvégzendő művelődéspolitikai feladatokat a népművelés, a közoktatás és a művészet oldaláról. Kiemelte a marxista eszmei offenzívát,

mint a nemzetközi és a belső osztályharc legfőbb elemét. Küzdeni kell a burzsoá polgári-kispolgári nézetek és szokások ellen, a korszerű szocialista eszmeiségért, a szocialista kultúráért. A tömegeket még inkább be kell vonni a népművelésbe, különösen a parasztságot, tekintettel a szocialista nemzeti egység kialakítására. A szocialista eszmeiségért nem adminisztratív eszközökkel, hanem a vita és meggyőzés fegyverével kell küzdeni, s nem az emberek, hanem a káros nézetek ellen. A marxista eszmei offenzíva programját múzeumi vonatkozásban Liptai Ervin, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztályának vezetője határozta meg: a kutatók marxista-leninista világnézetének fejlesztése, a marxista eszmeiség alkalmazása a múzeumi területre és a feladatok kidolgozása.⁵⁵ Fülep Ferenc, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója megfogalmazásában az ideológiai offenzíva célja „a burzsoá ideológia elleni harc és népünk szocialista átforgalmazása.”⁵⁶ A BTM 1963. évi munkatervében a dolgozók hat hetenként tartott ideológiai oktatása keretében a párt VIII. kongresszusa anyagának tanulmányozása szerepelt. A Múzeum vezetése az 1962. évi felüyleti vizsgálat és a Fővárosi Tanács VB határozatai alapján a következő négy-öt esztendőben az intézmény legfőbb feladatául a „Budapest Története” kötetek megírását, a palotában rendezendő várostörténeti kiállítás előkészítését tűzte ki.⁵⁷

Az 1963. év a magyar múzeumok életében fontos eseményt hozott: megjelent az új múzeumi törvény, az Elnöki Tanács 1963. évi 9. sz. törvényerejű rendelete.⁵⁸ A törvénynek a BTM szempontjából fontos része, hogy az országos múzeumok – amelyek országos érdekű muzeális gyűjteményt őrző, tudományos és népművelő munkát végző intézmények – között a BTM-t is felsorolja.⁵⁹ Feltehetőleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy ezentúl a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya ha időnként

⁵¹ BTM A ltsz.: M. 149-79., M. 276-83. A Múzeum fejlesztési, rekonstrukciós terve fő vonásaiban bekerült a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya által készített budapesti 20 éves kulturális távlati terv irányelveibe és tervezetbe. 1963. ápr. 3. és 1963. jún. 19. BTM A ltsz.: M. 289-83. A BTM osztályainak új elhelyezési tervéről Tarjányi Sándor a TBM 16 (1964) kötet előszavában szól.

⁵² BTM KI. 1032/1962. nov. 16.

⁵³ FÜLEP, 1963. 10.

⁵⁴ KATONA, 1963. 3.

⁵⁵ RADICS, 1963. A Művelődésügyi Minisztérium 1964 októberében nemzetközi értekezletet hívott össze a szocialista kultúra terjesztésében a múzeumok feladatainak megvitatására. A referátumot Liptai Ervin tartotta. Múzeumok Igazgatói Tanácsának nemzetközi munkaértekezlete. Bp. 1964. okt. Az elhangzottak arra utalnak, hogy az előadó nyilvánvalóan figyelembe vette az MSZMP szeptemberben tartott ideológiai konferenciáját a kispolgári bur-

zsoá nézetek elleni harcról és a szocialista tudatformálás feladatairól. A tudományos és népművelő tevékenység összehangolásának, arányai kialakításának problémáját tárgyalta Domonkos Ottó a Múzeumi Közleményekben. DOMONKOS, 1965. A szovjet múzeumok példájának követését a dolgozók nevelésében, de legalább figyelembevételét célozták a szovjet múzeumokról megjelentetett írások, a személyes tapasztalatok közreadása; MK 1965/3. 223-24., 1966/1-2. 56-76., LMK 1965/1. 85-86.

⁵⁶ FÜLEP, 1963. 15.

⁵⁷ BTM KI. 359/1/1963. ápr. 16., 245/1964. febr. 29. ROSTÁS, 2001. 34-35.

⁵⁸ A múzeumi törvény után 1965-ben kiadásra került a Múzeumok Ügyrendi Szabályzata, 1966-ban pedig a Múzeumok Nyilvántartási Szabályzata. A múzeumok tevékenysége e három dokumentumon alapult.

⁵⁹ A BTM országos jellegű és a várostörténeti kutató munka segítségét a Múzeum vezetése úgy látta érvényesíthetőnek ill.

ellenezte, esetleg korlátozta is, de nem akadályozta a Múzeum tudományos munkatársainak részvételét a főváros területén kívül folyó kutatásokban. A törvény szerint a BTM fölött a felügyelet jogkörét a művelődésügyi miniszter a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya útján gyakorolja, az intézmény főigazgatóját pedig a művelődésügyi miniszter hozzájárulásával nevezi ki a Fővárosi Tanács elnöke.

1964 tavaszán felgyorsultak az események a palotába költözéssel kapcsolatban. A Művelődésügyi Minisztérium tájékoztatása szerint a palotában tervezték elhelyezni a Budapesti Történeti Múzeumot, a Legújabbkori Történeti Múzeumot, a Magyar Nemzeti Galériát, a Néprajzi Múzeumot, a Széchényi Könyvtárat, s felmerült a Színháztudományi Intézet elhelyezése is.⁶⁰ A Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya 1964. május 18-án közölte a Gazdasági Bizottság határozatát, amely szerint a palota „E” szárnya 1966. december 31-ig átadásra kerül. A Múzeumnak erre az időpontra, a beköltözés megkezdésére fel kell készülnie. El kell készítenie a kiállítás forgatókönyvét, a Szentháromság utcai épület helyiségei felhasználásának tervét, a berendezés és az átköltözés költségvetését. A Múzeum elkészítette a palotai kiállítás forgatókönyvi vázlatát az őskortól kezdődően, valamint a beköltöző részlegek (Középkori Osztály, az Új- és Legújabbkori Osztály várostörténeti részlege, a főigazgatóság, Gazdasági Hivatal) elhelyezési tervét. Az eddigi tervek szerint a Szentháromság utcai épületbe költözik az Ős- és Ókortörténeti Osztály, hat helyiségébe pedig kiállítás kerül. A kiscelli kastélyban marad az ipartörténeti, valamint a Fővárosi Képzőművészeti Gyűjtemény, enteriőrszerű kiállítása. Később a parkban szabadtéri múzeum kialakítására kerülhet sor.⁶¹

Az Ős- és Ókortörténeti Osztálynak a Szentháromság utcai épületbe költöztetésével kapcsolatban Gábori Miklós osztályvezető még augusztus folyamán a főigazgatónak aggályait fejezte ki: a Károlyi-palotai helyzethez képest az átköltözés 50 %-os területvesztést jelentene, s a jelenlegi nyolc

munkaszoba helyett öt állna rendelkezésre. Ezenkívül figyelembe kell venni a gyűjtemények állandó gyarapodását is. Javaslat: „A megoldás az lenne, ha a Vármúzeum épületét teljes egészében az Ős- és Ókortörténeti Osztály kapná meg, vagy az eddigittől eltérő új javaslattal lépnénk felettes hatóságunk elé.”⁶² A főigazgató a Fővárosi Tanácshoz írt felterjesztésében figyelmen kívül hagyta az osztályvezető véleményét. A Ferdinánd-kapu megnyitásával kapcsolatosan pedig felmerült az építési területen tárolt köemlékanyag megfelelő elhelyezése a palota keleti falrendszerében kialakítandó kőtárban.⁶³ Az „E” épület pinceterében rendezendő középkori kiállítással kapcsolatban meg kell említeni egy érdekes szempontot, amelyet a Középkori Osztály vezetője, Kumorovitz Lajos mintegy irányelvként vetett fel. Megfigyelése szerint a látogatók – bár a palota funkciója megváltozik – továbbra is „királyi palota” elnevezéssel élnek, és az átadások után a középkori kiállítástól azt várják, hogy megközelítően hűen mutassa be a középkori magyar királyok lakóhelyét. Véleménye szerint ezt az igényt szem előtt kell tartani a kiállítás tervezésénél: enteriőrszerű elrendezéssel kell megközelíteni az eredeti állapotot. Ehhez beruházásokra, rekonstrukciókra, másolatok készíttetésére, műtárgykölcsönzésekre stb. van szükség.⁶⁴ A végleges megoldás csak részben valósította meg ezt az elképzelést. Volt még egy másik – szintén meg nem valósult – terv is, amelyet a Magyar Nemzeti Galéria és a BTM közösen dolgozott ki abból a célból, hogy mivel egymás szomszédságába kerülnek, a két intézmény közötti átjárással mintegy körforgalomszerűen összekapcsolják a BTM alatt lévő középkori épületrészeket és a Galéria régi magyar képzőművészeti anyagát bemutató kiállításokat. A Galéria a várkertben szabadtéri szobormúzeumot, a BTM pedig ugyanide középkori lapidáriumot tervezett.⁶⁵

A palotában rendezendő kiállítások tervét a főigazgató 1965-ben a Múzeumi Közleményekben ismertette. Véleménye szerint a BTM bár a palota kis részét kapta meg, nagy lehetőséget nyert egy nagy

teljesíthetőnek, hogy a Múzeum kiadványaiban helyet ad külső kutatók fővárostörténeti tudományos munkáinak. A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége a felszabadulástól napjainkig. Bp. 1965. 12. A BTM országos múzeumi minősítését az 1032/1981. (X.30.) számú minisztertanácsi határozat megerősítette.

⁶⁰ BTM KI. 195/1964., 195/3/964. márc. 3., okt. 16.

⁶¹ BTM KI. 195/12/1964. máj. 18., szept. 14. Felmerült az az elképzelés, hogy a kiköltöző várostörténeti gyűjtemények helyére kerüljön a tervezett Építészeti Múzeum. Erről I.: Magyar Nemzet 1964. febr. 9., 1965. júl. 25., Esti Hírlap 1966. júl. 25. A BTM részlegeinek fenti elhelyezését lényegében még 1965-ben is így gondolták. L.: A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége a felszabadulástól napjainkig. Bp. 1965. 8.

⁶² BTM A ltsz.: M. 276-83.

⁶³ BTM KI. 195/28/1964. okt. 1. Ismeretes, az Ős- és Ókortörténeti Osztály a közelmúltig a Károlyi-palotában maradt és a középkori kőtár terve sem valósult meg.

⁶⁴ BTM KI. 195/1964.

⁶⁵ ZOLNAY, 1963. A szerző ismerteti az akkori változatot a különböző intézmények elhelyezésére: a Várszínház és a karmelita kolostor épületébe kerül a Színháztudományi Intézet, a Sándor-palotát a királyi palota „A” szárnyával együtt a Legújabbkori Történeti Múzeum rendelkezésére bocsátják, a „B-C-D” szárnyakba a Magyar Nemzeti Galéria költözik, az „E” épület a BTM-é lesz, a nyugati „F” szárnyat a Széchényi Könyvtár foglalja el. A volt Honvédelmi Minisztérium épületromját lebontják, és helyén modern épületben a Néprajzi Múzeumot helyezik el. A sajtóban néhol felcserélve szerepelnek az intézmények, pl.: Magyarország 1965/26. sz. jún. 27.

összefoglaló várostörténeti kiállítás megrendezésére és a középkori királyi palota maradványainak bemutatására. A kiállítások tématervét összhangba hozták a készülő „Budapest Története” c. munka megállapításaival, kronológiai beosztásával. A pincetérben a „Buda vára a középkorban” c. kiállítást rendezik meg enteriőrszerűen, a földszinten a várostörténeti tárlat őskortól a középkor végéig terjedő részét, míg az első emeleten az újkori részt 1686-1950-ig, Nagy-Budapest létrehozásáig. A római kor bemutatását az ismétlések elkerülése végett összhangba hozzák a római kori kiállító helyekkel.⁶⁶ A kiállítások forgatókönyvének vitája 1965. június 18-án volt. Ezen a BTM vezető tudományos munkatársain kívül részt vettek a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya, a Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya, a MTA Történettudományi Intézete, a Párttörténeti Intézet, a Fővárosi Levéltár, az Országos Levéltár, valamint a társmúzeumok részéről is. A vitaanyagból kitűnik, hogy lényegi változtatás nem volt szükséges.⁶⁷

Valószínűleg a palotai kiállításokkal és költöztetéssel hozható kapcsolatba, hogy a korábbi felügyeleti vizsgálat javaslatainak megfelelően az Emlékmű Felügyelőség kivált a Múzeumból és 1965. január 1-jével önálló intézmény lett. Ugyancsak ez lehetett az egyik oka a főigazgatóhelyettesi állás létrehozásának is, szintén január 1-jével.

Az 1965-ös esztendő a II. világháború befejezésének, egyúttal az ország felszabadulásának a 20. évfordulóját is jelentette. Munkatervi feladat volt ennek megünneplése tudományos konferenciával, amelyen a Múzeum részlegei beszámoltak az azóta elért eredményekről. Néhány kerületben (Kőbánya, Csepel, Pesterzsébet) felszabadulási kiállítást rendeztek. Az Új- és Legújabbkori Osztály Kultúrtörténeti Csoportja pedig pályázatot hirdetett az évfordulóval kapcsolatban, amelyre 239 pályamű érkezett.⁶⁸ Az év jelentős, sikeres közművelődési eseménye volt az októberi múzeumi hónap keretében, középiskolások számára rendezett, a Múzeum kiállításaihoz kapcsolódó történelmi vetélkedő, mintegy 100 tanuló részvételével.⁶⁹

1965-ben két ellenőrző vizsgálatot tartottak az intézményben. Az év első felében az új- és legújabbkori múzeumi tevékenységet vizsgálták. A vizsgálat célja a Fővárosi Tanács 1962. december 12-i VB ülésén hozott 911. és 912. sz. határozatok végrehajtásának ellenőrzése. E határozatok, amint korábban tárgyaltuk, a Múzeum tudományos fő irányának, az

új- és legújabbkori kutatások fejlesztésére, a tömegbázis növelésére, valamint a kerületi helytörténeti gyűjtemények szakfelügyeletére vonatkoztak. A vizsgálat május 21. és június 7. között zajlott. A vizsgáló bizottság vezetője Dévényi Józsefné muzeológus, a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának múzeumi és képzőművészeti főelőadója volt, tagjai: Mucsi Ferenc (MTA), Incze Miklós (Országos Levéltár), Wilhelmb Gizella (Magyar Nemzeti Múzeum), Szakács Margit (Legújabbkori Történeti Múzeum), Bácskai Vera (Fővárosi Levéltár), Lóránt Ferenc (Bem József Gimnázium szakfelügyelője). A vizsgálat kiterjedt az Új- és Legújabbkori Osztály gyűjtő, nyilvántartó, tudományos és ismeretterjesztő tevékenységére, továbbá a kerületi helytörténeti gyűjtemények és szakkörök szakmai felügyeletére. A bizottság megállapította, hogy az osztály munkája nagy fejlődésen ment át és a korábbi vizsgálat javaslatainak eleget tett. Főbb javaslatai a további fejlődés céljából: a tudományos publikációk ösztönzése; célgyűjtés a hiányzó emlékekért; a raktári rend végleges kialakítása; a néprajzi és életmód- valamint a gazdaságtörténeti csoport összevonása; a gyűjtőkör pontosabb elhatárolása ill. egyeztetése a Fővárosi Levéltárral, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral, a Legújabbkori Történeti Múzeummal és a Műszaki Múzeummal; a Kiscelli Múzeum látogatottságának fokozása, idegenforgalmi vonzerővé tétele. A Fővárosi Tanács feladatoként jelölte meg a tudományos munkák kiadásának biztosítását, az épület felújítását, fűtése megoldását, a Széchényi Könyvtár raktárának kiköltöztetését, valamint egy muzeológus és egy fémrestaurátor felvételét. Az intézmény vezetése lényegében elfogadta az észrevételeket, javaslatokat. A Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya a bizottság javaslatait határidő megjelölésével a Múzeum feladatoként határozta meg. December végi felterjesztésében a főigazgató a külső intézményekkel való együttműködésről, a gyűjtőkörök egyeztetéséről számolt be.⁷⁰

A másik vizsgálatot az I. kerületi Népi Ellenőrző Bizottság végezte az intézmény költségvetési, gazdálkodási tevékenységével kapcsolatban. A vizsgálat célja annak megállapítása volt, hogy mennyiben érvényesül az 1965. évi költségvetés végrehajtásánál, az 1966. előirányzatok készítésénél az MSZMP KB 1964. decemberi határozata. A vizsgálatot megelőzően a Fővárosi Tanács az MSZMP KB határozata alapján az év elején irányelveket adott ki a népgazdaság helyzetének felmérése alapján megállapított célkitűzések megvalósítása érde-

⁶⁶ TARIÁNYI, 1965.

⁶⁷ BTM KI. 33/13/1965. – forgatókönyv, 33/45/1965. jún. 18. – jegyzőkönyv.

⁶⁸ BTM KI. 125/1965. – 1966. jan. 5., 203/1965.; BTM A ltsz.: M.

142-79. A konferencia anyaga: A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége a felszabadulástól napjainkig. Bp. 1965.

⁶⁹ BTM KI. 536/1/1965.; BTM A ltsz.: M. 169-79.

⁷⁰ BTM A ltsz.: M. 293-83.; BTM KI. 392/1965.

kében. Az irányelvek minden téren a takarékos gazdálkodásra, a belső ellenőrzés fokozására hívta fel a figyelmet. Az intézkedési tervről és végrehajtásáról jelentést kellett tenni.⁷¹ A Népi Ellenőrző Bizottság a szeptember 27-i jelentésében kisebb problémáktól eltekintve elismerően szövelt az intézmény gazdálkodásáról, bizonylati fegyelméről.⁷²

Az 1965-ös esztendővel lezárult a II. ötéves terv időszaka, amelyet a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya a múzeumok szempontjából minden tekintetben eredményesnek ítélte meg. A III. ötéves tervet (1966-1970) az irányelvek szerint a legnagyobb takarékossgal kellett tervezni, az új feladatokat elsősorban belső átcsoportosításokkal kellett megoldani. A múzeumi területnek is előírták a megemlékezést a tervidőszakra eső nagy évfordulókról: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság 50., az ország felszabadulásának 25. évfordulójáról. A tervidőszakban több múzeum kezdhette meg költözését a budavári palotába. Minden intézmény feladata volt a szervezeti és ügykezelési szabályzat elkészítése 1966-ban. Az irányelvek szerint a gyűjteménygyarapításnak és a tudományos feldolgozásoknak elsősorban a készülő állandó kiállítások célkitűzéseit kell szolgálni. A tervidőszakban teljesen fel kell számolni a nyilvántartás lemaradásait és jelentősen csökkenteni a restaurálatlan tárgyak számát. Tovább kell emelni a dolgozók szakmai-ideológiai színvonalát (ebben továbbra is fontos szerepe van az országos múzeumokban rendezett szakmai-ideológiai továbbképzésnek). A múzeumi népművelés fokozott mértékben, új formákkal szolgálja a szocialista tudatformálást, a világnézetit nevelést. A régészetben törekedni kell a már megkezdett ásatások mielőbbi befejezésére, a néprajzban a gyűjtemények kiegészítésére. A történeti gyűjteményeknél a legújabbkor, a munkásmozgalom és a szocializmus építése emlékeinek gyűjtése a fő feladat, különös tekintettel az évfordulós kiállításokra. A múzeumoknak növelni kell a társadalmi támogatottságukat.⁷³

A fenti irányelvek természetesen a BTM számára is kötelezőek voltak, de a következő évek legnagyobb feladatát a palotába költözés, a csomagolással együtt járó revízió és leltározás, valamint a nagy várostörténeti kiállítás rendezése jelentette. Új tervként merült fel az Ős- és Ókortörténeti Osztály költözése a Kiscelli Múzeumba. E mellett 1966-tól új feladatként jelentkeztek az Óbuda szanálását megelőző régészeti kutatások. A tudó-

mányos munka terén továbbra is legfontosabb a „Budapest Története” kötetek, a „Budapest Régészeti és Újkortörténeti Topográfiaja”, valamint tárgykatalógusok elkészítése.⁷⁴ Ami az intézmény részlegeinek elhelyezését illeti, 1966 végén újabb javaslatot terjesztett a főigazgató a Fővárosi Tanácshoz. E szerint a palotába az eddigi tervben szereplő részlegek költözének, míg a Vármúzeum Szentháromság utcai épületébe kerülne a Kiscelli Múzeum képző- és iparművészeti gyűjteménye enteriőr-szerű kiállítással, helyébe, a kiscelli kastélyba költözne a Károlyi-palotából az Ős- és Ókortörténeti Osztály. Ezt indokolja egyrészt az, hogy a Károlyi-palotát át kell adni a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, másrészt, hogy a nagy raktárigényt a kiscelli épületben biztosítani lehetne. A BTM az Úri utcai klarissza-épület használatában lévő iroda- és raktárhelyiségeket fokozatosan átadta az MTA-nak. A halászbástyai kőtarát is kiüritik, de a kövek elhelyezése még megoldatlan.⁷⁵

Nyilvánvalóan a közeli költözések és az új kiállítások, vagyis a BTM életében bekövetkező változások indokolták, hogy a Fővárosi Tanács az 1967. január 20-i VB ülésén megtárgyalta a Múzeum tevékenységét és feladatait. Az ülésen meghívottként részt vett Liptai Ervin, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának vezetője is. A Fővárosi Tanács utoljára 1962 decemberében tárgyalta meg a BTM munkáját, most az azóta eltelt időszakról volt szó, különösen az 1962-es határozatok végrehajtásáról. A Népművelési Osztály által az ülésre készített jelentés megállapította, hogy jelentősen fejlődött az új- és legújabbkori részleg, a képző- és iparművészeti gyűjtemény. A munkáséletmód emlékeinek gyűjtése a módszer kiforratlansága és a megfelelő szakember hiánya miatt nehezen halad előre. A Múzeum tömegbázisának szélesítése érdekében megtett lépések kevés eredményt hoztak, mivel az utóbbi két évben az intézmény a közeljövő feladataira készült és kevés kiállítást rendezett. A BTM ellátja a kerületi helytörténeti gyűjtemények és szakkörök szakmai felügyeletét. Készül a „Budapest Története” c. monográfia. Az 1962-es határozatnak megfelelően jelentősen előrehaladt az aquincumi rommező helyreállítása és befejezés előtt áll a Meggyfa utcai római emlékek védőépülete. A jelentés kitért az 1963. és 1966. között végzett tudományos tevékenységre, a gyűjteménygyarapításra, a nyilvántartásra, a restaurálásra, az ismeretterjesztő, népművelő tevékenységre, a Múzeum – költözések utáni – szervezeti felépítésére. (Az utóbbi meg-

⁷¹ BTM KI. 159/1965. febr. 16., márc. 8., nov. 15.

⁷² BTM KI. 725/1965. szept. 27., dec. 10., 13.

⁷³ Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya: Irányelvek a magyar múzeumok III. ötéves tervéhez (1966-1970).

MK 1965/3. 155-166.

⁷⁴ BTM KI. 871/1966. – 1967. jan. 28.; BTM A ltsz.: M. 512-89.; BTM KI. 512/1966., 31/1967., 106/1967.

⁷⁵ BTM KI. 56/74/1966. nov. 8.

egyezik a főigazgató 1966 novemberében felterjesztett javaslatával. A palotába költözéshez szükséges megteremteni a személyi és gazdasági feltételeket. A jelentés megállapította, hogy a BTM egységesebb profiljának kialakítását nagy mértékben elősegítette a VB 1964-es határozata, amely a közterületek képzőművészeti alkotásainak gondozását leválasztotta a Múzeum feladatköréből. Bár az intézmény széttagoltsága továbbra is fennmarad, az egyes részlegek összevonása, a palotában megnyíló kiállítások mégis minőségi változást eredményeznek a feladatok ellátásában. Az ülésen hozott határozat jóváhagyta a Népművelési Osztály jelentését és egyben utasította, hogy a BTM költözésével kapcsolatos legszükségesebb státus és hitelfedezet biztosítása érdekében a Művelődésügyi Minisztériumnál járjon el. A csatolt költségigény szerint 17 fő állandó (legújabbkori történéssz, művészettörténész, restaurátor, mérnök, telefonkezelő, liftkezelő, 10 takarító) és 6 fő időszaki (teremőr, raktári munkás, portás, segédmunkás) foglalkoztatású dolgozó alkalmazása szükséges. Az ülés jegyzőkönyve szerint a részt vevő Tarjányi Sándor főigazgató részletesen hozzászólt, főleg a költözésről és a kiállításokról. Problémaként említette a romterületek helyzetét, mivel kezelésüket a BTM nem tudja ellátni. Az ülés résztvevői egyetértettek az elnöki javaslatokkal: a palotai kiállításokat 1968 áprilisában meg kell nyitni; a „Budapest Története” c. monográfiát 1970-ig el kell készíteni; a Fővárosi Tanács Népművelési valamint Városrendezési Osztálya dolgozzon ki javaslatot a romterületek kérdésének megoldására; a BTM bővítse nemzetközi kapcsolatait.⁷⁶

Az 1967-es esztendő legnagyobb feladatát jelentette a műszaki átadást követően,⁷⁷ május 2-án megkezdődő költözés a budai várpalotába. Először a főigazgatóságot és a Gazdasági Hivatalt költöztették, majd a Középkori Osztály tudományos dolgozóit, a műszaki részleget, fényképtárat, restaurátorműhelyt, könyvtárat, s ezután a mütárgyakat. A költözési terv megvalósítását azonban megzavarta a Fővárosi Tanács VB határozata, amely szerint néhány esztendői átmeneti időre a Szentháromság utcai épületet át kellett engedni a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum (1966 előtt Legújabbkori Történelmi Múzeum)

számára. A váratlan fordulat előzménye az, hogy a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum V., József nádor tér 7. sz. alatti épülete életveszélyessé vált, és a Művelődésügyi Minisztérium a Fővárosi Tanáccsal megállapodást kötött arról, hogy a Tanács a Szentháromság utcai múzeumépületet ideiglenesen átadja a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum számára, amely azt az új épülete elkészültével, de legkésőbb 1970. június 30-ig visszaadja a Fővárosi Tanácsnak. A BTM-nek a teljesen kiürített épületet 1967. szeptember 1-ig át kellett adnia. Az új helyzetnek megfelelően módosítania kellett a Múzeumnak az elhelyezési tervet. A főigazgató a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának küldött jelentésében közölte, hogy a Kiscelli Múzeumból csak a metszetgyűjtemény és a papírrestaurátorműhely költözik a palotába, a többi részlege a kastélyban marad. Ebből következően az Ős- és Ókortörténelmi Osztály is marad eddigi helyén, a Károlyi-palotában. (Az így kialakult helyzet az ezredfordulóig fennállt, hiszen a BTM nem kapta vissza a Szentháromság utcai épületet.) A palota „E” szárnyának földszintjén helyezték el a ruhatárat, a jegy- és kiadvány-árusítást, az előadótermet és a kiállítás egy részét. Az első emeletre került a metszettár, a papírrestaurátorműhely, kiállítás, a takarítók helyisége és a büfé. A második emeletre költöztették a főigazgatóságot, a Gazdasági Hivatalt, a Középkori Osztályt, a könyvtárat, az adattárat, a műszaki részleget, a fotóműhelyt, irattárat, házi telefonközpontot. A harmadik emeleten helyezték el a Középkori Osztály gyűjteményraktárait és a restaurátorműhelyt.⁷⁸

A beköltözés után az évi beszámoló jelentés szerint „a felsőbb irányító szervek között vitássá vált az is, hogy az »E« szárny teljes egészében megilleti-e intézményünket. Ezek a körülmények eredeti terveinket felborították, nagyfokú bizonytalanságot eredményeztek és hátráltatták az »E« szárnyba tervezett kiállítások konstruktív munkáját.” A Fővárosi Tanács elnökhelyettese tisztázta az érintettekkel a helyzetet, s ennek megfelelően haladt tovább a munka. A felügyeleti szervek döntése alapján a kiállítások terén is változás következett be: a két szintre tervezett állandó kiállítást csak a földszinten rendezhették meg, hogy az első emelet időszaki tárlatok számára álljon rendelkezésre. A tematikát ezért le

⁷⁶ Budapest Főváros Tanácsa VB ülésének jegyzőkönyve, 1967. jan. 20. BFL XXIII. 102.a. 405. A javaslatok alapján hozott 17/1967. sz. VB határozat a jelenkor anyagának gyűjtésére kötelezi a Múzeumot, a 18/1967. sz. határozat pedig a „Budapest Története” c. monográfia 1970-ig történő megjelenítését írta elő.

⁷⁷ Jegyzőkönyvek a palota „E” szárnyának műszaki átadásáról, üzemeltetési problémáiról: BTM KI. 30/32/3/1967. ápr. 27., 30/32/5/1967. jún. 28. Ezekben olyan követelmények is vannak, amelyek a mai napig nem valósultak meg. Pl.: a Ferdinánd kapu mellett portás fülke, az épület márványlépcsőin rögzített

szőnyeg („a lépcsőket csak így szabad használni” kitétel), a könyvtárban biztonságos, korlással ellátott létra. A műszaki átadás-átvétel és a költözés idején dőlt el az épület kezelőjének kérdése. A főigazgató javasolta, hogy mivel a BTM a kezelői feladatokat ellátni nem tudja, a palota rekonstrukcióját végző ÉM. Budavári Palota Beruházó Irodát jelöljék ki kezelőnek, amely tervek szerint az egész palota-komplexum kezelője lesz. Ez az elgondolás megvalósult. BTM KI. 30/41/1967. ápr. 14., 30/32/5/1967. jún. 28.

⁷⁸ BTM KI. 572/1967. máj. 17., júl. 13., 31.

kellett rövidíteni, úgy, hogy a főváros történetének bemutatását nem az őskortól, hanem a honfoglaláskortól kezdték és 1945-ig tervezték. Az utolsó pillanatban bekövetkező változások igen kedvezőtlenül érintették az intézményt. Több jelentős kiemeli a Múzeum pártszervezetének pozitív szerepét a feszült, zavaros helyzetben: „A pártszervezet ... mozgósító szerepet töltött be az intézményi munkában is, különösen a budavári palota »E« szárnyában rendezendő kiállításokat illetően. Szükségszerűen operatív tevékenységet is vállalt a bizonytalanra vált helyzet tisztázása érdekében, érdeme van az intézményt ért megrázkódtatások következtében előállott rossz politikai hangulat és elkedvetlenedés megfordításában, a jó munkaszellem megteremtésében és megtartásában.”

A költözés és a várostörténeti kiállítás előkészítése mellett kisebb tárlatokat rendeztek a palotában: szeptember 28-án megnyílt a várát ábrázoló metszetek, december 28-án pedig a palota építéstörténetét bemutató kiállítás. A palota kertje is már látogatható volt. Ezeken kívül helyet adtak a Magyar Nemzeti Galéria „Nagyobb igaza sohase volt népnek” c. kiállításának. Óbudán pedig megnyílt a Meggyfa utcai Herkules-villa bemutatóhely. A Kiscelli Múzeum szintén több kiállítást rendezett. Mindemellét folytak az Óbuda rekonstrukciójával összefüggő régészeti kutatások, a „Budapest Története” monográfia és a főváros régészeti és újkortörténeti topográfiájának munkálatai.⁷⁹

A sok hátráltató esemény után végre 1968. április 27-én megnyílt a romterületen, vagyis a pincetérben a „Középkori királyi palota a budai várban” c. kiállítás. Kerek Gábor, a Fővárosi Tanács Népművelési Osztályának vezetője nyitotta meg, és részt vett az ünnepségen Sarlós István, a Fővárosi Tanács elnöke, Polinszky Károly művelődésügyi miniszterhelyettes, Óvári Miklós, az MSZMP Központi Bizottságának osztályvezetője is. A kiállításról csak dicsérő, elismerő vélemények hangzottak el a szakemberek és a látogatók részéről egyaránt. A nemzetközi viszonylatban is helyét megálló kiállítás belső építésze Németh István volt, a muzeológusi és rendezői munkákat Feuer Istvánné irányította. Ő és munkatársai több éves hazai kutatást végeztek, majd olaszországi és londoni tanulmányutakon gyűjtöttek tapasztalatokat a középkori palota bemutatásához.⁸⁰ A kiállítás látogatói a Múzeumot a Várhegy déli oldaláról közelíthették csak meg a palota helyreállítási munkálatai miatt. Az őszi Budapesti Művészeti Hetek és a Múzeumi Hónap során, október 26-án nyílt meg a „Fővárosunk ezer éve” c. kiállítás, ame-

lyet Sarlós István adott át a közönségnek. A tárlat – amely 1978-ig állt fenn – a népvándorláskort érintve, a honfoglaláskortól 1945-ig mutatta be a főváros történetét. Befejező részét a Fővárosi Tanács szempontjai szerint kellett elkészíteni: utalni kellett az 1945 utáni fejlődésre is.⁸¹ A rendezést Bertalan Vilmos irányította, a belső építész itt is Németh István volt. A várostörténeti tárlatot jól egészítette ki „A budai vár a XV-XIX. században” c. kamarakiállítás metszetanyaga.

Szakmai részről a Múzeumi Közleményekben, Uzsoki András tollából jelent meg hosszabb ismertetés, kritika a kiállításokról és magáról az épületről. Így írt bevezetőjében: „A budai várpalota »E« épületében 1968 tavaszától olyan nagyszabású kiállítások nyíltak meg, melyek az országos érdeklődés középpontjába kerültek. A főváros évezredes történetét reprezentatív formában ábrázoló kiállítás-együttes méltó megnyitója volt a Várpalota – folyamatosan történő – múzeummal alakulásának. A múzeumrendezés tekintetében a legkorszerűbb hazai és

44. kép. A palota helyreállított gótikus terme része a „Középkori királyi palota a budai Várban” c. kiállításnak. 1968.

⁷⁹ BTM A lsz.: M. 513-89., M. 287-83.; BTM KI. 506/2/1967. jan. 10.

⁸⁰ BTM KI. 308/1966., 412/1966. ápr. 26., 135/1968. jan. 15.

⁸¹ A kiállítást Tarjányi Sándor ismertette. TARJÁNYI, 1969.

45. kép. A helyreállított palotában elhelyezett Vár-múzeumban megnyílt „Fővárosunk ezer éve” c. állandó város-történeti kiállítás népvándorláskori tárlói. 1968.

külföldi múzeumbelső és kiállítások közé sorolható, sőt úttörő jellegű kezdeményezései és művészi elrendezésének értékei még azok elé is helyezik.”⁸² A „Fővárosunk ezer éve” c. tárlat tudományos vitáját a MTA Várostörténeti Albizottsága rendezte meg az 1971. évi rendes ülése keretében a helyszínen, a BTM-ben. Az Albizottság elnöke Székely György volt. A résztvevők a kiállítást szakmai és kivitelezési szempontból is igen jónak értékelték. Véleményük szerint a külföldi kiállításokkal is állja a versenyt, s „ez a kiállítás az első lehetőség arra, hogy a főváros ezeréves történetét muzeológiai eszközökkel, egységben mutassák be. ... Úttörő jellegű ...” Az Albizottság „méltányolta a marxista szemlélet helyes alkalmazását, az apologetikus szemlélet elkerülését, a történeti fejlődés folyamatos, együttes bemutatását.”⁸³

A Múzeum e nagy kiállítási munkái mellett folytatta az óbudai szanálással kapcsolatos régészeti kutatásokat, a „Budapest Története”, a „Budapest Régészeti és Újkortörténeti Topográfiaja” munkálatait, megnyitotta a III., Flórián téri római fürdő kiállítóhelyét.⁸⁴ Mindezek ellenére a Fővárosi Tanács az éves munkatervet hiányosnak tartotta. Újabb feladatként szorgalmazta a szocialista fővárosok város-történeti múzeumaival való kapcsolat felvételét, első-

sorban kiállítások cseréjét, amelyek anyagi fedezetéről gondoskodik. A főigazgató válaszeleveléből megtudjuk, hogy megkeresésére Belgrád, Prága, Szófia nem válaszolt, Varsóval viszont már van kapcsolat.⁸⁵ A Tanács arra is felkérte az intézményt, hogy a Fővárosi Tanács és Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged megyei jogú városok tanácsai közötti együttműködés egyik programpontjának megfelelően – miszerint kölcsönösen biztosítják a helytörténeti múzeumaik műtárgy- és tapasztalateseréjét – az érintett múzeumokkal vegye fel a kapcsolatot a tapasztalateserére vonatkozó terv kidolgozása céljából. Ez a program a Fővárosi Tanács szerint kapcsolódhat a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának a szakfelügyeleti tervéhez. A vidéki múzeumok tanácsi kezelésbe kerülése az 1960-as évek elején indokolta az országos múzeumok részvételével szakfelügyeleti rendszer felállítását. A BTM-re, mivel az 1963-as múzeumi törvény értelmében szintén országos múzeum, nem terjedt ki az országos múzeumok szakfelügyelete és nem vett részt annak munkájában, kivéve a szakmai konzultációkban, felülvizsgálatokban való közreműködést.⁸⁶ Most a Minisztérium a szakfelügyeleti rendszer további fejlesztése miatt kérte a BTM-et, hogy kapcsolódjon be a szakfelügyeleti munkába, mert „legnagyobb tapasztalatokkal rendelkezik a helytörténeti és legújabbkori muzeológia területén.” A főigazgató válaszában kifejtette: egyetért azzal, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum továbbra is végezze a régészeti szakfelügyeletet, a szakmai-ideológiai továbbképzés irányítását és hogy a szakfelügyelői testületben a BTM is részt vállaljon. Viszont a helytörténeti és legújabbkori muzeológia területén megfelelő apparátus híján nem tud vállalni olyan szakfelügyeletet, amely egy-egy vidéki múzeum teljes működésére kiterjedne. Javaslatokkal, véleményezéssel közreműködne vitás kérdések megoldásában, vizsgálatokban, és segítséget nyújtana a várostörténeti kutatásokhoz: forgatókönyvek szakmai ellenőrzésében, a várostörténeti gyűjtés kérdéseiben, módszertani továbbképzésben, konzultációkban.⁸⁷ A BTM szerepe országos szinten a várostörténeti kutatásban, mint látni fogjuk, a későbbiekben is többször felmerült.

⁸² UZSOKI, 1969. Mintegy érdekességként említjük meg, hogy a belső barokk udvar közelmúltban történő lefedésének gondolata majdnem három évtizeddel korábban, Uzsoki Andrásnál merült fel: „Az „E” épület belső udvara kiválóan alkalmas lenne – valamelyik szinten – reprezentatív kiállítási terem céljára. ... a távoli jövőben biztosítaná a fejlődést. Sok jó példa van ... ahol a központi tér átlátszó tetővel fedett és ... természetesen fényvel megvilágított.” I.m. 96.

⁸³ KUBINYI – SZÉKELY, 1972. A főváros története az őskortól a honfoglalásig tartó korszakának bemutatása hely hiányában nem valósulhatott meg. A később megnyíló „Régészeti ásatások Budapestben” c. kiállítás csak a legfontosabb ős- és római

kori emlékeket tárta a látogatók elé.

⁸⁴ BTM A ltsz.: M. 514-89.

⁸⁵ BTM KI. 277/1968. febr. 22., 638/1968. júl. 13.

⁸⁶ A Művelődésügyi Minisztérium 1969-ben megpróbálta a BTM-t a szakfelügyelet alá vonni. Ez derül ki abból, hogy a főigazgatót Bónis Éva (Magyar Nemzeti Múzeum) szakfelügyelői megbízásáról értesíti. A főigazgató válaszában közölte, hogy ezt nem fogadja el, mivel az 1963-as múzeumi törvény a BTM-t országos múzeumnak nyilvánította. BTM KI. 151/1969. febr. 7.

⁸⁷ BTM KI. 332/1968. ápr. 11., 332/1/1968. ápr. 24.

A Művelődésügyi Minisztérium úgy látta, hogy az ötéves tervperiódusban szereplő témákat a megvalósítás, az ellenőrzés hatékonysága érdekében indokolt két-három éves szűkebb programba sorolni.⁸⁸ Ezért elrendelte hároméves tudományos munkaterv készítését az 1969-1971-ig terjedő időszakra. (Az utolsó év már a következő ötéves tervre esett.) Ennek a tervnek csak a tudományos gyűjtő és feldolgozó tevékenységet kellett tartalmaznia. A BTM hároméves tervében fő régészeti feladatként szerepelt az Óbuda szanálásával kapcsolatos kutatás, a „Budapest Története” megfelelő kötetének és a főváros régészeti topográfiájának elkészítése, továbbá részvétel országos témákban. A Középkori Osztály történészei a „Budapest Története” írását és az okleveles emlékek kutatását tervezték. Az Új- és Legújabbkori Osztály várostörténeti és művészettörténeti kutatásokat szerepeltetett, egyik fő feladatként a pest-budai céhemlékek feldolgozását. A Fővárosi Tanács Népművelési Főosztálya terjesztette fel a tervet a Minisztériumba, mellékelve véleményét: nem értenek egyet azzal, „ha a főváros múltját nem érintő témák kutatását a BTM dolgozói a főváros terhére oldanák meg.” Ilyen esetekben a költségeket a MTA vagy a kutatást igénylő szerv fedezze. A Fővárosi Tanács a BTM dolgozóit a vidéki kutatásokhoz évente legfeljebb 30 napra engedheti el, ha országos jelentőségű téma esetében ennél több

idő szükséges, a kutatást igénylő szerv kérje ki a dolgozót a Múzeum főigazgatójától ill. a Fővárosi Tanácstól. Ugyanez vonatkozik a fővárost közvetlenül nem érintő külföldi tanulmányutakra, kutatásokra is. A Tanács megállapítása szerint aránylag kevés legújabbkori téma szerepel a tervben, holott a korábbi utasítása értelmében a Múzeumnak az ilyen irányú feladatát ki kell bővítenie.⁸⁹ Az 1969. évi munkatervben is kevesellte a Tanács a legújabbkori kutatást, gyűjtést, javasolva az Új- és Legújabbkori Osztály beszámoltatásának napirendre tűzését és a gyűjtemény fejlesztési tervének kialakítását. Ugyancsak kifogásolta a „Budapest Története” monográfia készítésének elmaradását, holott megjelenését 1970-re tervezték.⁹⁰ A Múzeum vezetése – bizonyára az észrevételekre reagálva – az 1969. évről készült beszámolóban⁹¹ új jelenségként és igen fontos eredményként szerepeltette, hogy az óbudai, szanálásra ítélt városrészeket az Új- és Legújabbkori Osztály fényképezte, filmet készítve dokumentálta. A munkásmozgalmi emlékek gyűjtése is fokozódott. Jelentős eredmény volt, hogy megnyílt az Aquincumi Múzeum átrendezett és a palota gótikus terme alatti helyiség kiállítása. Elkészült az intézmény Szervezeti és Működési Szabályzata.⁹² E szerint az osztályok egyes részlegeinek kissé módosított elnevezésével lényegében megmaradt az 1961-es szervezeti felépítés. Rögzíti, hogy a Múzeum szak-

46. kép.
A kiállítás középkori részlete.
1968.

⁸⁸ VERÓ, 1968. 10.

⁸⁹ BTM KI. 784/1968. okt. 10., 874/2/1968. nov. 12.; BTM A ltsz.: M. 516-89.

⁹⁰ BTM KI. 79/1969.; BTM A ltsz.: M. 515-89.

⁹¹ BTM A ltsz.: M. 336-85.; BTM KI. 18/1970.

⁹² BTM A ltsz.: M. 205-81.

47. kép.
A kiállítás újkori
része. 1968.

mai-tudományos irányításában a művelődésügyi miniszter szakmai tanácsadó testülete, az 1966-ban alakult Országos Múzeumi Tanács működik közre, amely figyelemmel kíséri a tudományos kutatás helyzetét, a tárgygyűjtést, a restaurálást, a népművelési munka színvonalát.⁹³ A Központi Múzeumi Igazgatóság tevékenysége az intézmény munkáját a kiállítások módszereinek kidolgozása, a népszerűsítő propaganda, új restaurálási eljárások bevezetése, technológiai vizsgálatok elvégzése, másolatok készítése vonatkozásában érinti.

Június 17-i ülésén a Fővárosi Tanács Népművelési Főosztálya napirendjére tűzte a BTM beszámoltatását az 1967. évi, a Múzeum munkáját tárgyaló VB ülés óta eltelt időszakban végzett tevékenységéről. A beszámoltatás kiterjedt a tudományos munkára, különös tekintettel az 1967-es VB határozatokra (legújabbkori gyűjtés, „Budapest Története” monográfia 1970. évi megjelentetése), az ismeretterjesztő munkára, a szervezeti felépítésre és fejlesztésére, továbbá az egyre szaporodó kerületi helytörténeti gyűjtemények felügyeletére. A beszámolót a főigazgató tartotta. Az eredmények összefoglalása mellett jelezte a „Budapest Története”

monográfia 1970. évi megjelentetésének nehézségeit, irrealitását, az Ős- és Ókortörténeti Osztály zsúfoltságát, a Március 15-e téri földalatti múzeum több éve zárva tartását, a Kiscelli Múzeum rekonstrukciójának szükségességét, a középkori kőtár kérdését. A múzeumi szervezet létszámát az utóbbi években történt gyarapodás miatt megfelelőnek tartotta. A helytörténeti gyűjteményekkel kapcsolatban javasolta, hogy a kerületi tanácsok felügyelete és költségvetése alá tartozzanak, a szakirányításukat a BTM végezze. A következő évek legfőbb feladatának a „Budapest Története” monográfia és forráskiadványok mellett a főváros 100. évfordulójáról való méltó megemlékezést tartotta. Az ülésről készült emlékeztető szerint megvitatták a Múzeum kapcsolatainak kérdését (felettes szervvel, Művelődésügyi Minisztériummal, társintézményekkel, kerületi tanácsokkal), a jelenkor emlékeinek gyűjtését, a kerületi helytörténeti gyűjtemények helyzetét, a „Budapest Története” kötetekkel kapcsolatos tennivalókat. A Népművelési Főosztály feladatként jelölte meg a 100 éves évfordulóra való felkészülést, a „Budapest Története” kérdéseinek megoldását, a helytörténeti gyűjtemények helyzete rendezésének kidolgozását, a

⁹³ Az Országos Múzeumi Tanács felállításával megszűnt az 1965-ben hasonló feladattal megalakított Igazgatói Tanács. Az Országos Múzeumi Tanácsnak 16 tagja volt: az országos és szakmúzeumok, valamint a megyei múzeumok vezetői, az

ELTE és az MSZMP KB képviselői. LAKATOS, 1968. Az Országos Múzeumi Tanács 1968. februári ülésén tárgyalta a múzeumok szerepét a művelődésben. POGÁNY, 1968.

palotaépület első emeletének hasznosítását, a Szervezeti és Működési Szabályzat mellékleteinek, a munkarendnek és a munkaköri jegyzékeknek az elkészítését.⁹⁴

November folyamán a főigazgató felterjesztette a Múzeum javaslatát a helytörténeti gyűjteményekkel kapcsolatban, amelyet Gerelyes Ede, a gyűjtemények szakfelügyeletével megbízott munkatárs készített el. Javasolta, hogy a gyűjtemények a kerületi tanácsokhoz tartozzanak, mint a Művelődési Ház egyik osztálya. Létrehozásukhoz az engedélyt a Fővárosi Tanács Népművelési Főosztálya adja meg a BTM előzetes szakvéleménye alapján. Működési körük az illetékes kerületre és az elmúlt 100 évre terjedhet ki. A szakfelügyeletet a BTM, annak egyik tudományos dolgozója látná el, bevonva szükséglet szerint az intézmény többi munkatársát is. A helytörténeti gyűjtemények a kerületi tanácsok kezelésébe kerülve közvetlenül és hatékonyan bekapcsolhatók lesznek a népművelésbe.⁹⁵ A helytörténeti gyűjtemények működési tervzete e fő szempontok alapján 1970 áprilisában készült el.⁹⁶

Az 1970. esztendő és a következő évek fő feladata a főváros centenáriuma való készülődés és a hároméves tudományos tervben foglaltak végrehajtása. Az előbbi feladat kiállítás és várostörténeti konferencia rendezésének előkészítését (más fővárosi társintézményekkel együtt), valamint a „Budapest Története” kötetének elkészítését tartalmazta. A monográfia első kötete végre nyomdába került.

Ez évtől hangsúlyosan jelent meg a Fővárosi Tanács részéről az igény a BTM bekapcsolására a Budapesti Művészeti Hetek és az európai fővárosokban szervezett kulturális rendezvények kiállítási programjába. Már 1969 nyarán javaslatot kértek a Múzeumtól, amely két kiállítást rendezett: a „Bartók Béla emlékkiállítást” a zeneszerző halálának negyedszázados évfordulója alkalmából és „A lengyel-magyar kapcsolatok ezer éve” c. tárlatot.

A munkatervbe be kellett iktatni a párt-szervezet feladataként az MSZMP KB által 1969 júniusában kiadott „Tudománypolitikai Irányelvek” megvitatását és az abból adódó intézkedési tervet.⁹⁷ A „Tudománypolitikai Irányelvek” a társadalomtudományok ideológiai – politikai szerepével kapcsolatos társadalmi követelményeket fogalmazta meg. Hangsúlyozta az üzemi munkások és a falusi lakosság nagyobb mérvű bevonását a múzeumi rendezvényekbe. Különösen fontosnak tartotta a szocialista

brigádok kulturális igényeinek kielégítését, ifjúsági programok és tanórák tartását, a múzeumi kiállítások hasznosítását az oktató-nevelő munkában. Hangsúlyozta a propaganda fontosságát, fejlesztését.⁹⁸ A Múzeum beszámoló jelentése szerint a „Tudománypolitikai Irányelvek” megvitatása segítette a tudományos és a belső múzeumi munkát. Az I. kerületi Pártbizottság pedig a Múzeum párt-szervezetének munkáját és az intézmény tevékenységét és feladatait vitatta meg az „Irányelvek”-ben foglaltakra tekintettel.

Ugyancsak új tennivalót jelentett az MSZMP KB 1969. novemberi ülésén az új gazdasági mechanizmus szellemében kitűzött feladatok végrehajtásáról hozott határozat. A Fővárosi Tanács Népművelési Főosztálya intézkedési tervet kért a Múzeumtól a gazdálkodásában tervezett változtatásokról. A megküldött intézkedési terv fontosabb pontjai: a takarító személyzet munkaidejének intenzívebb kihasználása, a munkaidő hat órára csökkentése céljából elkezdtek a nagyobb arányú gépesítést; a szakalkalmazottak felvételénél fő szempont a magasabb szakképzettség; a törzsgárda is törekszik újabb szakképzettségi fokozatok megszerzésére; a munkaterven felül elkészített tanulmányokat céljatalomban részéssítik. Ugyanakkor jelzi a terv, hogy a Múzeum bevételeit csökkenti a szombati napokon bevezetett ingyenes látogatás, kiadásait pedig növeli az elavult felszerelések, berendezések felújítása, kicserélése.⁹⁹

Ismét előtérbe került az Új- és Legújabbkori Osztály fejlesztésének kérdése. A Fővárosi Tanács Népművelési Főosztálya által kért tervezethez az Osztály részéről készült feljegyzés az 1961-ben létesült szervezeti felépítés átalakítását, egy határozott gyűjtési-feldolgozási program kidolgozását és a legújabbkor, a XIX. század közepétől kezdődő időszak eddigénél hangsúlyosabb kutatását javasolta. Eredményként jelezte, hogy az elmúlt évtizedben elkezdődött az egyes szanálásra kerülő városrészek komplex kutatása. Ugyanakkor azonban nem sikerült megoldani az életmódkutatás és gyűjtés kérdéseit, s a munkásmozgalmi emlékek gyűjtése csak az utóbbi időben kezdődött el.¹⁰⁰ A főigazgatói felterjesztés a fentiekben túl tartalmazta az új szervezeti felépítést és az ehhez szükséges személyi bővítést.¹⁰¹

A Fővárosi Tanács a felterjesztésre közölte, hogy hiányolja „a legújabbkori tudományos és gyűjteményi munka elvi célkitűzéseit és konkrét feladatait, ... az újabb státusokkal járó, átszervezésekre vonatkozó javaslatokat viszont egyelőre időszerűt-

⁹⁴ BTM KI. 79/1969. jún. 14., 17.; BTM A ltsz.: M. 287-83.

⁹⁵ BTM KI. 641/1969. nov. 4., 9.

⁹⁶ BTM KI. 267/1970. ápr. 9.

⁹⁷ BTM A ltsz.: M. 518-89.; BTM KI. 411/1969., 18/1970., 31/1971.

⁹⁸ ALBERTINI, 1970. 67-68.; KISS A., 1974.

⁹⁹ BTM KI. 452/1970. aug. 13., aug. 24. Az új gazdasági mechanizmus szellemének a múzeumi területen való érvényesítésére jó példa a Veszprém megyei múzeumi szervezet. L.: ÉRI, 1968.

¹⁰⁰ BTM A ltsz.: M. 475-88.

¹⁰¹ BTM KI. 463/1970. szept. 2.

lennek” tartja. Egyúttal újabb tájékoztató jelentést kért az egész intézményre vonatkozóan a további évek tudományos kutató, gyűjtő, kiállításrendező és propaganda tevékenységével kapcsolatos tervekről, feladatokról. Indoklásként megállapította, hogy „a BTM – az utóbbi években – szorosan felzárkózott a főváros egyéb országos múzeumainak sorába. Az a tény, hogy a többi kulturális intézményt megelőzve először költözött be a budai várpalotába, népművelési szempontból kiemelkedő helyzeti előnyhöz juttatta a Múzeumot. ... A közelgő centenáriummal kapcsolatos tudományos és népművelő munka jelentékeny része is a Múzeumra hárul. A Fővárosi Tanács a Múzeum megnövekedett feladataihoz és jelentőségéhez mérten, törekszik az anyagi feltételek biztosítására, de egyúttal elvárja, hogy a munka lendületében megtorpanás ne következzen be, az intézmény minden megnyilvánulása továbbra is öregbítse a főváros múzeumának rangját és tudományos tekintélyét, ugyanakkor példamutatóan lássa el népművelési feladatait is.” Az újabb felterjesztés történeti áttekintést adott a Múzeumról és tevékenységéről, majd megjelölte a feladatait: a „Budapest Története” monográfia további munkálatai; a főváros centenáriumára való felkészülés; a legújabbkori gyűjtés elveinek, módszereinek kidolgozása és gyakorlati alkalmazása; a topográfiai és forrásközlő munkák folytatása; a Vármúzeumban népművelési, kiállítási program megvalósítása, Aquincum és a Kiscelli Múzeum rekonstrukciós munkáinak irányítása és lebonyolítása; Óbuda szanálásával kapcsolatos feladatok ellátása. Megállapította, hogy a BTM a többi országos múzeumhoz viszonyítva „anyagilag és létszám szempontjából kellően dotált múzeum”, de tárgyvásárlás, kutatói támogatás kérdésében rosszabb helyzetben van a többinél. Az új feladatok, mint az új- és legújabbkori gyűjtés, feldolgozás szélesítése a jelenlegi létszám mellett nem megoldható. A propaganda és közönségszervezés személyi problémáit is meg kellene oldani, a kiállítási program megvalósításához pedig egy „jól szervezett technikai apparátus” létrehozása szükséges. Megoldandó feladat az Ős- és Ókortörténeti Osztály helyzete is. A felterjesztés kitért az ideológiai helyzetre: a tudományos munkatársak közül többen járnak a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemre a marxista képzettség megszerzése céljából, a többiek pedig az intézményben folyó oktatásban vesznek részt, amelyet a pártszervezet fog össze, és a témákat igyekszik az intézmény munkájához kapcsolni. A pártszervezet tevékenységét így jellemezte: „A pártszervezet benne él az intéz-

mény életében, a fő kérdésekben, az emberek ügyes-bajos dolgaiban állást foglal, segít az intézmény feladatainak megvalósításában.”¹⁰²

Még egy fontos esemény zajlott 1970-ben a BTM-ben: a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya a Fővárosi Tanács Népművelési Főosztályával felügyeleti vizsgálatot tartott a Múzeum népművelési munkájának felmérése és ellenőrzése céljából, a budai várpalotába történt beköltözés óta eltelt időszakra vonatkozóan. A vizsgálat április 15. és november 1. között zajlott, három fő szempont szerint: 1.) A Múzeum népművelési munkája a főváros népművelési tevékenységében. 2.) Ismeretterjesztés – közönségkapcsolat – propaganda. 3.) Reprezentatív hatásvizsgálat a közönség körében. – A megadott szempontok alapján a kiállítások és az írásos ismeretterjesztő munkák értékelését Kovrig Ilona (Magyar Nemzeti Múzeum) vezetésével Kovács Éva (Szépművészeti Múzeum), Temesvári Ferenc (Magyar Nemzeti Múzeum), Gergely Ernő, Boreczky László (Központi Múzeumi Igazgatóság művészeti tervezője) végezte. A vizsgálat kiterjedt a Múzeum összes kiállítására, amelyekről – kisebb hiányosságok megállapítása mellett – pozitív véleményt alkotott, és magas színvonalúnak tartotta a BTM tudományos és népművelési tervét.¹⁰³ A Központi Múzeumi Igazgatóság propaganda és közönségszervezési kérdéseket vizsgáló szakemberei azonban hiányolták a körültekintőbb tervezést, az időszak kiállítások távlati, átgondolt programját, a tárlatok célzott propagandáját, az egyes kiállításokhoz kapcsolódó és a Múzeum jellegéhez illeszkedő programokat, rendezvényeket, a széleskörű terjesztésre alkalmas ismeretterjesztő propagandaanyagot. Javasolták, hogy a népművelési szempontok folyamatos érvényesítése céljából hozzon létre a BTM népművelési és kiállításrendező csoportot. Az 1971. április 19-i jelentésükben megállapították, hogy a népművelési programok terén kevés az önálló kezdeményezés, kevés a rendezvény, a társadalmi és tömegszervezetekkel, kulturális intézményekkel szükkörűek a kapcsolatok, a kiadványok megfelelőek, de kevés a népszerűsítő. A munkatervek pedig nem utalnak továbblépésre, új célokra, hanem ismétlődő megfogalmazásokat tartalmaznak. A látogató közönség körében végzendő reprezentatív hatás- és szociológiai vizsgálat elvégzésére a Művelődésügyi Minisztérium megbízta Vitányi Ivánt és munkatársait, Makara Pétert és S. Nagy Katalint. A vizsgálatot a várpalotai, az aquincumi és a kiscelli kiállításokon végezték. Jelentőségét hangsúlyozza,

¹⁰² BTM KI. 18/2/4/1970. nov. 19., dec. 16.; BTM A ltsz.: M. 276-83.

¹⁰³ BTM KI. 325/1970. máj. 6.; BTM A ltsz.: M. 288-83.; Jelentés

a BTM népművelési munkájáról a kiállítások értékelése alapján. 1971. KÖI A.

hogyan volt az első múzeumszociológiai felmérés hazánkban.¹⁰⁴

Az 1971-ben kezdődő IV. ötéves terv (1971-1975) múzeumi feladatainak meghatározásához a Művelődésügyi Minisztérium irányelveket adott ki. E szerint legfontosabb feladat a meglévő intézmények további korszerűsítése, a gyűjtemények gyarapítása, az állandó kiállítások színvonalának emelése, a tudományos munka fejlesztése, a hároméves kutatási tervek anyagi és személyi támogatása, a műtárgyállomány állagvédelme, korszerű raktározása. Az ifjúság és a dolgozók szocialista nevelése érdekében törekedni kell az iskolák és a múzeumok, valamint az üzemek és a múzeumok közötti sokoldalú, szervezett kapcsolatok kiépítésére.¹⁰⁵ E célokat az éves tervekben kellett megvalósítani. A BTM 1971. évi fő feladatát egyrészt a főváros centenáriuma megünneplésének előkészítése (kiállítás, várostörténeti konferencia), másrészt az óbudai szanálással kapcsolatos régészeti kutatások, valamint a „Budapest Története” kötetek, a régészeti topográfia és a középkori oklevéltár munkálatai képezték.¹⁰⁶ A munkaterv jóváhagyásával egyidejűleg tett javaslatok a Fővárosi Tanács Népművelési Főosztálya részéről jelzik, hogy a Tanács továbbra is elégedetlen volt a Múzeum legújabbkori tevékenységével. Szorgalmazta, hogy az Új- és Legújabbkori Osztály „a hagyományos gyűjteménycsoportok anyagának továbbfejlesztése mellett fokozott figyelmet fordítson a XX. századi munkásmozgalmi, várostörténeti és kultúrtörténeti anyagok gyűjtésére is, különösen a felszabadulás utáni korszak emlékeire.” Dolgozza ki a legújabbkori tudományos és gyűjteményi munka elvi célkitűzéseit, és vitassa meg az érdekelt társintézmények szakembereivel és a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának képviselőjével.¹⁰⁷ A Múzeumi Főosztály egyetértett a Tanács fenti javaslatával, és különösen fontosnak tartotta a munkásmozgalmi tanulmányozását, s még mindazon területekét, amelyek kutatása az elmúlt három esztendő évfordulói miatt háttérbeszorult. Véleménye szerint a BTM-re „országos múzeummmá” minősí-

téséből kétféle kultúrpolitikai kötelezettség hárul: kamara- vagy vándorkiállítások révén a főváros történetének megismertetése vidéken, és a peremkerületekben különböző kiállítások szervezése. Javasolta egy kiállítási technikus és egy népművelési csoport felállítását „muzeológus-népművelő”, „propagandista-népművelő” alkalmazásával.¹⁰⁸ E javaslatokat a Múzeum nem tudta megvalósítani, viszont ez évben rendezett először önállóan Budapestet ismertető kiállításokat külföldön: Lipcsében várostörténeti, Varsóban képzőművészeti tárlatot. A kiállításokra a várostörténeti múzeumokkal létrejött kapcsolatfelvétel eredményeként került sor. 1972-től önálló régészeti kiállításokat is rendeztek külföldön.

Az Új- és Legújabbkori Osztály munkájáról szóló, tanácskozási májusban tartották meg. Ezen a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum, a Fővárosi Levéltár, a MTA Történettudományi Intézete, a Közlekedési Múzeum, a Kohászati és Öntödei Múzeum is képviseltette magát. Valamennyien fontosnak tartották a különböző intézmények – elsősorban a BTM, Magyar Nemzeti Múzeum és Munkásmozgalmi Múzeum – gyűjtési, kutatási munkájának összehangolását az átfedések elkerülése céljából, továbbá az új- és legújabbkori gyűjtés elméleti tisztázását, módszereinek kidolgozását, egy központi nyilvántartás felállítását, a városi néprajzot és a kerületi helytörténeti kutatásokat.¹⁰⁹

Novemberben egy terven felüli kiállítás megrendezését vállalta el a Múzeum. A tárlat négy – a pest-erzsébeti, kispesti, rákospalotai, rákoscsabai – helytörténeti gyűjtemény anyagából, „Helytörténeti gyűjtemények a fővárosi kerületekben” címmel nyílt meg. A kiállítást a Budapesti Helytörténeti Konferencia alkalmából, a helytörténeti gyűjtemények bemutatása céljából készítették. A Konferencián – amelyet a Budapesti Népművelési Tanács és a Hazafias Népfront Budapesti Bizottsága rendezett – részt vett a BTM is. Egyik szervezője a Múzeum részéről a kerületi gyűjtemények szakfelügyelője, Gerelyes Ede, aki egyúttal a Hazafias Népfront Budapesti Bizottságának a titkára is volt.¹¹⁰

¹⁰⁴ A Budapesti Történeti Múzeum népművelési vizsgálata. 87. p. Bp. 1971. Múzeum és Közönség 1.; A KMI Propaganda és Népművelési Csoportja jelentése a BTM népművelési és propaganda tevékenységéről a munkaterv és éves beszámolók tükrében, 1968-1970. 1971. ápr. 19. KÖI A; MAKARA-S. NAGY-VITÁNYI, 1971.; MÉSZÖLY, 1971.; Népművelés 1972. jún. 30.

¹⁰⁵ BTM KI. 577/1969. szept. 15. Az Országos Múzeumi Tanács 1971. februári értekezletén vitatta meg a tudományos munka helyzetét. L.: A múzeumokban folyó tudományos munka helyzete: feladatok az MSZMP tudománypolitikai irányelveinek teljesítésében. MK 1971/1. 3-16.

¹⁰⁶ BTM A ltsz.: M. 517-89. A centenárius kiállítás előkészít-

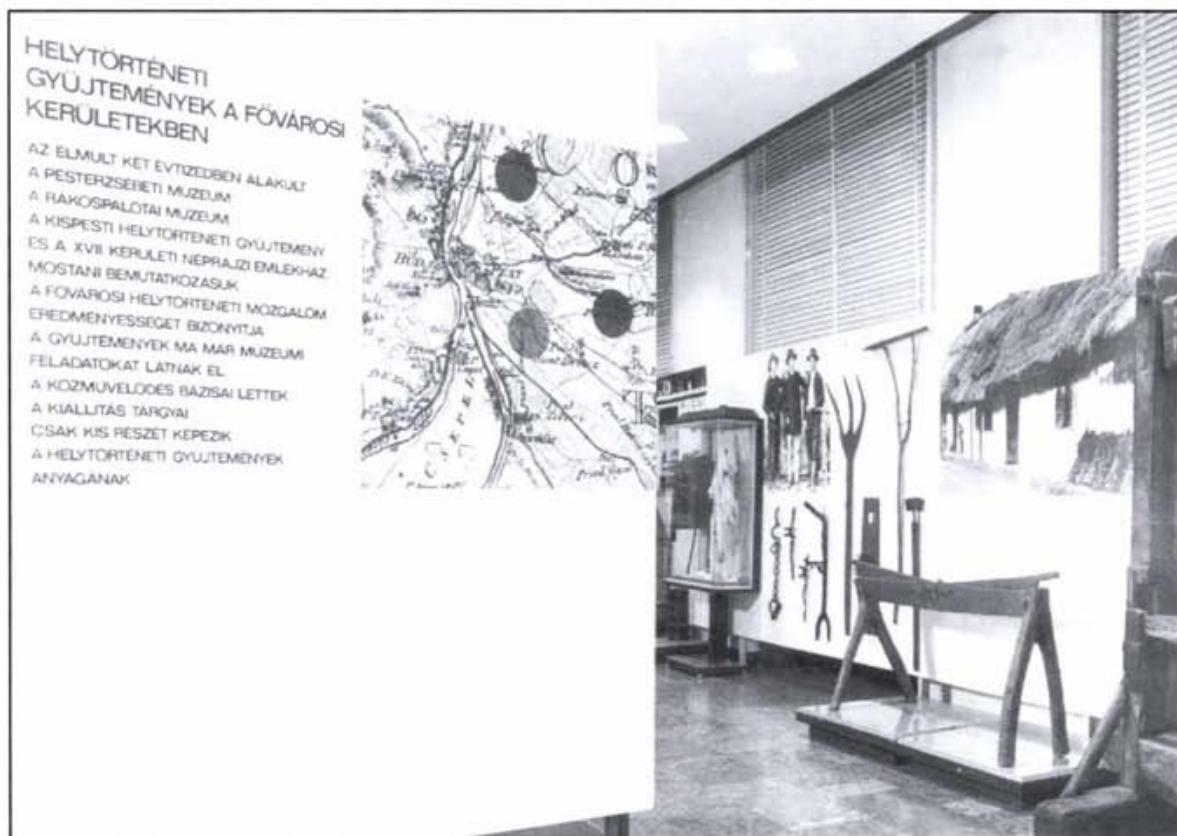
leteként a Múzeum a sajtóban felhívással fordult a főváros lakosságához, hogy kölesönözze vagy vételre ajánlja fel a tulajdonában lévő, a főváros történetéhez kapcsolódó tárgyakat, dokumentumokat. A felhívásra sokan jelentkeztek. BTM KI. 31/6/5/1971. szept. 21., okt. 4.

¹⁰⁷ BTM KI. 63/1971. jan. 20.

¹⁰⁸ BTM KI. 31/7/1971. febr. 4., márc. 5.

¹⁰⁹ BTM KI. 31/9/1971. máj. 21., jún. 21. Valószínűleg erre a tanácskozásra készült el az Új- és Legújabbkori Osztály beszámolója a 3 éves tudományos terv végrehajtásáról: BTM A ltsz.: M. 204-81, M. 476-88.

¹¹⁰ BTM KI. 256/8/1971., 256/11/1971.; BTM A ltsz.: M. 469-88, M. 517-89. A Konferencia célja az utóbbi években fellendült

48. kép. „Helytörténeti gyűjtemények a fővárosi kerületekben” c. tárlat – a kerületi gyűjtemények együttes bemutatkozása a Vármúzeumban. 1971.

A kerületi helytörténeti gyűjtemények helyzetében 1971-ben változás indult el. Nagyobb működési lehetőséget, fiatal szakembereket kaptak. Napirendre került a Pesterzsébeti Múzeum átadása a kerületi tanácsnak, s megkezdődött a szűkebben helyi és a fővárosi jellegű műtárgyak szétválasztása és az utóbbiak átadásának előkészítése a BTM számára. A szakfelügyeletet továbbra is a BTM gyakorolta.¹¹¹

1971 végén lezárult a hároméves tudományos terv időszaka. A IV. ötéves tervvel összhangban, 1975 végéig el kellett készíteni a tudományos kutatások középtávú tervét, figyelembe véve a Művelődésügyi Minisztérium és a MTA javaslatát, az MSZMP X. kongresszusának határozatait, valamint az MSZMP KB tudománypolitikai irányelveit. A Minisztérium által megadott szempontok szerint a gyűjteménygyarapítás és a tudományos feldolgozás terén figyelembe kellett venni a tematikai és a földrajzi

hiányosságokat, a muzeológiai feladatokat, továbbá a rendelkezésre álló személyi kereteket és anyagi forrásokat.¹¹² A BTM középtávú programját a múzeumi terület tervéből ismerjük: a „Budapest Története” megjelentetése 1945-ig terjedően, „Budapest Régészeti Topográfiája”, római és középkori forráskiadványok, óbudai feltárások és monográfia, kutatások a budai várnegyed és a középkori falvak területén, középkori és törökkori tanulmányok, részvétel a Magyar Művészettörténet Monográfiája munkálataiban, az elmúlt száz év emlékanyagának gyűjtése és feldolgozása, kiemelten a munkáséletmód kutatása, gyűjteménykatalógusok elkészítése, a centenáris kiállítás és egyéb tárlatok megrendezése.¹¹³ A módosított tervben még két életmódtörténeti kiállítás szerepel.¹¹⁴

Az éves tervet a középtávú terv alapján kellett elkészíteni. A Fővárosi Tanács Népművelési Főosztálya a Múzeum fő feladataként jelölte meg – az

fővárosi helytörténeti mozgalom elméleti, szervezeti, módszertani kérdéseinek tisztázása, az ezirányú tudományos kutatás, közművelődés és a helytörténeti mozgalom viszonyának és a helytörténeti feladatok meghatározása.

¹¹¹ BTM KI. 260/1971.; BTM A ltsz.: M. 517-89.

¹¹² BTM KI. 31/10/1971. júl. 13., szept. 22.

¹¹³ Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya: A múzeumok középtávú tudományos terve (1972-1975). Bp. 1972.

¹¹⁴ Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya: A múzeumok középtávú tudományos terve (1972-1975). Módosító jegyzék. BTM A ltsz.: M. 519-89.

49. kép. A főváros lakossága által Budapest centenáriuma felajánlott tárgyak bemutatása a főigazgatóságon. 1972-1973.

előző évekhez hasonlóan – a főváros centenáriuma való felkészülést, az Óbuda szanalásával kapcsolatos ásatásokat és az új- és legújabbkori kutatásokat, az 1971. májusi tanácskozáson elhangzott megállapítások figyelembevételével. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályával egyetértve igényelte, hogy a külföldön rendezendő tárlatok mellett vándorkiállításokon ismertessék meg a vidéki városokkal a főváros múzeumát.¹¹⁵ A munkatervet azzal hagyta jóvá, hogy a Múzeumnak meg kell jelentetnie a „Budapest Története” monográfia I-III. kötetét, és munkatervét ki kell egészítenie a centenáriumi tudományos ülésszak előkészítésével, megszervezésével. A Tanács hozzájárul a tervezett szervezeti változtatásokhoz: az Új- és Legújabbkori Osztály keretében társadalom- és életmódtörténeti kutatásokkal foglalkozó, valamint propaganda csoport megalakításához. Hiányolta azonban a tervből a régóta igényelt kiállítárendező technikai csoportot, továbbá a dolgozók ideológiai továbbképzésének tervét.¹¹⁶

A Múzeum – noha az 1972-es esztendőt a Fővárosi Tanács helyeslésével a Pest-Buda-Óbuda egyesítése 100. évfordulójára való felkészülés évének tekintette – nehezen haladt a centenáris kiállítás munkálataival, pedig az idő sürgetett. A júliusi vezetői értekezleten az Új- és Legújabbkori Osztály részéről és szakszervezeti titkárként Nagy Lajos történész kifejtette, hogy a kiállítás rendezésében legnagyobb problémát az 1950. utáni korszak jelentí, mivel nincs olyan szakembere a Múzeumnak, aki e korszakkal átfogóan foglalkozna. Kérésre Ránki

György, a MTA Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese Laczkó Miklóst bizta meg a szakmai tanácsadással. Ugyanakkor a Fővárosi Tanács Művelődési Főosztálya vezetésének utasítását is figyelembe kellett venni, amely szerint „az aktuális városspolitikai és városfejlesztési kérdésekben a Fővárosi Tanács egyes főosztályainak, valamint a Budapesti Pártbizottságnak a véleményét ki kell kérni.”¹¹⁷

EGY ÉVTIZED AZ INTÉZMÉNYI ÉS A PÁRTVEZETÉS ÖSSZEFONÓDÁSÁBAN (1972-1982)

A centenáris ünnepségre való felkészüléssel kapcsolatos problémák, az idő előrehaladása okozta zavarok is hozzájárultak a főigazgató, Tarjányi Sándor leváltásához és új vezető kinevezéséhez. Az új főigazgató, Horváth Miklós legújabbkori történész, az MSZMP Budapesti Bizottsága Propaganda és Művelődésügyi Főosztályának munkatársa, szeptember 15-én foglalta el a helyét. Legfőbb feladata a centenáriummal kapcsolatos rendezvények lebonyolítása volt. Az első esemény az európai fővárosok – a Fővárosi Tanács által meghívott – polgármesterei találkozájának megrendezése szeptember 28-án a BTM-ben. 19 főváros vezetőjét hívták meg, akik a Fővárosi Tanács és a Múzeum vendégeként tekintették meg a BTM kiállításait. A találkozó célja tapasztalatesere, az együttműködés elősegítése.¹¹⁸

Az 1973. évi munkatervi feladatokat a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya – az utóbbi évek gyakorlatától eltérően – részletesen meghatározta a BTM számára, hangsúlyozva, hogy „népművelő és tudományos munkáját elsősorban Pest, Buda és Óbuda egyesítése száz éves évfordulójának méltó megünneplése köré csoportosítsa.” A Múzeum számára a következő feladatokat jelölte ki: a „Budapest száz éve” c. tárlat és két centenáriumi vándorkiállítás, valamint centenáriumi tudományos ülésszak megrendezése, a kutatómunkában a középtávú tudományos terv feladatainak teljesítése, az építkezéseket megelőző ásatások, a munkáséletmód és munkáskultúra kutatása, a legújabbkori gyűjtőmunka elveinek és módszereinek kidolgozása, a Múzeum tömegbázisának kiszélesítése, az ifjúság múzeumlátogatásainak elősegítése, az iskolai történelemszakkörök patronálása, a műtárgyvédelem fejlesztése, az Ős- és Ókori Osztálynak a Szentháromság utcai épületbe való átköltöztetésével kap-

¹¹⁵ BTM KI. 31/13/1/1971. okt. 19.

¹¹⁶ BTM KI. 31/13/4/1971. dec. 6.

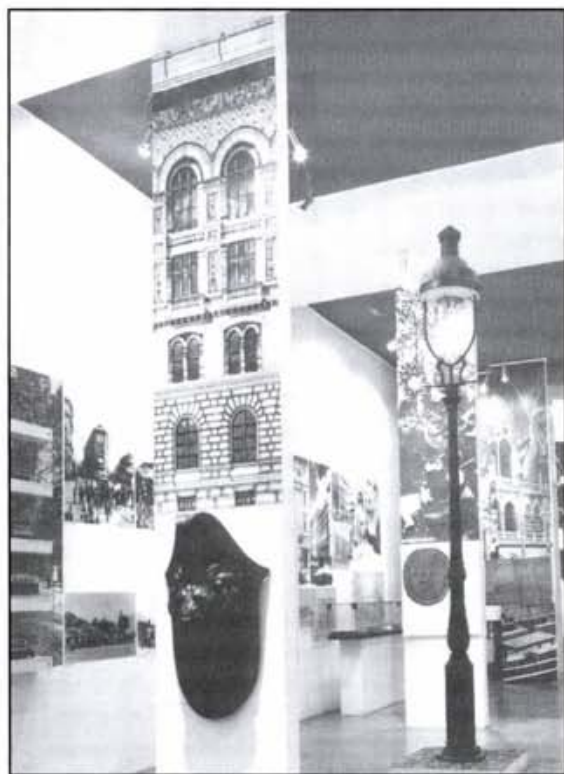
¹¹⁷ BTM KI. 152/1972. júl. 3.

¹¹⁸ BTM A ltsz.: M. 155-79, M. 274-83.

csolatos feladatok feltételes szerepeltetése. A Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya ellenőrizni tervezte elsősorban a centenáriumi évfordulóval kapcsolatos feladatok és a középtávú tudományos tervek végrehajtását, továbbá a propagandacsoport munkáját.¹¹⁹ A Múzeum vezetése a tanácsi szempontok teljes figyelembevételével készítette el az intézmény 1973. évi munkatervét, jelezve a szervezeti változtatást is.¹²⁰

Az 1973. év kiemelkedő és egyben legjelentősebb eseménye a „Budapest száz éve” c. kiállítás megnyitása volt január 9-én. A tárlatot Szépvölgyi Zoltán, a Fővárosi Tanács elnöke nyitotta meg. A kiállítás – a Tanács által 1971 áprilisában elfogadott tématerveknek megfelelően – bemutatta Pest, Buda, Óbuda egyesítésének előzményeit, okait, Budapest fővárossá, az ország központjává fejlődését, Nagy-Budapest kialakulását, fejlődését.¹²¹ Ugyancsak „Budapest száz éve” címmel elkészítették a tárlat rövidített változatát vándorkiállítás céljára, s ezt kiegészítette még két vándorkiállítás, „Budapesti városképek” és „Budapesti képzőművészeti alkotá-

50. kép. A „Budapest száz éve” c. kiállítás a Vármúzeumban. 1973.

¹¹⁹ BTM KI. 177/2/1972. nov. 18.

¹²⁰ BTM A ltsz.: M. 145-79.

¹²¹ BTM A ltsz.: M. 472-88.

¹²² BTM A ltsz.: M. 81-79, M. 520-89. L. még: 106. j.

sok vázlatai” címmel. Ezeket a kiállításokat vidéken, 39 helyen mutatták be.

A centenáris események része volt Budapest emlékeinek gyűjtése egy TV-felhívás segítségével. A főváros polgárai 846 db tárgyat ajánlottak fel, köztük több ritkaságszámba menő darabot is. A felajánlott, begyűjtött tárgyakból április 8-án bemutatott, kis kiállítást rendeztek, s ekkor adták át a legértékesebb tárgyak adományozóinak a centenáriumi ezüst emlékérmét és oklevelet: 15 fő emlékérmét, 5 fő múzeumi emléktárgyat, a többi felajánló oklevelet kapott. A tárgyak szemlélésében, a begyűjtés szervezésében, az anyag rendezésében szinte az összes tudományos dolgozó részt vett, régészek, történészek, művészettörténészek egyaránt.¹²²

A centenáriumi rendezvények sorát október végén három napos Nemzetközi Várostörténeti Konferencia zárta, amelyet a BTM a MTA Várostörténeti Albizottságával, a Magyar Történelmi Társulattal, Budapest Főváros Levéltárával együtt rendezett a MTA épületében, hazai és külföldi (10 fő) kutatók részvételével. A tudományos ülésszakot Erdei-Gruz Tibor akadémikus és Szépvölgyi Zoltán, a Fővárosi Tanács elnöke nyitotta meg. A konferencia tárgya Pest-Buda-Óbuda egyesítése és Budapest száz éves fejlődése volt.¹²³

A centenáriumi feladatok mellett a főigazgató – miként általában az új vezetők első lépéseire jellemző – nagy lendülettel foglalkozott az intézmény szervezeti felépítésével. Hamarosan megállapította, hogy a megnövekedett feladatok miatt változtatni kell rajta. Legnagyobb változás az Új- és Legújabbkori Osztályon történt. A gyűjtemények szétválasztásával két osztály alakult: a Várostörténeti és a Képzőművészeti Osztály. A főigazgató ezt azzal indokolta, hogy az eddigi osztály felépítése korszerűtlen, s a hatalmas gyűjtemények és a külföldi városi múzeumi példák is azt mutatják, hogy időszerű az önálló fővárosi képző- és iparművészeti gyűjtemény kialakítása. A Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya javasolta az intézmény vezetésének, hogy a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya által a történeti muzeológia fejlesztéséhez kidolgozott irányelveket vegye figyelembe az alakuló osztályok feladattervének elkészítéséhez. A Képzőművészeti Osztályhoz kerültek a képző- és iparművészeti gyűjtemények, a metszettár, míg a többi anyag a könyvtárral együtt a Várostörténeti Osztályt képezte.¹²⁴ További változtatás volt a Múzeum különböző osztályaihoz tartozó, egymástól független könyvtárak egységes könyvtárként való

¹²³ BTM A ltsz.: M. 520-89; BTM KI. 112/1973. jan. 30.

¹²⁴ HORVÁTH MIKLÓS: A BTM strukturális változásai. 1973. márc. 23. BTM A ltsz.: M. 278-83; Az 1973. évi beszámoló jelentéshez: BTM A ltsz.: M. 520-89; BTM KI. 454/1973.

kezelése, egyszemélyi felelős vezetővel, aki egyúttal a gyarapítással foglalkozó Könyvtári Bizottság elnöke. Feladata volt az egységes leltári és katalógusrendszer kialakítása, a gyűjtési átfedések megszüntetése, az egyes részlegek biztonságos és szakszerű működtetése.¹²⁵ A főigazgató centralizáló törekvéseit jelezte a régészeti osztályok restaurátor műhelyeinek egyesítése a Vármúzeumban, azzal az indokkal, hogy a széttagolt, osztályonkénti műhelyek gazdaságtalanul működnek, az egyesítés a korszerűsítést és a szakosítást szolgálja. Ez a terv azonban egyelőre csak terv maradt. (Megvalósítását később egy műhelybaleset sürgette meg.) Horváth Miklós a közművelődési tevékenység ellátására propaganda titkárságot állított fel, amelynek feladata volt a minél szélesebb közönségkapcsolat kialakítása az iskolákkal, az üzemek szocialista brigádjaival, tömegszervezetekkel stb., hozzájárulva a főváros – a Budapesti Pártbizottság határozata szerinti – közművelődési célkitűzéseinek megvalósításához. (Ennek megfelelően indította el évekre szólóan a főigazgató a szocialista szerződés-kötések sorozatát a szocialista brigádokkal és néhány iskolával.) A megnövekedett ásatási munka gazdaságossága és tervszerűsége érdekében létrehozta – saját felügyelete alatt – az önálló műszaki csoportot, amelynek munkakörébe tartozott az egész intézmény műszaki feladatainak ellátása is (A Gazdasági Igazgatóság szervezetének módosítását 1974-ben hajtotta végre: két osztályra bontotta, a Pénzügyi és Üzemeltetési Osztályra.) A vezetési feladatok megosztása céljából az egy éve elhunyt Gyalmos János főigazgatóhelyettes utódjaként kinevezésre került Bertalan Vilmos, a Várostörténeti Osztály vezetője. A főigazgató rendszeresítette a vezetői és osztályértekezleteket, a félévenkénti belső ellenőrzést. Feladatként határozta meg a Szervezeti és Működési Szabályzat átdolgozását. Átalakította a Múzeum kiadványainak szerkesztését: a főigazgató elnökletével szerkesztő bizottság jött létre, a belső munkatársak mellett

külső, „szakmailag és politikailag tekintélyes tagok” részvételével.¹²⁶

Az új főigazgató – legújabbkori történész volta ellenére – magabiztosan látott hozzá az óbudai régészeti ásatások átszervezéséhez is. Római és középkori „team” kutatást akart létrehozni. E célból több alkalommal tartott vitákat, „tisztázni a tudománypolitikai kérdéseket.” Az eredményről az éves beszámoló jelentésben így írt: „Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy bár még most sem zökkenőmentesen, de kezdik megérteni a kutatási módszert és politikai kérdéseit.” Valójában azonban eddig is munkaközösségekben, a különböző korszakkal foglalkozó régészek csapatmunkában végezték az ásatásokat. Igaz, Óbuda központjának szanálása, az új lakótelep építése miatt 1973 óta az eddigieknél nagyobb ütemben és szervezettebben kellett a leletmentéseket végrehajtani.¹²⁷ A legnagyobb probléma a bontások, építkezések és a régészeti kutatás időbeli összehangolása és a szükséges pénzeszközök biztosítása volt. A főigazgató ezekhez a Fővárosi Tanács támogatását igyekezett megszerezni. Az ásatási munkaközösség személyi problémáinak megoldása érdekében pedig nyugállományba helyezte Nagy Tibor vezető régészt.¹²⁸

Fontos eredmény volt a „Budapest Története” c. monográfia I. és II. kötetének megjelenése és a III. kötet nyomdába kerülése,¹²⁹ valamint a többi tudományos kiadvány munkálatainak előrehaladása. A hosszú évek óta húzódó „Budapest Régészeti és Újkortörténeti Topográfiaja” centenáriusra tervezett I. kötete viszont nem készült el. Ezért – s tekintettel az egész topográfia-kérdés egy helyben állására, a munka elmaradására is – a kéziratokért előre felvett szerzői díjakat a főigazgató visszafizette.¹³⁰

A rendteremtő lendületet fokozta a június 4-én történt betörés az Aquincumi Múzeumba. A kiállításról 135 db – köztük sok kiemelkedő jelentőségű – tárgyat loptak el. A rendtartás szabályainak megszegése miatt a belső felelősségrevonás megtörtént, de a tárgyak azóta sem kerültek meg. Fontos eredmény

jún. 4., 6.; Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya: Irányelvek a kapitalizmus és a szocializmus korszakával foglalkozó történeti muzeológia fejlesztéséhez. Bp. 1973.

¹²⁵ III-31/146/1973. sz. főigazgatói utasítás

¹²⁶ HORVÁTH MIKLÓS: A BTM strukturális változásai. 1973. márc. 23. BTM A ltsz.: M. 278-83.

¹²⁷ A Fővárosi Tanács elnöke, Szépvölgyi Zoltán 1972. okt. 30-án elrendelte, hogy az óbudai lakótelep építését megelőzően a BTM végezze el a régészeti feltárásokat. 1973-ban erre 10 millió Ft-ot biztosított.

¹²⁸ BTM A ltsz.: M. 520-89. Az óbudai leletmentések történetéről, eredményeiről I.: Póczy, 1976.; Horváth Miklós „Sanálás, építkezés, régészeti leletek megmentése Budapesten” címmel a Hazafias Népfőnt budapesti helytörténeti fórumán tartott előadásáról I. a Magyar Nemzet 1973. okt. 17-én megjelent „Mit rejt Budapest földje?” c. cikkét.

¹²⁹ „Budapest Története” I. kötete: „Budapest története az őskortól az Árpádkor végéig.” Szerk.: GEREVICH LÁSZLÓ. Bp. 1973., II. kötete: „Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején.” Szerk.: GEREVICH LÁSZLÓ. Bp. 1973. A III. kötet 1975-ben jelent meg Kosáry Domokos szerkesztésében, „Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig” címmel.

¹³⁰ Az 1972-75-ös középtávú tudományos terv teljesítéséről adott jelentés szerint a régészeti topográfia I. kötete (I. és II. kerület) kéziratjai 1972 decemberéig 75 %-ban készültek el. A teljes befejezést az újabb régészeti feladatok akadályozták meg. BTM KI. 347/1976. márc. 5. A régészeti topográfiai munka – amelyet mint az országos munka részét az MTA Régészeti Intézete is szorgalmazott – azonban szerepel az 1975-ös munkatervben, sőt az. V. ötéves tervben is. BTM A ltsz.: M. 522-89, M. 144-79.

51. kép.
Az óbudai nagy
leletmentő kutatások
kezdeté: a Perc utcai
klarissza kolostor
maradványainak
feltárása. 1973.

viszont, hogy elkészült az új római kőtár, amely kiállítási csarnokként zárja le a romterületet. 1974. augusztus 20-án nyílt meg a látogatók számára. Ami azonban ebben az évben is, de egyszer s mindenkorra elmaradt: a Szentháromság utcai épület visszafoglalása, s ezzel együtt az Ős- és Ókori Osztály beköltözése. Bár ezt határidő eltolódással indokolták, mégis egyre kevésbé volt valószínű az épület visszaszerzése.¹³¹ Ennek ellenére az 1974. évi tervben még szerepel a gyűjtemények előkészítése a költözéshez.¹³²

Az 1974. évi munkatervben a Fővárosi Tanács – a Művelődésügyi Minisztérium által megadott, az előző évekéhez hasonló szempontok érvényesítése mellett – új feladatként jelölte meg a felszabadulás közelgő 30. évfordulójára való felkészülést.¹³³ A Tanács – a főigazgató törekvései eredményeként – 1974-75-re 10 millió forintot biztosított az óbudai régészeti kutatásokhoz. Ezzel az anyagi háttérrel sikerült az ásásokat gépesíteni és az építkezések előtt elvégezni, s így az előkerült maradványok műemléki bemutatását biztosítani. Az év legjelentősebb, nemzetközileg is kiemelkedő leletei a budai Várban, Zolnay László vezetésével folyt ásítás során februárban előkerült görög szobrok voltak. Az emlékműanyag szakszerű restaurálása, mielőbbi tudó-

mányos feldolgozása és kiállítása hosszú évekre komoly feladat elé állította a Múzeumot.¹³⁴

A tudományos munkával kapcsolatos főigazgatói törekvést jelzi a tudományos ülés megrendezése az óbudai ásításokról, amelyen az Ős- és Ókori, valamint a Középkori Osztály számolt be az eredményekről, továbbá jelzik a Várostopörténeti Osztály által rendezett tudományos viták az életmódkutatásról. E viták eredménye – az elsősorban a főigazgató által szorgalmazott – újszerű, életmód-történeti kiállítás-sorozat elindítása. Az „Így élnek a budapestiek a 18. századtól napjainkig. I. Munkában.” c. kiállítás kedvező visszhangot váltott ki a szakmai körökben és a látogatók körében is. Horváth Miklós azért is tartotta jelentősnek ezt a tárlatot, mert fiatal muzeológusok rendezték, és ők, valamint az ásításokat végző, többségében fiatal régészek azt a tudományos-politikai célkitűzést valósították meg, hogy kialakuljon az eredményes, fiatal szakembérgárda.¹³⁵

Az ismeretterjesztő tevékenységet befolyásolta az MSZMP KB március 20-án hozott határozata „A közművelődés fejlesztésének feladatairól”. Elkészítéséről az MSZMP KB 1972. novemberi ülésén döntött. A KB március 19-20-i ülésén tárgyalta meg a közművelődés helyzetét és feladatait. A határozat a közművelődés teljes körű kiterjesztését, állami irányítását tűzte ki célul, a párt eszmei befolyása alatt. A „népművelés” kifejezést a „közművelődés”-

¹³¹ BTM A ltsz.: M. 520-89; Fegyelmi bizottság jelentése az Aquincumi Múzeum betörésével kapcsolatos vizsgálatról. BTM A ltsz.: M. 540-93. Az ellopott tárgyak törlése iránti felterjesztésben 139 db tárgy szerepel, és a betörés időpontja június 5-e. BTM KI. 148/1974. jan. 24., febr. 2. Az Aquincumi Múzeumba történt betörés is hozzájárult ahhoz, hogy

1974-ben megkezdődött a Múzeum fegyveres őrsegének megszervezése.

¹³² BTM A ltsz.: M. 477-88.

¹³³ BTM KI. 836/1973. nov. 27.

¹³⁴ BTM A ltsz.: M. 521-89.

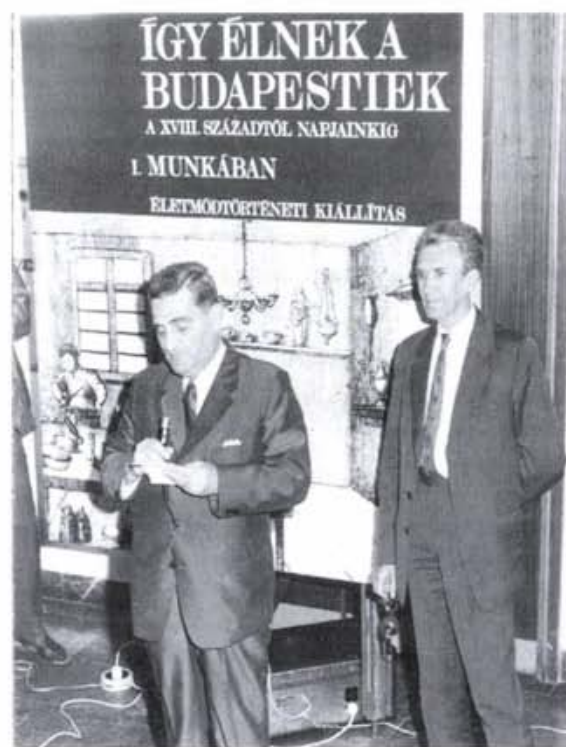
¹³⁵ Uo.

sel váltotta fel.¹³⁶ A határozat a közművelődés kiszélesítésével a feladatokat a múzeumokra is kiterjesztette, eddigi hagyományos tevékenységük mellett. Aczél György előadói beszédében így szolt arról: „A múzeumok, a muzeológusok tekintélyét, jelentőségét sem csökkenti, hanem növeli, ha az eddigieknél következetesebben vállalják közművelődési hivatásukat, a tudományos ismeretek terjesztését, népszerűsítését.”¹³⁷ A határozat alapvető fontosságúnak tartotta az ifjúság, az iskolák nagyobb bevonását a közművelődésbe és a munkásművelődés ügyét, mivel „a társadalom kulturális felemelkedése szorosan összefügg a munkásosztály műveltségi helyzetével.” A múzeumokra vonatkozóan pedig kimondta: „... keresniük kell a lehetőséget és módszereket, amelyek a történeti, kulturális és művészeti értékeket minél szélesebb rétegek közkincsévé teszik. ... Tevékenységük hatékonyságát kiállításaiik következetes materialista történelemszemléletével, tudományos megalapozottságával kell biztosítanunk.”¹³⁸ A határozat a közművelődést az egész társadalom feladatává tette, és javaslatot tett a közművelődési törvény megalkotására, amely 1976-ra el is készült. A kulturális terület, a közművelődés ügyének előtérbe kerülését jelzi, hogy 1974 júniusában a Művelődésügyi Minisztérium kettévált, önálló Kulturális és Oktatási Minisztérium jött létre, majd júliusban megalakult az Országos Közművelődési Tanács, amelynek elnöke Aczél György lett.

A Kulturális Minisztérium Múzeumi Főosztálya igen gyorsan lépett a határozat végrehajtása érdekében. Javasolta, hogy az országos és a megyei múzeumokban szervezzenek közművelődési csoportokat, alkalmazzanak népművelőket a munka jobb ellátása végett.¹³⁹ Az MSZMP Budapesti Bizottsága 1974. június 7-én hozott határozatot a főváros közművelődésére vonatkozóan, a Fővárosi Tanács pedig mindezek alapján decemberben adta ki feladatátvét. Ebben a Tanács a fővárosi közművelődési intézmények fontos feladataként jelölte meg a munkásművelődés, a peremkerületek művelődésének „minél intenzívebb szolgálatát”, a helytörténeti munka üzemtörténettel való kiegészítését, az ifjúság művelődésének elősegítését, a fővárosi közművelődési, tudományos, művészeti és szórakoztató intézmények rendszeres és tervszerű együttműködését.¹⁴⁰ Az

1974-es országos adatok a közművelődési munka kiszélesedését mutatják.¹⁴¹ A BTM-ben, mint fentebb említettük, 1973-tól propaganda titkárság látta el a közművelődési feladatokat. A Múzeum arra törekedett, hogy az általános és a középiskolák történelemóráikat a kiállításokon tartsák, a pedagógus előzetes felkészítésével. Ezekre – elsősorban a külső kerületekből – díjtalanul autóbuszok hozták el és vitték vissza a diákokat. A Múzeum három tanári segédkönyvet készített az állandó kiállítások módszertani hasznosításához. E kezdeményezés eredményességét jelzi, hogy 1974-ben 256 osztály 7157 tanulóval tartott történelemórát a BTM-ben. 1975-ben már múzeumpedagógus, tanterem, megfelelő

52. kép. Megnyílik a vármúzeumban az életmódtörténeti kiállítás-trilógia első része „Így élnek a budapestiek a XVIII. századtól napjainkig. I. Munkában” címmel. A mikrofonnál, Horváth Miklós főigazgató, mellette a kiállítást megnyitó Pataki János, a Budapesti Pártbizottság propaganda- és művelődési osztályának vezetője. 1974.

¹³⁶ E fogalomcsere már az 1970. évi Országos Népművelési Konferencián jelentkezett. Napirendjén szerepelt a közművelődés helyzete és fejlesztése. A konferencia megállapította, hogy a népművelés régi koncepcióját túlhaladta az idő, a közművelődés és a társadalmi igények között feszítő ellentmondás keletkezett. A múzeumi területtel csak röviden foglalkozott, megállapítva, hogy a múzeumok egyre fontosabb szerepet töltenek be a közművelődésben, s elsősorban a kiállítások jelentőségét hangsúlyozta. KÖREK, 1970. 28-29.

¹³⁷ A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Az

MSZMP KB 1974. márc. 19-20-i ülésének a közművelődéssel foglalkozó napirendi pontja. Bp. 1974. 28.

¹³⁸ SZITÁR, 1972-1973. 130-133.; KARDOS, 1977.

¹³⁹ SELMECZI, 1982. 80.

¹⁴⁰ Feladatváz az MSZMP KB és a Budapesti Pártbizottság közművelődési határozatai végrehajtására. Budapest Főváros Tanácsa VB Művelődésügyi Főosztálya. Bp. 1974. dec. 11. – BTM KI. 705/1975.

¹⁴¹ KISS LÁSZLÓ: A múzeumok 1974. évi munkájának adatai. 21.

53. kép.

A gótikus szobrok feltárása. A kép jobb szélén áll az ásatást vezető Zolnay László. 1974.

technikai eszközök álltak rendelkezésre.¹⁴² A Fővárosi Pedagógiai Intézettel, a kerületek pedagógusaival együttműködve a Múzeum közreműködött a pedagógus továbbképzésben, bemutató órák (leendő történelemtanárok számára is), szakelőadások, tanácskozások tartásában. 1975-ben 150000 diák látogatta meg az intézményt, ebből 900 osztály 62000 tanulója vett részt múzeumi történelemórán. A másik kiemelt feladat a munkásművelődés segítése volt. Ezt a vállalatok szocialista brigádjaival való kapcsolat kiépítésével akarták megvalósítani, a Szocialista Brigádvezetők Klubján keresztül. A Múzeum és kiállításainak bemutatása képezték a programokat, amelyeken 1974-ben 2000 szocialista brigádtag vett részt. A budapesti szakmai szakszervezetekkel és nagyüzemi szakszervezeti bizottságokkal felvett kapcsolatoknak is köszönhetően 1975-ben a szocialista brigádok 80-100 %-a, mintegy 150 üzem szocialista brigádja jött el a Múzeumba és tekintette meg a kiállításokat. Az iskoláknak és a szocialista brigádmozgalomnak a közművelődésbe való fokozottabb bekapcsolására hívta fel a Múzeum a kerületi helytörténeti gyűjtemények figyelmét a gyűjtemények első – a helyi tanácsok népművelési

vezetőinek részvételével tartott – közös értekezletén.¹⁴³

Általában megállapítható, hogy Horváth Miklós erőteljesen szorgalmazta – nyilvánvalóan pártmunkatársi múltjából és párttagságából eredően pártfeladatnak tartva – a közművelődési határozat intézményre háruló feladatainak végrehajtását, miként a dolgozók szakmai-ideológiai képzését is. Ugyancsak ezzel magyarázható a Múzeum párt- és KISZ-vezetőségének bevonása az irányítás munkájába, az intézmény vezetése és a pártvezetőség közötti „szoros elvi és gyakorlati együttműködés”.

Az 1975-ös esztendőben befejeződött a IV. ötéves és az 1972-1975-ig tartó középtávú tudományos terv. A teljesítést, a feladatokat módosította egyrészt a strukturális változtatás, másrészt az óbudai ásatások nagy mennyisége,¹⁴⁴ de alapvetően a tervek teljesültek.¹⁴⁵

Általában a múzeumi terület, így a BTM közművelődési munkáját is módosította az MSZMP KB közművelődési határozata. Ennek megvalósítását szolgálta a budai várpalotába költöző Magyar Munkásmozgalmi Múzeummal és a Magyar Nemzeti Galériával létrejött együttműködés is. Megállapodtak a nyitvatartási időben, az egységes belépődíjban,

¹⁴² A „múzeumpedagógus” állás szervezésének szükségessége már 1963-ban, az országos múzeumvezetői konferencián, Béres András múzeumigazgató hozzászólásában felmerült. Országos múzeumvezetői konferencia, 1963. Bp. 1964. 27.

¹⁴³ BTM A ltsz.: M. 521-89, M. 522-89; BTM KI. 172/1976.

¹⁴⁴ Az óbudai ásatások eredményeiről a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat által rendezett tudományos ülészen számoltak be 1975. dec. 15-én a BTM régészei.

¹⁴⁵ BTM KI. 113/1974. jan. 29., BTM A ltsz.: M. 519-89; BTM

KI. 347/1976. márc. 5. „A múzeumi terület 1972-1975. évi középtávú régészeti tudományos tervét értékelő beszámoló jelentésről” Bóna István által aláírt szakvélemény a BTM régészeti tevékenységét nem említi meg. – BTM KI. 741/1977. Tartalmazza azonban a BTM tevékenységét a Kulturális Minisztérium Múzeumi Főosztálya „Beszámoló jelentés a múzeumok középtávú tudományos terve (1972-1973) végrehajtásáról” c. anyaga. BTM A ltsz.: M. 519-89. 20., 23., 26., 32., 76-79.

a közművelődési programok és propaganda egyeztetésében, a gazdasági ügyek rendszeres konzultációjában stb.¹⁴⁶

Az 1975-ös esztendő egyik fő feladata volt kiállítás rendezése a felszabadulás 30. évfordulójára. A „Budapest felszabadítása és 30 éves fejlődése” c. tárlat egyik célja a főigazgató szerint az volt, hogy az eddigi szokványos rendezéssel ellentétben bemutassák: a felszabadulás pillanatában a szovjet ember hogyan látta a magyar népet, a Budapest felszabadításáért vívott harcokat, a fővárost. Ehhez felhasználták a szovjet katonai festőművészek alkotásait. A kiállítás másik célja Budapest 30 éves gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődésének bemutatása. E történeti tárlathoz két képzőművészeti bemutató kapcsolódott: az egyik A. V. Kokorin szovjet festőművész „Tájak, emberek, ahogy a festőművész látja” c. kiállítása, a másik a „Mai szovjet képzőművészet” c. tárlat. E kiállításokat sokan megtekintették, főleg csoportok, elsősorban szocialista brigádok. Utóbbiak számára a Múzeum „az MSZMP XI. kongresszusára való felkészülés időszakának kulturális programjaként” javasolta és ingyenes belépőt, vezetést biztosított. Közel 15000 üzemi dolgozó látogatta meg csoportosan a tárlatokat.¹⁴⁷

Az intézmény munkáját és légkörét egy sajnálatos esemény bolygatta meg: az Ős- és Ókori Osztály restaurátorműhelyében június 19-én savrobbanás történt. Hat dolgozó szenvedett másod- és harmadfokú égési sérülést. A baleset alátámasztotta a főigazgatónak a restaurátorműhelyek „korszerűtlen, szétszórt állapotát” megszüntető központosító tervét, amelyet már 1973-ban végre akart hajtani. Az intézkedés az összes részleg restauráló tevékenységét érintette. Azonnal megszüntette az Ős- és Ókori Osztály biztonságossá nem tehető restaurátorműhelyét. Ezután csak kerámia-előmosás folyhatott itt, a többi munkát a palotai központi műhelyben végezték. A Kiscelli Múzeumban csak asztalos és fa, majd fémrestauráló műhelyt alakíthattak ki. Szigorították

a vegyszerek kezelését és a vezetés terén is változás következett be.¹⁴⁸

Az 1975. év eredménye volt, hogy megszerveződött és megkezdte munkáját a múzeumi polgári fegyveres őrsg.¹⁴⁹ Az őrsgből 20 fővel – a felszabadulás 30. évfordulójára – megalakult a „Mező Imre” brigád, azzal a céllal, hogy mielőbb elnyerjék a „Szocialista Brigád” címet. Ezért vállalták a BTM múltjának, gyűjteményeinek megismerését, idegen nyelvek alapfokú elsajátítását, társadalmi munka elvégzését, a fegyverhasználat tökéletesítését stb. Mindezzel az őrszolgálati feladatok „emelt szintű és hatékonyabb” végrehajtásához kívánt a brigád hozzájárulni.¹⁵⁰ A „Mező Imre” brigád 1982-ben szűnt meg.¹⁵¹

1976-ban egy új tervidőszak, az V. ötéves terv (1976-1980) kezdődött. A múzeumi területre vonatkozó irányelveket az MSZMP XI. kongresszusa (1975. március 17-22.) határozatának figyelembevételével fogalmazta meg a Kulturális Minisztérium Múzeumi Főosztálya. E szerint a múzeumok fő feladata: „a közművelődési munka széleskörű kibontakoztatása, a közönség számára nyújtandó szolgáltatások sokoldalú fejlesztése, bővítése. A tervperiódus alatt el kell érni, hogy a gyűjteménygyarapítás és a muzeológiai feldolgozás színvonalának fejlesztésével a múzeumok sokrétű tevékenységet folytató közművelődési intézményekké váljanak. Szakmai eredményeikre építetten, korszerű muzeológiai módszerek alkalmazásával a társadalom minden rétegének, különösen a munkásosztály és az ifjúság számára hasznos ismereteket, élményt adó szórakozást nyújtsanak ...” E célkitűzést szolgálja a gyűjteménygyarapítás és a tudományos feldolgozás a „fehér foltok” eltüntetésével, az állagmegóvás és biztonságos őrzés, a korszerű nyilvántartási rendszer, a továbbképzés.¹⁵²

A Múzeum az V. ötéves terv előkészítésével már 1973-ban foglalkozott, amikor a Fővárosi Tanács tervet kért az intézmény fejlesztésére vonatkozóan. Válaszában a főigazgató leszögezte, hogy a Múzeum

¹⁴⁶ BTM KI. 834/1975. jún. – okt.

¹⁴⁷ BTM A ltsz.: M. 522-89.

¹⁴⁸ BTM KI. 804/1975. jún. 20., 809/1975. jún. 24.; BTM A ltsz.: M. 522-89.

¹⁴⁹ BTM A ltsz.: M. 522-89

¹⁵⁰ BTM A ltsz.: M. 159-79.

¹⁵¹ BTM KI. 330/1983.

¹⁵² A magyar múzeumok V. ötéves terve. Kulturális Minisztérium Múzeumi Főosztálya, 1976. Elkészítésénél alapul szolgált Verő Gábor előterjesztése az Országos Múzeumi Tanács 1975. máj. 7-i ülésén, „A múzeumi munka fejlesztésének főbb kérdései, az V. ötéves terv előkészítésével összefüggő feladatok” címmel, valamint a vitában elhangzottak. L.: Országos Múzeumi Tanács Közleményei I. 1975. Az Országos Múzeumi Tanács az 1975. júliusi ülésén az V. ötéves terv feladatait úgy foglalta össze,

hogy „a múzeumi munka új szakaszának alapjait kell megvetni,” amelyet a XI. kongresszus határozatainak megfelelően a célszerűen bővülő gyűjtemények és új tudományos eredmények bázisán szerveznek, és „munkastílusuk szocialista vonásait erősítve” elsősorban erőteljesen fejlesztik a közönséggel való kapcsolatukat, „lehetőségeiknek, jelentőségüknek és súlyuknak megfelelően veszik ki részüket a dolgozó népünk kulturális gazdagodására irányuló társadalmi erőfeszítésekből.” VERŐ, 1976. 110. A múzeumok V. ötéves tervét összefoglalóan ismertette és értékelte: FÜZES, 1976. Az ötéves terv egyik közművelődési feladatához, az ifjúság neveléséhez irányelveket adott ki a Kulturális és az Oktatási Minisztérium: Ajánlás az oktatási intézmények és a múzeumok kapcsolatainak továbbfejlesztésére. 1976. ápr. BTM KI. 69/1976.

csak úgy tudja feladatait teljesíteni, ha megoldódik az Ős- és Ókori Osztály elhelyezési problémája a Szentháromság utcai épület visszaadásával, valamint az aquincumi polgárváros déli részén lévő ún. trafóház átadásával, az újkori gyűjtemények helyzete a Kiscelli Múzeum felújításával, és ha megvalósul a Középkori Osztály kőtarának létrehozása. A főigazgató véleménye szerint a tervezett feladatok végrehajtásához személyi fejlesztésre nincs szükség.¹⁵³ Két és fél évvel később azonban azt közölte, hogy az intézmény előtt álló feladatokat csak évenkénti létszámnöveléssel lehet megoldani.¹⁵⁴ Az ötéves terv viszont rögzítette a Fővárosi Tanács álláspontját, amely szerint az V. ötéves tervben nem tud az intézményeknek státust adni. Horváth Miklós abban látta a BTM V. ötéves tervének alapvető célkitűzését, hogy „szakmai, ideológiai tevékenységével egyértelműen járuljon hozzá a Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusa ideológiai irányvonalának, kultúrpolitikai határozatainak végrehajtásához.” Ennek érdekében szerinte a következő fő feladatokat kell megoldania: a „Budapest Története” ötödik kötetét meg kell jelentetni és elő kell készíteni az 1973-ig terjedő időszak feldolgozását, ugyancsak el kell készülnie a „Budapest Történetének okleveles emlékei” harmadik kötetének és a „Budapest Régészeti Topográfiája” I-III. kerületének, az óbudai római és középkori város monografikus feldolgozásának, valamint több más tudományos munkának, kiadványnak; folytatni kell elsősorban az építkezésekkel kapcsolatos régészeti feltárásokat és tudományos feldolgozásukat; feladat a Fővárosi Galéria megalapítása a Képzőművészeti Osztályból; az új- és legújabbkori történeti, valamint a képzőművészeti gyűjtésben érvényesíteni kell a társadalomtörténeti szempontokat; növelni kell a restaurátori tevékenységet és korszerűsíteni a restaurátorműhelyeket; ki kell alakítani a Közművelődési Osztályt, amelynek feladata a közművelődési munka továbbfejlesztése, elsősorban az iskolai történelem oktatás és a szocialista brigádok kulturális tevékenységének segítése terén. A kiállítási programból kiemelkedett a gótikus szobrok állandó kiállítása és az életmódtörténeti sorozat folytatása. A tervben szerepelt a kapcsolatok szélesítése a szocialista országok fővárosainak történeti múzeumaival, továbbá az együttműködés

erősítése a várostörténeti kutatás érdekében a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral, Budapest Főváros Levéltárával, a közművelődési munka terén a Magyar Munkásmozgalmi Múzeummal és a Magyar Nemzeti Galériával, együttműködés a többi országos múzeummal.¹⁵⁵

Az 1976. évi munkaterv az ötéves terv megfelelő részfeladatait tartalmazta.¹⁵⁶ Végrehajtását befolyásolta a közművelődési törvény megjelenése. Az október 14-15-én ülésező országgyűlés által hozott V. sz. törvény kimondta, hogy a közművelődésben való részvétel állampolgári jog és kötelesség. A magyar múzeumügy történetében először fogalmazta meg törvény formájában azt, hogy a múzeumok – a többi közművelődési intézménnyel együtt – részt kell hogy vállaljanak a széles tömegek nevelésében, a törvény végrehajtásában. A 27. §-a meghatározta a múzeumok feladatát: „gyűjtik, őrzik, tudományosan feldolgozzák és a nyilvánosság elé tárják a nemzeti, az egyetemes kultúra, a történelem és a természet tárgyi emlékeit; közreműködnek a környezet- és a látáskultúra, valamint a történelmi, a művészeti, a természettudományi és a műszaki műveltség fejlesztésében; a levéltárakkal együtt támogatják a honismereti mozgalmat, a helytörténet-írást.”¹⁵⁷ A közművelődési törvény a végrehajtásához szükséges költségvetést ugyan nem határozta meg, de úgy rendelkezett, hogy a pénzügyi feltételeknek a gazdaság fejlődésével és a társadalmi igényekkel összhangban kell állniuk. Mindenesetre a törvény az előző évekhez képest jobb feltételeket teremtett a közművelődési munkához. Az országos és a megyei múzeumokban közművelődési osztályokat (vagy addig is legalább csoportokat) kellett kialakítani a működésükhöz szükséges költségvetési kerettel. A BTM-ben is létrejött a Közművelődési Osztály, amelynek munkája az elmúlt években kialakult közművelődési tevékenységen alapult.¹⁵⁸ A hangsúly a XI. pártkongresszus határozata és a közművelődési törvény szellemében továbbra is elsősorban a munkásművelődésen és az ifjúság nevelésén volt.¹⁵⁹ A közművelődési tevékenység mennyiségi növekedése azonban felvetette annak a veszélyét, hogy felborul a múzeumok alapvető feladatainak egyensúlya. Ez a probléma már az 1974-es párhatarozat után felmerült, és a Kulturális Minisz-

¹⁵³ BTM KI. 382/1973. máj. 8., 18.

¹⁵⁴ BTM KI. 1344/1/1975. nov. 24.

¹⁵⁵ BTM A ltsz.: M. 144-79; BTM KI. 364/1981.

¹⁵⁶ BTM A ltsz.: M. 146-79; BTM KI. 1381/1975. nov. 15.

¹⁵⁷ A közművelődési törvény tervezetét az Országos Múzeumi Tanács az 1975. évi első ülésén megtárgyalta. A törvény-előkészítés során a múzeumi terület kisebb hangsúlyt kapott. KOREK, 1976. 93.

¹⁵⁸ A BTM akkori és a következő évekbeli közművelődési munkájáról l.: LADÁNYI, 1972., 1976., 1979.; HORVÁTH, 1976.

¹⁵⁹ A múzeumok szerepéről és közművelődési tevékenységéről a Kulturális Minisztérium tájékoztatást adott az Országos Közművelődési Tanács 1978. májusi elnökségi ülésén. Az elnökség külön is felhívta a figyelmet arra hogy a múzeumok kiemelt feladatként kezeljék a munkások, parasztok, szocialista brigádok és az ifjúság bevonását a közművelődési programokba, továbbá fejlesszék kapcsolataikat a társadalmi és tömegszervezetekkel. L.: A múzeumok szerepe és tevékenysége a közművelődésben. MK 1980/1. 3-12.

térium Múzeumi Főosztálya megoldandó kérdésként jelezte.¹⁶⁰ A tudományos tevékenység és a közművelődési munka közötti helyes arányok, ugyanakkor együttműködésük kialakítását fontos feladatként látták a BTM-ben is.¹⁶¹ 1980 körül az egyensúly megteremtését a Művelődésügyi Minisztérium részéről már „a hazai múzeumügy létkérdésének” tekintették.¹⁶²

A BTM múzeumpedagógiai tevékenységét a Fővárosi Tanács is elismerte. Venczel István főosztályvezetőhelyettes a közoktatás és a közművelődés kapcsolatáról tartott főosztályi beszámolójában elmondta, hogy a fővárosban a múzeumi történelem-órák rendszeressé válásában a BTM tette a legtöbbet.¹⁶³ „A tapasztalatok szerint a múzeumi tanórák igen népszerűek az iskolákban”, ezt bizonyítja, hogy 1975-ben 62000 diák vett részt a BTM-ben ilyen foglalkozáson.¹⁶⁴

A Múzeum tudományos és közművelődési munkájának kiemelkedő eseménye volt március végén a gótikus szobrok bemutatása a középkori királyi várpalota területén fennálló tárlat keretében. A kiállítás sok tudományos, művészeti vitát kívánt, ezért megrendezésére előkészítő, tervező, irányító bizottságot hoztak létre, amelynek tagjai voltak: Gerevich László (MTA Régészeti Intézetének igazgatója), Horler Miklós (Országos Műemléki Felügyelőség osztályvezetője), Németh István belsőépítész, Piros Tibor grafikus, Szakál Ernő szobrászművész, főiskolai tanár, Madarasy Valter szobrászművész, Paizs László képzőművész, Bertalan Vilmos művészettörténész (BTM), Kőszegi Frigyes (BTM főigazgatóhelyettese), Horváth Miklós (BTM főigazgatója).¹⁶⁵ A szobrokat a középkori palota gótikus termében és a kápolnában állították ki. A szakmai körök és a közönség is örömmel üdvözölték a gyors bemutatást. Dercsényi Dezső mindössze a helyiségeket kifogásolta, amelyek nem alkalmasak erre a célra. Kényszermegoldás volt.¹⁶⁶ Ugyancsak jelentős esemény volt ezt megelőzően az életmód-történeti kiállítás második részének január 30-i megnyitása,

„Így élnek a budapestiek a 18. századtól napjainkig. II. Otthon” címmel. A tárlatot Trautman Rezső, az Elnöki Tanács elnökhelyettese, a Hazafias Népfront Budapesti Bizottságának elnöke nyitotta meg. Szintén fontos eseménynek tartották az aquincumi legiós tábor legújabb ásatási eredményeiről szeptember folyamán rendezett kiállítást, amely első bemutatása volt az óbudai feltárásoknak. A tárlat a XI. Nemzetközi Limes Kongresszus résztvevőinek a látogatása alkalmára készült.¹⁶⁷

A közművelődési törvény végrehajtása a Múzeum 1977. évi tevékenységében nagy teret kapott. Egyrészt továbbfejlesztették az általános és középiskolák történelemoktatásával kapcsolatos múzeumpedagógiai tevékenységét.¹⁶⁸ Másik fő hangsúly a munkásművelődés hatékonyabb segítésén volt. Ebben kiemelt szerepet szántak a szocialista brigádokkal való kapcsolat bővítésének. A szocialista brigádok kulturális vállalásai között egyre

54. kép. A gótikus szobrok első bemutatása „A középkori Buda királyi várpalotája és gótikus szobrai” c. kiállítás keretében. 1976.

¹⁶⁰ Kulturális Minisztérium Múzeumi Főosztálya: Beszámoló jelentés a múzeumok középtávú tudományos terve (1972-1975) végrehajtásáról. 1976. BTM A ltsz.: M. 519-89. A múzeumok tudományos és közművelődési szerepe helyes arányának kialakítására Korek József már 1970-ben felhívta a figyelmet. Véleménye szerint erősíteni kell a tudományos jellegét, mert a tudományos munka és a jó gyűjtemények képezik a népművelési munka alapját. KOREK, 1970. 31-33.

¹⁶¹ BTM A ltsz.: M. 524-89. Az 1977-es felügyeleti vizsgálatot végző bizottság megállapította, hogy a BTM tevékenységében „érvényre jut a múzeumi munka különböző részei között helyes arány kialakítását szolgáló törekvés”. Feljegyzés a Budapesti Történeti Múzeum általános felügyeleti vizsgálatáról. 1977. jún. 27. KŐI A.; LADÁNYI, 1979. 312.

¹⁶² IKVAI, 1981. 27.

¹⁶³ Magyar Hírlap 1976. jan. 22., Népszabadság 1976. jan. 22.

¹⁶⁴ Népművelés 4/1976. ápr. 3-5.

¹⁶⁵ BTM A ltsz.: M. 522-89.

¹⁶⁶ DERCSENYI, 1976.

¹⁶⁷ Az események dokumentumai: BTM A ltsz.: M. 155-79. A Múzeum belső eseményeként említjük meg az első ifjúsági parlamentet, amelyre október végén került sor. Megrendezését Horváth Miklós politikailag igen fontosnak tartotta, a beszámolót is ő mondta el. BTM KI. 1155/1976. szept. 28. Az ifjúsági parlamentet az előírásoknak megfelelően a következő években is megrendezték. Fő napirendi pontjai voltak: az előző parlament határozatainak megvalósításának vizsgálata, valamint új határozatok hozatala.

¹⁶⁸ A BTM és az iskolák kapcsolatát erősítette, hogy a Múzeum elvállalta a Vörösmarty Mihály és a Szerb Antal gimnáziumok tanulóinak múzeumi gyűjteménykezelői képzését.

55. kép.

Az „Így élnek a budapestiek a XVIII. századtól napjainkig. II. Otthon” c. életmódtörténeti tárlat részlete. 1976.

gyakrabban szereplő múzeumlátogatás adott lehetőséget elsősorban az együttműködés kialakítására. E célból bővítették a kapcsolatokat a szakmai szakszervezetekkel, az üzemi szakszervezeti bizottságokkal, a területi művelődési központokkal és a kerületi tanácsokkal. A BTM szocialista szerződést kötött több nagyüzemmel, szocialista brigáddal, amelyben lehetőséget biztosított a Múzeum rendezvényeinek díjmentes látogatására és a belső múzeumi munka megismerésére. Ez évben 45000 szocialista brigádtag tekintette meg az intézmény kiállításait, míg 1976-ban 39613 fő.¹⁶⁹

A közművelődési munkát jól megalapozta a Múzeum kiállítási programja. Májusban nyílt meg a Képzőművészeti Osztály rendezésében a „Képek, szobrok 30 év magyar művészetéből” c. tárlat, amely szűkebb szakmai körben és a széles látogató közönség körében is sikert aratott. Csak egy példát, Németh Lajos művészettörténész véleményét idézzük: vázlatossága ellenére „úttörő vállalkozás, a legjobb, ami eddig e téren történt.” Valóban a kortárs

magyar művészet került bemutatásra, a rendezők „mertek szelektálni, kiemelni és elhagyni, mellőzni a protokolláris szempontokat. ... Jó, sőt kitűnő kiállítás ...”¹⁷⁰ Horváth Miklós főigazgató a megjelent kritikákból azokat emelte ki, amelyek elismerik, hogy „marxista-leninista szemlélettel mutatták be azt a folyamatot, amely végbement a felszabadulás utáni 30 évben a magyar képzőművészetben.”¹⁷¹ A kiállítás egyik rendezője, Földes Emília később azt írta róla, hogy ez a tárlat új szemlélet megjelenését jelezte, az 1945 utáni magyar képzőművészet elfogulatlan bemutatására törekedett. A kiállított anyagban „jelen voltak az Európai Iskola képviselői is, s árnyaltabb volt a 60-as évek bemutatása is ... Ez korántsem jellemezte ezekben az években az általános múzeumi gyakorlatot.”¹⁷² A másik sikeres kiállítás, az életmódtörténeti sorozat utolsó része, az „Így élnek a budapestiek a 18. századtól napjainkig. III. Szabadidő” c. tárlat szeptemberben nyílt meg.¹⁷³ A politikai elvárásnak, az 1917-es orosz forradalom 60. évfordulója megünneplésének tett eleget a

¹⁶⁹ BTM A ltsz.: M. 174-79, BTM KI. 277/1977., 509/1977., 715/1977., 717/1977., 779/1977., 832/1977., 1497/1977., 1621/1977. A közművelődési törvény végrehajtásával kapcsolatosan a BTM tevékenységéről l. részletesen: LADÁNYI, 1979., valamint a BTM válaszát a Minisztérium körlevelére: BTM KI. 806/1977. ápr. 30., jún. 10.

¹⁷⁰ NÉMETH, 1977.

¹⁷¹ BTM A ltsz.: M. 524-89.

¹⁷² FÖLDES, 1998a, 24., 1998b 42.

¹⁷³ A kiállítás trilógia megrendezésében kezdeményező szerepet játszó főigazgató a kerületi helytörténeti gyűjtemények veze-

tőinek ezévi szakmai továbbképzését a BTM-ben ehhez kapcsolta, „Az életmódtörténeti kiállítások módszertani kérdései” címmel. BTM KI. 1662/1977. A Múzeumon belül pedig javaslatára, az életmódkutatást szorgalmazandó, a pártszervezet ideológiai oktatási programjába életmódtörténeti előadásokat iktatott be: GÁBORI MIKLÓS: Az életmódtörténet ideológiai alapjai. Ösközösségi és rabszolgaparató társadalom. 1978.; KUBINYI ANDRÁS: Az életmódtörténet ideológiai alapjai. A feudális társadalom. 1978.; TÓTH IMRE: Életmód a kapitalista és a szocialista társadalmi rendszerekben. 1979. BTM A ltsz.: M. 166-168/79.

Múzeum „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Budapesten” c. kiállítás megrendezésével.¹⁷⁴ A múzeumok hasonló kiállításai között a BTM tartását szakmai szempontból kiemelendőnek tartották.¹⁷⁵ A Vármúzeum kiállításainak közművelődési programját egészítette ki az ebben az évben elindított zenei rendezvény, a reneszánsz kórusmuzsika, amelyet vasárnap délelőtt hallgathattak meg a látogatók.¹⁷⁶

A Múzeum kiállítási tevékenységét már ettől az évtől szűkítette a Kiscelli Múzeum rekonstrukciójának megkezdése a következő esztendőben. Ugyanis az előkészítő munka, a gyűjtemények külső raktárakba való elhelyezése már 1977-ben megkezdődött. Ez viszont azt is jelentette, hogy elérhető közelségbe került a felújított, központi fűtéssel ellátott, korszerű restaurátorműhellyel és raktárakkal rendelkező, az eddiginél jobb munkakörülményeket biztosító épület birtokbavétele és megnyitása.

A kiállítási és a továbbra is nagy mennyiségű ásatási, valamint más munkák közepette érte az intézményt a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya által elrendelt általános felügyeleti vizsgálat.¹⁷⁷ A vizsgálat, amely március-április folyamán zajlott, elemezte a Múzeum gyűjtő, nyilvántartó, tudományos, kiállítási, közművelődési, gazdasági és személyzeti tevékenységét. Az 1973-76. közötti időszakra terjedt ki, de fő célja a jelenlegi helyzet felmérése és a további feladatok meghatározásának

segítése volt. A vizsgálatot végző bizottság tagjai: Burger Alice (Magyar Nemzeti Múzeum), Berza László (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), Kiss László (Országos Műszaki Múzeum), Szikossy Ferenc (Magyar Munkásmozgalmi Múzeum) külső szakértők, Csernák Béláné, Szentes Lajosné, Papp István és Kiss Lajos a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya részéről. A vizsgálatához tájékoztatásként a főigazgató elkészített egy 47 oldalas összefoglalást a Múzeum helyzetéről, tevékenységéről. Legfőbb problémaként ill. megoldandó feladatként jelölte meg az óbudai ásatások során előkerült leletek restaurálása elmaradásának felszámolását, a restaurátorműhelyek korszerűsítését, a raktári helyhiányt, a középkori kötár ügyét, a közművelődési tevékenység személyi feltételeinek megoldását, a múzeumi szervezet épületeinek karbantartását.¹⁷⁸ A bizottság tagjainak megállapításait összegző tanácsi jelentés szerint: „a Budapesti Történeti Múzeum megnövekedett feladatainak egyre magasabb színvonalon felel meg. Elismerésre méltó, hogy különösen a vizsgált időszakban a Múzeum munkájában előtérbe került az ideológiai, politikai nevelő munka.” A nagyméretű ásatásokkal és a hatalmas leletanyag raktározási és restaurálási problémájával kapcsolatban megállapította, hogy „a Múzeum erre a hatalmas és nehéz munkára nem volt kellőképpen felkészülve,” és az elődök mulasztását a jelenlegi vezetés az érintett területek védetté nyilvánításával

56. kép
Az óbudai régészeti kutatások első eredményeit bemutató, „Az aquincumi legiós tábor legújabb ásatási eredményeiből, 1973-1976” c. kiállítás a Vármúzeum Met-szettárában. 1976.

¹⁷⁴ A BTM fegyveres őrségének „Mező Imre” brigádja az évforduló tiszteletére társadalmi munkafelajánlást tett az életmódtörténeti kiállítás építési munkáinak elvégzésére. BTM KI. 1269/1977.

¹⁷⁵ BERTA, 1977.

¹⁷⁶ 1978-tól nyáron a barokk udvarban nagyszerű kamarazene

előadások voltak. A kiállításához gyakran irodalmi és zenei műsorokat mutattak be.

¹⁷⁷ BTM KI. 158/1977. jan. 17.

¹⁷⁸ HORVÁTH MIKLÓS: A Budapesti Történeti Múzeum működésének vázlatos ismertetése. 1977. márc. BTM A ltsz.: M. 206-81.

57. kép.
Az „Így élnek a
budapestiek a XVIII.
századtól napjainkig.
III. Szabadidőben” c.
életmódtörténeti kiál-
lítás-trilógia utolsó
része. 1977.

nem tudja pótolni, ill. a problémákat megoldani. A jelentés szorgalmazta a régészeti anyagok restaurálását és tudományos feldolgozásának meggyorsítását, az új- és legújabbkori gyűjteményi anyagok közzétételét, megjegyezve, hogy a Képzőművészeti Osztályon „a vizsgált időszakban a munkatársak egyike sem publikált semmit.” Szükségesnek vélte, hogy a BTM az újkor, elsősorban a várostörténet területén szorosabban kapcsolódjon az országos kutatáshoz, sőt egyes témáknak, mint pl. a városi életmód kutatásának „gazdájává váljék”. A jelentés megállapította, hogy a vizsgált időszakban az intézmény közművelődési tevékenysége „jelentősen fejlődött”, kialakult az „egységes tudományos-közművelődési szemlélet”. Központi helyet foglal el a látogatók „marxista-leninista történelemszemléletének alakítása, a szocialista várostörténetkutatás eredményeinek ismertetése”. A restaurálás terén megoldandó feladat a festmény- és a fémrestaurálás. A múzeumi terület egészére jellemzőnek találta a jelentés a nyilvántartási technikai, általában a szakmai segédanyagok (középkáderek) hiányát. Megvalósítandónak tartotta központi irányítás alatt az egységes könyvtárat a szerzeményezési bizottsággal. A vizsgáló bizottság véleményezte az intézmény vezetését is. Megállapította, hogy a főigazgató a három fő célkitűzést – a jó munkahelyi légkör megteremtése, a megnövekedett feladatoknak megfelelő szervezet kialakítása és a tudományos-közművelődési szemlélet erősítése – eredményesen igyekezett megvalósítani. A vezetésben érvényesül a demokratizmus. A múzeumirányítás és a pártvezetés között „szoros elvi

és gyakorlati együttműködés van”. A főigazgató leterheltsége miatt, továbbá mert helyettese osztályt is irányít, a bizottság indokoltnak látta főigazgatóhelyettesi álláshely létesítését. A felügyeleti vizsgálat alapján Fővárosi Tanács a Múzeum vezető testületét alkalmasnak tartotta az intézmény előtt álló feladatok „színvonalas ellátására”. Ugyanakkor szorgalmazta a tudományos fokozatok elérését és felsőfokú politikai képzettség megszerzését. A Művelődésügyi Főosztály utasította a Múzeum vezetését, hogy a vizsgálat megállapításainak figyelembevételével készítsen intézkedési tervet a feladatok megoldására. Ebben kiemelten foglalkozzon a következő témakörökkel: a BTM súlyának megfelelően vegyen részt az országos kutatási témák kidolgozásában, éves és középtávú tervét koordinálja az országos múzeumokkal; dolgozzon ki együttműködési tervet a Várban lévő tudományos és egyéb intézmények tudományos, kiállítási, közművelődési kapcsolatainak fejlesztésére; a Fővárosi Műemlékfelügyelőséggel dolgozza ki a fővárosi szabadterületi romterületeinek üzemeltetéséhez szükséges feltételeket, készítsen tervet a kezelésbe vétel ütemezésére; vezetősége határozza meg a műtárgyrevízió elvégzésének időpontját és ütemezését; készítsen távlati tervet a közművelődési tevékenység fejlesztésére, a propaganda bővítésére; dolgozza ki az újonnan létesült Adattár működésének tervezetét; az országos szakmúzeumokkal egyeztetve kezdje meg a Várostörténeti Osztály gyűjteményeinek profiltisztítását; készítse el a Képzőművészeti Osztály gyűjtőkörének pontos meghatározását; készítsen ütemtervet a

segédgyűjtemények (könyvtár stb.) anyagának feltárására és feldolgozására.¹⁷⁹ A feladatok végrehajtásának ellenőrzésére 1980-ban, az ún. visszatérő vizsgálat alkalmával került sor.

1977. szeptember folyamán az MSZMP I. kerületi Pártbizottsága is vizsgálatot tartott a Múzeumban: az intézmény közművelődési munkáját és pártszervezetének tevékenységét vizsgálta. Elismerte a Múzeum és a pártszervezet munkájának eredményeit.¹⁸⁰

A felügyeleti vizsgálat idején folytak az április 26. és 30. között tartott nemzetközi korabronzkori konferencia előkészítő munkái. A konferenciát – amely az év kiemelkedő tudományos eseménye volt – a BTM az MTA Régészeti Intézetével és a Szombathelyi Savaria Múzeummal együtt rendezte meg, 13 ország neves kutatóinak részvételével. Az előadásokban és a vitában nagy hangsúlyt kaptak a fővárosban és környékén folyó kutatások. A konferenciára tanulmányi kiállítást rendeztek.¹⁸¹

A Múzeum ezévi fontos eseménye volt még az új Szervezeti és Működési Szabályzat elkészítése. Az utolsó szabályzat 1969-ban készült, s az azóta bekövetkezett változások miatt időszerű lett az új megalkotása. Az új szabályzat a tudományos osztályokat a 4/1977. (VII.27.)KM.-MÜM. sz. rendelet alapján „Főosztály”-ként sorolta fel,¹⁸² de telephelyei és kiállítóhelyei tekintetében a régi szervezeti felépítést rögzítette. A Vároستörténeti Főosztályt három gyűjteményi csoportra tagolta: várostörténeti, életmódtörténeti és ipartörténeti csoportra. A Szabályzatban új részleg szerepel: a központi adattárból 1976 decemberében megalakult Régészeti Adattár.¹⁸³ 1977-ben szervezték meg a házi nyomdát, a Múzeum tudományos, népszerűsítő, közművelődési kiadványainak gyorsabb és olcsóbb előállítására céljából.¹⁸⁴ A Múzeum által elkészített Szervezeti és Működési Szabályzatot a Fővárosi Tanács utasítására ki kellett bővíteni a már évek óta végzett feladattal: a Tanács nemzetközi kulturális kapcsolataiból adódó bel- és külföldi kiállítások rendezésével, technikai kivitelezésével, gondozásával, őrzésével és a szükséges propaganda biztosításával.¹⁸⁵ Végül a Szabályzat melléklete tartalmazza azokat az agglomerációhoz tartozó településeket, amelyekre a BTM gyűjtő tevékenysége kiterjed.

A fenti események alatt megkezdődött az új, hosszú évekre szóló, állandó történeti kiállítás előkészítése. Ez a munka a következő időszak egyik legfontosabb feladata volt. A kiállítás „Budapest két évezrede” címmel nyílt meg 1979. december 10-én, és a főváros történetét mutatta be a római kortól 1945. május 9-ig. Király Andrásné, az MSZMP Budapesti Bizottságának titkára nyitotta meg. A kiállítás lehetőséget adott új közművelődési rendezvény bevezetésére: a József Attila Szabadegyetem a kiállításához kapcsolódva itt rendezte meg az „Évezredek a Duna két partján” c. előadássorozatot.¹⁸⁶ Politikai feladatot teljesített a Múzeum az 1919-es Tanácsköztársaság 60. évfordulójára „A magyarországi Tanácsköztársaság fővárosa” címmel rendezett tárlattal. A kiállításához kapcsolódó közművelődési programok közül kiemelkedik a Fővárosi Művelődési Házal közösen rendezett vetélkedő a Tanácsköztársaságról, a szocialista brigádok részére. Ezen 6 vállalat 22 brigádjára vett részt.¹⁸⁷

Az 1979. év fontos eseménye volt, hogy új kiállítóhellyel bővült a BTM szervezete: a Múzeumhoz került mint új intézmény a II. ker. Csalán utca 29. sz. alatti Bartók Béla Emlékház.¹⁸⁸ Maga az épület Bartók Béla utolsó lakhelye volt, amelyet a főváros megvásárolt és a BTM kezelésébe adta.

58. kép. A „Képek, szobrok a 30 év magyar művészetéből” c. tárlat a Vármúzeumban. 1977.

¹⁷⁹ MEZEI GYULA: Jelentés a Budapesti Történeti Múzeum általános felügyeleti vizsgálatáról. 1977. jún. 27. KÖI A.

¹⁸⁰ BTM A ltsz.: M. 524-89.

¹⁸¹ BTM KI. 300/3/1977., 543/1977., 866/1976. júl. 19., 1721/1977. dec. 9.; BTM A ltsz.: M. 156-79, 524-89.

¹⁸² Az idézett rendelet 4. sz. melléklete a BTM-t az „A” kategóriájú intézmények közé sorolta. A 2. sz. melléklete szerint ezen intézmények osztályvezetőit és helyetteseit főosztályvezetői ill. főosztályvezetőhelyettesi bértétel alapján kellett

besorolni.

¹⁸³ A Régészeti Adattár megalakulásáról l.: K. VÉGH, 1991.

¹⁸⁴ 824/1977. sz. főigazgatói utasítás a házi nyomda létesítésére.

¹⁸⁵ BTM KI. 1419/1977. szept. 16.; BTM A ltsz.: M. 205-81.

¹⁸⁶ BTM A ltsz.: M. 184-79.

¹⁸⁷ BTM A ltsz.: M. 526-89. Megfigyelhető, hogy a kiállításokhoz kapcsolódó széleskörű közművelődési programra 1976-tól törekedtek.

¹⁸⁸ BTM A ltsz.: M. 207-81.

59. kép.

A vármúzeumban megrendezett „Budapest két évezrede” c. új állandó történelmi kiállítás törökkori emlékei. 1979.

Az 1977. évi felügyeleti vizsgálat eredményeként kijelölt feladatok ellenőrzésére a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya részéről 1980 tavaszán került sor. A visszatérő vizsgálatban felkért szakértőként részt vett Kiss László (Országos Műszaki Múzeum főigazgatóhelyettese) és Berta István (Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ igazgatóhelyettese). A Múzeum vezetése az 1980. évi beszámoló jelentésben a következőképpen foglalta össze a vizsgálat eredményét: „A vizsgálat megállapította, hogy az 1977-es alapvizsgálatnál tett észrevételeket kijavították és a Múzeum mind szakmailag, mind politikailag a 3 év alatt sokat fejlődött. A vizsgálat lényeges észrevételt nem tett.”¹⁸⁹ Tanulságos azonban részletesebben elemezni a rendelkezésre álló dokumentumokat. A vizsgálathoz a Múzeum vezetése előzetesen jelentést készített az eltelt időszakról, amely szerint az intézmény minden feladatot teljesített, vagy a teljesítés folyamatban van.¹⁹⁰ Nem tért ki az 1977-es vizsgálathoz összeállított tájékoztató anyagban megjelölt és csak a Fővárosi Tanács segítségével megoldható legfőbb problémákra: a régészeti raktárak zsúfoltságára, helyhiányára és a középkori kőtár évtizedek óta megoldatlan ügyére. E kérdésekre a vizsgálat során sem tértek ki. A Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya a vizsgálatról készített jelentésében összefoglalóan úgy értékelte a Múzeum tevékeny-

ségét és helyzetét, hogy „az elvárhatóság reális mértékének megfelelő előrehaladás történt. ... a jogos elvárások és határozatok maradéktalan végrehajtását a múzeumi munka további céltudatossága és az objektív külső tényezők remélt kedvező alakulása együttesen alapozhatja meg.” Kifogásolta a Fővárosi Képzőművészeti Gyűjtemény gyarapítási gyakorlatát, a kortárs művészek alkotásainak nem budapesti szempontú gyűjtését. Változatlanul hiányolta, hogy az országos kutatási témákban a BTM nem súlyának megfelelően vesz részt, továbbá nem tartotta elégségesnek kapcsolatait a többi szakmai intézménnyel és a várbeli múzeumokkal. Javasolta egy kiállításrendező csoport felállítását. Úgy látta és előrelépésnek tartotta, hogy a szabadtéri romterületek „egészének karbantartására alakuló munkabrigád fogadására, elhelyezésére, foglalkoztatására a BTM felkészült.”¹⁹¹ A visszatérő felügyeleti vizsgálat eredményeinek kiértékelése ill. a jelentés megvitatása céljából megbeszélést hívtak össze, amelyen részt vett Gál Iván, a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztályának vezetője, Kiss László, Berta István, a BTM részéről Horváth Miklós főigazgató, Kőszegi Frigyes főigazgatóhelyettes, Kaba Melinda tudományos titkár és Komjáthy Elemérné gazdasági igazgató. A megbeszélésen készült jegyzőkönyv szerint a főigazgató a tudományos kutatásban való részvétellel kapcsolatban új

¹⁸⁹ BTM A ltsz.: M. 527-89.

¹⁹⁰ BTM A ltsz.: M. 206-81.

¹⁹¹ VENCZEL ISTVÁN: Jelentés a Budapesti Történelmi Múzeumban végzett visszatérő vizsgálatról. 1980. jún. 20. A közművelődési

tevékenységről szóló rész Berta István külön jelentésén alapult: Szakfelügyelői jelentés a BTM-ben végzett vizsgálatról. 1980. máj. 26. Mindkét anyag megtalálható: KÖI A.; FÖLDES, 1998b 25.

fejleményként jelezte, hogy „a BTM a várostörténeti kutatási témák irányítója, ennek megfelelően a BTM a tudományos életben érvényesítő irányító szerepét.” A vári múzeumokkal nem a BTM hibájából nem sikerül a megfelelő együttműködés kialakítása. Gál Iván ebben a kérdésben szükségesnek látta a Fővárosi Tanács és a Művelődésügyi Minisztérium közreműködését. Az intézményre nézve igen nagy feladatot jelentő romterületek átvételével kapcsolatban a főigazgatóhelyettes leszögezte, hogy „ennek sem anyagi, sem személyi feltételei nincsenek biztosítva. Így hiába készül el a romhelyreállítást kezdeményező terv, ha a kivitelezés megtörténik, annak további kezelése nem megoldott.” Gál Iván erre közölte, hogy láthatólag a Múzeum részéről az átvételnek elvi akadálya nincs, a gyakorlati megoldást, a feltételek biztosítását a VI. ötéves tervet megelőző vitán fogják megtárgyalni.¹⁹² Megemlítendő, hogy az 1978. évi munkaterv szerint a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztályának határozata alapján a BTM 1978 folyamán külön ütemterv szerint átveszi a szabadtéri romterületek kezelését. Ez a feladat a Múzeum felterjesztése szerint 37 romnak az átvételét és 16 idegen kezelésben levőnek a felügyeletét jelentette volna. Gondozásuk csak komoly állománybővítéssel és költségvetéssel biztosítható, esetleg ötéves tervenkénti ütemezésben.¹⁹³

Az 1980-as esztendő fontos eseménye volt, hogy a 101/1980(MK.4.)K.M. sz. utasítás értelmében a BTM is kutatóhely lett. Ez elsősorban a tudományos munka terén új feladatokat rótt az intézményre, amelyek végrehajtásában nagy szerepe volt a főigazgató általános helyettesének. Az új álláshely létesítése végre megoldotta az irányítási teendők ésszerű megosztását. Németh József általános főigazgatóhelyettes feladata volt a Múzeum tudományos életének irányítása. Szorgalmazta, mégpedig eredménnyel, hogy minden tudományos dolgozó rendelkezzen – rövidebb és hosszabb távon – kutatási témával, amely mind múzeumi, mind országos tudománypolitikai szempontból fontos. A kutatás ellenőrzése céljából évente két alkalommal beszámolót kért az elért eredményekről. Hosszútávú

továbbképzési terv készült. Mindez szükséges volt ahhoz, hogy a Múzeum eleget tudjon tenni a MTA és a Művelődésügyi Minisztérium elvárásának: a várostörténeti kutatások múzeumok közti koordinálásának. Törekvés nyilvánult meg a tudományos kapcsolatok elmélyítésére a fővárosi és az országos társintézményekkel és a MTA intézeteivel. Az újkori várostörténeti kutatás elősegítését célozta a Kiscelli Múzeum átszervezése. Létrehozták az Új- és Legújabbkori Főosztályt, amely az eddigi elnevezéssel szemben (Várostörténeti Főosztály) nevében is jobban fedte a gyűjteményeket és a kutató munkát. Megtartva önállóságát, hozzácsatolták a Képzőművészeti Osztályt. Mindkét részleg restaurátorait a hatékonyabb munka céljából egy osztályba szervezték. Az átszervezést elősegítették a személyi változások is.¹⁹⁴ A munkatervi feladatok között szerepelt a kerületi helytörténeti gyűjteményekben folyó tudományos munka irányítása is. A Múzeum tudományos tevékenységének jelentős eredménye volt a „Budapest Története” c. monográfia ötödik kötetének megjelenése.¹⁹⁵

Az 1980-as esztendő az V. ötéves terv befejezését is jelentette. Időarányos része teljesítéséről többször kellett jelentést készíteni, amelyek szerint teljesült a terv. Kivételt képez a „Budapest Régészeti Topográfiája” I-III. kerületet tartalmazó kötetének elindítása, amelyet sem ebben a periódusban, sem a későbbiekben nem sikerült megvalósítani. Az indoklás mindig ugyanaz: az ásatások és a restaurálás elhúzódása.¹⁹⁶ A további régészeti kutatásokra hivatkozva a következő ötéves tervben már nem is szerepel, csak a 2000-ig szóló kutatási tervjavaslatban találkozunk még vele.

Az 1981. évvel megkezdődött a VI. ötéves terv (1981-1985.). A Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztálya már 1979 márciusában elkészítette a múzeumok főbb fejlesztési irányait és feladatait tartalmazó koncepcióját. E szerint folytatva az V. ötéves terv feladatait, a VI. ötéves terv fő célkitűzése továbbra is az, hogy a múzeumok „a gyűjteménygyarapító, tudományos, közművelő és műtárgyvédelmi tevékenység tartalmának és színvonalának

¹⁹² BTM KI. 717/1980. júl. 10. A jegyzőkönyvben még egy vitatott kérdés szerepel: a vizsgálat kifogásolta, hogy az utóbbi időben több „magasan kvalifikált” tudományos dolgozó (Gerelyes Ede, Kubinyi András, Bácskai Vera, Nagy Lajos, Tókei Ferencné) távozott a Múzeumból. A főigazgató ezt többségük esetében nem személyi problémával, hanem egyéni szakmai karrierjük megvalósításával indokolta. A Tanács Művelődésügyi Főosztályának vezetője a vitát azzal zárta, hogy a Múzeum „törekedjen a jövőben a képzett szakemberek megtartására ill. a meglévő gárda kvalifikáltságának növelésére.” Megjegyezzük, hogy a főigazgató minden igyekezete ellenére intézményen belül és kívül őt tartották elsősorban felelősnek a vezető beosztású tudó-

mányos kutatók távozásáért.

¹⁹³ BTM A ltsz.: M. 148-79.; BTM KI.1758/1977., 934/1978. jún. 23.

¹⁹⁴ BTM A ltsz.: M. 210-81., M. 527-89. Később, 1982 májusában azonban az újkori Restauratori Osztály önállóságát – vezetője távozása után – megszüntették, dolgozói visszakerültek a korábbi helyükre. BTM KI. 111/1983.

¹⁹⁵ „Budapest Története” V. kötete: „Budapest története a forradalmak korától a felszabadulásig.” Szerk.: HORVÁTH MIKLÓS. Bp. 1980. A IV. kötet ezt megelőzően, 1978-ban jelent meg. Vörös Károly szerkesztésében, „Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig” címmel.

¹⁹⁶ BTM A ltsz.: M. 523-89 és KÖI A., M. 279-83.

60. kép.
A kiállítás leg-
újabbkori része.
1979.

folyamatos emelésével és optimális belső arányai kialakításával hatékonyabban működjenek közre a társadalom magasabb színvonalú kulturális ellátásában.” Feladat az intenzív gyűjtőmunka folytatása, elsősorban az új- és legújabbkor emlékei vonatkozásában. A tudományos tevékenységben együttműködést kell kialakítani az intézmények között. A közművelődési munka tartalmi színvonalának emelését folytatni, a múzeumi szolgáltatásokat korszerűsíteni kell. Egyik fő feladat a gyűjtemények védelmének korszerűsítése, a múzeumok biztonságának fokozása. Szükséges a népművelők, restaurátorok, középkáderek és a kisegítő dolgozók létszámának növelése. A múzeumépületek felújításával kapcsolatban a koncepció kiemelte a BTM épületei felújításának folytatását, általában a korábban megkezdett beruházások befejezését.¹⁹⁷

A Fővárosi Tanács is korán megkezdte a tervezés előkészítését. Már 1979 nyarán foglalkozott az óbudai régészeti feltárásokkal és az előkerülő romok védelmével. A Szervezési Osztály augusztusi ülésén az a határozat született, hogy a VB utasítsa a Műszaki Osztály vezetőjét, hogy a Budapesti Történeti Múzeummal és a Budapesti Műemléki Felügyelőséggel együttműködve dolgozza ki a III. kerület régészeti feltárásának és műemlékvédelmének VI. ötéves tervi programját, és erről tájékoztassa a VB-t. A VB az 1980. február 26-i ülésén a jelentést elfogadta.¹⁹⁸ 1980 februárjában a Múzeumnak 1981-2000-ig közép- és hosszútávú kutatási tervjavaslatot kellett készítenie. Ebben a következő főbb feladatokat je-

lölték meg: az I-II-III. kerületek régészeti topográfiajának elkészítése; Óbuda régészeti feltárásának befejezése és monografikus feldolgozása; társintézményekkel, akadémiai intézetekkel a kapcsolatok szélesítése; tudományos munkák, kiadványok megjelenítése; a munkásművelődési program kiterjesztése Nagy-Budapest területére. A tervben szerepelt egy új részleg, a Budapesti Életmódtörténeti Osztály létrehozása is.¹⁹⁹ A Tanács a fővárosi közművelődés VI. ötéves tervi akcióprogramjának előkészítéséhez a Múzeumtól is kért javaslatot. Az akció célja a szocialista tudat kialakítása, a szocialista életmód és eredményeinek propagálása. A tervvel erősíteni kívánták a közművelődésben tevékenykedő szervek és intézmények együttműködését, az anyagi és szellemi javak koncentrációját. A Múzeum javaslatában kiállítások, ismeretterjesztő előadásorozat szerepeltek és szorosabb együttműködés a fővárosi társintézményekkel.²⁰⁰ A Fővárosi Tanács a hozzá tartozó tudományos-közművelődési intézmények kapcsolatát fontosnak tartotta, ezért létrehozta ezek koordinációs bizottságát. Az intézményvezetőktől javaslatokat kért, amelyek a VI. ötéves terv időszakában elősegítik az együttműködés további fejlődését a várostörténeti kutatás, a gyűjteményi anyagok feldolgozása, várostörténeti bibliográfia, a „Budapest Története” VI. kötetének munkálatai, közös kiállítások, a közművelődési tevékenység és a technikai lehetőségek összehangolása terén. A Múzeum vezetője javaslatot tett az együttműködésre a múzeumpedagógiai feladatok, a várostörténeti fényképek és térképek, épü-

¹⁹⁷ BTM KI. 390/1980. – 1979. márc. 20.

¹⁹⁸ BTM KI. 2194/1979. okt. 19., 390/1980. febr. 26.

¹⁹⁹ BTM KI. 302/1980. febr. 12.

²⁰⁰ BTM KI. 390/1980. febr. 20., márc. 19.

lettervrajzok katalógusa és a „Budapest Története” VI. kötetének elkészítésével kapcsolatban. Javasolta még a közös témákat érintő szakmai vitákat.²⁰¹

A VI. ötéves tervet egy koncepció-javaslat előterjesztése után kellett elkészíteni. A főigazgató a terv ideológiai alapjait így fogalmazta meg: „Tervfeladatainkat az MSZMP XII. kongresszusa irányelveinek megfelelően a marxista-leninista társadalomtudományok, a történettudomány, a régészet, a művészettörténet, a néprajz, a szociológia, a muzeológia tudományok eszközeivel kell megvalósítanunk. A VI. ötéves tervfeladataink végrehajtása során még fokozottabban szembe kell szállnunk a tudományos és közéletünk egyrésznél meglévő torzulásokkal, polgári ideológiákkal szemben. ... a VI. ötéves tervben a feladatainkat a marxizmus-leninizmus ideológiájával, a marxista-leninista társadalomtudományokkal kell végrehajtanunk.” Megállapította, hogy „népgazdaságilag indokolt takarékoság” miatt a költségvetés az előző ötéves tervnél 5-8 %-kal lesz kevesebb, ezért a fejlesztés biztosításához célszerű és takarékos gazdálkodás szükséges. A Múzeum legfontosabb tudományos és közművelődési feladata ebben a tervidőszakban is a kiállítások rendezése. A főigazgató szerint az utolsó tíz év jelentős régészeti tevékenysége indokolja egy nagy régészeti kiállítás megrendezését, annál is inkább, mivel hosszú ideje hiányzik egy komplex régészeti kiállítás. A tárlat „Budapest régészeti arculata” címmel, a Vármúzeum földszintjén nyílna meg 1984-ben. A II. emeleti lépcsőházi régészeti kiállítás lebontásra kerül, helyén a várostörténeti tárlat folytatódna az 1945 utáni korszak bemutatásával.²⁰² A tervidőszak jelentős eseménye lesz a Kiscelli Múzeum épülete rekonstrukciójának befejezése és várostörténeti, képzőművészeti kiállításának megnyitása. Ugyancsak fontos esemény lesz a Bartók Béla Emlékház megnyitása 1981-ben, Bartók Béla születésének 100. évfordulója alkalmából, valamint a Szentpéteri József ötvösművész születésének 200. évfordulójára készített kiállítás. Ezekon kívül több kisebb tárlatot is rendeznek, mert a vezetés szándéka szerint „a VI. ötéves tervben meg kell valósítani, hogy a Múzeum kiállító térségei mindig teljes egészében kihasználtak legyenek. Ez alapvető feltétele a Múzeum folyamatos tudományos és közművelődési munkájának.” A tervidőszakban befejezésre kerül Óbuda és a budai várpalota régészeti feltárása, és több más kutatás is

befejeződik ill. megkezdődik. A várostörténeti gyűjtemények esetében „különös és koncentrált figyelmet kell fordítani Budapest felszabadítása utáni történetére, különösen az életmód- és politikatörténetre vonatkozó műtárgyak gyűjtésére.” A terv hangsúlyozta, hogy fontos feladat a tudományos feldolgozás és a Múzeum évkönyveinek folyamatos megjelenetése. A tervidőszak végére nyomdába kell kerülnie az óbudai régészeti kutatások feldolgozását tartalmazó monográfia első, római és középkori kötetének, valamint elkészül több középkori és újkori gyűjteményi katalógus. Irreálisan több monográfiát és tudományos fokozat megszerzését is tervezték. Szerepelt a tervben egy 1984-ben megrendezendő tudományos nemzetközi régészeti konferencia is, „A budapesti régészeti ásatások tudományos tapasztalata 1973-1984” címmel. Általában cél, hogy a tudományos munkában a viták az előző időszakhoz képest rendszeresebbek legyenek. Tervezték az egységes könyvtár kialakításának befejezését, a restaurálás terén pedig a kapacitás kihasználtságának és hatékonyságának fokozását. A közművelődési munka két fő iránya továbbra is az iskolai történelemoktatás segítése és a munkásművelődés, feladat a tevékenység továbbfejlesztése.²⁰³

Az ötéves tervből 1981-ben megvalósult a Bartók Béla Emlékház megnyitása. Erre március 18-án került sor, Király Andrásné, az MSZMP Budapesti Bizottságának titkára nyitotta meg. Az Emlékház feladata a letétként elhelyezett Bartók-hagyaték őrzése, bemutatása, időszak kiállítások és közművelődési programok rendezése volt. A többi kiállításból kiemelkedett a Szentpéteri József ötvösművész munkáiból rendezett tárlat. A kerületi helytörténeti gyűjtemények tevékenységének segítségét szolgálta a helyzetükről készült szakfelüyeleti felmérés. A munkatervben szerepelt, hogy kidolgozzák a várostörténeti kutatás koordinálásának koncepcióját, de megvalósulásáról dokumentumok nem szólnak.²⁰⁴

Október 30-án a főigazgató rendelkezése szerint tudományos konferenciát tartottak az elmúlt kilenc év óbudai ásatásainak eredményeiről. Erre a rendezvényre Horváth Miklóst feltehetőleg a szeptemberben megindult újabb felüyeleti vizsgálat, az eredmények felmutatásának kényszere indíthatta. Az összefoglaló beszámolót ő maga tartotta. A szakmai eredmények mellett ideológiai elemzés is elhangzott: „a régészek között idealista, szellemtörténeti nézetek

²⁰¹ BTM K1.486/1980. márc. 19., ápr. 11.

²⁰² Idézzük a főigazgatónak a tervezett kiállításához kapcsolódó politikai szándékát: „... azt javaslom, hogy ennek az időszaknak valóban csak a pozitív vonásait mutassuk be.” BTM A ltsz.: M. 233-82.

²⁰³ A BTM VI. ötéves terve (1981-1985). BTM A ltsz.: M. 233-82. A tervben nem, de koncepciójavaslatában szerepel egy

történeti tudományos konferencia megrendezése is, „Város a történelemben – történelem a városban” címmel, a várostörténetírás tudományos problémáinak megvitatására.

²⁰⁴ BTM A ltsz.: M. 228-82, M. 528-89. Az 1981-1987-ig terjedő időszak fontosabb eredményeit tartalmazza a beszámoló jelentések alapján; KABA, 1991.

61. kép. A „Szentpéteri József pesti ötvösművész” c. tárlat a Vármúzeumban. 1981.

nem érvényesülnek. ... A régészeink többsége törekszik a történelmi materializmus szemléletére ... Pozitívista nézetek azonban minden elvi kifejtés nélkül régészeink tudományos munkáiban még megnyilvánulnak.” Feladatként jelölte meg az ásatások monografikus feldolgozását, a „Budapest régészeti arculata” c. kiállítás megrendezését, vitában szembeállni az „ideológiai téren még érvényesülő pozitívista nézetekkel”, valamint erősíteni a régészek között „mind a tudományos, mind a közéleti kollektivitást.”²⁰⁵ Az ideológiai helyzettel a Múzeum beszámoló jelentésében is foglalkozott: „Múzeumunk egész tudományos apparátusa mentes volt alkotó értelmiségünk nagyon szűk körének ideológiai zűrzavarától. Megállapíthatjuk, hogy Múzeumunk régészei, muzeológusai között idealista, szellem-történelmi nézetek nem érvényesülnek sem elméleti, sem gyakorlati munkájában. Régészeink, muzeológusaink döntő többsége törekszik a történelmi materializmus szemléletére, aminek számos jelentős munka a bizonyága. Pozitívista nézetek azonban minden elvi kifejtés nélkül régészeink, muzeológu-

saink tudományos munkáiban még megnyilvánulnak.”²⁰⁶

Az újabb általános felüyeleti vizsgálat szeptember 1. - december 31-ig tartott. A vizsgáló bizottság tagjai voltak: Szentes Lászlóné, Györfi Lajosné és Marton Erika a Fővárosi Tanács részéről, a múzeumi területről Burger Alice, Szikossy Ferenc, Kiss László, Vajda Kornél, Lakatos András. A főigazgató a bizottság számára 19 oldalas összefoglaló tájékoztatót készített az 1977. és 1981. között végzett munkáról.²⁰⁷ A vizsgálatról készült jelentést nem ismerjük, de rendelkezésre áll a jelentés megtárgyalása céljából 1982. március 23-án tartott értekezlet 86 oldalas jegyzőkönyve, amely alapján megtudjuk a vizsgálat eredményét és feltételezhetjük a célját, a mögötte húzódó szándékot. Az értekezleten részt vettek: Selmeczi László, Mrávik László (Művelődésügyi Minisztérium osztályvezetői), Petrovai Lászlóné (MSZMP Budapesti Bizottságának munkatársa), Mezei Gyula (Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztályának vezetője), Venczel István (Mezei Gyula helyettese), Gál Iván és Mádi Gézáné (Fővárosi Tanács osztályvezetői), Kiss Lajos

²⁰⁵ BTM A ltsz.: M. 241-82.

²⁰⁶ BTM A ltsz.: M. 528-89.

²⁰⁷ BTM A ltsz.: M. 247-82.

(Fővárosi Tanács főelőadója), Baloghné Szöts Klára (Közalkalmazottak Szakszervezete Budapesti Bizottságának titkára), a BTM részéről a főigazgató és helyettese, a gazdasági igazgató, az osztályvezetők, a párt- és a szakszervezeti titkár. A tárgyalást Venczel István vezette. A hozzászólásokból kiderül, hogy mi szerepelt a jelentésben, amelyet Mezei Gyula hagyott jóvá, másrészt melyek voltak a bizottság megállapításai, javaslatai: a különböző éremgyűjtemények egyesítése, a szabadtéri romok gondozásának rendezése, a várostörténeti kutatás koordinálása, a kortárs képzőművészeti gyűjtemény ügyének rendezése, az ipartörténeti tárgyak gyűjtési körének megállapítása, a várbeli múzeumokkal való együttműködés erősítése, a munkahelyi légkör javítása. A Budapesti Pártbizottság küldöttje – nyilvánvalóan ismerve a vizsgálat hátterét, célját – igyekezett elsősorban a közművelődési tevékenység alapján a Múzeum munkáját magas színvonalúnak értékelve kiállni az intézmény vezetése mellett. A jelentés negatív kicsengése készíthette a Múzeum párttitkárát arra a megjegyzésre, hogy „el kellett volna mondani a főigazgató tíz éves érdemeit” is. A Tanács Művelődésügyi Főosztályának vezetője az eredményeket elismerve a kritika fogadására szólította fel a Múzeum vezetését. A szabadtéri romok és a raktárak anyagi vonatkozásának biztosítását tanácsi feladatnak tartotta. Egyik legvitatottabb kérdésnek tekintette a képzőművészeti gyűjtemény jelenlegi helyzetét, a gyűjtés további koncepcióját. Álláspontja szerint a kortárs művészettel kapcsolatos tevékenység nem muzeális jellegű, ezért ezt a jövőben a Múzeumtól leválasztandónak vélte. Közölte, hogy a fővárosi képtár számára akarták megszerezni a BTM régi Szentháromság utcai épületét, de nem sikerült. Véleménye szerint a várbeli múzeumok együttműködésének kialakítása most már az érintett intézmények feladata, mivel a tanácsi, a minisztériumi és a pártvezetés részéről (Szépvölgyi Zoltán, Pozsgay Imre, Méhes Lajos) megtörtént az erről szóló megállapodás aláírása. Hiányolta a végrehajtását. Horváth Miklós bírálta a jelentés gondatlan összeállítását, pontatlan, az intézményre nézve sértő megfogalmazásait, a valóságnak meg nem felelő kijelentéseit. Ilyen pl. a következő megállapítás: a régészeti kiállítás esetén jó lenne, „ha a BTM megkezdendően maga által kialakított izoláltságból való kilépés első kísérleteként új kiállítását szakmai tapasztalatokkal rendelkező intézményekkel, pl. a Magyar Nemzeti Múzeummal már a forgatókönyv megírásakor ...” egyeztetni. Továbbá a fluktuációval kapcsolatban az szerepel az anyagban, hogy a Múzeum nem tudta még ma sem kiheverni az elment muzeológusok távozását. Véleménye szerint ez sértő a helyükre került

dolgozókra nézve. A vezetés bírálata pedig tele van ellentmondásokkal, pontatlansággal. Javasolták, hogy a BTM fokozottabban kapcsolódjon be az országos múzeumi hálózatba, holott pl. a tárgykölcsonzések éppen azt bizonyítják, hogy benne van. A főigazgató hiányolta, hogy nem foglalkozik a jelentés az intézmény tudományos és ideológiai tevékenységével, holott véleménye szerint „rendkívül fontos és elsődleges kérdés a múzeum ideológiai munkájának a kérdése. Főleg abban a korszakban, amikor itt az ideológiai frontok nem egészen kedvezőek pártunk számára. És nem mindegy az, hogy a Budapesti Történeti Múzeumban a különböző ideológiai hatások a tudományos muzeológiai munkában hogyan érvényesülnek. Erről egy szó sincs ... a Budapesti Történeti Múzeumban a tudományos munkában, a muzeológiai munkában ideológiailag is igen komoly odafigyelés kell, hogy ne érvényesüljenek polgári nézetek, egységesen meg lehet állapítani, hogy ellenséges nézetet nem tapasztalni. Kispolgári nézetek azonban érvényesülnek, és minden esetben ilyenkor igenis a vezetés felvetette ezt a problémát, és megnevezte ezeket a kérdéseket. Erre vonatkozólag is meg kellett volna fogalmazni éppen a határozatot.” Hangsúlyozta a vizsgálat felelősségét. A Múzeum vezetőségének néhány tagja szerint indokolatlanul gyakran tart felügyeleti vizsgálatot a Fővárosi Tanács, és a jelentésben „aránytalanul érződik a Múzeum vezetésének személyzeti problematikájának az ügye”. A tárgyalás zárszavát Venczel István mondta el, de már a főigazgató távollétében, mivel közben rosszul lett és eltávozott. A főosztályvezető helyettes összefoglalóját meglepő mondattal kezdte, miszerint „a felügyeleti vizsgálat és a vizsgálati jegyzőkönyv alapvetően egyetértésre talált, ... az ellenvélemények nem voltak olyan horderejűek, amelyek az egésznek a lényegét érintették volna.” Fontosnak tartotta, hogy a Múzeum a várostörténeti kutatások koordinálására felkészüljön. A feltételek megteremtésével távlatokban jöjjön létre az egységes éremtár, a kortárs képzőművészeti gyűjtemény különválása, a műemlékromok helyzetének rendezése. Szükséges a gyűjtőkör egyeztetése a többi országos múzeummal, a várbeli intézményekkel pedig az együttműködés. A fluktuációval kapcsolatban megjegyezte, hogy az „nagyobb mértékű, mint amennyi egészséges lenne ... a sok váltás nehezítette az intézmény munkáját, ... jobb lett volna, ha kisebb számban kerül erre sor.” A főigazgatóra vonatkozóan megjegyezte, hogy egyetértve a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztályának vezetőjével, „hogy ha idővel sor kerül vezetőváltásra, nagyon körültekintően kell előkészíteni”. Bejelentette, hogy ennek érdekében még nem tettek lépéseket, mert a főigazgatóval még csak

a szándék elhatározásában jutottak „közös nevezőre”. Ezért tárgyalást még nem folytattak az utód személyére vonatkozóan.²⁰⁸

A felügyeleti vizsgálat jelentése tárgyalásának módja, a Fővárosi Tanács részéről elhangzottak megerősítik azt a feltételezést, hogy valószínűleg magát a vizsgálatot az 1980-as vizsgálat után egy évvel azért rendelte el a Tanács, hogy felsorakoztatva a sokasodó problémákat, mintegy kikényszerítse Horváth Miklós nyugdíjba vonulását. Ennek oka a főigazgató és a tanácsi vezetés közötti személyes kapcsolatok megromlásában keresendő, amelyhez az intézményen belül a diktatórikus vezetés következtében rosszabbodó légkör is hozzájárult. A vezetésen belüli személyi problémák következménye volt az általános főigazgatóhelyettes, Németh József távozása március folyamán az intézményből.

A felügyeleti vizsgálat javaslatainak megvalósítására hamarosan lépések történtek. Március végén a főigazgató jelentést küldött a Tanácshoz a fővárosi közművelődési intézményekkel és a várbeli múzeumokkal való együttműködésről a közművelődési munkában.²⁰⁹ Április elején a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztályának vezetőjét tájékoztatta arról, hogy az ELTE Régészeti Tanszékével és a MTA Régészeti Intézetével a régészeti kutatások terén közös tudományos feldolgozások, konzultációk, szakmai gyakorlatok formájában építi kapcsolatait a Múzeum.²¹⁰ Májusban pedig megküldte a Minisztériumba az új- és legújabbkori várostörténeti muzeológiai kutatások tervezetét, és kérte a felhatalmazást a koordinációs munkára. A Múzeumi Osztály június végén a tervezetet jóváhagyta és a megbízást megerősítette. Az ennek alapján készült tervezetet július 6-án küldte el a Minisztériumba.²¹¹

A további lépéseket azonban a főigazgató már nem tehetette meg: július 28-án váratlanul elhunyt. A Múzeum dolgozói emlékeztében – személyi hibái ellenére – olyan vezetőként maradt meg, aki gazdája volt az intézménynek, amelynek eredményes működését minden erejével igyekezett elősegíteni. Vezetői tevékenységét, a Múzeum elsősorban közművelődési szerepének erősítését, mintegy párt-megbízatásként, politikai feladatnak tekintette.

AZ INTÉZMÉNY MŰKÖDÉSE AZ 1980-AS ÉVEK KÖZEPÉN (1982-1987)

1982 szeptemberétől Székely György történész, akadémikust, az ELTE tanárát bízta meg a Fővárosi Tanács a BTM irányításával. A vezetési koncepcióban változás következett be: az új főigazgató legfőbb célja volt az intézmény tudományos tevékenységének erősítése. Ennek érdekében létrehozta neves kutatók részvételével a tudományos tanácsadó testületet, amelynek feladata elsősorban az új- és legújabbkori, valamint a képzőművészeti gyűjtő- és tudományos munka segítése volt. A Múzeum évkönyveit új szerkesztőbizottságra bízta. Kezdeményezte, hogy a régészek évi munkájukról tartsanak beszámolót az MTA régészeti albizottságai előtt. A decemberben rendezett tudományos ülészen több neves szakember vett részt, hozzászólásokkal segítve a további feladatok megoldását. A főigazgató első vezetői lépései közé tartozott a demokratizmus növelése is. Ezért támaszkodott a középszintű vezetőkre, a párt-, a szakszervezeti és a KISZ vezetésre. Az osztályvezetők nagyobb önállóságot kaptak osztályuk irányításában. Rendezette a személyzeti anyagot, és a személyzeti munka irányításával a régész főigazgatóhelyettest bízta meg.²¹²

Az 1983. évi munkaterv már az új vezetői koncepció szellemében készült el. A legfőbb feladatokat – az 1982. évi felügyeleti vizsgálat megállapításait figyelembe véve – a következőkben jelölte meg: a régészeti feltárások folytatása (Óbuda, Vár, stb.) és az előkerült anyag muzeológiai feldolgozása; a várostörténeti kutatások országos koordinációjának megszervezése; a Múzeum tudományos tevékenységének erősítése a kutatás fő irányainak meghatározásával; a Kiscelli Múzeum újbóli megnyitása; az intézmény szervezeti felépítésének ésszerű módosítása és káderfejlesztés; a vezetés színvonalának emelése és demokratizmusának további szélesítése. Feladatul tűzte ki megoldás keresését a raktári gyűjtemények zsúfoltságának enyhítésére és a középkori kőtárak „tarthatatlan helyzetének megváltoztatására”.²¹³ A munkaterv teljesítéséről készült beszámoló jelentés szerint minden munkatervi feladat megvalósult.²¹⁴

²⁰⁸ BTM A ltsz.: M. 247-82. Megjegyezzük, hogy a főigazgató által említett „kispolgári nézetek” érvényesülésének konkrét formáit nem ismerjük, példákat a főigazgató nem sorolt fel.

²⁰⁹ BTM KI. 333/1982. márc. 30.

²¹⁰ BTM KI. 375/1982. ápr. 6.

²¹¹ Emlékeztető „A várostörténeti muzeológiai kutatások koordi-

nációjának kérdése” címmel tartott értekezletről. 1983. okt. BTM KI. 1297/1983.

²¹² BTM KI. 11/1983. A Múzeum jelentős évvégi eseménye volt, hogy Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke az I. kerület meglátogatása során a BTM-t is megtekintette. 1982. dec. 6.

²¹³ BTM A ltsz.: M. 298-84.

²¹⁴ A BTM 1983. évi beszámoló jelentése. KÖI A.

Az év első felében került sor a Múzeum szervezeti felépítésének módosítására, egyszerűsítésére. A főigazgató az 1977-es rendelet szerint nevezett „főosztályokat” „osztályokra” változtatta, mivel a BTM-ben a főosztályoknak nincsenek osztályaik. Az Ős- és Ókortörténeti Főosztály régészettel (ős-, római és népvándorláskor) foglalkozik, ezért a „Régészeti Osztály” elnevezés jobban fedi a tevékenységi körét. A Régészeti és a Középkori Osztályokhoz tartozik a Restaurátor Csoport, amelyet tudományos kutató irányít. A BTM szervezeti felépítése a következő lett: Régészeti Osztály, Középkori Osztály, Új- és Legújabbkori Osztály, Képzőművészeti Osztály, Közművelődési Osztály (a Bartók Béla Emlékházzal), Régészeti Adattár, Könyvtár, Gazdasági Igazgatóság (Pénzügyi és Üzemeltetési Osztályokkal). A kiállítóhelyek továbbra is a korszak szerint megfelelő osztályokhoz tartoztak. A főigazgató – munkájának segítése céljából – tudományos testületet hozott létre.²¹⁵ A Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya egyetértett a szervezeti módosítással, amelyet véleménye szerint további feladat- és munkaköri átcsoportosításoknak, profiltisztításnak kellene követnie.²¹⁶ A következő években történtek is lépések a létszám-aránytalanságok megszüntetésére, a jobb munkaerő-gazdálkodásra. A Középkori Osztály szakmai munkáját segítette elő két középkorral foglalkozó történész alkalmazása. Az intézmény vezetésében, valamint az új- és legújabbkori kutatások színvonalának emelésében jelentett előrelépést az új általános főigazgatóhelyettes, Bánkúti Imre (a Magyar Nemzeti Múzeum osztályvezetője) kinevezése.

Az új főigazgatóhelyettesnek nagy szerepe volt a várostörténeti kutatás országos koordinálásában. Első lépésként öt budapesti és megyei múzeum-vezető képviselővel tárgyalta meg a várostörténeti kutatás kérdéseit. A terveket, kutatási témákat Bánkúti Imre ismertette, majd javasolta, hogy a BTM és a Magyar Nemzeti Múzeum a gyakorlatban is kapcsolódjon be a legújabbkori városi életmódkutatásba. A résztvevők elfogadták a javaslatokat, de felvetették, hogy a koordinációt a középkori kutatásra is ki kellene terjeszteni. Létrehoztak egy témaösszehangoló bizottságot. A tárgyaláson hozott határozatnak megfelelően a terveket Bánkúti Imre ismertette a történész muzeológusok 1983 novemberében Békéscsabán rendezett szakmai továbbképzésén. Ezzel megtörtént az első lépés a várostörténeti kutatások összehangolásában.²¹⁷ Mivel a fővárosban az új- és legújabbkori várostörténeti

kutatás fontos bázisai a kerületi helytörténeti gyűjtemények, a helyzetük felmérésére általános szakfelügyeleti vizsgálatot tartottak. A vizsgálat pozitív képet adott a gyűjteményekről.²¹⁸ Vezetőik számára december folyamán a BTM-ben tanácskozást rendeztek, amelyen Székely György főigazgató a gyűjtemények színvonalát „kielégítőnek, a további intenzív szakmai fejlődés és a szakosodás alapjaként” értékelte. A szakfelügyelő, Gerelyes Ede szerint „a várostörténet olyan tárgyi bázisává kell válniok a már meglévő gyűjteményeknek, amelyek kerületük anyagaival jól egészítik ki a központi gyűjteményeket.”²¹⁹ A következő években szakmai továbbképzést és tanácskozásokat tartottak számukra.²²⁰

Az 1983. év kiemelkedő eseménye volt a Kiscelli Múzeum megnyitása. Az évekig tartó rekonstrukciós munkák eredményeként a gyűjtemények és a dolgozók számára is megfelelő körülmények alakultak ki. Az október 21-én megnyíló kiállítások elsősorban a képzőművészeti gyűjtemények anyagát mutatták be, „Pest-Buda művészeti emlékei, 18-19. sz.” és „Budapest művészete, 19-20. sz.” címmel. A készülő várostörténeti tárlatból csak az „Arany oroszlán patika” és a „Fővárosi nyomdák a 18-19. században” c. kisebb kiállítást nyitották meg. A kiállításokat Németh Lajos, az ELTE tanszékvezető tanára nyitotta meg. November 2-án a Kiscelli Múzeumot meglátogatta Szépvölgyi Zoltán, a Fővárosi Tanács elnöke, helyettese Farkasinszky Lajos és Maróthy László, a Budapesti Pártbizottság első titkára. Javasolták, hogy az eddigi tervek, elképzelések felhasználásával a BTM dolgozzon ki az egész épületegyüttes és környéke hasznosítását

62. kép. A felújított Kiscelli Múzeum megnyitása. Megnyitotta: Németh Lajos, az ELTE tanszékvezető egyetemi tanára. 1983.

²¹⁵ BTM A ltsz.: M. 542-89.

²¹⁶ BTM KI. 1210/1983. szept. 19.

²¹⁷ BTM KI. 1297/1983. okt. 12.

²¹⁸ BTM KI. 1104/1983. aug. 25.

²¹⁹ BTM KI. 1104/1983. aug. 23., 180/1984. jan. 12.

²²⁰ L. a BTM éves beszámoló jelentéseit.

63. kép. A Kiscelli Múzeum egyik kiállítási terme. 1983.

magában foglaló fejlesztési tervet, amely figyelembe veszi a megnövekedett szabad időt.²²¹ Egyszerű múzeumfejlesztés helyett inkább művelődési és pihenő-szórakoztató centrum kialakítása kell legyen a cél. A tervet megvalósítása a rendelkezésre álló lehetőségek szerint jól ütemezhető, szakaszolható legyen. A BTM vezetősége elhatározta, hogy a hasznosítási tervet 1984-ben elkészíti.²²²

Az 1984. évi munka tervezéséhez a Művelődésügyi Minisztérium és a Fővárosi Tanács is szempontokat adott. A Minisztérium Múzeumi Osztálya a szakterületnek javasolta, hogy 1984-ben kapjon hangsúlyt a belső feldolgozó és nyilvántartó munka, felülvizsgálat, történjenek intézkedések a műtárgyvédelem és a biztonság terén,²²³ továbbá meg kell kezdeni a felkészülést a felszabadulás 40. évfordulójával kapcsolatos feladatokra. Túl a VI. öt éves tervidőszak felén, számba kell venni a még teljesítendő feladatokat, s a legfontosabbakra, a ténylegesen megvalósíthatókra kell az erőket összpontosítani.²²⁴ A Fővárosi Tanács az általános felügyeleti vizsgálat javaslatainak megvalósítása mellett fontosnak tartotta az újból megnyílt Kiscelli Múzeum közművelődési tevékenységének elindítását és a Buda visszafoglalása 300. évfordulójára tervezett kiállítás előkészítését.²²⁵

Az elvégzett munka eredményei közül kiemelkedett az Óbudán, az Árpád híd csomópont kialakításához kapcsolódó, 12 éve folyó régészeti kutatások és rekonstrukciók, konzerváló tevékenység befejezése. Augusztus 20.-án a Flórián téri alul-

járóban megnyílt az „Aquincumi legiós tábor és óbudai középkori ásatások” c. kiállítás, majd november 5-én az Aquincumi Fürdő Múzeum, a Thermac maiores. Az utóbbi Kádár János látogatásával nyílt meg.

Gazdag kiállítási programja mellett a kedvezőtlen földrajzi helyzete, a személyi és tárgyi hiányosságok miatt nem kis feladatot jelentett a Kiscelli Múzeum ismételt köztudatba hozatala, a látogatottság növelése, közművelődési tevékenységének kialakítása. A helyzet fokozatosan javult, ezt jelezte a következő évtől indított hangversenysorozat sikere.

Előrelépés történt a várostörténeti kutatások koordinálása terén is. Megkezdtek országosan a várostörténeti gyűjtemények felmérését, előkészületeket tettek a gyűjtemények állagjegyzékének kiadásához. Intézményen belül folytatták az előző évben megállapított területek kutatását ill. gyűjtését: városi topográfia, városi infrastruktúra kiépülése 1850. év 1914. között, városi életmód változása 1890-től napjainkig. A történész muzeológusok szakmai továbbképzésébe beiktatták a várostörténeti muzeológiai kutatások témáit. Ez a munka a következő években is folyt, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum bekapcsolódásával.²²⁶

Az intézmény tevékenységét az I. kerületi Tanács VB szeptemberi ülésén megvitatta. Elfogadta a tájékoztatást, és elismerését fejezte ki a Múzeum „magas színvonalú közművelődési tevékenységéért”. Az elismerést megelőzően azonban sajnálatos esemény bolygatta meg a Múzeum életét: a könyvtár metszeteket tartalmazó anyagában – akkori becslés szerint – kb. 300.000 Ft értékű lopás történt, nem számítva a megsemmisített könyvek értékének csökkenését. Az elkövető könyvtárost elbocsájtották.²²⁷

Az 1985-ös esztendő fő feladata kiállítások rendezése volt a főváros felszabadulása 40. évfordulójára. Januárban a Fővárosi Tanács programja, a „Budapesti Hetek” keretében Moszkvában kellett megrendezni a „Budapest 1945 - 1985” c. kiállítást, februárban pedig a Vármúzeumban nyílt meg a „Budapest négy évtizede, 1945-1985” c. tárlat. A közművelődési tevékenységben is kiemelt feladat volt az utóbbi kiál-

²²¹ A szabad szombatok általános bevezetése miatt 1982-től megnőtt a múzeumokban, így a BTM-ben is a szabadidős gyermekfoglalkozások, majd a családi programok száma. 1983-ban indult a nagysikerű „Hajdanában-danában” című történelmi játékműhely.

²²² BTM KI. 1472/1983.

²²³ Az utóbbi szempontokra okot adott a Szépművészeti Múzeumból nagy értékű festmények ellopása 1983. nov. 5-én.

²²⁴ BTM KI. 1454/1983. nov. 21.

²²⁵ BTM KI. 1454/1983. nov. 10.

²²⁶ Erről az éves beszámoló jelentésekben olvashatunk.

²²⁷ A biztonság kérdéséhez említjük meg, hogy központi műtárgyvédelmi utasításra a palotai földszinti kiállítási termekben megkezdődött a riasztó berendezés felszerelése. A Múzeum 1984. évi tevékenységéhez I.: A BTM 1984. évi munkaterve. BTM A ltsz.: M. 349-85.; A BTM 1984. évi beszámoló jelentése. KÖI A.

64. kép. Képzőművészeti kiállítás a Kiscelli Múzeumban. 1983.

lítás hasznosítása: vetélkedőket rendeztek a szakmunkástanulók és a szocialista brigádok számára, továbbá a Hadtörténeti Múzeummal közösen, a Néphadsereg alakulatainak közreműködésével, megrendezték a „Dicsőség a Hősöknek” c. helyismereti mozgalmat és játékot. A vetélkedők felélénkítették a Múzeum kapcsolatát a szocialista brigádokkal, annyira, hogy megállapítást nyert: „a vállalatokkal való együttműködés legeredményesebb formája az évfordulók alkalmából rendezett vetélkedők sokasága, amely tömegeket képes megmozgatni. A brigádok évközi múzeumlátogatása nehezen szervezhető, s lassan sorvadnak az eddig kialakított kapcsolatok. A brigádszerződéses formájának, tartalmának újítását tervezzük.”²²⁸

A másik nagy, szintén évfordulós kiállítást „350 éves a Tudományegyetem, 1635-1985” címmel rendezte meg a Múzeum. Ezen kívül még több kisebb tárlat terhelte az intézményt. A Bartók Béla Emlékház kiállításával, rendezvényeivel viszont egyre kevesebb gondot jelentett a BTM vezetésének.

²²⁸ BTM A ltsz.: M. 437-87. Ezt az újító szándékot tükrözi a Kiscelli Múzeumnak a Szikra Lapnyomda „Lendület” szocialista brigádjával 1987-ben kötött szerződése is. Ebben a brigád vállalta a kiscelli és a palotai kiállításokon lévő nyomdagépek évi egyszeri karbantartását, a Múzeum pedig azt, hogy a brigádot minden kiállítására meghívja, és szakmai vezetést tart számára. BTM KI. 545/1987. márc. 16.

Ugyanis a Fővárosi Tanács döntése alapján 1984. augusztus 1-től önálló osztályvezető irányításával működött, részben önálló költségvetési szervként. 1987. július 1-től vezetője igazgatói kinevezést kapott.²²⁹

A Múzeum ásatási tevékenységében 1985-től változás következett be. Mivel 1984-ben az óbudai ásatások zöme befejeződött és a jövőben csak kisebb részletkutatásokat terveztek, lehetőség nyílt más, fontos tudományos problémát eldöntő feltárásokra. Ezt segítette az 1984-ben megszervezett saját ásató munkásbrigád, amellyel több feladatot és gazdaságosabban tudtak ellátni. Téli időszakban kőtárrendezéssel foglalkoztak. Különösen a középkori kőtárakban elvégzendő munka volt a körülmények miatt szinte megoldhatatlan. A Múzeum vezetése kísérletet tett egy új, korszerű kőtár megvalósítására. Erre a vár nyugati fala által határolt, ún. „Török kert” területét jelölték ki. A vázlatterv elkészítésére a Műszaki Egyetem Középkori Építészeti Tanszéke kapott megbízást. A beruházás a VII. ötéves terv folyamán valósult volna meg, 122 millió forint költséggel. A főigazgató a kőtár helyzetéről készült jelentést és a tervet az ősz folyamán felterjesztette a Fővárosi Tanácshoz.²³⁰ 1986 januárjában, a VI. ötéves terv teljesítéséről készült beszámolóban a főigazgató nem optimistán írt a kilátásokról: „A kőtár helyzete nem javult, bár az új raktár tervét minden illetékeshez megküldtük, megkísérelve legalább az elvi továbblépést, de úgy tűnik, helyzetünk a következő tervidőszakban sem változik

65. kép. Az óbudai régészeti kutatások során feltárt római katonai tábor maradványainak bemutatása a III., Flórián téren. 1984.

²²⁹ 1988-ban az új főigazgató, Selmeczi László a BTM szervezeti korszerűsítésével kapcsolatban javasolta a Bartók Béla Emlékház leválasztását a Múzeumtól és önálló intézményként való működtetését. (Ez 1989-ben valósult meg.) BTM A ltsz.: M. 659-92, M. 642-91.

²³⁰ BTM KI. 1045/1985., 1473/1985.

66. kép. A római katonai tábor ún. centurio házának maradványai a III., Flórián téren. 1984.

lényegesen.”²³¹ 1986 februárjában lépéseket tett tárgyalásra az illetékesek részvételével, elsősorban a pénzforrás felderítésére, majd 1987 júniusában a Fővárosi Tanács új elnökéhez, Iványi Pálhoz küldött egy hat oldalas felterjesztést a BTM régészeti gyűjteményeinek és középkori kőtárának helyzetéről. Ebben ismertette a római kori és a várí ásátások eredményei mellett a római kori gyűjtemények tárolási nehézségeit, az Aquincumi Múzeum fejlesztésének elkészült tervét, amely a Régészeti Osztály raktári gondjait is megoldaná, majd leírta a 16 helyen tárolt középkori kögyűjtemény pusztulással fenyegető helyzetét. A „Török kert”-be tervezett többszintes, kb. 825 m² alapterületű kőtár megoldaná a tárolást, restaurálást és a kutatási, oktatási feladatokat is. Kérte a Fővárosi Tanács elnökét, hogy a Tanács biztosítsa a Vár további kutatásához szükséges pénzügyi fedezetet és támogassa a kőtár megvalósítását, e „régóta vajúdo súlyos problémáink megoldását.”²³² Ismeretes, a szép terv pénz hiányában terv maradt. A régészeti raktárak és kőtárak tarthatatlan helyzete a következő évek munkaterveiben és jelentéseiben is szerepel.

Az 1985-ös évvel lezárult a VI. ötéves terv-időszak. A terv még az előző főigazgató idején készült, a teljesítés az új vezetőre várt. Megállapította, hogy a VI. ötéves terv célkitűzéseinek nagy részét a Múzeum megvalósította, a lemaradásokat külső körülmények okozták, e munkák helyett más, tervben felüli feladatokat végeztek el. A tervezett nagyobb munkákból a következők nem teljesültek: „Budapest régészeti arculata” c. nagy régészeti kiállítás és a hozzákapcsolódó nemzetközi konferencia – az ásátások elhúzódása és más kiállítások miatt; a palota II. emeleti régészeti kiállításának lebontása és helyén az 1945 utáni korszakot bemutató tárlat

megrendezése – az utóbbi elhalasztása miatt; az óbudai ásátások eredményeinek monografikus feldolgozása – az ásátások elhúzódása miatt; több gyűjteményi katalógus és egyéb monografikus feldolgozás – más feladatok vagy a körülmények megváltozása miatt; az óbudai és a budavári ásátások befejezése sem történt meg – a munkák elhúzódása miatt. A főigazgató megállapítása szerint fontos eredmény az intézmény vezetésének harmonikus együttműködése a párt- és szakszervezettel, valamint a megváltozott, jó légkör.²³³

A VII. ötéves terv (1986-1990) régészeti feladata volt a szükséges leletmentések elvégzése, kiemelt feladata pedig a felgyűlt óbudai leletanyag restaurálása, nyilvántartásba vétele és monografikus feldolgozása. Az ellehetlenülült raktári helyzet napirenden tartását célozta, hogy az új római kori ásátási anyag elhelyezésére tervbe vették raktárak építését az Aquincumi Múzeum területén. Az új középkori kőtár létesítésére irányuló szervezés folytatását is tervezték. Fontos feladat volt a Buda 1686-os viszszafooglalásának 300. évfordulójával és az 1987. évi Zsigmond-évfordulókkal (trónralépésének 600., halálának 550. évfordulója) kapcsolatos kiállítások és az utóbbihoz még tudományos konferencia megrendezése, a „Budapest történetének okleveles emlékei” c. sorozat Zsigmond korához kapcsolódó harmadik kötetének megjelentetése. Az Új- és Legújabbkori Osztály feladata továbbra is a városfejlődés dokumentálása, az életmód változását tükröző tárgyi anyagok gyűjtése, a szükséges gyűjteményi profiltisztítás, a tárgyi anyagok feldolgozása, katalógusok készítése, a felszabadulási emlékkiállítás, az 1838-as árvíz eseményeit bemutató tárlat, valamint a

67. kép. „Ecc, pecc, bejöhesz...” címmel megnyílik az első játéktörténeti kiállítás a Kiscelli Múzeumban. Megnyitotta Székely György főigazgató és Granasztói Szilvia művészettörténész. 1985.

²³¹ BTM A ltsz.: M. 439-87.

²³² BTM KI. 352/1986., 938/1987. Az 1985. évi tevékenységre I.: A BTM 1985. évi munkaterve. BTM A ltsz.: M. 400-86; A

BTM 1985. évi beszámoló jelentése. BTM A ltsz.: M. 437-87.

²³³ BTM A ltsz.: M. 439-87.

„Budapest két évezrede” c. kiállítás folytatásának megrendezése. Kiemelt feladat a városfejlődés és az életmód kutatása. Szerepelt a tervben a kiscelli kastélyhoz tartozó templom rekonstrukciós tervének elkészítése is. Az intézmény 100 éves fennállására (1887) és az első aquincumi kiállítás szintén 100 éves (1888) megnyitására emlékező tárlatokat is terveztek. (Az előbbi a megrendezett nagy kiállítások költségei miatt nem valósult meg, az utóbbira 1989-ben került sor.) A kiállítások gazdaságosabb kivitelezése érdekében – évek óta napirenden lévő – rendező csoport létrehozása áthúzódó feladatként fogalmazódott meg. Folyamatos teendő a várostörténeti kutatások koordinálása és a kerületi helytörténeti gyűjtemények szakfelügyelete. Az ötéves terv időszakára tervezték e gyűjtemények bemutatkozó kiállítását a BTM-ben. Új feladatként határozták meg a Múzeum várostörténeti munkáját a társadalom oldaláról támogató múzeumbaráti kör megszervezését. Szerepelt a tervben további együttműködés a fővárosi tudományos és közművelődési intézményekkel, valamint a Várban lévő közgyűjteményekkel. Ugyancsak szerepelt a nemzetközi kapcsolatok ápolása, elsősorban a szocialista fővárosok múzeumaival.²³⁴

A VII. ötéves terv első esztendejének munkatervéhez a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya ajánlotta a rekonstrukciók, korszerűsítések, a restaurátor kapacitás és színvonal, valamint a biztonság növelésének előtérbe állítását, a védettségek felülvizsgálatát, és központi feladatként jelölte meg a belső nyilvántartó, revíziós munkát. Szorgalmazta az intézmények közötti szorosabb együttműködést. A Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya által megadott szempontok között ezeken túl szerepelt még a Buda visszafoglalásának 300. évfordulójára rendezendő kiállítás, a kiállításrendező csoport létrehozása, a régészet és a történeti kutatások arányának további javítása.²³⁵

Az 1986-os esztendő kiemelkedő eseménye volt a „Buda visszavívása 1686” c. kiállítás megrendezése. A tárlatot május 23-án Mezei Gyula, a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztályának vezetője, a Budavári Emlékbizottság tagja nyitotta meg.²³⁶ Az intézmény Közművelődési Osztályának kiemelt feladata volt a kiállításához kapcsolódó programok megszervezése: vetélkedők, hangversenyek, előadások, játékműhely, múzeumi történelemórák.

A nemzetközi kapcsolatok építésének jelentős eredménye volt a „Neue Ausgrabungen und Funde in Aquincum” c. római kori régészeti kiállítás megrendezése a Német Szövetségi Köztársaság három váro-

68. kép.
A „Buda visszavívása 1686” c. kiállítás a Vár-múzeumban, 1986.

²³⁴ A BTM VII. ötéves terve (1986-1990), BTM A ltsz.: M. 440-87.

²³⁵ BTM KI. 150/1986. jan. 2., 1985. dec. A múzeumi területi távlati fejlesztési terveit az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága megtárgyalta, és ajánlotta a múzeumi normatívák

kidolgozását.

²³⁶ Az évforduló alkalmából a Budavári Emlékbizottság szeptember 1. és 4. között tudományos ülészakot rendezett a MTA kongresszusi termében.

69. kép. A budapesti kerületi helytörténeti gyűjteményeknek „A város peremén” c. második bemutatkozó kiállítása a Vármúzeumban. 1987.

sában: Krefeldben, Freiburgban és Münsterben. A szakemberek és a látogató közönség körében is sikert arató tárlat az elmúlt másfél évtized ásatási eredményeit mutatta be 788 tárgy szerepeltetésével. A Fővárosi Tanács kulturális programja keretében rendezte meg a Kiscelli Múzeum Szófiában a „Budapest köszönti Szófiát” c. kiállítást, amelyen jelentős várostörténeti és képzőművészeti anyagot mutatott be.

A gazdag kiállítási program egyre sürgetővé tette a saját kivitelező részleg megszervezését. Pénzügyi ok miatt ez évben csak a csoport vezetőjének a kijelölésére kerülhetett sor. Hogy mennyire lassan tudott ez az ügy – pedig még a Fővárosi Tanács is szorgalmazta²³⁷ – előrehaladni, jól mutatja, hogy még 1988-ban a következő főigazgató is a csoport létrehozását tervezte.²³⁸ Ugyancsak nehezítette a Múzeum munkáját a házi nyomda leállása a szakember eltávozása miatt. Kiderült, hogy további üzemeltetése nem gazdaságos, ezért megszüntetése szükségessé vált.

Az ötéves terv közművelődési programjának megfelelően megkezdődött a Múzeum Baráti Körének szervezése. Már 1985-ben, a Tabáni Baráti Körre támaszkodva tettek kísérletet erre, de sikertelenül. Az 1986-os tervben más koncepcióval gondolták a Kör megalakítását. Úgy tervezték, hogy „magját a főváros múltjáért és jelenéért felelősséget vállaló szervezetek, társadalmi és tömegszervezetek, intézmények személyiségei alkotnák: pl. a »Budapest« folyóirat, BUVÁTI, Városszépítő Egyesület, TIT Üzemtörténeti és Helyismereti Bizottsága,

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye, Levéltár, sajtó stb. felkért munkatársai. A Körnek tagjai lehetnének gyűjtők, helytörténettel foglalkozók és laikusok egyaránt.” Feladata a Múzeum helytörténeti munkájának anyagi és szakmai támogatása. A Kör megszervezése azonban ilyen módon nem sikerült, és egyre inkább a Tájak-Korok-Múzeumok mozgalomnak a BTM-hez kapcsolódó klubja tűnt lehetőségnek, hogy múzeumbaráti körre alakul. Ez 1987-ben valósult meg. Csakhogy ez a Múzeumbaráti Kör más koncepció szerint működött: élt a Múzeum adta közművelődési lehetőséggel, de az intézmény szélesebb társadalmi támogatását nem tudta biztosítani. Ma is lényegében így működik a Múzeumbaráti Kör: tagjai számára kirándulásokat, műemlék látogatásokat, klubnapokat szervez az intézmény, és lehetővé teszi a kiállítások megtekintését. (1990-től az Aquincumi Múzeum mellett is működik egy baráti kör.)²³⁹

Az 1987-es esztendő is nehéznek ígérkezett. Annál is inkább, mivel az intézmény működését alapvetően befolyásoló kérdésekben a Fővárosi Tanács a Múzeum vezetője nélkül döntött. A főigazgató ezt annyira nehezítette, hogy az 1986. évi tevékenységről szóló jelentésben rögzítette: „1986 decemberében a Fővárosi Tanács a szokásos költségvetési előkészítőt a főigazgatóval nem tartotta meg, ... a főigazgató bevonása nélkül tárgyalások folytak a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztályának művészeti osztálya és a Bartók Emlékház vezetője közt a létesítmény elszakításáról a BTM-től. Ezt a – művészeti életet patronáló – művelődési miniszterhelyettesig vitték fel.”²⁴⁰ A Fővárosi Tanács ennek ellenére kijelölte a Múzeum számára az általa fontosnak tartott feladatokat az 1987. évre: kiemelten fontos a „Zsigmond és kora a művészetben” c. és a kerületi helytörténeti gyűjtemények anyagából „A város peremén” c. kiállítás, további feladat az 1838-as pesti árvíz 150. évfordulójára tervezett tárlat előkészítése, a kiállításrendező csoport tevékenységének beindítása, valamint a VII. ötéves terv 1987. évre eső feladatainak elvégzése. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya által megadott szempontok szerint a tervekészítésnél elsősorban kapjon egyensúlyt a nyilvántartás és revízió, valamint a tudományos feldolgozás aránya. A közművelődési munkában a mennyiség helyett a minőség kapjon nagyobb teret, a kiállításokat egészítse ki egyéb közművelődési forma.²⁴¹

²³⁷ A Fővárosi Tanács szempontjai az 1986. majd az 1987. évi munkaterv elkészítéséhez: BTM KI. 150/1986. jan. 2., 1672/1986. dec. 10.

²³⁸ BTM A ltsz.: M. 659-92. Végülis 1989-ben sikerült hat fővel felállítani a kiállításrendező osztályt. BTM A ltsz.: M. 642-91.

²³⁹ BTM A ltsz.: M. 438-87, M. 916-99; A BTM 1986. évi beszámoló jelentése. KÖI A.

²⁴⁰ A BTM 1986. évi beszámoló jelentése. KÖI A.

²⁴¹ BTM KI. 1672/1986. dec. 10.

Az ásatási, gyűjtési tevékenység mellett kiemelt teljesítmény volt a „Zsigmond és kora a művészetben, 1387-1437” c. kiállítás megrendezése. A tárlatot május 29-én Dercsényi Dezső, a művészettörténeti tudományok doktora nyitotta meg. A kiállítás sikerét a hazai és a nemzetközi kedvező szakmai visszhang mellett az is bizonyította, hogy mintegy öt hónap alatt 122.000 látogatója volt. A bemutatott anyaghoz számos nyugati ország (Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Franciaország, Svájc) kölcsönzött műtárgyakat. Meglepő volt, hogy a szocialista országok – a Német Demokratikus Köztársaság kivételével – elzárkóztak ettől. A tárlathoz „Zsigmond király és császár” címmel három napos nemzetközi tudományos konferencia kapcsolódott, amelyet a BTM a MTA Történettudományi Intézetével és Művészettörténeti Kutató Csoportjával közösen szervezett. A külföldi résztvevők szinte teljes egészében a nyugati országok kutatói voltak. A kiállítás nyitására elkészült Kumorovitz L. Bernát összeállításában a „Budapest történetének okleveles emlékei III. (1382-1439)” kötet.²⁴² A tárlathoz széles közművelődési programot állítottak össze. Jelentős sikert ért el a kerületi helytörténeti gyűjtemények anyagából rendezett „A város peremén” c. kiállítás is. A tárlatot december 4-én Iványi Pál, a Fővárosi Tanács elnöke nyitotta meg. Ez egyúttal a IV. Budapesti Honismereti Konferencia nyitó eseménye is volt. Ugyancsak sikerrel folytatódott a római kori emlékműanyagot bemutató „Neue Ausgrabungen und Funde in Aquincum” c. vándorkiállítás szereplése a Német Szövetségi Köztársaságban (Kempten) és Ausztriában (Schallaburg, Klagenfurt). A bécsi városházán tartott „Nyitott kapu” c. program keretében rendezett kiállításnak és tanácskozásnak a BTM is résztvevője volt. A Kiscelli Múzeumban pedig „A faenzai kerámia 600 éve” c. olasz vendégtárlatot mutatták be.

A külföldön rendezett és az itthon készült, de külföldi kapcsolatokat is igénybe vevő, valamint a fogadott kiállítások nagyban hozzájárultak a Múzeum nemzetközi tevékenységének szélesítéséhez. Míg a korábbi években többnyire a Fővárosi Tanács kulturális programja keretében és elsősorban a szocialista országok fővárosaiban került sor Budapest történetének és művészetének bemutatására és vendégkiállítások itthoni fogadására, az utóbbi években erősödött a Múzeum saját nemzetközi kapcsolataira építő kiállításrendezői tevékenysége. Hiányzott viszont a tudományos kapcsolat a különböző, de leginkább a szomszédos országok fővárosainak várostörténeti múzeumaival. Ezen a helyzeten kívánt változtatni a főigazgató a varsói várostörténeti mú-

zeummal való kapcsolat felvételével. Az együttműködés kialakítására a tárgyalásokat 1986-ban és 1987-ben Bánkúti Imre főigazgatóhelyettes folytatta. Székely György a BTM tudományos tevékenysége színvonalának emeléséhez fontosnak tartotta a nemzetközi kapcsolatok ilyen irányú erősítését.²⁴³

Miközben további külföldi intézményekkel kezdett alakulni az együttműködés, a főigazgató váratlanul, július 30-án megvált a Múzeumtól, visszatért az egyetemi katedrára, az ELTE-re. Székely György főigazgatói tevékenységének fontos eredménye a BTM tudományos szerepének erősödése. Mint vezető, kitartóan szorgalmazta a tudományos fokozatra megérett disszertációk elkészítését. Több idősebb kutató ennek köszönheti előrelépését a tudományos pályán.

Székely György távozása után, az új főigazgató kinevezéséig, a főigazgatóhelyetteset bízták meg az intézmény irányításával. Bánkúti Imre – nyugállományba vonulásáig (1988) – arra törekedett, hogy a folyamatos működés biztosítva legyen, a tudományos munkában és a várostörténeti kutatás koordinálásában elért eredmények megőrződjenek.

²⁴² A munka „Mutató” kötete 1988-ban jelent meg.

²⁴³ BTM A ltsz.: M. 529-89; BTM KI. 333/1988. febr. 15.

V. A POLITIKAI VÁLTOZÁS IDEJÉN, A RENDSZERVÁLTÁS ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN, 1988-TÓL AZ EZREDFORDULÓIG

1988. január 1-től a Fővárosi Tanács Selmeczi László régészt, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztályának vezetőjét nevezte ki a BTM élére. Az új főigazgató feladata volt a következő évek célkitűzéseinek meghatározása az egész múzeumi területre vonatkozó – még az ő közreműködésével készült – minisztériumi távlati fejlesztési koncepció figyelembevételével. A koncepciót jóváhagyta az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága, valamint az Országgyűlés Kulturális Bizottsága. A Minisztérium Közgyűjteményi Főosztálya az 1988. évi munkatervében leszögezte: „Az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága állásfoglalása alapján folytatjuk a múzeumügy távlati fejlesztési koncepciójának megvalósítását.”¹

Az 1988. évi munkatervet e távlati fejlesztési elgondolás, a Múzeum VII. ötéves terve és a felettes tanácsi hatóság javaslata alapján készítette el az intézmény vezetése. A főigazgató a tudományos programok megvalósításának segítésére tudományos tanácsot alakított, az előző főigazgató, Székely György vezetésével. (Ennek elődje a Székely György által életre hívott tudományos testület volt.) A Régészeti és a Középkori Osztályok mellé egy-egy „főigazgatói szaktanácsadót” állított, akik az ELTE oktatói voltak. Jelezte ezzel, hogy a régészeti tevékenységben szorosra kívánja fűzni a kapcsolatot az egyetem Régészeti Tanszékével. A gellérthegyi kelta település feltárását közös munkaként tervezték, együttműködve a Tanszékkel kapcsolatban álló francia kutatókkal.

A főváros különböző részein folyó leletmentések a beruházásoktól függően zajlottak. Közülük kiemelendők az M0-s autópálya építéséhez kapcsolódó, az előző esztendőben indult, s ma is tartó kutatások. A Vár és Aquincum területén folyamatosan végeztek ásásokat. Az újkori várostörténeti és képzőművészeti gyűjtemények gyarapítása az eddigi gyakorlat szerint történt.

A gyűjtemények helyzetének vizsgálatakor szembesült az új főigazgató a Múzeum legnagyobb problémájával, a tarthatatlan raktári körülményekkel. Az éves beszámoló jelentésben megállapította: „Az intézmény vezetésére szinte megoldhatatlan terhet ró a műtárgyraktárak zsúfoltsága, szétszór-

sága (nagyobb részük bérlet) és a műtárgyvédelem legelőkelőbb követelményeinek sem megfelelő paraméterek.” Felmérést készített a felhalmozódott, leltározatlan régészeti leletanyagról, s feladatként tűzte ki valamennyi gyűjteményben a revízió megkezdését is. A helyzetet súlyosbította, hogy a Károlyi-palotában levő Petőfi Irodalmi Múzeum rekonstrukciós munkálatai miatt az ősi- és római kori gyűjteményeket átmeneti raktárakba kellett költöztetni. A középkori kőtár helyzetével kapcsolatban Selmeczi László év végén megállapította, hogy „az üzemeltetés biztosítása volt az egyetlen eredmény.”²

Az intézmény tudományos munkájában a főigazgató irányadónak tartotta a VII. ötéves tervben meghatározott feladatokat, elsősorban az óbudai ásások monografikus feldolgozását, az okleveles emlékek kiadását, a gyűjteményi katalógusok elkészítését, valamint a Múzeum évkönyveinek (Budapest Régiségei, Tanulmányok Budapest Múltjából) rendszeres megjelenítését. Az 1988. év igen jelentős eseményének tekinthető, hogy 9 év után megjelent a TBM újabb (22.) kötete.

Az évkönyvek és a Monumenta Historica Budapestinensia mellett két új sorozatot indítottak el, a Pest-budai Hirmondót és a BTM Műhelyt. Az előbbi az intézményről és gyűjteményeiről tudósít, az utóbbi a fővároson kívüli kutatások eredményeiről, mintegy kifejezve a BTM egész országra kiterjedő tudományos műhely voltát.

Fontosnak tartotta a főigazgató a kerületi helytörténeti gyűjtemények szakfelügyeletét, vezetőinek a továbbképzését, munkájuk segítését. Erősíteni kívánta a BTM szerepét az országos várostörténeti muzeológiai továbbképzésben. Szorgalmazta a Múzeum nemzetközi kapcsolatainak ápolását és bővítését. „Rendszeresen törekedni kell, hogy a BTM intézményesen bekapcsolódhassék a nemzetközi múzeumi vérkeringésbe, az államközi kulturális egyezményekben, fogadhasson külföldről és küldhessen külföldre kiállításokat.” – írta a munkatervben. Ez évben különleges esemény volt a BTM-nek mint intézménynek bemutatkozása a Római Magyar Akadémián, ahol a Múzeum munkatársai kamarakiállítással egybekötve számoltak be az aquincumi kutatásokról.

¹ BTM KI: 753/1988. – 1987. dec. 28; Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya: A magyar múzeumok működési normatívái (ajánlás). 1988. szept. MMúz 2000/1. 29-31.;

VILLANGÓ, 1989. 13.

² A középkori kőtár helyzetéről, a meg nem valósult tervekről L. TÓTH, 1992.

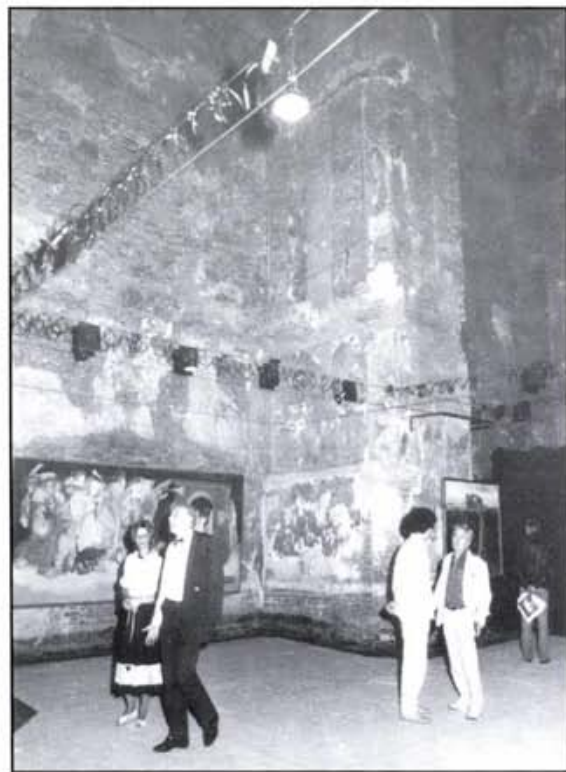
Folytatódott az évek alatt kialakult sokszínű közművelődési tevékenység is: kapcsolattartás a pedagógusokkal, múzeumi órák, vetélkedők, játékok, családi hétvégi programok, múzeumi gyermeknap, nyári tábor, zenei rendezvények stb. A múzeum-pedagógiai munkában új foglalkozási formát jelentettek a Vakok Általános Iskolájának tartott órák, amelyek a következő években is fontos részét alkották a Közművelődési Osztály tevékenységének. (Később ez a munka kibővült a mozgássérült és az értelmi fogyatékos gyermekek számára tartott foglalkozásokkal.)

A kiállítások terén legnagyobb esemény volt a Kiscelli Múzeum épületéhez tartozó templom belső terének megnyitása időszakos tárlatok számára. Szeptember 30-án nyílt meg a „Temp-rom-tér” c. kiállítás a Múzeum kortárs képzőművészeti anyagából. Az ország egyik legkülönlegesebb, legérdekesebb terében rendezett tárlat nagy szakmai és közönségsikert aratott. E siker indította a fővárosi hatóságot arra, hogy biztosítsa a templom állagvédelmének költségeit, lehetővé téve állandó kiállító térként való használatát.³ A templomtér lett az időszakos kiállítások színtere. A Vármúzeumban rendezett tárlatok között legjelentősebb volt a Pestbudai árvíz 150. évfordulójára rendezett kiállítás „Jégszakadás és a Duna kiáradása” címmel.

Az új főigazgató, miként elődei is, változtatni kívánt az intézmény szervezeti felépítésén. Úgy vélte, hogy „gyűjteményeinek struktúráját, szervezeti felépítését és intézményhálózatát tekintve leginkább a megyei múzeumi szervezetekkel mutat rokonságot.” Az eddigi szervezeti szabályzatok azonban „nem vették figyelembe a BTM sajátosságait, s egy attól jelentős módon eltérő, alapvetően a Művelődési Minisztérium fenntartásában működő országos múzeumok (amelyek a Magyar Nemzeti Múzeum egyes osztályaiból önállósulva lényegében szakmúzeumokká váltak) struktúrájához hasonló szervezeti és működési rendet kívántak az intézményben érvényesíteni. A BTM tagintézményekből felépülő, szakmailag és gazdaságilag integrált országos múzeum”, s ennek megfelelően javasolta az intézmény szervezeti felépítésének módosítását: a Régészeti Osztályból le kell választani a római kori részleget és Ókortörténeti Osztállyá kell szervezni; a Képzőművészeti Osztály „a történelmileg kialakult feladat hangsúlyozottabb ellátása érdekében” újra felveszi a Fővárosi Képtár nevet; a restaurátorműhelyeket egységes osztállyá kell szervezni; szükséges a kiállításrendező osztály felállítása; fejleszteni kell a

főváros néprajzi kutatását és el kell indítani az eddigi hiányzó irodalmi és természettudományos muzeológiai tevékenységet; a BTM gyűjtőkörét szükséges kibővíteni numizmatikával és ipartörténettel; a Kiscelli Múzeumot múzeumi kiállítóhelyből szakmúzeummá, az Aquincumi Múzeumot helytörténeti múzeummá kell minősíteni; a Bartók Béla Emlékhatározat le kell választani a BTM-ről és önálló művészeti intézmény legyen. A Múzeum szervezeti felépítését a következőképpen javasolta: Régészeti Osztály, Ókortörténeti Osztály, Középkori Osztály, Várostartörténeti Osztály, Néprajzi Osztály, Fővárosi Képtár, Közművelődési Osztály, Könyvtár, Adattár, Restaurátor Osztály, Kiállításrendező Osztály, Biztonsági Osztály, Gazdasági Igazgatóság. A Múzeum irányításához egy általános és egy közművelődési főigazgatóhelyettes beállítását látta szükségesnek. Az Aquincumi Múzeumban működő Ókortörténeti Osztály és a Kiscelli Múzeumban lévő Várostartörténeti Osztály vezetőjét múzeumigazgatói, a Fővárosi Képtár vezetőjét igazgatói címmel kívánta felruházni.⁴

70. kép. „Temp-rom-tér” c. tárlattal kiállítások számára megnyílik a Kiscelli Múzeum templomtere. 1988.

³ FITZ, 1998.

⁴ SELMECZI LÁSZLÓ: Javaslat a Budapesti Történeti Múzeum korszerűsítésére. 1988. júl. 29. BTM A ltsz.: M. 659-92.

³ A BTM 1988. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A ltsz.: M. 509-88., M. 530-89.; BTM KI. 1-3/1653/1989. febr. 15.; A Budapesti Történeti Múzeum ..., 1996. 388-391. A „Temp-rom-tér” c. kiállítás előzményeire l. FÖLDES, 1988b 28.;

71. kép. „Aquincum - Budapest a római korban” címmel nyílik meg az Aquincumi Múzeum jubileumi tárlata a Vármúzeumban. A kiállítást Lehoczky István, A fővárosi Tanács elnökhelyettese nyitotta meg, a mikrofonnál Selmeczi László főigazgató. 1989.

A Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya a felterjesztett javaslatra adott válaszában leszögezte, hogy annak alapelveivel egyetért, de „a tevékenységi kör szélesítését az intézmény rendelkezésére álló helyiség és anyagi feltételek függvényében” tartja elképzelhetőnek. Egyetért a Fővárosi Képtár kialakításával és a Bartók Béla Emlékház önálló intézménnyé válásával.⁵ A Tanács álláspontja jelezte, hogy a gyűjtőkör bővítésének nincsenek meg a szükséges technikai és anyagi feltételei. Tegyük hozzá, hogy szakmai, muzeológiai előzmények sem álltak (és nem állnak ma sem) rendelkezésre, legalábbis nem olyan mértékben, amely indokolná a vázolt fejlesztést. A főigazgató a fejlesztés első lépéseként kidolgoztatta a főváros néprajzi szemléletű életmód-kutatásának programját, majd 1990 novemberében tanácskozást tartottak a városi néprajzról.⁶ 1991-ben a Fővárosi Önkormányzat Főpolgármesteri Hivatala

Művelődési és Sport Főosztályához küldött levelében írta: „A jövőben egy olyan csoport létrehozását tervezzük, amely a néprajzi gyűjtés és kutatás hatékonyságát segítené elő a főváros területén. Ajánlatos lenne még a budapesti vonatkozású irodalmi emlékek gyűjtése is.”⁷ Ugyanakkor a Várostartörténeti Osztály az 1991-1995-ig szóló középtávú tervében a városi néprajzi kutatásokat folytatni kívánta, azonban „a néprajzi, kézműipari gyűjtemény fejlesztését az eddigi évek gyakorlatának megfelelően minimális mértékben” tervezte.⁸

A szervezeti felépítésre vonatkozó javaslatok lényegében megvalósultak: létrejött az önálló Ókortörténeti Osztály, a Fővárosi Képtár, hat fővel a Kiállításrendező Osztály és levált a BTM-ről a Bartók Béla Emlékház. Elhúzódott azonban az egységes restaurátor osztály kialakítása, mert – az 1991. évi beszámoló jelentés szerint – „ezt még nem tartotta a tágabb vezetés időszerűnek”.⁹ Indokolta, hogy az intézmény részlegei, gyűjteményei és hozzájuk tartozó restaurátorműhelyek nem egy épületben vannak. Az új Szervezeti és Működési Szabályzat 1990-ben lépett életbe.¹⁰ A főigazgató több évre szóló feladatként tűzte ki célul a Múzeum struktúrájának korszerűsítését, hogy „a Múzeum egyes részlegeinek (funkcióinak) belső arányai a korszerű európai nagy múzeumokban kialakult arányok felé tolódjanak el.”¹¹

E törekvéssel függött össze 1989-ben az Aquincumi Múzeum belső átalakításának meggyorsítása az Ókortörténeti Osztály elhelyezése céljából. A Károlyipalotából való kiköltözés felgyorsítását – tekintettel az ebből adódó problémákra – az osztály azonban átgondolatlan, nem kellően előkészített vezetői döntésnek tartotta.¹²

A Középkori Osztály főigazgatói tanácsadója, Kubinyi András segítségével ez évben elindult a várostörténeti szeminárium, amely a középkorral foglalkozó történészek számára is hasznos rendezvénné vált. Két ülészakra került sor: az egyik a Középkori Osztály beszámolt az 1988. évi ásatásokról, a másikat a „Friss palota és a XV. századi nagyterem” címmel tartották meg. Az utóbbi szervezésében részt vett a MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja és az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága is.

1990-ben a BTM az Országos Műemléki Felügyelőséggel és a Heves megyei Múzeumok Igaz-

⁵ BTM KI. I-1/356/1990. – 1988. nov. 8.

⁶ A néprajzi kutatás fejlesztésének tervét LÉTAY MIKLÓS készítette el és ő tartotta a tanácskozás vitaindító előadását is „Budapest néprajzi kutatása” címmel. BTM A ltsz.: M. 631-91.

⁷ BTM KI. I-1/306/1991. júl. 15.

⁸ BTM KI. I-1/1722/1991. okt. 28.

⁹ BTM A ltsz.: M. 674-92.

¹⁰ BTM A ltsz.: M. 801-96., M. 748-94.

¹¹ BTM A ltsz.: M. 565-90. Az irányítás személyi kérdései megoldódtak: Kőszegi Frigyes mellett 1989-ben új főigazgatóhelyettes, Mohos Márta nyert kinevezést.

¹² BTM KI. I-11/305/1994. máj. 24., 26.

gatósgával „A XV. század városépítésze” címmel nemzetközi kollokviumot, a Magyar Történelmi Társulattal és a MTA Középkori Albizottságával közösen pedig felolvasó ülészakot szervezett „A nemzeti monostorok problematikája” tárgyában. 1991-ben a BTM társrendezője volt „A városalaprajz fejlődése a Kárpát-medencében” c. konferenciának. A Múzeum az országos várostörténeti kutatások összefogása terén vállalt feladatkörében egyre inkább csak a muzeológusi továbbképzést szolgáló tanácskozásokat vette tervébe. 1989-ben az MTA Várostörténeti Bizottságának Középkori Albizottsága, az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága és a Janus Pannonius Múzeum közreműködésével rendezte meg a „Régészet és várostörténet” c. tudományos ülészakot Pécsen. A várostörténeti kutatások összefogását szolgálták a fentebb említett konferenciák is.

A nemzetközi kapcsolatok terén jelentős lépés volt az ELTE francia-magyar együttműködéséhez csatlakozva közös francia-magyar ásatás megszervezése a gellérthegyi kelta oppidumon. Ez a kapcsolat lehetővé tette viszonzásképpen a következő években több régész munkatárs részvételét franciaországi ásatáson (Mont Beuvray).¹³ A főigazgató tervei között szerepelt kapcsolat létesítése az európai fővárosok múzeumaival, de úgy látta, hogy „ennek jelenleg anyagi és egyéb bürokratikus akadályok miatt nincsenek meg a feltételei”. Tervezte, hogy a szükséges feltételek biztosítása esetén 1991-ben megren-

dezi a Múzeum az európai fővárosi múzeumok vezetőinek konzultációs értekezletét. Erre azonban nem került sor.¹⁴ 1991-ben felvette a kapcsolatot az iztambuli Topkapi Múzeummal, együttműködést és tapasztalatcserét ajánlv.¹⁵

Az intézmény közművelődési tevékenységében hangsúlyos munkatervi feladat volt, hogy a Kiscelli Múzeumban rendszeressé kell tenni a közművelődési szolgáltatásokat. A beszámoló jelentések szerint azonban ez a törekvés sem ez évben, sem a következő esztendőben nem járt eredménnyel. A főigazgató a BTM köré szélesebb múzeumbaráti kört kívánt szervezni. Ezért a következő években kiemelt figyelmet fordított a Mérték Kulturális Egyesület rendezvényeire, azzal a céllal, hogy „a Múzeum körül egy szűkebb értelmiségi baráti kör alakuljon”. Ez azonban nem valósult meg.¹⁶

Az intézmény költségvetési helyzete miatt egyre inkább szükség volt külső támogatókra. A főigazgató az 1989. évi munkatervben leszögezte: „Arra kell törekedni, hogy rendezvényeinkhez szponzorokat találjunk. Elsősorban rájuk alapozva elő kell készíteni a BTM közművelődési társadalmi vezetőségének megalakítását.” Az ezévi és az 1990. évi beszámoló jelentésben azonban megállapította, hogy „nem sikerült kialakítani az állandó szponzorok körét, így belőlük egy ún. »társadalmi vezetőség« megalakítására nem is kerülhetett sor.” Ezért erősen csökkentették az ingyenes közművelődési szolgál-

72. kép.
Az „Aquincum – Budapest a római korban” c. kiállítás részlete. 1989.

¹³ Az ELTE-vel való együttműködéshez tartozott, hogy a BTM eleget tett a feladatkörébe nem tartozó megbízásnak is: „A késő neolitikum a Tisza-vidéken” c. kiállítást – a költségek minisztériumi fedezésével – a BTM rendezte meg Frankfurtban, Braunschweigben, Freiburg-ban, majd 1991-ben Dijonban.

¹⁴ BTM KI. 1-3/1654/1989.

¹⁵ BTM KI. IV-44/335/1991. febr. 15.

¹⁶ Az Aquincumi Múzeum mellett 1990-től működik az Aquincumi Baráti Kör, amely a rendezvények szervezésében is tevékenyen részt vesz.

73. kép.

Mátyás király halálának 500. Évfordulójára rendezett „Matthias rex, Hunyadi Mátyás és kora” c. tárlat a Vármúzeumban. 1990.

tatásokat, viszont nagyobb súlyt helyeztek a propagandára, elsősorban az iskolákkal kapcsolatos tájékoztató munkára, kiterjesztve a vidéki iskolákra is.¹⁷

Az új vezető terveiről, a Múzeum tevékenységéről október 16-i ülésén számoltatta be a Fővárosi Tanács VB. A beszámolót előzetesen osztályvezetői értekezlet is megvitatta. A főigazgató az előterjesztésben megállapította, hogy az intézmény különböző részelei „alkalmatlanok arra, hogy bennük a múzeumi alapfunkciók megfelelő működtetése biztosítható legyen.” A gyűjtemények jelentősen megnövekedtek, „ezzel szemben a műtárgyvédelmet biztosító raktározási terek lényegében változatlanok maradtak”. A BTM költségvetése „az elmúlt tíz évben elmaradt a többi múzeum költségvetésének növekedési ütemétől, s ez ... a szakmai és közművelődési tevékenység feltételeinek romlásában nyilvánult meg ... A viszonylag bőségesnek tűnő létszám ... jól érzékelhető aránytalanságokat takar. ... nem volt kiállításrendező csoportja, egykori nyomdája az évek során a továbbfejlesztés helyett a megszűnés stádiumába jutott”. A BTM „gyűjteményadottságait tekintve ma is az ország három legnagyobb múzeuma közé tartozik, azonban egyéb (tárgyi és személyi) feltételeinek alakulása romló pozíciókat, fokozatos visszaesést tükröz.” A BTM hosszú ideig nem fordított figyelmet Nagy-Budapest peremkerületei lakossága, agrárnépessége életmódjának átalakulására, hagyományos kultúrájának feltárására, ezért „néprajzi gyűjteményei szegényesek”. Az állandó kiállítá-

sok elavultak. A közművelődési tevékenység lényegében a Vármúzeumra koncentrálódik, az Aquincumi és a Kiscelli Múzeumra csak korlátozódott módon terjed ki. „Hiányzik a tudományos eredmények szóbeli és írásbeli ismeretterjesztő formában a Múzeum dolgozói által történő közzététele.” A BTM „fejlesztésének alapvető célja a visszaesés megállítás és a Múzeum gyűjtemény adottságaival egyenértékű pozícióinak megteremtése.” Ezért szükséges: a gyűjtőmunka anyagi feltételeinek javítása; a műtárgyvédlem elemi feltételeinek (raktárak építése, viszonylag korszerű restaurátorműhelyek berendezése); az új- és legújabbkori történeti kutatások koncepciójának elkészítése; a tudományos tervek végrehajtása és az eredmények rendszeres közzététele, az anyagi háttér biztosításával; az új állandó kiállítási és közművelődési koncepció kidolgozása; a nemzetközi vérkeringésbe történő bekapcsolódás fokozottabb segítése. A Fővárosi Tanács VB határozatában elfogadta a főigazgató előterjesztését a BTM tevékenységéről és a fejlesztés terveiről, s elismerését fejezte ki az intézménynek a főváros lakossága érdekében végzett munkájáért. Szükségesnek tartotta, hogy a Múzeum folytassa és fejezze be a kiscelli templom felújítását és kiállítási célokra történő átalakítását, hogy a Fővárosi Képtár állandó kiállítása mielőbb elkészüljön. A VB javasolta, hogy a műtárgyvédlem feltételeinek javítása érdekében a Múzeum „kezdje meg az Aquincumban tervezett restaurátor és raktárbázis kiépítésének előkészítő munkáját”.¹⁸

¹⁷ A BTM 1989. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A ltsz.: M. 565-90., M. 642-91.; A Budapesti Történeti

Múzeum ..., 1996. 391-394.

¹⁸ BTM A ltsz.: M. 660-92.; BTM KI. 1-8/840/1989. jún. 13.

Az 1990. évi munkaterv még a VII. ötéves tervben foglaltak figyelembevételével készült, a rendszerváltás eseményei azonban az ötéves tervet érvénytelenítették és más irányba befolyásolták az intézmény működését.

A politikai változás Múzeumon belüli első megnyilvánulása már 1989-ben tapasztalható volt: a törvénynek megfelelően a BTM-ben is megszűnt az MSZMP helyi alapszervezete. Hamarosan létrejöttek az új szakszervezetek, a Közgyűteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete, valamint a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete csoportjai, 1990 őszén pedig megalakult a muzeológusok érdekképviseleti szerveként a Tudományos Testület, kiegészítve a munkahelyi demokrácia fórumait.¹⁹ A megváltozott, rosszabbodó gazdasági körülmények kedvezőtlenül érintették a kulturális területet, így intézményünket is. A Múzeum vezetése az 1990. évi munkatervben rögzítette: „a BTM ... struktúrája további korszerűsítésének folyamatát alapvetően determinálhatja az engedélyezett bérfejlesztés kigazdálkodásának kényszere, amelynek következtében nem elhanyagolható létszámcsökkenéssel és az átszervezésből adódó feladattöbblettel kell számolni.” Az 1991. évi munkatervben a főigazgató megállapította: „A korszerű múzeumi belső berendezkedés kialakításához létszámnövekedéssel nem számolhatunk ... A meglévő

állomány feladatkörét kell a korszerű követelményeknek megfelelően felülvizsgálni, ennek alapján az év folyamán a szükséges módosításokat el kell végezni, s az új feladatkörökre központilag szervezett tanfolyamokon átképzéssel, s posztgraduális képzés különféle változataival szükséges felkészíteni a munkatársakat.”²⁰ Egyre inkább szükséges volt a feladatokhoz támogatók keresése, amely leginkább a kiállításokkal kapcsolatban volt eredményes. Hiánya a tárlatokhoz kapcsolódó kiadványok elmaradását jelentette. A különböző pályázati lehetőségek a tudományos munkában nagy segítséget nyújtottak.

A költségvetésből a gyűjtemények gyarapítása is egyre nehezebbé vált. Ugyanakkor a Város-történeti Osztály kiemelt feladata volt – a korábbi időszak hiányzó műtárgyainak pótlása mellett – a városképváltozások folyamatos megőrkítése, a fővárosi politikai események dokumentálása, a pártküzdelmek, a választások tárgyi anyagának gyűjtése. A régészeti leletmentések, ásatások egyre inkább nem a Múzeum költségvetéséből, hanem a beruházások pénzügyi keretéhez kapcsolódva folytak. A rendszerváltással megindult az építkezések, rendezések, s ezekkel együtt a leletmentések számának növekedése is. A nehezedő gazdasági körülmények között jelentős eredménynek tekinthető, hogy sikerült megjelentetni a Tanulmányok Budapest Múltjából 23. és 24., valamint hét év után a Budapest

74. kép.

Az 1956 novemberében a kastély környékén elesett hősök emléktáblájának elhelyezése a Kiscelli Múzeum falán. 1990.

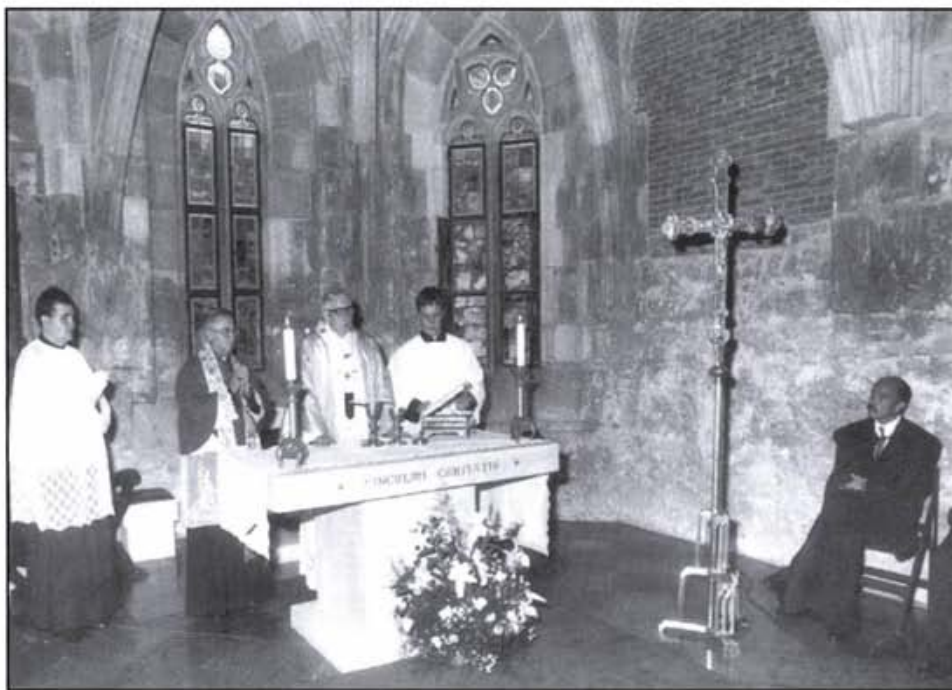
¹⁹ A Fővárosi Tanács hangsúlyt fektetett a munkahelyi demokrácia kialakítására, ezért a fórumaira vonatkozó dokumentumok pótlólagos megküldését kérte a BTM Szervezeti és Működési Szabályzatához. Selmeczi László válaszában felsorolta a munkahelyi demokrácia fórumait: összdolgozói munkaértekezlet,

osztályértekezletek, osztályvezetői értekezletek, vezetői kollégium, Tudományos Tanács. Az ősz folyamán bővült ki a kör a Tudományos Testülettel. BTM KI, I-1/383/1990. márc. 11., ápr. 13.

²⁰ BTM Á ltsz.: M. 673-92.

75. kép.

Minden Magyarok kápolnájának felszentelése a középkori palota altemplomában. A szertartást Paskai László esztergomi érsek végezte. 1990.

Régiségei 27. kötetét, továbbá más kiállítások mellett megrendezni Mátyás király halálának 500. évfordulójára a „Matthias rex, Hunyadi Mátyás és kora” c. nagy kiállítást.

A politikai helyzet változásával magyarázható, hogy év elején a művelődési miniszter felhívására felül kellett vizsgálni a munkásmozgalmi és legújabbkori történeti kiállítóhelyeket a történeti hitelesség és korszerűség szempontjából. A főigazgató a MNM Legújabbkori Történeti Múzeumának segítségét kérte e feladat elvégzésére a főváros területén.²¹ Ugyancsak a politikai változásokkal indokolható, hogy a Fővárosi Tanács leállította a „Budapest Története” monográfia VI. kötetének, az 1945 utáni időszak megírásának munkálatait azzal, hogy „jelenleg semmi sem indokolja, hogy a Budapest Története V. kötetét a tervezett VI. kötettel kibővítsük.” A következő időszakban a BTM-től azt várja, hogy „olyan alapkutatásokat végezzen, amelyek eredményeire a későbbiekben egy újabb, a kor színvonalán álló történeti monográfia épülhet.”²²

A rendszerváltás következménye volt a középkori királyi palota kápolnája altemplomának minden magyarok kápolnájaként – Szent István tiszteletére – történő felszentelése augusztus 18-án. Az eseményen az új kormány és a pártok is képviseltették

magukat, a szertartást Paskay László esztergomi érsek végezte.²³

Az 1991. esztendő egyre rosszabbodó gazdasági helyzettel indult a BTM számára is. Ugyanakkor mind sürgetőbbé vált a gyűjtemények raktári körülményeinek – nem kevés anyagi beruházást igénylő – javítása. Az intézmény vezetésének elgondolása szerint programtervet kell készíteni „egy múzeumi funkcionális-kiszolgáló épület elhelyezésére” az Aquincumi Múzeum területén. A Fővárosi Önkormányzat Kulturális Ügyosztályához a Múzeum részéről benyújtott 1992. évi fejlesztési tervben az új régészeti raktárépület kialakítására 50 millió Ft szerepelt.²⁴ Megvalósítását sürgette a növekvő mennyiségű régészeti leletanyag. A megszorított feladatok miatt egyre szükségesebbé vált a technikai fejlesztés is, amelyet a költségvetés nem tudott biztosítani. Külső támogatások, az ásatások anyagi hátterét adó beruházások segítettek korszerű technikai eszközökhöz a szakmai munkát: megjelent a Múzeumban a másoló- és a számítógép, az utóbbiból hatot sikerült beszerezni.

A pénzügyi nehézségek ellenére megjelent több kiadvány (Budapest Régiségei 28. kötete stb.) és a tervezett kiállításokat is sikerült megrendezni.

²¹ BTM KI. III-32/259/1990. jan. 24., febr. 21.

²² BTM KI. III-30/1355/1990. júl. 12. A Fővárosi Tanács a kifizetett előlegek visszafizetésétől eltekintett, a már elkészült legértékesebb dolgozatoknak a BTM-ben való megjelenítésével egyetértett.

²³ A BTM 1990. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A

Itsz.: M. 643-91.; BTM KI. I-3/255/1991.; A Budapesti Történeti Múzeum ..., 1996. 394-395.

²⁴ BTM KI. VIII-28/1729/1991. nov. 25. Megemlítjük, hogy a Múzeum vezetése a szűkülő anyagi bázis javítása céljából próbálkozott alapítvány létrehozásával, de ez végülis nem valósult meg.

Közülük kiemelkedett a Braunschweigben felállított „Budapest im Mittelalter” c. kiállítás és a Vármúzeumban a pápalátogatás tiszteletére megnyílt „Fejedelméddé a békkességet teszem ...” c. egyházművészeti tárlat. Ugyanakkor folytak az új várostörténeti kiállítás előkészületei. E munkára kedvezőtlenül hatott a Kiscelli Múzeumban történt műtárgylopás, amellyel mintegy 4 millió Ft értékű műtárgyvesztés érte az intézményt, az elrendelt általános revízió pedig a munkatervi feladatok teljesítését nehezítette meg.²⁵

Az év őszén a tudományos osztályok elkészítették az 1991-1995-ig terjedő időszakban végzendő tudományos és ismeretterjesztő munka irányelveit. A régészeti osztályok legfontosabb feladatnak jelölték meg a raktárhelyzet megoldását, a több évtized alatt felgyűlt ásatási leletanyag restaurálását, nyilvántartásba vételét és tudományos feldolgozását; a tudományos összefüggések kutatását szolgáló tervásatásokat; a tudományos feldolgozáshoz szükséges számítógépek beszerzését; több megjelentetési lehetőséget; az állandó várostörténeti kiállítás régészeti részének elkészítését és új szerzeményi tárlatok megvalósítását. A Várostörténeti Osztály a szükséges gyűjteménygyarapítás mellett tervezte az anyagfeldolgozásokat, az állandó várostörténeti kiállítás megrendezését, a raktári viszonyok, a műtárgyvédelem helyzetének javítását, számítógépek beszer-

zését. A Fővárosi Képtár fő feladatnak jelölte meg a vásárlási keret emelését, gyűjteményi katalógusok elkészítését, a számítógépes nyilvántartás felépítését, kiállítások rendezését.²⁶

A hosszútávú tervek készítése közben került sor a Fővárosi Önkormányzat részéről a főigazgatói pályázat meghirdetésére, mivel Selmeczi László megbízása az év végén lejárt. Az Önkormányzat a pályázók közül Buzinkay Géza művelődéstudományi, az MTA Történettudományi Intézetének munkatársát nevezte ki az intézmény élére. Ezt a döntést a főhatóság javaslatára rendezett titkos szavazáson a Múzeum szakalkalmazottainak többsége – mintegy „helyi rendszerváltást” kívánva – támogatta.

Az 1992. január 1-jével kinevezett új főigazgató, Buzinkay Géza három fő célt kívánt megvalósítani: egyrészt a korábbi időszakban megkezdett szakmai feladatok folytatását, másrészt a BTM „új arculatának kialakításához, igazi várostörténeti múzeummá válásához szükséges első lépések” megtételét, harmadrészt a működőképesség biztosítását az egyre nehezedő gazdasági körülmények között. Az éves beszámoló jelentésben megállapította, hogy „a feladatok megvalósítása nagy erőfeszítések eredményeként lényegileg sikerült.” Célja volt még „az intézményen belül a vezetés demokratizmusának szélesítése, egyúttal az egyszemélyi felelősség meg-

76. kép.
A Magyar Szabadságharcos Világszövetség „Az emigráció a hazáért, 1945-től napjainkig” c. tárlat megnyitása a Vármúzeumban.
Megnyitotta Antall József miniszterelnök.
1992.

²⁵ A BTM 1991. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A ltsz.: M: 673-92., M. 674-92.; A Budapesti Történeti Múzeum

..., 1996, 395-399.

²⁶ BTM A ltsz.: M. 662-92., M. 663-92.; BTM KI. I-1/1722. okt. 28.

77. kép. A Kiscelli Múzeum új állandó és időszakos kiállításainak megnyitó ünnepsége. A templomtérben megnyitotta: Demszky Gábor főpolgármester. Jobbján Buzinkay Géza főigazgató. 1992.

erősítése, ... a korábbi évtizedekben kialakult túlzott centralizáció megszüntetése.”

A Múzeum tudományos kutatási koncepciójának középpontjába a fővárosi polgárosodás történetének, az új- és legújabbkori várostörténet korszerű kutatását kívánta állítani. Tekintettel az új várostörténeti kiállítás közelgő megrendezésére, a tudományos feldolgozások szintjének és mennyiségének javítását elsősorban ezen a téren szorgalmazta. Az éves beszámoló jelentésben azonban megállapította, hogy „a tudományos kutatás területén nem sikerült az első lépéseket sem megtenni abban az irányban, hogy a fővárosi polgárosodás történetének és az újkori várostörténetnek a kutatása előtérbe kerüljön.” A főigazgató tervezte a Múzeum évkönyveinek, katalógusainak rendszeres megjelentetését, a gyűjtemények nyilvántartási munkájának korszerűsítését, elsősorban számítógépek alkalmazásával (1993-ban 26, 1994-ben már 44 számítógép volt az intézményben). Fontosnak tartotta az állandó várostörténeti kiállítás megrendezését és azt is, hogy az időszakos tárlatok elsősorban a saját gyűjtemények bemutatására szolgáljanak. Nagy súlyt helyezett az újra megnyíló Kiscelli Múzeum közművelődési szerepére, s általában a közművelődési tevékenység bővítésére. Szorgalmazta az együttműködést a társintézményekkel és a Budapesti Városvédő Egyesülettel, szorgalmazta továbbá a nemzetközi kapcsolatok bővítését, elsősorban a várostörténeti múzeumokkal, kutatóhelyekkel.

A Múzeum tevékenységével való ismerkedés során az új főigazgató is találkozott az intézmény legsúlyosabb problémájával, a tarthatatlan raktárhelyezettel, a gyűjtemények állapotával, ugyanakkor az Aquincumi Múzeum épülete korszerűsítésének,

fejlesztésének megindulásával is. A régészeti gyűjtemények problémájának végleges megoldását ő is az Aquincumi Múzeum fejlesztésében látta. A kiscelli kastély felújításának befejezése és a Vármúzeum barokk udvarának tervezett lefedése a többi részleg helyhiányán is enyhít.

Az 1992. év kiemelkedő eseménye volt a Kiscelli Múzeum megnyitása a várostörténeti kiállításokkal és a Fővárosi Képtár „Válogatás a Fővárosi Képtár XX. századi gyűjteményéből” c. állandó tárlatával. A kiállításokat március 24-én Demszky Gábor főpolgármester adta át a közönségnek. Ugyancsak kiemelkedő jelentőségű volt a Vármúzeumban a „Gótikus szobrok a budai királyi palotából” c. kiállítás megrendezése. Szeptember 30-án Marschall Miklós főpolgármesterhelyettes nyitotta meg. Fontos esemény volt október 21-én „Az emigráció a hazáért, 1945-től napjainkig” c. tárlat bemutatása, Antall József miniszterelnök megnyitó beszédével. Az időszakos kiállítások közül kiemelkedik a Kiscelli Múzeumban a vakok számára tervezett „Tapintható tárlatok” c. sorozat első része. Folytatódott az eddigi sokszínű közművelődési tevékenység: múzeumi órák, sérült gyermekekkel foglalkozás, történelmi játszótér, jelmez tárlatvezetés, nyári régésztábor, pedagógusok és pedagógusjelöltek felkészítése, előadások, zenei programok, a múzeumbaráti körök rendezvényei.

A tudományos munka terén – még az előző vezetés érdemének tudható – eredmény a Budapest Régiségei 29. és a BTM Műhely sorozat több kötetének megjelenése. Ugyancsak a korábbi tervnek megfelelően rendezték meg év elején a BTM-ben a Régészeti és Művészettörténeti Társulat kihegyezett ülését, amelyen a Középkori Osztály régészei számoltak be kutatásaikról. Ez a rendezvény a Középkori Osztály és a Középkortudományi Társaság szervezésében a következő évben is folytatódott.

78. kép. A Kiscelli Múzeum új várostörténeti kiállításának részlete. (A képen a megnyitó ünnepség egyik vendége, Endrei Walter történész.) 1992.

Ekkor még egy konferenciát szervezett a BTM a Régészeti és Művészettörténeti Társulattal és a Visegrádi Mátyás Király Múzeummal közösen, „A királyi rezidenciák kutatásának új eredménye” címmel.

A régészeti munka területén jelentős változást hozott a 15/1992./VII.10./KTM. rendelet megjelenése, amely az építkezésekkel kapcsolatosan régészeti szakhatósági jogkörrel ruházta fel a főváros területén a BTM-ot. (Az 1997-ben született, a kulturális javakról szóló törvény ezt megerősítette és a feltárás pénzügyi forrásáról is rendelkezett.²⁷) Ez azt jelentette, hogy ismert, régészetiileg védett lelőhelyen a Múzeum hozzájárulása nélkül földmunkát nem végezhetnek. A törvény végrehajtása és a beruházások számának növekedése következtében megsokszorozódtak a területfelhasználási ügyek. Összehasonlításként néhány adat: az ügyintézés összefogó Régészeti Adattár 1990-ben 36, 1992-ben 142, 1994-ben 232, 1998-ban 522, 2000-ben már 862 esetben látott el szakhatósági feladatot. Ez a munka felgyorsította az Adattár adatbázisának korszerű számítógépes feldolgozását. (Az építkezések számának növekedése és a fejlesztési célkitűzések miatt 1990-ben az Adattár közreműködésével bekerültek a Fővárosi Önkormányzat számítógépes nyilvántartásába a régészeti lelőhelyek adatai, 1991-ben pedig az Adattár megküldte a régészetiileg védett területek jegyzékét a kerületi önkormányzatoknak és

más, földmunkákat végző szervezeteknek, vállalatoknak.)²⁸

Az új feladatok és az intézmény felépítése korszerűsítésének folytatása miatt a főigazgató az év leletével szükségesnek látta a Szervezeti és Működési Szabályzat módosítását. Az egyik – az előző vezetés alatt is felmerült – változás a Restaurátor Osztály létrehozása, amely azt jelenti, hogy a Vármúzeumban levő műhely eddigi feladatai (az ős- és népvándorlás-, a középkori leletek, valamint az Ókortörténeti, az Újkori Osztályok és a Fővárosi Képtár jelentősebb tárgyainak restaurálása) mellett ellátja az egyes részlegek konzerváló műhelyeinek szakmai felügyeletét is. A Műszaki, Üzemeltetési és Kiállításrendező Osztályokat a főigazgató egy szervezeti egységbe vonta össze. Megszüntette a tudományos titkári funkciót és a főigazgatóhelyettesek számát kettőről egyre csökkentette. Az intézmény szakmai munkájának segítségét szolgálta a külső, neves kutatókból álló Tudományos Tanács (7 fő) és a főigazgató és helyettese vezetésével belső kutatókból álló Tudományos Kollégium (9 fő). Az intézmény feladataihoz tartozik továbbra is a város-történeti kutatás szakmai, módszertani segítése országosan, a budapesti kerületi helytörténeti gyűjtemények szakfelügyelete és a Fővárosi Önkormányzat nemzetközi kapcsolataiból adódó kiállítási feladatok ellátása is.²⁹ Az új Szervezeti és Működési Szabályzatot a Fővárosi Önkormányzat Kulturális

79. kép.

A gyengén látók és vakok számára rendezett kiállítás sorozat első, „Tapintható tárlatok. I. Szobraink városszerte” c. része. 1992.

²⁷ Az ásatások költségeinek fedezéséről, a törvényi háttérrel a rendszerváltás előtt és után, írt rövid összefoglalót KÓVÁGÓNÉ SZENTIRMAI – ZSIDI, 1998.

²⁸ A BTM 1992. évi munkaterve és beszámolója jelentése. BTM A

Itsz.: M. 675-92., M. 706-93.; A Budapesti Történeti Múzeum ..., 1996. 399-405.; BTM KI. 1-3/1105/1992. jún. 4.

²⁹ BTM A Itsz.: M. 749-94.; BTM KI. 1-1/2119/1992. dec. 8.

80. kép.

Az 1974-ben előke-
rült gótikus szobrok
új, állandó kiállítása
a Vármúzeumban.
1992.

Bizottsága az 1993. január 19-i ülésén hagyta jóvá. Ennek alapján készítették el az egyes részlegek a saját ügyrendi szabályzatukat, majd a munkaköri leírásokat.

Az 1993. év fő vezetői célja az elmúlt időszakban elért eredmények megszilárdítása és folytatása, továbbá „a BTM arculatának, igazi várostörténeti múzeummá válásához szükséges szakmai, szervezeti, gazdasági feltételek megteremtése.” Cél, hogy a Múzeum „a főváros mintegy kétezer éves történetének méltó bemutatóhelye legyen, s hogy szerkezete, működése a modernizálódás, a racionalitás irányába tegye meg a szükséges lépéseket.” A beszámoló jelentésben a főigazgató megállapította, hogy e folyamatot lassították az „igen nehéz gazdasági körülmények”, továbbá „a tudományos kutatás területén nem sikerült elérni, hogy a fővárosi polgárosodás történetének és az újkori várostörténetnek a kutatása előtérbe kerüljön”.

A Múzeum jelentős teljesítménye volt az új várostörténeti kiállítás középkori részének megrendezése a Vármúzeumban, „Budapest a középkorban” címmel, amelyet azonban október 1-jén Székely Gábor főpolgármesterhelyettes még félkész állapotban nyitott meg. Ezt megelőzően, júniusban nyílt meg „A közép-európai barokk éve” alkalmából az „Utak és találkozások. Barokk művészet Közép-Európában” c. tárlat, amelyet Andrásfalvy Bertalan

ny. miniszter adott át a közönségnek. A kiállítások, főleg az időszakiai jelentős külső támogatással valósultak meg. A tudományos kutatásokhoz is egyre több támogatást sikerült igénybe venni (OTKA, Fővárosi Tudományos Alap, Budapest Bank, stb. által nyújtott lehetőségek). A közművelődési tevékenységben jelentős előrelépés volt, hogy ez évtől a Kiscelli Múzeumban is főfoglalkozású művelődési szakember látta el a szervezési feladatokat.³⁰

Az intézmény alapvető gondja, a gyűjteményi raktárhelyzet ügye továbbra is napirenden volt. Az év kezdetén a főigazgató levélben kérte a Fővárosi Önkormányzat Ingatlanegyeztetési Bizottsága elnökének támogatását e probléma megoldásához. Tájékoztatta arról, hogy a műtárgyakat a főváros hét kerületében, több mint húsz helyen, drága bérleti díjért tárolják. Felvetette volt szovjet laktanya vagy más, kb. 4000 m² alapterületű közüzemi épület juttatását a Múzeum számára, amely alkalmas lenne raktárak, restaurátorműhelyek és munkahelyek elhelyezésére. Ez ügyben márciusban levelet írt Katona Tamás miniszterelnökségi államtitkárnak, előzetes személyes megbeszélésre hivatkozva. Hangsúlyozta, hogy megfelelne az egyik szovjet laktanya, de most már 5000 m² alapterület lenne szükséges.³¹ Az intézmény Irattárában nincs nyoma annak, hogy a levelekre válasz érkezett volna. Közben készült a Vármúzeum barokk udvarának lefedési terve. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal által jóváhagyott

³⁰ A BTM 1993. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A ltsz.: M. 707-93., M. 918-99.; A Budapesti Történeti Múzeum

..., 1996. 406-411.

³¹ BTM KI. III-26/412/1993. jan. 14.

tanulmánytervet szeptemberben a főigazgató megküldte Székely Gábor főpolgármesterhelyettesnek. A megvalósítás 100 millió Ft-ba kerülne. 1994-ben elkészülhet, és az így kapott zárt térben időszakos kiállítások nyílhatnak. Az engedélyezési tervet – kiegészítve a palota földszintje, előcsarnoka és ruhatára átépítésének tervével – a Múzeum felterjesztette a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága elnökéhez, kérve, hogy a szükséges pénz biztosításával támogassa az építkezés végrehajtását.³²

A Kulturális Bizottság december 7-i ülésén azt a határozatot hozta, hogy „a fővárosi közgyűjteményekben és közművelődési intézményekben jöjjön létre olyan tanácsadó testület, amelynek feladata az intézményvezető munkájának segítése, az intézmény működtetésének eredményesebbé tétele”. A testületek elnökét és tagjait a Kulturális Bizottság választja meg és bizza meg három évre, tiszteletdíj ellenében. A testület tagja az intézmény vezetője is. A főigazgató válaszában a határozatot örömmel üdvözölte, és a testület számára évi kétszeri ülést és hat témakört javasolt: az intézmény szakmai kapcsolatrendszere; az intézményfejlesztés fő irányai; éves közművelődési programok és teljesítésük; szakmai tevékenység, tudományos munka; kiadványok, propaganda, marketing; management és a programok költségeinek biztosítása. Javaslatot tett a testület tagjaira: Csáky Moritz történész (Bécs), Fitz Jenő régész, ny. múzeumigazgató, Hanák Péter történész, Hegyi Lóránd művészettörténész, múzeumigazgató (Bécs), Hofer Tamás etnográfus, múzeumigazgató, Marosi Ernő művészettörténész, Török András író, szerkesztő, Váradi László történész, marketing szakértő.³³ Végül a megalakult Szakmai Tanácsadó testület tagja lett még – Hofer Tamás, Marosi Ernő és Török András helyett – Andrási Gábor művészettörténész, Horváth István régész, múzeumigazgató és Vörös Károly történész. A Testület 1994-ben megvitatta a BTM kiállítási programját, a régészeti tevékenység intézményi irányításának módosítására vonatkozó elképzelést és a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága által, szakértők közreműködésével, 1993-ban végzett „átvilágítás” megállapításait a BTM munkájáról, működésének körülményeiről, javításának lehetséges módjairól. Ezen vizsgálatot figyelembe véve a Kulturális Bizottság szeptember 21-i állásfoglalása a következő időszak feladataul jelölte a gyűjtemények feldolgozását és belső átrendezést a raktárviszonyok javítását.³⁴

Az 1994. évi terv célja volt, hogy a Múzeum „Budapest történetének méltó, a közönséget vonzó bemutató helye legyen”, működése pedig „a korszerűsödés, a racionális megoldások irányába folytassa a korábbi években megkezdett lépéseket.” Ehhez a vezetés két alapvető feladat teljesítését tüzte ki: „az intézmény igazi várostörténeti múzeummá válásához szükséges szakmai és gazdasági feltételek megteremtésének folytatását”, valamint „a szervezeti változások és az azok hatásának megszilárdítását”. A beszámoló jelentés szerint „elmondható, hogy a BTM az 1994. évi munkatervében szereplő célokot és feladatokat az igen nehéz költségvetési feltételek ellenére mind mennyiségi, mind minőségi vonatkozásban megvalósította”.

Jelentős esemény volt az Aquincumi Múzeum felépítése és megnyitása 100. évfordulójának megünneplése. Ebből az alkalomból került sor az „Istenek, katonák, polgárok Aquincumban” című állandó kiállítás és nemzetközi tudományos konferencia megrendezésére. A „Római város a modern városban” című tanácskozáson 14 ország 109 kutatója vett részt. A kiállítást április 5-én Demszky Gábor főpolgármester nyitotta meg. Ugyancsak sok látogatót vonzott a Vármúzeum „Hundertwasser: Kreatív építészet – A teremtés története” c. kiállítása, valamint a „Holocaust Magyarországon” c. tárlat, amelyet július 19-én Fodor Gábor művelődési és közoktatási miniszter nyitott meg.³⁵

A Vármúzeumban átalakításra került a közönség számára a fogadótér, és folytatódott az Aquincumi és a Kiscelli Múzeum épületének korszerűsítése. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium Múzeumi Osztálya március 1-jén kelt levelében arról tájékoztatta a Múzeum vezetőjét, hogy az 1053/1993. sz. kormányhatározat értelmében meg kell vizsgálni a Várban lévő közgyűjtemények helyzetét, működési feltételeik javításának lehetőségét, és javaslatot kell kidolgozni a reális helyigény biztosítására. Felszólította az intézmény vezetőjét, terjessze fel a BTM igényeit. A főigazgató hivatkozva a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottságának 1993. szeptember 21-i állásfoglalására, közölte, a Bizottság támogatja azt az elgondolást, hogy a Fővárosi Levéltár új épületének elkészülését követően a BTM megkapja a Levéltár Leonardo da Vinci utcai, kb. 5000 m² alapterületű épületét. A Vármúzeum barokk udvarának befedésével pedig kb. 100 millió Ft költséggel 400 m² teret lehetne biztosítani időszakos kiállítások számára. A középkori kőtár elhelyezésére ma is elfogadható az 1985-ben készült terv, amely szerint a

³² BTM KI. VIII-89/784/1993. szept. 7., III-26/424/1993. okt. 19.

³³ BTM KI. I-2/1017/1993. dec. 16., 30.

³⁴ BTM A ltsz.: M. 920-99.; BTM KI. I-11/169/1994. márc. 7.

³⁵ A BTM 1994. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A ltsz.: M. 919-99., M. 920-99.; A Budapesti Történeti Múzeum ..., 1996. 412-419.

kötár a Vár nyugati oldalán helyezkedne el és kb. 3000 m² alapterülettel rendelkezne. Építése 500 millió Ft-ba kerül. A főigazgató megemlítette még, hogy súlyos raktárproblémák miatt az Aquincumi és a Kiscelli Múzeumnak is helyigényeik vannak.³⁶ Május végén Taxner Tóth Ernőnek, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium helyettes államtitkárának írt levelében – amelyhez csatolta az Aquincumi Múzeum igazgatójának feljegyzését a Károlyi-palotában lévő részleg Aquincumi Múzeumba történő elhelyezésének lehetőségéről – megállapította, hogy „a BTM szétforgácsoltsága tovább nem fokozható, ... a régészeti egység ... a hagyományos és a jelen adottságok között egyaránt csakis Aquincumban állítható helyre ... A megoldást az Aquincumban már megkezdett fejlesztések kibővítése és befejezése jelentené ...” A fejlesztés folytatásához ez évben még 30 millió Ft kellene, de a Fővárosi Önkormányzattól nem kapta meg a Múzeum. A levélre a Minisztérium Közgyűjteményi Főosztályának vezetője, Bodó Sándor válaszolt: „A kérdéskört változatlanul evidenciában tartjuk, minden amellett szól, hogy a Károlyi-palotában található régészeti egységek Aquincumban kapjanak méltó helyet.”³⁷ Nemsokára azonban megérkezett a Főpolgármesteri Hivatal értesítése arról, hogy a Fővárosi Közgyűlés a 790/1994. (VII.7.) sz. határozatával az Aquincumi Múzeum bővítését, korszerűsítését, a 793/1994. (VII.7.) sz. határozatával a Vármúzeum barokk udvarának befedését engedélyezte. A munkákat még ez évben megkezdik, s 1995-ben fejezik be.³⁸ Úgy tűnt, a súlyos problémák végre megoldást nyernek, azonban Schiffer János főpolgármesterhelyettes 1995. január 31-i levelében közölte, hogy az állandó várostörténeti kiállításához 20 millió Ft-ot biztosítanak, azonban nincs lehetőség a raktározási gond megoldására, ill. a barokk udvar lefedésére. „Ugyanakkor tudom, hogy ezek súlyos problémák, melyek befolyásolják az intézmény működését, és ezért igyekszünk mielőbb kielégítő megoldást találni rájuk.” – írta a főpolgármesterhelyettes.³⁹ Május végén a főigazgató levélben fordult Budapest főépítéséhez, Schneller Istvánhoz, javasolva a barokk udvar lefedését, amelyet az Önkormányzat a világkiállítás megíhásulása miatt függesztett fel.⁴⁰

Közben a MTA Régészeti Bizottsága az 1994. júniusi ülésén megvizsgálta a BTM-ben folyó régészeti munka helyzetét. Állásfoglalásában megállapította, hogy a BTM „a régészeti tevékenység négy fontos alapelemét (ásatás, gyűjtemények, a tudományos feldolgozás és a feltárt emlékek fenntartása ill.

bemutatása) tekintve jelentős hiányosságokat szenved, és a három utóbbi vonatkozásában helyzete katasztrofálisnak nevezhető.” A fontosabb problémák: a régészeti tevékenység szervezetenként megoldatlan, a korok szerint elkülönülő osztályok között nincs meg a megfelelő koordináció; a régészeti munka pénzügyi fedezete az intézmény költségvetésében nem különül el, az önálló Aquincumi Múzeumnak nincs saját költségvetése; az ásatások leletanyaga, kb. 2 millió darab, 1973 óta jórészt konzerválatlan és leltározatlan, ami sürgős intézkedést igényel. A Régészeti Bizottság javaslatai: a Múzeum teljes régészeti tevékenységét összefogó szervezeti struktúra létrehozása, s ezen belül az Aquincumi Múzeum önállóságának biztosítása; a régészeti költségvetés tételes megállapítása és elkülönítése; a kiásott leletanyag leltározásának és feldolgozásának sürgős megkezdése. A Régészeti Bizottság vállalta, hogy a részletes terv kimunkálásában szakértői szinten közreműködik, az ELTE Régészeti Tanszékei pedig segítséget nyújtanak a leltározási munkában. Minderről a Bizottság elnöke, Szabó Miklós, az ELTE akkori rektora írásban tájékoztatta a Múzeum főigazgatóját, aki a segítséget megköszönve válaszában közölte, hogy a szervezeti és önálló gazdálkodási kérdések kidolgozása folyamatban van.⁴¹ A szervezeti problémák megoldását az Aquincumi Múzeum igazgatója, Zsidi Paula dolgozta ki az Aquincumi Múzeum központtal létrehozandó régészeti egység tervezetében. A terv szerint az Aquincumi Múzeumba kerülne elhelyezésre a Károlyi-palotából az Ős- és Népvárandorlaskori Osztály, s így megvalósulna a régészeti osztályok összehangolt működése, egységes irányítása, amelyet az ásatások megszervezése, bonyolítása, a kutatómunka, a számítógépes nyilvántartás, a hatósági jogkör ellátása szükségessé tesz.⁴² Néhány év múlva – mint látni fogjuk – ez az elgondolás valósul meg.

Az 1995-ös esztendő legfőbb feladata volt az állandó várostörténeti kiállítás újkori részének megrendezése a Vármúzeumban. Az új- és legújabbkori gyűjtemények gyarapítása is ezt a célt szolgálta. Emellett folytatni kellett az intézményre háruló leletmentéseket, ásatásokat, tudományos feldolgozásokat és a terv szerint be kellett fejezni a Szervezeti és Működési Szabályzat korszerűsítését. Az időszaki kiállítások esetében szempont volt, hogy inkább kevesebb, de hosszabb ideig nyitva tartó tárlatok legyenek, és a program kialakításakor „megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a Múzeum

³⁶ BTM KI. I-11/169/1994. márc. 1., 7.

³⁷ BTM KI. I-11/305/1994. máj. 24., 26., júl. 4.

³⁸ BTM KI. I-1/378/1994.

³⁹ BTM KI. A-1/4-6/1995. jan. 31.

⁴⁰ BTM KI. A-1/8-12/1995. máj. 29.

⁴¹ BTM KI. I-1/305/1994. jún. 6., júl. 21.

⁴² BTM KI. I-1/305/1994. máj. 27.

várostartörténeti feladatára és az intézményben lévő anyag bemutatására”. A közművelődési tevékenység mellett erősíteni szükséges a propagandát. Feladat az „egyetemes marketing stratégia kidolgozása, ... a BTM arculata (kívül/belül) egyeztetése, fejlesztése.”⁴³

A Múzeum legjelentősebb, az 1996-os milicentenáriumi ünnepségek bevezető eseménye volt a „Budapest az újkorban” c. kiállítás megrendezése. 1995. december 15-én Demszky Gábor főpolgármester nyitotta meg. A rendezők szándéka szerint alkalmazott újszerű technikai megoldások, s hogy hét szimbólum szolgálta a vezérfonalat a főváros életének bemutatásához, egyes, inkább negatív kritikát váltott ki a szakmai körökben.⁴⁴ Ezzel szemben a tárlat jelentős közönségsikert aratott. Több kiállítás a nemzetközi kapcsolatok ápolását, bővítését szolgálta. Közülük kiemelkedik a „Habsburgok asszonyai” c. tárlat, amelyet az 1994-ben kinevezett új főigazgatóhelyettes, Dózsa Katalin rendezett az ausztriai Schlosshofban és Niederweidenben. A Vármúzeumban pedig közös olasz-magyar rendezésben nyílt meg az „Aquilicia – Aquincum” c. kiállítás, majd „Varsó kertjei és parkjai 1596-1996” címmel lengyel tárlatot adtak át a közönségnek. (Az utóbbit megelőzte az 1994-ben Varsóban rendezett plakát-kiállítás a BTM anyagából.) A „Mérőföldkövek a cseh állam történetében” c. kiállítás szintén a palotában került bemutatásra. Továbbra is működött az évek során kialakult kapcsolat a varsói mellett a pozsonyi, bécsi, párizsi múzeumokkal.

A kiadványok terén jelentős esemény a „Budapesti Történeti Múzeum” c. reprezentatív, a Múzeum kincseit bemutató könyv megjelenése a Corvina Kiadó gondozásában. A legújabb ásatási eredmények ismertetése céljából elindították az „Aquincumi Füzetek” c. sorozatot, viszont a Tanulmányok Budapest Múltjából köteteit 1991 óta nem sikerült kiadni.⁴⁵

A főigazgató 1995-ben ismét változtatni kívánt az intézmény Szervezeti és Működési Szabályzatán. A Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága elnökének megküldött tervezet címe: „Javaslat a Budapesti Történeti Múzeum Szervezeti és Működési Szabályzatának módosítására, különös tekintettel a régészeti irányítására.” A módosítást az eltelt időszak változásaival, a Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottságának 1993. évi határozatával indokolta. A javaslattal ugyanakkor eleget tett a Kulturális Bizottság 207/1994.(V.10.) sz. határozatának, amely szerint a testület azt kérte a Múzeum vezető-

jétől, hogy „a régészeti szakterület megfelelő képviselete érdekében ... terjessze a testület elé az intézmény vezetői struktúrájának módosítására vonatkozó, az intézmény megfelelő érdekképviselői szerveivel egyeztetett és az intézményi Szervezeti és Működési Szabályzat ennek megfelelő módosítási javaslatát.” A javaslat szerint egyik változás a Kulturális Bizottság ajánlására történt: a Tudományos Tanács helyébe a Szakmai Tanácsadó Testület lépett. Másik változás, hogy a Műszaki-üzemeltetési és kiállításrendező osztályról leválasztották és újra kialakították az önálló Kiállításrendező Csoportot, míg a többi részleg Üzemeltetési Osztályként működik tovább.⁴⁶ Legfontosabb változtatási javaslat, hogy a régészeti-ásatási munka egy irányítás alá, „a régészeti igazgató”-hoz kerüljön. Ezt indokolja, hogy így lehet egységes szempontrendszer és irányítás alapján ellátni a régészeti szakhatósági feladatokat. „Ez a szervezeti megoldás kiindulásul szolgálhat az átfogó régészeti múzeum fokozatos ... kialakításához az Aquincumi Múzeumban.” – olvassuk a javaslatban. Legnagyobb átszervezés a Középkori Osztályt érintené. A főigazgató két egységre tervezte szétválasztani: a csak ásató – régészeti, ezen belül az újkori régészetre is kiterjedő feladatot ellátó, ill. a várostörténeti kutatásokkal foglalkozó, a hozzá kapcsolódó gyűjteményeket gondozó múzeumi osztályra. Elnevezésük: Közép- és Újkori Régészeti Osztály, Korai Várostartörténeti Osztály. Az átszervezést azzal indokolta, hogy a jelenlegi Középkori Osztály keretében „nincs biztosítva a gyűjtemények kezelése, állományvédelme és szakértők híján tudományos feldolgozása sem.” A régészeti tevékenységet végző osztályok és a Régészeti Adattár a régész igazgató, a történeti és képzőművészeti osztályok, valamint a restaurátor részleg a főigazgatóhelyettes irányítása alá kerülne. A főigazgató meggyőződése szerint – amint a Kulturális Bizottság elnökéhez megküldött javaslat kísérő levelében írta – „a módosítás alapvetően a régészeti tevékenység intézményen belüli megerősítését szolgálja.”

A Kulturális Bizottság március 22-i ülésén tárgyalta meg a BTM Szervezeti és Működési Szabályzatát módosító javaslatot, az 1994. évi beszámolót és az 1995. évi munkatervet. E napirend előadója az intézmény főigazgatója volt. A BTM-ot „nyitott közgyűjteményként” jellemezte, amelynek „szolgáltatásai a társadalomnak szólnak.” Fontos vezetői programjaként fogalmazta meg az intézményen belüli különböző területek közötti aránytalanságok megszüntetését és a szakhatósági ügyiratkezelés, engedé-

⁴³ BTM A ltsz.: M. 921-99.

⁴⁴ A kiállítás megrendezésének körülményeit ismertette: BUZINKAY, 1996. és BUZINKAY – VIGH, 1996. A kiállítás kritikáját l.: HAJDÚ, 1996.

⁴⁵ A BTM 1995. évi munkaterv és beszámoló jelentése. BTM A ltsz.: M. 921-99., M. 922-99.; A Budapesti Történeti Múzeum ..., 1996. 419-425.

⁴⁶ BTM KI. A-1/1-4/1995. febr. 1.

lyeztetés egyszerűsítését. Az eredmények mellett említette a gyűjtemények raktározási gondjait. A Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezetének ügyvivője hozzászólásában elmondta, hogy az SzMSz-t módosító javaslatot az intézmény vezetői értekezlete tárgyalta, erre azonban a szakszervezetet nem hívták meg. Megjegyezte még, hogy a vezetői értekezleteken nem születnek állásfoglalások, nem működik a BTM Tudományos Kollégiuma, nincs belső szakmai fórum. Egy későbbi feljegyzés szerint a Középkori Osztály két részre bontásával – amelynek indoklását az érintettek igen sérelmezték – sem maga az Osztály, sem a szakszervezet nem értett egyet, s véleményüket eljuttatták a Kulturális Bizottság ülésére.⁴⁷ A Bizottság tagjai az ülésen több, kisebb kifogást tettek a Múzeum nem teljesen világos strukturális felépítésével kapcsolatban. Végül egyhangúlag az a határozati javaslat született, hogy az ülésen elhangzott javaslat figyelembevételével az intézmény vezetője módosítsa az SzMSz-t és ismét terjessze a Bizottság elé jóváhagyásra. A határozat alapján átdolgozott Szabályzatot a főigazgató június 15-én küldte meg jóváhagyás céljából.⁴⁸ Ez a módosított SzMSz azonban nem lépett érvénybe. Így szerencsére nem valósult meg a Középkori Osztály kettéválasztása, amely igen hátrányosan érintette volna az Osztály működését.

1995 végén lejárt Buzinkay Géza főigazgatói megbízása, a Fővárosi Önkormányzat pályázatot írt ki a vezetői hely betöltésére. Ekkorra egyre inkább érződött a változás szükségessége. A belső problémákra a Kulturális Bizottság fent tárgyalt ülésén rávilágított a szakszervezeti ügyvivő. A főigazgató még az év elején a „Magyar Múzeumok” hasábjain mintegy leértékelve az intézmény több mint száz éves tevékenységét, összegezte a vezetésével elért eredményeket.⁴⁹ A BTM ny. története, Gál Éva által írt válaszból valóságghü képet kapunk az intézmény múltja és a főigazgató véleménye közti ellentmondásról, és egyúttal következtethetünk a kialakult légkörre is.⁵⁰

1996. január 1-től pályázat útján Bodó Sándor, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közgyűjteményi Főosztályának vezetője vette át az intézmény irányítását. A múzeumi területen – muzeológusként, megyei múzeum igazgatóként, majd minisztériumi vezetőként – végzett szakmai tevékenysége alapot adott arra, hogy a BTM irányítása megfelelő kezekbe kerül. Személyében olyan vezető kapott kinevezést, aki a minisztériumi beosztása alatt megismerhette a BTM tevékenységét, gondjait is. Az

intézmény helyzetének felmérése, a feladatok kitűzése igazolta az elvárásokat, a szemléletváltást.

Az 1996-os esztendő legfontosabb feladatait tűzte ki – a munka folyamatosságának biztosítása mellett – a múzeumi alapfeladatok teljesítésének újragondolását, azaz a több évtizedes restancia felszámolásának megkezdését, a műtárgyvédelem helyzetének javítását. Miként elődjei, ő is tarthatatlannak tartotta, hogy a Múzeum műtárgyait 30 különböző helyen, bérelt raktárakban, rossz körülmények között tárolják. A növekvő számú ásatásokból származó emléktárgy tovább növeli az elhelyezési gondokat. Célul tűzte ki a régészet területén több évtizede felhalmozódott, 2 millió darabot meghaladó ásatási leletanyag restaurálásának, leltározásának és tudományos feldolgozásának megkezdését. Ehhez, a szükséges feltételek biztosítása érdekében meg kell gyorsítani az Aquincumi Múzeum fejlesztését, az új múzeumépület megvalósítását, amellyel megoldódna a római mellett az ősz- és népvándorláskori gyűjtemények elhelyezése is. Ezt sürgette az is, hogy a Károlyi-palotába tervezett Magyar Irodalom Házának létrehozása miatt a BTM ott lévő, előbb említett gyűjteményeinek és munkatársainak rövid időn belül ki kellett költöznie. Ugyanakkor a Vármúzeumban és a Kiscelli Múzeumban is fokozódtak a raktárgondok. Ennek az évnek a feladata e problémák felmérése és terv készítése a lehetséges megoldásokra. Reménykeltő volt, hogy 1996 végén megszületett a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, valamint a Fővárosi Önkormányzat között a megállapodás, amely szerint a kormányzat biztosította Aquincumban egy kb. 900 m² alapterületű raktárépület megépítésének pénzügyi feltételeit, a Károlyi-palotában lévő részleg elhelyezése céljából.⁵¹ Előrelépés történt a Vármúzeum barokk udvarának lefedése ügyében is: a Fővárosi Közgyűlés szeptemberben jóváhagyta a beruházást.⁵²

A főigazgató hangsúlyt helyezett a tudományos munkára, ezért fontosnak tartotta, hogy a Múzeum tudományos kiadványai, elsősorban a Budapest Régiségei és a Tanulmányok Budapest Múltjából a jövőben rendszeresen megjelenjenek, jelezve a BTM régészeti, történeti, művészettörténeti kutató központ voltát. Ez évben, öt év szünet után sikerült a Tanulmányok Budapest Múltjából következő, 25. kötetét (Buzinkay Géza szerkesztésében) megjeleníteni és a Budapest Régiségei 31. kötetét kiadásra előkészíteni. A kutatási eredmények ismertetését szolgálták a tudományos konferenciák is: „A Szent Zsigmond templom és gótikus szobrai”, a „Kiállítás a muzeológus szemével” (az előző az azonos című

⁴⁷ BTM KI. A-1/1-10/1996. jan.

⁴⁸ BTM KI. A-1/1-10/1995. márc. 7., 22., ápr. 24., máj. 3., jún. 15.

⁴⁹ BUZINKAY, 1995.

⁵⁰ GÁL, 1996.

⁵¹ BTM KI. A-1/8-1/1997. jún. 5.

⁵² BTM KI. A-1/8-2/1996.; Fővárosi Közlöny 1997. febr. 14.

kiállításához, az utóbbi a „Budapest az újkorban” c. tárlathoz kapcsolódva) és a „Kiállítás a restaurátor szemével” címmel rendezett tanácskozás.

A főigazgató a gyűjtő, feldolgozó, tudományos munka mellett fontosnak tartotta az intézmény sikeres közművelődési tevékenységének folytatását, de az eddiginél hatékonyabb propaganda és marketing munkát látott szükségesnek. Súlyt helyezett a még hiányzó állandó kiállítások előkészítésére. Törekvése, hogy a Múzeum egyes részlegei a korábinál „karakterisztikusabb jegyet” viseljenek: a palota elsősorban történeti, a kiscelli részleg főleg képzőművészeti, az Aquincumi Múzeum pedig régészeti tárlatokat mutasson be. Az 1996. évi kiállítások közül kiemelkedtek a honfoglalás millicentenáriumi ünnepségeihez kapcsolódó bemutatók: a „Budapest 1100 éve” címmel a millenniumi földalatti állomásain és a „Millennium K. und K. keretben” címmel Bécsben, a Collegium Hungaricummal közösen rendezett kiállítás. A Műcsarnokkal közösen került bemutatásra László Károly baseli gyűjtő anyaga. Terven felül rendezték meg „A miniszterelnök ... Nagy Imre (1896-1958)” c. emlékkiállítást, amelyet Gál Zoltán, az Országgyűlés elnöke nyitott meg.

A Múzeum nemzetközi kapcsolatai továbbra is elsősorban az intézményközi szakmai együttműködésen alapultak: kiállítások, konferenciákon részvétellel, tanulmányutak, könyvtári csere formájában.

Jelentős lépésnek tarthatjuk az együttműködési szerződés megkötését a Varsói Történeti Múzeummal, amely az eddigi alkalmoszerű kapcsolatot fűzte szorosabbra.⁵³

„Egy erősen a nagyközönség felé nyitott” év után az 1997-es esztendő a főigazgató „alapvetően a belső, szakmuzeológiai feladatokra koncentráló” évnak tervezte. A szakmai munka jellege kettős volt: egyrészt meg kellett kezdeni a több, mint 2 millió régészeti lelet elmaradt restaurálását és leltározását, másrészt elő kellett készíteni az 1998. év kiemelt rendezvényeit, az 1848-as forradalom 150. és a főváros egyesítése 125. évfordulójának megünneplését. Ugyanakkor végezni kellett a folyamatos szakmai munkát: a régészeti kutatásokat (az M0-ás autópályát egy évtizede tartó építésével kapcsolatos ásatásokat, a Vár területén, a Szent György téren kisebb megszakításokkal 1988 óta folyó kutatásokat, az aquincumi polgár- és katonaváros területén s még számos helyen zajló leletmentéseket), a történeti és képzőművészeti gyűjtemények gyarapítását, a közművelődési munkákat.

1997-től sikerült elindítani a régészeti restanciananyag feldolgozását, az óbudaai gázgyár Óraházának raktárbázissá alakítását, sikerült folytatni az Aquincumi Múzeum volt MHSz épülete ún. Hajnóczy-szárnyának felújítását, restaurátorműhely

81. kép.
Elkészült a Vár-
múzeum barokk
udvarának lefe-
dése. 1997.

⁵³ BTM KI. A-VII/6/1996. jan. 18.; A BTM 1996. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM KI. A-I/1-3/1996.; Összefoglaló jelentés az 1995-1998. évi tevékenységről. BTM KI. A-

I/4-25/1998.; Fejlesztési terv (1994-1996-1998). BTM KI. A-I/4-31/1996.; osztályok jelentései: BTM KI. A-I/1-10/1996. jan., A-I/1-2/1997.

82. kép. Ásatás a Szent György téren. 1998.

és könyvtár kialakítását. Mindehhez a Fővárosi Önkormányzat biztosította a szükséges pénzügyi fedezetet. Elkészült a kiviteli terve a létesítendő aquincumi régészeti központ első ütemében szereplő épületnek, amely költségeit a Művelődési és Közoktatási Minisztérium fedezi. E beruházások elindításával a több évtizede súlyos raktárhelyzet kimozdult a holtpontról. A Kiscelli Múzeum gyűjteményeinek helyzetén azonban nem sikerült változtatni, csak a következő esztendőben, amikor a 15 bérelt raktárból egyetlen biztonságos raktárba helyezték el a műkincseket. A Fővárosi Önkormányzat beruházásaként év végére elkészült a barokk udvar lefedése, amely révén a Vármúzeum egy látványos, közel 400 m²-es térrel gyarapodott.⁵⁴ Itt került sor az Önkormányzat szervezésében november 18-án a romániai városok találkozójára, amely egyben a barokk udvar nem hivatalos átadási ünnepsége is volt.⁵⁵

Felújításra került – a török kormányának köszönhetően – a Gül Baba türbe, és megnyílt az előző évben kezdődött felújítás és átrendezés után a Citadellán látható „Képek a főváros múltjából” c. kiállítás. A főváros egyesítésének közelgő 125. évfordulójára készült – ismét kihasználva a millenniumi földalatti állomásait – a „Fejezetek egy nagyváros életéből” c. tárlat, kiváltva a közönség érdeklődését. Kiemelt feladat volt a László Károly-gyűjtemény bemutatása a Kiscelli Múzeumban. Emlékiállítás és tudományos konferenciát rendez-

tek Nagy Lajos, a Fővárosi Múzeum egykori igazgatója születésének 100. évfordulója alkalmából. Ugyancsak konferencia kapcsolódott a Kiscelli Múzeumban nyílt „Tárgyak nagyszüleink asztaláról” c. tárlathoz, mégpedig a formatervezésről. Több kiállítás került megrendezésre a nemzetközi kapcsolatok keretében. Közülük megemlítjük a Vármúzeumban, svájci-magyar együttműködéssel megrendezett „Aquincum – Augusta Raurica – Élet a Római Birodalom két városában” c. és a Bukarestben bemutatott „Budapest anno - 1900” c. tárlatot. A fogadott vendégkiállítások is jelzik a kapcsolatok bővülését. Ez évben került sor az együttműködés céljából a kapcsolat felvételére a cseh és szlovák fővárosok múzeumával.⁵⁶ Az intézmény vezetése szerint az együttműködések kialakításában a BTM „messzeemenően figyelemmel van a főváros nemzetközi kapcsolati koncepciójára.”⁵⁷

A közművelődési programok és propaganda az eddig kialakult formákban zajlottak, de jórésztük – miként a régészeti feltárások, kiadványok és kiállítások is – egyre inkább csak külső támogatással volt megvalósítható. Ezért tarthatjuk jelentős lépésnek egy új tudományos feladat, a „Budapest Történeti Atlasza” munkálatainak elindítását. Anyagi okok miatt leginkább a népszerűsítés, a reklámtevékenység szenvedett hátrányt még a következő években is.

1997-ben bővült a helytörténeti szakfelügyelet körébe tartozó kerületek száma: ez évben még két kerület (IX., XXIII.) kapcsolódott be a helytörténeti munkába. Ezekkel együtt 16 gyűjtemény tart szakmai kapcsolatot a BTM-mel.⁵⁸

Az 1998-as esztendő a kiállítások éve volt. Februárban a Vármúzeum II. emeletén megnyílt az „Ősi népek – antik kultúrák. Budapest története az őskortól az avarkor végéig” c. tárlat, amelyet Szabó Miklós, az ELTE rektora nyitott meg. A „Budapest a középkorban” c. átrendezett kiállítás a földszinti termekből a földszinti és az I. emeleti aulába került. Júniusban Székely György akadémikus adta át az érdeklődő közönségnek. A két bemutatóval teljessé vált a várostörténeti kiállítás, az őskortól a legújabb időkig ismerkedhetnek meg a látogatók Budapest történetének emlékeivel. A két esemény között márciusban, a felszabadult földszinti térben rendezték meg a főváros egyesítése 125. évfordulója alkalmából az „Egy nagyváros születése. Pest-Buda-Óbuda az egyesítés idején” c. tárlatot, amelyet Demszky Gábor főpolgármester nyitott meg a Tavasz Fesztivál keretében. Az évfordulóra Pozsonyan is

⁵⁴ Átadás-átvételi jegyzőkönyv. BTM KI. A-1/8-1/1997. nov. 10., 14.

⁵⁵ BTM KI. A-1/8-1/1997. nov. 18.

⁵⁶ BTM KI. A-VII/12/1997. júl. 25.

⁵⁷ BTM A ltsz.: M. 917-99.

⁵⁸ A BTM 1997. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM KI. A-1/1-3/1997., BTM A ltsz.: M. 916-99.; Összefoglaló jelentés az 1995-1998. évi tevékenységről. BTM KI. A-1/4-25/1998.

rendeztek kiállítást, „Budapest a századfordulón” címmel, a Magyar Napok alkalmából. Az 1848-as márciusi forradalomra emlékeztek az „1848 ..., te népek hajnalcsillaga” c. tárlattal. Az új kiállításoknak köszönhetően jelentősen megnőtt a Vármúzeum látogatottsága. A Múzeum kollektívájának munkáját a Fővárosi Önkormányzat „Pro Urbe” díjjal jutalmazta. A főváros egyesítése évfordulójára tudományos konferenciát is szerveztek, „Urbanizáció a dualizmus korában” címmel, az MTA Történettudományi Intézete és a Fővárosi Levéltár részvételével.⁵⁹ Még két tanácskozássra került sor: az egyiket az eddigi gyakorlat szerint a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal együtt szervezték a Középkori Osztály 1997. évi ásatásairól, a másik rendezvény pedig a kortárs művészetek kurátorai szövetségének konferenciája volt a Fővárosi Képtárban.

A kiállítási munka mellett folytak a régészeti kutatások és kiemelt feladatként a felhalmozódott restancia leletanyag feldolgozása. Előrelépés történt a raktárhelyzet javításában is, bár a Károlyi-palotában és a Kiscelli Múzeumban jelentkező gombásodás, vizesedés miatt újabb állagmegóvási problémák keletkeztek. Az Óbudai Gázgyár Óraház épületének felújítása befejeződött, és ide helyezték el a palota Újvilág kertjében tárolt mintegy 4000 db középkori követ. (Ezzel azonban természetesen a 15 bérelt raktárban levő középkori kőanyag helyzete, azaz a középkori kőtár kérdése nem oldódott meg.) A tervvel ellentétben nem készült el az aquincumi régészeti központ – minisztériumi beruházásban – tervezett új

épülete, így a költözés sürgetése ellenére is csak részben tudta a Múzeum átadni a Károlyi-palotában elfoglalt helyiségeket.⁶⁰ Viszont elkezdődött a Fővárosi Önkormányzat által biztosított beruházási keretből a Kiscelli Múzeum szoborparkjának kiépítése.

A nehéz gazdasági helyzet ellenére sikerült biztosítani a Múzeum évkönyvei kiadásának folyamatoságát: megjelent a Budapest Régiségei 32. és a Tanulmányok Budapest Múltjából 27. kötete. Az intézmény munkájának elismerését jelzi, hogy a Magyar Múzeumok folyóirat ezévi 3. száma lehetőséget nyújtott a BTM gyűjteményeinek és szakmai munkájának bemutatására.

A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről kiadott 1997. évi CXL. törvény alapján elkészült az új Szervezeti és Működési Szabályzat. Ez lényegében nem változtat az intézmény hagyományosan kialakult szervezeti felépítésén, csupán a közművelődési feladatokat ellátó Közönségkapcsolati Osztály munkakörét bővítette a szervezési teendők (szabályzatok előkészítése, személyzeti feladatok, stb.) ellátásával. A törvény egyébként megerősíti a BTM országos múzeum jellegét.⁶¹

A közelgő önkormányzati választásokra tekintettel 1998 nyarán a Főpolgármesteri Hivatal Kulturális Ügyosztálya összefoglalást kért az elmúlt négy év jelentősebb eredményeiről, problémáiról, a szakmai tevékenység fő irányairól, az intézmény működési feltételeiről. A válaszadás alkalmat nyújtott a Múzeum középtávú fejlesztési terveinek felvázolására, amely megvalósulása eredményeként a

83. kép.

A palota új állandó várostörténeti kiállításának részeként megnyílik a „Budapest a középkorban” c. tárlat 1998.

⁵⁹ A konferencia anyaga megjelent a TBM 28(1999) kötetében.

⁶⁰ BTM KI. A-1/8-2/1998. máj. 29., júl. 21.

⁶¹ A BTM 1998. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A ltsz.: M. 917-99., BTM KI. A-1/4-31/1996., A-1/4/1998. júl. 17.

84. kép.

A főváros egyesítésének 125. évfordulója alkalmából rendezett „Egy nagyváros születése. Pest-Buda-Óbuda az egyesítés idején” c. tárlat a Vármúzeumban. 1998.

főváros tulajdonát képező műkincsek megfelelő körülmények közé kerülhetnek. Eszerint feltétlenül szükséges a főváros régészeti örökségének bemutatására alkalmas csarnok építése az aquincumi raktár-bázis mellé, és ugyancsak gondoskodni kell az újkori várostörténeti gyűjtemények megfelelő elhelyezéséről is. A főigazgató elgondolása szerint „az újkori várostörténet méltó elhelyezése 1500 m²-en a budai vár területén volna indokolt.” Ez esetben tudja fogadni a Kiscelli Múzeum a László Károly gyűjteményt. Ugyancsak fontos feladat a Vármúzeum középkori palotasztánjének felújítása, az eredeti reprezentatív műemléki látványosság biztosítása a magyar államiség ezredéves ünnepére.⁶²

A középtávú fejlesztési feladatok meghatározása egyúttal a célokat is kijelölte a főigazgatói megbízatás második félédjére.

1999-re a főigazgató szerint „a BTM belső műkincsmegővő – muzeológiai – restaurátori tevékenysége több ponton kritikus helyzetbe” került, ahonnan „csak a tulajdonos Fővárosi Önkormányzat segítségével lehetséges az elmozdulás”. A legfontosabb feladatok a fenti céloknak megfelelően a következők voltak: az aquincumi régészeti központ új épületének mielőbbi kivitelezése, a Hajnóczy-épület felújításának folytatása; a Károlyi-palotából kimentendő régészeti gyűjtemény elhelyezése átmeneti raktárakban; az összes múzeumi épület biztonsági berendezései felújításának befejezése; a római kori kiállítóhelyek felújításának folytatása; a Károlyi-palota pincéjében és a Kiscelli Múzeumban levő gyűjtemények gom-

bafertőzöttségének megszüntetése. A folyamatos szakmai munka mellett fontos feladat volt a magyar államiség ezredéves évfordulója megünneplésének előkészítése is.

A kritikus helyzetű gyűjtemények közül a Károlyi-palotában lévőket sikerült átmeneti raktárba, az Óbudai Gázgyár Művelődési Házába költöztetni. Ezt a Károlyi-palota előrehaladott rekonstrukciója sürgette. Jó ütemben haladt az Aquincumi Múzeum bővítését szolgáló építkezés. Változatlan a Kiscelli Múzeum épületének állapota, s benne a gyűjtemények helyzete.

Folytatódott a felhalmozódott régészeti anyag feldolgozása. Az új feltárások további leletekkel gazdagították a gyűjteményt. Az ezévi ásatások során előkerült tárgyak közül kiemelkedő jelentőségű a Várban, a volt Teleki-palota területén napvilágra jutott XIV. századi, valószínűleg Károly Róberthez köthető selyem kárpit, amely a koronázási palást után a második legrégebb, viszonylag épségben maradt textil Magyarországon. A tudományos feldolgozások megjelentetését a Múzeum folyamatosan kiadott évkönyvei, egyéb kiadványai biztosították. Külön is megemlíthjük „A Fővárosi Képtár története és gyűjteménye 1890-1945” c. (Földes Emília) munkát és a Fővárosi Önkormányzattal közösen megjelentetett „A Lánchíd és Clark Ádám” c. könyvet. Utóbbit a Frankfurti Könyvvásáron is bemutatták. A BTM kutatóközpont jellegét hangsúlyozták az itt rendezett ezévi tudományos konferenciák is: a római provinciális művészetről tartott 6. nemzetközi tanácskozás; a Középkori Osztály hagyományos beszámolója az előző év ásatásairól a

⁶² BTM KI. A-1/4-25/98.

Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat ülésén; a MTA-val közös konferencia „A Lánchíd és Clark Ádám” címmel, a kiállításához kapcsolódva. Szintén tárlathoz kapcsolódva rendeztek tudományos ankétot „A papírajátékok története” címmel, a Kiss Áron Magyar Játéktörténeti Társaság közreműködésével, továbbá a Francia Intézettel közösen szerveztek előadást az Intézetben, francia és magyar előadókkal, a „Francia elegancia – Divatkellékek Párizsból” c. bemutató alkalmából.

A kiállítások közül a fentiekén kívül kiemelkedik a nagy sikert aratott „Búcsú a hangos XX. századtól” c., a Magyar Rádióval közösen, a Vármúzeumban rendezett tárlat, amely egyúttal a Budapesti Tavasz Fesztivál nyitórendezvénye volt. Göncz Árpád köztársasági elnök nyitotta meg, és Hámori József, Chikán Attila miniszterek, Demszky Gábor főpolgármester is köszöntötték a vendégeket. Igen sikeres volt az Aquincumi Múzeumban nyílt „Culinaria Romana – Az antik Róma gasztronómiája” c. kiállítás is. Meg kell említenünk még a nagy látogatottságot, de vegyes fogadtatást kiváltó Hermann Nitsch „Hatnapos játék Prinzendorfban, 1998.” c. tárlatát. Több éves szünet után, önkormányzati és külső támogatásokkal sikerült felújítani és ismét megnyitni a Flórián téri római Fürdő Múzeumot és a Táborvárosi Múzeumot. A nemzetközi kapcsolatok működését jelzik a vendégkiállítások Prágából („A kelták és Prága”), Pozsonyból („Koronázások Pozsonyban”), Madridból („Madrid: nyitott kapuk”) és Párizsból a fent említett tárlat.⁶³

A 2000. év igen jelentős volt a Múzeum életében:⁶⁴ elkészült az Aquincumi Múzeum fejlesztésének első üteme, egy minden igényt kielégítő új épület, amelybe beköltözhetett az Ős- és Népvándorláskori Osztály és amely az Ókortörténeti Osztály raktározási gondjait is megoldotta. Ezzel nagy lépést tett az intézmény az Aquincumba tervezett fővárosi régészeti kutatóközpont megvalósítása felé. Az új épület és raktárház avatása alkalmából, november 21-én – a még nem berendezett raktári csarnokban – „Őskori napok – Aquincumi pillanatok” címmel kiállítást nyitottak. A létesítményt Demszky Gábor főpolgármester, Ács Tamás helyettes államtitkár és Tarlós István III. kerületi polgármester avatta fel és nyitotta meg.

Továbbra is súlyos gond maradt azonban a megsekszorozódott középkori régészeti anyag elhelyezése és a kőtár megvalósítása, amelyen az Aquincumi Múzeum további fejlesztése és a Gázgyári Művelődési Ház igénybe vétele segíthet. Ugyancsak megoldhatatlan feladat önerőből a Kiscelli Múzeum épü-

lete és gyűjteményei helyzetének javítása. A hiány közrejátszott abban, hogy a László Károly – gyűjtemény végleges elhelyezését sem a BTM, sem a Fővárosi Önkormányzat nem tudta megoldani, ezért december folyamán visszaszállították Svájcba. Viszont létrejött az épület mellett a két éve készülő várostörténeti szoborpark.

Továbbra is rendkívüli erőfeszítést kívánt – és külső munkaerők bevonását tette szükségessé – a régészeti leletmentések elvégzése. Mintegy 60 lelőhelyen volt ásatás, s ez a szám meghaladta a korábbi évek adatát. Folytatódott az M0-ás autópálya kapcsoltó kutatások, és befejeződött a hosszú évek óta tartó ásatás a vári Szent György téren. Az előző évi feltárásokról – a kialakult hagyománynak megfelelően – a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal közösen konferenciát rendeztek. „Regia Civitas” címmel pedig nemzetközi konferenciát tartott a Múzeum Budakeszin a MTA Régészeti Intézete és a Budakeszi Polgármesteri Hivatal együttműködésével. Jelentős haladás történt a régi ásatási restanciaanyag feldolgozásában, nyilvántartásba vételében. A régészeti tevékenységet végző osztályok munkájának összehangolását, irányítását 2000 januárjától régészeti főigazgatóhelyettes látja el. A főigazgató ezzel visszaállította az előző vezető által megszüntetett fontos beosztást.

Kiemelt feladat volt a magyar államiség 1000. évfordulójának megünneplése. Az erre az alkalomra rendezett és közönségsikert aratott „A budavári királyi palota évszázadai” c. kiállítás a Vármúzeumban – különösen a palota újkori történetének bemutatásával – régi hiányt pótol. A Budapesti Tavasz Fesztivál eseményeként Schiffer János főpolgármesterhelyettes nyitotta meg. A tárlathoz – történészek, régészek, levéltárosok, művészettörténészek részvételével – tudományos konferencia kapcsolódott. A magyar államiség megünneplését szolgálta még a „Középkori domonkos apácaolostor a Margit-szigeten” és az „Ókeresztény emlékek Aquincumban” c. kiállítás is. Folytatódott a Vármúzeumban a Tabán bemutatásával a „Védjük, hogy unokáink is lássák” c. tárlatsorozat a Budapesti Városvédő Egyesület közreműködésével. A barokk csarnokban került megrendezésre a Zágrábi Nemzeti Múzeum „Horváth Kultúra” c. tárlata. Aquincumban pedig ismét rendeztek kiállítást az elmúlt év legszebb ásatási leleteiből. A Nagy-Budapest létrejöttének 50. évfordulójára nyílt tárlathoz a Fővárosi Levéltárral közösen szerveztek tudományos tanácskozást. A felsoroltakon kívül még számos időszakos kiállítást rendeztek. A Gül Baba türbe újbóli meg-

⁶³ A BTM 1999. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A. ltsz.: M.948-2001.

⁶⁴ A BTM 2000. évi munkaterve és beszámoló jelentése. BTM A. ltsz.: M.976-2002.

85. kép. A magyar államiság 1000. évfordulójára rendezett, „A budavári királyi palota évszázadai” c. kiállítás részlete, 2000.

nyitásával a Múzeum valamennyi kiállítóhelye ismét látogatható lett.

A tudományos munka mellett eredményesen folytatódott a közművelődési tevékenység is: múzeum-pedagógiai munka (feladatlapos tárlatvezetés, jelmezes történelmi játékok, fogyatékos gyermekek programja, önköltséges régészttábor, hétvégi családi programok, részvétel a pedagógusképzésben), zenei és a kiállításokhoz kapcsolódó egyéb rendezvények, az Aquincumi és a Kiscelli Múzeum sajátos programja, a múzeumbaráti körök eseményei, további részvétel a Múzeumi Majális, a Múzeumi Világnap, az Európai Örökség Napok, a Magyar Kultúra Napja, a Sajtó Kávéház stb. rendezvényein. Mindezt segíti a sokirányú propaganda munka.

Az intézmény működése változatlanul nehéz körülmények között zajlott. A takarékos gazdálkodás, létszámesökkentés ellenére külső támogatások nélkül számtalan feladat nem valósult volna meg. Ma már úgyszólván az összes régészeti ásatás költségeit a földmunkát, építkezést végző beruházók biztosítják. Az éves beszámoló jelentés szerint a tudományos kutatási, kiállítási és kiadvány tervek „csak abban az esetben tudják megoldani, ha pályázatokon, esetleg szponzori támogatásokkal szerzik meg a szükséges anyagi feltételeket.” A helyzetet jól mutatják a következő adatok: 2000-ben az intéz-

mény összes bevétele 1.136.045.000 Ft volt, s ebből mindössze 526.069.000 Ft a fenntartói költségvetés, a többi külső támogatás és saját bevétel.

Az év végén lejárt Bodó Sándor főigazgatói megbízása. Értékelve az eltelt időszakot, megállapíthatjuk, hogy azokat a célokat, amelyeket vezetői kinevezésekor kitűzött, lényegében sikerült megvalósítani. Hangsúlyozva, hogy a kívánt tudományos eredmények és az erre épülő ismeretterjesztő, közművelődési munka a muzeológiai tevékenységen alapulnak, előtérbe helyezte az alapvető muzeológiai feladatok elvégzését, s az ehhez szükséges feltételek megteremtését. Különösen nagy súlyt helyezett a több évtized alatt felhalmozódott ásatási leletanyag restaurálásának és leltározásának a megkezdésére. Az Aquincumi Múzeum fejlesztése új távlatot adott a régészeti gyűjtemények megfelelő elhelyezésére és a feldolgozó munka elvégzésére. Fontos törekvésnek kell elismerni a nehéz gazdasági körülmények között az intézmény tudományos kiadványainak rendszeres megjelenítését. 1996-tól rendszeresen jelennek meg a régészeti feldolgozásokat tartalmazó Budapest Régiségei és az újkori, legújabbkori várostörténeti kutatásokat közlő Tanulmányok Budapest Múltjából évkönyvek kötetei. Ugyancsak folyamatosan kerülnek kiadásra a nagyobb terjedelmű munkáknak helyet adó Monumenta Historica Budapestinensia kötetei és a legújabb ásatási eredményeket ismertető

Aquincumi Füzetek. Minden jelentősebb kiállításához pedig katalógus készül.⁶⁵ A főigazgató kiemelt feladatnak tartotta az állandó, teljes várostörténeti kiállítás megvalósítását, a kiállítóhelyek felújítását, megnyitását, a Múzeum nyitottságát a közönség felé.

Az eredmények elismerését jelzi, hogy a Fővárosi Önkormányzat Bodó Sándort újabb öt esztendőre megbízta a BTM vezetésével. Ezzel nemcsak a főigazgató kapott lehetőséget tervei további megvalósítására, hanem maga az intézmény is arra, hogy közel két évtized, a vezetők négy-öt évenkénti cserélődése után egy hosszabb időszakra, kiszámítható távlatra tervezzon.

A következő években a Múzeum előtt álló egyik legfontosabb feladat a veszélyeztetett helyzetben lévő középkori, várostörténeti és képzőművészeti gyűjtemények megfelelő elhelyezése. További erőfeszítést kíván a régi, felhalmozódott ásatási anyag restaurálásának, nyilvántartásba vételének mielőbbi befejezése. Az újkori gyűjtemények elköltöztetése a vezetés elgondolása szerint lehetőséget teremtene arra, hogy a Kiscelli Múzeum épületének az eddiginél nagyobb része álljon a látogató közönség rendelkezésére.

Az intézmény folyamatos munkáját képezik a jövőben is a leletmentő ásatások, a várostörténeti és a képzőművészeti gyűjtemények gyarapítása, a tudományos feldolgozás, a kiadványok rendszeres megjelentetése. Gazdag kiállítási és közművelődési programok biztosítják a Múzeum nyitottságát a hazai és a külföldi vendégek számára. Ezért szükséges a nemzetközileg is elismert, egykor reprezentatív középkori királyi palotakiállítás teljes felújítása.

A nemzetközi kapcsolatok ápolását továbbra is elsősorban a kölcsönös kiállítások segítik. E kiállítási tevékenységben a Múzeumnak eleget kell tennie a fővárosi és az állami nemzetközi kulturális kapcsolatokról eredő kötelezettségeinek is. Mindezt szolgálta részvétele 2001-ben a Franciaországban rendezett „Magyar Kulturális Évad” kiállítási programjában.

Az intézmény működési körébe tartozik a gyarapodó kerületi helytörténeti múzeumok, gyűjtemények, emlékhelyek szakfelügyelete és munkájának segítése. Emellett feladatának tartja a jövőben is az országban folyó várostörténeti kutatások támogatását.⁶⁶

Az eddig elért eredmények biztosítják, hogy a Budapesti Történeti Múzeum múltjára építve megfelelő a jövő elvárásainak, és megőrzi méltó helyét a magyar várostörténeti kutatásban és a főváros kulturális életében.

⁶⁵ A korábbi időszakban elindított Pest-budai Hírmondó és a BTM Műhely sorozatok folytatása azonban anyagiak híján nem lehetséges.

⁶⁶ A BTM 2001. évi munkaterve. BTM A. ltsz.: M.977-2002.

86. kép. Manuális foglalkozás – középkori tárgyak készítése a Vármúzeumban. Középen: Kériné Buzás Zsuzsanna restaurátor. 1982.

87. kép. Az első történelmi jelmezes foglalkozás, a gótikus szobrok kiállításának megnyitása alkalmából – TV-riport a résztvevő gyerekekkel. 1992.

88. kép. Római legiós találkozó az Aquincumi Múzeumban, 1993.

89. kép. Floralia ünnepség az Aquincumi Múzeumban 1993.

90. kép.

Jelmezes történelmi játék – lovaggá ütési szertartás a Vármúzeum gótikus termében, 1994.

91. kép. Jelmezes történelmi játék – mulatság a királyi udvarban, 1996.

92. kép. Floralia ünnepség az Aquincumi Múzeumban – áldozati szertartás. 1996.

93. kép. A millicentenárium alkalmából, a milleneumi földalatti állomásain rendezett „Budapest 1100 éve” c. kiállítás. 1996.

94. kép. A milleniumi földalatti állomásain rendezett „Fejezetek egy nagyváros életéből” c. tárlatot Schiffer János főpolgármester helyettes nyitotta meg. 1997.

95. kép. Jelmezes történelmi játék – verszerződés. 1997.

96. kép. Gyermeknapı foglalkozás a palota udvarán. 1997.

97. kép. Jelmezes történelmi játék – Mátyás udvartartása. Középen J. Gebhardt Margit, a foglalkozások rendezője. 1998.

98. kép. Jelmezes történelmi játék – 1848. márc. 15., a márciusi ifjak a Pilvaxban. 1998.

99. kép. Jelmezes történelmi játék – 1848. márc. 15., az utcán a szabad sajtó első termékei. 1998.

100. kép. Gyermeknapfi foglakozás a palota udvarán. 1998.

101. kép. Nyári régészttábor – látogatás az I. Corvin téri ásatáson. 1998.

102. kép. Feladatlapok megoldása az „Ősi népek – antik kultúrák” c. új állandó kiállításon a Vármúzeumban. 1998.

103. kép. Nyári régészttábor – ismerkedés a vár műemlékeivel. 1999.

104. kép. A „Culinaria Romana” – az antik Róma gasztronómiája Aquincumban c. kiállítás konyha-entériője. 1999.

105. kép. A tárlat étkező-entériője. 1999.

106. kép. „Gyere, játssz velünk a múzeumban” c. foglalkozás a Kiscelli Múzeumban. 1999.

107. kép. „Mesebeli portékák” c. kézműves húsvéti vásár a Kiscelli múzeumban. 2000.

108. kép,
Kisasszony napi búcsú a Kiscelli
Múzeumban. 2000.

109. kép. Jelmezes történelmi játék – reneszánsz farsang, a Vármúzeum barokk udvarán. 2000.

110. kép. „Kelta asszonyok, római hölgyek” c. kiállítás enteriőrje. 2000.

111. kép. Az Aquincumi Múzeum új iroda és raktárpülete. 2000.

112. kép. Az új épület raktárhelye. 2000.

113. kép. Az „Őskori napok – aquincumi pillanatok” c. kiállítás az Aquincumi Múzeum új épületében. 2000.

114. kép. Az Aquincumi Múzeum mai állapotában.

115. kép. Az Aquincumi Múzeum és romterület az ezredfordulón.

116. kép. A Kiscelli Múzeum és romterület az ezredfordulón.

117. kép. A budavári palota a Vármúzeummal.

A MÚZEUMI SZERVEZET MŰKÖDÉSÉNEK FŐBB ADATAI

A BTM szervezetének változását bemutató táblázat az intézmény főbb egységeinek alakulását mutatja. Technikai nehézségek miatt nem tudtuk jelölni a tudományos osztályokhoz tartozó kisebb részlegeket (restaurátorműhely, fotótár és fotóműhely, rajztár és rajzoló, tervtár), valamint a gazdasági igazgatóság felépítését (pénzügy, munkaügy, üzemeltetés stb.).

Az 2-5. sz. összeállítás az iratanyagok, a BTM-ben és a KÖI Adattárban levő beszámoló jelentések, valamint a korai időszakra vonatkozóan a Fővárosi Statisztikai Évkönyvek, a Magyar Statisztikai Évkönyv, a Magyar Minerva, a Statisztikai Közlemények adatai alapján készült.

A gyűjteményeknél a leltározott tárgyak számát vettük figyelembe, azonban helyenként a hirtelen növekedés esetében valószínűsítjük, hogy beszámították a becsült, nem leltározott tárgyak számát is. Az összesített adatok nem mindig egyeznek meg a részadatok összeadott mennyiségével, mivel csak a főbb gyűjteményeket jelöltük, az összesített adatok pedig más egyéb, kisebb anyagokat is tartalmaznak. Többször előfordul, hogy az összesítésnél az előző évhez viszonyítva csökkentést látunk, amelynek az lehet az oka, hogy valamely kisebb gyűjteményt kihagytak.

A dolgozók létszáma a teljes munkaidőben foglalkoztatottakat tartalmazza. A korábbi időszakban a hirtelen emelkedések azzal magyarázhatók, hogy valószínűleg a részfoglalkozásukat is beszámították. (Kivételt képez az új részlegekkel történő

fejlesztés.) A részfoglalkozásuk számát az utolsó 15 évnél jelöltük, mivel ilyen vonatkozású biztosabb adatok ebből az időszakból vannak.

A kiállításlátogatók száma esetében a bizonytalanság abból adódik, hogy az összesített adatok némely kimutatásban csak a Vármúzeum látogatóinak számát tartalmazzák.

A kiállítások jegyzéke az adott évben rendezett kiállításokat sorolja fel, tehát az áthúzódó állandó vagy időszaki tárlatok is csak egyszer, a nyitás évében szerepelnek.

Megjegyezzük még, hogy mindegyik kimutatásnál az üresen hagyott évszámok esetében nem találtunk adatot. A kiállítások és egyéb események, rendezvények dokumentumai a BTM Régészeti Adattárának intézménytörténeti gyűjteményében találhatóak.

A Múzeum főigazgatóinak és tudományos dolgozóinak jegyzékével (6.sz.) kapcsolatban megjegyezzük, hogy annak a főigazgatónak a munkaviszonyát, aki kinevezése előtt vagy után alacsonyabb beosztásban az intézményben dolgozott, a tudományos dolgozók között is feltüntettük. Az elhunyt munkatársak halálának évét nem jeleztük, mivel ezt sok esetben nem sikerült kideríteni. Ezért egységesen csak a születés éve szerepel a kimutatásban. Az adatokat iratanyagokból, megemlékezésekből és a munkaügyi nyilvántartásokból gyűjtöttük össze. Az utóbbihoz Házi Tiborné munkaügyi előadó nyújtott segítséget, amit ezúton is megköszönök.

1. A Budapesti Történeti Múzeum szervezetének változása

2. Gyűjtemények

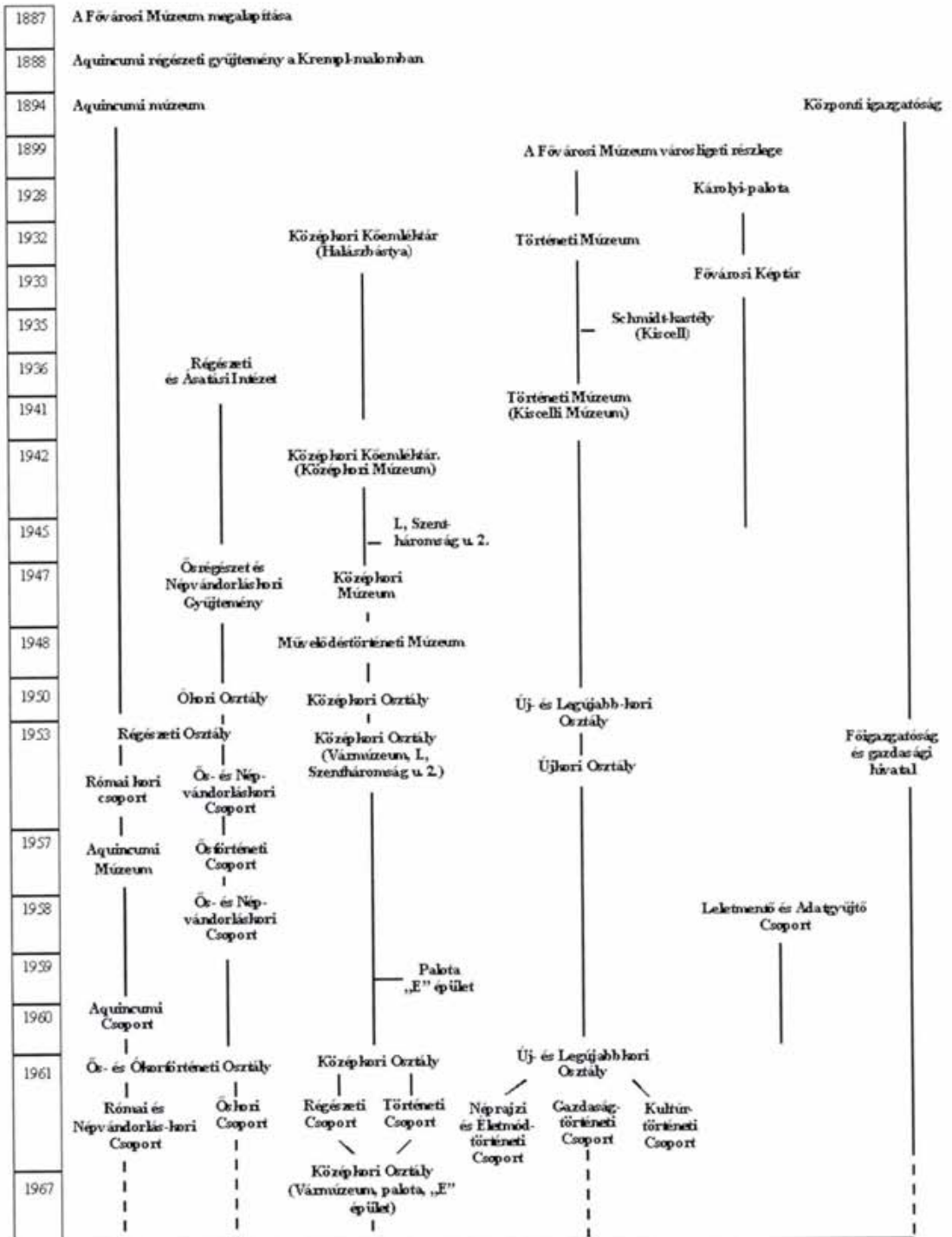
3. A dolgozók létszáma

4. A kiállításlátogatók száma

5. Kiállítások

6. A Múzeum központi igazgatói/főigazgatói és tudományos dolgozói

A Budapesti Történeti Múzeum szervezetének változása

2.
Gyűjtemények (db)

ÉV	RÉGÉSZET	VÁROSTÖRTÉNET	KÉPZŐMŰVÉSZET	IPARMŰVÉSZET	ÖSSZESEN
1896	3734				
1897	4109				
1898	4527				
1899	4806	3760			
1900	4884	4457			
1901	5054	4578			
1902	4935	4740			
1903	5029	4627			
1904	5103	4992			
1905	5220	5233			
1906	5367	5576			
1907	5586	5899			
1908	6014	6649			
1909	6039	7731			
1910	6192	9124			
1911	6846	10095			
1912	8009	11994			
1913	8196	15407			
1914		16427			
1915		16427			
1916		20251			
1917		22054			
1918		24115			
1919		30906			
1920		32315			
1921		33727			
1922					
1923					
1924		40000 (kb.)			
1925		41000 (kb.)			
1926					
1927					
1928					
1929	12000 (kb.)	25987			
1930	12382	26463			
1931					
1932	367 (középkor)				
1933					
1934	14000 (kb.)	28434			
1935	14500 (kb.)	29309	3100		
1936			3396		
1937		30918			
1938					
1939					
1940			5484		
1941		19476	6117		

ÉV	RÉGÉSZET	VÁROSTÖRTÉNET	KÉPZŐMŰVÉSZET	IPARMŰVÉSZET	ÖSSZESEN
1942		22575	6626		
1943	15230 (középkor)	23940	7179		
1944	14960 (középkor)	26173	7454		
1945	35000				
1946	15923 (középkor)	27263			
1947		27920			
1948		29227			
1949	55000				
1950					
1951					
1952					
1953	126937	27530			
1954					
1955					
1956					
1957					
1958					
1959					
1960	178281	12590	14758	2146	207775
1961	185339	13149	15531	2163	216182
1962	203144	13604	16000	2167	234915
1963	211258	18235	16254	2169	247916
1964	213820	18335	16962	2203	251320
1965	214565	20192	17269	2228	265684
1966	234376	22319	17661	2290	276646
1967	232909	24148	17908	2508	277535
1968	238749	26136	19565	2792	287242
1969	248082	27083	19737	2948	297850
1970	253457	29494	19874	3060	305885
1971	259590	30642	19959	3160	313351
1972	264421	32758	20083	3314	320576
1973	268140	34054	20405	3328	325927
1974	272508	34643	20553	3362	331066
1975	275179	35195	20674	3378	334426
1976	278719	36521	20815	3381	339436
1977	282678	38754	20861	3414	345707
1978	286333	39288	21046	3416	350083
1979	289587	40244	21060	3416	354307
1980	294168	41515	21319	3417	360419
1981	298114	41847	21367	3456	364784
1982	302801	43444	21379	3456	371080
1983	306978	44293	21523	3456	376252
1984	309814	46044	21588	3456	380904
1985	314699	46689	21611	3456	387125
1986	319062	47867	21649	3474	392714
1987	322265	48683	21744	3489	397130
1988	325175	49742	21808	3489	401163
1989	330136	49952	21876	3489	406514
1990	337168	50679	22376	3489	414891

ÉV	RÉGÉSZET	VÁROSTÖRTÉNET	KÉPZŐMŰVÉSZET	IPARMŰVÉSZET	ÖSSZESEN
1991	342928	50977	21423	3456	419548
1992	306624	48779	28058	520	397361
1993	284497	48030	28358	540	374835
1994	288865	48230	28087	520	390582
1995	294025	48316	28241	520	395967
1996	298525	51129	28447	520	404605
1997	306661		28471	520	370985
1998	315002	60222	28475	521	432179
1999	318612	55450	28527	520	431225
2000	334023	55500	28557	520	447043

3. A dolgozók létszáma

ÉV	TUDOMÁNYOS DOLGOZÓ	ÖSSZES DOLGOZÓ
1898	1 (tisztviselő)	2
1899	1	2
1900	1	6
1901	2	5
1902	2	5
1903	2	5
1904	2	5
1905	2	5
1906	2	5
1907	2	6
1908	2	6
1909	2	7
1910	2	7
1911	2	7
1912	5	8
1913	5	8
1914	5	7 (?)
1915	5	7 (?)
1916		
1917	5	8 (?)
1918	6	11
1919	6	12 (?)
1920	8	12
1921	7	11
1922		
1923		
1924	5	9 (?)
1925	6	8
1926		
1927		
1928		
1929		

ÉV	TUDOMÁNYOS DOLGOZÓ	ÖSSZES DOLGOZÓ
1930		
1931		
1932		
1933		
1934		
1935	6	9
1936		8
1937		9
1938		
1939	7	32
1940	8	
1941	9	
1942	9	
1943	11	58
1944	12	57
1945	12	65
1946	13	75
1947	18	78
1948	18	111
1949	19	100
1950	22	105
1951		95
1952		
1953	25	76
1954	27	76
1955	28	71
1956		82
1957	28	83
1958	27	83
1959		
1960	28	84
1961	30	84

ÉV	TUDOMÁNYOS DOLGOZÓ	ÖSSZES DOLGOZÓ
1962	30	83
1963	30	
1964	30	
1965	31	82
1966		
1967	33(36?)	82
1968	36(40?)	108(104?)
1969	37(41?)	102(111?)
1970	40(45?)	140(116?)
1971	41(48?)	131(120?)
1972	40(54?)	132
1973	40	144
1974	39(54?)	162(137?)
1975	42(52?)	160
1976	42(54?)	171(167?)
1977	44(54?)	131(167?)
1978	44	101
1979	43	103
1980	48	100
1981	50	105
1982	51	84

ÉV	TUDOMÁNYOS DOLGOZÓ	ÖSSZES DOLGOZÓ
1983	61	
1984	54	84
1985	60	149
1986	61	222 (168?) + 91 részfogl.
1987	61	221 (166?) + 77 részfogl.
1988	52	217 + 85 részfogl.
1989	53	228 + 85 részfogl.
1990	50	229 + 86 részfogl.
1991	50	228 + 80 részfogl.
1992	54	219 + 83 részfogl.
1993	53	209 + 116 részfogl.
1994	49	208 + 50 részfogl.
1995	46	182 + 57 részfogl.
1996	46	171 + 55 részfogl.
1997	50	173 + 52 részfogl.
1998	52	176 + 57 részfogl.
1999	52	179 + 49 részfogl.
2000	49	180 + 46 részfogl.

4.

A kiállításlátogatók száma

ÉV	LÁTOGATÓK SZÁMA
1897	12000
1898	2200
1899	
1900	14597
1901	14418
1902	14650
1903	19545
1904	18961
1905	16908
1906	18804
1907	34545
1908	35140
1909	40023
1910	32801
1911	32285
1912	30769
1913	39804
1914	26817
1915	17663
1916	21454
1917	13455
1918	17266

ÉV	LÁTOGATÓK SZÁMA
1919	11539
1920	13134
1921	24040
1922	22865
1923	27136
1924	34651
1925	39228
1926	36814
1927	33117
1928	41545
1929	32901
1930	27747
1931	27854
1932	73708
1933	60023
1934	64051
1935	65488
1936	53502
1937	62843
1938	49048
1939	52324
1940	52743

Év	LÁTOGATÓK SZÁMA
1941	45485
1942	48248
1943	25506
1944	10183
1945	
1946	11079
1947	5105
1948	48400
1949	67631
1950	
1951	
1952	
1953	
1954	71838
1955	96012
1956	112049
1957	
1958	100439
1959	96405
1960	132627
1961	108385
1962	103804
1963	90143
1964	98568
1965	90062
1966	84471
1967	86588
1968	273178
1969	182700
1970	187900

ÉV	LÁTOGATÓK SZÁMA
1971	213000
1972	231113
1973	279311
1974	272910
1975	348881
1976	262000
1977	278076
1978	286463
1979	167479
1980	168087
1981	250793
1982	261942
1983	254656
1984	304431
1985	275540
1986	302755
1987	309474
1988	268682
1989	265779
1990	275900
1991	218830
1992	172574
1993	164365
1994	207894
1995	151895
1996	145319
1997	201091
1998	205134
1999	211236
2000	213081

5. Kiállítások

Év	A kiállítás címe és helye
1888	Aquincumi római kori leletek (Kremplmalom)
1894	Aquincumi Múzeum megnyitása
1907	Fővárosi Múzeum városligeti részlegének megnyitása (Mücsarnok, ma Palme-ház)
1920	A városligeti részleg újra megnyílik (3 évig zárva)
1924	A székesfővárosi képzőművészeti gyűjtemény első kiállítása, Pest, Buda, Óbuda egyesítésének 50. évfordulója alkalmából (Mücsarnok) •Részvétel a nemzetközi múzeumi kiállításon (Brüsszel)
1932	A Középkori Köemléktár megnyitása (Hálásbástya)
	•A székesfővárosi képzőművészeti gyűjtemény második kiállítása az eltelt 8 év szerzeményeiből (Mücsarnok)
1933	Fővárosi Képtár megnyitása (Károlyi-palota) •Flórián-téri római fürdő
1936	A Fővárosi képtár új szerzeményei (Nemzeti Szalon) •Buda törököktől való visszafoglalásának 250. évfordulójára, az Iparművészeti Múzeummal közösen rendezett kiállítás (Iparművészeti Múzeum) •BSE (Budapesti Sport Egyesület) fényképkiállítása (Fővárosi Képtár) •Ferenc József jubileumi festészeti díj kiállítása (uo.) •Az Állat- és Növénykert plakátpályázatának kiállítása (uo.)

- 1937** A Fővárosi Képtár új szerzeményei (Nemzeti Szalon)
 •A fővárosi tisztviselők fényképkiállítása (Fővárosi Képtár)
 •Eskü-téri római tábor maradványai (V., Március 15. tér)
- 1938** A Fővárosi Képtár 1937-1938. évi új szerzeményeinek kiállítása (Nemzeti Szalon)
 •Az 1938-as árvíz emlékkiállítása (Fővárosi Képtár)
 •A tabáni tervpályázat kiállítása (uo.)
 •A Magyar Táj- és Népkutató Központ tárlata (uo.)
 •Ferenc József jubileumi festészeti díj és a budapesti rézkarc pályázat kiállítása (uo.)
- 1939** BSE (Budapesti Sport Egyesület) fotókiállítása (Pesti Vigadó)
 •1930. évi Ferenc József díj szobrászati kiállítása (Fővárosi Képtár)
 •1937-1938. évi szerzemények, I. történeti anyag (Nemzeti Szalon)
 •1937-1938. évi szerzemények, II. kortárs művészet (uo.)
- 1940** A városház tervpályázatának díjnyertes művei (Fővárosi Képtár)
 •Kiállítás egy év történeti gyűjtéséből (uo.)
 •1940. évi Ferenc József festészeti díj kiállítása (uo.)
 •Munkácsy Mihály: Krisztus Pilátus előtt (uo.)
 •Budapestet ábrázoló művészi fa- és linometszet pályázat kiállítása (uo.)
 •Csánky Dénes budapesti aquarell-gyűjteménye (uo.)
- 1941** 1939-1940. évi új szerzemények kiállítása (uo.)
 •BSE (Budapesti Sport Egyesület) fotó-kiállítása (uo.)
 •Budapestet ábrázoló művészi festmények pályázatának tárlata (uo.)
 •Ferenc József díj pályaműveinek kiállítása (uo.)
 •Állatkerti plakátpályázat kiállítása (uo.)
 •Szervita téri Mária-szobor pályázatának kiállítása (uo.)
 •Tüzoltó Emlékmű pályázatának kiállítása (uo.)
 •A mátrai erőmű lakótelepének tervpályázata (uo., vendégtárlat)
 •A Horthy-bástya tervpályázata (uo., vendégkiállítás)
- 1942** Ferenc József festészeti díj pályaműveinek kiállítása (uo.)
 •Boldog Margit legendáját megőrkítő grafikai ill. vízfestmény pályázat kiállítása (uo.)
 •Anyá- és csecsemővédelmi plakátpályázat tárlata (uo.)
- 1943** 1941-1942. évi új szerzemények kiállítása (uo.)
 •A magyar grafika 150 éve (uo.)
 •Ferenc József díj szobrászati pályaműveinek kiállítása (uo.)
- 1944** A magyar művészet 50 éve. A Fővárosi Képtár 10 éves fennállásának jubileumi tárlata. (uo.)
 •Szt. Margit-szobor pályázati kiállítása (uo.)
 •Ferenc József koronázási jubileumi díj tárlata (uo.)
- 1945** Képzőművészetünk újítói Nagybányától napjainkig (uo.)
 •Képkiallítás (Csepeli Weiss Manfréd Gyár)
- 1946** Budapest múltja az őskori telepektől a világvárosig (Fővárosi Képtár, a Múzeum osztályainak együttes kiállítása)
 •Budapest talpra áll (uo.)
 •Fiatal magyar képzőművészek tárlata (uo.)
 •Virág a művészetben (uo., A Fővárosi Kertészettel közös kiállítás)
- 1947** Képzőművészetünk a felszabadulás óta (uo.)
 •Száz mester – száz remekmű (uo.)
 •A magyar grafika 100 éve (uo.)
 •Eskü téri Földalatti Múzeum megnyitása
 •Buda múltja (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége I. kerületi székháza – I., Attila u. 79.)
 •Üzemi kiállítások
- 1948** A reformkor művészete (Fővárosi képtár)
 •Derkovits Gyula emlékkiállítása (uo.)
 •A magyar valóság (uo.)
 •Pais-Goebel Jenő emlékkiállítása (uo.)
 •Fővárosunk 1800-1873 között (uo.)
 •Száz magyar művész kiállítása (uo.)
 •Nagy István életmű kiállítása (Nemzeti Szalon)
 •Durai Tibor tárlata (Rózsa Miklós szalon)
 •Barabás Miklós emlékkiállítása (uo.)
 •Pest-budai üvegek és porcelánok (uo.)
 •1848. március 15., egy nap története (Petőfi Múzeum)
 •Pest-Buda 1848-ban (Fővárosi Népművelési Központ)
 •A Lánchíd és az Alagút (Kiscelli Múzeum)
 •Óbuda múltja (uo.)
 •Kiscell helytörténete (uo.)
 •A 900 éves Tabán (Várkert KIOSZK)
 •Középkori Köemléktár megnyitása
 •Aquincumi Múzeum megnyitása
 •Üzemi kiállítások
 •Vándorkiállítások vidéken (Diósgyőr, Dorog, Ózd, Sajószentpéter, Salgótarján, Várpalota)
- 1949** Magyar Otthonok (Fővárosi Képtár)
 •Szabados Jenő életműve (uo.)
 •A magyar nemzeti festészet kialakulása (Nemzeti Szalon)

- Budapest története (A VIT alkalmából, Fővárosi Népművelési Központ)
 - A magyar szabadság útja (Kiscelli Múzeum)
 - A budai hegyvidék (uo.)
 - Emlékkiállítás Petőfi halálának 100. évfordulójára (Petőfi Múzeum)
 - József Attila emlékkiállítás (uo.)
 - Üzemi kiállítások
- 1950** A magyar festőművészet haladó hagyományai (Fővárosi Képtár)
- Magyar grafika a 18-20. században (uo.)
 - A Fővárosi Képtár szobor- és éremgyűjteményének válogatott anyaga (uo.)
 - A Duna élete (Kiscelli Múzeum)
- 1951** Szovjet emberek harca a békéért (Fővárosi Képtár)
- Bencze László festőművész kiállítása (Fényes Adolf terem)
 - Makrisz Agamemnon szobrászművész kiállítása (uo.)
 - Budapest 1686-1849 (Kiscelli Múzeum)
- 1952** Mednyánszky László emlékkiállítása (Fővárosi Képtár)
- Rippl-Rónai József emlékkiállítás (uo.)
 - Budapest az őskorban (uo.)
 - Dabroszláv Lajos tárlata (Fényes Adolf terem)
 - A budai Vár (Vármúzeum – I., Szentháromság u. 2.)
- 1953** Budapesti városképek a 19. század második felében (Kiscelli Múzeum)
- 1954** Műemlékek és épületszobrászat a 18. században és a 19. század első felében (Kiscelli Múzeum)
- Táborvárosi Múzeum megnyitása
 - Pesterzsébeti Múzeum helytörténeti kiállítása
- 1955** Középkori Köemléktár átrendezett kiállítása
- Kiscelli Múzeum kiállításának bővítése
- 1956** Aquincumi mozaikok (Aquincumi Múzeum)
- Új szerzemények Aquincumban (uo.)
 - Budapesti hidak újjáépítése (Kiscelli Múzeum)
 - Budapest kézműiparának emlékei (Rózsa Ferenc Kultúrotthon)
 - Az építőipar története (uo.)
- 1957** A budapesti villamos 70 évvel ezelőtt (Kiscelli Múzeum)
- 1958** Mátyás király trónralépésének 400. évfordulója (Vármúzeum – I., Szentháromság u. 2.)
- 1959** Budapest története az őskortól a honfoglalásig (uo.)
- A középkori Buda és Pest (uo.)
 - Budapest 1919. (Kiscelli Múzeum)
- 1960** Buda a középkorban (Vármúzeum – I., Szentháromság u. 2.)
- Középkori Köemléktár (Halászbástya)
 - Budapest felszabadulása, 1945. (Kiscelli Múzeum)
 - A felszabadult Budapest művészete (Magyar Nemzeti Galéria, közös tárlat)
 - Budapesti hidak (Pesterzsébeti Múzeum)
 - Tabán története (helye ?)
 - Medgyessy Ferenc (helye ?)
- 1961** Barlangtani kiállítás (Vármúzeum – I., Szentháromság u. 2., vendégkiállítás)
- Kőfaragástechnika és építésszervezet a középkorban (Halászbástya, Középkori Köemléktár)
 - A főváros képzőművészeti gyűjteményének kiállítása (Kiscelli Múzeum)
 - A felszabadult Budapest művészete (uo.)
 - Flóra (uo.)
 - Budai vár (Szabó Ervin Könyvtár I. kerületi fiókja)
 - A II. kerület története az őskortól napjainkig (II. kerületi Hazafias Népfőnt – II. Keleti Károly u. 22.)
 - Békásmegyér és környéke az őskorban (Óbudai Gázgyár)
 - Gellérthegy és környéke az őskorban (Citadella)
 - Csepelsziget története (Csepel, XXI. kerületi Tanács)
 - A magyar pénz története (Pesterzsébeti Múzeum)
 - Budapest jelenkori építésze (Fővárosi Tanács)
 - Római helytartó palotája a Hajógyár-szigeten (helye ?)
 - A Viziváros története (helye ?)
- 1962** A XIX-XX. század fordulójára körüli évtizedek képzőművészete (Kiscelli Múzeum)
- Tabántól a Vizivárosig (I. kerületi Hazafias Népfőnt – I. Szilágyi Dezső tér 6.)
 - A régi Pest (V. Váci utca 27., majd Pesterzsébeti Múzeum)
 - Gül Baba türbe megnyitása
- 1963** Pest-budai városképek a XIX. századból (Kiscelli Múzeum)
- Peremkerületek története (Pesterzsébeti Múzeum)
 - Rákospalota és környéke régészete (Rákospalota)
 - Buda a középkorban (helye ?)
- 1964** Istók János (Pesterzsébeti Múzeum)
- 1965** Budapest 1686-1849 (Kiscelli Múzeum)
- Képzőművészeti alkotások a felszabadult Budapesten (uo.)
 - Budapesti látképek a XIX. század második felében (uo.)

- Budapest műemléki szobrászata a XVIII-XIX. században (uo.)
 - Középkori emlékmű a domonkos kolostor templomából (Vár – Miklós torony)
 - A Százados úti Művésztelep (Magyar Nemzeti Galéria ? – közös kiállítás)
 - Budapest felszabadulása (Csepel, Kőbánya, Pesterzsébeti Múzeum)
- 1966** Buda középkori társadalma (Vármúzeum – I. Szentháromság u. 2.)
- XIX-XX. századi képzőművészet (Kiscelli Múzeum)
 - Budapesti nyomdák a XIX. században (uo.)
 - Fővárosi képzőművészet a századfordulótól napjainkig (uo.)
 - Városerdőtől a Városligetig (XIV. kerületi Tanács)
 - A Kiscelli Múzeum képzőművészeti gyűjteménye (helye ?)
 - Képek a régi Tabánról (helye ?)
- 1967** A középkori királyi palota várkertjének megnyitása
- A budavári palota építésének és helyreállításának története a XVIII-XIX. században (Vármúzeum – palota)
 - Budai látképek a XV-XIX. századból (uo.)
 - Nagyobb igaza sohase volt népnek (uo., a Magyar Nemzeti Galéria kiállítása)
 - A Kiscelli Múzeum új szerzeményei (Kiscelli Múzeum)
 - Klasszicista építészet Budán és Pesten (uo.)
 - Varsói grafikai kiállítás (uo.)
 - Meggyfa utcai Herkules villa megnyitása
 - Pest-budai grafikai kiállítás (Varsó)
- 1968** Középkori királyi palota a budai Várban (Vármúzeum – palota)
- Fővárosunk ezer éve (uo.)
 - A budai Vár a XV-XIX. században (uo.)
 - A Ferenczy család (uo., a Magyar Nemzeti Galéria kiállítása)
 - Dési Huber István grafikái (Kiscelli Múzeum)
 - Lengyel művészeti grafika (uo., Fővárosi Tanács „Varsói Kulturális Napok” c. programja keretében)
 - Flórián téri római fürdő kiállítóhely megnyitása
- 1969** Pest-budai városképek a XIX. század elejéről (Vármúzeum – palota)
- Középkori budai sírkövek (uo.)
 - Régészeti ásatások Budapesten (uo.)
 - Klapka György honvédtábornok iratai (uo., az Országos Levéltár kiállítása)
 - Magyar remekművek (uo., a Magyar Nemzeti Galéria és a Szépművészeti Múzeum kiállítása)
- A Magyar Tanácsköztársaság (uo., a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum kiállítása)
 - 20 éves az állami építéstervezés (uo., az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium kiállítása)
 - Pest-Buda művészeti emlékei 1686-1872-ig (Kiscelli Múzeum)
 - Emlékkiállítás a Tanácsköztársaság 50. évfordulója alkalmából (III. kerületi Pártbizottság)
- 1970** Az élet megindulása a felszabadult Budapesten, 1945-1946 (Vármúzeum – palota, a BTM és a Budapest Főváros Levéltárának közös kiállítása)
- Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1870-1948 (uo., ugyanazon intézmények rendezése)
 - Bartók Béla emlékkiállítás (uo., a Bartók Archivum kiállítása)
 - A lengyel-magyar kapcsolatok 1000 éve (uo., a Művelődésügyi Minisztérium kiállítása)
 - Iskolai szemléltető eszközök a fővárosban, 1850-1934 (Kiscelli Múzeum)
 - Barlanglakás-kiállítás (Budafok, XXII. Veréb u. 4.)
 - Emlékkiállítás a felszabadulás évfordulójára (III. kerületi Pártbizottság)
 - Az elmúlt évek eredményeit bemutató kiállítás (Csepeli Sportcsarnok, a Budapesti Pártbizottság felkérésére)
- 1971** Magyarok a XXXV. velencei biennálén (Vármúzeum – palota, a BTM és a Mücsarnok közös rendezése)
- Hincz Gyula kiállítása (uo.)
 - Domanovszky Endre kiállítása (uo.)
 - Pest-budai arcképek (uo.)
 - Helytörténeti gyűjtemények a fővárosi kerületekben (uo.)
 - Népművészetünk története (uo., a Néprajzi Múzeum kiállítása)
 - Budapest közterületi alkotásai (Varsó)
 - Budapest 1971 (Lipcse, kulturális egyezmény keretében)
- 1972** Budapest várostörténetének irodalma, 1945-1970 (Vármúzeum – palota)
- Bács-Kiskun megye népművészete. A halasi csipke története (uo., Bács-Kiskun megye kiállítása)
 - Lipcse bemutatkozik (uo., kulturális egyezmény keretében)
 - 100 éves a magyar műemlékvédelem (uo., az Országos és a Fővárosi Műemlékfelügyelőség, valamint a BTM közös rendezése)
 - A mai magyar könyv (uo., a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének kiállítása)

- A középkori Bosznia siremlékei (uo., vendégkiállítás)
 - Kodály Zoltán emlékkiállítás (uo., a „Budapesti Művészeti Hetek” rendezvénye)
 - Bernáth Aurél kiállítás (uo.)
 - Iparművészeti ajándéktárgyak (uo., az Iparművészeti Vállalat bemutatója)
 - 100 éve egyesült Pest-Buda-Óbuda (uo., a MABÉOSZ bélyegkiállítása)
 - Grafikai kiállítás (Szófia)
 - Római kori ásatások Budapesten (Belgium – Tongeren)
- 1973** Budapest száz éve (Vármúzeum – palota)
- Beck Ö. Fülöp emlékkiállítása (uo.)
 - A középkori magyar királyi kancellária, 1000-1526 (uo., az Országos Levéltár és a BTM közös kiállítása)
 - Pest-budai események, 1810-1860. (uo.)
 - Képek a régi Óbudáról (Kiscelli Múzeum)
 - Budapest száz éve c. vándorkiállítás (vidéki városokban)
 - Budapesti városképek c. vándorkiállítás (uo.)
 - Budapesti képzőművészeti alkotások vázlatai c. vándorkiállítás (uo.)
 - Római kori ásatások Budapesten (Berlin, Krefeld)
 - Budapest a történelmi és művészeti emlékek tükrében (Varsó, a Fővárosi Tanács „Varsói magyar napok” c. programja keretében)
- 1974** Mikus Sándor gyűjteményes kiállítása (Vármúzeum – palota, a Mücsarnokkal közös tárlat)
- Atuatuca Tungrorum, Belgium legrégebb városa (uo., Tongeren múzeumának kiállítása)
 - Így élnek a budapestiek a XVIII. századtól napjainkig. I. Munkában (uo.)
 - Képzőművészeti kiállítás a Szófiai Képtár anyagából 1930-tól napjainkig (uo., a Szófiai Képtár tárlata)
 - A levéltár kincsei (uo., az Országos Levéltár kiállítása)
 - Varsói Képtár képei. Varsói fényképek. Varsó színpadművészete (uo., „Varsói Kulturális Napok” keretében)
 - Budapest régi fényképeken. I. Száz év a Városliget életéből (uo.)
 - Herman Lipót emlékkiállítása (uo., a Magyar Nemzeti Galéria kiállítása)
 - Budapest száz éves története c. iskolai vándorkiállítás
 - A festészet technikája c. iskolai vándorkiállítás
 - Aquincumi Kötár megnyitása
 - Középkori Zsidó Imaház megnyitása
- Budapest a történelmi és művészeti emlékek tükrében (Szófia, a „Budapesti Kulturális Napok” keretében)
- 1975** Budapest felszabadítása és 30 éves fejlődése (Vármúzeum – palota)
- Budapest régi fényképeken II. Margitsziget (uo.)
 - Szófia népművészet a XIX. században (uo., a Szófiai Történelmi Múzeum kiállítása a „Szófia Kulturális Napok” keretében)
 - Prága a huszitizmus előtt, 1310-1419 (uo., Prága Főváros Múzeuma kiállítása)
 - Tájak, emberek, ahogy a festőművész látja. A. V. Kokorin kiállítása (uo., a „Budapesti Művészeti Hetek” keretében)
 - Mai szovjet képzőművészet (uo., a Kulturális Kapcsolatok Intézete közreműködésével, a „Szovjet Kultúra Napjai” programja keretében)
 - Budapesti tájak, utcák, emberek, 1700-1975. (Varsó, a „Budapesti Napok” keretében)
 - Budapest a képzőművészetben (Szófia, a „Budapesti Napok” keretében)
 - A budai vár a XIV-XV. században (Prága)
- 1976** Így élnek a budapestiek a XVIII. századtól napjainkig. II. Otthon (Vármúzeum – palota)
- A középkori Buda királyi várpalotája és gótikus szobrai (uo.)
 - Mai lengyel festészet (uo., a Fővárosi és a Varsói Városi Tanács kulturális programja keretében)
 - Az aquincumi legiós tábor legújabb ásatási eredményeiből, 1973-1976 (uo.)
 - Fővárosunk Képzőművészeti Gyűjteménye (Kiscelli Múzeum)
 - Pest-Buda művészeti emlékei (uo.)
 - A XIX. századi nyomdák a fővárosban (uo.)
 - A budavári dominikánus kolostor (Vár, Hilton Szálló)
 - Budapesti tájak, utcák és emberek, 1700-1945. és
 - Budapest 30 éves fejlődése (Bécs, mindkét kiállítás a Fővárosi Tanács „Budapest köszönti Bécsét” c. programja keretében)
 - Budapest fejlődése, 1945-1976 (Moszkva, a „Budapesti Napok Moszkvában” c. program keretében)
- 1977** Képek, szobrok 30 év magyar művészetéből (Vármúzeum – palota)
- Így élnek a budapestiek a XVIII. századtól napjainkig. III. Szabadidőben (uo.)
 - Szántó Tibor tipográfus kiállítása (uo.)
 - Berlin, az NDK fővárosa köszönti Budapestet (uo., a Fővárosi Tanács „Berlin – az NDK fővárosának barátsági és kulturális napjai Budapesten” c. program keretében)

- A Nagy Október Szocialista Forradalom hatása Budapesten (uo.)
 - Magyar Művészet 1945-1977 (Varsó, a „Budapest köszönti Varsót” c. rendezvénysorozat keretében)
 - Budapest 1945-1977 (Szófia, a „Budapest köszönti Szófiát” c. rendezvénysorozat keretében)
- 1978** Bécs köszönti Budapestet (Vármúzeum – palota, a Fővárosi Tanács és Bécs városa kulturális programja keretében)
- Helsinki, a Baltikum lánya (uo., a Fővárosi Tanács és Helsinki városa kulturális programja, a „Helsinki Napok Budapesten” keretében)
 - Martyn Ferenc életmű-kiállítása (uo.)
 - Pest-budai ötvösség a XVIII. században (uo.)
 - „Alkotó ifjúság” pályázat kiállítása (uo., a Kulturális Minisztérium Ifjúsági Bizottságának rendezése)
 - A Benedek Elek utcai római kori temető (Statistikai Kiadó Vállalat III. Kaszás dűlő 12. sz. alatti épületében)
 - Rómaiak Albertfalván (Öntödei Vállalat – XI. Hunyadi János út 18.)
 - Budapest köszönti Berlint, az NDK fővárosát (Berlin, a két főváros kulturális kapcsolata keretében)
- 1979** A magyarországi Tanácsköztársaság fővárosa (Vármúzeum – palota)
- Nagyvilág a gyerekek szemével – gyermekrajzkiállítás (uo.)
 - Budapest két évezrede (uo.)
 - Szófia napok Budapesten - bolgár gobelin és gyermekrajzkiállítás (uo., a két főváros kulturális programja keretében)
 - Varsói napok Budapesten '79. – fotó, plakát és gyermekkönyvillusztráció kiállítás (uo., a két főváros kulturális kapcsolata keretében)
- 1980** Pest-budai ötvösség a XIX. században (uo.)
- Ország Lili „Labirintus” (uo.)
 - Szcenográfia '80. (uo., a Magyar Színházi Intézet, a Magyar Színházművészeti Szövetség és a Magyar Televízió kiállítása)
- 1981** Régi térképek Pest-Budáról és környékéről (uo.)
- Mézeskalács és viaszformák (uo.)
 - Századvégi pillanatok (uo.)
 - Szentpéteri József pesti ötvösművész (uo.)
 - V. Országos Népművészeti Kiállítás (uo.)
 - Szovjet szcenikai művészet, 1917-1980 (uo., a Művelődési Minisztérium, a Kiállítási Intézmények és a BTM közös rendezése)
 - Festészet, grafikai, szobrászat – a Magyar Képző- és Iparművész Szövetség kiállítása (uo.)
- Citadella története (Citadella)
 - Bartók Béla Emlékház megnyitása
- 1982** Budapesti mesterek: fiatal textilművészek kiállítása (Vármúzeum – palota)
- Védjük, hogy unokáink is lássák ... Népköztársaság útja (uo., a Budapesti Városszépítő Egyesület és a BTM rendezése)
 - Kodály, magyarság-történetiség-népiség. Kodály Zoltán emlékkiállítása (uo.)
 - Volt egyszer egy Tabán (uo.)
 - Vallomások a szülőföldről. Szovjet amatőr képzőművészeti kiállítás (uo., a Szovjet Szakszervezetek Központja és a Magyar Szakszervezetek Országos Tanácsa kiállítása)
 - Emlékezés Kodály Zoltánra (Bartók Béla Emlékház)
- 1983** Védjük, hogy unokáink is lássák ... Belső-Terézváros (Vármúzeum-palota, a Budapesti Városszépítő Egyesület és a BTM rendezése)
- Szófia, a Bolgár Köztársaság fővárosa. Száz év bolgár pénzei (uo., az MSZMP Budapesti Bizottsága és Budapest Főváros Tanácsa programja keretében)
 - Pest-budai városképek múlt századi üveg-poharakon (uo.)
- Kálmán Béla fotóművész (USA) kiállítása (uo.)
- Papp Gábor grafikus művész (1918-1982) gyűjteményes kiállítása (uo.)
 - Beöthy István gyűjteményes kiállítása (uo.)
 - Az aquincumi legiós tábor katonai emlékei - a II-III. századi legiós tábor déli kapuja (uo.)
 - Humoros mütárgyak, 1848-1945. (uo.)
 - Amatőr képző- és iparművészek 1983. évi kiállítása (uo.)
 - Kiscelli Múzeum megnyitása:
 - Pest-Buda művészeti emlékei, XVIII-XIX. század
 - Budapest művészete. XIX-XX. század
 - Arany Oroszlán patika
 - Fővárosi nyomdák a XVIII-XIX. században
- 1984** Várostartó kiállítás (Kiscelli Múzeum)
- Ékszerek Ausztráliából (Vármúzeum – palota, a Művelődési Minisztérium, az Ausztrál Külügyminisztérium, a Mücsarnok és a BTM rendezése)
- Védjük, hogy unokáink is lássák ... Belső-Erzsébetváros (uo., a Budapesti Városszépítő Egyesület és a BTM rendezése)
 - Japán plakát kiállítás (uo., a Művelődésügyi Minisztérium és a BTM rendezése)
 - Fejezetek a képeslevelezőlap történetéből. I. A kezdetektől 1904-ig. (uo.)
 - Évszakok Közép-Finnországban. Mikola Nándor festőművész kiállítása (uo.)

- Feszl Frigyes (1821-1884) emlékkiállítás (uo.)
- Terra sigillata. A római birodalom luxus-edényei tükrében (uo., a müncheni Prähistorische Staatssammlung és a BTM közös kiállítása)
- Fiatal építészek '84 (uo.)
- Bánk Ernő (1883-1962) festőművész (uo.)
- NDK iparművészeti kiállítás (uo., az NDK és a Magyar Népköztársaság közötti kulturális kapcsolat keretében rendezett „NDK Kultúra Napjai” programjában)
- Lengyel tájkép, fotókiállítás (uo., a lengyel-magyar kulturális kapcsolat keretében rendezett „Lengyel Kulturális Napok” alkalmából)
- Aquinumi Fürdő Múzeum, a Thermae maiores (III. Flórián tér)
- Aquinumi legiós tábor és óbudai középkori ásatások (uo.)
- 1985** Budapest négy évtizede, 1945-1985 (Vármúzeum – palota)
- Gyermekszemmel Budapestről. Gyermekrajzkiállítás (uo.)
- 350 éves a Tudományegyetem, 1635-1985 (uo.)
- Fejezetek a képeslevelezőlap történetéből. II. 1904-1914. (uo.)
- Kuny Domonkos budai keramikus (1745-1822) emlékkiállítás (uo.)
- Szent Péter szakálla. Cégérek Budapesten (uo.)
- Szőlő, szüret, bor a régi Pest-Budán (Kiscelli Múzeum)
- Ecc, pecc, bejöhetsz ... – régi gyermekjáték-kiállítás (uo.)
- Tisztelet Bartóknak. Tavaszy Noémi grafikus kiállítása (Bartók Béla Emlékház)
- Budapest 1945-1985 – felszabadulási kiállítás (Moszkva, a „Budapesti Hetek” keretében)
- Budapest történeti kiállítás (Linz, a „Magyar Hét” keretében)
- 1986** A zenélő doboztól a sztereó magnóig (Vármúzeum – palota)
- Buda visszavívása 1686. (uo.)
- Holland építészet és várostervezés, 1940-1980. (uo., a „Hollandia Magyarországon” c. rendezvénysorozat keretében, a Művelődési Minisztérium, a Magyar Építőművészek Szövetsége és a BTM rendezése)
- Fejezetek a képeslevelezőlap történetéből. III. 1914-1919. (uo.)
- Stúdió '86. A Fialat Képzőművészek Stúdiójának kiállítása (uo.)
- Müemléki fürdőépületek Budapesten (uo.)
- Veszelszky Béla festőművész (1905-1977) emlékkiállítás (Kiscelli Múzeum)
- Diadal a XVII. században – életképek (uo.)
- Orbán Dezső festőművész kiállítása (uo.)
- Társasági élvezetek Pest-Budán (uo.)
- Il Teatrino Rissone. Olasz bábszínház a XIX. századból (uo., a Magyar Színházi Intézet és az Olasz Kulturintézet rendezésében)
- Új szerzeményeink (uo.)
- Bolgár iparművészeti kiállítás (uo.)
- Neue Ausgrabungen und Funde in Aquincum, 1970-1985. (Krefeld)
- Das römische Budapest (Münster, Freiburg)
- Budapest köszönti Szófiát (Szófia, Budapest Főváros Tanácsa programja keretében)
- 1987** Fejezetek a képes levelezőlap történetéből. IV. 1920-1938. (Vármúzeum – palota)
- Zsigmond és kora a művészetben, 1387-1437 (uo.)
- Erdélyi Attila festőművész (1934-1971) emlékkiállítás (uo.)
- A város peremén. A budapesti helytörténeti gyűjtemények bemutató kiállítása (uo.)
- Pest-budai városképek, 1800-1870 (Kiscelli Múzeum)
- Bútorok a Kiscelli Múzeum gyűjteményéből, 1790-1850 (uo.)
- A faenzai kerámia 600 éve (uo., olasz vendégtárlat)
- Utcák, terek a régi Belvárosban (uo.)
- Ecc, pecc, újra bejöhetsz ... – játéktörténeti kiállítás (uo.)
- Das römische Budapest – Neue Ausgrabungen und Funde in Aquincum (Kempten, Schallaburg, Klagenfurt)
- 1988** Jégszakadás és a Duna kiáradása. Kiállítás a Pest-budai árvíz 150. évfordulója alkalmából (Vármúzeum – palota, a BTM és a Magyar Vízügyi Múzeum rendezése)
- Budapest általános rendezési terve (uo.) Budapesti Hidak (uo.)
- Száz éves a gramofon (uo.)
- Szinán, a nagy török építőmester (uo.)
- Szent István a magyar bélyegkiadásban (uo.)
- A 200 éves Lipótváros (uo., a BTM és a Budapesti Városvédő Egyesület rendezése)
- A kiscelli képzőművészeti gyűjtemény kezdeti évtizedei. In memoriam B.V. (Kiscelli Múzeum)
- Volt egyszer egy Velencei Biennále. Kondor Béla és Vilt Tibor művei a Kiscelli Múzeum gyűjteményeiben. (uo.)
- Temp-rom-tér, a kiállítóhelyiség megnyitása (uo.)
- El Kazovszkij festőművész kiállítása (uo.)
- Képek Óbuda múltjából (uo.)

- Magyar bábtörténet (uo., a Magyar Színházi Intézet Színháztörténeti Múzeumának kiállítása)
 - Újabb régészeti leletek a XX. kerületből (Pesterzsébeti Múzeum)
 - A város peremén (XIII. ker. Helytörténeti Gyűjtemény)
 - Das römische Budapest (Graz – Plankenthurth)
 - Aquincum a legújabb ásatások fényében (Római Magyar Akadémia)
- 1989** A horvát írásbeliség évszázadai (Vármúzeum – palota, a Zágrábi Múzeum, a Pécsi Janus Pannonius Múzeum és a BTM rendezése)
- Újkőkori emberek – agyagba zárt mítoszok. Késő neolitikum a Tisza-vidéken. (uo., a Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága és a BTM rendezése)
 - Antoni Clave katalán festőművész kiállítása (uo.)
 - Kedl himnusza a természetről. Rudolf Kedl (Ausztria) szobrászművész szabadtéri kiállítása (uo.)
 - A Szent György tér évezredei. Régészeti leletek, dokumentumok. (uo.)
 - Díjazott művészek 1989-ben (uo.)
 - Péter László jugoszláviai grafikus kiállítása (uo.)
 - Aquincum – Budapest a római korban. Az Aquincumi Múzeum jubileumi kiállítása. (uo.)
 - Kunkovác László fotóművész „Pásztor-emberek” c. kiállítása (uo.)
 - A középkori pécsi püspökvár, az első magyar egyetem és az Aranyos Mária kápolna gótikus szoborlelete. (uo., a BTM, a Pécsi Janus Pannonius Múzeum, a Pécsi Művészetek Háza és az Országos Műemléki Felügyelőség rendezése)
 - Worspuede (NSZK). Egy történelemformáló művésztelep száz éve (uo.)
 - Iskolai textilmunkák, rajzok és azok munkaeszközei 1795-1950 között (uo.)
 - Katalán mesekönyv illusztrációk (Kiscelli Múzeum)
 - Orosz művészet a XVIII. századtól a XIX. század közepéig (uo., a „Moszkvai Kulturális Hét” keretében)
 - Tót Endre festőművész absztrakt-expresszionista munkái, 1963-1968 (uo.)
 - Bartlangok a képzőművészetben (uo., a BTM és a 10. Bartlangtani Világkongresszus Szervező Bizottsága rendezése)
 - A szociofotó tegnap és ma (uo., a Budapesti Művészeti Hetek Igazgatósága, a Magyar Fotóművészek Szövetsége és a BTM rendezése)
- 1990** Honfoglaláskori vezéri sírok Karoson (Vármúzeum – palota, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumok vendégkiállítása)
- Jan Cremer holland festőművész kiállítása (uo.)
 - Szalai Lajos Amerikából hazatért rajzai (uo.)
 - Katyni áldozatok (uo., lengyel vendégkiállítás)
 - „Szomszédunk Csehszlovákia” kulturális rendezvény (uo.)
 - Ilona és Sándor Bodó (USA) retrospektív kiállítása (uo.)
 - Matthias rex, Hunyadi Mátyás és kora. Emlékiállítás Mátyás király halálának 500. évfordulójára (uo.)
 - A drótos, az olajkár és a többiek ... Az utca népe Pest-Budán, 1848-1914. (uo.) Budapest őse, a gellérthegyi oppidum (uo.)
 - A Szent Gallen-i kolostorterv (uo., a svájci Pro Helvetia Kulturális Alapítvány és a BTM rendezése)
 - Vignelli – amerikai design kiállítás (uo., a Vignelli Associates és a BTM rendezése)
 - Régészeti kutatások az M0-s autópályán, 1987-1990. (uo.)
 - Válogatás dr. Vinko Perčič képzőművészeti gyűjteményéből (uo., a Zágrábi Múzeum tárlata)
 - Romániai magyar képzőművészek kiállítása (uo., a Művelődési és Köznevelési Minisztérium, valamint a Románia Kulturális Minisztérium programja keretében)
 - Bíró Gábor és vendége Horvát Csaba Lajos kiállítása (Kiscelli Múzeum)
 - Melocco Miklós műhelyében. A székesfehérvári Mátyás-emlékmű vázlatai (uo.)
 - Párhuzamos dokumentumok. Fénykép és történelem 1988-1989. (uo.)
 - Diszkerámiák Fischer Ignác és Fischer Emil pesti kerámia-üzemeiből (uo.)
 - Aquincum – múlt, jelen? (Krúdy-ház, III. Dugovich T. tér 13-17.)
 - Szentpéteri József ötvösmester (Zágráb)

- Aquincum – das römische Budapest (München)
- 1991** Petar Dobrovič (Dobrovits Péter) jugoszláviai festőművész emlékkiállítása (Vármúzeum – palota)
 - Védjük, hogy unokáink is lássák VII. – Víziváros (uo., a Budapesti Városvédő Egyesület kiállítása)
 - Ernst Degasper, Ausztriában élő képzőművész kiállítása (uo.)
 - Istenek és kultuszok (uo., a müncheni Prähistorische Statssammlung régészeti vendégkiállítása)
 - Nyári Éva festőművész „A magyar Szent Korona zománcképei” c. kiállítása (uo.)
 - Olasz művészet a XX. sz. első felében, a Triveneto-i múzeumokból (uo., olasz vendégtárlat)
 - Libr Arte. Művészi könyvek bemutatója (uo.)
 - Moon Shin dél-koreai szobrászművész retrospektív (1940-1991) kiállítása (uo.)
 - Fejedelmeddé a békességet teszem ... Egyházművészeti kiállítás (uo.)
 - XIX. századi mexikói metszetek (uo., Magyarország és a Mexikói Egyesült Államok kulturális programja keretében)
 - Korok és üvegek (uo.)
 - Lengyelek és magyarok a II. világháború idején - Menekültügy (uo.)
 - Kortárs képzőművészet Izraelben. Joseph Hackmey gyűjteménye (uo., izraeli vendégkiállítás)
 - Ybl Miklós emlékkiállítás (uo.)
 - Utca népe Pest-Budán (Szófia)
 - Budapest im Mittelalter (Braunschweig)
 - Aquincum, „Romeius Budapest” (Heerlen, az Aquincumi Múzeum kiállítása Hollandiában)
 - Römische Ausgrabungen in Aquincum (Speyer, Németország)
- 1992** Aquincum varázsa. Egy római város utóélete (Vármúzeum – palota)
 - Architectonicum – a mai olasz építészet képei (uo., Magyarország és Olaszország kulturális programjai keretében)
 - Plakátok a főváros utcáin 1900-1914-ig (uo.)
 - A Krisztinaváros és a hegyvidék a múlt században (uo.)
 - Római kerámiaművészet Aquincumban (uo.)
 - Marcos Duprat festőművész kiállítása (uo.)
 - A piaristák 350 éve Magyarországon, 1642-1992 (uo.)
- Eugenio Carmi olasz festőművész kiállítása (uo.)
- Gótikus szobrok a budai királyi palotából (uo.)
- Medium: Paper. Nemzetközi papírművészeti kiállítás (uo.)
- Az emigráció a hazáért, 1945-től napjainkig (uo., a Magyar Szabadságharcos Világszövetség Los Angeles-i csoportjának a tárlata)
- Száz éves a Budapesti Történelmi Múzeum könyvtára (uo.)
- Tapintható tárlatok I. Szobraink városzerte (Kiscelli Múzeum)
- Emlékek Pest-Budáról – XVIII-XIX. század, Válogatás a Fővárosi Képtár XX. századi gyűjteményéből, Arany Oroszlán patika, Pest-budai nyomdák a XVIII-XIX. században – állandó kiállítások (uo.)
- Kamaszkorom utolsó nyara. Lois Viktor hangszerei (uo.)
- Terepszemle, Hotzel Hans Dirk – Landrock-Schumann Hannelore – Sass Valéria (uo., a Goethe Intézet és a Fővárosi Képtár rendezése)
- Haláltánc. Helge Leiberg vásznai (uo., a Goethe Intézet és a Fővárosi Képtár rendezése)
- Tájhangok. Körösenyi Tamás kiállítása (uo.)
- Détente/Enyhülés (uo.)
- Trigone – antik és modern mozaikok az Aquincumi Múzeumban (Aquincumi Múzeum)
- Aquincum – das römische Budapest (Wells, Ausztria)
- 1993** Gyermek az épített környezet védelméért (Vármúzeum – palota, a Város és Faluvédők Szövetsége tárlata)
 - Utak és találkozások. Barokk művészet Közép-Európában. (uo., „A közép-európai barokk éve” c. rendezvénytársaság keretében)
 - Kortárs képzőművészeti gyűjtemény a kecskeméti Cifra Palotából (uo.)
 - Veress Pál festőművész akadémiai székfoglaló kiállítása (uo.)
 - Árnypaloták. Clarissa Upchurch (Anglia) rajzai (uo.)
 - Budapest a középkorban (uo., állandó kiállítás)
 - Védjük, hogy unokáink is lássák VIII. – Belváros (uo., a Budapesti Városvédő Egyesület tárlata)
 - Fehér László festőművész gyűjteményes kiállítása (Kiscelli Múzeum)
 - Tördékek (uo.)

- ♦Tárgyszemle. Válogatás az elmúlt évtized gyűjtéséből (uo.)
- ♦Schmidt bútorok a századfordulón (uo.)
- ♦El Kazovszkij festőművész „Kis Purgatórium” c. tárlata (uo.)
- ♦Patrick Fleury és Clement Borderie kiállítása (uo., a Francia Intézet és a BTM rendezése)
- ♦Pest-budai órák és óráskok, XVIII-XIX. század (uo.)
- ♦Tapintható tárlatok II. Politikus és poétikus portrék (uo.)
- ♦Magyarország: Akkor és Most – festészeti kiállítás az elmúlt négy évtized anyagából (uo.)
- ♦Régi idők karácsonya (uo.)
- ♦Régészeti kutatások az M0-s autópályán (Szigetszentmiklós, Csepeli út 16.)
- 1994** Kelet kezd – Nyugat befejez. Świerkiewicz Róbert kiállítása (Vármúzeum – palota)
- ♦Égi-földi ég alatt. Péreli Zsuzsa textilművész tárlata (uo.)
- ♦Szenes Árpád és Maria Helena Vieira da Silva (Portugália) festőművészek kiállítása (uo., a Budapesti Tavasz Fesztivál keretében)
- ♦Hundertwasser: Kreatív építészet – A teremtés története (uo.)
- ♦Gyermekek az épített környezet védelméért (uo., a Város- és Faluvédők Szövetségének tárlata)
- ♦Emlékezés Kossuth Lajos halálának 100. évfordulóján (uo.)
- ♦Színfalak mögött a múzeumokban. Múzeumi Világnap 1994. (uo.)
- ♦Holocaust Magyarországon (uo., a Magyarországi Holocaust Emlékbizottság, a Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ és a BTM rendezése)
- ♦Emlékezz! – Sós László és Kemény Éva plakátkiállítása (uo., az előző kiállításához kapcsolódva)
- ♦Árny-Fény-Kép. Peter Sellers ír fotóművész tárlata (uo.)
- ♦Kortárs latin-amerikai grafika (Kiscelli Múzeum)
- ♦Filep Sándor festőművész kiállítása (uo.)
- ♦Régi idők Húsvétja (uo.)
- ♦Turányi Gábor építész munkái (uo.)
- ♦Bak Imre „Új képek” c. tárlata (uo.)
- ♦Kurt Benning és Károlyi Zsigmond kiállítása (uo., a Goethe Intézet és a Fővárosi Képtár rendezése)
- ♦Lisztes István szobrászművész (Norvégia) tárlata: Szobrok, 1986-1992. (uo.)
- ♦Pas D'Accord Zeffirelli (uo., a bukaresti Anastasia Alapítvány kiállítása)
- ♦Kovács Attila grafikusművész tárlata: Szekvenciák, 1974-1994. (uo.)
- ♦Birkás Ákos festőművész kiállítása (uo.)
- ♦Budapest régi térképeken, 1686-1896 (uo.)
- ♦Régi idők karácsonya - játékkiallítás (uo.)
- ♦Istenek, katonák, polgárok Aquincumban (Aquincumi Múzeum, állandó kiállítás)
- ♦Kozma Lajos (1884-1948) emlékkiállítás (Iparművészeti Múzeum, az Iparművészeti és a Kiscelli Múzeum közös rendezése)
- ♦„Albertfalva 175 éve” c. kiállítás római kori része (Albertfalvai Helytörténeti Gyűjtemény)
- ♦Képek a XI. kerület régészeti emlékeiről (Bp. XI. Petzvál u. 42.)
- ♦A budapesti utcák plakátjai, 1900-1914 (Varsói Történeti Múzeum)
- 1995** Az új világrend rajzokban és szobrokban, 1983-1993. Patrick Oliphant munkáiból (Vármúzeum – palota, az USA Tájékoztatási Szolgálat és a BTM rendezése)
- ♦Gyarmathy Tihamér festőművész életmű kiállítása (uo.)
- ♦Tapintható tárlatok III. Anyagok és művészet (uo.)
- ♦Aquilaia – Aquincum (uo., az Udinei Városi Múzeum és az Aquincumi Múzeum rendezése)
- ♦Mérőföldkövek a cseh állam történetében (uo., cseh vendégkiállítás)
- ♦Történelmi hangszerek első nemzetközi kiállítása (uo., a Mandel Produkciós Kft., a Corpus Hangszerkereskedés és a BTM rendezése)
- ♦Takarékpénztárak régi levelezőlapokon (uo., az OTP vendégkiállítása)
- ♦Varsó kertjei és parkjai, 1596-1996 (uo., a Varsói Történeti Múzeum, Wola Múzeuma, a Magyarországi Lengyel Intézet és a BTM rendezése)
- ♦Budapest az újkorban (uo., állandó kiállítás)
- ♦Konkoly Gyula kiállítása (Kiscelli Múzeum)
- ♦Életképek az Erzsébet Nőiskola történetéből (uo.)
- ♦Lugossy Mária szobrászművész akadémiai székfoglaló kiállítása (uo.)
- ♦Forgács Péter: Inventárium, installáció (uo.)
- ♦Új szerzemények a BTM Fővárosi Képtárában, 1985-1995. (uo.)
- ♦Kecskés Ágnes gobelinművész tárlata (uo.)
- ♦Régi idők Húsvétja. Húsvéti játékkiallítás (uo.)
- ♦Babaház. Götz-babák bemutatója, gyermeknap kiállítás (uo.)
- ♦Mértékem az égbolt (uo.)

- 12 művész Ausztriából és Magyarországról (uo.)
 - Thury Levente és Charles Ramsburg: Anyag-szellem (uo.)
 - Nádler István kiállítása (uo.)
 - A Habsburgok asszonyai (Schlosshof, Niederweiden – Ausztria)
- 1996**
- Az utolsó magyar királykoronázás képei (Vármúzeum – palota)
 - Gyermekek az épített környezet védelméért (uo., a Budapesti Városvédő Egyesület gyermekrajz-kiállítása)
 - Középkori ribillió. Kiszely Melinda babatervező kiállítása (uo.)
 - A miniszterelnök ... Nagy Imre (1896-1958) (uo.)
 - Major János a budavári gótikus szobrokról készült rekonstrukciós képei és egyéb munkái (uo.)
 - A budavári Szent Zsigmond templom és gótikus szobrai (uo.)
 - Budapest. Fénére Tamás fotóművész kiállítása (uo.)
 - A nemzet csalóánya, Blaha Lujza (Kiscelli Múzeum)
 - Veszelszky Béla festőművész gyűjteményes kiállítása (uo.)
 - Denis Laget francia festőművész tárlata (uo.)
 - Az ezredéves kiállítás százéves fényképei (uo.)
 - Víz és szappan, púder és parfüm (uo.)
 - Mitosz, memória, história (uo., a Bécsi Modern Művészetek Múzeuma, a Ludwig Alapítvány, az Österreich Kooperation és a Fővárosi Képtár rendezése)
 - Melancholia. Soós Tamás kiállítása (uo.)
 - Régi idők karácsonya. A mesekönyvtől a játékvasútig (uo.)
 - A cet gyomrában. Maurer Dóra és Szegedy-Maszák Zoltán kiállítása (uo.)
 - Jovánovics György tárlata (uo.)
 - Trombitás Tamás kiállítása (uo.)
 - Türk Péter tárlata: Forró vágyam árnyékában ülni (uo.)
 - Az 1995. év legszebb ásatási leletei (Aquincumi Múzeum)
 - Aquincum a honfoglalás idején (uo.)
 - Budapest 1100 éve (millenniumi földalatti állomásain)
 - László Károly (Svájc) gyűjteményének kiállítása (Mücsarnok)
 - A századforduló világa. Válogatás a budapesti helytörténeti gyűjtemények anyagából (Gaál Imre Galéria, Bp. XX. Kossuth L. u. 39.)
- A millennium K. und K. keretben (Bécs, a Collegium Hungaricummal közös rendezés)
- 1997**
- Építészet az új demokráciáért. Jozef Plečnik kiállítása (Vármúzeum – palota, a Cseh Kulturális Intézet és a BTM rendezése)
 - Aquincum – Augusta Raurica – Élet a Római Birodalom két városában (uo.)
 - Gyermekek az épített és a természeti értékek védelméért (uo., a Budapesti Városvédő Egyesület gyermekrajz-kiállítása)
 - Lengyel nyár – magyar ős. Lengyel-magyar kapcsolatok 1956-1989 között (uo., a Fővárosi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat és a BTM rendezése)
 - Bosznia-Hercegovina építésze (uo., Bosznia-Hercegovina vendégkiállítása)
 - Nagy Lajos (1897-1946), a Fővárosi Múzeum volt igazgatója emlékkiállítása (uo.)
 - József nádor (1776-1847) Pest-Budán (uo.)
 - Vojnich Erzsébet festőművész kiállítása (Kiscelli Múzeum)
 - A létezés álma. – Fiatal japán művészek kiállítása (uo.)
 - A divathölgy diszkrét bája. Fehérnemű-történeti kiállítás (uo.)
 - Egy festő Denverből (USA), Vance Kirkland (1904-1981) (uo.)
 - László Károly-gyűjtemény (uo.)
 - „Sic!” Humor a kortárs képzőművészetben (uo., FKSE kiállítása)
 - Itt van elrejtve – Töratakarók (uo.)
 - Tárgyak nagyszüleink asztaláról (uo.)
 - Carol Ross szobrászművész (New York) tárlata (uo.)
 - A zentai temető sírkövei. Révész Róbert fotói (uo.)
 - Fekvő fa – Fekvő kristály. Szirtes János kiállítása (uo.)
 - Az 1996. év ásatási leletei (Aquincumi Múzeum)
 - Képek a főváros múltjából (Citadella)
 - Fejezetek egy nagyváros életéből (millenniumi földalatti állomásain)
 - A főváros köztéri parkjai – fotókiállítás (Kertészeti Egyetem)
 - A Lipótváros története a fotók tükrében (V. ker. Polgármesteri Hivatal)
 - József nádor és kora (uo.)
 - Iparosok és kereskedők a hirdetések tükrében (Józsefvárosi Galéria)
 - Budapest anno – 1900 (Bukarest, Magyar Intézet)
- 1998**
- Ősi népek – antik kultúrák. Budapest története az őskortól az avarkor végéig (Vármúzeum – palota, állandó kiállítás)
 - 1848 ..., te népek hajnalcsillaga (uo.)

- Egy nagyváros születése. Pest-Buda-Óbuda az egyesítés idején (uo.)
 - Gyermekek az épített és természeti környezet védelméért (uo., a Budapesti Városvédő Egyesület tárlata)
 - Budapest a középkorban (uo., átrendezett, állandó kiállítás)
 - Az aquincumi helytartói palota (uo.)
 - A restaurálás művészete. Műhelytitkok a múzeum életéből (uo.)
 - Leletek. Gellér B. István tárlata (Kiscelli Múzeum)
 - Sivatagi képek. Halász András (New York) kiállítása (uo.)
 - Chilf Márta és Szórtsey Gábor tárlata (uo.)
 - Jürg Da Vaz (Svájc) „A semmi öröme” c. kiállítása (uo.)
 - Az örök Róma antik emlékei. Ernesto Nino-Palleschi tárlata (uo., az Olasz Kultúrintézet és a BTM rendezése)
 - Fent és Lent. Curt Asker és Major Kamill kiállítása (uo.)
 - Ravataképek (uo.)
 - Bukta Imre festőművész tárlata (uo.)
 - Gerhardt Andress kiállítása (uo.)
 - Záborszky Gábor tárlata (uo.)
 - A magn ... óh már száz éves (uo.)
 - Az 1997. év ásatási leletei (Aquincumi Múzeum)
 - Archeometria az Aquincumi Múzeumban (uo.)
 - Budapest a századfordulón (Pozsony, a „Magyar Napok” keretében)
 - Out of Rome – Aquincum – Augusta Raurica (August, Svájc)
 - Divathölgy diszkrét bája. Fehérnemű-történeti kiállítás (Salgótarján, Nógrádi Történeti Múzeum)
- 1999**
- Búcsú a hangos XX. századtól (Vármúzeum – palota, a Magyar Rádió és a BTM rendezése)
 - Gyermekek az épített és természeti környezet védelméért (uo., a Budapesti Városvédő Egyesület gyermekrajz-kiállítása)
 - A langobárdok (uo., Friuli – Venezia Giulia Autonóm Tartomány, az Olasz Kultúrintézet és a BTM rendezése)
 - Császárkori portrék Aquincumban (uo.)
 - Francia elegancia. Divatkellékek Párizsból (uo., a Musée de la Mode de la Ville de Paris vendégkiállítása)
 - A kelták és Prága (uo., a Prágai Városi Múzeum tárlata)
 - Emberek a háborúról (uo., a Nemzetközi és a Magyar Vöröskereszt kiállítása)
 - Koronázások Pozsonyban (uo., a Pozsonyi Múzeum vendégkiállítása)

- Madrid: nyitott kapuk. Egy történelmi város a XXI. század közepén (uo., Budapest és Madrid kulturális kapcsolata keretében)
 - A Széchenyi Lánchíd és Clark Ádám (uo.)
 - Szotyory László „Parkok, nők, autók” c. tárlata (Kiscelli Múzeum)
 - Deli Ágnes – Bánföldi Zoltán kiállítása (uo.)
 - Játék az egész világ – A papírajtatók története (uo.)
 - Kicsiny Balázs szobor, installáció kiállítása (uo.)
 - Plasztik-kor (uo.)
- Hermann Nitsch „Hatnapos játék Prinzen-dorfban 1998” c. tárlata (uo.)
- Levendel gyűjtemény – festmény, szobor (uo.)
 - Samu Géza (1947-1990) emlékkiállítása (uo.)
 - Az óbudai Péter-Pál plébániatemplom 250 éve (uo.)
 - „Boldog születésnapot!” Losonczy Tamás 95 éves (uo.)
 - Pincehelyi Sándor festménykiállítása (uo.)
 - Végtelen teremtés. Nádor Judit tárlata (uo.)
 - Culinaria Romana – Az antik Róma gasztronómiája Aquincumban (Aquincumi Múzeum)
 - Az 1998. év legszebb ásatási leletei (uo.)
 - Flórián téri Fürdőmúzeum, a római kori Thermae Maiores újbóli megnyitása (III. Flórián tér, dokumentációs kiállítással: „Egy múzeumi kiállítóhely újjászületése” c.)
 - Táborvárosi Múzeum újbóli megnyitása
 - Ízek – korok. A magyar gasztronómia ezer éve (a millenniumi földalattin, a magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeummal, a Mezőgazdasági Múzeummal és a magyar Borok Házával közösen rendezett tárlat)
 - Római kori villa leletei a Szőlőkert utcában. (Budmil Székház)
- 2000**
- Horvát kultúra (Vármúzeum – palota, horvát-magyar kulturális együttműködés keretében)
 - Gregersen építőmester (uo., a BTM és a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény kiállítása)
 - A budavári királyi palota évszázadai (uo., a „Budapesti Tavasz Fesztivál” programja keretében)
 - Gyermekek az épített és természeti környezet védelméért (uo., a Budapesti Városvédő Egyesület gyermekrajz-kiállítása)
 - Középkori domonkos apácakolostor a Margitszigeten (uo.)
 - Zolnay László emlékkiállítás (uo.)
 - Védjük, hogy unokáink is lássák X. A Tabán (uo., a Budapesti Városvédő Egyesület kiállítása)

- A másik Budapest (uo., tárlat Nagy-Budapest 50. évfordulójára)
- Játék az egész világ. II. – Kisvasút és matchbox (Kisvassói Múzeum)
- Gábor Áron festőművész kiállítása (uo.)
- Helényi Tibor: Khimaira (uo.)
- Louise Bourgeois – Meret Oppenheim – Ilse Weber: Rajzok és papírmunkák (uo., a Pro Helvetia Svájci Kultúralapítvány és a Fővárosi Képtár rendezése)
- Haász István: Sárga reliefek (uo.)
- A természet apró titkai. Szűcs László fotókiállítása (uo.)
- Botond – szobrászművész kiállítása (uo.)
- Halász Károly: Taposott képek (uo.)
- Stuiber Zsuzsa emlékkiállítás (uo.)
- Válogatás az 1999. év ásatási leleteiből (Aquincumi Múzeum)
- Kelta asszonyok, római hölgyek (uo.)
- Ókeresztény emlékek Aquincumban (uo.)
- Őskori napok – Aquincumi pillanatok (uo.)
- A Gellérthegy múltja és jelene (Citadella)
- Gül Baba türbe újbóli megnyitása
- Ünnepek és hétköznapok Aquincumban (Prága Városi Múzeum)

5.

**A Múzeum központi igazgatói/főigazgatói és tudományos dolgozói
(név, képzettség/beosztás, születési év, munkaviszony ideje a BTM-ben)**

Központi igazgatók/főigazgatók

NÉV	KÉPZETTSÉG/BEOSZTÁS	SZÜLETÉSI ÉV	MUNKAVISZONY IDEJE A BTM-BEN
Kuzsinszky Bálint	régész	1864.	1888-1912.1921-1934.
Csánky Dénes	festőművész	1885.	1912-1921.1935.
Horváth Henrik	művészettörténész	1888.	1935-1941.
Nagy Lajos	régész	1897.	1941-1946.
Kopp Jenő	művészettörténész	1900.	1947-1948.
Pogány Ó. Gábor	művészettörténész	1916.	1948-1950.
Gerevich László	régész	1911.	1950-1961.
Tarjányi Sándor	történész	1922.	1961-1972.
Horváth Miklós	történész	1919.	1972-1982.
Székely György	történész	1924.	1982-1987.
Selmezi László	régész	1942.	1988-1991.
Buzinkay Géza	művelődéstörténész	1941.	1992-1995.
Bodó Sándor	etnográfus	1943.	1996-

Tudományos dolgozók

NÉV	KÉPZETTSÉG/BEOSZTÁS	SZÜLETÉSI ÉV	MUNKAVISZONY IDEJE A BTM-BEN
Alföldy Géza	régész	1935.	1957-1960.
Altmann Júlia	régész	1943.	1968-2001.
Atkári Jánosné, Román Judit		1947.	1981-
Baróti Judit	történész	1942.	1964-1998.
Bácskai Vera	történész	1930.	1976-1979.
Bánkúti Imre	történész	1927.	1983-1988.
Bánosi György	történész	1953.	1979-1983.
Bence Zoltán	régész	1958.	1984-
Benda Judit	régész	1971.	1991-
Berta István	történész	1944.	1980-1995.
Bertalan Vilmos	művészettörténész	1911.	1938-1974.
Bertalan Vilmosné, John Herta	régész	1923.	1942-1983.
Bodor Imre	régész	1943.	1973-1975.
Bogyirka Emil	történész	1940.	1965-1971.
Bojár Iván	művészettörténész	1924.	1950-1951.
Bojtó Gizella	történész	1951.	1986-1993.
B. Bónis Éva	régész	1919.	1940-1951.
Branzók Márta	történész	1961.	1988-
Brestyánszky Ilona	művészettörténész	1922.	1947-1951.
Buzinkay Géza	művelődéstörténész	1941.	1996-
Choyke Alice	régész	1951.	1995-
Cifka Péterné, Elscher Brigitta	művészettörténész	1932.	1954-1974.
G. Csánk Vera	régész	1929.	1969-1994.
Csánky Dénes	festőművész	1885.	1932-1935.
Cselényi Elemér	képzőművész	?	1941-1947.
Csontos Katalin	régész	1962.	1990-
Csorba Csaba	régész	1946.	1972-1981.
Debitzky Katalin	régész	1947.	1982-1989.
Demeter Zsuzsa	történész	1959.	1999-
Dombi István	művészettörténész	1944.	1968-1972.
F. Dózsa Katalin	művészettörténész	1942.	1994-
Endrődi Anna	régész	1954.	1978-
Erdei Gyöngyi	történész	1943.	1978-
Facsády Annamária	régész	1951.	1974-
Fancsalszky Gábor	régész	1958.	2000-
Fehér Kálmán	régész	1931.	1953-1956.
D. Fehér Zsuzsa	művészettörténész	1925.	1948-1950.
Feld István	régész	1951.	1987-1995.
Feuer Istvánné, Tóth Rózsa	régész	1928.	1951-1971.
Fenyvesi László	történész	1949.	1984-1989.
Fitz Péter	művészettörténész	1950.	1994-
Földes Emília	művészettörténész	1946.	1971-2002.
Fülep Lajos	művészettörténész	1885.	1916.
Gali Ágnes	könyvtáros	1951.	1998-
Garády Sándor	mérnök	1871.	külső régész munkatárs: 1930-1942.

NÉV	KÉPZETTSÉG/BEOSZTÁS	SZÜLETÉSI ÉV	MUNKAVISZONY IDEJE A BTM-BEN
Gábori Miklós	régész	1925.	1952-1994.
Gádor Endre	művészettörténész	1921.	1950 körül
Gádor Judit	régész	1944.	1984-1996.
Gál Éva	történész	1928.	1971-1991.
Gerelyes Ede	történész	1927.	1969-1988.
Gerevich László	régész	1911.	1935-1950.
Gergely Katalin	néprajzos	1946.	1984-1990.
Gerő Győző	régész	1924.	1950-1987.
Gopcsa Ágnes	régész	1952.	1977-1983.
A. Gyuricza Anna	régész	1950.	1979-
H. Gyürky Katalin	régész	1925.	1957-1991.
Hable Tibor	régész	1963.	1994-
Hankiss Szilárdné, Haraszi Jolán	művészettörténész, könyvtáros	1898.	1945-1949.
Hanny Erzsébet	régész	1960.	1987-
Havassy Péter	történész	1953.	1988-1994.
Holl Imre	régész	1924.	1950-1959.
Holló Szilvia Andrea	történész	1964.	1991-
Horváth Attila	régész	1958.	1980-
Horváth Henrik	művészettörténész	1888.	1922-1935.
Horváth László	régész	1953.	2000-
Juhász Etelka	könyvtáros	1944.	1984-2000.
Kaba Melinda	régész	1926.	1951-1987.
Karnai (Kiss) Viola	művészettörténész	1911.	1942-1948.
Katona Edit	néprajzos	1955.	1979-1986.
Kárpáti Zoltán	régész	1973.	1998.
H. Kérdő Katalin	régész	1950.	1974-
Kiss Ákos	régész	1919.	1952-1953.
Kiss Éva	művészettörténész	1941.	1992-1996.
Kocsis Edit	régész	1964.	1989-1992.
Kocsis László	régész	1949.	1977-1990.
Kopp Jenő	művészettörténész	1900.	1933-1947.
Kormos Sándor	történész	1936.	1989-2000.
Kovács Eszter	régész	1967.	1996-
Kovács Valéria	könyvtáros	1954.	1978-
Könczöl Csaba	irodalomtörténész	1947.	1972-1975.
Körmöczy Katalin	történész	1945.	1972-1978.
Kőszegi Frigyes	régész	1933.	1963-1993.
Kralovánszky Alán	régész	1929.	1954-1955.1959.
Kremmer Dezső	író, újságíró	1879.	1909-1916.
Krómer Ágnes	művészettörténész	1948.	1968-
Kubinyi András	történész	1929.	1954-1978.
Kumorovitz Lajos Bernát	történész	1900.	1954-1971.
Kuzsinszky Bálint	régész	1864.	1912-1921.1934-1937.
Lenkei Andorné	régész	1932.	1955-1956.
Létay Miklós	néprajzos	1944.	1970-
Lorányi Judit	művészettörténész	1957.	1982-
Lócsy Erzsébet	régész	1927.	1951-1982.
Madarassy Orsolya	régész	1954.	1983-
Magyar Károly	régész	1957.	1982-
Marton Antónia	régész	1928.	1952-1956.
D. Matuz Edit	régész	1953.	1983-
Mattyasovszky Péter	művészettörténész	1946.	1972-

NÉV	KÉPZETTSÉG/BEOSZTÁS	SZÜLETÉSI ÉV	MUNKAVISZONY IDEJE A BTM-BEN
Máriy Erzsébet	régész	1951.	1980-1981.1984-1994.
I. Melis Katalin	régész	1941.	1965-2001.
Mihály Ida, Fehér Alajosné	művészettörténész	1920.	1951-1961.
Mihály Mária	ipartörténész	1944.	1978-1982.
Mohos Márta	népművelés	1943.	1980-1985.1989-1994.
Molnár Erzsébet	régész	1932.	1955-1956.
Molnár József	művészettörténész	1908.	1938-1949.
Móra Gábor	művészettörténész	1912.	1960-1964.
B. Nagy Anikó	művészettörténész	1953.	1981-
Nagy Dezső	történész	1920.	1961-1964.
S. Nagy Emese	régész	1926.	1949-1963.1978-1987.
Nagy Ildikó	régész	1953.	1978-1985.
Nagy Lajos	régész	1897.	1922-1941.
Nagy Lajos	történész	1926.	1961-1979.
Nagy László	régész	1904.	1950-1952.1957-1964.
Nagy Margit	régész	1945.	1968-
Nagy Tibor	régész	1910.	1937-1973.
Nagy Zsuzsa	művészettörténész	1919.	1947-1955.
Németh Endre	könyvtáros	1904.	1947-1950.
Németh József	történész	1938.	1980-1982.
Németh Margit	régész	1944.	1967-
Németh Mária	történész	1959.	1982-1989.
Nyék helyi Dorottya	régész	1958.	1977-1987.1991-
Oelmacher Anna	művészeti író, festőművész	1908.	1947-1949.
Palovics Lajos	történész	1950.	1983-1987.
Parragi György	régész	1930.	1954-1987.
Patek Erzsébet	régész	1918.	1946-1953.1955-1959.
Pekáry Tamás	régész	1929.	1954-1955.
Pető Mária	régész	1941.	1970-1999.
Pogány Ö. Gábor	művészettörténész	1916.	1947-1948.1953.
Poroszlai Ildikó	régész	1955.	1981-1983.
Póczy Klára	régész	1923.	1950-1985.
Pölös Andrea	régész	1965.	1988-2000.
Prander Péter	régész	1966.	1998-2000.
Révay Kálmánné, Lászlófi Ágnes	képzőművész	1912.	1947-1950.
Salamon Ágnes	régész	1923.	1949-1951.
Sarkady Jánosné	történész	1927.	1983-2000.
Schoen Arnold	művészettörténész	1887.	1939-1948.
Schöpflin Aladár	író, irodalomtörténész, kritikus	1872.	1907-1910.
Schreiber Rózsa	régész	1929.	1954-1955.1957-1987.
Schwarz Katalin	történész, könyvtáros	1944.	1985-
Seenger Ervin	levéltáros, művészettörténész	1908.	1941-1979.
Selmezsi László	régész	1942.	1992-1994.
Simonovics Ildikó	művészettörténész	1970.	1996-
Soós Ágnes	régész	1944.	1968-1969.1974-2000.
Spekner Enikő	történész	1954.	1988-
Supka Magdolna	művészettörténész	1914.	1943-1954.
Szabó Klára	régész	1950.	1986-2001.
Szalai György	történész	1914.	1961-1977.

NÉV	KÉPZETTSÉG/BEOSZTÁS	SZÜLETÉSI ÉV	MUNKAVISZONY IDEJE A BTM-BEN
Szálka Irma	könyvtáros	1923.	1969-1984.
Szilás Gábor	régész	1973.	1999-
Szilágyi János	régész	1907.	1935-1971.
Szirmai Krisztina	régész	1943.	1966-
Szvoboda Dománszky Gabriella	művészettörténész	1942.	1995-2000.
Terei György	régész	1974.	1998-
Topál Judit	régész	1943.	1978-2002.
Tóth Anikó	régész	1972.	1998-
Tóth Agnes	régész	1954.	1979-1982.
Tóth Imre	történész	1923.	1964-1987.
Tóth Judit	régész	1959.	1982-1994.
Tóth Tibor	történész	1949.	1983-1984.
Tökei Ferencné, Egry Margit	művészettörténész	1931.	1954-1980.
B. Turchányi Erzsébet	művészettörténész	1909.	1934-1949.
Úrögdy György	történész, könyvtáros	1904.	1958-1987.
Vadász Éva	régész	1944.	1987-1996.
Végh András	régész	1964.	1987-
K. Végh Katalin	régész	1938.	1971-1993.
Végvári Lajos	művészettörténész	1919.	1948-1953.
Vén Zsuzsa	művészettörténész	1945.	1970-1974.
Vígh Annamária	történész	1957.	1981-2001.
Virág Judit	művészettörténész	1953.	1976-1988.
M. Virág Zsuzsa	régész	1959.	1988-1999.
Vörös Károly	történész	1926.	1963-1968.
Wellisch Márta	régész, könyvtáros	1955.	1979-
Wellner István	régész	1924.	1950-1974.
Zádor Judit	régész	1954.	1978-
Zolnay László	régész	1916.	1949-1951, 1961-1985.
Zsidi Paula	régész	1952.	1975-

AZ INTÉZMÉNY FONTOSABB ESEMÉNYEINEK KRONOLÓGIÁJA

1869. Römer Flóris javasolja a városi múzeumok létrehozását, Buda és Pest régiségeinek összegyűjtését.
1870. A fővárosban megalakul a régészetkedvelők köre. Rendeletet adnak ki a fővárosban folyó építkezések során előkerülő régiségek védelmére.
1876. Nemzetközi őstörténeti és embertani kongresszus Budapesten. A résztvevők megtekinthetik az óbudai római emlékeket.
1885. Az aquincumi leletek kiállítása az országos kiállítás fővárosi pavilonjában.
 •Gerlóczy Károly alpolgármester felveti a Fővárosi Múzeum létesítésének gondolatát. (Nov. 11.)
 •Tanácsi határozat egy Fővárosi Múzeum létesítésének szükségességéről. A határozat megbízza Gerlóczy Károlyt a Múzeum létesítésére vonatkozó javaslat elkészítésével. (Nov. 13.)
1886. Gerlóczy Károly előterjesztése a Fővárosi Múzeum felállításáról. (Ápr. 7.)
1887. A Fővárosi Tanács határozatot hoz a Fővárosi Múzeum megszervezésére. (Okt. 20.)
1888. Kuzsinszky Bálintot (Magyar Nemzeti Múzeum) megbízzák az aquincumi ásatások vezetésével.
 •A Krempl-malom egyik helyiségében összegyűjtött leletek a közönség számára is megtekinthetők.
1889. Megjelenik a „Budapest Régiségei” első kötete.
 •A bécsi régészeti és embertani kongresszus résztvevői megtekinthetik az aquincumi ásatásokat és múzeumot (Krempl-malom).
1890. A Fővárosi Tanács megszavazza az állandó múzeumépület felépítését Aquincumban.
1894. Az elkészült Aquincumi Múzeum megnyitása. (Máj. 10.)
1895. A Fővárosi Tanács határozatot hoz az Aquincumi Múzeum bővítésére. (Márc. 6.)
1896. Elkészül és megnyílik a kibővített Aquincumi Múzeum.
 •A Fővárosi Tanács határozatot hoz a Mücsarnok-épület megszerzésére a Fővárosi Múzeum számára. (Márc. 18.)
 •Határozatba foglalja, hogy a Fővárosi Múzeum számára az új városházán biztosít helyiségeket. Megbízza Toldy László főlevéltárnokot a várostörténeti emlékek gyűjtésével.
- A Régészeti Szakbizottmány javasolja Kuzsinszky Bálint (Magyar Nemzeti Múzeum) megbízását a Fővárosi Múzeum ideiglenes vezetésével, és javasolja a Múzeum mielőbbi megszervezését.
1897. Határozatot hoznak arról, hogy a főváros területén előkerülő leletek a Fővárosi Múzeumba kerüljenek.
1898. Kuzsinszky Bálint beterjeszti javaslatát a Fővárosi Múzeum és szakkönyvtár megszervezéséről. (Aug. 15.)
1899. A Fővárosi Tanács határozatot hoz a Fővárosi Múzeum és könyvtár létesítésére, valamint Múzeum- és Könyvtárbizottság szervezésére. A Múzeum vezetésével megbízza Kuzsinszky Bálintot. A Fővárosi Múzeum helye: a városligeti Mücsarnok épülete. (Ápr. 26.)
1900. A Régészeti Szakbizottmány megszűnik, feladatát a jövőben a Múzeum- és Könyvtárbizottság látja el. (Máj. 10.)
1901. A Fővárosi Tanács határozatot hoz a régészeti ügyek és a Fővárosi Múzeum egyesítésére. (Szept. 27.)
 •Kuzsinszky Bálint megválnak a Nemzeti Múzeumtól. (Nov. 10.)
1904. Múzeumi bizottság felállítása a Fővárosi Múzeum felügyeletére. (Ápr. 28.)
1907. A Fővárosi Múzeum megnyitása a Városligetben, az 1885. évi kiállítási Mücsarnok épületében. (Jún. 1.)
1909. A Fővárosi Tanács elrendeli a városházán lévő raktárhelyiségek kiürítését.
1911. A Zichy-gyűjtemény a Fővárosi Múzeumba kerül.
1912. Csánky Dénes a Fővárosi Múzeum irányítója. (Ápr. 1.)
1919. A Tanácsköztársaság kormánya Csánky Dénest és Goda Gézát bízza meg a Fővárosi Múzeum vezetésével. Az intézmény feladata a forradalom emlékeinek gyűjtése is.
1921. Megnyílik a Zichy Jenő Múzeum. Vezetője: Csánky Dénes.
 •Kuzsinszky Bálint ismét megbízást kap a fővárosi múzeumainak irányítására. (Okt. 19.)
1922. Nagy Lajos és Horváth Henrik ideiglenes hivatalnoki kinevezést kap.
1928. A Tanács megvásárolja a Károlyi-palotát a Fővárosi Múzeum elhelyezésére.
1931. Garády Sándor vezetésével megkezdődik a fővárosi középkori emlékek kutatása.

1932. A Halászbástya tornyában megnyílik a Középkori Köemléktár. (Jún. 28.)
1933. A Károlyi-palotában megnyitják a Fővárosi Képtárat. Igazgatója a Zichy Jenő Múzeum vezetője: Csánky Dénes. (Okt. 16.)
1934. Kuzsinszky Bálint lemond a Fővárosi Múzeum központi igazgatóságáról, csak az Aquincumi Múzeumot vezeti. (Nov. 6.)
1935. Csánky Dénest bízzák meg a központi igazgatói feladatok ellátásával. A városligeti és a középkori részleg vezetője Horváth Henrik, az aquincumi ásatások és az általános régészeti ügyek irányítója Nagy Lajos. (Febr. 1.)
- Schmidt Miksa végrendelete révén a kiscelli kastélyt megkapja a Fővárosi Múzeum. (Ápr. 1.)
 - Csánky Dénes távozása miatt (a Szépművészeti Múzeum igazgatója lesz) az új központi igazgató: Horváth Henrik. A Fővárosi Képtár vezetője: Kopp Jenő. (Júl. 10.)
 - Gerevich László ideiglenes gyakornoki alkalmazást kap. (Okt. 15.)
1936. A városligeti részleg bezár, megkezdí a költözést a kiscelli kastélyba.
- A Fővárosi Múzeum nevét Székesfővárosi Történeti Múzeumra változtatják. (Ápr. 6.)
 - Nagy Lajos vezetésével megalakul az Ásatási és Régészeti Intézet a Károlyi-palotában.
1937. Kuzsinszky Bálint lemond az Aquincumi Múzeum vezetéséről, erre Nagy Lajos kap megbízást. (Jan. 1.)
1938. Elhunyt Kuzsinszky Bálint. (Aug. 23.)
1939. A Fővárosi Képtár feladatkörébe kerül a fővárosi emlékművek felügyelete.
1941. Elhunyt Horváth Henrik. (Jan. 15.)
- Az új központi igazgató: Nagy Lajos. (Márc. 1.)
 - Ez év végén befejeződik a városligeti gyűjtemények költözése a kiscelli kastélyba.
1942. A Középkori Köemléktár önálló osztály lesz, Középkori Múzeumnak is nevezik. (Jan. 28.)
1943. Megnyílik az Eskü téri (ma Március 15. tér) Földalatti Múzeum.
- A polgármester a Szent István Bazilika altplomát jelöli ki a különleges védelmet érdemlő műtárgyak óvóhelyéül. Megkezdik a gyűjtemények biztonságba helyezését. (Márc. 16.)
1944. Az Aquincumi Múzeumot bombatámadás éri. (Szept. 5.)
1945. A Székesfővárosi Történeti Múzeumhoz csatolják a Petőfi Múzeumot.
- Megkezdődik a Várban a romeltakarításhoz kapcsolódóan a régészeti kutatás.
- A Székesfővárosi Történeti Múzeum Képtára a csepeli Weiss Manfréd gyárban megrendezi az első „munkáskiállítást”, majd bemutatja a főváros háború utáni első múzeumi kiállítását „Képzőművészetünk újtói Nagybányától napjainkig” címmel. (Júl; szept.)
 - Vas Zoltán polgármester a Középkori Múzeum elhelyezésére kijelöli az I., Szentháromság u. 2. sz. alatti épületet (régi budai városháza). (Aug. 31.)
1946. A fővárosban több helyen megindulnak a régészeti kutatások, s megkezdődik a királyi palota feltárása is.
- „Budapest múltja” címmel a Károlyi-palotában megnyílik a múzeumi szervezet együttes kiállítása, a főváros első régészeti tárlata. (Jún. 1.)
 - Elhunyt Nagy Lajos igazgató. (Dec. 10.)
1947. Kopp Jenőt, a Fővárosi Képtár vezetőjét nevezik ki központi igazgatónak. (Júl. 10.)
- A Régészeti és Ásatási Intézet új elnevezést kap: Budapest Székesfőváros Ősrégészeti és Népvándorlaskori Gyűjteménye.
 - Ismét látogatható a Földalatti Múzeum.
 - Megkezdődik a hároméves terv.
1948. Megnyílt a közönség számára az Aquincumi Múzeum, a Középkori Köemléktár és a Kiscelli Múzeum egy része is.
- 1848 centenáriuma alkalmából kiállításokat rendeznek.
 - A középkori gyűjtemények „Művelődéstörténeti Múzeum” elnevezés alatt működnek tovább.
 - A múzeumi területen is megindul a munkaverseny-mozgalom.
 - A politikailag megbízhatatlan vezetőket (Kopp Jenő, Schoen Arnold) és beosztott dolgozókat elbocsátják.
 - Új központi igazgató: Pogány Ö. Gábor. (Szept. 8.)
1949. Az 1949.évi 13.sz. törvényerejű rendelet szerint Székesfővárosi Történeti Múzeum is a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja felügyelete alá kerül. (Hivatalosan 1950 októberében veszi át a MMOK.)
1950. Megkezdődik az I. öt éves terv.
- Pogány Ö. Gábor igazgatót ápr. 1-től áthelyezik a MMOK-hoz. Az új főigazgató: Gerevich László.
 - Új szervezeti felépítés: Aquincumi Múzeum, Ókori Osztály, Középkori Osztály, Új- és Legújabbkori Osztály.
1951. A fővárosi múzeumi szervezet új neve: Budapesti Történeti Múzeum. (Márc. 29.)

- Újítási mozgalom indul, a múzeumi területen is.
 - A Kiscelli Múzeumban megnyílik az első állandó újkori történelmi kiállítás, „Budapest 1686-1849” címmel. (Aug. 4.)
1952. Átadják az I. Szentháromság u. 2. sz. helyreállított épületet, a Vármúzeumot a BTM számára. (Jan. 2.)
- Beköltözik a Középkori Osztály és a főigazgatóság.
 - A Károlyi-palotában megnyílik a „Budapest az őskorban” c. kiállítás.
 - A MMOK elrendeli a BTM általános vizsgálatát.
 - A Vármúzeumban megnyílik a „A budai vár” c. kiállítás, amely először mutatja be a várnegyed és a palota kutatásának eredményeit. (Dec.)
1953. A MMOK megszűntével a BTM visszakerül a Fővárosi Tanács kezelésébe. A Fővárosi Képtárat és a Petőfi Múzeumot a Népművelési Minisztérium felügyelete alá vonja. (Aug. 1.)
- Pogány Ö. Gábort főigazgatóhelyettesként visszahelyezik a BTM-be.
 - A Népművelési Minisztérium szervezeti változtatást rendel el: az Aquincumi Múzeum és az Ókori Osztály egyesítésével Régészeti Osztály, Középkori Osztály, Újkori Osztály.
1954. Megkezdődnek a „Budapest Története” c. monográfia munkálatai.
- A Fővárosi Tanács elrendeli a BTM szakmai vizsgálatát.
 - Megnyílik a Táborvárosi Múzeum. (Okt. 27.)
 - Megnyílik a BTM-hez csatolt Pesterzsébeti Múzeum helytörténelmi kiállítása. (Nov. 5.)
1955. Megkezdődik a II. ötéves terv.
1956. Az októberi forradalom idején forradalmi bizottság működik a BTM-ben is.
- A novemberi harcok következtében a Kiscelli Múzeum kárt szenved.
1957. A Régészeti Osztályt két önálló csoportra osztják: Őstörténelmi Csoportra és Aquincumi Múzeumra.
1958. Az előbbi nevét Ős- és Népvándorláskori Csoportra változtatják. Felállítják a Leletmentő és Adatgyűjtő Csoportot, amely 1961-ig működik.
- Az MSZMP kiadja művelődéspolitikai irányelveit. (Aug. 25.)
 - A Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya és a Művelődésügyi Minisztérium együttes felügyeleti vizsgálatot tart a BTM-ben. (Dec.)
1959. Eldől, hogy a várpalotába művelődési intézmények költöznek. A BTM a déli szárnyat kapja meg. (Júl.)
- Az MSZMP VII. kongresszusa kulturális irányelveket határoz meg. (Nov. 30.- dec. 5.)
 - A Fővárosi Tanács a 165. sz. határozatában elrendeli a Fővárosi Képzőművészeti Gyűjtemény kialakítását. (De. 18.)
1960. A Fővárosi Tanács a BTM feladatkörébe utalja a főváros közterületi szobrainak, emlékműveinek, emléktábláinak, díszkútjainak karbantartását, helyreállítását. Az Újkori Osztály keretében e feladatok ellátására Emlékmű Csoport alakul, amely 1965-ig működik. (Jan.)
- Az I. kerületi Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálatot folytat a Múzeumban. (Dec.)
1961. Megkezdődik az új II. ötéves terv (1961-1965). A múzeumi terület fő feladata a szocializmus építési korszaka anyagának gyűjtése.
- Gerevich László főigazgató az MTA Régészeti Kutató Csoportjához távozik. (Jan. 31.)
 - Kinevezik az új főigazgatót, Tarjányi Sándort. (Márc. 15.)
 - Szervezeti változásokkal új szervezeti szabályzat készül.
 - Megalakul a BTM pártszervezete.
 - Az MSZMP Agit. Prop. Biz. ülésén a múzeumok népművelési munkáját tárgyalja és irányelveket hoz. (Okt. 29.)
1962. A BTM fennállása 75. évfordulóját ünnepli.
- Megnyitják a Gül Baba türbét.
 - A Művelődésügyi Minisztérium elrendeli a BTM általános vizsgálatát. (Nov.)
 - Az MSZMP VIII. kongresszusa meghatározza a közművelődés irányelveit. (Nov. 20-24.)
 - A Fővárosi Tanács VB. ülésén tárgyalja meg a BTM tevékenységét. Határozatot hoz arról, hogy a kerületi helytörténelmi gyűjtemények, szakkörök szakmai felügyeletét a BTM látja el. (Dec. 12.)
1963. Megjelenik a 9. sz. új múzeumi törvény, amely a BTM-t országos múzeumnak határozza meg.
1964. Elkészül a BTM részlegeinek elhelyezési és a budavári palotai kiállítások terve.
1965. A BTM-ből kivált az Emlékmű Csoport (Emlékmű Felügyelőség).
- Felülvizsgálják az Új- és Legújabbkori Osztály munkáját.
 - Az I. kerületi Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálja a Múzeum gazdálkodását.
1966. Megkezdődik a III. ötéves terv (1966-1970).
- Megkezdődnek az Óbuda rendezését megelőző régészeti kutatások.

- Tervezik „Budapest Régészeti és Újkortörténeti Topográfiája” elkészítését.
- 1967. A Fővárosi Tanács VB megtárgyalja a BTM tevékenységét és feladatait. (Jan. 20.)
 - A BTM beköltözik budavári palota „E” szárnyába. A Vármúzeum Szentháromság utcai épületét a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum kapja.
 - Megnyitják a középkori királyi palota várkertjét.
- 1968. Megnyílik a „Középkori királyi palota a budai várban”, majd a „Fővárosunk ezer éve” c. kiállítás. (Ápr. 27., okt. 26.)
 - Megnyitják a látogatók számára a III., Flórián téri római fürdő kiállítóhelyet.
 - A Művelődésügyi Minisztérium felkérésére a BTM bekapcsolódik a szakfelügyeleti rendszerbe a helytörténeti - várostörténeti kutatások terén.
- 1969. Elkészül a BTM Szervezeti és Működési Szabályzata.
 - A Fővárosi Tanács Népművelési Osztálya megtárgyalja a BTM munkáját. (Jún. 17.)
 - Az MSZMP megvitatásra kiadja a „Tudománypolitikai Irányelvek”-et. (Jún.)
 - A palotában megnyílik a „Régészeti ásatások Budapesten” c. kiállítás.
- 1970. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya a Fővárosi Tanács Népművelési Főosztályával felügyeleti vizsgálatot tart a BTM népművelési munkájáról. A látogató közönség körében végzett vizsgálat az első múzeumszociológiai felmérés hazánkban.
- 1971. Megkezdődik a IV. ötéves terv (1971-1975).
 - Tanácskozás az Új- és Legújabbkori Osztály munkájáról. (Máj.)
 - A palotában megrendezik a „Helytörténeti gyűjtemények a fővárosi kerületekben” c. kiállítást.
- 1972. Szept. 15-től új főigazgató, Horváth Miklós irányítja a Múzeumot.
- 1973. A főváros egyesítésének 100. évfordulója alkalmából megnyílik a „Budapest száz éve” c. kiállítás. (Jan. 9.) Október végén Nemzetközi Várostörténeti Konferenciát rendeznek.
 - Az Új- és Legújabbkori Osztályból két részleget alakítanak: Várostörténeti Osztályt és Képzőművészeti Osztályt. Megszervezik a propaganda titkárságot.
 - Óbuda központjának rendezése miatt nagyütemű régészeti kutatások kezdődnek.
 - Megjelenik a „Budapest Története” c. monográfia I. és II. kötete.
 - Betörnek az Aquincumi Múzeumba, és 135 db kiállítási tárgyat visznek el. (Jún. 4.)
- Megnyílik a látogatók előtt az Aquincumi Múzeum új kötára. (Aug. 20.)
- 1974. A palota ásatásán gótikus szobrok kerülnek elő. (Febr.)
 - Az életmódtörténeti kiállítás-trilógia első része „Így élnek a budapestiek a 18. századtól napjainkig. I. Munkában” címmel megnyílik a palotában.
 - Az MSZMP KB határozatot hoz „A közművelődés fejlesztésének feladatairól” címmel. (Márc. 20.)
 - Látogatható a Középkori Zsidó Imaház.
- 1975. Savrobbanás az Ős- és Ókori Osztály restaurátorműhelyében. (Jún. 19.)
 - Megkezdik a polgári őrseg szervezését.
- 1976. Megkezdődik az V. ötéves terv (1976-1980).
 - Megnyílik az „Így élnek a budapestiek a 18. századtól napjainkig. II. Otthon” c. kiállítás.
 - Bemutatják a gótikus szobrokat a középkori palota kiállításon. (Márc.)
 - Megjelenik a közművelődési törvény. Közművelődési Osztályt szerveznek. (Okt.)
- 1977. Elkészül az új Szervezeti és Működési Szabályzat.
 - Új részlegek: Régészeti Adattár, Nyomda.
 - Általános felügyeleti vizsgálatot tartanak a BTM-ben. (Márc.-ápr.)
 - Nemzetközi korabronzkori konferenciát rendeznek. (Ápr. 26-30.)
 - Megnyitják a „Képek, szobrok a 30 év magyar művészetéből” c. kiállítást.
 - Megnyílik az „Így élnek a budapestiek a 18. századtól napjainkig. III. Szabadidőben” c. tárlat.
 - Az MSZMP I. kerületi Bizottsága megvizsgálja a BTM közművelődési munkáját és pártszervezetének tevékenységét. (Szept.)
- 1978. Megkezdődik a Kiscelli Múzeum épületének rekonstrukciója.
- 1979. „Budapest két évezrede” címmel megnyitják az új állandó történeti kiállítást. (Dec. 10.)
 - A BTM-hez kerül a Bartók Béla Emlékház.
- 1980. Visszatérő felügyeleti vizsgálatot tartanak a Múzeumban.
 - A BTM kutatóhely lett. Feladata: a várostörténeti kutatások országos koordinálása.
 - Megjelenik a „Budapest Története” c. monográfia utolsó, V. kötete.
- 1981. Megkezdődik a VI. ötéves terv (1981-1985).
 - Megnyitják a Bartók Béla Emlékházat. (Márc. 18.)
 - Újabb általános felügyeleti vizsgálatot tartanak a Múzeumban. (Szept.-dec.)
 - Tudományos konferencia az óbuda ásatások elmúlt 9 évének eredményeiről. (Okt. 30.)

- Megnyílik a „Szentpéteri József pesti ötvösművész” c. kiállítás.
- 1982. Elhunyt Horváth Miklós főigazgató. (Júl. 28.)
 - Kinevezik az új főigazgatót: Székely György. (Szept.)
- 1983. A főigazgató módosítja a BTM szervezeti felépítését.
 - Megnyílik a Kiscelli Múzeum. (Okt. 21.)
- 1984. Várostörténeti kiállítást rendeznek a Kiscelli Múzeumban.
 - Az I. kerületi Tanács VB megvitatja a BTM tevékenységét. (Szept.)
 - Befejeződnek az Árpád híd csomópont kialakításához kapcsolódó, 12 éve folyó óbudai régészeti kutatások, és megnyitják az Aquincumi Fürdő Múzeumot, a Thermae maiorest. (Nov. 5.)
- 1985. Elkészül a középkori kőtár terve.
 - Megnyílik a „Budapest négy évtizede, 1945-1985” c. kiállítás.
 - Megrendezik a „350 éves a Tudományegyetem, 1635-1985” c. tárlatot.
- 1986. Megkezdődik a VII. ötéves terv(1986-1990).
 - Megszűnik a házi nyomda.
 - „Buda visszavívása, 1686” címmel kiállítás nyílik.
- 1987. Megnyílik a „Zsigmond és kora a művészetben, 1387-1437” c. kiállítás, és megrendezésre kerül a kerületi helytörténeti gyűjtemények tárlata „A város peremén” címmel. (Máj. 29., dec. 4.)
 - Székely György főigazgató távozik a BTM-ből. (Júl. 30.) A Múzeum vezetésével az új főigazgató kinevezéséig Bánkúti Imre főigazgatóhelyettest bízzák meg.
- 1988. Jan. 1-től Selmeczi László a BTM főigazgatója.
 - A „Temp-rom-tér” c. tárlattal megnyitják a Kiscelli Múzeum templomterét kiállítások számára. (Szept. 30.)
- 1989. A Képzőművészeti Osztály a „Fővárosi Képtár” elnevezést kapja.
 - A BTM szervezetéből kiválik a Bartók Béla Emlékház.
 - A Fővárosi Tanács VB ülésén beszámoltatja a főigazgatót a terveiről és a Múzeum tevékenységéről. A VB javasolja, hogy a Múzeum kezdje meg az aquincumi restaurátor és raktárbázis kiépítésének előkészítő munkáját.
 - „Aquincum – Budapest a római korban” címmel aquincumi jubileumi kiállítás nyílik.
- 1990. Új Szervezeti és Működési Szabályzat lép életbe.
 - „Matthias rex, Hunyadi Mátyás és kora” címmel kiállítás nyílik Mátyás király halálának 500. évfordulójára. (Máj. 17.)
 - Tárlatot rendeznek „Régészeti kutatások az M0-s autópályán (1987-1990)” címmel.
- 1991. A Fővárosi Önkormányzathoz benyújtott 1992. évi fejlesztési tervben szerepel az Aquincumi Múzeum bővítése az új régészeti raktárpépülettel.
 - A pápalátogatás tiszteletére „Fejedelmédde a békességet teszem ...” címmel egyházművészeti kiállítás nyílik.
 - 4 millió Ft értékű műtárgylopás történik a Kiscelli Múzeumban.
- 1992. Jan. 1-től Buzinkay Géza a BTM főigazgatója.
 - Felmerül a Vármúzeum barokk udvarának lefedése.
 - A 15/1992./VII.10./KTM. rendelet régészeti szakhatósági jogkörrel ruhazza fel a főváros területén a BTM-et.
 - Állandó várostörténeti és képzőművészeti kiállításokkal megnyitják a Kiscelli Múzeumot. (Márc. 24.)
 - A Vármúzeumban megrendezik a „Gótikus szobrok a budai királyi palotából” c. kiállítást.
- 1993. Új Szervezeti és Működési Szabályzat lép életbe.
 - „A közép-európai barokk éve” alkalmából „Utak és találkozások. Barokk művészet Közép-Európában” címmel tárlatot rendeznek.
 - „Budapest a középkorban” címmel megnyílik az új állandó várostörténeti kiállítás középkori része. (Okt. 1.)
 - A Fővárosi Önkormányzat „átvilágítja” a BTM működését.
- 1994. Az aquincumi múzeumépület felépítése és megnyitása 100. évfordulójának megünneplése az „Istenek, katonák, polgárok Aquincumban” c. állandó kiállítással és nemzetközi tudományos konferenciával.
 - Megrendezik a „Holocaust Magyarországon” c. tárlatot.
 - A MTA Régészeti Bizottsága júniusi ülésén megvizsgálja a BTM régészeti munkájának helyzetét.
- 1995. A Fővárosi Önkormányzat Kulturális Bizottsága márc. 22-i ülésén megtárgyalja a BTM Szervezeti és Működési Szabályzatát módosító javaslatot, az 1994. évi beszámolót és az 1995. évi munkatervet.
 - A Corvina Kiadó gondozásában megjelenik a „Budapesti Történeti Múzeum” c. reprezentatív könyv.

- Megnyílik a Vármúzeumban az új állandó várostörténeti kiállítás újkori része „Budapest az újkorban” címmel. (Dec. 15.)
- 1996. Jan. 1-től Bodó Sándort nevezik ki a BTM főigazgatójának.
 - A Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Fővárosi Önkormányzat között megállapodás jön létre arról, hogy a kormányzat biztosítja Aquincumban egy kb. 900 m² alapterületű raktárépület megépítésének pénzügyi feltételeit, a Károlyi-palotában lévő gyűjtemények elhelyezése céljából.
 - A Fővárosi Közgyűlés jóváhagyja a Vármúzeum barokk udvara lefedésének beruházását.
 - A millicentenárium alkalmából „Budapest 1100 éve” címmel kiállítást rendeznek a millenniumi földalatti állomásain.
 - „A miniszterelnök ... Nagy Imre (1896-1958)” címmel emlékkiállítás nyílik.
- 1997. A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről kiadott 1997. évi CXL. sz. törvény megerősíti a BTM országos jellegét és szakhatósági jogkörét.
 - Elkészül a Vármúzeum barokk udvarának lefedése.
 - Megkezdik a több évtizede felhalmozódott régészeti leletanyag restaurálását és leltározását.
 - Elindítják a „Budapest Történeti Atlasza” munkálatait.
 - Emlékkiállítást és tudományos konferenciát rendeznek Nagy Lajos, a Fővárosi Múzeum egykori igazgatója születésének 100. évfordulója alkalmából.
- 1998. Elkészül az új Szervezeti és Működési Szabályzat.
 - A Fővárosi Önkormányzat „Pro Urbe” díjat adományoz a BTM-nek.
 - A Magyar Múzeumok folyóirat 3. számában bemutatkozik a BTM.
 - A Vármúzeumban megnyílik az „Ősi népek – antik kultúrák. Budapest története az őskortól az avarok végéig” c. kiállítás, majd a „Budapest a középkorban” c. átrendezett tárlat, amelyekkel teljessé vált a várostörténeti állandó kiállítás az őskortól a legújabb időkig.
 - A főváros egyesítésének 125. évfordulója alkalmából rendezik meg az „Egy nagyváros születése. Pest-Buda-Óbuda az egyesítés idején” c. kiállítást és a hozzá kapcsolódó konferenciát.
- Az 1848-as márciusi forradalom emlékére mutatják be az „1848 ..., te népek hajnalsil-laga” c. tárlatot.
- 1999. Újra megnyílik a Flórián téri római Fürdő Múzeum és a Táborvárosi Múzeum.
 - A Vármúzeumban tárlatot rendeznek „Búcsú a hangos XX. századtól” címmel.
- 2000. Elkészül az Aquincumi Múzeum fejlesztését szolgáló új épület, amelyben az Ókortörténeti Osztállyal együtt helyet kap az Ős- és Népvándorláskori Osztály is.
 - Átadják a Kiscelli Múzeum mellett a várostörténeti szoborparkot.
 - Megnyílik újra a Gül Baba türbe, s ezzel a BTM valamennyi kiállítóhelye látogatható.
 - A magyar államiság 1000. évfordulója alkalmából „A budavári királyi palota évszázadai” címmel kiállítást és konferenciát rendeznek. A megemlékezést szolgálja még a „Középkori domonkos apácakolostor a Margitszigeten” és az „Ókeresztény emlékek Aquincumban” c. tárlat is.
 - Kiállítást és tudományos tanácskozást rendeznek Nagy-Budapest létrejöttének 50. évfordulójára.
 - Ez év januárjától az intézmény régészeti tevékenységének irányítását régészeti főigazgatóhelyettes látja el.
- 2001. Bodó Sándort újabb öt évre megbízzák a BTM vezetésével.
 - A magyar államiság 1000. évfordulójához kapcsolódva rendezik meg a „Symphonia Hungarorum – Magyarország zenekultúrájának ezer éve” és „A XX. század ujjenyomata” c. tárlatokat.
 - A Múzeum kiállításokkal részt vesz a franciaországi „Magyar Kulturális Évad” rendezvényein.

IRODALOMJEGYZÉK

- a. b.: Budapesti múzeum. ArchÉrt 16(1896) 444.
- ALBERTINI, 1970 = ALBERTINI BÉLA: Gondolatok az 1969. évi Múzeumi Hónapról. MK 1970/2. 63-73.
- BALASSA, 1955 = BALASSA IVÁN: A népi demokrácia korszaka múzeumi anyagának gyűjtése és kiállítása. MH 1955. márc.-ápr., 115-119.
- BALASSA, 1980 = BALASSA IVÁN: Ortutay Gyula tudomány- és múzeumszervező tevékenysége. Ethn 91(1980) 3-4. 541-551.
- BARABÁS, 1950 = BARABÁS JENŐ: Megalakult a Múzeumi Központ. Ethn 61(1950) 106.
- BARANYAINÉ BÓNIS, 1950a = BARANYAINÉ BÓNIS ÉVA: Jelentés a Fővárosi Régészeti Intézet 1946-47. évi gellérthegyi ásatásairól. BudRég 15(1950) 333-355.
- BARANYAINÉ BÓNIS, 1950b = BARANYAINÉ BÓNIS ÉVA: Nagy Lajos irodalmi munkássága. BudRég 15(1950) 592-595.
- B. BÓNIS, 1978 = B. BÓNIS ÉVA: Megemlékezés Nagy Lajosról. ArchÉrt 105(1978) 106-107.
- BARÁTH, 1943 = BARÁTH FERENC: Múzeum a föld alatt. Hid 1943. szept. 1.
- BÁNDI, 1984 = BÁNDI GÁBOR: A magyar múzeumi hálózat fenntartási és irányítási problémái, 1960-1982. MK 1984/1. 3-15.
- BERNÁTH, 1948 = BERNÁTH AURÉL: Fővárosi Képtár, „Magyar Valóság” kiállítás. MM 1948. 194.
- BERTA, 1977 = BERTA ISTVÁN: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójára szervezett múzeumi rendezvények. MK 1977/1-3. 161-163.
- BÉNI, 1966 = BÉNI MIKLÓSNÉ: A magyar múzeumok népművelési munkája, 1961-1965. MK 1966/1-2. 11-19.
- BÉNYI, 1952 = BÉNYI LÁSZLÓ: Budapesti és vidéki múzeumok ismertetése. MMOK kiadv. Bp. 1952.
- BORECKZY, 1951 = BORECKZY LÁSZLÓ: Az újítási mozgalom hírei. MH 1951. III. 43-44.
- BORECKZY, 1954 = BORECKZY LÁSZLÓ: Az újítási mozgalomról. MH 1954. jan.-febr., 42-45.
- BOROSTÁNYI, 1876 = BOROSTÁNYI NÁNDOR: Régészeti kirándulás Aquincumba. VÚ 1876. 603.
- BUDAPEST FŐVÁROS PAVILONJÁNAK KÜLÖN KATALÓGUSA Országos Kiállítás Budapesten, 1885. Szerk.: Szabó Károly.
- BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM. Főszerk.: Buzinkay Géza. Bp. 1995. Corvina Kiadó.
- A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁNAK ÉS RÉGÉSZETI ADATTÁRÁNAK ..., 1991 = A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának és Régészeti Adattárának ismertetése. Szerk.: Havassy Péter. Pest-budai Hirmondó 3. Bp. 1991.
- A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM ..., 1996 = A Budapesti Történeti Múzeum krónikája 1988-1995. TBM 25(1996) 388-425.
- A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM TEVÉKENYSÉGE ..., 1965 = A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége a felszabadulástól napjainkig. Soks. Bp. 1965.
- BUZINKAY, 1995 = BUZINKAY GÉZA: A Budapesti Történeti Múzeum fél évtizede. MMúz 1995/1. 26-28.
- BUZINKAY, 1996 = BUZINKAY GÉZA: Az újkori Budapestet bemutató kiállítás születése. TBM 25(1996) 381-385.
- BUZINKAY – VÍGH, 1996 = BUZINKAY GÉZA – VÍGH ANNAMÁRIA: „Budapest az újkorban. Történelmi pillanatok egy nagyváros életében” c. új állandó kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban. MMúz 1996/1. 29-31.
- CSEH, 1955 = CSEH JÓZSEF: Hogyan jött létre a Pesterzsébeti Múzeum? MH 1955. jan.-febr., 55-57.
- CSONTOS, 1998 = CSONTOS KATALIN: Az első székesfővárosi múzeum. TBM 27(1998) 123-126.
- DARKÓ, 1995 = DARKÓ JENŐ: Az el nem készült jogszabályról. MMúz 1995/1. 11-13.
- DERCSÉNYI, 1946 = DERCSÉNYI DEZSŐ: A kétezereves Budapest emlékei. Budapest 1946. 6. sz. 239-240.
- DERCSÉNYI, 1976 = DERCSÉNYI DEZSŐ: A gótikus szobrok kiállításán. Magyar Nemzet 1976. ápr. 25.
- DOMONKOS, 1965 = DOMONKOS OTTÓ: Tudományos és népművelő munka aránya a múzeumokban. MK 1965/1. 1-5.
- EGY ÉV TÖRTÉNETE. Bp. 1946.
- ERDEI, 1991 = ERDEI GYÖNGYI: Fejezetek a Bárczykorszak történetéből. (Budapest művelődéspolitikája a századelőn.) Bp. 1991.
- ERDEI, 1999 = ERDEI GYÖNGYI: A fővárosi műpártolás története, 1873-1918. TBM 28(1999) 159-207.
- ESZE, 1945 = ESZE TAMÁS: Nagy Lajos 1897. márc. 15.-1946. dec. 10. Egyháztörténet 3(1945) 154-155.

- ÉRI, 1954 = ÉRI ISTVÁN: A múzeum és az iskola kapcsolata. Köznevelés X. évf. 21. sz. 1954. nov. 1. 392-393.
- ÉRI, 1968 = ÉRI ISTVÁN: Múzeumaink és az új gazdasági mechanizmus. MK 1968/1. 15-18.
- FEHÉR, 1950 = FEHÉR ZSUZSA: A Fővárosi Képtár kiállításai (1947-49.) BudRég 15(1950) 427-436.
- FEKETE, 1961 = FEKETE GÁBOR: Egy múzeumi vizsgálat tanulságai. Magyar Nemzet 1961. júl. 23.
- FELEKY, 1914 = FELEKY GÉZA: A művelődéstörténeti múzeum problémája és a Fővárosi Múzeum. Bp. 1914.
- FITZ, 1998 = FITZ PÉTER: A Fővárosi Képtár/Kiscelli Múzeum kortárs kiállításai és gyűjteménygyarapodása a kilencvenes években. MMúz 1998/3. 44-45.
- FÖLDES, 1998a = FÖLDES EMÍLIA: A Fővárosi Képtár története és gyűjteménye, 1890-1945. Bp. 1998.
- FÖLDES, 1998b = FÖLDES EMÍLIA: A Fővárosi Képtár gyűjteményei és kiállításai. MMúz. 1998/3. 41-42.
- A FŐVÁROS RÉGÉSZETI BIZOTTSÁGA. TRÉ 5(1889) 46.
- F. P., 1870 = F. P.: A régészet kedvelők köre. ArchÉrt 3(1870) 91., 152-153.
- FRIGDER, 2000 = FRIGDER ÉVA: Az „Aranyvonat”. H 2000. 1. sz. 15-17.
- FÜLEP, 1954 = FÜLEP FERENC: A takarékoságról. MH 1954. szept.-okt., 341-346.
- FÜLEP, 1955 = FÜLEP FERENC: Pályázati felhívás. MH 1955. márc.-ápr., 156.
- FÜLEP, 1961 = FÜLEP FERENC: A múlt büneit tárta fel a népi ellenőrzés a múzeumokban. Vasárnap 1961. dec. 17.
- FÜLEP, 1963 = FÜLEP FERENC: A magyar régészet feladatai az MSZMP VIII. kongresszusa után. MK 1963/1. 11-12.
- FÜZES, 1976 = FÜZES ENDRE: Megjegyzések a múzeumok V. ötéves tervéhez. MK 1976/1. 12-18.
- GÁBORI, 1965 = GÁBORI MIKLÓS: Beszámoló az Ős- és Ókortörténeti Osztály munkájáról. In: A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége ..., 1965. 21-41.
- GÁL, 1996 = GÁL ÉVA: Néhány megjegyzés „A Budapesti Történeti Múzeum fél évtizede” című cikkhez. MMúz 1996/2. 1. és 63.
- GENTHON, 1945 = GENTHON ISTVÁN: A Székesfővárosi Képtár megnyitása. Budapest 1945. 1. sz. 28.
- GERELYES, 1967 = GERELYES EDE: A magyar múzeumügy a két forradalom időszakában, 1918-1919. Bp. 1967.
- GEREVICH, 1948a = GEREVICH LÁSZLÓ: Székesfővárosi Régészeti Intézet. MM 1948. 35-36.
- GEREVICH, 1948b = GEREVICH LÁSZLÓ: Buda középkorának beszélő emlékei. Új Budapest 1948. nyár, 21-23.
- GEREVICH, 1955 = GEREVICH LÁSZLÓ: A Budapesti Történeti Múzeum fejlődése 1945-1955. In.: Magyar Múzeumok 1945-1955. Bp. 1955. 46-52.
- GEREVICH T., 1941 = GEREVICH TIBOR: Horváth Henrik emlékezete (1888-1941.) ArchÉrt 1941. 279-283.
- GÓMÖRI HAVAS, 1889 = GÓMÖRI HAVAS SÁNDOR: Óbuda = Aquincum. Az 1880-1888-ik évi ásatások kezdete és lefolyása. BudRég 1(1889) 28., 30-32.
- GÓMÖRI HAVAS I. még: HAVAS SÁNDOR
- GYURICZA, 1991 = GYURICZA ANNA: Garády Sándor hagyatéka és tudományos műveinek bibliográfiája. In: A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának és Régészeti Adattárának ..., 1991. 88-100.
- HAÁN, 1955 = HAÁN GYÖRGY: Budapest Főváros Tanácsa VB. Népművelési Osztálya és a budapesti múzeumok együttműködésének kérdése. MH 1955. máj.-jún., 186-188.
- HAJDÚ, 1996 = HAJDÚ ÉVA: Budapest az újkorban. Kiállításkritika. MMúz 1996/1. 32-33.
- HAVAS, 1888 = HAVAS SÁNDOR: A fővárosi régészeti ásatások és Salamon Ferenc. ArchÉrt 8(1888) 68-69.
- HAVAS, 1892 = HAVAS SÁNDOR: Visszapillantás az 1889-1892. évek eseményeire. BudRég 4(1892) 5-30.
- DR. HENCZ, 1962 = DR. HENCZ AURÉL: A művelődési intézmények és a művelődési igazgatás fejlődése 1945-1961. Bp. 1962.
- HOLLÓ, 1998 = HOLLÓ SZILVIA ANDREA: Helytörténeti gyűjtemények, kiállítóhelyek és múzeumok Budapesten. MMúz 1998/4. 22-24.
- HORVÁTH, 1932 = HORVÁTH HENRIK: A Fővárosi Múzeum köemléktárának leíró lajstroma. Bp. 1932.
- HORVÁTH, 1940 = HORVÁTH HENRIK: Egy történeti múzeum életrajza. Szépművészet 1940. 1. sz. 9-12.
- HORVÁTH M., 1976 = HORVÁTH MIKLÓS: A BTM és a fővárosi iskolák kapcsolata. Tájékoztató ... 3/1976. 150-151.
- HÓMAN – SZEKFŰ, 1927 = HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA: Múzeumok, könyvtárak, levéltárak. Bp. 1927.
- IKVAI, 1981 = IKVAI NÁNDOR: Tendenciák és perspektívák a múzeumi közművelődésben. MK 1981/1. 21-31.

- JESZENSZKY, 1948 = JESZENSZKY SÁNDOR: Háborús műkincsvesztésünk. MM 1948. 2.sz. 101-102.
- JESZENSZKY, 1952 = JESZENSZKY SÁNDOR: Egyéb köztulajdonból elvesztett műtárgyak jegyzéke. (Háborús műtárgyvesztés – jegyzékek V. füzet) Bp. 1952.
- KABA, 1991 = KABA MELINDA: A Budapesti Történeti Múzeum évi jelentése, 1981-1987. TBM 24(1991) 241-355.
- KAPOSVÁRI, 1995 = KAPOSVÁRI GYULA: Múzeumi bentlakásos iskola Szentendrén 1950 őszén. MMúz 1995/2. 26-30.
- KARDOS, 1997 = KARDOS JÓZSEF: Párthatározat és törvény a közművelődésről. H 1997/9-10. 22-24.
- KATONA, 1962 = KATONA IMRE: Múzeumok szerepe a népművelésben. MK 1962/1. 38-42.
- KATONA, 1963 = KATONA IMRE: A múzeumi népművelés néhány kérdése. Csongrád megyei Múzeumi Füzetek I. Szeged, 1963.
- KIÁLLÍTÁSI KALAUZ. Szerk.: Balogh Vilmos – Gelléri Mór – Toldy László. Bp. 1885.
- KISS, 1974 = KISS AURÉL: A múzeum szerepe az ideológiai, kulturális nevelőmunka folyamatában. NmMK 20(1974) 250-268.
- KISS É., 1998 = KISS ÉVA: Schmidt Miksa hagyatéka. MMúz 1998/3. 38-39.
- KISS GY., 1954 = KISS GYÖRGY: A budapesti várospolitikai, 1873-1944. Bp. 1954.
- KISS L., 1970 = KISS LÁSZLÓ: A múzeumok munkájának eredményei a II. ötéves tervidőszakban (1961-1965). Bp. 1970.
- KOLBA, 1929 = KOLBA GYULA: A Károlyi-palota csak ideiglenes otthona lehet a Fővárosi Múzeumnak. NÚ 1929. júl. 14.
- KOREK, 1956 = KOREK JÓZSEF: A második ötéves terv irányelveinek vitája a múzeumi területen. MH 1956. II. sz. 73-75.
- KOREK, 1965 = KOREK JÓZSEF: A Magyar Nemzeti Múzeum története, 1945-1964. FA 17(1965) 303-330.
- KOREK, 1968 = KOREK JÓZSEF: A szakfelügyeleti rendszer alakulása a múzeumi szakterületen. MK 1968/2. 80-86.
- KOREK, 1970 = KOREK JÓZSEF: A múzeumok helye a közművelődésünkben. MK 1970/3. 28-44.
- KOREK, 1976 = KOREK JÓZSEF: Az Országos Múzeumi Tanács 1975. évi munkája és 1976. évi terve. MK 1976/1. 93-94.
- KOREK, 1988 = KOREK JÓZSEF: A muzeológia alapjai. Bp. 1988.
- KÖHEGYI – MERK, 1998 = KÖHEGYI MIHÁLY – MERK ZSUZSA: Pillanatképek a bajai múzeum életéből. Munkaverseny 1950-ben. MMúz 1998. I. 14-16.
- KÖSZEGI, 1978 = KÖSZEGI FRIGYES: 90 éves a Budapesti Történeti Múzeum. Népművelés 25(1978/6) 24-26.
- KÖVÁGÓNÉ SZENTIRMAI – ZSIDI, 1998 = KÖVÁGÓNÉ SZENTIRMAI KATALIN – ZSIDI PAULA: Régészeti örökségvédelem – új eszközök. MMúz 1998/3. 6-7.
- KREMMER, 1913a = KREMMER DEZSŐ: A felsőolaszországi városi múzeumok és a székesfővárosi múzeum. VSz 1913. 119-145.
- KREMMER, 1913b = KREMMER DEZSŐ: A Székesfővárosi Múzeum. MKÉ 7(1913) 25-26.
- KUBINYI, 1997 = KUBINYI ANDRÁS: Gerevich László (1911-1997). MMúz 1997/3. 63.
- KUBINYI – SZÉKELY, 1972 = KUBINYI ANDRÁS – SZÉKELY GYÖRGY: Fővárosunk ezer éve. Tudományos vita a kiállításról. Budapest 1972. jún., 30-32.
- KUMOROVITZ, 1965 = KUMOROVITZ LAJOS: Beszámoló a BTM Középkori Osztályának a felszabadulás óta végzett munkájáról. In: A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége ..., 1965. 60-79.
- KUZSINSZKY, 1888 = KUZSINSZKY BÁLINT: Aquincum veszedelme. BH 1888. szept. 19. 473.
- KUZSINSZKY, 1889 = KUZSINSZKY BÁLINT: Aquincumi Múzeum. ArchÉrt 9(1889) 336-338.
- KUZSINSZKY, 1890 = KUZSINSZKY BÁLINT: Aquincum és romjai. Vezető. Bp. 1890.
- K. B., 1893 = K. B.: Múzeum Aquincumban. ArchÉrt 13(1893) 90.
- KUZSINSZKY, 1894 = KUZSINSZKY BÁLINT: Aquincum romjai. VÚ 1894. máj. 27. 355-356.
- KUZSINSZKY, 1897 = KUZSINSZKY BÁLINT: Az Aquincum Múzeum és kömlekei. BudRég 5(1897) 95-164.
- KUZSINSZKY, 1904 = KUZSINSZKY BÁLINT: Jelentés a III. ker. régészeti ásatásokról, az aquincumi és fővárosi múzeumok állapotáról. BudRég 8(1904) 177-181.
- KUZSINSZKY, 1906 = Kuzsinszky Bálint jelentése a régészeti ásatásokról, az aquincumi és fővárosi múzeumok állapotáról. BudRég 9(1906) 203-206.
- KUZSINSZKY, 1907 = KUZSINSZKY BÁLINT: A Budapesti Székesfővárosi Múzeum katalógusa. Bp. 1907.
- KUZSINSZKY, 1933 = KUZSINSZKY BÁLINT: Aquincum. Az ásatások és múzeum ismertetése. Bp. 1933.
- LADÁNYI, 1972 = LADÁNYI MIHÁLYNÉ: A Budapesti Történeti Múzeum közművelődési munkájáról. MMMK 1972. 2. sz. 43-47.
- LADÁNYI, 1976 = LADÁNYI MIHÁLYNÉ: A közönségkapcsolatok kialakításának módszerei. Tájékoztató ... 3/1976. 93-94.

- LADÁNYI, 1979 = LADÁNYI MIHÁLYNÉ: A közművelődési határozat nyomában. TBM 21(1979) 312-324.
- LAKATOS, 1968 = LAKATOS LÁSZLÓ: Az Országos Múzeumi Tanács működéséről és terveiről. MK 1968/2. 71-74.
- LAMBRECHT, 1919 = LAMBRECHT KÁLMÁN: Modern múzeumpolitika. A Természettudományi Szövetség múzeumi ankétjának kiadványai. Bp. 1919.
- LÁNG, 1923-1926 = LÁNG NÁNDOR: Valentino Kuzsinszky saxagenario. OMRTÉ 2(1923-1926) 1-19.
- LÁNG, 1938 = LÁNG NÁNDOR: Kuzsinszky Bálint (1864-1938). ArchÉrt 51(1938) 117-120.
- LENKEI, 1957 = LENKEI ANDORNÉ: A Budapesti Történeti Múzeum kialakulása. TBM 12(1957) 495-519.
- LÉTAY, 1996 = LÉTAY MIKLÓS: A Nagy-Budapesti Néprajzi Munkaközösség története. TBM 25(1996) 315-324.
- L. M., 1913 = L. M.: Az aquincumi ásatások. (Újabb leletek. – A múzeum helyszüke.) PH 1913. júl. 16., 35.
- LÓCSY, 1965 = LÓCSY ERZSÉBET: A Középkori Osztály kiállításrendező tevékenysége az elmúlt húsz évben. In: A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége ..., 1965. 84-88.
- LÓCSY – KUBINYI, 1964 = LÓCSY ERZSÉBET – KUBINYI ANDRÁS: A Középkori Osztály – Vármúzeum története. TBM 16(1964) 22-30.
- L. S., 1947 = L. S.: Felszabadítási emlékkiállítás. Budapest 1947. 3. sz. 114-115.
- MAGYARY, 1927 = MAGYARY ZOLTÁN szerk.: A magyar tudománypolitika alapvetése. Bp. 1927.
- MAKARA – S. NAGY – VITÁNYI, 1971 = MAKARA PÉTER – S. NAGY KATALIN – VITÁNYI IVÁN: Közönségvizsgálat három múzeumban. Budapest 1971. szept., 14-15.
- MANGA, 1955 = MANGA JÁNOS: Vidéki múzeumaink feladatai a szocializmus építésének korszakában. MH 1955. márc., ápr., 119-124.
- MÉSZÖLY, 1971 = MÉSZÖLY GÁBOR: Motivációs tabella. Magyarország 1971/42. okt. 17., 26.
- MOLNÁR, 1948 = MOLNÁR JÓZSEF: Székesfőváros Történeti Múzeuma. Fővárosunk 1800-1873 között. MM 1948. 237-238.
- MÜLLER, 1996 = MÜLLER RÓBERT: A magyar múzeumok esélyei és lehetőségei. MMúz 1996/1. 43-46.
- NAGY, 1937 = NAGY LAJOS: A pesti római tábor maradványai az Eskü-téren. Vezető. Bp. 1937.
- NAGY L., 1965 = NAGY LAJOS: Beszámoló az Új- és Legújabbkori Osztály 20 éves munkájáról. In: A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége ..., 1965. 89-107.
- NAGY S., 1954 = NAGY SÁNDOR: Múzeumaink 1953. évi munkájáról. MH 1954. máj.-jún. 203-208.
- NAGY T., 1941 = NAGY TIBOR: Az Eskü-téri földalatti múzeum. Szépművészet 1941. 1. sz. jan. 18.
- NAGY T., 1947 = NAGY TIBOR: Nagy Lajos (1897-1946). AntH 1947. 105-106.
- NAGY T., 1964 = NAGY TIBOR: Az Ásatási és Régészeti Intézet. TBM 16(1964) 19-21.
- NÉMETH, 1977 = NÉMETH LAJOS: Képek, szobrok 30 év magyar művészetéből. Életünk 4/1977. 367-369.
- OROSZLÁN, 1946-1948 = OROSLÁN ZOLTÁN: Emlékezés dr. Nagy Lajosra. ArchÉrt 1946-1948. 430-438.
- OROSZLÁN, 1964 = OROSLÁN ZOLTÁN: Kuzsinszky Bálint – egyetemi tanár. RDolg 6(1964) 1-16.
- OROSZLÁN, 1965 = OROSLÁN ZOLTÁN: Kuzsinszky Bálint. ArchÉrt 92(1965) 66-67.
- OROSZLÁN, 1969 = OROSLÁN ZOLTÁN: A Magyar Tanácsköztársaság múzeumpolitikája és következményei a magyar múzeumok történetében. RDolg 10(1969) 1-6.
- ORTUTAY, 1951 = ORTUTAY GYULA: Beköszöntő. MH 1951. I. márc.
- ORTUTAY, 1952a = ORTUTAY GYULA: Múzeumaink ellenőrzése. MH 1952. II. 1-3.
- ORTUTAY, 1952b = ORTUTAY GYULA: Tartsuk ébren legutóbbi konferenciánk kezdeményezéseit. MH 1952. V. 1.
- PALÓCZY, 1931 = PALÓCZY EDGÁR: Budavár Múzeuma. BN 1931. júl. 12.
- PALÓCZY, 1943 = PALÓCZY EDGÁR: Utazás tíz takarékpersely körül. Országjárás 1943. febr. 26.
- PATAY, 1996 = PATAY PÁL: Egy muzeológuspálya kezdete. MMúz 1996/2. 25-28.
- PATEK, 1950 = PATEK ERZSÉBET: A Fővárosi Múzeumok kiállításai 1946-1948. BudRég 15(1950) 417-426.
- PATEK, 1952 = PATEK ERZSÉBET: Hírek a Budapesti Történeti Múzeumból. MH 1952. I. 67-70.
- PATEK, 1954 = PATEK ERZSÉBET: A Múzeumi Főosztály Módszertani Osztályáról. MH 1954. máj.-jún., 211-213.
- POGÁNY, 1951 = POGÁNY Ö. GÁBOR: A Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusa és a múzeumi munka. MH 1951. I. márc. 1-2.
- POGÁNY, 1952a = POGÁNY Ö. GÁBOR: Tegyük élőbbé múzeumainkat! MH 1952. II. 3-6.

- POGÁNY, 1952b = POGÁNY Ö. GÁBOR: A szocializmus építése korszakainak muzeológiája. In: A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának ötödik múzeumvezetői értekezlete. 1952. jún. 25-28. Bp. 1952. 1-11.
- POGÁNY, 1968 = POGÁNY Ö. GÁBOR: A múzeumok feladatai a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában. MK 1968/1. 3-8.
- PÓCZY, 1954 = PÓCZY KLÁRA: Az óbudai Táborvárosi Múzeum. MH 1954. nov.-dec., 481.
- PÓCZY, 1965 = PÓCZY KLÁRA: Beszámoló az aquincumi romkonzerválásokról és helyreállításokról. In: A Budapesti Történeti Múzeum tevékenysége ..., 1965. 54-59.
- PÓCZY, 1976 = PÓCZY KLÁRA: Az aquincumi legiós tábor és katonaváros romjainak a feltárása és műemléki bemutatása. BudRég 24(1976) 11-30.
- PÓCZY, 1996-1997 = PÓCZY KLÁRA: Nagy Tibor (1910-1995). ArchÉrt 123-124 (1996-1997) 187-188.
- PÓCZY, 1998 = PÓCZY KLÁRA: Emlékek, műtárgyak, műemlékek az Aquincum-kutatás 500 évéből. MMúz 1998/3. 26-28.
- RABINOVSKY, 1946 = RABINOVSKY MÁRIUSZ: Régi Budapest. Magyarok 1946. 561-562.
- RADICS, 1963 = RADICS FERENC: Beszámoló a Múzeumok Igazgatói Tanácsának debreceni üléséről. 1963. márc. 27-28. MK 1963/1. 65-70.
- ROMÁN, 2000 = ROMÁN JUDIT: Repertórium a Tanulmányok Budapest Múltjából I-XXV. 1932-1996 kötetéhez. Budapest Várostartörténeti Monográfiái 28. Bp. 2000.
- ROSTÁS, 2001 = ROSTÁS PÉTER: Schmidt Miksa hagyatéka. In: Egy közép-európai vállalkozó Budapesten. Schmidt Miksa bútorgyáros magyarországi tevékenysége és hagyatéka. Bp. 2001. 11-83.
- RÓMER, 1869 = RÓMER FLÓRIS: Előterjesztés az alakítandó városi múzeumokról. Sz 1869. 192-193.
- RÓMER, 1871 = RÓMER FLÓRIS: Városi múzeumaink. ArchÉrt 4(1871) 309-315.
- SCHÖPFLIN, 1906 = SCHÖPFLIN ALADÁR: Rómer Flóris ... BudRég 9(1906) 212.
- SCHÖPFLIN, 1907a = SCHÖPFLIN ALADÁR: A Székesfővárosi Múzeum megnyitása. FK 1907. jún. 4. 45. sz. 1129-1131.
- SCHÖPFLIN, 1907b = SCHÖPFLIN ALADÁR: A Fővárosi Múzeum. VÚ 1907. jún. 9. 458-459.
- SCHWARZ, 1991 = SCHWARCZ KATALIN: A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtára. Történeti vázlat, gyűjteményismertetés. In: A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának és Régészeti Adattárának ..., 1991. 9-76.
- SCHWARCZ, 1993 = SCHWARCZ KATALIN: Százéves a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtára. MKSz 109(1993) 4. 463-467.
- SCHWARCZ, 1998 = SCHWARCZ KATALIN: Kuzsinszky Bálint szerepe könyvtárunk megszervezésében. MMúz 1998/3. 33.
- SEBESTYÉN, 1947 = SEBESTYÉN GÉZA: Múzeumaink jövője. Új szántás 1947. jún.
- SEENGER, 1964 = SEENGER ERVIN: Az Újkori Osztály – Kiscelli Múzeum története. TBM 16(1964) 31-41.
- SELMECZI, 1982 = SELMECZI LÁSZLÓ: A múzsák temploma. (A múzeumok szerepe és helyzete a közművelődésben.) MK 1982/1. 76-79.
- SELMECZI, 1984 = SELMECZI LÁSZLÓ: A magyar múzeumügy 100 esztendeje, különös tekintettel a sajátos magyar identitásra. MK 1984/1. 70-75.
- SIPOS, 1998 = SIPOS ANDRÁS: Várospolitikai és városigazgatás Budapesten, 1890-1914. Bp. 1998.
- SOLYMÁR, 1952 = SOLYMÁR ISTVÁN: A Múzeumok Napja. MH 1952. V. 4-6.
- SOLYMÁR, 1955 = SOLYMÁR ISTVÁN: A múzeumi napok és 1955. évi propagandák mérlege. MH 1955. szept.-dec., 297-310.
- SOLYMOS, 1996 = SOLYMOS EDE: A szentendrei lelkigyakorlat. MMúz 1996/1. 1.
- SOMOGYI, 1944 = SOMOGYI VILMOS: Kopp Jenő igazgató nyilatkozik a jubiláló Fővárosi Képtár működéséről. Új Főváros 1944. febr. 5.
- SZABÓ, 1913 = SZABÓ ERVIN: A városi múzeumok feladatai és a Fővárosi Múzeum. VSz 6 (1913) 334-337., 340.
- SZABÓ K., 1991 = SZABÓ KLÁRA: Nagy Lajos hagyatéka és tudományos műveinek bibliográfiája. In: A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának és Régészeti Adattárának ..., 1991. 117-131.
- SZÁSZNÉ BURGER, 1952 = SZÁSZNÉ BURGER ALICE: Múzeumi szakkörök. MH 1952. IV. 39-40.
- SZENKOVITS, 1955 = SZENKOVITS MARGIT: A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1955. márciusi határozatáról. MH 1955. márc.-ápr., 83-86.
- SZILÁGYI, 1945 = SZILÁGYI JÁNOS: A Fővárosi Múzeum római kori kutatása és az Aquincumi Múzeum gyarapodása az 1943-1944. években. BudRég 14(1945) 451-468.
- SZILÁGYI, 1945-1946 = SZILÁGYI JÁNOS: Nagy Lajos 1897-1946. Sz 1945-1946. 308.
- SZILÁGYI, 1950a = SZILÁGYI JÁNOS: Jelentés a főváros ókortörténeti (Aquincumi) Múzeum kutatásairól és szerzeményeiről az 1945-

1948. évek folyamán. *BudRég* 15(1950) 303-331.
- SZILÁGYI, 1950b = SZILÁGYI JÁNOS: Nagy Lajos 1897-1946. *BudRég* 15(1950) 589-591.
- SZILÁGYI, 1951 = SZILÁGYI JÁNOS: Előzetes jelentés az Aquincumi Múzeum ásatásairól és új szerzeményeiről az 1949-50. években. III. *ArchÉrt* 1951. 121-138.
- SZILÁGYI, 1955 = SZILÁGYI JÁNOS: A római kori ásatások fontosabb eredményei Budapest területén és az Aquincumi Múzeum értéke-
sebb gyarapodásai az 1951-53. évben. *BudRég* 16(1955) 387-426.
- SZILÁGYI, 1964 = SZILÁGYI JÁNOS: Az Aquincumi Múzeum. *TBM* 16(1964) 11-18.
- SZITÁR, 1972-1973 = SZITÁR LÁSZLÓ: Múzeum, propaganda, közművelődés. *KMÉ* 2(1972-1973) 119-134.
- TARJÁNYI, 1965 = TARJÁNYI SÁNDOR: A Budapesti Történeti Múzeum várpalotai kiállításának tervei. *MK* 1965/2. 127-135.
- TARJÁNYI, 1969 = TARJÁNYI SÁNDOR: Várostartörténeti kiállítás a budai Várpalotában. *MK* 1969/1. 28-31.
- TÓTH, 1992 = TÓTH ATTILA: A Budapesti Történeti Múzeum középkori kőtárának helyzete. *BudRég* 29(1992) 259-268.
- TÓTH T., 1952 = TÓTH TIBOR: Elvi szempontok a múzeumi kiállítási munkához. *MH* 1952. II. 7-9.
- B. TURCHÁNYI, 1947 = B. TURCHÁNYI ERZSÉBET: Fiatal képzőművészek a Fővárosi Képtárban. Budapest 1947. 1. sz. 31-32.
- TURCSÁNYI, 1921 = TURCSÁNYI ELEK: Fővárosi Múzeum. *Nyugat* 1921. jan. 1.
- ÚJVÁRI, 1948 = ÚJVÁRI BÉLA: Középkori Kőemléktár. *MM* 1948. 281-282.
- UZSOKI, 1969 = UZSOKI ANDRÁS: A Budapesti Történeti Múzeum állandó kiállításai a budai Várpalotában. *MK* 1969/3. 93-111.
- VAS-ZOLTÁN, 1947 = VAS-ZOLTÁN PÉTER: Budapest talpraáll. Budapest 1947. 3. sz. 112-113.
- VAYER, 1948 = VAYER LAJOS: Az új Petőfi Múzeum. *MM* 1948. 238.
- VERŐ, 1968 = VERŐ GÁBOR: A múzeumi terület szervezeti változásai, gondolatok az előtérben álló feladatokról. *MK* 1968/1. 8-15.
- VERŐ, 1976 = VERŐ GÁBOR: A múzeumi közművelődés ötéves terve. *Tájékoztató ...* 3/1976. 110-113.
- K. VÉGH, 1988a = K. VÉGH KATALIN: A Budapesti Történeti Múzeum Adattárának intézménytörténeti gyűjteménye és a közelgő múzeumi évfordulók. *TBM* 22 (1988) 583-593
- K. VÉGH, 1988b = K. VÉGH KATALIN: A Budapesti Történeti Múzeum első félévszázada, 1887-1938. *Pest-budai Hirmondó* 1. Bp. 1988.
- K. VÉGH, 1991 = K. VÉGH KATALIN: A Régészeti Adattár kialakulása, felépítése és tevékenysége. In: *A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának és Régészeti Adattárának ...*, 1991. 79-86.
- K. VÉGH, 1997 = K. VÉGH KATALIN: A Budapesti Történeti Múzeum működése 1935-1946-ig. *TBM* 26(1997) 237-303.
- K. VÉGH – SZABÓ, 1991 = K. VÉGH KATALIN – SZABÓ KLÁRA: Kuzsinszky Bálint hagyatéka és tudományos műveinek bibliográfiája. In: *A Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának és Régészeti Adattárának ...*, 1991. 100-117.
- VÍGH, 1998 = VÍGH ANNAMÁRIA: A főváros újkori várostörténeti gyűjteménye. *MMúz* 1998/3. 36-38.
- VILLANGÓ, 1989 = VILLANGÓ ISTVÁN: A magyar múzeumügy jelene és perspektívái. *HOMK* 26(1989) 11-17.
- VIRÁGH, 1981 = VIRÁGH ANTAL: Ahogy én láttam. Visszaemlékezés a Budapesti Történeti Múzeumra 1927-1966-ig. Kézirat, 193 p. Bp. 1981. *BTM A* ltsz.: M. 223-81.
- VOIT, 1992a = VOIT KRISZTINA: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. I. *MKSz* 108 (1992) 1. 23-43.
- VOIT, 1992b = VOIT KRISZTINA: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. II. *MKSz* 108 (1992) 2. 139-156.
- VOIT, 1994 = VOIT KRISZTINA: Magán- és közgyűjteményeink sorsa a II. világháborúban és az azt követő években (1944-1950). *MKSz* 110(1994) 3. 269-280.
- X. Y., 1894 = X. Y.: Aquincumi Múzeum. *ArchÉrt* 14(1894). 274.
- X. Y., 1907 = X. Y.: A Budapest Székesfővárosi Múzeum. *ArchÉrt* 27(1907) 383-384.
- ZALOTAY, 1947 = ZALOTAY ELEMÉR: Amire a múzeumok tanítanak. *Csongrád megyei Könyvtár* 22. Szentes 1947.
- ZÁDOR, 1951 = ZÁDOR ANNA: 1950. év képzőművészeti kiállításai. In: *A Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának harmadik múzeumvezetői értekezlete*, 1951. jan. 25-27. *Soksz.* Bp. 1951. 136-138.
- ZOLNAY, 1963 = ZOLNAY LÁSZLÓ: A magyar művészettörténet épülő fellegvára. *Művészet* 1963/4. 16-19.
- ZUBOLY, 1912 = ZUBOLY: A Fővárosi Múzeum igazgatója. *PN* 1912. aug. 11., 5-6.

Zs. G., 1887 = Zs. G.: A Régészeti leletek ügyének szabályozása a főváros területén. ArchÉrt 7(1887) 189.

ZSIDI, 1996-1997 = ZSIDI PAULA: 100 éve született Nagy Lajos. ArchÉrt 123-124(1996-1997) 197-199.

ZSIDI, 1998 = ZSIDI PAULA: 100 éve született Nagy Lajos. BudRég 32(1998) 21-26.

RÖVIDÍTÉSEK

<i>AntH</i>	= <i>Antiquitas Hungarica</i>	<i>ltsz.</i>	= leltári szám
<i>ArchÉrt</i>	= <i>Archaeológiai Értesítő</i>	<i>MDP</i>	= Magyar Dolgozók Pártja
<i>BFL</i>	= <i>Budapest Főváros Levéltára</i>	<i>MH</i>	= Múzeumi Híradó
<i>BH</i>	= <i>Budapesti Hírlap</i>	<i>MK</i>	= Múzeumi Közlemények
<i>BN</i>	= <i>Budai Napló</i>	<i>MKÉ</i>	= Múzeumi és Könyvtári Értesítő
<i>BudRég</i>	= <i>Budapest Régiségei</i>	<i>MKSz</i>	= Magyar Könyvszemle
<i>BTM</i>	= <i>Budapesti Történeti Múzeum</i>	<i>MM</i>	= Magyar Művészet
<i>BTM A</i>	= <i>Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Adattára</i>	<i>MM 1985</i>	= <i>Magyar Művészet 1919-1945. Szerk.: Kontha Sándor. Bp. 1985.</i>
<i>BTM A Ki.</i>	= <i>Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Adattárának archív igazgatási iratgyűjteménye: Központi igazgatási iratanyag</i>	<i>MMMK</i>	= <i>Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei</i>
<i>BTM A KMi.</i>	= <i>Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Adattárának archív igazgatási iratgyűjteménye: Kiscelli Múzeum iratai</i>	<i>MMOK</i>	= <i>Múzeumok és Műemlékek Országos Központja</i>
<i>BTM A KOi.</i>	= <i>Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Adattárának archív igazgatási iratgyűjteménye: Középkori Osztály iratai</i>	<i>MMüz</i>	= <i>Magyar Múzeumok</i>
<i>BTM A ROi.</i>	= <i>Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Adattárának archív igazgatási iratgyűjteménye: Régészeti Osztály iratai</i>	<i>MNM It.</i>	= <i>Magyar Nemzeti Múzeum Irattára</i>
<i>BTM KI.</i>	= <i>Budapesti Történeti Múzeum Központi Irattára</i>	<i>MRMK</i>	= <i>Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ</i>
<i>DissPann eln.</i>	= <i>Dissertationes Pannonicae = elnöki</i>	<i>MSZMP KB</i>	= <i>Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága</i>
<i>ELTE</i>	= <i>Eötvös Loránd Tudományegyetem</i>	<i>MTA</i>	= <i>Magyar Tudományos Akadémia</i>
<i>Ethn</i>	= <i>Ethnographia</i>	<i>NDK</i>	= <i>Német Demokratikus Köztársaság</i>
<i>FA</i>	= <i>Folia Archaeologica</i>	<i>NmMK</i>	= <i>Nógrád megyei Múzeumi Közlemények</i>
<i>FK</i>	= <i>Fővárosi Közlöny</i>	<i>NSZK</i>	= <i>Német Szövetségi Köztársaság</i>
<i>H</i>	= <i>História</i>	<i>NÚ</i>	= <i>Nemzeti Újság</i>
<i>hat.</i>	= <i>határozat</i>	<i>OMRTÉ</i>	= <i>Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve</i>
<i>HOMK</i>	= <i>Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei</i>	<i>PH</i>	= <i>Pesti Hírlap</i>
<i>ikt. sz.</i>	= <i>iktatószám</i>	<i>PN</i>	= <i>Pesti Napló</i>
<i>kgv.</i>	= <i>közgyűlés</i>	<i>RDolg</i>	= <i>Régészeti Dolgozatok</i>
<i>KISZ</i>	= <i>Kommunista Ifjúsági Szövetség</i>	<i>sz.</i>	= <i>szám</i>
<i>KMÉ</i>	= <i>Közlekedési Múzeum Évkönyve</i>	<i>Sz</i>	= <i>Századok</i>
<i>KMI</i>	= <i>Központi Múzeumi Igazgatóság</i>	<i>Tájékoztató...</i>	= <i>Tájékoztató a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ munkájáról</i>
<i>KOF</i>	= <i>Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősege</i>	<i>TBM</i>	= <i>Tanulmányok Budapest Múltjából</i>
<i>KÖI A</i>	= <i>Kulturális Örökség Igazgatóság Adattára</i>	<i>TRÉ</i>	= <i>Történelmi és Régészeti Értesítő</i>
<i>l.</i>	= <i>lásd</i>	<i>ua.</i>	= <i>ugyanaz</i>
<i>LMK</i>	= <i>Legújabbkori Múzeumi Közlemények</i>	<i>uo.</i>	= <i>ugyanott</i>
		<i>VAOSZ</i>	= <i>Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége</i>
		<i>VB</i>	= <i>Végrehajtó Bizottság</i>
		<i>VIT</i>	= <i>Világ Ifjúsági Találkozó</i>
		<i>VSz</i>	= <i>Városi Szemle</i>
		<i>VÚ</i>	= <i>Vasárnapi Újság</i>

A KÉPEK FORRÁSA

A KÉPEKET KÉSZÍTETTÉK

Bach Melitta, Balogh Rudolf, Bakos Ágnes, Bakos Magit, Csörgeő Tibor, D' Isov Emil, Dorn Piroška, Erdélyi Mór, J. Gebhardt Margit, Komjáthy Péter, Márkus András, Molnár Ilona, Nok Gyula, Petrás István, Szalatnyay Judit, Szentirmay Katalin, Szentpétery Tibor, Tihanyi Bence

1. BTM A Kmi. 1/1887.
2. OMRTÉ 2. (1923-26) belső címloldal.
3. Kiscelli Múzeum fotótára.
4. Budapest 1894. aug. 11.
5. BudRég. 5. (1897) 103.
6. BudRég. 5. (1897) 101.
7. Aquincumi Múzeum fotótára.
8. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 68.56., 27.596.
9. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 68.54
10. TBM 12 (1957) 47.kép.
11. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 13.793/1., 210.
12. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.:13.793.8., 198., 12.297.
13. Kiscelli Múzeum fotótára.
14. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 28.872.
15. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 14.
16. BTM A., ltsz.: H.315-79.
17. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 1.
18. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 53.10.17.
19. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 67.855.
20. Kiscelli Múzeum fotótára.
21. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 72.1588.50., 29.207.
22. BTM A., ltsz.: H. 450-84.
23. Kiscelli Múzeum fotótára.
24. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 2001.99., 29.215.
25. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 8864.
26. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 29.166/26., 25.050.
27. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 26.418./26., 2769.
28. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 26.773/3., 10.556
29. BTM A., ltsz.: M.402-86.
30. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 54.266.1.
31. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 89.1108.
32. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 33.053.
33. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 32.918/2.
34. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 32.918/3.
35. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 3652.
36. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 5951.
37. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 60.251.
38. BTM A., Gerevich László hagyatéka.
39. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 53.142.3., 10.557.
40. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 7340.
41. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 7327.
42. BTM A., ltsz.: M. 21-79.
43. BTM A., ltsz.: M. 21-79.
44. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 7.70.482.
45. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 55.642.
46. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 55.688.
47. BTM A., ltsz.: A.F. 938.
48. BTM A., ltsz.: A.F. 9.
49. BTM A., ltsz.: A.F. 57.
50. BTM A., ltsz.: A.F. 72
51. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 37.260. Bertalan Vilmosné ásatásvezető engedélyével.
52. BTM A., ltsz.: M. 95-79.
53. BTM Középkori Osztály fotótára.
54. Kiscelli Múzeum Fotótára, ltsz.: 87.1515., 28.668.
55. BTM A., ltsz.: A.F. 1100.
56. BTM A., ltsz.: A.F. 676.
57. BTM A., ltsz.: A.F. 631.
58. BTM A., ltsz.: A.F. 579.
59. BTM Középkori Osztály fotótára, ltsz.: 44.813.
60. BTM A., ltsz.: M. 191-80.
61. BTM A., ltsz.: A.F. 1491.
62. BTM A., ltsz.: A.F. 1605.
63. BTM A., ltsz.: A.F.1723.
64. BTM A., ltsz.: 1658.
65. Aquincumi Múzeum fotótára.
66. Aquincumi Múzeum fotótára.
67. BTM A., ltsz.: A.F. 2214.
68. BTM A., ltsz.: A.F. 2297.
69. BTM A., ltsz.: A.F. 2528.
70. BTM A., ltsz.: A.F. 2772.
71. BTM A., ltsz.: A.F. 3276.
72. BTM A., ltsz.: A.F. 3293.
73. BTM A., ltsz.: A.F. 3338.
74. BTM A., ltsz.: A.F. 3821.

75. BTM A., ltsz.: A.F. 3796.
76. BTM A., ltsz.: A.F. 4529.
77. BTM A., ltsz.: A.F. 4590.
78. BTM A., ltsz.: A.F. 4617.
79. BTM A., ltsz.: A.F. 4586.
80. BTM A., ltsz.: A.F. 4487.
81. BTM Középkori Osztály fotótára, 1997.
82. BTM Középkori Osztály fotótára, 1998.
83. BTM Középkori Osztály fotótára, 1998.
84. Kiscelli Múzeum fotótára, 1998.
85. BTM Középkori Osztály fotótára, 2000.
86. BTM Közönségkapcsolati Osztály
87. BTM Közönségkapcsolati Osztály
88. Aquincumi Múzeum fotótára
89. Aquincumi Múzeum fotótára.
90. BTM Közönségkapcsolati Osztály
91. BTM Közönségkapcsolati Osztály
92. Aquincumi Múzeum fotótára.
93. Kiscelli Múzeum fotótára, 1996.
94. Kiscelli Múzeum fotótára, 1997.
95. BTM Közönségkapcsolati Osztály
96. BTM Közönségkapcsolati Osztály
97. BTM Közönségkapcsolati Osztály
98. BTM Közönségkapcsolati Osztály
99. BTM Közönségkapcsolati Osztály
100. BTM Közönségkapcsolati Osztály
101. BTM Közönségkapcsolati Osztály
102. BTM Közönségkapcsolati Osztály
103. BTM Közönségkapcsolati Osztály
104. Aquincumi Múzeum fotótára
105. Aquincumi Múzeum fotótára
106. Kiscelli Múzeum fotótára
107. Kiscelli Múzeum fotótára
108. Kiscelli Múzeum fotótára
109. BTM Közönségkapcsolati Osztály
110. Aquincumi Múzeum fotótára
111. Aquincumi Múzeum fotótára
112. Aquincumi Múzeum fotótára
113. Aquincumi Múzeum fotótára
114. Aquincumi Múzeum fotótára
115. Aquincumi Múzeum fotótára
116. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 2000.290.
117. Kiscelli Múzeum fotótára, ltsz.: 99.51., 28.201.

A képekkel a BTM fejlődésének állomásait és tevékenységének fontosabb eredményeit kívántuk illusztrálni. A válogatásnál szempont volt, hogy lehetőség szerint az eddig meg nem jelent fényképek kerüljenek közlésre. Az anyag összeállításához nyújtott segítséget az intézmény fényképész munkatársainak köszönjük meg.

DAS BUDAPESTER HISTORISCHE MUSEUM

VON DER GRÜNDUNG BIS ZUR JAHRTAUSENDWENDE

(ZUSAMMENFASSUNG)

In diesem Band wird die Geschichte des Budapester Historischen Museums von der Gründung bis zur Jahrtausendwende behandelt und die Tätigkeit dieser Institution im Zusammenhang mit den bedeutendsten Ereignissen auf dem gesamten musealen Gebiet untersucht.

Das Budapester Historische Museum ist eine Institution der Budapester Stadtverwaltung, da es sich aber mit der Geschichte der Hauptstadt befaßt, ist es aufgrund des Museumsgesetzes von 1963 auch ein „Landesmuseum“. Als eine öffentliche Sammlung der Hauptstadt nimmt es eine wichtige Aufgabe im kulturellen Leben der Stadt und auf dem Gebiet der kulturellen Verbindungen, sowohl auf Landes- als auch internationaler Ebene, ein. Die Fachinspektion über das Museum übte und übt das jeweilige sich mit den kulturellen Angelegenheiten befassende Ministerium aus. Seit 1962 hat das Museum die fachliche Aufsicht über die lokalgeschichtlichen Sammlungen der einzelnen Stadtbezirke inne.

Die Gründung des Museums der Hauptstadt an sich unterscheidet sich von der Entstehung ähnlicher ungarischer Stadtsammlungen dadurch, daß es nicht als Ergebnis der Tätigkeit einer archäologischen bzw. historischen Gesellschaft oder Vereinigung zustande gekommen ist, sondern auf Beschluß des Hauptstädtischen Rates vom 20. Oktober 1887 von diesem selbst ins Leben gerufen wurde. Den Grund dafür bildeten die bei den bereits länger als ein Jahrhundert erfolgenden archäologischen Forschungen in Óbuda zum Vorschein gekommenen römischen Funde und der Anspruch nach einer Zusammenstellung der stadtgeschichtlichen Hinterlassenschaften für die Nachwelt.

Es war also von Anfang an Aufgabe des Museums die archäologischen und geschichtlichen Denkmäler der Hauptstadt zu sammeln, aufzubewahren, wissenschaftlich aufzuarbeiten und in den Dienst des Bildungswesens zu stellen. Mit der Organisation dieser Aufgabe wurde Bálint Kuzsinszky betraut. Er war der Leiter der Ausgrabungen in Aquincum, einstiger Praktikant im Ungarischen Nationalmuseum, und wurde nun der erste Direktor des neu gegründeten Museums. Das erste Gebäude des Hauptstädtischen Museums, das Museum von Aquincum, öffnete 1894 seine Pforten und wurde später er-

weitert. Mit dem weiteren Ausbau der Museumsorganisation wurde ebenfalls Bálint Kuzsinszky beauftragt, der dann nach dem Beispiel anderer europäischer Museen, in erster Linie des Historischen Museums Wien, die Organisations- und Sammlungskonzeption des Hauptstädtischen Museums ausarbeitete. Zur Aufbewahrung und Ausstellung des neuzeitlichen stadtgeschichtlichen Denkmalmaterials wurde dem Museum die alte Kunsthalle im Pester Stadtwaldchen überlassen, wo dann 1907 die erste Ausstellung eröffnet wurde. Durch die Neueingänge stellte sich recht bald Platzmangel ein, der bis heute ein ständiger Begleiter in der Tätigkeit des Museums geblieben ist.

Es wurde dann auch mit dem Sammeln von Hinterlassenschaften aus dem Mittelalter begonnen, die in den großen Turm der Fischerbastei untergebracht und dort 1932 als Mittelalterliches Lapidarium ausgestellt wurden. Mit der systematischen Erforschung des Mittelalters begann man Anfang der dreißiger Jahre. Damit war im wesentlichen der Grundstock für die auch heute noch existierenden Sammlungen und Abteilungen des Museums gelegt. Im Jahre 1933 wurde im Károly-Palais die Hauptstädtische Galerie mit Werken der bildenden Kunst eröffnet. Im gleichen Gebäude wurde 1936 unter der Leitung von Lajos Nagy zur besseren Organisation und Lenkung der archäologischen Forschungen das Archäologische und Ausgrabungsinstitut gegründet. 1935 gelangten die neuzeitlichen Sammlungen aus dem Gebäude im Pester Stadtwaldchen endgültig in das Óbudaer Schloß von Kiscell, einstiges Kloster der Trinitarier, das 1936 den Namen Hauptstädtisches Historisches Museum und 1951 seinen heutigen Namen erhielt.

Die Weiterentwicklung wurde durch den Ausbruch des zweiten Weltkrieges unterbrochen. Die archäologischen Rettungsgrabungen und das Sammeln von Kunstgegenständen, die Organisation von Ausstellungen in der Hauptstädtischen Galerie aber wurden ganz bis zum Zeitpunkt der Belagerung der Hauptstadt fortgesetzt. Die wichtigste Aufgabe aber war die sichere Lagerung und Unterbringung des Kunstgegenstandsinventars. Das Museum von Aquincum wurde von einer Bombe getroffen, und im Laufe der Belagerung wurden mehrere Museums-

gebäude und Sammlungen beschädigt. Allerdings gelang es, den Abtransport der Kunstgegenstände in Richtung Westen zu verhindern.

Nach der Belagerung der Hauptstadt begannen die Mitarbeiter der Institution unter schwierigen Bedingungen sofort mit der Beseitigung der Trümmer und Schäden, der Wiederherstellung der Gebäude und dem Überprüfen der Sammlungen. Daneben bedeutete die Rettung und archäologische Erforschung der bei den Entrümmerungsarbeiten und dem Abriß der beschädigten Gebäude zum Vorschein gekommenen Denkmäler – vor allem auf dem Gelände der Burg – eine große Aufgabe. Aufgabe der Abteilung Neuzeit war es, Zeichnungen, Gemälde und Fotografien von der zerstörten und wiederaufgebauten Hauptstadt zu sammeln. Trotz der Verluste wurden recht bald wieder Ausstellungen veranstaltet. Im Herbst 1945 erfolgte – organisiert von der Gemäldegalerie – im Károly-Palais die Eröffnung der ersten Museumsausstellung in der Hauptstadt nach dem Krieg. 1946 veranstalteten sämtliche Abteilungen des Museums eine Ausstellung über die Geschichte der Hauptstadt. Zur Aufbewahrung der mittelalterlichen Denkmäler aus der zerstörten Fischerbastei stellte der Hauptstädtische Rat im Burgviertel das Gebäude des alten Budaer Rathauses zur Verfügung, wo dann 1952 die erste Ausstellung mit dem Denkmalmaterial stattfand, das bei den Ausgrabungen auf dem Gelände des mittelalterlichen Palastes zutage gekommen war. Aus Anlaß des hundertsten Jahrestages des Ausbruches der Revolution und des sich daran anschließenden Unabhängigkeitskampfes von 1848/49 öffneten das Mittelalterliche Lapidarium, das Museum von Aquincum und ein Teil des Kisceller Museums wieder ihre Pforten.

Die politischen Veränderungen, die Auswirkungen der Proletardiktatur machten sich seit 1948 mehr und mehr bemerkbar. Mehrere für das neue System als unverträglich erachtete Mitarbeiter und auch der Direktor wurden entlassen. 1947 trat der Dreijahresplan in Kraft, dem dann die Fünfjahrespläne folgten. 1947 gelangte den Zielen der neuen Kulturpolitik entsprechend auch auf musealem Gebiet die Volksbildung in den Vordergrund, und 1948 wurde mit der Arbeitswettbewerbsbewegung begonnen, die dann 1951 in die Neuererbewegung überging. Die ersten Anzeichen des Personenkultes waren 1949 zu spüren, als zu Stalins 70. Geburtstag Arbeitsverpflichtungen eingegangen werden mußten. 1950 wurden es dann mehr und mehr Anlässe, die mit Arbeitsverpflichtungen verbunden waren. Dies dauerte ganz bis zu den Ereignissen der Revolution von 1956 an. Aus den Dokumenten geht hervor, daß die Arbeitswettbewerbe und Arbeitsverpflichtungen in Wirklichkeit Aufgaben zum Inhalt hatten, die sowieso hätten durchgeführt werden müssen.

Mit dem Museumsgesetz von 1949 gingen mit Ausnahme der kirchlichen Sammlungen sämtliche Museen in staatliches Eigentum über. Mit der Gründung der Landeszentrale für Museen und Kunstdenkmäler wurde die zentrale Lenkung verwirklicht. Das Hauptstädtische Historische Museum – ausgenommen die Gemäldegalerie – gelangte 1950 unter die Oberaufsicht dieses Organs. Diese Situation blieb bis 1953 bestehen, als die Landeszentrale für Museen und Kunstdenkmäler wieder aufgelöst und das Museum erneut dem Hauptstädtischen Rat unterstellt wurde. Die Sammlung der Gemäldegalerie allerdings erhielt das Museum nicht mehr zurück, diese wurde der Sammlung der Nationalgalerie angeschlossen. 1959 ergab sich erneut die Möglichkeit, die Ausstellung der hauptstädtischen Sammlung für bildende Kunst dem Publikum zugänglich zu machen. Die Landeszentrale für Museen und Kunstdenkmäler hat bei der Verwirklichung der neuen Kulturpolitik und der Parteienlenkung auf musealem Gebiet eine große Rolle gespielt. Die Museen mußten mit den ihnen eigenen fachlichen Mitteln am Klassenkampf, an der Kulturrevolution und an der Gestaltung des sozialistischen Bewußtseins teilnehmen. Nach sowjetischem Vorbild wurde die Volksbildung zu ihrer erstrangigsten Aufgabe. Die Neuzugänge der Sammlungen mußten sich auf die neuesten, besonders die gegenständlichen Denkmäler der Arbeiterbewegung und des sozialistischen Aufbaus erstrecken. Aus den Dokumenten aber geht auch hervor, daß sich hinter der Umpolitisierung der Museumstätigkeit eine mit bedeutenden Ergebnissen verbundene fachliche Arbeit verbarg: Im Zusammenhang mit der Stadtneugestaltung und der Bautätigkeit kam es zu archäologischen Fundrettungen, zur Erweiterung der Sammlungen der Modernen und zur Organisierung von Ausstellungen. Aufgrund eines Beschlusses des Hauptstädtischen Rates wurde 1954 mit einem der großen Unterfangen des Museums begonnen, mit dem Aufzeichnen der Geschichte der Hauptstadt. Nach vielen Jahren konnten die Jahrbücher der Institution – Budapest Régiségei (Altertümer von Budapest) und Tanulmányok Budapest Múltjából (Studien über die Vergangenheit von Budapest) – erneut erscheinen.

Zur Zeit der Oktoberrevolution von 1956 war auch im Budapester Historischen Museum ein Revolutionsausschuß tätig. Aber bei der Untersuchung, die nach der Niederschlagung der Revolution vorgenommen wurde, konnten in der Institution keine zu verurteilenden Ereignisse festgestellt werden. Nach 1956 verringerte sich die Rolle der Politik, das sowjetische Vorbild wurde in den Hintergrund gedrängt. In den Aufgaben des Museums und deren Durchführung, im gesamten Leben des Museums aber zeigten sich kaum Veränderungen, denn auch

weiterhin kam der Parteilenkung in der wissenschaftlichen und kulturellen Tätigkeit eine große Rolle zu: Die Parteiorganisation des Museums wurde 1961 gegründet und nahm an der Lenkung der Institution teil, sie löste sich erst zur Zeit des Systemwechsels auf.

Im Jahre 1959 wurde die Entscheidung getroffen, daß in den wiederhergestellten Burgpalast kulturelle Institutionen einziehen sollten. Dem Budapester Historischen Museum wurde Gebäude „E“ zugewiesen. 1967 zogen dann die Zentraldirektion und die Abteilung Mittelalter aus dem Burgmuseum sowie einige Abteilungen des Kisceller Museums hier ein. Das alte Burgmuseumsgebäude mußte die Institution abgeben. 1968 wurde in dem Kellersaal, der Reste des mittelalterlichen Palastes in sich birgt, der „Mittelalterliche königliche Palast in der Burg Buda“ dem Publikum übergeben. Oberhalb dieser Räumlichkeit wiederum wurde die Ausstellung „Tausend Jahre unserer Hauptstadt“ und später dann die ständige Ausstellung „Archäologische Ausgrabungen in Budapest“, in der auf zeitgemäße Art und Weise die Geschichte der Hauptstadt bis 1945 dargestellt ist, eröffnet. In dem Saal, der Sonderausstellungen vorbehalten ist, wurden in den folgenden Jahrzehnten zahlreiche herausragende eigene oder Gastausstellungen aus dem In- und Ausland veranstaltet. Das Budapester Historische Museum organisierte aus mehreren Anlässen auch Ausstellungen im Ausland, die teils der Pflege von institutionellen, teils der Pflege von internationalen Kontakten der Stadt und des Landes dienten.

In den siebziger Jahren bekam die kulturelle Tätigkeit in der Arbeit des Museums ein größeres Gewicht. Zu dieser Zeit erschienen auch die Bände der Monographie „Budapest Története“ (Geschichte von Budapest). 1974 kamen bei den Ausgrabungen auf dem Gelände des Burgpalastes gotische Skulpturen von internationalem Ruf zum Vorschein, die auch heute noch ausgestellt sind. 1973 wurde in Verbindung mit der Errichtung des neuen Stadtzentrums in Óbuda mit der archäologischen Erforschung dieser Gegend begonnen, die bedeutende Ergebnisse aufzuweisen hatte und für das Museum viele Jahre die Bewältigung großer Aufgaben darstellte. Das zahlreiche Fundmaterial verursachte bei der Restaurierung und Aufarbeitung einen immer größer werdenden Rückstand, und auch Lagerungsmangel trat auf. Erst mehr als zwei Jahrzehnte später kam es zur Lösung dieser Probleme. In den achtziger Jahren stellte die Museumsleitung die wissenschaftliche Arbeit in den Vordergrund, es kam aber auch zur Durchführung großangelegter historischer Ausstellungen. Es wurde Aufgabe des Budapester Historischen Museums den andern Museen des Landes bei

der stadtgeschichtlichen Erforschung Hilfe zu leisten.

Der Systemwechsel verursachte im Museum keine außerordentliche Situation, die Arbeit wurde kontinuierlich fortgesetzt. Die Bewältigung der Aufgaben allerdings wurde mehr und mehr durch die kritische wirtschaftliche Lage, die Verringerung der finanziellen Mittel erschwert. Ein Großteil der Aufgaben kann auch derzeit nur mit Unterstützung von außen verwirklicht werden. Seit Mitte der neunziger Jahre machte die Museumsleitung die museologische Grundtätigkeit, in erster Linie das Aufholen der archäologischen Inventarisierungsrückstände, die Verbesserung des Kunstgegenstandsschutzes und der Lagerungssituation, zur wichtigsten Aufgabe. Die Situation der archäologischen Sammlungen wurde durch die Errichtung eines schon lange geplanten Lagergebäudes für das Museum von Aquincum durch die Regierung zwecks Überführung der selben aus dem Károly-Palais etwas verbessert. Das Gebäude wurde im Jahre 2000 fertiggestellt, und die Abteilung Antike sowie die Abteilung Ur- und Völkerwanderungszeit konnten entsprechend untergebracht werden. Es ist geplant, mit der Weiterentwicklung des Museums von Aquincum in der Hauptstadt eine archäologische Forschungszentrale einzurichten, durch die dann auch die Lagerung der anderen archäologischen Sammlungen gelöst werden würde. Weiterhin bedarf die Situation der im Kisceller Museum und anderen Lagerstätten aufbewahrten neuzeitlichen Sammlung einer Lösung. Durch die Überdachung des Barockhofes des sich im Palast befindenden Burgmuseums und die Umgestaltung des Empfangsaales konnten zeitgemäßere Bedingungen zur Organisation von Ausstellungen und zum Empfang des Publikums geschaffen werden. Bis 1998 konnte die neue ständige stadtgeschichtliche Ausstellung von der Urzeit bis in die neueste Zeit vervollständigt werden. Zur Jahrtausendwende der ungarischen Staatlichkeit, im Jahre 2000, erwarteten alle drei Gebäude (Museum von Aquincum, Burgmuseum und Kisceller Museum) und Ausstellungsräumlichkeiten der Institution die Besucher mit neuen Ausstellungen. Die Tätigkeit des Budapester Historischen Museums wurde 1998 von der Leitung der Hauptstadt mit dem „Pro Urbe“-Preis belohnt.

Bei der Darlegung der Geschichte des Museums wurde nicht detailliert auf die Geschichte der einzelnen Abteilungen und Sammlungen eingegangen. Deren Aufarbeitung bedeutet eine weitere Aufgabe. Als Quelle für die vorliegende Arbeit dienten in erster Linie das archivarisches und museumshistorische Dokumentationsmaterial des Budapester Historischen Museums. Weiterhin wurde im Archiv der Hauptstadt Budapest, im Archiv des Unga-

rischen Nationalmuseums und im Archiv der Direktion zur Pflege des Kulturellen Erbes Forschungsarbeit vorgenommen und selbstverständlich die Fachliteratur und sonstiges Dokumentationsmaterial durchgearbeitet. Die Geschichte des Museums ist durch die wichtigsten statistischen Daten hinsichtlich seiner Tätigkeit ergänzt: Sammlungen,

Anzahl der Mitarbeiter, Anzahl der Ausstellungsbesucher, Ausstellungskataloge. Im Anhang sind die Organisationsveränderungen dargelegt und die Namen der Leiter und wissenschaftlichen Mitarbeiter sowie die bedeutendsten Ereignisse chronologisch angeführt.

**A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM RÉSZLEGEI
ÉS KIÁLLÍTÓHELYEI**

BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM – VÁRMÚZEUM

I., Szent György tér 2. Tel.: 224-3700

Budavári Palota E épület

KISCELLI MÚZEUM – FŐVÁROSI KÉPTÁR

III., Kiscelli u. 108. Tel.: 388-8560

AQUINCUMI MÚZEUM

III., Szentendrei u. 139. Tel.: 368-8241

CITADELLA

I., Citadella sétány

GÜL BABA TÜRBE

II., Mecset u. 14.

HERCULES VILLA

III., Meggyfa u. 19-21.

FÜRDŐ MÚZEUM – THERMAE MAIORES

III., Flórián tér aluljáró

TÁBORVÁROSI MÚZEUM

III., Pacsirtamező u. 63.

KÖZÉPKORI ZSIDÓ IMAHÁZ

I., Táncsics M. u. 26.

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM KIADVÁNYAI

ÉVKÖNYVEK – ANNUALS – JAHRBÜCHER

BUDAPEST RÉGISÉGEI – Antiquities of Budapest / Altertümer von Budapest, Vol. 1. (1889) – 36. (2003)

TANULMÁNYOK BUDAPEST MÚLTJÁBÓL – Monographs on Ancient Budapest, Vol. 1. (1932) – 31. (2003)

ROMÁN Judit: Repertórium a TBM 1-25. köteteihez. (2000)

SOROZATOK – SERIES – SERIEN

MONUMENTA HISTORICA BUDAPESTINENSIA

- N_o. 1. Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtsammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Hrsg. Karl MOLLAY. (Bp. Akadémiai Kiadó. 1959)
- N_o. 2. RÓZSA György: Budapest régi látképei (1493-1800). (Bp. Akadémiai K. 1963.)
- N_o. 3. GÁBORI-CSÁNK Vera: La station du paléolithique moyen d'Érd-Hongrie. (Bp. Akadémiai K. 1968)
- N_o. 4. IRÁSNÉ MELIS Katalin: Adatok a Pesti síkság Árpád-kori településtörténetéhez. – Daten zur Siedlungsgeschichte der pester Ebene zur Zeit der Árpáden. (Bp. BTM. 1983)
- N_o. 5. H. GYÜRKY Katalin: Az üveg. A BTM középkori gyűjteménye. Katalógus. – Glas. Katalog der Glassammlung des Historischen Museums der Stadt Budapest. (Bp. BTM. 1985)
- N_o. 6. GÁL Éva: A Budapesti Történeti Múzeum Várostartörténeti Osztályának kéziratok térképei. – Handgezeichnete Karten aus der Kartensammlung der Abt. für Stadtgeschichte des BHM. (Bp. BTM. 1989)
- N_o. 7. KABA Melinda: Thermae Maiores Legionis II. Adiutricis. (Bp. BTM. 1991)
- N_o. 8. BENCZE Zoltán – SZEKÉR György: A budaszentlőrinci pálos kolostor. – Das Paulinerkloster von Budaszentlőrinc. (Bp. BTM. 1993)
- N_o. 9. HANNY Erzsébet: Buda 1686. évi visszavívásának egykorú irodalmi emlékei a Budapesti Történeti Múzeum Könyvtárának gyűjteményében – Literarische Andenken der Wiedereroberung von Buda 1686. in der Bibliothek des Historisches Museums der Stadt Budapest. (Bp. BTM. 1998)
- N_o. 10. BENCZE Zoltán – GYULAI Ferenc – SÁBJÁN Tibor – TAKÁCS Miklós: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója – Ausgrabung und Rekonstruktion eines Grubenhauses aus der Árpádenzeit. (Bp. BTM. 1999)

AQUINCUMI FÜZETEK – Az Aquincumi Múzeum ásátásai és leletmentései. Excavations and rescue work at the Aquincum Museum. 1. 1994. (1995) – 9. 2002. (2003)

BTM FŐVÁROSI KÉPTÁR KATALÓGUSAI – 1. (1960) – 124. (2003)

